TOPLUMSAL BARIŞ YOLLARININ ARAŞTIRILMASI VE ÇÖZÜM SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ AMACIYLA KURULAN

MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU

RAPORU

ANKARA-KASIM 2013

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM: KOMİSYONUN KURULUŞU VE ÇALIŞMALARI 17

1. KOMİSYONUN KURULUŞU 17

1.1. Meclis Araştırması Önergelerinin Özeti 17

1.2. Komisyonun Oluşumu 18

1.3. Komisyonda Görevlendirilen Uzmanlar 19

1.4. Komisyonun Görev, Yetki ve Süresi 19

2. Komisyonun Çalışmaları 19

2.1. Komisyon Toplantıları 19

2.2. Komisyonun Yerinde İncelemeleri 21

II. BÖLÜM: GÜNÜMÜZE KADAR SORUNA VE ÇÖZÜME İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR, YAPILAN ÇALIŞMALAR VE YAZILAN RAPORLAR 42

1. SORUN HAKKINDA YAZILAN RAPORLAR 44

1.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hazırlanan Raporlar 46

1.2. 1990 Sonrası Dönemde Hazırlanan Raporlar 47

1.3. Çözümde Yakın Dönem 52

2. SİYASİ PARTİLERİN SORUNA VE ÇÖZÜME YAKLAŞIMLARI 54

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SORUNA VE ÇÖZÜME YAKLAŞIMLARI 57

III. BÖLÜM: TERÖR - ŞİDDET - ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE ULUSLARARASI ÖRNEKLER 63

1. TERÖR – ŞİDDET - ÇATIŞMA VE BUNLARA YAKLAŞIM YÖNTEMLERİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ 63

1.1. Tanım 64

1.2. Temel Nedenler 66

1.3. Dinamiği: Yaşam Döngüsü ve Geçirdiği Aşamalar 69

1.4. Yaklaşım Yöntemleri 70

1.5. Teröristle Diyalog Kurma 94

1.6. Değerlendirme 97

2. ULUSLARARASI ÇÖZÜM ÖRNEKLERİ 97

2.1. Kuzey İrlanda 97

2.2. Bask Sorunu 106

2.3. Tamil Sorunu 109

2.4. Kolombiya 113

2.5. Görüşmelerle Çözülmüş Diğer Bazı Çatışmalar 117

2.6. Uluslararası Örneklerden Çıkartılabilecek Dersler 118

IV. BÖLÜM: SORUNA VE ÇÖZÜME ULUSLARARASI HUKUK VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER AÇISINDAN BAKIŞ 134

1. ULUSLARARASI HUKUK YAKLAŞIMLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRME 134
2. ULUSLARARASI HUKUKTA TERÖRİZM -ÖZGÜRLÜK SAVAŞI, TERÖRİZM - SİLAHLI ANLAŞMAZLIK - ÇATIŞMA KAVRAMLARI VE BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ 138
3. ANLAŞMAZLIK VE ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ (CONFLICT RESOLUTION) VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER 140
3.1. Uluslararası İlişkiler Yaklaşımlarının Anlaşmazlık ve Çatışma Çözümüne Bakışı 140
3.2. Uluslararası Alanda Silahsızlandırma, Silahlı Hareketin Sonlanması (Terhis) ve Yeniden Entegrasyon - DDR Programları 141
4. ÇÖZÜM SÜRECİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE ÇEVRE ÜLKELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 145
4.1. Uluslararası İlişkiler ve Çözüm Süreci 145
4.2. Çözüm Sürecinin Suriye ve Irak Kürtleri ile Bölgedeki Tüm Kürtler Bakımından Değerlendirilmesi 149
V. BÖLÜM: SORUNA VE ÇÖZÜME ETKİ EDEN KİŞİSEL VE TOPLUMSAL PSİKOLOJİK UNSURLAR ... 155
1. ŞİDDET KÜLTÜRÜ 155
2. TRAVMA TOPLUMU 157
3. MATEM - YAS 157
4. DİYALOG - GÖRÜŞME PSİKOLOJİSİ VE KÜLTÜRÜ 159
5. KİMLİK, BİREYSEL KİMLİK VE GRUP KİMLİĞİ 164
6. FANATİZM, ETNİSİTE, BİREYSEL VE TOPLUMSAL FANATİZM 170
7. TERÖR NEDENİYLE YAŞANAN PSİKOLOJİK, SOSYO - PSİKOLOJİK DURUMLAR 180
VI. BÖLÜM: SORUNA VE ÇÖZÜME SOSYOLOJİK VE KÜLTÜREL BAKIŞ 188
1. ÇATIŞMALARDA TOPLUMSAL NEDENSELLİK YAKLAŞIMI 189
2. TOPLUMSAL ÇATIŞMA VE ANLAŞMAZLIKLARDA "KİMLİK" VE ROLÜ 190
3. UZAYAN ÇÖZÜMSÜZLÜKLERDE TOPLUMDA EN FAZLA MAĞDUR OLANLAR; ÇATIŞMAYAN KESİMLER 191
4. SORUNU TÜRKİYE'DE MODERNLEŞMEYE KATKI SUNACAK BİR TOPLUMSAL DİNAMİĞE DÖNÜŞTÜRMEK 193
5. ÇÖZÜM SÜREÇLERİNDE ANLAŞMAZLIĞIN YAPICI VEYA YIKICI ŞEKİLLENMESİNDE TOPLUMSAL AKTÖRLER 194
6. SORUN VE ÇÖZÜMÜN SOSYO - PSİKOLOJİK ANALİZİ 194
VII. BÖLÜM: SORUNA VE ÇÖZÜME TARİHİ PERSPEKTİFTEN BAKIŞ 196
VIII. BÖLÜM: AKİL İNSANLAR HEYETİ ÇALIŞMALARI 228
IX. BÖLÜM: CEZA İNFAZ KURUMLARINDA İNCELEME YAPMAK AMACIYLA KURULAN ALT KOMİSYON RAPORU 237
1. ALT KOMİSYONUN OLUŞUMU 237

2. ALT KOMİSYONUN ÜYELERİ 237
3. ALT KOMİSYONDA GÖREVLENDİRİLEN UZMANLAR 237
4. ALT KOMİSYONUN YERİNDE İNCELEME YAPTIĞI CEZA İNFAZ KURUMLARI 237
5. PKK VE KCK DAVALARINDAN TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN GENEL OLARAK ÇÖZÜM SÜRECİNE YAKLAŞIMLARI 239
6. ALT KOMİSYON ÇALIŞMALARI SIRASINDA ÜYE MİLLETVEKİLLERİ İLE PKK VE KCK DAVALARINDAN TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN BAZI KONULARDA GÖRÜŞLERİ 240
7. SON DÖNEMDE CEZAEVİNDEKİ TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERE YÖNELİK YAPILAN DÜZENLEMELER VE İYİLEŞTİRMELER 260
X. BÖLÜM: ÇÖZÜM SÜRECİNDE ÖNEMLİ ALANLAR 268
1. YENİ ANAYASA 268
2. ANA DİL TARTIŞMALARI 275
3. ÖZERKLİK TARTIŞMALARI 278
4. YEREL YÖNETİMLERİN GÜÇLENDİRİLMESİ 302
5. KORUCULUK MÜESSESESİ 316
6. 5233 SAYILI TERÖR VE TERÖRLE MÜCADELEDEN DOĞAN ZARARLARIN KARŞILANMASI HAKKINDA KANUN VE UYGULAMASI 334
7. ASKERİ YASAK BÖLGELER VE GÜVENLİK BÖLGELERİ 337
8. MAYINLAR, MAYINLI ARAZİLER 338
9. TERÖR VE ŞİDDETİN DURMASI, SİLAHSIZLANDIRMA 342
10. TERÖRLE MÜCADELE KANUNU 355
11. AF TARTIŞMALARI 357
12. YERLEŞİM YERİ ADLARI TARTIŞMALARI 359
13. MÜFREDAT - ANDIMIZ TARTIŞMALARI 360
14. ADLİYELERDE BULANAN BAZI TABELALARA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER 361
15. KARAKOL VE BARAJ İNŞAATLARI TARTIŞMALARI 362
16. SINIR YÖNETİMİ 371
17. BÖLGEDE ÇÖZÜM, DİYALOG VE DEMOKRATİK DÖNÜŞÜM BİLİNCİNE SAHİP KAMU GÖREVLİLERİNİN GÖREV YAPMASI 377
18. ULUSLARARASI HUKUK KURALLARININ AKTARILMASI 380
19. GÖÇ VE YERİNDEN OLMA 381
20. "GERÇEKLERİN ORTAYA ÇIKARILMASI"/ "TOPLUMSAL UZLAŞMA-ADALET KOMİSYONU" TARTIŞMALARI 385
XI. BÖLÜM: 2002-2013 DÖNEMİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM 392
XII. BÖLÜM: GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 425
KAYNAKÇA 432

KISALTMALAR CETVELİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ANC	Afrika Ulusal Kongresi
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DDR	Uluslararası Alanda Silahsızlandırma, Silahlı Hareketin Sonlanması (Terhis) ve Yeniden Entegrasyon
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
ETA	Euzkadı Ta Arkatastuna-Bask Ülkesi ve Hürriyet
FARC	Fuerzas Armadas Revolucionarious de Colombia-Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri)
FMLN	Ulusal Kurtuluş için Farabundo Marti Cephesi
GAM	Özgür Açe Hareketi
GKK	Geçici Köy Korucusu
GÖKK	Gönüllü Köy Korucusu
HEP	Halkın Emek Partisi
IDP	Ülke İçinde Yerlerinden Olmuş Kişiler (ÜİYOK)
IRA	Irish Republican Army-İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu
KDRP	Köye Dönüş ve Rehabilitasyon
LTTE	Liberation Tigers of Tamil Eelam-Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
OHAL	Olağanüstü Hal
PNV	Partido Nacionalista Vasco Bask Milliyetçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
RIRA	Real Irish Republican Army
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSR	Security Sector Reform Güvenlik Sektörü Reformu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
STYE	Silahsızlandırılma, Terhis ve Yeniden Entegrasyon
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TABLO VE GRAFİKLER CETVELİ

Tablo 1: Komisyon Üyeleri

Tablo 2: Komisyonda Görevlendirilen Uzmanlar

Tablo 3: Komisyonda Dinlenen Konuklar

Tablo 4: 1925-2010 Raporlar

Tablo 5: İnceleme Yapılan Ceza İnfaz Kurumları

Tablo 6: 6411 Sayılı Yasadan Faydalanacak Terör Hükümlü ve Tutuklular

Tablo 7: Yıllar İtibarıyla Geçici Köy Korucusu Sayısı

Tablo 8: İllere Göre Korucu Sayıları

Tablo 9: Geçici Köy Korucuların Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı

Tablo 10: Geçici Köy Korucuların Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı

Tablo 11: Geçici Köy Korucularının Korucu Olmayı İsteme Nedenleri

Tablo 12: 2012 Yılında GKK Tahsis Edilen İller

Tablo 13: Yıllara Göre Köy Adı Değişiklikleri

Tablo 14: Karakol Sayıları

Tablo 15: Elektrik Üretiminin Yakıt Cinsine Göre Kaynakları

Grafik1: Geçici Köy Korucularının Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

KOMİSYON BAŞKANININ SUNUŞU

Terör ve şiddet olayları sebebiyle son 30 yılda Bakanlıkların verileri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında; toplam şehit sayısının 7.918, ölen terör örgütü mensubu sayısının 22.101 ve sivil can kaybı sayısının ise 5.557 olduğu, bu şekilde yaşamını kaybeden kişi sayısının toplam 35.576'ya ulaştığı, buna rakamları net bilinemeyen örgüt içi infazlar, terör örgütlerinin diğer örgütlerin üyelerini öldürmeleri ve faili meçhullerin de dâhil olmadığı[1] görülmektedir.

Bu can yakan ve derin izler bırakan kayıplar, hem sorunun tespiti, hem tahlili ve hem de çözümün ortaya konulmasında bambaşka bir yaklaşımı gerekli kılar düzeye ulaşmıştı. Ezber bozan, sorunun derinliklerine ve çözümün geçerliliğine hitap eden bir yaklaşım göstermek hem vizyon sahibi olmayı hem de cesareti gerektiriyordu.

Sorunun derinleşmesi, çetrefilleşmesi ve kökleşmesi, çözümü noktasında ümitkâr olmama durumu yanında sorunla beraber yaşamadan, sorundan beslenmeye varan yelpazede bir kesimi de kendiliğinden yaratmıştı.

İşte "Çözüm Süreci" dediğimiz süreç bu ortam ve çerçeveye hitap eder bir biçimde ortaya çıktı. Dünyada benzer çözüm süreçleri hep belli bir demokratikleşme aşamalarını kat etmeyi, halkta demokrasi bilincinin oluşmasını gerektirmiş, demokratik havanın teneffüs edilmesi ve bir kültür olarak toplumsallaştırılmaya başlamasıyla gerçekleşebilmiştir.

Özellikle 2002 yılından sonra demokratikleşme, insan hakları ve hukuk devleti alanında atılan adımlar ve Türkiye'nin siyaset, ekonomi ve toplumsal yaşamındaki önce normalleşme sonra da gelişme trendini yakalaması aslında Çözüm Sürecine giden kapıyı ardına kadar açan önemli gelişmelerdi.

Çözüm süreci yeni bir akıl etme ve sorun çözme yaklaşımı olduğu kadar halkın talep ve isteklerine hitap etme açısından demokratik bir niteliği de yansıtmaktadır. Bu anlamda sürece desteğin yüksek oranlarda olduğu ve olumlu sonuçlar alınmaya başlandıkça giderek daha da arttığı gözlemlenmektedir.

Sürece karşı olanlar sürece olan toplumsal ve demokratik destek tabanını iyi değerlendiremedikleri gibi destek olmama nedenlerini açıklamakta da zorlanmakta, değişik senaryo ve paranoyalar arkasına saklanarak çözümsüzlükten medet uman pozisyonlara düşmekten kurtulamamaktadırlar.

Sürecin başarıyla sonuçlanmasını en çok süreç öncesi dönemde zarar görenler istemektedirler. Acıları yarıştırmayıp ortaklaştırma olgunluğunu gösteren bu kesim, çözüm sürecini başarıya ulaştırmayı sağlayacak dinamizmi de yaratmaktadırlar.

[1] TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu, Şubat 2013

Çözümsüzlükten siyasi, ekonomik ve sosyal olarak nemalananlar ise sürecin başarısızlığından en çok medet uman durumundadırlar.

Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu bu görüşlerden hareketle hazırladığı raporunda; çözüm sürecini tarihi, sosyolojik, psikolojik, siyasi ve hukuki açıdan çok yönlü olarak değerlendirmeyi esas almıştır. Böylelikle her bir bakış açısıyla sorunu ve çözümü irdelemiş, sorun ve çözümde öne çıkan alanları belirlemeyi hedeflemiş, nihai olarak da genel bir değerlendirmeye ulaşmıştır.

Birinci Bölümde; Komisyonun Kuruluşu ve Çalışmalarına ilişkin bilgiler ile yerinde yaptığı incelemelere yer verilmiştir.

İkinci Bölümde; Günümüze Kadar Soruna ve Çözüme İlişkin Yaklaşımlar, Yapılan Çalışmalar ve Yazılan Raporlar incelenmiş, sorun ve çözüm konusunda yaklaşımların gelişimine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü Bölümde; Terör – Şiddet - Çatışma Çözümü ve Uluslararası Örnekler değerlendirilmiş, dünyada anlaşmazlık - çatışma çözümü teorik ve pratik bazda irdelenmeye çalışılmış, bu konuda başlıca uluslararası örnekler olan Kuzey İrlanda, Bask, Kolombiya, Sri Lanka gibi dikkate değer örnekler tahlil edilerek örneklik kapasiteleri ve bunlardan alınabilecek dersler ortaya konulmuştur.

Dördüncü Bölümde; Soruna ve Çözüme Uluslararası Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Açısından Bakış başlığıyla uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler kavram, yaklaşım ve uygulamaları ışığında süreç değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Beşinci Bölümde; Soruna ve Çözüme Etki Eden Kişisel ve Toplumsal Psikolojik Unsurlar tahlil edilerek şiddet kültürü, travma toplumu, matem - yas, diyalog, görüşme, kimlik, fanatizm ve etnisite gibi temel kavramlar etrafında sorun ve çözüme bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Altıncı Bölümde; Soruna ve Çözüme Sosyolojik ve Kültürel Bakış adı altında toplumsal ve kültürel dinamikler ile değerlendirme alanları açısından perspektif kazandırılmaya gayret gösterilmiştir.

Yedinci Bölümde; Soruna ve Çözüme Tarihi Perspektiften Bakış başlığı altında farklı tarih okumalarının yansıtılması hedeflenmiştir.

Sekizinci Bölümde; Çözüm sürecinde Türkiye'ye has bir uygulama olan Akil İnsanlar Heyeti çalışmaları ve raporlarının sonuçları özetle verilmiştir.

Dokuzuncu Bölümde; Ceza İnfaz Kurumlarında İnceleme Yapmak Amacıyla Kurulan Alt Komisyonun çalışmaları özetlenmiştir.

Onuncu Bölümde; Yeni anayasadan ana dil tartışmalarına, özerklik tartışmalarından yerel yönetimlerin güçlendirilmesine, koruculuk müessesesinden 5233 sayılı Yasaya, askeri yasak bölgeler ve güvenlik bölgelerinden mayınlı arazilere, terör ve şiddetin durması ve

silahsızlandırmadan Terörle Mücadele Yasasına, af tartışmalarından yerleşim yeri adları tartışmalarına, müfredat - andımız tartışmalarından adliyelerde bulunan bazı tabelalara ilişkin değerlendirmelere, karakol ve baraj inşaatları tartışmalarından sınır yönetimine, bölgede çözüm, diyalog ve demokratik dönüşüm bilgisine sahip kamu görevlilerinin görev yapmasından uluslararası hukuk kurallarının aktarılmasına, göç ve yerinden olmadan "Gerçeklerin Ortaya Çıkarılması", "Toplumsal Uzlaşma - Adalet Komisyonu" tartışmalarına kadar çözüm sürecinde önemli alanlar irdelenmiştir.

Onbirinci Bölümde; Çözüm sürecinin daha geniş bir perspektiften değerlendirilebilmesi için 2002 - 2013 Döneminde Yaşanan Değişim ve Dönüşüm özetlenmiştir.

Onikinci Bölümde ise Genel Değerlendirme yapılarak rapor sonuçlandırılmıştır.

ÖNERGE METİNLERİ

1. Kırıkkale Milletvekili Ramazan Can ve 20 milletvekilinin, toplumsal barışı bozan olayları araştırmak ve çözüm yolları bulmak amacıyla Meclis araştırması açılmasına ilişkin önergesi (10/576)

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Yaklaşık otuz yıldır Türkiye'nin gündemini meşgul eden kanlı, çatışmalı ortama sebebiyet veren olay ve olguları araştırmak; toplumu kutuplaştıran, toplumsal barışı dinamitleyen, ülke kaynaklarını heba ettiren ve en önemlisi de yurttaşlarımızın yaşamına mal olan bu sürecin son bulması için çözüm yollarını araştırarak TBMM'ye bu bağlamda öneriler sunulması maksadıyla toplumsal barışı bozan olayları araştırma ve çözüm yolları bulma amacıyla Anayasa'nın 98'inci ve TBMM İçtüzüğünün 104'üncü ve 105'inci maddeleri gereği Meclis araştırması açılmasını arz ederiz.

Saygılarımızla.

Kırıkkale Milletvekili Ramazan CAN ve 20 Milletvekili

Gerekçe:

Neredeyse her gün ölüm haberleriyle sarsılan Türkiye'nin Kürt sorununu mevcut hâliyle sürdürebilme olanağı kalmamıştır. Kökü cumhuriyetin başlarına kadar uzanan bu sorunun çözümünün siyasi iktidarların oy kaygıları dolayısıyla sürekli ertelenmiş olması, giderek toplumsal barışın bozulmasına mal olmaktadır. Kuzey Afrika'da başlayıp Orta Doğu'ya yayılan "Arap Baharı"nın ortaya çıkardığı bölgesel düzeyli çatışma ortamına bakıldığında, demokratik açılımlardan imtina eden rejimlerin içine düştüğü çıkmaz açıkça görülmektedir. Ayrıca, Kürt sorununun da artık bölgesel ve giderek uluslararası bir boyut kazandığı bilinmektedir. Bu bakımdan, ülkemizin iç meselelerini demokratik ilkeler etrafında çözmek dışında başka bir seçeneğinin olmadığı da su götürmez bir gerçektir.

Cumhuriyet tarihi, Kürt meselesinin sadece güvenlik eksenli politikalarla çözülemeyeceğinin örnekleriyle doludur. Nitekim, yıllarını bu meseleyi güvenlik eksenli politikalar çerçevesinde çözmek için vermiş olan pek çok komutan bile Kürt meselesinin siyasi, ekonomik ve sosyal yönlerine işaret etmeye başlamış, sorunun sadece askerî yöntemlerle çözülemeyeceğinin altını çizmişlerdir. Öte yandan, Genelkurmay Başkanlığının verilerine göre 1984'ten 2009'un Nisan ayına kadar 11.735 güvenlik görevlisi ile 30 bine yakın PKK mensubu ve binlerce sivil yurttaşımız bu çatışmalı ortamda hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu rakamlara faili meçhul cinayetlere kurban gidenler ile hâlen kayıp olan yurttaşların sayısı dâhil değildir. 1984'ten bu yana 50 bine yakın yurttaşımızın yaşamına mal

olan söz konusu hadise, mevcut hâliyle bırakıldığı sürece toplumun muhtelif organlarında, uzuvlarında kangrenleşmeye sebebiyet vermektedir. Kutuplaşma her geçen gün arttığı gibi, evlatlarını yitiren ailelerin siyaset kurumuna yönelttiği çözüm talebi de ısrarla karşılanmamaktadır. Oysa, siyaset kurumu artık bu talebi karşılamak zorundadır.

Sorunları demokratik siyaset kanallarıyla çözmek, uygar ülkelerin vazgeçilmez seçeneğidir. Bunun dışında kalan askerî veya siyasi yöntemlerin sorunu daha da derinleştirmekten öte bir sonuç doğurmadığı, son otuz yıllık deneyimlerle sabittir.

Öte yandan, çok farklı etnik ve dinî grupları barındıran ülkemizin tüm yurttaşları bu çatışmalı ortamdan olumsuz etkilenmekte, toplumsal birlikteliği sağlayan temel kaideler her ölüm haberiyle birlikte yeniden sarsılmaktadır. Dünyanın hiçbir yerinde toplumsal barışın, otuz yıl süren çatışmalı ortamdan olumsuz yönde etkilenmemesi söz konusu değildir. Nitekim ülkemizde de toplumsal barışın zedelendiğine dair çeşitli kamuoyu araştırmaları bulunmakta ve bu tablonun her geçen gün daha da iç karartıcı hâle geldiği görülmektedir. Bununla beraber halkın devlete ve siyaset kurumuna olan güveni de zedelenmektedir.

Çatışmalı ortam Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda yaşayan halkımızın hayatını her açıdan katlanılmaz bir kara tabloya hapsetmekle birlikte, ülkemizin tüm vatandaşlarına ağır yükler bindirmektedir. Her gün gelen şehit haberleriyle beraber askerî harcamaların yarattığı ekonomik yük de altından kalkılamaz hâle gelmiştir.

Hülasa, terazi, sıkleti çekemez hâle gelmiştir. Kürt sorununu mevcut hâlde bırakmak gibi bir tercihimiz söz konusu değildir. Toplumsal barışı her geçen gün daha da riske sokan bu sorunun çözümü için Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde oluşturulacak bir komisyonun acilen çözüm yolları araması ve demokratik siyaset kanallarını işletmek için harekete geçmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Bu bağlamda TBMM bünyesinde Toplumsal Barışı Bozan Olayları Araştırma ve Çözüm Yolları Sunma Komisyonu'nun kurulmasının elzem olduğu kanaatindeyiz.

2. Adalet ve Kalkınma Partisi Grup Başkanvekilleri Kahramanmaraş Milletvekili Mahir Ünal, Giresun Milletvekili Nurettin Canikli, Kayseri Milletvekili Mustafa Elitaş, İstanbul Milletvekili Ayşenur Bahçekapılı, Adıyaman Milletvekili Ahmet Aydın ve 187 milletvekilinin, terör sorununun çözümüne yönelik sürecin bütün boyutlarıyla değerlendirilmesi amacıyla bir Meclis araştırması açılmasına ilişkin önergesi (10/577)

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Ülkemizde yaşanan terör sorununun çözümüne yönelik sürecin bütün boyutlarıyla değerlendirilmesi, bu konuda yüce Meclisin ve toplumun bilgilendirilmesi amacıyla Anayasa'nın 98, TBMM İçtüzüğü'nün 104 ve 105'inci maddeleri gereğince bir Meclis araştırması açılması konusunda gereğini arz ederiz.

Kahramanmaraş Milletvekili Mahir Ünal ve 191 Milletvekili

Gerekçe:

Birlikte yaşama tasavvuru ile kurulan, ortak bir tarihe, ortak bir geleneğe ve kader birliğine sahip unsurların bütününden müteşekkil Türkiye Cumhuriyeti devleti, zaman zaman darbelerle, muhtıralarla, sağ-sol kavgalarıyla ve son otuz yıldan beri de terör olaylarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bütün bunların sonucu olarak ülkemiz ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda büyük kayıplara uğramış, demokrasisi ciddi zararlar görmüştür.

Bugün artık terörün varlığı üzerine, çatışma kültürü üzerine inşa edilmiş bir anlayış, miadını tamamen doldurmuştur.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana ülkemizde demokratikleşme sürecini kesintiye uğratan antidemokratik uygulamalara karşı son yıllarda önemli adımlar atılmış, bu çerçevede darbelerle yüzleşme ortamı oluşturulmuş, TBMM çatısı altında bütün siyasi parti temsilcilerimizin katılımıyla kurulan Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, Anayasa Uzlaşma Komisyonu gibi komisyonlarla demokratikleşme adımları hızlandırılmıştır. Ayrıca, Hükûmetin 2009 yılından itibaren yürüttüğü bir demokratikleşme ve Türkiye'nin başta terör sorunu olmak üzere kronik hâle gelen sorunlarının çözümüne yönelik ciddi adımlar atılmıştır.

Bugün Türkiye'nin en yakıcı sorunu hâline gelen terör sorununun çözümüne yönelik önemli bir süreç yürütülmektedir.

Çözüm süreci adı verilen bu yeni süreç daha güçlü, daha demokratik, daha özgür, daha huzurlu bir Türkiye hedefinin ileri bir adımıdır. Bu çerçevede, değişik toplum kesimlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının görüş ve katkılarını alabilmek için "Akil İnsanlar Heyeti" de oluşturulmaktadır.

Tüm bu adımlar esasen Türkiye'de özgürlükçü demokratik bir düzenin yerleştirilmesi; insan hak ve özgürlüklerinin güçlendirilmesi, zenginleştirilmesi ve korunmasına yönelik önemli adımlardır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti, demokratik bir temelde, insan onuruna dayalı, çok sesliliği, açık fikirliliği ve hoşgörüyü güvence altına alarak özgür ve eşit bir yaşama alanı oluşturmak durumundadır. Bu temel anlayışa hizmet amacıyla yürütülen ve "çözüm süreci" olarak adlandırılan sürecin temel hedefi, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılırken tasavvur edilen, tahayyül edilen büyük Türkiye idealidir.

Bu önerge ile TBMM'de bir araştırma komisyonu kurularak yüce Meclisin ve bütün siyasi partilerin çözüm sürecine ilişkin değerlendirmelerinin ve tekliflerinin alınması hedeflenmektedir. Böylece, hem TBMM'nin süreçle sağlıklı şekilde irtibatı kurulabilecek hem de komisyonun yapacağı kapsamlı çalışmalarla Meclisin ve siyasi partilerimizin görüş, eleştiri, teklif veya çözüme katkıları alınabilecektir.

3. BDP Grubu adına Grup Başkanvekili Bingöl Milletvekili İdris Baluken'in, Kürt sorununun çözülmesi, demokratikleşmenin geliştirilmesi, toplumsal barışın tesisi ve özgürlüklerin genişletilmesi amacıyla Meclis araştırması açılmasına ilişkin önergesi (10/578)

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar Kürt sorununun çözümsüzlüğünden ötürü ortaya çıkan sorunların belirlenip demokratik siyaset çizgisinde çözülmesi, Türkiye'de demokratikleşmenin geliştirilmesi, toplumsal barışın tesisi ve özgürlüklerin genişletilmesi amacıyla Anayasa'nın 98'inci, İç Tüzük'ün 104'üncü ve 105'inci maddeleri gereğince Meclis araştırması açılması için gereğini arz ve teklif ederiz.

İdris Baluken
Bingöl Milletvekili
BDP Grup Başkan Vekili

Gerekçe:

1923 yılında resmî ilanı gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti'nin pozitivist, tekçi bir anlayışla inşa edilmek istenmesi kendisi ile beraber tarihsel sorunları da ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış neticesinde özgürlükler kısıtlanmış, demokrasinin gelişmesine imkân tanınmamıştır. Özgürlüklerin kısıtlanması toplum-devlet arasındaki ilişkiyi zedelemiş, demokrasi ise tek partili siyasal hayatın 1946 yılına kadar kesintisiz sürmesi ile beraber gelişme imkânı bulamamıştır. Sonraki tarihlerde toplumdan doğru yürüyen demokrasinin gelişme süreci ise devlet müdahalelerine maruz kalmasına rağmen ilerlemeye devam etmiştir. Türkiye halklarının ve farklı kimlik gruplarının söz konusu demokrasi ve özgürlük talepleri daha çok askerî müdahaleler yoluyla bastırılmak istenmiş, devlet toplumu potansiyel bir tehdit olarak görme eğiliminde olmuştur. Dünyadaki gelişmelerin sivilleşme, demokratikleşme ve özgürlüklerin genişlemesi seyrinde ilerlediği 2000'li yıllarda bile Türkiye'de askerî müdahale planlarının olduğu bilinen bir gerçektir.

Türkiye'nin hiç kuşkusuz en önemli sorunlarından biri Kürt sorunudur. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana çözümsüzlüğe sevk edilen ve demokratik çözüm yöntemlerinin kullanılmaması nedeniyle birçok acı yaşanmıştır. Askerî yöntemlerde ısrar edilmesi, siyasetin sorumluluk almaması, çözümsüzlüğün dayatılması beraberinde milyonlarca insanın yerinden edilmesine, binlerce insanın yaşamını yitirmesine ve birçok acının yaşanmasına neden olmuştur. Sorunun demokratik yol ve yöntemlerle çözülmesi, siyasetin ve Parlamentonun sorumluluk alması yönünde yeni arayışların başlamış olması önemlidir. Tüm Türkiye'nin

arzusu ve umudu sorunlarımızın demokratik yol ve yöntemlerle çözülmesi konusunda başlatılan çalışmaların sonuç alması ve toplumsal barışın tesis edilmesidir. 21 Mart 2013 günü Diyarbakır'da yapılan demokratik siyaset çağrısı Türkiye'de Kürt sorununun siyaset kanalları kullanılarak çözümü ve Türkiye'nin demokratikleşmesi sürecinin başlatılması açısından umutları artırmıştır.

Kürt sorununun demokratik siyaset kanalları ile çözüm talepleri ve Türkiye'nin demokrasi ile özgürlükler alanında gelişmesi talepleri ayyuka çıkmış ve buna ilişkin siyasi iradeler belirmiştir. Yakın geçmişte Türkiye'de halk oyunun siyasal makamların belirlenmesinde güçlendirilmesi, TBMM çatısı altında yaşanan geniş halk temsiliyeti oranları demokrasi adına ümitvar gelişmelerdir. Bunun yanı sıra, demokrasi kültürünün geliştirilmesinin ve özgürlük alanlarının çoğaltılmasının elzem olduğu da bilinmektedir. Türkiye'de Kürt sorununun çözümsüzlüğü, merkez çevre ilişkisini düzenleyen yasal uygulamaların yarattığı sorunlar, güçler ayrılığı konusundaki sıkıntılar, kamu görevlileri üzerinden kurulan devlet- toplum ilişkisinde devlet aygıtının topluma karşı tehlike hâlinde olduğu anlayışından türeyen yasal düzenlemeler, kültürel farklılıkların kendi özgüllükleri ile yaşaması önündeki engeller, demokrasinin olmazsa olmazı olan Siyasi Partiler Kanunu ve seçim kanunlarındaki antidemokratik uygulamalar, askerî birimlerin mali, idari ve siyasi denetimi, temel insan hak ve hürriyetlerini kısıtlayıcı anlayış gibi daha birçok düzenleme ve kurumsallaşma Türkiye'de demokrasinin gelişmesi ve özgürlüklerin çoğalması namına pranga hizmeti görmektedir. Tüm toplumun beklentisi, bu konuda yeni yasal düzenlemelerin yapılması, reformların gerçekleştirilmesi ve Türkiye'nin sorunlarını çözerek kendisini geleceğe hazırlaması yönündedir.

Bu noktadan hareketle, Türkiye'de Kürt sorununun çözümü, adalet, eşitlik ve özgürlük temelinde ortak bir gelecek inşa etme ve Türkiye'nin demokratikleşmesinin önünü açılması için TBMM'nin irade alması ve bu kapsamda bir Meclis araştırması açılmasını talep ediyoruz.

I. BÖLÜM: KOMİSYONUN KURULUŞU VE ÇALIŞMALARI

1. KOMİSYONUN KURULUŞU

1.1. Meclis Araştırması Önergelerinin Özeti

24'üncü Yasama Döneminde Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, Kırıkkale Milletvekili Ramazan CAN ve 20 milletvekilinin verdiği 10/576 sayılı, Kahramanmaraş Milletvekili Mahir ÜNAL ve 191 milletvekilinin verdiği 10/577 sayılı ve Bingöl Milletvekili İdris BALUKEN'in parti grubu adına verdiği 10/578 sayılı önergelerin 09.04.2013 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından kabul edilmesiyle kurulmuştur.

Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması'nın kurulma gerekçeleri özetle;

Meselenin sadece güvenlik eksenli politikalarla çözülemeyeceği, sorunun demokratik ilkeler etrafında çözülmesi için çaba sarf edilmesi,

Sorunun toplumun tüm kesimlerini etkilediği, toplumsal barışı her geçen gün daha da riske sokan bu sorunun çözümü için Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde oluşturulacak bir komisyonun acilen çözüm yolları araması ve demokratik siyaset kanallarını işletmek için harekete geçmesi,

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve bütün siyasi partilerin çözüm sürecine ilişkin değerlendirmelerinin ve tekliflerinin alınması, böylece hem Türkiye Büyük Millet Meclisi 'nin süreçle sağlıklı şekilde irtibat kurulabilmesi hem de komisyonun yapacağı kapsamlı çalışmalarla Meclisin ve siyasi partilerin görüş, eleştiri, teklif veya çözüme katkılarının alınabilmesi,

Çözüm sürecinde siyasi partilerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sorumluluk alması,

Gerektiği şeklinde belirtilmiştir.

1.2. Komisyonun Oluşumu

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nun 09.04.2013 tarihli 89'uncu Birleşiminde 10/576, 10/577 ve 10/578 sayılı önergelerin kabul edilmesiyle "Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla" bir Meclis Araştırması Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir.

Komisyonun kurulmasına ilişkin 09.04.2013 tarih ve 1033 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı'nda; Komisyonun 17 üyeden oluşması, çalışma süresinin Başkan, Başkanvekili, Sözcü ve Katip seçimi tarihinden başlamak üzere 3 ay olması ve gerektiğinde Ankara dışında da çalışma yapabilmesine ilişkin hususlara yer verilmiştir. 1033 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı, 18.04.2013 tarih ve 28622 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 08.05.2013 tarihli 101'inci Birleşiminde Komisyona üye seçimi yapılmıştır. Aynı tarihte yapılan Komisyon toplantısında ise Komisyonun Başkanı, Başkanvekili, Sözcü ve Kâtip seçimi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Komisyon Üyeleri

ADI VE SOYADI	UNVANI	PARTİSİ	SEÇİM BÖLGESİ
Mehmet Naci BOSTANCI	BAŞKAN	AK Parti	Amasya
Abdulkerim GÖK	BAŞKANVEKİLİ	AK Parti	Şanlıurfa
İdris ŞAHİN	SÖZCÜ	AK Parti	Çankırı
Fatoş GÜRKAN	KÂTİP	AK Parti	Adana
Mehmet METİNER	ÜYE	AK Parti	Adıyaman
Halil ÜRÜN	ÜYE	AK Parti	Afyonkarahisar
Yalçın AKDOĞAN	ÜYE	AK Parti	Ankara
Ziver ÖZDEMİR	ÜYE	AK Parti	Batman
Hüsamettin ZENDERLİOĞLU	ÜYE	BDP	Bitlis
Mehmet Süleyman HAMZAOĞULLARI	ÜYE	AK Parti	Diyarbakır
Fatih ÇİFTCİ	ÜYE	AK Parti	Van

Bu seçime ilişkin 09.05.2013 tarih ve 1036 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı 14.05.2013 tarih ve 28647 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

1.3. Komisyonda Görevlendirilen Uzmanlar

Komisyonda görevlendirilen Mülkiye Başmüfettişi Dr. M. Cem TOKER; Komisyonun Raportörlüğünü yürütmüş, rapor yazımı ile ilgili Editörlük yapmış ve Komisyon Çalışmaları ile ilgili diğer kurum ve kuruluşlardan alınacak bilgi ve belgeler ve yerinde incelemeler ile ilgili Koordinatörlük görevini yerine getirmiştir.

Komisyonda kurum ve kuruluşlardan görevlendirilen uzmanlar ile ilgili tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2:Komisyonda Görevlendirilen Uzmanlar

ADI VE SOYADI	UNVANI	KURUMU
Dr. M. Cem TOKER	Mülkiye Başmüfettişi	İçişleri Bakanlığı
Halil İbrahim BAYAR	Yasama Uzmanı	TBMM
İlhan YÜCEL	Yasama Uzman Yardımcısı	TBMM
İsmail ÇATAKLI	Mülkiye Başmüfettişi	İçişleri Bakanlığı
Tahir YİĞİTEL	Hâkim	Adalet Bakanlığı
İmran DEMİR	Öğretim Görevlisi	Marmara Üniversitesi
Celil GÜNGÖR	Müdür	Cumhurbaşkanlığı

1.4. Komisyonun Görev, Yetki ve Süresi

08.05.2013 tarihinde çalışmalarına başlayan Komisyon; Anayasa'nın 98, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün 104 ve 105'inci maddeleri ile ilgili diğer hükümleri çerçevesinde görev yapmıştır. Komisyonun 3 aylık çalışma süresi, tatil ve ara vermelerde süre işlemediği için, 25.10.2013 tarihinde dolmuştur. Komisyon 3 aylık süre sonunda İçtüzük'ün 105'nci maddesi gereğince 1 aylık ek süre talebinde bulunmuştur. Süre uzatımına ilişkin 24.10.2013 tarih ve 1050 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı 26.10.2013 tarih ve 28803 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

2. Komisyonun Çalışmaları

2.1. Komisyon Toplantıları

İlk toplantısını 08.05.2013 tarihinde yapan Komisyon, görev süresince 24 toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantılarda çözüm sürecine ilişkin yapılan değerlendirmelerin yanı sıra 43 konuk dinlenmiş, konukların deneyim, uzmanlık ve fikirlerinden faydalanılmıştır.

Tablo 3:Komisyonda Dinlenen Konuklar

SIRA	TARİH	DİNLENEN KİŞİ	AÇIKLAMA
1	21.05.3013	Dr. Nihat Ali ÖZCAN	Akademisyen
2	22.05.2013	Prof. Dr. Erol KURUBAŞ	Akademisyen
3	23.05.2013	Prof. Dr. Ahmet ÖZER	Akademisyen
4	23.05.2013	Prof. Dr. Mesut YEĞEN	Akademisyen
5	28.05.2013	Yrd. Doç. Dr. Şener AKTÜRK	Akademisyen
6	29.05.2013	Ayşe HÜR	Gazeteci-Yazar
7	30.05.2013	Yrd. Doç. Dr. Ali Kemal ÖZCAN	Akademisyen
8	05.06.2013	Doç. Dr. Ersel AYDINLI	Akademisyen
9	06.06.2013	Öztürk TÜRKDOĞAN	İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı
10	12.06.2013	Mizbah AKDENİZ	Kulp-İnkaya Köyü Muhtarı
11	12.06.2013	Faik ULAŞ	Göç Mağduru
12	12.06.2013	Enver KOCAKAYA	Göç Mağduru
13	12.06.2013	Dr. Ayla YAZICI	Araştırmacı-Psikiyatr
14	12.06.2013	Selahattin GÜVENÇ	Göç Platformu Sözcüsü/ Akdeniz Göç-Der Başkanı
15	13.06.2013	Orhan MİROĞLU	Gazeteci-Yazar
16	13.06.2013	Prof. Dr. Kemal KİRİŞÇİ	Akademisyen
17	19.06.2013	Ersin GÜLUÇAR	Gazi
18	19.06.2013	Prof. Dr. Erol GÖKA	Akademisyen
19	20.06.2013	Feyza AKIN ERDEM	Barış İçin Kadın Girişimi
20	20.06.2013	Yrd. Doç. Dr. Nazan ÜSTÜNDAĞ	Barış İçin Kadın Girişimi
21	20.06.2013	İkbal Eren YARICI	Cumartesi Annesi
22	20.06.2013	Adnan ÖRHAN	Kayıp Yakını
23	20.06.2013	Ramazan ÇAĞIRGA	Cumartesi İnsanı
24	26.06.2013	Murat CANER	Gazi
25	26.06.2013	Metin BAKKALCI	Türkiye İnsan Hakları Vakfı Genel Sekreteri
26	27.06.2013	Zübeyde TEKER	Tutuklu Hükümlü Aileleri Hukuk Dayanışma Dernekleri Federasyonu (TUHAD-FED) Başkanı
27	27.06.2013	Mehmet TEMİZYÜZ	TUHAD-FED
28	03.07.2013	Gülten UÇAR	Türkiye Barış Meclisi

29	03.07.2013	Ali ORUÇ	Eski Hükümlü
30	03.07.2013	Dr. Mustafa ÇALIK	Türkiye Günlüğü Dergisi Genel Yayın Müdürü
31	04.07.2013	Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM	Akademisyen
32	04.07.2013	Prof. Dr. Jenny V. PEARCE	Akademisyen
33	05.07.2013	Nuşirevan ELÇİ	Şırnak Barosu Başkanı
34	05.07.2013	Mehmet Emin AKTAR	Diyarbakır Barosu Eski Başkanı
35	10.07.2013	Özgür Sevgi GÖRAL	Hafıza Merkezi
36	10.07.2013	Murat ÇELİKKAN	Hafıza Merkezi
37	10.07.2013	Feridun YAZAR	Siyasetçi
38	11.07.2013	Yrd. Doç. Dr. Serhat ERKMEN	Akademisyen (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi-ORSAM)
39	11.07.2013	Oytun ORHAN	ORSAM
40	11.07.2013	Prof. Dr. Yakın ERTÜRK	Akademisyen
41	11.07.2013	Saruhan OLUÇ	Gazeteci-Yazar
42	10.10.2013	Ayten BİLGEN	Gazeteci-Yazar
43	10.10.2013	Çetiner ÇETİN	Gazeteci-Yazar

2.2. Komisyonun Yerinde İncelemeleri

Komisyonun yerinde inceleme yaptığı iller ve dinlediği konuk sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4: Komisyonun Yerinde İncelemeleri

YER	DİNLENEN KONUK SAYISI
BURSA	11
ESKİŞEHİR	12
HAKKÂRİ	16
KOCAELİ	10
SAKARYA	8
ŞIRNAK	28
ŞIRNAK (CİZRE)	21
VAN	23
TOPLAM	**129**

2.2.1. Eskişehir-Bursa-Sakarya-Kocaeli Yerinde İnceleme Programı (5-8 Kasım 2013)

Programa Komisyon Başkanvekili Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK, Adana Milletvekili Fatoş GÜRKAN, Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN, Afyonkarahisar Milletvekili Halil ÜRÜN, İstanbul Milletvekili Abdullah Levent TÜZEL ile birlikte Mülkiye Başmüfettişi İsmail ÇATAKLI ve Yasama Uzman Yardımcısı İlhan YÜCEL katılmışlardır.

2.2.1.1. Eskişehir (5 Kasım 2013)

Görüşülen Kişiler

1. Ahmet ÖZAYDIN (Türkiye Harp Malûlü Gaziler, Şehit Dul ve Yetimleri Demeği Eskişehir Şube Başkanı)

2.Leyla HUN (Iğdır'da evlerine ateş açılması nedeniyle göç etmek zorunda kalan sivil terör mağduru)

3.Hayriye AÇIKYÜZ (16 yıl önce PKK'ya katılan Ramazan AÇIKYÜZ'ün annesi)

4.Hasan AÇIKYÜZ (16 yıl önce PKK'ya katılan Ramazan AÇIKYÜZ'ün babası)

5.İrfan ÇETİNKAYA (Eskişehir Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Başkanı)

6.İsmail ALTINKAYNAK (Eskişehir Eğitim-Bir-Sen Başkanı)

7.Ekrem BİRSEN (Eskişehir Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Başkanı)

8.Ercan ARIYÜREK (Eskişehir Kuyumcular Odası Başkanı)

9.Metin GÜLER (Eskişehir Ticaret Odası Meclis Başkanı)

10.İskender BAYAR (Eskişehir Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı)

11.Halis SAĞLAM (Eskişehir Ticaret Odası Disiplin Kurulu Başkanı)

12.Arda GENÇ (Eskişehir Ticaret Odası AR-GE ve Stratejik Araştırmalar Birim Müdürü)

2.2.1.2. Bursa (6 Kasım 2013)

Görüşülen Kişiler

1.Necdet AYDIN (30.04.2010 tarihinde Tunceli Nazımiye Sarıyayla Karakolu'na PKK tarafından düzenlenen saldırıda yaralanan ve 19.05.2010 tarihinde şehit olan Jandarma Er Erman AYDIN'ın babası)

2.Ergin BAŞER (1998 yılında Diyarbakır ili Hani ilçesinde mayına basma sonucunda yaralanan gazi)

3.Muammer KAYA (29.10.2012 günü iş dönüşü, Yıldırım ilçesi Ulus Mahallesi'nde PKK'lı bir grubun Türk Bayrağı'nı yaktığını görerek müdahale ederken hayatını kaybeden İlker KAYA'nın babası)

4.Vahdettin KAYA (29.10.2012 günü iş dönüşü, Yıldırım ilçesi Ulus Mahallesi'nde PKK'lı bir grubun Türk Bayrağı'nı yaktığını görerek müdahale ederken hayatını kaybeden İlker KAYA'nın amcası)

5.Erdoğan PARLAK (1999 yılında Van'da PKK'ya katılan ve 2012 yılında Bitlis'te silahlı çatışma sonucu hayatını kaybeden Perihan PARLAK'ın kardeşi)

6.Yakup KAYIHAN (Gönüllü Kuruluşlar Platformu Dönem Başkanı)

7.İbrahim BURKAY (Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı)

8.Arif TAK (Bursa Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkanı)

9.Mücahit GÜLTEKİN (Doğu - Batı Kardeşlik Platformu Üyesi)

10.Hasan ÜNAL (Doğu - Batı Kardeşlik Platformu Üyesi)

11.Mustafa HIZLI (Doğu - Batı Kardeşlik Platformu Üyesi)

2.2.1.3. Sakarya (7 Kasım 2013)

Görüşülen Kişiler

1.Mübyen ELMAS (19.11.2011 tarihinde Hakkâri ili Çukurca ilçesinde PKK mensupları tarafından gerçekleştirilen saldırı neticesinde 23 arkadaşıyla birlikte şehit olan Piyade Komando Çavuş Birol ELMAS'ın annesi)

2.Ruhi ÂDEMOĞLU (Askerlik görevini yaptığı Siirt'te 20.10.1993 tarihinde PKK mensuplarıyla girilen çatışma neticesinde yaralanan gazi)

3.Tevfik YILDIZ (1993 yılında Ağrı Tendürek Dağı civarında çıkan çatışmada hayatını kaybeden PKK'lı Hakan YILDIZ'ın babası)

4.Özer GÜZELTAŞ (14.11.1992 tarihinde Diyarbakır ili Hani ilçesinde PKK mensupları tarafından ilçe tarım müdürlüğü binasına yapılan saldırıda yaralanan sivil terör mağduru)

5.Mehmet GÜZELTAŞ (Özer GÜZELTAŞ'ın babası)

6.Hasan ALİŞAN (Sakarya Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı)

7.Orhan YILGENCİ (Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası Başkan Yardımcısı)

8.Vejdi ÇELEBİ (Sakarya Girişimci ve Sanayici İşadamları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı)

2.2.1.4. Kocaeli (8 Kasım 2013)

Görüşülen Kişiler

1.Reşat Yakup TOPALOĞLU (21.03.2012 tarihinde Şırnak ili Silopi ilçesinde meydana gelen çatışma sonucunda şehit düşen polis memuru Recep TOPALOĞLU'nun babası)

2.Ulvi BAYRAK (Hakkâri ili Yüksekova ilçesi İkiyaka mevkiinde askerlik görevi sırasında 30.08.1997 tarihinde mayına basma sonucu her iki gözünü kaybeden gazi)

3.Kafer CEYHANLI (1992 yılında PKK'ya katılan Kamuran CEYHANLI ile 1994 yılında PKK'ya katılan ve 1998 yılında Bingöl ili Kiğı ilçesi kırsalında hayatını kaybeden Kenan CEYHANLI'nın ağabeyi)

4.Mahmut GÖNÜL (2012 yılında Hakkâri ili Çukurca ilçesinde düzenledikleri saldırı sırasında hayatını kaybeden PKK mensubu Saim GÖNÜL'ün babası)

5.Fatih GÖNÜL (Saim GÖNÜL'ün kardeşi)

6.Ömer Faruk GERGERLİOĞLU (Kocaeli Barış Platformu Sözcüsü)

7.Recep Bilal ŞENGÜN (Müstakil İş Adamları Derneği Kocaeli Şubesi Başkanı)

8.Mehmet ERYILMAZ (Kocaeli Diyarbakırlılar Derneği Başkanı)

9.Erdal KARAKUŞ (Lastik-İş Sendikası Kocaeli Şube Başkanı)

10.Zeki CANŞİ (Özgür Kocaeli Gazetesi Yazarı ve Mazlum-Der Kocaeli Şubesi Kurucusu)

2.2.2. Şırnak – Hakkâri - Van Yerinde İnceleme Programı (5-8 Kasım 2013)

Programa Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Mehmet Naci BOSTANCI, Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER, Batman Milletvekili Ziver ÖZDEMİR, Diyarbakır Milletvekili Mehmet Süleyman HAMZAOĞULLARI, Van Milletvekili Fatih ÇİFTCİ ve Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU ile birlikte Mülkiye Başmüfettişi Dr. M. Cem TOKER ve Hâkim Tahir YİĞİTEL katılmışlardır.

2.2.2.1. Şırnak - Cizre (5 Kasım 2013)

Görüşülen Kişiler

1.Dicle ERKAN (Köy korucusu olan babasını 13.06.2013 tarihinde gerçekleşen saldırıda kaybeden sivil terör mağduru)

2.Halide COŞKUN (13.03.2013 tarihinde PKK tarafından şehit edilen korucu Mehmet Sait COŞKUN'un eşi)

3.Tahir COŞKUN (Mehmet Sait COŞKUN'un kardeşi)

4.Hasan MALGAT (2009'da PKK'ya katılan Ali MALGAT'ın ağabeyi)

5.Metin MENDEZ (1990 yılında PKK'ya katılan Nurettin MENDEZ'in kardeşi)

6.Ali AKDENİZ (Cizre HDP İlçe Başkanı)

7.Ramazan ÇAĞIRGA (Mağdur)

8.Beşir SAYRAÇ (Mağdur)

9.Esin KARAHAN (STK temsilcisi)

10.Aziz VURAL (STK temsilcisi)

11.Abdulkerim PUSAT (STK temsilcisi)

12.Kasım YİĞİT (STK temsilcisi)

13.Yunus ORAK (STK temsilcisi)

14.Abdurrahman AŞKIN (STK temsilcisi)

15.Numan SARIYILDIZ (STK temsilcisi)

16.Mehmet Baki HAŞİMİ (Evine bomba atılan terör mağduru)

17.Maruf ELİŞ (Dükkânı yakılan terör mağduru)

18.Süleyman ÇAĞLI (Cizre Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı)

19.Hafzullah MEMDUHOĞLU (Cizre Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkanı)

20.Ali BİNGÖL (Habur İş Adamları Derneği Başkanı)

21.Ramazan İMRAĞ (Terör mağduru)

2.2.2.2. Şırnak (6 Kasım 2013)

Görüşülen Kişiler

1.İbrahim ÖZBAY (Güçlükonak Çevrimli Köyü Muhtarı, gazi)

2.Abdulgafur HANEDAN (PKK mensubu yakını)

3.Bedriye ERTAK (1992 yılında PKK'ya katılan Mehmet Salih ERTAK'ın annesi)

4.Temer İDİN (PKK mensubu babası)

5.Veli ENCÜ (Uludere'de sınırda yaşanan bombalamada yakınını kaybeden sivil vatandaş)

6.Zeki TOSUN (Uludere'de sınırda yaşanan bombalamada yakınını kaybeden sivil vatandaş)

7.Ubedullah ENCÜ (Uludere'de sınırda yaşanan bombalamada yakınını kaybeden sivil vatandaş)

8.Emine ÜREK (Uludere'de sınırda yaşanan bombalamada yakınını kaybeden sivil vatandaş)

9.Şeyhmus GÜNGÖR (1987 yılında ailesinden 13 kişi PKK tarafından öldürülen terör mağduru)

10.Bedrettin DİCLE (Terör Mağduru İşadamı)

11.Mehmet GÜNGÖR (Şehit ve Gazi Aileleri Derneği Başkanı)

12. Sabri VESEK (Cizre Eski Belediye Başkanı)

13.Mehmet Ali AYAN (Şırnak Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkanı)

14.Osman GELİŞ (Şırnak Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı)

15.Cengizhan TATAR (Şırnak Ziraat Odası Başkanı)

16.Hatice ATAN (Geleceğe Işık Saçan Kadınlar Derneği Başkanı)

17.Ekrem BAYIK (Toplumsal Çalışmalar Derneği Başkanı)

18.Beşir TATAR (Şırnak Sanayici ve İşadamları Derneği Başkanı)

19.Zeki İRMEZ (Eğitim - Sen Yürütme Kurulu Üyesi)

20.Mehmet Emin CENGİZOĞLU (Tüm Emekliler Sendikası Şube Başkanı)

21.Selahattin BARINÇ (Sağlık Emekçileri Sendikası Yönetim Kurulu Üyesi)

22.Yasin GÖK (DİSK Genel - İş Sendikası Şırnak Temsilcisi)

23.Emirhan UYSAL (İnsan Hakları Derneği Şırnak Şube Başkanı)

24.Sabır ERTAK (STK temsilcisi)

25.Müslüm TATAR (STK temsilcisi)

26.Sabri ŞARAN (Şırnak İlahiyat Fakültesi Derneği Başkanı)

27.Sabri BABAT (Uludere Şenoba Belediye Başkanı)

28.Cevher BENEK (Uludere Hilal Belediye Başkanı)

2.2.2.3. Hakkâri (7 Kasım 2013)

Görüşülen Kişiler

1.İsmail AKBULUT (İnsan Hakları Derneği Hakkâri Şube Başkanı)

2.Hüseyin BİÇER (Hakkâri Genç İşadamları Derneği Başkanı)

3.Cengiz ŞEN (Mazlum - Der Hakkâri Şube Başkanı)

4.Siyament KILIÇ (2010 yılında Hatay ili İskenderun ilçesinde askerlik görevini yapmakta iken çıkan çatışmada yaralanan gazi)

5.Hacı GÜNDOĞAN (Şemdinli Ziraat Odası Başkanı, şehit babası)

6.Mirza KESKİN (Hakkâri ili Yüksekova ilçesi İkiyaka köyüne PKK tarafından yapılan saldırıda gazi olan eski korucu)

7.Halil AYKUT (Hakkâri ili Yüksekova ilçesi İkiyaka köyüne PKK tarafından yapılan saldırıda 15 yakınını kaybeden terör mağduru)

8.Fatih ÖZCAN (02.10.2012 tarihinde Şemdinli'de meydana gelen çatışmada hayatını kaybeden PKK mensubunun babası)

9.Cahit EROL (PKK tarafından yapılan saldırıda 9 yakınını kaybeden terör mağduru)

10.Evrim KORİÇİ (1993 yılında Hakkâri ili Çukurca ilçesinde PKK tarafından gerçekleştirilen saldırıda ambulans şoförü olan babasını kaybeden terör mağduru)

11.Tamer ÇİFTÇİ (1984 yılında Hakkâri iline bağlı Bay köyünde gerçekleşen saldırıda gece bekçisi olan babasını kaybeden terör mağduru)

12.Cuma AKBULAK (PKK mensubu babası)

13.İsmail AKBOĞA (Hakkâri Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkanı)

14.Arif KOPARAN (Hakkâri Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Başkanı)

15.Ramazan ELMAS (Meya - Der Hakkâri Şube Başkanı)

16.Cemal BALIKESİR (KESK Hakkâri Şube Sözcüsü)

2.2.2.4. Van (8 Kasım 2013)

Görüşülen Kişiler

1.Mehmet AYDEMİR (KESK Van Şubeler Platformu Dönem Sözcüsü)

2.Şemsettin BAKIR (TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu Sekreteri)

3.Kamuran TURGUT (İnşaat Mühendisleri Odası Van Şube Sekreteri)

4.Vasfiye KİYE (Terör mağduru)

5.Ayten SALGÜR (Terör mağduru)

6.Mahir ÇELEN (2012 yılında hayatını kaybeden PKK mensubu Turgay ÇELEN'in babası)

7.Lütfü ÖZGÖKÇE (Van Ziraat Odası Başkanı)

8.Faruk ALPARSLAN (Van Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Başkanı)

9.Celalettin DİLMAÇ (2012 yılında gerçekleşen PKK saldırısı sonucu şehit düşen Polis Memuru Murat DİLMAÇ'ın babası)

10.Niyazi ÖZBEY (1996 yılında Hakkâri ili Şemdinli ilçesinde askerlik görevini yapmakta iken şehit düşen Tahir ÖZBEY'in babası)

11.Mehmet Ali GÖRÜR (2013 yılında PKK'ya katılan Ayten GÖRÜR'ün babası)

12.Necdet TAKVA (Van Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı)

13.Ahmet BAYRAK (Kanaat Önderi)

14.İbrahim ALTUN (Kanaat Önderi)

15.Murat ORHAN (Kanaat Önderi)

16.Celal HUYUT (Kanaat Önderi)

17.Kasım ÖZTUNÇ (Van Dost Kapısı Derneği Yönetim Kurulu Başkanı)

18.Ali ÇİÇEKSAY (Van Aktif Sanayici ve İşadamları Derneği Başkanı)

19.Ercan ÇIPLAK (İHH Van Temsilcisi)

20.Ferhat AKÖZ (Mustazaf - Der Van Şube Başkanı)

21.Nazım YAKUT (Anadolu Gençlik Derneği Van Şube Başkanı)

22.Hamdi BAYHAN (İnsan Hakları Derneği Van Şube Başkanı)

23.Yakup ASLAN (Mazlum-Der Van Şube Başkanı)

2.2.3. Yerinde İncelemelerde Öne Çıkan Konu Başlıkları

2.2.3.1. Komisyonun Amacı

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK, Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN, Adana Milletvekili Fatoş GÜRKAN, Diyarbakır Milletvekili Mehmet Süleyman HAMZAOĞULLARI ve Van Milletvekili Fatih ÇİFTCİ Komisyonun kuruluş safhası ve amacı ile gerçekleştirdiği çalışma ziyaretlerini değerlendirmişlerdir.

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK:

"Öncelikle sizi dinlemek istiyoruz, söylenmedik hiçbir şey kalmasın, biz de ona göre bir rapor yazıp, Meclise sunup artık bu meseleye çözüm noktasında, barış yolunun sağlanması noktasında, kardeşçe bir arada yaşam zeminin hazırlanması noktasında dışarıda hiçbir şey kalmasın diye biz bu toplantıları yapıyoruz. Yaklaşık üç aydır Mecliste dinlemediğimiz uzman kalmadı ve sizleri de ziyaret etmek istedik…"[2]

"Sayın Başbakanımız şunu ifade ettiler "Gerekirse baldıran zehri içeriz." diyor. Niçin? Yeter ki bu kan artık akmasın, artık analar babalar ağlamasın ve bugüne kadar ne olduysa biz hep beraber oturup bu sorunlarımızı çözelim, konuşalım, bundan sonra da böyle bir tarihimizdeki belki de istenmeyen, nerede ne kadar acı dolu şeyler varsa dahi gündeme gelmesin diye."[3] demiştir.

Diyarbakır Milletvekili Mehmet Süleyman HAMZAOĞULLARI:

"Çözüm sürecinin amacı, yeni gençlerin dağa gitmemesi ve oradaki gençlerin de tekrar ailelerinin yanına kavuşması… Çocuklar belli bir süre cezaevinde kaldıktan sonra, üç ay, beş ay sonra dağa çıkma fikrine sahip oluyorlar ve dağa çıkıyorlar…"[4] şeklinde beyanda bulunmuştur.

Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN:

"Üç tane partinin farklı farklı vermiş olduğu önergeyle kuruldu bu Komisyonumuz. Bunlardan Cumhuriyet Halk Partisi, terör sorunu olarak değil, bir çatışmasızlık ortamı nasıl ortaya çıkartılabilir; buna ilişkin bizler de, son otuz yıldır bu ülkedeki terör sorununun ortadan kaldırılmasına yönelik; BDP de doksan yıllık Kürt sorununun ortadan kaldırılmasına ilişkin önerge verdi. Bu önergeler birleştirilmek suretiyle bu Araştırma Komisyonu kuruldu ancak Araştırma Komisyonu kurulduğu anda da Cumhuriyet Halk Partisi desteğini geri çekti."[5]

---

[2] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Eskişehir Ziyareti Tutanakları
[3] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Eskişehir Ziyareti Tutanakları
[4] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları
[5] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Eskişehir Ziyareti Tutanakları

" Vatandaşlarımız bu Komisyonun yani Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Komisyonu diye tabir ettiğimiz Komisyonun mahiyetini çok iyi anlamalılar. Buradaki görevimizin sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde var olan şiddet ortamının sonlandırılması ve terörün çözümü değil " 76 milyonun daha demokratik, daha müreffeh yaşama kavuşması için atılacak olan adımların tespiti ve kalıcı barışın ihyası ve ihdası için neler yapılmalıdır?" o Komisyonumuzun gerçek amacı ve bunun Anadolu'da, özellikle batı illerimizde bu şekilde bilinmesinde de fayda var." [6]

" Çözüm Komisyonu olarak bizim de hem oradaki şiddet ortamını ortadan kaldırmak hem bölgede neler yapılır da bu tersine göçü durdurabiliriz, oradaki ekonomik rahatlamayı, sosyal rahatlamayı, psikolojik rahatlamayı nasıl gerçekleştirebiliriz? Bunları araştırıyoruz. Bunlar noktasında çözüm önerileri ve tavsiyelerde bulunacağız. Komisyonumuzun gerçek amacı da bu." [7] şeklinde görüşünü açıklamıştır.

Adana Milletvekili Fatoş GÜRKAN:

" Komisyonun kurulma amacı da çözüm. Yani " Her iki tarafta da nerede hata var? Bu hatalar nasıl düzeltilebilir?" Zaten amaç o, açılım projesinde de amaç oydu. Demokratikleşme paketinde de sıkıntılar değerlendirildi ve ondan sonra çözülmesi yolunda adımlar atılıyor." [8] demiştir.

Van Milletvekili Fatih ÇİFTCİ:

" Bizim amacımız sürecin başarılı olması ve bu süreç sonunda da ülkemizin bu sıkıntılarından kurtulup huzur içerisinde bir ülkeye sahip olmamızdır. Bölgede yaşıyoruz, bölge insanıyız, hakikaten insanlarda bir endişe var, panik var, hâlâ bu şekilde, çok önemli bir şekilde baskı, şiddet, tehdit çok yoğun bir şekilde devam ediyor, bunu da biz görüyoruz." [9] şeklinde beyanda bulunmuştur.

2.2.3.2. Sorunun Tespiti ve Çözümüne İlişkin Düşünceler

İstanbul Milletvekili Abdullah Levent TÜZEL, sorunun nedenlerine değinerek çözüm sürecinin sadece Kürtleri değil tüm vatandaşlarımızı ilgilendiren bir süreç olduğunu aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:

" Kürt sorunu" dediğimiz Kürt halkının kendisinin eşitsiz ve ayrımcı sayıldığı kendi ülkesinde, kendi topraklarında, bu nedenden dolayı isyan ettiği, silaha sarıldığı bir süreci hep birlikte yaşadık. Şimdi bütün bu çabalar bir siyasi çözüm arayışı." [10]

[6] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Eskişehir Ziyareti Tutanakları
[7] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Eskişehir Ziyareti Tutanakları
[8] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Eskişehir Ziyareti Tutanakları
[9] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Cizre Ziyareti Tutanakları
[10] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Bursa Ziyareti Tutanakları

"Kürt sorununun çözümü, bugün işte Hükûmette hani bir neyin pazarlığı, bir "pazarlık" deniyor da, "Ne sözler verildi?" deniyor ya, aslında verilmiş, alınmış bir söz falan yok. Yani devlet oturdu, Abdullah Öcalan'la bir şeylerin pazarlığını… Vatandaş genellikle böyle biliyor ama böyle alınmış verilmiş bir söz yok. Hep beraber çözelim, savaşmadan çözelim, beraber kazanalım diye bir üretilmiş politika var. Ne diyor Kürtler? "Biz ayrı bir milletiz. Biz tarihten beri bu topraklarda vardık, Türkler kadar işte bu ülkeye, bu vatana göç etmiş diğer milliyetlerden, halklar kadar, bizim ana dilimiz olsun, bizim siyasi eşit haklarımız olsun, ülke demokratikleşsin." Yani bu süreç, bu çözüm süreci, bu barış olsun, demokratikleşme olsun dediğimiz şey, sadece Kürt için değil, bütün bu 76 milyonun demokratikleşmesi için yapılması gerekenler. Anayasa tartışmaları, benzeri şeyler bunlar için." [11]

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK, masaya oturabilmenin ilk şartının silahın susması olduğunu kaydederek, kardeşlik hukukunun yeniden tesis edilmesi hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

"İllegalite içerisinde cereyan eden hadiselerin kontrol altına alınması için öncelikli olarak –tabii, ben, o sizin baştaki şeyinize kısmen katılmıyorum, bu benim şahsi düşüncem- olağanüstü bir hâli olağanlaştırmamız lazım. Bunun için öncelikli olarak masaya oturabilmenin birinci şartı silahların susması, insanların artık cenazelerinin gelmemesi. Ondan sonra konuşabiliriz, ondan sonra oturabiliriz." [12]

"Herkes ırkının üstünlüğünü söylerse işte şairin dediği gibi Afrika yamyamları da karşınıza dikilir, onlar da ırkının sizden daha üstün olduğunu söyler. Dolayısıyla o ırksal tartışma karşıda bir başka sen ve ben olayı çıkarıyor, ötekileştirdiklerin ama ötekileştirmeden bir payda bulabiliyorsak ki o payda da aslında ülkemiz açısından vardır, değil mi?" [13]

"Doğudaki iklim sonuçta ağırlıklı olarak oralarda yaşanıyor diye sordum ama Türkiye'deki olaylardan haberdarsınız. Ne yapıyor insanlar? Doğuda kan davaları bile sürdüğü zaman yıllarca, otuz, kırk yıl da devam etse sonuçta barışla sonuçlanıyor, değil mi? Dolayısıyla burada aslolan birbirimizi öldürmemek. Sizden önce bir amcayı davet ettiğimizde şunu söyledi, dedi ki: "İki çocuğunuz var, bir çocuğunuz düşünün dağa gitti, bir çocuğunuzu da askere gönderdiniz. Kardeşlerin birbirini öldürmesi güzel bir şey mi?" [14]

"Biz tek vücut, kardeşlik hukuku çerçevesinde, neyse, birçok ciddi manada bizim bir hafızamız var, bedel ödenmiş toplum olarak, bu hastalığın adı ne olursa olsun, siz adına ne

[11] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Bursa Ziyareti Tutanakları
[12] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Bursa Ziyareti Tutanakları
[13] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Sakarya Ziyareti Tutanakları
[14] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Sakarya Ziyareti Tutanakları

derseniz deyin ama bu hastalık ülkemizin, milletimizin hep beraber yaşadığı bir hastalık. Ben öyle görüyorum. Adı ne olursa, üzerinde durmuyorum, bu bir hastalık, hem de çok ciddi bir hastalık. O zaman, biz ülke olarak bir yerlere doğru kardeşlik hukuku neyi gerekli kılıyorsa onları oturtmaya çalışıyoruz." [15]

Diyarbakır Milletvekili Mehmet Süleyman HAMZAOĞULLARI, ülkemizin batısında ve doğusunda yaşayan insanların süreç hakkındaki çekincelerinin giderilmesi konusunda:

"Biz de bu bölgenin insanıyız, burada yaşanan sıkıntıları biliyoruz. Mutlaka batıdan da gelen misafirleriniz var ve birtakım çekincelerinin olduklarını size anlatıyorlardır. Bu çekincelerin önüne nasıl geçeceğiz, bahsettiğiniz helalleşme nasıl olacak? Yani, baktığınız zaman, acıyı çeken bölge insanı helalleşmeye hazır ama batının da bir an evvel helalleşmesi için ne yapmak lazım?" [16] demiştir.

Ahmet ÖZAYDIN, terör meselesinin dış kaynaklı olduğundan bahisle;

"Benim ülkemde Kürt sorunu falan yok, benim ülkemde PKK terör sorunu var dış destekli; biz bunların bilincindeyiz. Benim Kürt kardeşimle falan hiçbir sorunum yok. Biz etle tırnak olmuşuz, iç içeyiz ama maalesef işte dış şeylerin desteğiyle, çomak sokmak suretiyle…" [17] diyerek görüşlerini ifade etmiştir.

Hasan ÜNAL, sorunun tespitinde yaşanan gecikmeler ve yapılan yanlışlıklardan dem vurarak;

"Kürt sorunu" dediğimiz sorunun adını net olarak ifade etmekten ziyade, bir bakıma halının altına süpürerek başka isimler altında topluma sunma şeklinde diyebileceğimiz birtakım refleksleri vardı, alışkanlıkları vardı. Dolayısıyla, Kürt sorunu, uzun bir süre devlet tarafından Kürt sorunu olarak değil, daha çok toplumun önüne bir terör sorunu olarak ve PKK sorunu olarak konuldu." [18] şeklinde konuyla ilgili düşüncelerini beyan etmiştir.

2.2.3.3. Çözüme İlişkin Çabalar

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK, sorunun siyaset zemininde tartışılması gerektiği ve hükümetin bu konuda kararlı olduğunu ifade etmiş, çözüm sürecinde toplumun çeşitli kesimlerinin farklı görüşlerinin nazara alınmasını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Birilerine göre Doğu sorunu, birilerine göre Kürt sorunu, sadece bu değil. Yıllarca bizim ülkemizde ismi konulmamış, ötekileştirilmiş, sümen altı edilmiş, hasıraltı edilmiş, unutulmuş ama unutturulmaya çalışılmış fakat ülkemizin gerçeği olup bunlarla artık bizim demokratik manada, Meclisin çatısı altında, siyasetle beraber, artık kavga etmeden,

[15] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Sakarya Ziyareti Tutanakları
[16] Komisyonun 08.11.2013 Tarihli Van Ziyareti Tutanakları
[17] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Eskişehir Ziyareti Tutanakları
[18] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Bursa Ziyareti Tutanakları

birbirimizi yok etmeden, insanları düşünceleriyle gömmeden, düşüncesi neyse siyasal dediğimiz sahnede ve bunun da demokratik tezahürünün olduğu yer olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin çatısında görüş ve düşüncelerini insanlar ifade etsin istedik." [19]

" Bu bir uzun süreç. Bunu üç ayda da bitiremeyiz, altı ayda da bitiremeyiz, sekiz ayda da bitiremeyiz ama bu temel olarak siyaseten el atılması gereken, siyasetin bizzat merkezinin ta kendisi olan bir konu…" [20]

" Bizim siyasi hayatımıza mal olsa da biz siyasetle bunu değil, arka arkaya yüz yıllık bir meseleyi, biz bu seçimler olmasına rağmen, bırakın seçimleri, arifesi, aynı günü de olsa yeter ki kan dursun, yeter ki kanın üzerinden siyaset yapılmasın, yeter ki bunu rant alanından, kimlikler üzerinden siyaset yapılmasın, çıkarılsın diye bir siyasi irade ve duruş, azim ve kararlılık ortada." [21]

GÖK, demokratikleşme yönünde atılan adımlardan örnek vererek:

" Bölgede, doğu, güneydoğu illerinde " Siz ne istiyorsunuz, tek tek maddeler hâlinde yazacağım." dediğimde şu ana kadar bizim ülkemizde yapmış olduğumuz düzenlemeleri ben onlara sayıyorum, onlar dahi sayamıyor. " A, o da var mı, bu da var mı?" diyor. Üç beş tane madde sayıyor. Mesela diyor ki: " Ben Kürtçe kasetimi dinlemek istiyorum." " Dinliyorsun." diyorum. " Ama eskiden dinleyemiyorduk." falan diyor. Her şey serbest. İsmini de koyabiliyorsun, eski isimleri de kullanabiliyorsun. Devletin kanalında hiçbir hayal dahi edilemeyecek düzeyde TRT Şeş yirmi dört saat yayın yapıyor." [22] demiştir.

GÖK, Komisyonun çözüm sürecine ilişkin her türlü görüşe itibar ettiği konusunda ise:

" Daha çok şehit yakınlarını davet ediyoruz, ayrıca bölücü terör örgütü doğrultusunda bunun bedelini ödemiş sivil vatandaşlarımız ve aynı zamanda terör mağduru dediğimiz aileler, STK'lar, tabii ki bizimle görüş ve düşüncesi olup paylaşmak isteyen herkese açık." [23] demiştir.

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER:

" Atılan adımlar eksik olabilir, yetersiz olabilir ama atılan bütün adımların kabak olduğu, boş olduğu, fos olduğu söylenirse de o zaman çok politik, keskin bir dil, o " 'Ya hep ya hiç. sekterizmi" dediğimiz şey karşımıza çıkar." [24] sözleriyle, atılan adımlara yönelik

[19] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Bursa Ziyareti Tutanakları
[20] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Bursa Ziyareti Tutanakları
[21] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Sakarya Ziyareti Tutanakları
[22] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Sakarya Ziyareti Tutanakları
[23] Komisyonun 08.11.2013 Tarihli Kocaeli Ziyareti Tutanakları
[24] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Hakkâri Ziyareti Tutanakları

eleştirilerin yapıcı olması gerektiğini, politik kaygılarla yapılan eleştirilerin sürece katkı sağlamayacağını dile getirmiştir.

2.2.3.4. Ülkenin Bölünmez Bütünlüğü ve Demokratikleşme

Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN, çözüm sürecinin başarıya ulaşmasının toplumun tüm bireylerinin yararına olduğunu belirttikten sonra:

"Şunu hiçbir zaman unutmayın, buradaki milletvekillerinin tamamı, 4'ümüz de aynı şekilde, bu vatanın birliğinden, bayrağın ay yıldızlı Türk Bayrağı olduğundan hiçbir şekilde ödün verilmeyeceğini bütün şehit ve gazilerimizin bilmesi gerekiyor. Bu çözüm süreci de sadece doğu ve güneydoğuda yaşayan insan için değil, 76 milyon vatan evladının daha huzurlu, daha müreffeh bir ortamda yaşayabilmesi için." [25] demiştir.

Diyarbakır Milletvekili Mehmet Süleyman HAMZAOĞULLARI; kısa süre önce açıklanan demokratikleşme paketiyle ilgili olarak:

"Birileri de bize diyor ki: "Siz çok cesursunuz, bu adımları nasıl atıyorsunuz? Türkiye'nin gerçeklerini de, geçmişini de bilerek, dününü, bugününü ve yarınını hesaplayarak bu adımlar nasıl atılıyor?" Bunu da birileri bize eleştirel olarak getiriyor ve "Bize yetkiyi verseydin değil bu 18 maddeyi belki 10'una bile biz cesaret edemezdik." diyenler bile var." [26] diyerek Hükümetin bu konudaki kararlı tutumunu ifade etmiştir.

HAMZAOĞULLARI, demokratik haklara ilişkin olarak:

"Daha iki gün evvel "Molotof atılması sonucu yüzleri yanan, ikinci derece yanığı olan polisler var." deniyor, daha iki gün önce. Hani polisi frenleyelim, amenna, polis devleti olmayalım, güvenlikçi tedbirler mutlaka olmalı. Peki, bu taş atan çocukları, molotof atan çocukları, akşamleyin dışarı çıkamayan insanların özgürlüklerini, haklarını nasıl iade edelim?" [27] şeklinde görüşlerini beyan etmiştir.

Batman Milletvekili Ziver ÖZDEMİR, insanlar üzerindeki baskının kaynağının önemli olmadığı, söz konusu baskının diyalog ile ortadan kaldırılması gerektiği hususunda:

"Bugün bir başka rengi yani militarizmin bir başka rengiyle gene silahı dayatıp gene millet üzerinde bu baskı devam ediyor. O renkler arasında çok fazla bir fark yok, baskı baskıdır. Onun için de bu toplumun, baskıyı kendi üzerimizden atmamız gerekiyor, hepimizin cesaretle birbirimize bunları sesli ve gür sesiyle birbirimize duyurmamız gerekiyor." [28] demiştir.

Van Milletvekili Fatih ÇİFTCİ, demokratikleşme adımlarıyla ilgili olarak:

[25] Komisyonun 08.11.2013 Tarihli Kocaeli Ziyareti Tutanakları
[26] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Hakkâri Ziyareti Tutanakları
[27] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları
[28] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları

"Eskiden biz "Kürt" demeye bölgede korkuyorduk, kimse cesaret edip söyleyemiyordu. Devlet artık çok açık net bir şekilde "Kürt vatandaşımız var, biz hepimiz Türk-Kürt eşitiz..." Ve demokratikleşme adımlarıyla çok önemli mesafeler katedildi ve bugün Türkiye'de çok şey konuşuluyor." [29] demiştir.

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER, Hükümetin atmış olduğu demokratikleşme adımlarından örnekler vererek Devletin geçirmiş olduğu zihinsel dönüşümü:

"Kürt halkının varlığını inkâr eden bir devlet anlayışı yok; resmî, cebrî bir asimilasyon politikası yok, inkâr siyaseti yok; özel okulların açılabilmesine izin veriliyor; devlet okullarında seçmeli dil..." [30]

"Bölgeden kaynaklı sıkıntıların her birimiz farkındayız ama ne olursunuz ya, ne olursunuz bu ceberut devletin doksan yıldan beridir "makbul Türk" yaratmak istediği projesine "makbul Kürt" yaratma projesini eklemeyelim. Yani, farklı düşünen her Kürdü "Hain, ajan, iş birlikçi, imha edilmesi gereken bir düşman..." "Devlet bize öteki muamelesi yapıyor." Ama burada başka Kürtlere de öteki muamelesi yapılıyorsa, başka Kürtlere imha edilmesi gereken düşman gibi bakılıyorsa bu bakış açısının da sizin gibi demokrasiden, insan haklarından yana olan bir dernek tarafından açık bir dille eleştirilmesi gerekiyor." [31] şeklinde ifade etmiştir.

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU, demokratikleşme yönündeki taleplerin bölünme algısı yaratmaması gerektiğini şöyle dile getirmiştir:

"Önce bize karşı olanın kapısın önünü temizleyeceğiz, önce onun çöpünü alacaksın, önce onun suyunu, ne hizmeti varsa. Belediyecilik anlayışı budur. Belki belediyecilik anlayışı temelinde, bugün bir arkadaşımız gelmiş, biliyorsun, sen de biliyorsun, bugün Şırnak'ta hiçbir belediye başkanı asil değil, hepsi yedekte; bu da demokrasi değildir, bir de antidemokratik bir uygulamadır." [32]

"Kürt halkının istedikleri, demokratik talepleri var. Bu demokratik talepleri en yüksek sesle Türkiye Büyük Millet Meclisinde de dile getiriyoruz, her alanda da dile getirmişiz. Bunun için biz legal, demokratik bir mücadele veriyoruz, diyoruz ki: "Biz kendi ana dilimizle konuşmak istiyoruz, ana kültürümüzle yaşamak istiyoruz. Her millet gibi, her insan gibi biz de özgür yaşamak istiyoruz." Bir Türk nasıl yaşamak istiyorsa bir Kürt olarak biz de öyle

[29] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Cizre Ziyareti Tutanakları
[30] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları
[31] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Hakkari Ziyareti Tutanakları
[32] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları

yaşamak istiyoruz. Burada çok istediğimiz bir şey yok. Eskiden "Bölünmedir, şudur budur." deniliyordu, bahane ediliyordu, böyle bir şey de yok." [33]

"Hâlen bazı insanlar kafasındaki karakolları atmış değil yani o duvarlar yıkılmış değil ama biz o duvarların yapılmasına da karşıyız, o karakolların da yapılmasına karşıyız. Çünkü niye? Arkadaşlar söylüyorlar, 545 tane karakol belki kaldırılmış, 140 tane "kalekol" yapılmış yani istatistikler öyle gösteriyor. Bu "kalekol"ların oluşumu belki vatandaşta bir tedirginlik yaratıyor." [34]

Hasan ALİŞAN, bölünme ve ayrışma yerine eşit şartlarda birlikte yaşamayı arzu ettiklerini;

"Hiç kimse bölünsün diye istemiyor, hiç kimse onlardan ayrı şey yapmak istemiyor ama ben burada elektrik parası ödeyeceksem o da ödesin, ben burada vergimi ödüyorsam onlar da ödesin. Eğer onlara elli yıllık muafiyet geliyorsa elli yıllık muafiyet verelim ama elli birinci yılda beraber yaşayalım. Bu böyledir, aksi takdirde ayrışma olur, aksi takdirde bir arada olmamız zorlaştırılır." [35] diyerek dile getirmiştir.

Erdal KARAKUŞ, şekli hususların anlamın önüne geçmemesi gerektiğinden hareketle;

"Türkiye devleti" kelimesindeki "Türk" kelimesi bizim bu çözüm aşamasındaki silsile yolumuzun çok sonlarındaki bir aşama esasında. Ondan önce benim bahsettiğim demokratikleşme konuları zaten o iklimi yaratacaktır." [36] demiştir.

2.2.3.5. Şehit Aileleri, Gaziler ve Tazminatlar

Adana Milletvekili Fatoş GÜRKAN, şehit yakınları ve gazilerle ilgili yapılan çalışmaları;

"Şehit aileleriyle, yakından da ilgileniyordum ve ondan sonra kanun teklifleri verdim ben. Sizin işte "İstihdam bir yılda oldu." dediğiniz mesela. Birincisi terör şehitleriyle ilgili, ikinci istihdamla ilgiliydi. Biri bir daire başkanlığının kurulması, diğeri sosyal haklarla ilgili bazı eksiklikler vardı, onlarla ilgili. Bir diğeri de "maluliyet şartı" dediğimiz yani geliri varsa da, diyelim ki emekli ama az geliri var, maaş bağlanamıyordu aileye, onunla ilgiliydi. Tabii, iki ayrı pakette bu düzenlemeler yapıldı. Birisi yaklaşık bir buçuk iki yıl önce yapıldı, birisi Meclis kapanmadan önce yapılmıştı." [37]

[33] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları
[34] Komisyonun 08.11.2013 Tarihli Van Ziyareti Tutanakları
[35] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Sakarya Ziyareti Tutanakları
[36] Komisyonun 08.11.2013 Tarihli Kocaeli Ziyareti Tutanakları
[37] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Bursa Ziyareti Tutanakları

"Diyelim ki emekli bir şehidin annesi, babası ya da çok düşük geliri var maaş bağlanamıyordu herhangi bir yerden geliri varsa maluliyet şartı aranıyordu o da çıkan kanunla değiştirildi ve mağdur olma, malul olma şartına bakılmaksınız ihtiyaç sahibi midir değil midir, maaş bağlanması da yasalaştı." [38] diyerek özetlemiştir.

GÜRKAN, terör mağdurlarına yönelik tazminatlarla ilgili olarak,

"Devletin bu insanlar suç işliyorsa o suçun cezasını verme gibi bir sorumluluğu var, yükümlülüğü var ve hakkı var yani hangi açıdan bakarsak bakalım ama üzerine bomba yağdırıp öldürme gibi bir hakkı yok değil mi? Yani hukuki açıdan baktığımızda ama her ne olursa olsun yani bunlar mağdur görüldüğü için bir tazminat verilmesi kararlaştırıldı. Kaldı ki, Uludere'dekiler yani o mağdur dediğimiz aileler tazminatı kabul etmediler." [39] demiştir.

2.2.3.6. Ekonomik Kalkınma

Diyarbakır Milletvekili Mehmet Süleyman HAMZAOĞULLARI, toplanan vergilerin yatırıma dönüşmesi hususunda;

"Bu bölgenin insanı olarak devletin batısıyla, doğusuyla topladığı vergileri burada yola dönüştürmesi, hastaneye, okula dönüştürmesinin birileri tarafından engellenmesini…" [40] demiştir.

Van Milletvekili Fatih ÇİFTCİ, tarım ve hayvancılığa yönelik teşvikler hakkında:

"Devlet hemen hemen yüzde 50-60'lara varan bir hibe veriyor projeler bazında ve faizsiz krediler verildi bu bölgede tarım ve hayvancılık için…

Kırsal Kalkınma da çok önemli. DAKP'ın, DAKA'nın da, bir de Kırsal Kalkınma da var ayrıca Avrupa Birliği projeleri kapsamında, Tarım Bakanlığının bir iştirakidir bu, bu da çok önemli. Ayrıca, tarım ve hayvancılığa direkt Bakanlığın Ziraat Bankası üzerinden kullandırdığı faizsiz krediler var ve çok avantajlıdır. Belki çiftçi yeterli bilinçlendirilirse önemli bir potansiyel olur, önemli bir kaynak olur." [41] diyerek düşüncelerini beyan etmiştir.

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER, terör örgütünün halktan haraç topladığı iddialarına ilişkin olarak:

"Haraç toplanıyor mu? Çok açık bir soru soruyorum. İddialar var, PKK örgütünün iş adamlarından haraç topladığı, önlerine makbuz koyduğu yönünde. Bu iddialar doğru mu?" [42] sorusunu gündeme getirmiştir.

[38] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Eskişehir Ziyareti Tutanakları
[39] Komisyonun 08.11.2013 Tarihli Kocaeli Ziyareti Tutanakları
[40] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları
[41] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Hakkâri Ziyareti Tutanakları
[42] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Cizre Ziyareti Tutanakları

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU, bölgede gerçekleştirilen alt yapı yatırımlarına ilişkin şunları söylemiştir:

" Tabii ki bir yolun yapılması, o gün hasta olan, yaşlı olan insanların gerçekten sağlık açısından kendilerini idame edebilmeleri için, kendi sağlıklarını önemsemeleri açısından yolun da gerekli olduğunu biliyoruz. Ama biliyorsunuz ki bu yolların yapımında bazı yöntemler kullanılıyor. Kimi bunlara "güvenlik yolu" deniliyor. Birçok alanda "güvenlik yolu" adı altında birbirlerine rant paslayanlar var…" [43]

Metin GÜLER, Arda GENÇ, İbrahim BURKAY, Arif TAK, Ruhi ADEMOĞLU, Vejdi ÇELEBİ ve Orhan YILGENCİ; bölgeye yatırım yapma gerekliliği ve bu konuda halihazırda mevcut olan sorunlarla ilgili olarak aşağıdaki görüşleri dile getirmişlerdir.

Metin GÜLER:

" Bölgede bir serbest bölge ticaret anlaşması gerçekleşebilirse yani bölgelerin de, bu ülkelerin de risk alabileceği onların da yani bunu sağlamak çok önemli bu bölgede. Yani bir serbest bölge anlaşması olabilirse ve orada böyle bir bölge oluşursa bence ticari hayata çok büyük katkı sağlayacağını düşünüyorum…

Bölgede kontrol anlamında sanayi bölgelerinin de alt yapısının devlet tarafından oluşturularak yeni sanayi bölgeleri oluşturabileceğini düşünüyorum veya esnafın tüccarın da yer alabileceği sanayi siteleri bir modernizasyon bir göstergedir diye düşünüyorum." [44]

Arda GENÇ:

" Barış ve Demokrasi Partisinin söylediği gibi doksan yıldır devam eden bir sorundan bahsediyoruz, muhakkak çözümü radikal adımlarla olacak. Örneğin bunlardan biri bölgede havaalanı yapılması, 2023 hedeflerinin içinde var olan." [45]

İbrahim BURKAY:

" Yatırımcıyı o bölgeye çekmemiz mümkün değil yani bizim burada altıncı bölgeyle ilgili aslında bir revizyona ihtiyaç var. Yani bu bölgede bugün Mısır'daki avantajlar nelerse bunlar verilmeli…

Eğer bu işi kardeşane ilişkiler içerisinde çözersek Türkiye kazanacak, hepimiz kazanacağız. Yani bugün parası olan insan, eğer kargaşa varsa, huzursuzluk varsa yatırım da yapmak istemez." [46]

Arif TAK:

[43] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları
[44] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Eskişehir Ziyareti Tutanakları
[45] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Eskişehir Ziyareti Tutanakları
[46] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Bursa Ziyareti Tutanakları

" Yatırım yapacak olan insanlar da rahat rahat gelsin, Diyarbakır'ında, Van'ında, Muş'unda, Hakkâri'sinde, nerede yatırım yapacaksa, o zaman güven geliyor ve yatırımını yapabiliyorlar. Bu vaziyette parası olan da yatırım yapmıyor, gitmiyor, hiçbir şeyle ilgilenmiyor çünkü önünü karanlık görüyor, tehlikeli görüyor." [47]

Ruhi ÂDEMOĞLU:

" Bugün artık bölgeye yapılan yatırımlar ve kalkınma adına yapılan tüm çabalar insanların daha değişik bakmalarına sebep oluyor belki de. Belki daha önce sarıldıkları farklı şeylere şimdi uzak durmak adına çaba sarf eden insanların olduğuna da inanıyorum." [48]

Vejdi ÇELEBİ:

" İki yüz yıllık, üç yüz yıllık şirketler. Bizde elli yıllık şirket yok Sayın Milletvekilim. Bizde bunlar yok yani. Bu kadar altyapı eksikliğimiz varken bir de bu üstüne bindiği zaman, hani biz bir araya gelip bütünleşemediğimiz zaman, evet, oraya yatırım da gitmez…" [49]

Orhan YILGENCİ:

" Doğu Bölgesi'ne ben aslında hiç gitmedim. " Gitmek de ister misin?" derseniz bugün gitmek istemem yani veyahut da " Yatırım yapar mısın?" derseniz yatırım yapmak istemem çünkü para çok hassas bir şeydir yani en ufak bir şeyde kaçar gider. Dolayısıyla yatırım bir bedeli var. Bu bedele katlanma işinde uzun vadede güven oluşması lazım yani bir şeyleri görmek lazım. Tabii, biz, o bölgede bunu henüz göremiyoruz." [50]

2.2.3.7. Barış Süreci

Diyarbakır Milletvekili Mehmet Süleyman HAMZAOĞULLARI, çözüm sürecinin bölgede yarattığı etkiler ile geçmişte yaşanan ve mevcut sorunlar hususunda şunları söylemiştir:

" Son üç haftadır Cizre'den 42 kişi dağa çıkmış, 42 genç daha dağa gitmiş. Bir Cizreli olarak bunu nasıl yorumluyorsunuz? Yani, bir taraftan " Çözüm süreci var." diyoruz yani " Ben, tasfiye nedeniyle iş yerimi kapatıyorum." diyen bir esnafın tekrardan mal alması gibi bir şey bu…

Şehirde çalışma saatleri çok çok az çünkü insanlar o kimlik kontrolüne maruz kalmamak için daha erkenden evine gider hâle gelmiş. Peki, niye bu olaylar durmuyor? Yani çözüm süreciyle beraber Şırnak'ta, Cizre'de bu çocuklar hâlen niye taş atıyorlar, niye molotof atılıyor? Veya emniyet bunlara tedbiren… Birisi dedi ki bugün: " Sirenlerle beraber

[47] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Bursa Ziyareti Tutanakları
[48] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Sakarya Ziyareti Tutanakları
[49] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Sakarya Ziyareti Tutanakları
[50] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Sakarya Ziyareti Tutanakları

çocukları dışarıya çağırıyorlar sanki davet edercesine olaya davetiye çıkarıyorlar." Bu nasıl bir şey, bu nasıl bir mantık?...

Biz oradaydık, o gün oradaydık. (Uludere'de) Evet, haklısınız, keşke o vefat edenler katırlarla taşınmasaydı, keşke ambulanslarla taşınsaydı, keşke cuma günü tüm Türkiye'de gıyabi cenaze namazı kılınsaydı. Haklısınız, birçok şey yapılabilirdi, acınızı anlıyorum, çok taze, otuz yıl da geçse hâlen taze kalacak. Yani, 80 lira bir mazot parası için daha 14-15 yaşındaki bir çocuğun ölümünü kimse kimseye anlatamaz, haklısınız, acınız büyük..." [51]

2.2.3.8. Koruculuk

Batman Milletvekili Ziver ÖZDEMİR, koruculuk sistemi ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

" Sistemin değişmesi gerekiyor, kalkması gerekiyor ama koruculara da sahip çıkılması gerekiyor." [52]

2.2.3.9. Ana Dil Tartışmaları

Batman Milletvekili Ziver ÖZDEMİR:

"*Kürtçe dilini özellikle devlet okulunda, normal, çocuklarınızı okula gönderiyorsunuz. Kürtçe ana dil değil ama Kürtçe seçmeli dil yani benim, sizin, anne babamızdan, mahalleden öğrendiğimizin dışında bir de yazılı olarak Kürtçe eğitim için orada çocuklara o hak var, o hakkı kullandınız mı hiç?"* [53] demiştir.

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER, Anayasanın 42. maddesinde değişiklik yapılmadan ana dilde eğitim konusunda bir düzenleme yapılmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.[54]

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU:

" Herkes kendi ana diliyle eğitim yapıyor ve ana diliyle ancak algılayabiliyor, ikinci bir dil sadece ona yardımcıdır. İnsan ilk algılama, kendini ifade etme, anlatma, betimleme, duyduklarını, düşündüklerini, duygularını ancak ana diliyle ifade edebiliyor." [55]

" Toplum olarak bizim istemlerimizin başında bunun geldiğini herkes biliyor. Biz zaman zaman da dillendiriyoruz, bizim kurumlarımız dillendiriyor. Yani, bu en doğal hakkımız. Dil aslında doğal bir haktır, tartışmamak gerekir." [56] şeklinde görüşlerini beyan etmiştir.

[51] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları
[52] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları
[53] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Cizre Ziyareti Tutanakları
[54] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Hakkari Ziyareti Tutanakları
[55] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Cizre Ziyareti Tutanakları
[56] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Hakkari Ziyareti Tutanakları

Dinlenen konuklardan;

Abdülkerim PUSAT:

"Çözüm sürecine yönelik bir demokratikleşme paketi olması hasebiyle biz öyle bekliyorduk. Kürt tarafını tatmin edici, biz tamamen talepleri tek adımda karşılayan bir paket olmasını beklemiyorduk fakat en azından ana dilde eğitimin kamu kurumlarında, kamu okullarında kullanılması, resmî dil olarak kullanılması, okullarda resmî dil olarak okutulması talebi çok insani, çok masumane bir taleptir. Yani, bunun pazarlık konusu edilmesi artık günümüz demokrasisi, günümüz insan hakları bakışına ters bir durumdur." [57]

Osman GELİŞ:

"Ana dilde eğitim bugün Kürt halkının hepsinin bir beklentisidir. Bu Allah'ın verdiği bir şey, bunun üzerinde böyle… Bunu verirken de işte, bir iltifat olarak değil, bunu gerçekten geçmişte -gerek bürokratik engeller- verilmemesi için bu sorunlar yaşanmış olabilir ama bunun verilmesi ülkeyi ne bölecek, bence daha fazla çimento olacak. Şimdi, bizim bu bölgeden gitmiş çoğu Kürtçe bilmeyenler "Keşke ben de Kürtçe bilseydim, hiç olmazsa daha katkı sunardım." Bu dil kesinlikle ülkeyi bölecek diye bir tehdit yok." [58]

Ramazan ELMAS:

"Yakın süreçte bir paket çıktı. Paketi biz çok kapsayıcı, büyük paket olarak görüyorduk, benimsiyorduk, bekliyorduk, toplumda beklenen algı oydu yani. Mesela ana dilde eğitim bizim vazgeçilmez yani kırmızı çizgimiz. Ama, bugün ana dilde eğitim özel okullarda paralı, ücretli olarak sunulmuş bir durumda. Kesinlikle bu ana dilde eğitim bizim için vazgeçilmez kırmızı noktamızdır, çizgimizdir." [59]

Faruk ALPARSLAN:

"Burada, bir; doğan çocuğun kesinlikle bir Kürt ana diliyle başladığına hepimiz şahit oluyoruz. Bu Kürtçe konuşması, bu Kürtçe ana diliyle başlaması bu çocuğun 7 yaşına kadar ana dili Kürtçe, ana dilinden sonra okula başlaması, 7 yaşından sonra bir ilköğretim dönemini bitirinceye kadar ancak Türkçeyi öğrenebiliyor, bu yıllarca burada yaşandı, bizatihi ben kendim yaşadım." [60] demiştir.

2.2.3.10. Faili Meçhul Cinayetler

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER:

"Hiçbir cinayetin, katliamın üstü örtülemez iki yıl da sürse, beş yıl da sürse, 33 kurşun olayında nasıl ki aradan onlarca yıl geçtiği hâlde hesapları sorulduysa. Bakınız, bugün,

[57] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Cizre Ziyareti Tutanakları
[58] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları
[59] Komisyonun 07.11.2013 Tarihli Hakkari Ziyareti Tutanakları
[60] Komisyonun 08.11.2013 Tarihli Van Ziyareti Tutanakları

Bahtiyar Aydın'ın devlet tarafından öldürüldüğü iddiası soruşturuluyor. Faili meçhullerin de hesabı sorulacak." [61] şeklinde beyanda bulunmuştur.

Dinlenen konuklardan;

Dicle ERKAN:

"Son zamanlarda işte burada faili meçhuller vardı, özellikle korucular hedef alınıyordu Cizre'de olsun Silopi'de olsun, bu yüzden rahatlıkla dışarıya çıkamıyordu babam, tedirginlik vardı üzerlerinde. Babamın ölümünden sonra zaten diğer korucular da yani babamın arkadaşları bizi telefonla arıyordu yani "Biz de artık şey yapamıyoruz, buradan gideceğiz; rahatlıkla dolaşamıyoruz, gezemiyoruz, buradan gideceğiz." diye." [62]

Ramazan ÇAĞIRGA:

"Ne zamana kadar bekleyeceğiz bu faili meçhul durumlarının açığa kavuşturulması noktasında? Şu ana kadar böylesi çalışmalar ortada yoktu. Biz, artık bu çalışmaların ötesinde pratik ve gözle görülür adım görmek istiyoruz." [63]

Abdülkerim PUSAT:

"Yüz yıla yakındır bu ülkede yapılan katliamların, yapılan faili meçhullerin, kadın katliamlarının, dinî katliamların, dışlamaların, ötelemelerin, ötekileştirmelerin araştırılması ve faillerinin kurumsal olsun, bireysel olsun rütbe ve kademe gözetilmeksizin yargılanması, açığa çıkarılması bu halkın ortak talebidir, biz böyle inanıyoruz hem bireysel olarak hem toplumsal olarak…" [64]

"Faili meçhullerin ortaya çıkarılması için özellikle kayıpların ortaya çıkarılması için bir DNA bankasının oluşturulması çünkü bir sürü yerden bölgenin her tarafı toplu mezar…" [65]

Ferhat AKÖZ:

"Gerçekten doğu, bu konuda geçmişte en çok faili meçhullerin yaşandığı bölge burayken, en büyük sıkıntıları bura çekmişken buraya yönelik hiçbir anlamda ciddi açılmış davalar, şunlar bunlar yok. Biz bunun da bu dönemde ve bundan sonraki süreç içinde sıkıntı yaratabileceğini düşünüyoruz." [66] şeklinde görüşlerini beyan etmişlerdir.

[61] Komisyonun 06.11.2013 Tarihli Şırnak Ziyareti Tutanakları
[62] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Cizre Ziyareti Tutanakları
[63] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Cizre Ziyareti Tutanakları
[64] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Cizre Ziyareti Tutanakları
[65] Komisyonun 05.11.2013 Tarihli Cizre Ziyareti Tutanakları
[66] Komisyonun 08.11.2013 Tarihli Van Ziyareti Tutanakları

II. BÖLÜM: GÜNÜMÜZE KADAR SORUNA VE ÇÖZÜME İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR, YAPILAN ÇALIŞMALAR VE YAZILAN RAPORLAR[67]

Ülkemizde yaşanmakta olan sorunun adını belirleme açısından pek çok yaklaşım ortaya koymak mümkündür. "Kürt Sorunu", "Terör Sorunu", "Güneydoğu Sorunu", "Şark Sorunu", "PKK Sorunu", "Doğu - Güneydoğu Sorunu" gibi isimlendirmeler bunların başlıcalarıdır. Bu isimlendirmelerden hiçbiri aslında sorunu tam anlamıyla ifade edebilecek kapsamlılıkta değildir. Yaşananın en azından "Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması"nı gerektirecek ve bir "Çözüm Süreci"nin söz konusu olması ile sonuçlanabilecek bir olgu olduğunu belirtmek gerekir. Komisyonumuz sorunu, çok değişik başka mecralara sapabildiğini de dikkate almakla birlikte, bir kimlik, kültür ve şiddet sorunu olarak değerlendirmektedir.

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK, sorunun isimlendirilmesi ve esas mahiyetiyle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Soruna yıllarca "Doğu sorunu" denildi, soruna "Kürt sorunu" denildi, soruna "ekonomik sorun" denildi, soruna "politik sorun" denildi ama birçok argümanlarla sorun teşhis edilmeye veya hastalığın adı konulmaya çalışıldı fakat ben şunu söylemiştim: Sorun ne olursa olsun sorun ülkemizin temelde bir sorunu ve bu sorun ekonomik, politik, sosyal, siyasal bir sorundur."[68]

Bu anlamda sorunun kökleri, İmparatorluk dönemine kadar uzanmakta siyasi, iktisadi, etnik ve hepsinden de önemlisi psikolojik yönleri olan karmaşık bir alan oluşturmaktadır. Türkiye'nin içe kapanıp otoriterleşmesi veya dışa açılıp evrensel ölçekte bir demokratik düzen tesis etmesiyle doğrudan ilgili olan meselenin aynı zamanda uluslararası bir boyutu da bulunmaktadır.

Hangi boyutundan ele alırsak alalım, bugün gelinen noktada sorun, Türkiye için hem sürdürülmesi, hem de yönetilmesi zor bir mesele haline gelmiştir. Türkiye'nin vatandaşlarına 'eşit ve birinci sınıf' vatandaş olduğunu hissettirmesi, muasır medeniyet seviyesi düzeyinde bir düzen tesis etmesi ve büyük devlet olma iddialarını devam ettirebilmesi için bu meseleyi çözmesi gerekmektedir. Hadisenin vardığı hassas nokta, toplumsal psikolojinin doğru yönetilmesini ve ortak aklın kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan isyanlarla gündeme gelen mesele, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu mesele zaman zaman alevlenip zaman zaman küllenmiş olsa da gündemdeki yerini muhafaza etmiştir. Bununla beraber uzunca bir süre ağırlıklı olarak siviller arasındaki ilişkilerin değil devletle toplumsal ilişkilerin meselesi olmuş; fakat sorunu bastırma yöntemlerinden dolayı, etkilediği toplumsal taban giderek genişlemiştir.

---

[67] Bu bölümde Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi Hüseyin Yayman tarafından Komisyonumuza sunulan "Türkiye'nin Kendisiyle İmtihanı ve Kürt Sorunu" başlıklı çalışması esas alınmıştır.

[68] Komisyonun 14.05.2013 tarihli toplantı tutanakları

Sorununun geri planında iktisadi, sosyolojik, siyasi ve psikolojik birçok neden olmakla birlikte, temelde Cumhuriyet'in homojen bir ulus yaratma çabası olduğu açıktır. Cumhuriyet'in 'etno-seküler' bir ideolojik formasyona evrilmesi, bir yandan birlik ve beraberliği sağlama potansiyeli taşıyan moral değerleri zayıflatırken diğer yandan karşı milliyetçiliği tetiklemiştir. Bu süreçte, 'tek tip' ve 'problemsiz' bir ulus yaratma projesi, karşılaştığı sorunları güvenlikçi bir bakış açısıyla ele almakta ısrar etmiş ve bugünkü noktaya varılmıştır.

Bütün siyasal gerilimler ve Cumhuriyet ideallerini bir kenara bıraksak bile, ilk etapta göze çarpan sorun, İmparatorluğun küllerinden doğan Cumhuriyet'in, Doğu'yu, âdeta Osmanlı'nın Fizan'ı gibi sürgün yeri olarak kabul ettiği gerçeğidir. Ne kadar sorunlu memur ve yönetici varsa buraya sürgün edilmiştir. Bölgeye yetenekli ve iyi yetişmiş idarecilerin gönderilmemesi, 1930'lardan itibaren dile getirilen, ancak bir türlü çözülemeyen bir talep olarak kalmıştır. Ülkenin diğer bölgelerinde bile uzun süre halktan uzak duran bu baskıcı memur - yönetici tipi, Doğu şartlarında bu uzaklığı âdeta uçuruma dönüştürmüştür.

Fakat esas sıkıntının kaynağı, sorunu yönetme ve çözme süreçlerinde öne çıkan **''Güvenlikçi Şark Siyaseti''**dir. Bu siyaset, bir yönüyle, İmparatorluğun 'devlet bilgisini' yok sayan tarihsel ve toplumsal gerçeklikten kopuk yaklaşımıyla, çözümü inzibati tedbirlerin çoğaltılmasında görmüştür. Tam da bundan dolayı devlet, sorunu çözmek için kalıcı tedbirler almak yerine, sorunla yüzleşmeyi sürekli erteleyerek geçici önlemler almayı tercih etmiştir. Sorunun güvenlik bürokrasisine havale edilmesi, tesirleri bugün de devam eden bir gelenek oluşturmuştur. 'Jandarma ve tahsildar baskısıyla' halkı hizaya sokmak isteyen kamu siyaseti anlayışı, sıkıntıları çözmek yerine sorunun derinleşmesine neden olmuştur.

Sorunu dillendiren aktörlerin dönüşümü de dikkate değer bir başka konudur. Sekülerleşmenin toplumsal ilişkilerde, zihinsel bir dönüşüme yol açmadığı dönemlerde meselenin sözcülüğünü geleneksel aktörler üstlenmiştir. Bu süreç en kaba haliyle 1960'lara kadar devam etmiştir. Daha sonraki dönemlerde, sorunun öne çıkan özneleri, ağırlıklı olarak 'etno-seküler' denilebilecek bir siyasi perspektifle siyaset yapmaya başlamıştır. Bu tarihler aynı zamanda hem sorunun içerik olarak hem de hareketin aktörleri itibarıyla değişmeye başladığı dönemdir. Bu anlamıyla 1960'lar milat olmuştur. Bir yandan 27 Mayıs darbesinin Kürtlerle ilgili aşırı sert ve 'aşağılayıcı' tavrı, diğer yandan bölgede yaşanan değişim ve dönüşüm, meselenin daha 'ulusalcı' bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. Bu dönüşüm Kürdistan İşçi Partisi'nin (Partiya Karkeran Kurdistan, PKK) ortaya çıkmasıyla hızlanmış ve mevcut sol-etnik-seküler söyleme, bağımsızlık düşüncesinin eklenmesiyle ayrılıkçı bir karaktere bürünmüştür.

1980'lerin ortasında meselenin yeniden gündeme gelmesi PKK eylemleriyle olurken, özellikle Doğu sınırındaki jandarma karakollarına yapılan baskınlar toplumda infial duygusunu yaratmıştır. Burada özet bir değerlendirmesi bile adeta imkânsız olacak kadar karmaşık bir süreç olan PKK'nın gelişimi ve sorunun adeta ayrılmaz bir parçası olması, meselede varılan yeni merhalenin temel taşlarından biridir. Fakat bilinen bir gerçek olarak neden - sonuç ilişkisi içerisinde ve daha da çok yaşanan sıcak gelişmeler neticesinde mesele ile terör meselesi, terör meselesi ile PKK meselesi, esas mesele ile PKK meselesi birbirine karışmış durumdadır. Meseleye bakıştaki toptancı ve kolaycı yaklaşımlar, algıların da farklılaşmasına yol açmıştır. PKK, yaşananların nedeni olarak görülürken, PKK'nın bitirilmesiyle sorunun da çözüleceği sanılmıştır.

1990'lardan itibaren PKK sorunu, paradoksal bir biçimde sivil siyaset üzerinde doğrudan sonuçları olan ve zaman zaman siyaset ve yönetim krizlerine yol açan bir sorun alanına dönüşmüştür. Özellikle güvenlikçi bakışı temsil eden unsurlar, sürekli olarak PKK sorunu üzerinden sivil siyasetteki güçlerini ve etkilerini devam ettirmişlerdir. Sivil siyasetin bir türlü devreye girememesi, bazen girmekten kaçınması ve bürokratik vesayetin tayin ettiği güvenlikçi bakış açısının her alanı ele geçirmesi, sorunu daha da büyütmüştür. Sorun büyüdükçe, meselenin kendisiyle siyaset üzerinden muhatap olmak ve çözmek yerine, demokrasi - güvenlik tahterevallisinde hassas bir çizgiye oturtularak zaman içinde ülkenin kendisiyle imtihanına dönüşmüştür.

Bu yönelimle mesele, son on yılda yeni bir aşamaya gelmiş durumdadır. Türkiye, çeyrek asırdır devam eden şiddete rağmen bir iç çatışmaya sürüklenmemiştir. Dolayısıyla konu değerlendirilirken bu tarihsel ve toplumsal gerçekliğin gözden uzak tutulmaması gerekmektedir.

1. SORUN HAKKINDA YAZILAN RAPORLAR

Sorun hakkında Osmanlı döneminden başlayıp Cumhuriyet'le devam eden bir rapor yazma geleneği bulunmaktadır. Konuyla ilgili Cumhurbaşkanları, Başbakanlar, Genelkurmay Başkanları, generaller, genel (umum) müfettişler, valiler, büyükelçiler, akademisyenler dâhil olmak üzere birçok kişi ve kurum, çok sayıda rapor hazırlamıştır. Bu raporlar sorun hakkında önemli bir külliyat oluşturmuştur.

Hazırlanan raporları, 1990 öncesi ve 1990 sonrası dönemde hazırlananlar olmak üzere iki ana bölümde incelemek mümkündür. 1990'lı yıllara kadar, devletin tekelinde yer alan bir sorun olması hasebiyle sadece devletin rapor yazma ihtiyacı hissettiği sorun, 1990'lı yılların başından itibaren, hem sorunun hem de Türkiye'nin siyasal yaşamının dinamiklerinde meydana gelen değişimle beraber, devletin tekelinden çıkmış ve büyük ölçüde sivil - siyasi aktörlerin gündemine girmiştir.

Bu çerçevede, birinci dönem raporlar genellikle devlet erkanı tarafından yaz(dır)ılırken, ikinci dönem raporlar çoğunlukla siviller tarafından yazılmıştır. Bu farklılık, raporların içeriğine de yansımıştır. 1990'lar öncesi çalışmalarda, sorun esas olarak 'asayiş' terimiyle ele alınırken, 1990'lı yıllarla birlikte bu bakışta ciddi bir dönüşüm gözlenmiştir. İlk dönem raporlar devletin resmi tezlerinin oluşturulduğu çalışmalardır. 1925 Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra Meclis Başkanı Abdülhalik RENDA ile başlayan çalışmalar, İçişleri Bakanı Cemil UYBADIN'la devam ederken tek parti döneminin temel metni "**Şark Islahat Planı"** olmuştur.

İlk dönem çalışmaları içerisinde birçok rapor kaleme alınırken, bu raporların bir kısmı Dersim vilayetinin ıslahına, bir kısmı Umum (Genel) Müfettişlik mıntıkalarının düzenlenmesine, bir kısmı ise Şark sorununa dair çalışmalardır. İmparatorluğun son döneminde Makedonya'da hayata geçirilen Umum Müfettişlik, önce Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde daha sonra ise Trakya ve Çukurova Bölgelerinde uygulamaya sokulmuştur.

Umum Müfettişlerce hazırlanan raporlar, günümüze ışık tutmaları bakımından oldukça önemli metinlerdir. Bu çalışmaların yanında bizzat Başbakan İsmet İNÖNÜ tarafından uzun bir gezi sonunda hazırlanan rapor ise devletin soruna bakışını ortaya koyan ana metindir. İNÖNÜ, son tahlilde Şark Islahat Planı'nın temel tezlerini tekrar eden ve 'Türkleştirmeyi' ana

siyaset olarak belirleyen bir rapor yazmıştır. İNÖNÜ'nün resmi tezleri tekrarlayan raporuna karşı, Celal BAYAR tarafından hazırlanan **"Şark Raporu"** kısmen daha liberal bir bakış açısıyla kaleme alınmıştır.

Tek parti döneminin sona ermesiyle soruna rapor yazma geleneği kısmen azalmış olsa da içerik değiştirerek devam etmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında hazırlanan çalışma dışında 1990'lara kadar devletin hazırladığı bilinen başka bir rapor bulunmamaktadır. Rapor yazma geleneğinde ikinci dönem olarak kavramsallaştırabileceğimiz çalışmalar, 1980'lerin sonuyla başlamaktadır. Aslında farklı bir okumayla ikinci dönemi, Türkiye İşçi Partisi (TİP)'nin daha sonra kapatılmasına neden olan 1970'lerin sonunda yaptığı dördüncü büyük kongresiyle başlatabiliriz. TİP'in dördüncü kongrede "Türkiye'de Kürt halkı vardır" kararı o dönemde istenilen etkiyi yaratmasa da, orta vadede Türkiye'nin Kürt siyasetinin değişmesinin miladı olmuştur.

1970'lerde başlayan 'tanıma' siyaseti, 12 Eylül 1980 darbesiyle geri püskürtülürken, darbe idaresinin Diyarbakır cezaevinde yaptıkları ve 1983 yılında başlattığı dil yasağı, PKK'nın toplumsal zeminini genişleten bir etki yapmıştır. PKK'nın şiddeti bir yöntem olarak benimsemesi, başlarda bir zihin karışıklığına yol açsa da daha sonra şiddet ve toplumsal problem ayrımı net olarak yapılmaya başlanmıştır. Turgut ÖZAL'ın başlattığı reformlar ve genel olarak yürütülen demokratikleşme/sivilleşme süreçlerine paralel olarak, sorunun devletin tekelinden çıkıp sivillerin gündemine girmesiyle, başta siyasi partiler olmak üzere birçok sivil toplum örgütü de çeşitli çalışmalar yapmıştır.

1980'lerin sonunda yayımlanan ilk çalışma kapsamlı bir rapor olarak değerlendirilmese dahi, tarihe not düşmesi ve soruna dikkat çekmesi bakımından önemli sayılacak 30 Haziran 1987 tarihli **"Demokratik Sol Parti (DSP) Seçim Bildirgesi"**dir. DSP Merkez Karar ve Yönetim Kurulu tarafından karara bağlanan **"Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Gelişme Sorununa Kapsamlı Çözüm Programı"** isimli çalışma, partinin seçim bildirgesinin sonunda uzun bir ek olarak verilmiştir. İlk defa bir parti seçim bildirgesinde bu soruna ayrı bir başlık altında uzun uzadıya yer vermiştir. DSP'nin temel tezi "Güneydoğu Anadolu'da yaşanan sorunun etnik bir temele dayanmadığı ve daha çok geri kalmışlık ile bölgenin feodal yapısından kaynaklandığı" tespitine dayanmaktadır.

1990'ların başında siyasi partiler tarafından başlatılan rapor yazma geleneği sol'dan sağ'a tüm partileri etkilemiş ve neredeyse tüm partiler konuyla ilgili bir çalışma yapmışlardır. En çok rapor yazan partiler, sosyal demokrat partiler olmuştur. Refah Partisi (RP)'nin 1991 yılında hazırladığı çalışma, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) raporuyla beraber en kapsamlı ve en radikal tespitlerde bulunan çalışmalardandır. Bu dönemde partiler tarafından hazırlanan raporlar yanında Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL'ın yaptırdığı çalışmalar ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından yapılan ampirik araştırmalar da bulunmaktadır.

SHP tarafından 1989 yılında yayımlanan ve tarihe not düşen önemli çalışmalardan biri olan **"Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakış ve Çözüm Önerileri"** isimli çalışma, doksanlı yılların ana karakteristiklerini gösteren temel metinlerden biridir. SHP raporu tabiri caizse "pandoranın kutusunu açan" bir çalışma olmuştur. SHP raporunu Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) raporları izlemiş ve özellikle Doğru Yol Partisi (DYP) ile SHP tarafından kurulan koalisyon hükümetinin protokolü, sorunun demokratik yollardan çözümü yolunda resmi ezberleri bozan bir mutabakat olmuştur.

DYP-SHP koalisyon protokolüyle ilk defa sorun demokratik usullerin hâkim olduğu karar alma süreçlerine dâhil olmuştur. Protokolde yer alan şu ifade aslında bütün tartışmalara nokta koyacak mahiyettedir: "Ancak devletin resmî dili, bayrağı, simgeleri, sınırları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin hükümranlık hakları her türlü tartışmanın dışındadır." Koalisyon protokolü bir anlamda devletin resmi dili, bayrağı, simgeleri ve sınırları dışında her türlü konuyu tartışabileceğini açıkça deklare etmektedir.

1990'larda hazırlanan raporlar resmi tezleri dışlayan bir bakış açısıyla, daha özgürlükçü ve daha sivil bir perspektiften kaleme alınmıştır. 1990'lardan sonra hazırlanan raporların en önemli özelliği, esas mesele ile terör meselesini birbirinden ayırması ve problem karşısında daha cesur bir dil kullanmasıdır. İlk dönem çalışmalarına hâkim olan "Türkleştirme - iskân - inkâr" kavramlarının yerini ikinci dönemde "demokrasi - insan hakları - hürriyet" terimleri almıştır.

Siyasi partilerin soruna yaklaşımları iktidarda ve muhalefette olmalarına göre değişirken, muhalefette daha cesur bir söylem benimseyen partilerin iktidara geldiklerinde daha ihtiyatlı ve resmi tezlere yakın bir pozisyon aldıkları görülmüştür.

İkinci dönem çalışmaları içerisinde sivil toplum örgütlerinin ve siyasi partilerin raporları öne çıkmaktadır. Bu dönem bir anlamda rapor yazma yarışının olduğu bir dönemdir. Bilinen ne kadar sivil toplum örgütü ve meslek odası varsa neredeyse tamamı, meselenin ne olduğuna ve nasıl çözülmesi gerektiğine dair bir çalışma yapmıştır. Bunda, 1990'lı yıllarda verilen kayıpların önemli tesiri olduğu gibi, askeri tedbirlerle meselenin çözülemeyeceğine dair bir anlayışın gelişmesinin de etkisi bulunmaktadır.

Cumhuriyet tarihi boyunca dönemsel olarak sorun zaman zaman alevlenip zaman zaman küllenirken gündemdeki yerini sürekli muhafaza etmiş ve ülkeyi büyük bir ipotek altına almıştır. Türkiye'nin sorunla ilgili ikna edici, tutarlı, rasyonel bir siyasetinin olmaması, problemin derinleşmesine yol açmıştır. Konu hakkındaki tartışmaların bir kısmı problemin içeriğinden çok ismi ve semboller üzerinden yürütülmüştür.

PKK'nın ortaya çıkmasıyla sorun yeni bir boyut kazanmış, çözümsüzlük sarmalı giderek büyümüştür. Günümüzde Türkiye'nin demokratikleşmesi, normalleşmesi ve evrensel ölçülerde bir hukuk nizamına kavuşmasıyla birlikte ele alınan mesele, zaman içinde ülkenin kendisiyle imtihanına dönüşmüştür. Meselenin çözüm yoluna konulamamasında PKK şiddetinin oluşturduğu olumsuz siyasi ve toplumsal iklim kadar politik irade ve kararlılık eksikliği de etkili olmuştur.

1.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hazırlanan Raporlar

Siyasi tarih yanında raporlar ekseninde yapılacak bir okuma, Cumhuriyetin ilk yıllarında sorunun "güvenlik" boyutuyla ele alındığını, temel enstrüman olarak "asilimasyon ve iskân" siyasetinin önerildiğini göstermektedir. İlk dönem raporları bölgede yaşayan halkı "Dağ Türkü", konuşulan dili de "Dağ Türkçesi" olarak nitelendirirken, önerdiği sert tedbirlerle sorunun yapısal bir nitelik kazanmasına yol açmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından iki yıl sonra çıkan Şeyh Sait İsyanı, kurucu kadronun hem bölge hem de ülke siyasetini derinden etkilemiştir. Bu dönemde hazırlanan çalışmaları üç başlık altında toplamak mümkündür.

Birincisi Şark Islahat Planı'na hazırlık amacıyla kaleme alınan raporlar, ikincisi Dersim'in Islahı hakkında kaleme alınan raporlar, üçüncüsü doğrudan soruna yönelik olarak mütalaa edilen raporlardır. **"Şark Islahat Planı"**, isminden de anlaşılacağı üzere Doğu'nun kalkınması ve ıslahına yönelik bir çalışma olmanın yanında meselenin çözümüne yönelik temel metinlerin başında yer almaktadır. "**Dersim Raporları"**, Şark Islahat Planı'na göre daha dar kapsamlı ve salt Dersim Vilayeti'ne yönelik çalışmalardır. İsmet İNÖNÜ ve Celal BAYAR gibi siyasiler ile bazı bürokratların hazırladığı çalışmalar ise genelde meselenin, özelde Doğu'nun kalkınmasına ve ıslahına dönük raporlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan raporlar şu şekildedir:

1. Meclis Başkanı Abdülhalik Renda Raporu (14.09.1925)
2. Dâhiliye Vekili Cemil Uybadın Raporu (Haziran 1925)
3. Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey Raporu (02.02.1926)
4. Vali Ali Cemal Bardakçı Raporu (1926)
5. Umum Müfettiş İbrahim Tali Bey Raporu (21.12.1931)
6. Korgeneral Ömer Halis Bıyıktay Raporu (1931)
7. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Raporu (18.11.1931)
8. Umum Müfettiş Abdullah Alpdoğan Raporu
9. Başvekil İsmet İnönü Raporu (1935)
10. Umum Müfettiş Abidin Özmen Raporu (1936)
11. İktisat Vekili Celal Bayar Raporu (1936)
12. CHP Genel Sekreterliğine sunulan Rapor (1939)
13. Umum Müfettiş Avni Doğan Raporu (01.12.1943)
14. Maliye Müfettişi Burhan Ulutan Raporu (1947)
15. Doğu Raporu (1961)

İlk dönem raporları içerisinde özellikle Şark Islahat Planı, Şükrü KAYA ve Abidin ÖZMEN Raporları ilginç önerilerde bulunmaktadır. Özmen Raporu'nda yer alan "Her yıl üç dört bin kişinin Batı bölgelerine iskân ettirilerek 15–20 yıllık bir programla bu halk ortadan kaldırılmalı" cümlesi, aslında tüm olayı ve dönemin genel havasını özetlemektedir. İlk dönem raporlarında dile getirilen sert önlemler tam tersine bir sonuç vermiş ve çok sayıda isyan çıkmıştır.

1.2. 1990 Sonrası Dönemde Hazırlanan Raporlar

1990 sonrası dönemde yapılan çalışmalarda ise genel olarak meselenin demokratik yollardan çözülmesi gerektiği fikri öne çıkmaktadır. Güvenlik raporlarından istihbarat değerlendirmelerine, sosyolojik analizlerden siyasal mütalaalara değin problem daha serinkanlı bir biçimde analiz edilmektedir. Meselenin çözümü konusunda adı konulmamış bir politik uzlaşma oluşmuş durumdadır. Bu dönemde demokrasi, insan hakları, temel hak ve hürriyetler gibi evrensel kavramların öne çıktığı görülürken, soruna dair sivil bir yaklaşım ve demokratik bir perspektif söz konusudur.

İlk dönemin güvenlik perspektifi merkezli raporlarının aksine, ikinci dönem yaklaşımları daha çok anayasal vatandaşlık ve demokrasi temelinde kaleme alınmıştır. İkinci dönem raporlarında en çok kullanılan sözcüklerin "insan hakları, demokrasi, özgürlük, anayasal vatandaşlık, adil yönetim" gibi kavramlar olduğu görülmektedir. Bu özgürlükçü ve

sivil söylem sadece hazırlanan raporlara değil, siyasetçilerin ve liderlerin konuşmalarına da yansımıştır.

İkinci dönem çalışmalarında PKK ile esas meselenin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği dile getirilirken, terör sorununa karşı yeni güvenlik politikalarının, sorunun esasına ilişkin de demokratikleşme ve bölgesel gelişme politikalarının kararlılıkla uygulamaya konulmasının, sorunun kalıcı biçimde aşılmasında ve iç barışın kökleştirilmesinde tek çıkış yolu olduğu dile getirilmektedir. Demokratikleşme kavramı ikinci dönemin temel sözcüklerinin başında yer almaktadır.

Demokratikleşme adımları atılmadan teröre karşı mücadelede başarı şansı olmadığı öne sürülürken, etnik duyarlılıklara ilişkin demokratik çözümün, çok kültürlü toplumların ve çoğulcu demokrasilerin vazgeçilmez bir şartı olduğu ifade edilmektedir:

- "Kürtçe televizyon ve radyo yayını yapılmasının önündeki yasaklar kaldırılmalıdır. Anadil yasağı kaldırılmalı, Kürtler kendilerini hayatın her alanında özgürce ifade edebilmelidir" (SHP Raporu, 1990),
- "Kürt sorunu etnik duyarlılıklara karşı demokratik yaklaşımla çözülür" (CHP Raporu, 1999),
- "Kürtlerin kendilerini ifade edebilecekleri düzenlemelere gidilmeli" (Anavatan Partisi (ANAP) Raporu, 1993),
- "Demokrasi Türkün de, Kürdün de hakkıdır" (ANAP Raporu, 1993),
- "Kürt realitesi, Kürt kimliği ve dili kabul edilerek Kürtlerin siyasal hakları verilmelidir." (Adnan Kahveci Raporu, 1992).

Sakıp SABANCI'nın "Bu sorunu sadece fabrika kurarak çözemeyiz" yaklaşımı bu dönemi özetleyecek anahtar cümlelerden biridir. SHP'nin 1992 Raporu'nda da dile getirildiği biçimde, "Devlet adına hareket eden kimi sorumsuz görevlilerden sürekli baskı gören, işkenceye uğrayan, gözaltına alınan insanlar PKK'ya itilmiş, devlet kapısından umudunu kesenler PKK'ya katılmışlardır." Sertlik yanlısı güvenlik politikaları PKK'nın elini güçlendirip, propaganda gücünü artırırken aşırı güç kullanımları halkın devletten soğumasına yol açmıştır. TÜRK-İŞ Raporu'nda ise "Kürtlerin etnik kimliğine saygı duyulmalı ve kültürel kimliklerini geliştirmeleri önündeki engeller kaldırılmalıdır" denirken Türkiye Barolar Birliği çalışmasında, "Vatandaşlık kavramı yeniden düzenlenmeli ve 'Çağdaş Vatandaşlık' anlayışı benimsenmeli, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı bir üst kimlik olarak düzenlemelidir" denilmektedir.

1990 sonrası dönem siyasi partilerden sivil toplum örgütlerine, meslek odalarından aydınlara, topyekûn rapor yazma seferberliğinin ilan edildiği bir dönemdir. Bu dönemde yaklaşık 50'ye yakın rapor kaleme alınmıştır. Sorunun gündeme gelme biçimi ve PKK şiddetine bağlı olarak çalışmaların da arttığı ya da azaldığı tespit edilmektedir. Raporların dili ve çözüm önerileri ile ülkenin genel havası ve siyasi atmosferi arasında adı konulmamış bir bağ bulunmaktadır.

Görece daha özgürlükçü bir atmosferin olduğu dönemlerde kaleme alınan çalışmalar bu genel havanın izlerini taşımaktadır. Doksanlı yılların başında "Kürt" kelimesi dahi telaffuz edilemezken, bu dönemin sonunda alabildiğine özgür bir tartışma ortamı doğmuştur. Bir anlamda Türkiye, Kürt sorununu konuşarak kendi demokratikleşme hamlelerini de hızlandırmıştır.

Turgut ÖZAL'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla resmi tezlerin dışında yeni bir inisiyatif ortaya çıkarken, 1991 DYP-SHP koalisyonu süreci hızlandıran bir etki yapmıştır. 1990'lı yıllarda meselenin çözümü noktasında önemli çaba içinde olan Turgut ÖZAL, bir anlamda pandoranın kutusunu açan liderlerden biridir. Turgut ÖZAL, özellikle Cumhurbaşkanlığı döneminde ezber bozan, cesur açıklamalar yapmıştır. ÖZAL, siyasi kariyerini ve kişisel kaderini bu meselenin çözümüne bağlamıştır.

Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL, resmi tezleri tersyüz eden ve inkâr siyasetine son veren bir yaklaşım içinde olmuştur. ÖZAL, yaşanan hadiseyi gerçekçi bir yaklaşımla analiz ederken bölgede yaşanan olayların terör olayı boyutu kadar etnik bir boyutu olduğuna vurgu yapmaktadır. ÖZAL, sorunu çözmeyi, Türkiye'nin büyümesinin ve bölgesel bir güç merkezi olmasının anahtarı olarak görmektedir. Bu yönüyle ÖZAL'ın, II. Abdülhamid'in siyasetinin modern takipçisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Turgut ÖZAL, İş Dünyası Vakfı'ndaki konuşmasında "Ben bu meselenin çözüleceğine adım gibi inanıyorum. Ama telaşa, heyecana lüzum yok. Büyük bir ülke olduğumuzu hiçbir zaman unutmamalıyız" demek suretiyle olaya yaklaşımını ortaya koymuştur.

ÖZAL, İş Dünyası Vakfı ve Marmara Kulübü'nde yaptığı konuşmalarda meseleye özel bir önem vermiş ve konuşmasının önemli bir kısmını buna ayırmıştır. Bu konuşmalar aslında ÖZAL'ın "II. Değişim Programı"nın temel yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. ÖZAL, bu kavganın hiç kimseye fayda getirmeyeceğini, kışkırtıcılara alet olunmamasını isterken "vuralım, kıralım işi bitirelim" yaklaşımıyla sorunun çözülemeyeceğini; hatta çok daha fazla büyüyebileceğini ileri sürmüştür. Cumhurbaşkanı ÖZAL, 2 Ekim 1992 tarihli konuşmasında konuyla ilgili şunları söylemektedir:[69]

" Türkiye sabrederse, insanca davranırsa bu meselenin önünde sonunda çözülecek bir hadise olduğuna inanıyorum. Mesele zor olabilir ama aşılacak bir meseledir. Ama yılgınlığa düşmemek lazımdır. Bu meselenin Türkiye'nin entegre olmasıyla çözüleceği kanaatindeyim. Türkiye bu meselede süratle entegrasyona gidiyor…

Bir kavganın içinde büyük bir mücadelenin hiçbirimize fayda getirmeyeceğini çok iyi bilelim. Kışkırtıcılara da kimse alet olmasın. Bazen böyle kışkırtıcılar çıkıyor "vuralım, kıralım işi bitirelim". Hangi işi bitiriyorsunuz? Bugünkü modern devrede 21. asra gelirken böyle şey olur mu?"

Cumhurbaşkanlığı döneminde mesaisinin önemli bir kısmını bu soruna ayıran Turgut ÖZAL, 1993 yılında vefat etmeden kısa bir süre önce şunları söylemiştir.[70]

" Güneydoğu sorunu asker mantığıyla çözülemez. Bu mantık PKK'nın ekmeğine yağ sürmektedir."

ÖZAL, terörün ayrı, asıl meselenin ayrı sorunlar olduğuna vurgu yaparken, bu iki mücadelenin birbiriyle karıştırılmaması gerektiğini belirtmiştir.

1990'lı yılların en önemli gelişmelerinden biri de DYP-SHP koalisyonunun kurulmasıdır. Koalisyonun kurulmasından sonra hükümet, ilk yurt gezisini 8 Aralık 1991 tarihinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne yapmıştır. Koalisyon hükümetinin liderleri

[69] Yayman, Hüseyin, Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası, SETA, İstanbul, 2011, s.38

[70] Yayman, a.g.e., s.38

Süleyman DEMİREL ve Erdal İNÖNÜ, bakanları, komutanları ve geniş bir gazeteci topluluğunu yanına alarak Güneydoğu gezisine çıkmıştır. Gezi basında "Güneydoğu'ya çıkarma" şeklinde verilmiştir. Diyarbakır'la başlayan gezi, Mardin, Şırnak, Siirt'le devam etmiş, mevsimin kış, havaların soğuk olmasına karşın, heyet gittiği her yerde coşkulu kalabalıklar tarafından karşılanmıştır.

Başbakan Süleyman DEMİREL ve Başbakan Yardımcısı Erdal İNÖNÜ, Güneydoğu konusunda devletin geç kaldığı görüşünde birleşirlerken, DEMİREL, devlet ile halk arasındaki kopukluğun ara rejim sonucu olduğunu söylemektedir. Liderler, DYP-SHP koalisyonunun devletle halkı barıştırmak için en büyük şans olduğunu vurgulamaktadırlar. Yorumculara göre liderler her şeyi vermeye, yapmaya hazırdırlar, ancak tek koşulları "üniter devletin" muhafaza edilmesidir. İNÖNÜ, üniter devlet dışında çözüm dayatmanın, federatif çözüm zorlamalarının iç savaşa yol açacağını söylemiştir.[71]

DEMİREL ve İNÖNÜ'nün iki günlük Güneydoğu gezisi boyunca verdikleri mesajı "Dileyin bizden, ne dilerseniz" şeklinde özetleyen BİLA, DEMİREL ve İNÖNÜ'nün konuşmalarında Güneydoğu insanı karşısında yıllardır izlenen yanlış politikalar için devlet adına "günah çıkartan" bir görünüm sergilediklerini dile getirmektedir. BİLA, liderlerin halkla diyalogunu şu şekilde nakletmektedir: [72]

"Ne istiyorsunuz? Baraj mı? Yapalım. Yol mu? Yapalım. Üniversite mi? Kuralım. Elektrik mi? Getirelim. Su mu? Getirelim. Fabrika mı? Kuralım. Kürt kimliği mi? Kabul edelim. Kürt Enstitüsü mü? Kuralım. Söyleyin ne istiyorsunuz? Hepsini yapalım. Yeter ki üniter yapı dışında bir şey istemeyin"

Hükümetin Güneydoğu gezisine İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı Mehmet KAHRAMAN, Milli Savunma Bakanı Nevzat AYAZ, İçişleri Bakanı İsmet SEZGİN, Tarım ve Köy İşleri Bakanı Necmettin CEVHERİ, Kültür Bakanı Fikri SAĞLAR, Turizm Bakanı Abdülkadir ATEŞ, Orman Bakanı Vefa TANIR, Genelkurmay Başkanı Doğan GÜREŞ, Jandarma Genel Komutanı Eşref BİTLİS, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreteri Orgeneral Nezihi ÇAKAR ve Emniyet Genel Müdürü Ünal ERKAN katılmıştır. Diyarbakır'da eski belediye önünde toplanan on bin kişiye hitap eden İNÖNÜ ve DEMİREL kardeşlik mesajları verirken ilk sözü alan İNÖNÜ şunları söylemektedir:[73]

"Hepimiz kardeşiz. Anadilimiz farklı da olsa asırlardır kardeş yaşadık. Bundan sonra da kardeşçe yaşayacağız. Türkiye'de yeni bir dönem başladı. İnsanların huzur içinde yaşayacağı, fabrikaların kapanmayacağı, yeniden açılacağı bir dönem bu. Biz SHP olarak bunu hep söyledik. Güneydoğu raporumuz var. Faili meçhul cinayetler var. Hepsini bulacağız. Hiçbir faili meçhul cinayet kalmayacak"

Gezi, bölge halkı tarafından coşkuyla karşılanırken aynı zamanda güvenlik tedbirleri had safhadadır. Başbakan Yardımcısı Erdal İNÖNÜ'den mikrofonu alan Başbakan Süleyman DEMİREL, kalabalığı coştururken, DEMİREL'in konuşması "Kurtar Bizi Baba" ve "Biji Baba" sloganlarıyla kesilmiştir. DEMİREL, Diyarbakır'da şu tarihi konuşmasını yapmıştır:[74]

[71] Yayman, a.g.e., s.38
[72] Yayman, a.g.e., s.38
[73] Yayman, a.g.e., s.39
[74] Yayman, a.g.e., s.39

"Türkiye, Kürt gerçeğini tanımıştır. İstanbul da, Hakkâri de sizindir. Bu vatan hepimizindir. Kuzey Irak'taki Kürtler kardeşimizdir. Saddam bir vahşete kalkışırsa karşısında bizi bulur."

Heyet Diyarbakır'dan helikopterle Siirt'e geçerken halkın koalisyon liderlerine olan ilgisi dikkat çekicidir. Erdal İNÖNÜ Siirt'te "Seçimlerde ne vadettiysek onları yapacağız. İcraat yapmaya, sizleri rahat ettirmeye geldik. Kimse Türkiye'de doğduğuna pişman olmayacak" sözünü vermektedir. Koalisyon liderlerinin halk tarafından coşkuyla karşılanması karşısında PKK bundan rahatsız olmuş; bazı ilçelerde kepenk kapatma eylemleri yapılmış ve Hükümet protesto edilmiştir.

Süleyman DEMİREL, Güneydoğu gezisinin ilk günü gecesi Diyarbakır'da misafir edildiği Kültür Merkezi'nde gazetecilerin sorularını cevaplandırırken hükümetin temel gündeminin Güneydoğu meselesi olduğu görülmektedir. Demirel, hükümetin sorun karşısında gerçeklerle yüzleşmesi gerektiğini söylerken, tüm vatandaşların birinci sınıf yurttaş olduğu tezi üzerinde durmaktadır. Liderlerin konuşmalarında Türklerle Kürtler arasında asırlardır devam eden kardeşliğe yapılan şu vurgu dikkat çekmektedir:[75]

"Kürt kimliği diyoruz. Artık buna karşı çıkmak mümkün değil. Türkiye, Kürt realitesini tanımak zorunda. Artık sen Kürt değilsin, Türksün, Orta Asya'dan beraber yola çıktık, dillerimiz yolda değişti falan diyemeyiz. Bu devleti beraber kurmuşuz. Osmanlı dağıldığında iki büyük kavim kalmış, Türkler ve Kürtler. Devletimiz üniter, azınlık yok. Hepimiz bu ülkenin sahibiyiz. Türkiye'de Kürtçe konuşan vatandaş da her şeyin sahibi. Olaya böyle bakmalıyız."

Bu ifadeler aslında fazla söze gerek bırakmadan devletin mesele karşısındaki resmi tezlerinin son bulduğunun ve yeni bir siyasetin benimsendiğinin beyanıdır. Bu hava toplumda büyük bir iyimserlik ve beklenti doğururken, yükselen PKK terörü bu olumlu havayı tersyüz etmiş ve barış süreci şiddete boğdurulmak istenmiştir. Bu tersyüz oluşta hükümetin toplumda oluşan beklentileri karşılayamamasının da tesiri olmakla birlikte, temel neden PKK'nın "kurtarılmış bölgeler" stratejisi doğrultusunda şiddete hız vermesidir.

Koalisyon hükümeti sözcülerinin yaptığı açıklamalara bakıldığında hükümetin yeni bir politika içine girdiği görülmektedir. Nur BATUR, "Türkiye'nin Yeni Kürt Politikası"nı anlatırken, merkezde "kültürel alanda Kürtlere özerklik tanınması" olduğunu belirtmektedir. Daha bir yıl öncesine kadar Türkiye'de Kürtlerin varlığının kabul edilmediği dikkate alındığında yeni politikanın önemi çok daha iyi anlaşılacaktır. DEMİREL başkanlığında kurulan DYP-SHP Koalisyon Hükümetinin ÖZAL'ın başlattığı değişimi tamamlayacak nitelikte önemli adımlar atma niyetinde olduğu görülmektedir.

Yeni politika çerçevesinde, Hükümet Türkiye'de Kürtçe gazete çıkarılmasına, kitap basılmasına izin vermiştir. Daha birkaç yıl önce Kürtçe kitapların ülkeye sokulmasının yasak olduğu hatırlandığında bu kararın önemi kendiliğinden görülecektir. Yeni politikanın bir diğer unsuru da Kürtlerin dillerini ve kültürlerini geliştirmek için Kürt Enstitüsü kurmalarına yeşil ışık yakılmasıdır. Yeni politikada Kürt kimliği tanınmıştır. Kürt Enstitüsü kurulabilecektir. İsteyen özel Kürtçe ders alabilecek, Kürtçe gazete çıkartılabilecektir. Kürtçe kitap Türkiye'ye sokulabilecektir. [76]

[75] Yayman, a.g.e., s.40
[76] Yayman, a.g.e., s.40

1970'li yılların Milliyetçi Cephe Hükümetlerine Başbakanlık yapan Süleyman DEMİREL'in bu açıklamaları devletçi ezberleri bozar niteliktedir. Süleyman DEMİREL'in bu açıklamaları Genelkurmay Başkanı ve Jandarma Genel Komutanı'nın bulunduğu bir ortamda yapmış olması yeni siyasetin önemli işaretleridir.

Hükümetin Güneydoğu çıkarmasından bir hafta sonra yapılan Halkın Emek Partisi (HEP) kongresinde yaşananlar ve kongreye gösterilen tepkiler siyasi tansiyonun yükselmesine yol açarken, sürecin yönetilmesinin aslında ne kadar zor olduğunu da göstermiştir. 1992'nin son günlerinde peş peşe patlayan bombalar ve basılan jandarma karakolları, toplumda infial duygusu yaratırken, en son Bakırköy'deki Çetinkaya mağazasının yakılması, PKK'nın çözüm isteyip istemediği konusunda akıllara soru işaretleri getirmiştir. Başbakan Süleyman DEMİREL, 26.12.1991 tarihinde İstanbul-Bakırköy Çetinkaya mağazası ve Şırnak'ta meydana gelen olaylarla ilgili sorulan, "Bu olaylar koalisyon protokolünü etkiler mi?" sorusuna "Niye etkilesin? Yok böyle bir şey. Olaylar yeni başlamış değil. Yedi senedir devam ediyor" cevabını vermiştir.[77]

1992 Nevruzuyla Türkiye büyük bir şiddet ortamına sürüklenirken hem SHP'nin içindeki koalisyon hem de iktidar koalisyonu daha başlamadan büyük yara almıştır. Koalisyon protokolünde dile getirilen açılımlar otomatikman rafa kaldırılmıştır. Siyasetin sorunu çözme iradesine karşı PKK'nın zaman zaman HEP'i dahi dışlayan ve suçlayan bir tutum içine girmesi, çözüm umutlarının başka bahara ertelenmesine yol açmıştır.

Başbakan Süleyman DEMİREL, 23.11.1992 tarihinde Londra'ya giderken uçakta gazetecilere yaptığı açıklamada Diyarbakır konuşmasının ardında durduğunu ifade etmiştir. Demirel konuyla ilgili temel yaklaşımlarının "anayasal yurttaşlık" olduğunu açıklamış ve bu kavramı Cumhurbaşkanlığı döneminde de ısrarla tekrarlamıştır. DEMİREL, Kürt - Türk tartışmasının yanlış olduğunu söylerken iki şey kurmak istediklerini ifade etmiştir. Birincisi anayasa vatandaşlığı, ikincisi ise anayasa vatanseverliğidir. DEMİREL gazetecilere yaptığı açıklamada şunları söylemiştir:[78]

"Etnik farklılıklarımız zenginliğimizdir. Dil, din, ırk ayrımlarıyla birlikte ama o farkları görerek hep birlikte yaşamak bizim asıl amacımız budur. Sen Kürtsün, sen Çerkezsin, sen ne isen osun fark etmez. İşte tam bu noktada anayasa vatandaşlığı geliyor. Anayasal vatanperverlik geliyor. Ülkede hep beraber bu anayasal vatandaşlığa sarılmak gerekiyor. Herkesin anayasa vatandaşı olduğunu bilmesi ve Türkiye'ye bu topluluğun bir parçası olarak sarılması gerekiyor."

Süleyman DEMİREL'in bu konuşmasından sonra birçok hükümet, cumhurbaşkanı, başbakan, genelkurmay başkanı değişirken çözüm umutları sürekli başka bahara ertelenmiştir. DEMİREL'in bu açıklamalarına rağmen kısa süre içinde acılı ve kanlı bir dönem başlamıştır.

1.3. Çözümde Yakın Dönem

Kürt meselesinin çözümü konusunda irade ortaya koyan son parti Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'dir. Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN'ın **"Demokratik Açılım / Milli**

[77] Yayman, a.g.e., s.41
[78] Yayman, a.g.e., s.41

Birlik Projesi" ismini verdiği bu süreç aslında 12 Ağustos 2005 Diyarbakır konuşmasıyla başlamıştır. Başbakan ERDOĞAN'ın Diyarbakır konuşması şu şekildedir: [79]

" Bu soruna illa isim koyalım diyorsanız Kürt sorunu, bu milletin bir parçasının değil, hepsinin sorunudur. Benim de sorunumdur. Türk olsun, Kürt olsun, Çerkez olsun, Abhaza olsun, Laz olsun, bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ortak sorunudur.

Kürt sorunu ne olacak diyenlere diyorum ki bu ülkenin başbakanı olarak o sorun herkesten önce benim sorunumdur. Biz büyük bir devletiz ve millet olarak bu ülkeyi kuranların bize miras bıraktığı temel prensipler ve Cumhuriyet ilkesi, anayasal düzen dahilinde her sorunu, daha çok demokrasi, daha çok vatandaşlık hukuku, daha çok refahla çözeceğiz. Bu anlayışla çözüyoruz ve çözeceğiz de"

Sorunda siyaset kurumu uzun süre inisiyatif almak istememiş, inisiyatif almak isteyenlere de önemli bedeller ödetilmiştir. Sorunun çözümü için hamle sırası AK Parti'dedir. AK Parti daha önceki tüm girişimlerden farklı olarak sorunun çözümünü geniş kapsamlı bir sürece yaymış, toplumsal ve siyasal bir tartışma sürecini başlatmış ve bu süreçte kurumsal ittifakı sivil siyasetten yana zorlayan bir tutum içinde olmuştur.

AK Parti, iktidara gelmesinin hemen ardından "Olağanüstü Hal (OHAL)'in kaldırılması, DGM'lerin kapatılması, Kürtçe dil kursları açılması, pozitif ayrımcılığa varan ciddi ekonomik açılımlar yapılması, Yaşayan Diller Enstitüsü kurulması ve TRT 6" gibi devrim sayılabilecek köklü düzenlemeler yapmıştır.

AK Parti, sorunla yüzleşme sürecinde aynı zamanda toplumsal birlikteliği tarif eden unsurları merkeze alan bir siyasi söylem kullanmaktadır. ERDOĞAN'ın 'Demokratik Açılım'ı parti grubunda anlattığı konuşması bu açıdan en somut örneklerden biridir: [80]

" Binlerce yıldır bir arada yaşayan, kız alıp-kız veren, birbirine akraba olan, birbirine kardeş olan, et ile tırnak haline gelen Türk ile Kürdü, Laz ile Çerkezi Boşnak ile Gürcüyü birbirinden ayırmak, birbirine düşman eylemek mümkün müdür, muhtemel midir? Türkiye'nin bir zenginlik olarak gördüğümüz tüm farklılıklarını birbirinden ayırmak, birbirine rakip ve düşman gibi göstermek, kimin haddinedir?

Selahaddin Eyyubi'nin sancağı altında, Kudüs'ü fethederek, orayı bir barış ve huzur şehrine çeviren ordunun neferleri biz değil miydik? Çaldıran'da Yavuz Sultan Selim'in ordusunda birbirine kardeş olan biz değil miydik? Yemen'de, Çanakkale'de Sarıkamış'ta, Kut-ül Amare'de vatan topraklarını birlikte savunan, birlikte şehit olan, birlikte gazi olan biz değil miydik? Kurtuluş Savaşı'nın kahraman evlatları hep birlikte biz değil miyiz? Cumhuriyet'i kuran ve ortak idealler, ortak hedefler doğrultusunda yüceltenler bizler değil miyiz? İstiklal Marşı'nı dinlerken hepimizin gözleri yaşarmıyor mu? Fuzuli'nin şiirleri nasıl ruhumuza hitap ediyorsa, Ahmedi Hani'nin dizeleri de aynı şekilde bizi duygulandırmıyor mu?

Bizi birbirimizden ayırmak kimin haddi? Bizim kardeşliğimize kastetmek kimin haddi? Bizi birbirimize düşürmek, düşman eylemek kimin haddi? Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm vatandaşlarını birbirine ayrı gayrı görmek kimin haddi? Bu ülkede Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı üst kimliği altında yer alan her etnik kökendeki insan, Türküyle, Lazıyla, Kürdüyle, Çerkeziyle, Gürcüsüyle, bizim kardeşimizdir, buna kimse gölge düşüremez."

[79] Yayman, a.g.e., s.42
[80] Yayman, a.g.e., s.42

İkinci dönem raporları dikkatli biçimde irdelendiğinde çözüm için üç aşağı, beş yukarı ortak noktalarda uzlaşıldığı dikkat çekmektedir. MHP ile HEP geleneğinin uçlarda pozisyon almaları dışında genel bir irade söz konusudur. Bugün gelinen noktada en çok tartışma çıkaran hususun "Kürtçe eğitim mi, öğretim mi?" konusu olduğu dile getirilmektedir. Türkiye'nin yakın zamana kadar sorunu "inkâr", "hiçbir şey yapmama" ve "şiddet - baskı" modeli üzerinden hareket ettiğini belirten Kemal KİRİŞÇİ, artık sorunun demokrasi, fikir özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, Kürtçe diline özgürlük, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi tezler üzerinden çözme noktasına gelindiğine işaret etmektedir. [81]

Geldiğimiz noktada kritik bir eşiğe dayanılmış durumdadır. Bu meselede söylenmemiş bir söz, önerilmemiş bir talep, yapılmamış bir toplantı kalmamıştır. Partilerden sivil toplum örgütlerine, devlet adamlarından, askerlere birçok kurum, problemin çözümü konusunda yüzlerce öneri dile getirmiştir.

Türkiye problemin çözümüyle ilgili her türlü ikincil adımları atmış, ancak bir türlü politik kararlılık gösterip nihai adımı atamamıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL'ün de belirttiği gibi Türkiye ya kendi sorunu olan bu meseleyi çözecek ya da sorun başkaları tarafından çözülecektir. Kürt meselesi, zamanında atılmayan adımlarla kendi mecrasından çıkarak Türkiye'nin kendisiyle imtihanına dönüşmüş durumdadır. Geldiğimiz kritik eşikte Türkiye ya büyük devlet gibi davranarak bu meselesini çözecek ya da çok daha büyük sorunlarla yüz yüze kalacaktır.

2. SİYASİ PARTİLERİN SORUNA VE ÇÖZÜME YAKLAŞIMLARI

Sorun müstakil bir sorun olarak ancak 1990'lı yıllarda merkez siyasetin gündemine girmiştir. Bu dönemde resmi tezlerin dışında kalan, zaman zaman resmi tezlerle çatışan tespitler ve öneriler dile getirilmiş ve kamuoyunun gündemine sokulmuştur. Bu yaklaşımlar ve yapılan önerilerde öne çıkan vurgular partilerin siyasi pozisyonlarına göre değişmiştir.

Ana akım sol partileri temsilen SHP ve CHP, 1990'lı yıllardan 2000'li yılların başına kadar meseleyle doğrudan ilgili raporları sistematik olarak yayımlamış; sorunu, dönemin şartlarını zorlayacak bir biçimde bu raporlar ve bünyesinde politika yapan Kürt siyasetçiler eliyle dile getirmiştir.

SHP - CHP geleneği, soruna devletin "sadece bir güvenlik sorunu olarak" yaklaşmasının yanlış olduğunu vurgularken yaşanan sorunun "demokratik haklar, vatandaşlık, kimlik ve kültüre saygı ile ekonomik gelişme" boyutlarının görmezden gelindiğini öne sürmüştür.

Bu dönemde SHP - CHP çizgisi meselenin çözümü için; Kürtçe yayın ve Kürtçe eğitim yapılması ile Kürtçe ad verilmesi önündeki engellerin kaldırılması, kapsamlı bir yerel yönetim reformu yapılması, köy koruculuğu ve bölge valiliği uygulamalarının tasfiye edilmesi, DGM'lerin kapatılması, bölge için özel ekonomik programların geliştirilmesi, katılımcı ve çoğulcu yönetim anlayışını getirecek, düşünceyi suç olmaktan çıkaracak yeni bir

[81] Yayman, a.g.e., s.43

anayasa hazırlanması ve köye dönüşlerin önündeki engellerin kaldırılması gibi önerileri dile getirmiştir.

2000'li yıllardan sonra CHP, farklı bir siyasi çizgi izlemeye başlamış; sorun giderek büyürken, CHP meselenin asayiş yönünü öne çıkartan ve kimlik boyutundan kaynaklanabilecek riskleri dillendiren bir söyleme dönmüştür. Konuyla ilgili rapor yazma geleneği bu dönemde bitmiş ve CHP genel ülke siyasetine paralel bir biçimde, savunmacı bir çizgiye çekilmiştir.

Bülent ECEVİT liderliğindeki DSP ise diğer sol partilere göre milliyetçi bir siyaset izlemiş, Türkiye'de etnik köken farklılığından doğan bir problem olmadığı görüşünü ısrarla öne sürmüştür. DSP konuyla ilgili hazırladığı raporlarda sorunu bir geri kalmışlık meselesi ve feodal yapıdan kaynaklanan sıkıntılar olarak tarif etmiş, bu sıkıntıların ve kötü uygulamaların giderilmesi halinde sorunun çözüleceğini varsaymıştır.

Sağ partilerin vizyonları genel olarak Türkiye siyasetine ilişkin vizyonlarının tekrarı mahiyetindedir. Ana omurgayı oluşturan Demokrat Parti (DP) ve ardılı partiler, sorunu ilk dönemde kötü yönetim uygulamalarının son bulması, devlet - vatandaş arasındaki mesafenin azaltılması, ekonomik geri kalmışlığın giderilmesi perspektifiyle ele almışlardır.

1990'lı yıllarla beraber ülkenin demokratikleştirilmesi, temel haklar alanının genişletilmesi ve hürriyetlerin sağlanması gibi gelişmeler, ana akım sağ partileri de etkilemiştir. Bu, soruna yaklaşımın değişmesini sağlarken sağ partiler meseleyi kimlik sorunu olarak ele almaya başlamışlardır.

ANAP'ın yaklaşımı, Turgut ÖZAL'ın siyasi liderliğine ve vizyonuna bağlı olarak değişmiştir. ÖZAL'ın liderliği döneminde yenilikçi ve değişimci özellikleriyle temayüz eden ANAP, genel başkanını Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne taşıdıktan sonra, bu karakterini kaybetmeye başlamıştır. Bununla beraber, başbakanlığı sırasında ÖZAL da ağırlıklı olarak ekonomik kalkınmayı öncelemiş, siyasi liberalizasyonu son dönemlerinde dile getirmeye başlamıştır.

Turgut ÖZAL, esas olarak sorunla Cumhurbaşkanlığı döneminde ilgilenmeye başlamış; bu dönemde hazırlattığı raporlarla, asayiş mantığını reddeden bir perspektifle konuya yaklaşmıştır. Bu çalışmalarda sorun ile PKK birbirinden ayrı tutulmuş, demokratik yollardan çözüm sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Raporlarda öne çıkan diğer hususlar ise, "siyasi irade ve kararlılık" ile Kürt realitesi, Kürt kimliği ve Kürt dilinin hızla kabul edilerek Kürtlerin siyasal haklarının verilmesi gerektiği yönündedir.

ANAP, ÖZAL'dan hemen sonra, hazırladığı ilk raporlarda sorunu güvenlik ve asayiş problemi olarak ele alan, eleştirilerini, kötü uygulamaların giderilmesiyle sınırlı tutan bir yaklaşımı benimserken, daha sonraki raporlarında siyasi çizgisini, demokrasinin yerleşmesi ve siyasi hakların verilmesi eksenine kaydırmıştır.

Sağ partiler açısından, 1990 sonrasında sorunla en kritik yüzleşmelerden biri, DYP - SHP koalisyon protokolü ve protokol öncesinde DYP'nin vadettiği demokratikleşme politikası olmuştur. Koalisyon protokolünde doğrudan ifade edilmese de, "Kürtçe eğitim, radyo - televizyon yayını, enstitü kurulması, dil yasaklarının kaldırılması ve birtakım kültürel hakların tanınması" örtülü bir şekilde dile getirilmiş, yeni kurulan hükümetin demokratikleşme çerçevesinde bölgeye ilişkin eylem planları hazırladığı ifade edilmiştir.

Bununla beraber, koalisyon hükümetinin kurulmasından kısa bir süre sonra birçok olayın patlak vermesi ve bir ayda yüze yakın insanın hayatını kaybetmesi, özellikle DYP'nin dile getirdiği çizgiden geri çekilmesine yol açmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), meseleyi "terör ve güvenlik" sorunu olarak ele almayı tercih etmiştir. 1980 öncesinde komünizmle mücadele konsepti içinde, birçok Kürt aşiretinin desteğiyle MHP, bölgede toplumsal tabanını sağlamlaştırmış ve sorunu bu minvalde tarif etmiştir. 1980 sonrasında, MHP ile Kürtlerin arası açılmaya başlamış ve daha önce göreli olarak kurulan ittifaklar çatlamıştır.

MHP, sorunu sürekli olarak dış güçlerin oyunu ve asayiş sorunu olarak tarif etmiş, özellikle Alparslan TÜRKEŞ döneminde meseleyi toplumsal bir boyuttan ayrı tutma konusunda hassas davranmıştır. Zaman zaman bölgedeki feodal yapıya vurgu yaparak, sorunun temel kaynağının iktisadi yapı ve cehalet olduğunu dile getirmiştir.

MHP'nin bilinen tek çalışması, Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) döneminde hazırlanan **"Doğu ve Güneydoğu Anadolu Meselesi"** isimli rapordur. Raporda "Kürtlerin, Türk soyundan geldiği", Kürt diye bir etnisitenin ve Kürtçe diye bir dilin olmadığı, Osmanlıcanın bir türevi olduğu dile getirilmiştir. Bu minvalde sorunu tamamen güvenlikçi bir yaklaşımla tarif eden bir perspektif benimsenmiştir.

HEP ve onun ardılı partiler (DEP, HADEP, DEHAP, DTP ve BDP) meselenin temelinde katı milliyetçilik anlayışının yattığını savunmakta, ''inkâr ve imha'' siyasetini esas sorumlu olarak göstermektedir. Anayasadaki kimlik tanımının yeniden yapılmasını talep eden bu siyasi çizgi, ağırlıklı olarak üst kimliğin "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı" olması gerektiğini dile getirmektedir.

Dönemsel olarak vurgular farklılaşsa bile, bahsi geçen siyasi partiler, "anayasadaki ulus teriminin yeniden tanımlanması, ana dilde eğitim ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi" talebini sürekli olarak dile getirmiş ve bu başlıklarda ifade edilen sıkıntıları, sorunun ana kaynağı olarak tarif etmiştir.

Milli Görüş geleneğinden gelen partiler, ana akım sağ partilerden farklı olarak kurulduğu ilk günden itibaren sorunla yakından ilgilenmiştir. Sorunun sistemden ve rejimden kaynaklanan bir problem olduğu, sistem değişmeden sorunun çözülemeyeceği, Kürtlerin varlığını inkâr eden bir sistemin kardeşlik hukukuna uymadığı, devletin yanlış uygulamalarının yanlış bir zihniyete sahip olmaktan kaynaklandığını savunmuştur.

Sorunun, demokratikleşmenin derinleştirildiği, kardeşlik hukukuna dayalı bir ümmet bilinci ile çözülebileceğini dile getiren Milli Görüş geleneği bunun için OHAL'in kaldırılması, Çekiç Güç'ün görevine son verilmesi, koruculuk sisteminin lağvedilmesi, aşırı merkeziyetçi idare anlayışından vazgeçilerek yerinden yönetim anlayışının hâkim kılınması, Kürtlerin her türlü siyasal, kültürel ve sosyal haklarının kabul edilmesi ve bu hakların Türkiye'de yaşayan diğer tüm etnik gruplara da tanınması gerektiğini belirtmiştir.

AK Parti ile başlayan yeni siyasal dönem, sorunla ilgili yeni bir dönemin başladığını ortaya koymuştur. Özellikle 2007 seçimleri sonrasında başlayan "Demokratik Açılım" süreci tarihi bir dönem olmuştur.

AK Parti, sorunun çözümünü "demokrasinin derinleştirilmesi, ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi ve kültürel hakların tanınması" olarak, birbiriyle bağlantılı üç başlık altında dile getirmektedir. Bunların hiçbirinin yekdiğerini öncelemediği ve eşzamanlı olarak dile getirilmesi gerektiği, sorunun salt bir asayiş ve güvenlik sorunu veya salt bir güvenlik sorunu olarak tarif edilemeyeceğini düşünmektedir.

AK Parti, soruna yaklaşımında üç kırmızı çizgisinin olduğunu belirtirken bunları "etnik milliyetçilik", "bölgesel milliyetçilik" ve "dinsel milliyetçilik' olarak tarif etmiştir. Özellikle Başbakan ERDOĞAN'ın 2005 Diyarbakır konuşmasının tarihi bir dönemece karşılık geldiğinin altını çizmek gerekmektedir.

Bu çerçevede AK Parti, çözüm için daha önce farklı çalışmalarda dile getirilen "OHAL'in kaldırılması, Kürtçe TV yayınının serbest bırakılması, Kürtçe isimler üzerindeki yasakların kaldırılması, yerleşim birimlerinin isimlerinin iade edilmesi"ni hayata geçirmiştir.

AK Parti, soruna parti programında yer veren ilk sağ partidir. Parti programında terörle mücadelenin devam etmesi gerektiği belirtilmiş; ancak şiddeti normalleştiren tüm sosyal ve siyasi sorunların demokratik bir zeminde çözülmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SORUNA VE ÇÖZÜME YAKLAŞIMLARI

STK'ların sorun ile ilgili çalışmaları 1990'lı yıllarda yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda her bir STK'nın siyasal duruşuna göre yapılan tespitler ve öneriler farklılaşsa da temelde "sorunun önemi ve çözümün gerekliliği" noktasında büyük bir tavır birliği bulunmaktadır. Bu raporlarda genel olarak Kürt Sorunu isimlendirmesi yapılırken bazı çalışmalarda Doğu Sorunu ve Güneydoğu Sorunu isimlendirilmesi de kullanılmıştır. STK raporları, sorunun nedenlerine değil, daha çok çözümüne odaklanmış çalışmalardır.

STK'ların, sorunu daha çok resmi tezlerin dışında bir yaklaşımla ele aldıkları, az da olsa kimi çalışmalarda güvenlikçi tezlerin tekrarlandığı görülmektedir. STK raporlarında Kürt Sorunu, PKK Sorunu ve Ekonomik Gelişmişlik Sorunu birbirinden ayrılırken resmi tezler genel olarak reddedilmiştir. STK'ların konuyla ilgili çalışmalarının üç ana dönemde yoğunlaştığı görülmektedir. Farklı tarihlerde hazırlanan çalışmalarda yapılan vurgular da farklıdır.

İlk dönem çalışmaları, 1990'ların ilk yarısında, I. Körfez Savaşı sonrasında yükselen şiddete cevap olarak ağırlıklı bir biçimde "sorun sadece güvenlik tedbirleriyle çözülemez" vurgusunu dile getiren raporlardır.

İkinci dönem STK raporları, Abdullah ÖCALAN'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi sonrası hazırlanan çalışmalardır. Bu dönemde yapılan çalışmalarda "çözüm ve demokrasi" vurgusu öne çıkmaktadır.

Raporların yoğunlaştığı üçüncü ana dönem ise, 2007 sonrasından başlayarak "Demokratik Açılım" sürecine kadar devam etmektedir.

1990'lı yıllarda hazırlanan sol - liberal, İslami ve merkez siyasi çizgilere yakın STK raporlarında sorun, "demokrasi, insan hakları, özgürlüklerin korunması, çoğulculuk, anayasal vatandaşlık, sivil toplum ve hukukun üstünlüğü" gibi kavramlar etrafında tartışılmış; zaman zaman bölgeye özel eğitim ve öğretim hakkı tanınması gerektiği gibi öneriler de dile getirilmiştir.

Milliyetçi siyasi bir çizgiye sahip olan STK'ların raporlarında ise sorun ağırlıklı bir biçimde PKK ve asayişin sağlanması temelinde ele alınmakta, diğer STK'ların demokratikleşme bağlamında dile getirdiği bazı öneriler, "halkın değil, örgütün talepleri" olarak tarif edilmektedir.

Sermaye örgütlerinin bir kısmı sorunu ağırlıklı olarak ekonomik perspektiften ele alırken meselenin ekonomik geri kalmışlık boyutuna dikkat çekmişlerdir. Bu çalışmalarda problemin kimlik boyutuna neredeyse hiç değinilmemiştir. Mesela TÜGİK, MÜSİAD gibi işadamı örgütlerinin raporlarında mesele salt iktisadi gelişme dinamikleri bakımından ele alınmıştır.

Tablo 4: 1925-2010 Raporlar

	Raporu Hazırlayan	Raporun Adı	Tarihi
1.	İçişleri Bakanı Cemil Uybadın	Cemil Uybadın Raporu	**1925**
2.	Meclis Başkanı Abdülhalik Renda	Abdülhalik Renda Raporu	**1925**
3.	Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey	Hamdi Bey Dersim Raporu	**1926**
4.	Vali Ali Cemal Bardakçı	Ali Cemal Bey Dersim Raporu	**1926**
5.	Umum Müfettiş İbrahim Tali Öngören	I. Umum Müfettişlik Raporu	**1931**
6.	Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak	Fevzi Çakmak Dersim Raporu	**1931**
7.	Korgeneral Ömer Halis Bıyıktay	Halis Bıyıktay Dersim Raporu	**1931**
8.	İçişleri Bakanı Şükrü Kaya	Şükrü Kaya Raporu	**1932**
9.	Başbakan İsmet İnönü	Kürt Raporu	**1935**
10.	Korgeneral Abdullah Alpdoğan	Abdullah Alpdoğan Dersim Raporu	**1936**
11.	Umum Müfettiş Abidin Özmen	Abidin Özmen Raporu	**1936**
12.	İktisat Vekili Celal Bayar	Şark Raporu	**1936**
13.	Yazarı Bilinmiyor	CHP Azınlıklar Raporu	**1940**
14.	Umum Müfettiş Avni Doğan	Avni Doğan Raporu	**1943**
15.	Maliye Müfettişi Burhan Ulutan	Cenup-Şark Anadolu Hakkında Bazı Notlar	**1947**
16.	Devlet Planlama Teşkilatı	Kürt Raporu	**1961**
17.	Bülent Ecevit	DSP Güneydoğu Raporu	**1987**
18.	Deniz Baykal Fuat Atalay, Hikmet Çetin, Cumhur Keskin, Eşref Erdem	SHP Güneydoğu Sorunlar Raporu	**1991**
19.	Mehmet Metiner	RP Güneydoğu Raporu	**1991**
20.	MÇP Raporu, yazarı belirtilmemiştir	MÇP Güneydoğu Raporu	**1991**
21.	Ziya Halis, Ercan Karakaş, Mustafa Yılmaz, Mustafa Gazalcı, Mahmut Alınak, Orhan Doğan, Selim Sadak	SHP Nevroz Raporu	**1992**
22.	Adnan Kahveci	Kürt Meselesi Nasıl Çözülmez?	**1992**
23.	Kemal Yamak	Kemal Yamak Raporu	**1992**
24.	Kaya Toperi-Aslan Güner	Kürt Sorunu-Güneydoğu Anadolu'daki Durum ve Çözüme Yardımcı Olabilecek Öneriler	**1992**
25.	Komisyon	Mazlum-Der Kürt Raporu	**1992**
26.	Yazarı belirtilmemiştir	SHP Öncelikli Hedefler Bildirgesi	**1993**

27.	Komisyon	Anavatan Partisi Güneydoğu Raporu	**1993**
28.	Hikmet Özdemir	Güneydoğu İçin Bir Model Önerisi	**1993**
29.	Münir Ceylan, Sabri Özdeş, Murat Aytemiz, Nuri Çelebi	Türk İş, Doğu ve Güneydoğu İncelemeleri Raporu	**1993**
30.	İKV Raporu, yazarı belirtilmemiş	İKV Kürtler ve Türkiye Raporu	**1994**
31.	RP Raporu, yazarı belirtilmemiştir	RP Kürt Raporu	**1995**
32.	Sakıp Sabancı	Doğu Anadolu Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Politikaları	**1995**
33.	Doğu Ergil	TOBB Doğu Sorunu, Teşhisler ve Tespitler Raporu	**1995**
34.	Ümit Özdağ - Kemal Görmez - Erol Göka	Türk Metal Sendikası: Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu Raporu	**1995**
35.	CEDİT Grubu Komisyon	Güney-Doğu Meselesi: Toplumsal Çözüme Doğru "Birlik, Barış ve Hakkaniyet İlkeleri İçinde Gerçekçi Bir Çözüm İçin"	**1995**
36.	RP Raporu, yazarı belirtilmemiştir	RP Kürt Raporu	**1996**
37.	Orhan Veli Yıldırım, Algan Hacaloğlu, Ercan Karakaş ve Mustafa Yıldız	CHP Tunceli Raporu	**1996**
38.	Abdülkadir Çevik-Birsen Ceyhun	Politik Psikoloji Merkezi: Psikopolitik Yönden Kimlik Gelişimi ve Etnik Terörizm Raporu	**1996**
39.	Yazarı belirtilmemiş	HAK-İŞ Güneydoğu Raporu	**1996**
40.	Yazarı belirtilmemiş	Türk Tabipler Birliği Raporu	**1996**
41.	Bülent Tanör - Zafer Üskül - Süheyl Batum - Seyfettin Gürsel	TÜSİAD, Demokratikleşme Perspektifleri Raporları	**1997**
42.	Yazarı belirtilmemiş	GÜNSİAD Raporu	**1997**
43.	Haşim Haşimi başkanlığındaki Meclis Komisyonu	TBMM Göç Raporu	**1997**
44.	Yazarı belirtilmemiş	Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Demokrasi Kurultayı Raporu	**1998**
45.	Komisyon	CHP Doğu ve Güneydoğu Raporu	**1999**
46.	Algan Hacaloğlu Başkanlığında Komisyon	CHP Demokratikleşme ve İnsan Hakları Raporu	**1999**
47.	ANAP Raporu, yazarı belirtilmemiştir	ANAP'ın Demokratikleşme Bildirisi	**1999**
48.	Yazarı belirtilmemiş	Sivil Toplum Kuruluşlarının Kürt Raporu	**1999**
49.	Yazarı belirtilmemiş	Türkiye Barolar Birliği Güneydoğu Raporu	**1999**
50.	Komisyon	Toplum Sorunlarını Araştırma Vakfı(TOSAV)- Ortak Anlayış Belgesi Raporu	**1999**
51.	Algan Hacaloğlu	Demokratikleşme ve Doğu – Güneydoğu Anadolu Kalkınması Temel Politikaları Raporu	**2000**
52.	DTP Kongre Raporu, yazarı belirtilmemiştir	DTP Siyasi Tutum Belgesi	**2006**
53.	D. Kurban, D. Yükseker, A. B. Çelik, T. Ünalan, A. T. Aker	TESEV: Zorunlu Göç İle Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası	**2006**
54.	Yazarı belirtilmemiş	Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı Raporu	**2007**
55.	Mustafa Sönmez	TÜGİK: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Gelişimi için Çözüm Önerileri Raporu	**2008**

56.	Yazarı belirtilmemiş	Diyarbakır Sivil Toplum Örgütleri, Güneydoğu Raporu	**2008**
57.	Yazarı belirtilmemiş	USAK: PKK Terörü İle Etkin Mücadelede Analiz, Risk, Fırsat ve Önerileri	**2008**
58.	Komisyon	ABANT PLATFORMU: Kürt Sorunu: Barışı ve Geleceği Birlikte Aramak" Raporu	**2008**
59.	Yazarı belirtilmemiş	MÜSİAD: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine Yönelik Sosyo - Ekonomik Kalkınma Önerileri	**2008**
60.	Komisyon	İHH: Kendi Dilinden Doğu ve Güneydoğu Anadolu Yoksulluk ve Sosyal Durum Raporu	**2008**
61.	Yılmaz Ensaroğlu - Dilek Kurban	TESEV: Kürt Sorunun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler	**2008**
62.	M. Sönmez, B. Baylan, C. Çiçek	GABB: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyo Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri	**2008**
63.	Taha Özhan - Hatem Ete	SETA: Kürt Meselesi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri	**2008**
64.	Komisyon	ABANT Platformu, Erbil	**2009**
65.	Nuri Gürgür	TÜRK OCAĞI: Etno - Milliyetçi Bölücü Terör ve Çözüm İhtiyacı	**2009**
66.	Komisyon	SETA & POLLMARK: Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı Raporu	**2009**
67.	Özdem Sanberk	BİLGESAM: Kürt Sorununun Çözümü İçin Demokratikleşme, Siyasi ve Sosyal Dayanışma Açılımı	**2009**
68.	Ercan Çitlioğlu	BÜSAM: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Sosyo - Ekonomik ve Sosyo - Politik Yapı Araştırması	**2009**
69.	Komisyon	TESEV Kürt Sorunu'nun Çözümüne Doğru: Anayasal ve Yasal Öneriler	**2010**
70.	Komisyon	DİSA Raporu	**2010**
71.	Cengiz Çandar	Dağdan İniş - PKK Nasıl Silah Bırakır? (TESEV Raporu)	**2011**

RAPORLARDA SORUN İLE İLGİLİ ÖNERİLER CETVELİ

	ÖNERİ	YERALDIĞI RAPOR	DURUM
1	Kürt Enstitüsü kurulabilmesine imkân sağlanmalıdır.	18, 19, 21, 24, 30, 35, 37, 38, 41, 44, 45, 46, 49, 51, 52, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 65, 67	11.09.2009'da Mardin Artuklu Üniversitesi'nde Yaşayan Diller Enstitüsü kuruldu. 5 Ocak 2011 tarihinde ise Muş Alparslan Üni. Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü açıldı.
2	Kürtçe televizyon ve radyo yayını yapılmasına izin verilmelidir.	18, 19, 21, 22, 24, 30, 34, 35, 37, 38, 41, 43, 44, 45, 46, 49, 51, 52, 56, 57, 58, 60, 61, 63, 67	9 Haziran 2004 tarihinde TRT 3 Televizyonu bir saatlik Kürtçe yayına başladı. 1 Ocak 2009'da ise TRT 6 Televizyonu açıldı. Bunun yanında hâlihazırda yerel düzeyde Kürtçe yayın yapan çok sayıda radyo bulunmaktadır.
3	Anadilde eğitime izin verilmelidir.	19, 21, 24, 34, 35, 37, 38, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 65, 67	Kürtçe Dil Kursları ilk defa 14 Eylül 2004 tarihinde açıldı. Kürtçe seçmeli dil olarak seçilebilmektedir; ancak anadilde eğitim konusu tartışılmaktadır. Açıklanan Demokratikleşme Paketi ile Siyasi Partiler Kanunundan değişiklikle, farklı dil ve lehçelerde propaganda imkânı getirileceği ve 2923 sayılı kanunda yapılacak ek ile farklı dil ve lehçelerde özel eğitim kurumu açılabileceği ifade edilmiştir.
4	Katılımcı ve çoğulcu yerinden yönetim yapılanmasına geçilmelidir.	21, 26, 24, 35, 37, 45, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 61, 62, 65	5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu 10.07.2004, 5393 sayılı Belediye Kanunu 22.05.2005, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu 03.07.2005, 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu 26.05.2005 tarihinde yeniden düzenlendi. 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanun ile Büyükşehir Belediye Kanununda önemli düzenlemeler yapıldı.
5	Kapsamlı bir idari ve yerel yönetim reformu yapılmalıdır.	18, 24, 27, 37, 46, 51, 52	Kamu Yönetimi Temel Kanunu veto edilince bakanlıkların teşkilat kanunlarında değişiklikler yapılmıştır.
6	Jandarma yerine sivil kır polis, özel tim yerine çağdaş bir güvenlik gücü teşkilatı oluşturulmalıdır.	46, 51, 63	Bu konu güvenlik sektörünün ve Jandarma Genel Komutanlığı'nın yeniden yapılandırılması bağlamında tartışılmaya devam etmektedir.
7	Köy koruculuğu sistemi kaldırılmalıdır.	18, 21, 18, 24, 29, 31, 33, 37, 44, 46, 49, 51, 52, 53, 61, 65	Halen tartışılmaya devam etmektedir.
8	DGM'ler kaldırılmalıdır.	46, 51	30.06.2004 tarihinde kaldırıldı.
9	Olağanüstü Hal Kanunu kaldırılmalıdır.	21, 22, 27, 29, 31, 33, 37, 43, 46, 47, 49, 51, 56, 65	30.11.2002 tarihinde kaldırıldı.
10	Bölge Valiliğine son verilmelidir.	18, 16, 21, 22, 56	30.10.2002 tarihinde kaldırıldı.
11	Ekonomik kalkınma için Doğu'da özel tedbirler alınmalıdır.	18, 21, 22, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 42, 45, 48, 49, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 65	Çeşitli hükümetler zamanında birçok paket açılmıştır. AK Parti KÖYDES ve BELDES projelerini hayata geçirmiş teşvik sisteminde önemli değişiklikler yapmıştır.
12	Bölgedeki hukuk dışı uygulamalara son verilmelidir.	18, 19, 20, 27, 31, 37, 39, 43, 45, 46, 49, 56	OHAL'in kaldırılmasıyla hukuk dışı uygulamalar önemli ölçüde son bulmuştur.
13	Adları değiştirilen köy ve mezralara eski adları yeniden verilmelidir.	21, 35, 41, 44, 46, 60, 63, 68	İl İdaresi Kanunu'na göre İçişleri Bakanlığı'na müracaat etmek suretiyle eski köy isimlerinin iadesi mümkündür. Açıklanan Demokratikleşme

			Paketi ile il ve ilçe isimlerinin değiştirilmesi için yasal düzenleme gerektiği ve pakette değerlendirileceği belirtilmiştir.
14	Çocuklara isim verme özgürlüğünü kısıtlayan engeller kaldırılmalıdır.	18, 21, 35, 41, 44, 46, 60	Çocuklara isim verme özgürlüğünün önündeki engeller kaldırıldı.
15	Faili meçhul cinayetler aydınlığa kavuşturulmalıdır.	21, 29, 35, 37, 51, 56	Bu konu tartışılmaya devam ederken bu amaçlı Komisyon kurulması önerisi sıkça gündeme getirilmektedir.
16	Genel af çıkartılmalıdır.	21, 35, 46, 51, 56, 58	Tartışılmaya devam etmektedir
17	Ölüm cezası kaldırılmalıdır.	49, 51	02.08.2002 tarihinde TBMM'de yapılan oylamayla kaldırıldı.
18	Bölgede işsizlik sigortası uygulamasına geçilmelidir.	21, 39, 42, 51	İşsizlik Sigortası Fonu genel uygulama olarak 1999 yılında 4447 sayılı Kanunla oluşturuldu.
19	Köye dönüşün önündeki hukuki ve toplumsal engeller kaldırılmalıdır.	31, 33, 35, 41, 43, 45, 46, 51, 53, 56, 59, 67, 68	"Yerinden Olmuş Kişiler Sorunu ve Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'ne Yönelik Tedbirler" başlıklı Strateji Belgesi Bakanlar Kurulu prensip kararı olarak 17.08.2005 tarihinde kabul edildi. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi ile 1999-2011 arasında 128.360.000-TL harcandı göç eden 386.360 kişiden 187.861(%48,6)'i geri döndü.
20	Özel Tim yerine yeni bir güvenlik gücü oluşturulmalıdır.	31, 46, 51	Özel TİM bölgeden önemli ölçüde çekilmesine rağmen bu konu son 20 yılın önemli gündem maddelerinden biridir.
21	Bölgede sınır ticareti geliştirilmelidir.	24, 27, 39, 45, 51, 54, 55, 60, 61, 63	Suriye ile vize uygulaması son buldu. Sınır kapılarının açılmasına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararları alınmaktadır. 25.04.2011 tarihinde Çukurca Üzümlü Geçici Kara Hudut Kapısı, Şemdinli Derecik Hudut Sınır Kapısı açılmasına karar alınmış, 25.01.2013 tarih ve 4222 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de her iki kapıda Gümrük Müdürlüğü açılmıştır.
22	GAP yatırımlarına hız verilmeli ve GAP bir an önce tamamlanmalıdır.	16, 21, 35, 44, 47, 48, 51, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 63	Yatırımlar devam etmektedir.
23	Yeni bir Anayasa yapılmalıdır.	34, 44, 45, 46, 51, 52, 56, 61	Anayasa tartışmaları 1990'lardan bu yana devam etmektedir. Anayasa Uzlaşma Komisyonu çalışmalarını sürdürmektedir.
24	Profesyonel orduya geçilmelidir.	22, 24, 61	Çalışmalar devam etmektedir.
25	Bölgeye iyi yetişmiş idealist yöneticiler gönderilmelidir.	19, 16, 21, 27, 31, 32, 34, 57, 68	Belli bir standarda kavuşturulma yönünde çalışmalar devam etmektedir.

III. BÖLÜM: TERÖR - ŞİDDET - ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE ULUSLARARASI ÖRNEKLER

Ülkemizde yaşanmakta olan Çözüm Sürecinin bize özgü özellikler içerdiği açık olmakla beraber dünyada yaşanan çözüm süreçleri ve bunlar öncesinde yaşanan çatışma dönemlerinin incelenmesi ve dünyada bu alanda gelişen kavramsal ve teorik çerçevenin irdelenmesi Komisyonumuzun ilgi alanlarından birisini oluşturmuştur.

Aslında her ülkede yaşanan çözümler ve öncesinde yaşanan çatışmalar, kendilerine özgü özellikler taşır. Bu nedenledir ki bir ülkeden diğerine aynen aktarılarak uygulanabilecek çözüm yaklaşımları olmadığı da açıktır. Ancak esin kaynağı olabilecek ve ülkenin özellikleri dâhilinde uyarlanabilecek en iyi uygulama örnekleri söz konusu olabilecektir.

Belirtilen çerçevede önce çatışma ve çatışmaya yaklaşım yöntemlerine daha sonra da uluslararası çatışma ve çatışma çözüm örneklerine kısaca değinmekte fayda vardır.

1. TERÖR – ŞİDDET - ÇATIŞMA VE BUNLARA YAKLAŞIM YÖNTEMLERİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

Soğuk savaşın son bulmasıyla birlikte çeşitli nedenlerden dolayı patlak veren iç çatışmaların sayısında ciddi bir artışın gözlenmesi hem devlet adamlarını hem de akademisyenleri bu türden çatışmaların önlenmesi, kontrol altına alınması, çözümlenmesi ve kalıcı bir barışa ulaştırılması için yöntem ve yaklaşımlar geliştirilmesi arayışına itmiştir. Bu arayışlar çatışmaların nedenleri, dinamikleri ve geçirdiği evreler hakkında daha geniş bir bilgi birikiminin oluşmasına yardımcı olduğu gibi çatışmaların değişik evrelerinde o evrenin dinamiklerine uygun yöntemlerin uygulanması gerektiği anlayışının gelişmesini de sağlamıştır.

Bu aşamada kavramsal çatı olarak **"çatışmaya yaklaşım yöntemleri"**, **"çatışmanın önlenmesi"**, **"çatışma yönetimi"** ve **"çatışma çözümlemesi yöntem ve yaklaşımları"** hakkında genel bir bilgilendirme yapmakta fayda vardır.

Bu amaçla öncelikle irdelenecek kavram ve süreçlere zemin teşkil edecek şekilde çatışmanın tanımı, temel nedenleri ve dinamiklerine değinmek gerekir. **"Çatışma"**, kısıtlı kaynakların paylaşımı sürecinde paylaşımda hak iddia eden taraflar arasında algı ve tutum farklılıklarından kaynaklanan anlaşmazlık durumu olarak ifade edilebilir. Etkin çatışmaya yaklaşım yöntem ve mekanizmalarının geliştirilmesi, çatışmanın nedenlerinin iyi anlaşılmasını gerektirmektedir. Çatışmayı yanlış okumak ve yanlış sebeplere bağlamak çatışmanın uyumsuzluk boyutundan şiddet boyutuna taşınmasına etkide bulunabilir. Her iç

çatışmanın kendine özgü iç içe geçmiş sebeplerden kaynaklanıyor olması, bu türden çatışmaların nedenleri hakkında genellemelere gidilmesini oldukça zorlaştırmakla birlikte, çatışma literatürü iç çatışmaları çıkış sebeplerine göre siyasal, sosyo - ekonomik ve çevresel olarak üç başlık altında toplamaktadır.

Bununla birlikte çatışmalar karşısında geliştirilecek yöntem ve yaklaşımlarda belirleyici faktör, çatışmanın geçirdiği evrelerdir. Çatışmanın dinamik yaşam döngüsü yaklaşımının öngördüğü şekliyle çatışmanın geçirdiği evreler; istikrarlı barış, istikrarsız barış, açık çatışma, kriz ve savaşın da dâhil olduğu şiddet içerikli çatışma olarak sıralanabilir.

Bu kavramsal girişten sonra da çatışmaya yaklaşım yöntemleri ve bu yöntemlerin gerektirdiği mekanizmalara kısaca değinmek perspektifimizi derinleştirecektir. Çatışmanın yaşam döngüsüyle paralellik arz edecek şekilde **"çatışma önlenişi"**, **"çatışma yönetimi"** ve **"çatışma çözümlemesi"**nden oluşan üç temel çatışmaya yaklaşım yöntemi ve her yönteme özgü mekanizma ve faktörler bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bunlardan çatışma önlenmesi, çatışmanın şiddete dönüşme olasılığını ve/veya çatışmanın şiddete dönüşmesine engel olmak için fiziksel şiddetin başlamasından önceki aşamalar için geliştirilen yaklaşım ve yöntemleri kapsamaktadır. Çatışmanın fiziksel şiddette dönüşmesi ve silahın sorunun çözümünde bir araç olarak kullanılmaya başlanması, çatışmanın önlenmesinin başarısızlıkla sonuçlandığı anlamına gelir. Bu da amacı çatışmanın hem coğrafi hem de yoğunluk açısından yayılmasına engel olmak ve çatışmayı henüz geri döndürülebilir bir aşamada iken kontrol altında tutmak olan çatışma yönetimi yöntem ve mekanizmalarının uygulamaya konulması gerektiği anlamına gelecektir. Çatışmanın çözümlenmesi, sonlandırılması ve barışın sağlanması, barış koşullarının uygulamaya geçirilmesi ve çatışmaların bir daha nüksetmeyecek şekilde kalıcı barışın tesisi için de barış çözümlemesi ifadesi kullanılmaktadır.

1.1. Tanım

Çatışma, birazdan ayrıntılı bir şekilde ele alınacak çatışma giderici yöntemlerin doğal olarak ön koşulunu oluşturur.

Kavramın tanımlanmasına literatürdeki birçok çatışma tanımına zemin teşkil eden GALTUNG'un geliştirdiği **"çatışma modeli"** ile başlanabilir. GALTUNG'un geliştirdiği çatışma tanımına göre, çatışma olgusu bir üçgenin köşeleri gibi birbirleri ile etkileşim içinde olan tutum, davranış ve durumun oluşturduğu üç unsurdan meydana gelmektedir. Öncelikli etkileşim, durum ve bu durumun koşulladığı davranış arasındadır. Durum, elde edilmek istenen bir amaca ulaşmadaki başarısızlığın yaratmış olduğu hayal kırıklığı, kızgınlık ve bu

kızgınlığın arzulanan hedefi elde etmek için tetiklediği hırsın davranışlarda meydana getirdiği değişikliğe neden olan olguyu niteler. Durum, davranışa etkide bulunduğu gibi tutumu da şekillendirir.

Modelin ikinci aşamasını oluşturan bu etkileşimde durum, taraflar arasında ulaşılmak istenen hedeflerdeki uyumsuzluktan kaynaklanan şüphe ve güvensizliğin oluşmasının zeminini oluşturur. Üçüncü ve dördüncü aşamalarda davranışın sebep olduğu bir silsile başlar. Buna göre davranış, hem durumu hem de tutumu koşullandırır. Beşinci ve altıncı aşama tutumun davranış ve durum üzerine yaptığı etkilerden oluşur. Tutumun davranışlar üzerindeki etkisine, herhangi bir saldırı tehdidinin savunmacı tedbirlerde artışa gidilmesi örnek gösterilebilir. Aynı tutumsal koşullama, duruma yeni sorunların eklenmesine yol açarak durumun başlandığı noktadan çok farklı boyutlara taşınmasına neden olabilir.

Bu kavramsal yaklaşım, farklı düzlemlerde yaşanabilecek çatışmaları tanımlayacak özellikte olmasına rağmen çatışma olgusuna tamamen mücadeleci bir perspektiften yaklaştığı için çatışmanın amaç ve çıkarların bir hayli uyumlu olduğu durumlarda meydana gelebilecek bir olgu olduğu gerçeğini göz ardı etmekte ve dolayısıyla kapsamlı bir çatışma tanımı olmada yetersiz kaldığı düşünülmektedir.

Buna karşılık Peter WALLENSTEEN, bir eylem, bir uyuşmazlık veya anlaşmazlık ile taraflardan oluşan üç öğeyi barındıran bir "çatışma tanımı"na vurgu yapar. Buna göre **"çatışma"**, mevcut kısıtlı kaynaklar kümesini aynı anda sahiplenmek için en az iki aktörün mücadeleye girdiği toplumsal bir durum olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdaki **"mücadele"** kelimesi tarafların amaçlarına ulaşmak için kullandıkları en barışçıl eylemden en aşırı eylem olan savaşı da içine alan her türlü yöntemi kapsamaktadır. Bu bağlamda anlaşmazlığın mevcut olduğu ancak eyleme dönüşmediği durumlarda söz konusu olan sadece pasif çatışmadır. Ancak anlaşmazlığın eylem ile desteklenmesi açık çatışma durumunu ifade eder.

Aynı şekilde açıklığa kavuşturulması gereken bir diğer ifade **"mevcut kısıtlı kaynaklar kümesi"**dir. Buradaki kaynaklar kavramı maddi değerlerle sınırlı tutulmamalıdır. Tanımdaki "kaynak" ifadesi tarafların elde etmeyi arzuladığı herhangi bir kısıtlı öğe olabilir. Bu bir toprak parçası olabileceği gibi, fikirsel bir pozisyonun üstünlüğünü sağlamayı da niteleyebilir. Anlaşmazlığın oluşması gibi çözülebilirliği de pozisyondaki ve dolayısıyla yaklaşımlardaki farklılıklara neden olan kaynakların kısıtlılık derecesine bağlı olacaktır.

Ancak SWANSTROM ve WEISSMAN, çatışmanın çoğu zaman davranış ve tutumlardan ziyade algılarla ve bu algıların tarafları nasıl harekete geçirdiği ile ilgili olduğunu ileri sürerler. Bu yaklaşım, bir konu üzerinde farklı pozisyona sahip kişilerin farklı pozisyonlarından kaynaklanan yaklaşım farkının anlaşmazlıkla sonuçlandığı durumları

niteleyen bir tanıma vurgu yapar. Tarafların üzerinde mutabık olduğu birçok ortak noktanın bulunması olumsuz bir algının gölgesinde bir anlam ifade etmez. Anlaşmazlığın nedeni olan unsur, ilişkinin düşmanca bir hale dönüşmesine kolaylıkla neden olabilir. Algıların bu denli farklı olması gerekçesiyle SWANSTROM ve WEISSMAN tarafından geliştirilen çatışma tanımı revize edilerek şu şekilde geliştirilmiştir. Buna göre çatışma "iki ya da daha fazla taraf arasında herhangi bir meselede alınan algısal pozisyon farklılıklarını" ifade eder.

Bu çerçeveden bakıldığında çatışmayı sadece şiddetin mevcut olduğu eylemsel veya davranışsal ya da düşmanlığın mevcut olduğu tutumsal bir çerçeveye sıkıştırmak son derece eksik ve yetersiz olacaktır. Özellikle de çatışmalara müdahale ve çatışmaları gidermek için geliştirilecek etkin ve sonuç verici yöntemlerin geliştirilmesi, pozisyon farklılığı olarak da adlandırılabilecek konular üzerindeki anlaşmazlıkları dikkate alacak bir tanımın geliştirilmesi ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla kapsamlı bir çatışma tanımı gerilim, yanlış anlaşılma, siyasi ve ekonomik çıkarlar, tarihsel düşmanlık durumlarını kapsayabileceği gibi kızgınlık, engelleme ve müdahale gibi öğeleri de içerebilmelidir. Böyle bir tanımlama silahlı çatışmaya dönüşmemiş çatışmaları da içine alabilecek bir kapasitede olacaktır.

1.2. Temel Nedenler

Toplumsal çatışmaları etkin bir şekilde önlemek, yönetmek, dönüştürmek ve çözüme kavuşturmak için atılması gereken ilk adım çatışmanın muhtevasını anlamaktır. Çatışmanın kökünde yatan nedenler hakkında iyi bir bilgi ve anlayışa sahip olmaksızın geliştirilecek yöntem ve yaklaşımlar asıl nedenleri anlaşılamadan belirtiler üzerinden gidilerek tedavi edilmeye çalışılan bir hastalığı andıracaktır. Yanlış yöntem ve yaklaşımlarla giderilmeye çalışılan bir çatışma, semptom merkezli yüzeysel ve ilgisiz tedavi sonrası nüksetme olasılığı çok yüksek bir hastalık gibi, zaman içinde tekrar baş gösterecek bir çatışma ile sonuçlanacaktır.

Böyle bir anlayış, her çatışmanın kendine özgü iç dinamikler ve çevresel faktörlerin etkileşimi sonucu iç içe geçmiş sebeplerden kaynaklanıyor olması ve çözüm aşamasında bu özgün durumu dikkate almayı gerektiren bir yaklaşım içinde olmayı gerektirir. Ancak her çatışmanın kendine özgü nedenler ve koşullar içinde cereyan ettiği tezi çatışmaların nedenleri hakkında en azından teorik düzeyde genellemeler yapılamayacağı yanılgısına yol açmamalıdır. Yine hastalık metaforundan hareket ederek geliştirilmesi gereken yaklaşım, hastalık ve hasta arasındaki farkın göz önünde bulundurulması gereğidir. Hastalıklar kişilerin irsî ve fiziki direncinden kaynaklı bireysel özelliklerine göre farklı etkiler göstermekle birlikte

her hastalığı diğer hastalıklardan ayıran belirti, seyir ve etkileri olacaktır. Dolayısıyla her ne kadar uygulamada her çatışmanın kontekste bağımlı, çok yönlü ve çeşitli sebepleri olduğu anlayışıyla hareket etmek gerekliyse de çatışmaların araştırma konusu olarak çalışılabilmesi, karşılaştırılabilmesi ve tespit edilen ortak özellikleri çerçevesinde çatışmaya müdahale yöntemleri geliştirilebilmesi, çatışmaları çıkış nedenlerine göre sınıflandırmayı gerektirmektedir.

Bu çerçeveden yaklaşıldığında, çatışma literatürü iç çatışmaları çıkış sebeplerine göre üç ana başlık altında toplamaktadır. Sebeplerine göre sıralandığında, çatışmanın nedenlerinin ilk sırasında devletin zayıf kurumsal yapısının bir sonucu olarak elitler arasındaki güç mücadelesi, siyasi dışlanma, sosyal dokudaki tahribat, yolsuzluk ve kimlik çatışmalarını da içine alan "siyasi ve kurumsal faktörler" gösterilmektedir. İkinci grup faktörler arasında, devletin kurumsal yapısından kaynaklanan zafiyetin bir sonucu olarak da düşünülebilecek, eşitsizliğe, dışlanmışlık ve marjinalleşmeye, yoksulluk ve toplumsal ahenkteki tahribata neden olan "sosyo - ekonomik faktörler" bulunmaktadır. Üçüncü sırada kaynakların adaletsiz dağılımı ve doğal kaynaklardaki azalmadan kaynaklanan çevresel baskıların neden olduğu "çevresel ve kaynaksal faktörler" yer almaktadır.

1.2.1. Siyasal ve Kurumsal Faktörler:

Çatışmanın temelinde devletin kurumsal zayıflığının olduğunu ileri süren yaklaşımlara göre; kurumsallaşma sorunu yaşayan devletlerin sorunlarının başında otorite eksikliği ve devletin meşruiyetinin sağlanamaması gelmektedir. Kurumsallaşamamış devletlerde hukukun üstünlüğü, eşitlik, adalet, istikrar ve devamlılıktan söz etmek oldukça güçtür. Bu tür devletler, eğer devlet olgusundan bahsetmek mümkünse, yasalar ve idari mekanizmalarda vatandaşlar arasında ayırım gözetmeksizin objektif işleyişten ziyade, otoritenin kişiselleştiği ve buna bağlı keyfi uygulamaların ön plana çıktığı bir görüntü sergiler. Bu türden devletlerde toplumsal sözleşme olgusu herhangi bir anlam ifade etmemekte, devlet ile toplum arasında karşılıklı sorumluluk esasına dayalı bir ilişkiden bahsetmek anlamsız kalmaktadır.

Devletin kurumsal zayıflığının en önemli sonuçlarından biri, devletin otoriteyi elinde bulunduran kesimlerin çıkarlarına hizmet edecek bir yapıya dönüştürülmesidir. Kaynakların adaletsiz dağılımı, paylaşımın dışında tutulan kesimleri kontrolü ele geçirmek ve kendi amaçları doğrultusunda yeniden dağılımını düzenlemek için mücadeleye teşvik eder. Devletin meşruiyetinin sorgulandığı veya bu meşruiyetin devletin kontrolünü elinde bulunduran grupların meşruluğu ile eşdeğer tutulduğu siyasal yapılarda, kontrolü ele geçirmek isteyen

gruplar hem kontrolü ele geçirmeyi rasyonalize etmek hem de siyasal desteğine ihtiyaç duyulan toplum kesimlerini mobilize etmek için karşıt meşruiyet hareketleri geliştirirler.[82]

Devletin kurumsal zayıflığının neden olduğu çatıma sebeplerinden birisi de kimlik eksenli çatışmaların olağan oluşudur. Çatışmanın devletin zayıflığından kaynaklandığını ileri süren argümanlara göre kurumsal zayıflığın mevcut olduğu devletler, farklı grupların istek ve ihtiyaçlarına ve siyasal katılım taleplerine barışçıl yöntemlerle cevap vermekte yetersiz kalmakta, bunun yerine azınlık sayılabilecek grupların temel hak ve özgürlüklerine kısıtlama getirerek çatışmaya zemin hazırlamaktadır. Azınlıkların varlığının toptan inkârı, azınlık kimliklerine tahammülsüzlük, yaygın ve sistematik ayrımcılık ve kendilerini ilgilendiren konularda karar mekanizmalarının dışında tutulma veya politik sürece katılımlarının engellenmesi devletin kurumsal yapısının zayıflığının ve kendisine güvensizliğinin bir göstergesi olarak görülebileceği gibi bu, kimlik taşıyıcıları üzerinde güçlü bir mobilizasyon etkisi de yapmaktadır.

Bu yaklaşıma göre etnik, dinsel veya kültürel nedenler doğal çatışma sebebi olmamakla birlikte araçsal olarak kullanıldığında ve harekete geçirildiğinde birleştirici, algıları dönüştüren ve bireyleri birlikte hareket etmeye teşvik eden özelliklerinden dolayı çatışma dinamiklerini harekete geçirmede büyük bir etkiye sahip oldukları kabul edilir.

1.2.2. Sosyo - Ekonomik Faktörler:

Kimlik eksenli çatışmalarda olduğu gibi sosyo - ekonomik faktörlerin ön plana çıktığı çatışmalarda çatışmaya neden olan; eşitsizliğin kendisinden ziyade eşitsizliğin karşılaştırma yoluyla neden olduğu göreceli mahrum edilmişlik hissidir. Buna göre çatışmaya neden olan salt / mutlak yoksulluk veya eşitsizliğin kendisi değil karşılaştırmalı yoksulluk ve eşitsizliktir. Göreceli mahrum edilmişlik olgusunun temelinde karşılaştırma yoluyla objektif olarak anlamlandırılamayan yoksunluk duygusu yatar. Bu olgunun mevcut olduğu durumlarda bir grubun kendisini, kendisine göre daha iyi şartlara sahip bir grupla karşılaştırması sonucu aradaki farklılığı objektif koşullarla açıklayamamasından kaynaklı sebepsiz yere ya da kimlik özelliklerinden dolayı haksızlığa uğramışlık duygusu ile bu duygunun sebep olduğu kin ve nefret söz konusudur.

Araştırmalar, etnik, dinsel ve kültürel kimliklerle örtüşen eşitsizliklerin çatışma olasılığını artırdığına işaret etmektedir. Çoğu kez eşitsizlik, dışlanma ve marjinalizasyon birbiri ile etkileşim içinde yabancılaşmayı hızlandırmakta ve düzene karşı düşmanlık ve

[82] Edward Mansfield and Jack Snyder, Democratization and War, Foreign Affairs, May/June 1995

nefreti körükleyerek şiddetli çatışmaların yaşanmasına yol açacak grup mobilizasyonunu hızlandırmaktadır.

1.2.3. Çevresel ve Kaynaksal Faktörler:

Araştırmalar ekonomik değeri yüksek doğal kaynaklar ve çatışmalar arasında güçlü bir bağ olduğunu göstermektedir. Buna göre politik ve sosyal boyuta sahip birçok çatışmanın geri planında kaynakların kullanımı ve bu kaynaklardan elde edilen kazancın paylaşımında meydana gelen anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Kimlik ve doğal kaynakların kullanımından kaynaklanan sorunların birlikte görüldüğü durumlarda, çatışma kaçınılmaz bir hal aldığı gibi bu türden çatışmaları çözüme kavuşturmak oldukça güçleşmektedir. Çevresel faktörlerin çatışmaya neden olduğu mekanizmalardan diğer bir tanesi de doğal kaynakların kısıtlılığının ve azalmasının neden olduğu ekonomik ve toplumsal baskılardır. Bu yaklaşıma göre doğal veya insan kaynaklı daralmalar insanlar arasında kaynaklara ulaşmada rekabeti artırmakta ve kaynakların nasıl paylaştırılacağı konusunda çatışmalara neden olabilmektedir.

1.3. Dinamiği: Yaşam Döngüsü ve Geçirdiği Aşamalar

Çatışma, durağan ve tek düze olmaktan ziyade dinamik bir yapıdan meydana gelen süreci niteler. SWANSTROM ve WEISSMANN, çatışmaya karşı geliştirilecek yaklaşım yöntemlerinin çatışmanın dinamiğinden bağımsız düşünülemeyeceğini ileri sürmektedirler. Çatışmaları önleme, yönetme ve çözüme kavuşturmak için geliştirilecek yaklaşımlar ve hangi aşamalarda ne türden yöntemlere ihtiyaç duyulacağı, çatışma sürecinin nasıl geliştiğine ve değişik safhalarının iyi anlaşılmasına bağlı olacaktır. Bu açıdan, çatışmaya yaklaşım yöntemlerini açıklığa kavuşturmadan önce çatışmanın nasıl bir dinamiğe sahip olduğuna ve hangi evrelerden geçtiğine bakmak gerekir.

Çatışma sürecini çeşitli evrelere ayırırken en kabul gören yaklaşım, çatışmanın bir yaşam döngüsüne sahip olduğunu belirten "**döngüsel yaklaşım"**dır. Bu yaklaşıma göre çatışmanın "tırmanışa geçme" ve "alçalma / hız kaybetme" olmak üzere iki safhadan oluştuğu, yoğunluğuna göre 5 aşamadan geçen ve en tepe noktasına ulaştıktan sonra tekrar aşama aşama hız kaybederek barışın yeniden tesis edildiği çan eğrisi görünümündeki bir döngüye sahip olduğu düşünülmektedir. Çatışmanın tırmanma aşamasında geçirdiği aşamalar şöyle sıralanabilir: "İstikrarlı / kalıcı barış", "istikrarsız barış", "kriz", "açık çatışma ve savaş". Bu evreler çatışma hız kesme safhasına geçtiğinde tersine bir seyir izler.

"İstikrarlı barış", gerilimin eğer varsa çok düşük olduğu ve taraflar arasındaki iletişim kanallarının açık, işbirliğinin farklı düzlem ve boyutta olduğu bir ilişkiyi tanımlar. Taraflar arasındaki ilişkinin **"negatif barış"** olarak da tanımlanabileceği **"istikrarsız barış"** aşamasına ulaştığı durumlarda taraflar arasındaki anlaşmazlık henüz açık bir çatışmaya dönüşmemekle birlikte barışın devamlılığının risk altında olduğu gözlemlenir.

"Açık çatışma", bıçakların bilenmesi aşaması olarak da nitelenebilecek, uzlaşmazlıkların fiziksel şiddet ögeleri içermemekle birlikte çatışma olarak tanımlandığı, taraflar arasındaki fay hatlarının keskinleştiği, diyalog kanallarının tıkanmaya başladığı ve tarafların karşılıklı alternatif tedbirler geliştirmeye başladığı aşamayı tanımlar.

Çatışmanın **"kriz"**e dönüşmesiyle henüz topyekûn silahlı bir mücadeleye dönüşmemiş olmakla birlikte, silahlı çatışmanın alternatif bir çözüm yöntemi olarak kullanılma olasılığının arttığı ve hatta yer yer çatışmaların gözlenebildiği bir döneme girilmiştir.

Çatışmanın en son aşamasını, tarafların sorunun kaynağı olan uzlaşmazlıklarını uzlaşma yerine isteklerini sağlayacakları üstünlük neticesinde kabul ettirmek için topyekûn silahlı mücadele içine girdiği ve şiddetli çatışmaların yaşandığı **"silahlı çatışma ve savaş"** oluşturur.

Ancak dikkat edilmesi gereken en önemli husus bu yaklaşımın teorik olduğunun unutulmaması ve gerçek yaşamda bambaşka bir dizilimin söz konusu olabileceğidir. Başka şekilde ifade etmek gerekirse farklı çatışmaların farklı görünümler sergilemesine şaşırmamak gerekir.

1.4. Yaklaşım Yöntemleri

Öncelikle **"çatışmaya yaklaşım yöntemleri"** üst kavramı bulunmakla birlikte bunların tanımlanmasında genel bir uzlaşı bulunmadığı, aynı terimlerin farklı süreçleri veya farklı terimlerin aynı süreçleri tanımlamasından kaynaklanan bir kavram kargaşası yaşandığını belirtmek gerekir. Örneklemek gerekirse bir akademisyenin çatışma çözümlemesi olarak tanımladığı bir süreç başka bir akademisyen tarafından barışın inşası olarak adlandırılabilmektedir. Yine aynı şekilde çatışmanın önlenmesi olarak tanımlanan ve çatışmanın fiziksel şiddete dönüşmeden önce fiziksel şiddete dönüşme riskini azaltmak için kullanılan kavram, başka bir akademisyen tarafından çatışmanın silahlı çatışmaya dönüştükten sonraki aşamaları ve çatışmayı kontrol altına almak için geliştirilen yöntemleri de içine alacak şekilde daha kapsamlı olarak kullanılabilmektedir.

Bu anlamda çatışmanın fiziksel şiddete dönüşmeden önceki aşamaları için geliştirilen yöntemlere **"çatışmanın önlenmesi"**, çatışmanın şiddete dönüşmesi ile çatışmayı kontrol altında tutmak için geliştirilen yöntemlere **"çatışma yönetimi"**, çatışmanın çözüme kavuşturulması için geliştirilen yöntemlere ise **"çatışma çözümlemesi"** ifadeleri kullanılmaktadır.

Burada ele alındığı haliyle çatışmanın önlenmesi, çatışma potansiyeline sahip farklı gruplar arasında çatışmaların önlenmesi, azaltılması ve bunların yönetilmesi için kullanılan yöntem ve mekanizmaları tanımlar. Çatışma önleyici yöntem, kavramın ifadesinden de anlaşılacağı üzere, çatışmaların daha pasif düzeydeyken açık ve şiddet içeren bir hâl almalarına engel olmamak için kullanılan tüm yöntem ve araçları kapsamaktadır.

Diğer taraftan çatışma yönetimi, temel amacı çatışmanın bir çözüme kavuşturulması olmamakla birlikte, önlenemeyen çatışmaların sınırlandırılmasını ve yayılmasını önlemek için geliştirilen çaba ve yöntemleri kapsar. Çatışmanın çözüme kavuşturulması için geliştirilen araç ve yöntemler, çatışma çözümlemesinin konusunu oluşturur. Çatışma çözümlemesi burada ele alındığı şekliyle barış yapmak, çatışmanın dönüştürülmesi, barışın inşası ve son olarak kalıcı barışın sağlanması olmak üzere üç farklı aşamadan oluşmaktadır.

Bu kavramların daha ayrıntılı incelemesine geçmeden önce göz önünde bulundurulması gereken başka bir husus, bu kavramların teorik olarak birbirinden farklı ve birbirini takip eden süreçlermiş gibi sunulmasına rağmen uygulamada böyle bir ayrışmaya gitmenin pek doğru olmadığı gibi gerçekçi de değildir. Bunun yanı sıra, burada ifade edilen kavramların genel bir taslak niteliğinde olduğu, yaşanan veya yaşanma potansiyeline sahip her çatışmanın ülkeye ve çatışmanın kendine özgü koşullarına göre farklılıklar göstereceğidir. Bu şu anlama gelmektedir; **silahlı çatışmalardan mağdur olmuş ve samimi bir çözüm arayışı içinde olan her ülke ve/veya ülkedeki çatışmanın tarafları kendi kalıcı barışını kendilerine özgü koşulları dikkate alarak inşa etmeye çalışmalıdır.** Bu özgünlükler dikkate alınmaksızın üretildiği sanılan barışın çökmesi durumunda başarısızlığın nedenlerini ararken cevap verilmesi gereken, sağlanması gereken barışın gereklerine göre mi yoksa tarafların isteklerine göre farklılıklar gösteren barışa göre mi hareket edildiğidir.

1.4.1. Önlenmesi

"Çatışmanın Önlenmesi", çatışmaların şiddete dönüşmesine engel olmak, şiddet olasılığını azaltmak ve/veya şiddet içerikli çatışma sonrası dönemde çatışmanın yeniden yaşanmasına engel olmak için geliştirilen yaklaşım, yöntem ve mekanizmaların tümüne

verilen genel adı ifade etmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere çatışmanın önlenmesi, daha çatışma ortaya çıkmadan barış ve sükûnetin hâkim olduğu veya en kötü ihtimalle pürüzlerin baş gösterdiği evrelerde uygulanmaya konması ile başarılı sonuçlar verir.

Çatışma önleyici yaklaşımlar ve mekanizmalar **"doğrudan/operasyonel önlemler"** ve **"yapısal önlemler"** olarak iki guruba ayrılır. Yapısal önlemler adından da anlaşılacağı üzere şiddet içerikli çatışmalara mahal verecek yapıları dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Yapısal tedbirler geneli itibarıyla sosyo - ekonomik koşulların, siyasi ve kurumsal faktörlerin dönüştürülmesini gerektiren uzun vadeli müdahaleleri öngörmektedir. Amaç, henüz oldukça düşük yoğunluktaki çatışma ve uzlaşmazlıklara sebebiyet verebilecek potansiyeldeki yasal, kurumsal ve sosyo - ekonomik yapıların revize edilmesi ile çatışmaların önlenmesini sağlamaktır. Taraflar arasında herhangi bir husumetin ve güvensizliğin olmayışı, bu tedbirlerin ciddi bir muhalefetle karşılaşmadan taraflara benimsetilmesini ve uygulamaya konulmasını kolaylaştırırken, elde edilecek kapsamlı ve kapsayıcı kurumsal ve toplumlararası algısal dönüşümlerle çatışmaya sebebiyet verecek nedenler ve dolayısıyla çatışma riski önemli ölçüde azalmaktadır.

Ancak çatışma ihtimalinin belirginleştiği ve barışın istikrarsızlaştığı durumlarda yapısal tedbirle başarı elde etme şansı azalmakta ve daha kısa vadeli ve hızlı sonuç alıcı önlemlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. LUND, anlaşmazlıkların giderek su yüzüne çıktığı ve çatışmanın göreceli olarak giderek sertleştiği durumlarda kullanılacak yöntemlerin amacının daha çok doğrudan önleme ve kontrol altına alma ile tarafların tutumunda sertleşmenin önüne geçmek olduğunu ileri sürmektedir. Bu tür durumlarda çalıştayların düzenlenmesi, diyalog yöntemi ve karşılıklı güvenin yeniden sağlanmasına yardımcı olacak yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulacaktır.

1.4.2. Önleyici Mekanizmalar:

a. Erken Uyarı ve Erken Müdahale Sistemleri

Çatışmaların önlenebilmesi, şiddete dönüşme olasılığına sahip olan çatışmalarda gerilimi artırıcı mekanizma ve göstergelerin yakından izlenmesini gerektirir. Erken uyarı mekanizmaları genellikle çatışmalar henüz pasif aşamada iken uygun zamanlama ve önleyici tedbirler geliştirmek suretiyle çatışmaların kontrol altına alınmasını amaçlayan yaklaşımları kapsamaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde erken uyarı sistemleri veri toplanması, değerlendirilmesi ve risk analizi içeren, ilgili makamları zamanında harekete geçirecek mekanizmaların geliştirilmesini öngörmektedir.

b. Önleyici Diplomasi

Bu kavram her ne kadar soğuk savaş döneminde, doğu ve batı bloku ülkeleri arasındaki gerilimin çatışmaya dönüşmesine engel olmak için geliştirilen diplomatik mekanizmalar için kullanılmış olsa da, soğuk savaş sonrası artan toplumlararası gerilimleri azaltmak için de uygulama alanı bulmuştur.

Önleyici diplomasi, ekonomik, sosyal, politik veya başka nedenlerden kaynaklanan anlaşmazlıklar sonucu, istikrar ve barışın tehlikeye girdiği durumlarda şiddet ve silaha başvurulması veya tehdit amacıyla kullanılmasına engel olmak ve bunun yerine sorunun siyasal zeminde çözümüne yardımcı olmak için geliştirilen tedbirleri içermektedir. Bu tür girişimler, kavramın kendisinden de anlaşılacağı gibi, ekonomik veya askeri araçların kullanılmasından ziyade diplomatik araçların kullanımını öngörmekte ve çatışmanın silahlanma riski taşıdığı; ancak silahlı çatışmaların henüz yaşanmadığı aşamalarda uygulama bulmaktadır. Bu şekliyle önleyici diplomasi, herhangi bir zorlamaya gitmeden tarafları kendi rıza ve arzuları ile sorunlarını çatışmaya dönüştürmeden görüşmeye ve barışçıl çözümler bulmaya ikna etme ve bu amaçla gösterdikleri çabaları desteklemedir.

c. Barış Diyaloğu

Diyalog, barış yapmanın en kritik aracıdır. Tarafların birbirileri ile iletişim içinde olmadığı bir barıştan veya barış sürecinden bahsetmek söz konusu değildir. Dolayısıyla herhangi bir anlaşmazlıkta öncelikle yapılması gereken; tarafların birbiri ile konuşması, birbirlerini tanıması, güven duymaya başlaması ve ilişkilerini dönüştürmeye istekli olmasıdır. Diyalog, toplumun çeşitli kesimlerini ve siyasi aktörleri içine alan, karşılıklı bir anlayışın geliştirilmesini hedefleyen, süreç merkezli bir araç olma özelliği taşır. Bu bakımdan, bu aracın arabuluculuk ve pazarlıkla karıştırılmaması gerekir. Aslına bakılırsa, sürecin işlemesine olumsuz etkide bulunabilme olasılığına karşın anlaşmazlığın kökenindeki sorunlar mümkün olduğu kadar gündeme getirilmemeli ve ileriki aşamalara bırakılmalıdır. Diyaloğun geliştirilmesi ve sürecin işlemesi, tarafların bir araya gelme arzusu içinde olmalarını gerektirdiği gibi tarafların herhangi bir önyargı ve kısıtlama olmaksızın kendilerini ifade etmeleri, kaygılarını dile getirmeleri, insanca ve eşit muamele görmelerini ve en önemlisi de karşılıklı empatiyi gerektirir. Bunların yanında tarafların birbirlerinin farklılıklarını kabul etmesi, değişim ve dönüşüme açık olması diyaloğun başarısını etkileyecek diğer faktörler arasında sayılabilir.

1.4.3. Yönetimi

Hemen başında belirtmek gerekirse, en azından teorik düzeyde, kullanım açısından sorun yaratan ve bir bakıma kavram kargaşasına neden olan çatışmaya müdahale yöntemlerinden biri de çatışma yönetimi (conflict management)'nin tanımı ve buna bağlı olarak çatışmanın hangi evresinde kullanılması gerektiği üzerindeki uzlaşmazlıktır. Fred TANNER, çatışma yönetimini, çatışmanın sınırlandırılması, etkilerinin hafifletilmesi veya kontrol altına alınması olarak tanımlamaktadır. Bu haliyle çatışma yönetimi, çatışmanın tırmanmasına engel olmak amacıyla tarafların pozisyonlarından ödün vermeksizin veya aralarındaki anlaşmazlığı çözüme kavuşturma iddiası olmadan izledikleri kontrollü çatışmayı niteler.

Diğer taraftan bazı uzmanlar, çatışma yönetimi ve çatışma önlenmesi arasındaki farkın sadece teorik ve uygulamada bu türden sınıflandırmalara gitmenin anlamsız olduğu görüşündedirler. Bu görüşün bir ifadesi olarak çatışma önlenmesi, çatışmanın şiddete dönüşmesine engel olmak için anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak, kontrol altında tutmak ve yönetmek için geliştirilen tüm çaba ve mekanizmaları kapsamaktadır. Bu teorik yaklaşımı desteklemek için çatışma yönetimi ve çatışma önlenmesi için kullanılan yöntem ve mekanizmalar arasındaki benzerlikler kullanılmaktadır.

Her ne kadar WALLENSTEEN ve SWANSTROM, çatışma yönetiminin; çatışmanın riskli hale gelmesini engelleme ve nispeten taraflar arasında güven unsurunu oluşturmaya yarayacak tedbirleri içerdiği görüşünde olsalar da, "yönetim" ifadesinden de anlaşılacağı üzere çatışmanın açık çatışmaya dönüşmesinden sonraki temel amacın çatışmayı önlemek değil kontrolden çıkması ve önünün alınamayacağı boyutlara ulaşmasının engellenmesi olduğu görüşündedirler.

Ancak çatışma yönetiminin çatışma önlenmesinden farklı tutulması gerektiğini savunan yaklaşım, zamanlama noktasında anlaşmazlığa düşmekte ve çatışma yönetiminin çatışmanın arifesinde çatışmanın şiddete dönüşmesine engel olmak için geliştirilen yöntem ve mekanizmaları da kapsadığı konusunda tartışmaktadır. WALLENSTEEN'in geliştirdiği yaklaşım, çatışma yönetimini çatışmanın şiddete dönüştükten sonraki aşamalara uygulanan yöntemlerle sınırlarken, SWANSTROM ve WEISMANN çatışmanın tanımsal olarak silahlı çatışmayı gerektirmediği fikrindedirler.

Bu teorik tartışmalardan çatışma önlenmesi ve çatışma yönetiminin temelde teorik farklılıklar ihtiva eden kavramlar olmakla birlikte birbirlerini tamamlayan yaklaşımlar olduğu sonucu çıkmaktadır. İki yöntem arasındaki temel farklılık zamanlama olduğu kadar elde

edilmek istenen amaçtan da kaynaklanmaktadır. Çatışma önlenmesinin asıl amacı, olası çatışmaları uyuşmazlığa dönüşmeden veya uzlaşmazlık aşamasında iken önlemeyi hedefleyen tedbirleri gerektirirken, çatışma yönetimine ihtiyaç duyulması çatışma önlenmesinin başarısızlıkla sonuçlandığına işaret etmekte ve yeni amacın çatışmanın silahlı veya silahsız tırmanışına ve kontrolden çıkmasına engel olmak için kontrol altına alınmasını ve mümkünse çatışmanın seyrini etkilemeyi amaçlayan yöntem ve yaklaşımları gerekli kılmaktadır. Bu açıdan **"çatışma yönetimi"** çatışmanın kriz, açık çatışma ve şiddet içerikli çatışma evrelerini, çatışmaların kontrolden çıkıp başka aktörleri içine çekmesini, başka alanlara yayılmasını ve/veya silahlı çatışmalar esnasında kullanılan şiddetin sınırlandırılmasını sağlamak amacıyla uygulanan yöntem ve yaklaşımları kapsamaktadır.

1.4.4. Çözümü

Çatışmanın önlemesi ve çatışmanın yönetilmesi çerçevesinde yaşanan kavram kargaşasının bir benzeri de çatışma yönetimi ve çatışma çözümlenmesi arasında yaşanmaktadır. Bazı uzmanlar, çatışma yönetimini çatışmanın çözümlenmesine yardımcı olacak tedbirleri de içine alacak şekilde tanımlama eğiliminde iken çatışmalara sağlıklı çözüm ve yaklaşım geliştirilmesi gerektiğini savunan görüş bu iki yöntemin farklı süreçleri ve yöntemleri öngördüğü ve dolaysıyla hem uygulama hem de teoride bu iki yaklaşım arasındaki farklılığa özen gösterilmesi gerektiği görüşündedirler.

Bu bakış açısında olanlar, çatışma yönetiminin çatışmanın çözümüne büyük katkıda bulunacağı ve çözümü için bir zemin oluşturacağı görüşünü benimsemekle birlikte nihai hedef olan çatışmanın çözümü ve barışın tesisinin, taraflar arasında anlaşmazlığa neden olan temel sorunlara müdahale ederek tarafların tutumunda değişiklik meydan getirmek gibi daha köklü ve iddialı yaklaşımlar gerektirdiği görüşündedirler.

"Çatışma Çözümü", WALLENSTEEN'in geliştirdiği şekliyle, silahlı çatışma içinde bulunan tarafların uyuşmazlıkları ile birlikte barışçıl bir şekilde yaşamaya ve/veya uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözme için gönüllülük içinde anlaşma kararlılığında oldukları ve bunun sonucu olarak birbirlerine karşı silah kullanmaya son verdikleri bir sosyal durumu niteler.

Bu tanımın ayrıntılı bir değerlendirmesini yapmadan ve çatışma çözümlemesinin unsurlarını incelemeye geçmeden önce açıklığa kavuşturulması gereken çok önemli bir husus da çatışma çözümlemesinin barış ile eşdeğer tutulup tutulamayacağıdır. WALLENSTEEN, birbirleri ile örtüşmekle birlikte çatışma çözümünün barış ile aynı anlama gelmediği

görüşündedir. Barışın iki farklı tanımı bulunduğunu dile getiren WALLENSTEEN, çatışma çözümlemesinin barışın bu iki farklı anlamı arasındaki bir köprü gibi düşünülmesi gerektiğini düşünmektedir. Eğer barıştan kastedilen yürütülen mücadelenin kazanılmasında silahın kullanılmasına ve savaşa son vermek ise çatışma çözümlemesi bundan daha fazlasını gerektirmektedir. Savaşın son bulması tarafların barıştığı anlamına gelmez ve yukarıda ifade edilen anlamından anlaşılacağı üzere çatışma çözümü birlikte yaşama ve uzlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözümlemeyi gerektirmektedir. Diğer taraftan barıştan kasıt; işbirliği, adalet ve entegrasyon ise, kapsamı ve derinliği sınırlı bir barış anlaşması ile elde edilen bir çatışma çözümlemesi taraflar arşındaki farklılıkları belirginleştirecek şekilde aralarına set çekerek işbirliği ve entegrasyonun gerçekleşmesine tamamen son verebilir. Buna karşılık, WALLENSTEEN, çatışma çözümlemesinin ne anlama geldiğine ve kapsamına tarafların karar vereceğini ve bu kararın nasıl bir gelecek arzuladıkları ışığında şekilleneceğini vurgulamaktadır.

Burada geliştirilen yaklaşım, çatışma çözümlemesinin barışın yapılması, barışın inşası ve barışın güçlendirilmesi olmak üzere üç aşamadan meydana gelen ve asıl amacın kalıcı barışın tesisinin sağlanması olan bir süreç olduğudur. Pratikte bile düşünüldüğünde bir çatışmanın çözümlendiğini ileri sürebilmek için çatışmaların sonlandırılması, barışın sağlanması, barış koşullarının uygulamaya geçirilmesi ve çatışmaların bir daha nüksetmesine neden olabilecek koşulların tamamen dönüştürülmesi ile mümkün olacaktır. Aşağıda daha ayrıntılı ele alınacağı gibi sorunun çözümü tarafların çözüme yönelik bir irade geliştirmesi ve bu iradenin uygulamada karşılık bulması ile mümkün olacaktır. Anlayış birliği, hatta bir anlaşma olduğu halde, çatışmaların devam ettiği veya nüksettiği bir durumda çözümden bahsetmek mümkün değildir. Bir anlaşma, arkasında o anlaşmanın meydana gelmesini sağlayan siyasi iradeyi muhafaza edemediği müddetçe, üzerine yazıldığı kâğıt parçasının ötesinde bir değer ifade etmez. Buna karşılık şiddet içerikli çatışma halinin kesintiye uğraması, çatışmanın sonlandırıldığı anlamına gelmez. Özetlemek gerekirse; çatışma çözümlemesini iç içe geçmiş, birbirini etkileyen ve biri olmaksızın diğerinin olmasından söz etmenin güç olduğu evrelerden meydana gelen bir süreç olarak görmek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

1.4.4.1. Barışın Görüşülmesi: Barış Yapmak

Barışın görüşülmesi ve barış yapma, çatışma çözümlemesinin ilk evresini oluşturur. Barışma ya da barış yapma (peace making) savaşan tarafların karşılıklı olarak öncelikle

kavgayı sonlandırdıkları ve bunun akabinde barış yapmanın gerektirdiği adımları atacaklarını dile getirdikleri resmi bir barış anlaşmasıyla sağlanan durumu tanımlar. Bu evre barış anlaşması imzalanmadan önce görüşmelerle başlayan ve barış anlaşması imzalandıktan sonrada devam eden bir süreci tanımlar.

Ancak barış yapmanın da ön koşulları bulunmaktadır. REYCHLER ve LANGLER, kalıcı barışın tesisini, mimarî bir yapının inşası gibi düşünmek gerektiği ve iyi bir mimarî yapı gibi kalıcı barışın ancak inşasından önce çatışmanın profilinin, karşılaşılacak sorunların, bu sorunların güçlük derecelerinin ve bu güçlükler karşısında alınacak önlemlerin titizlikle tespit edildiği bir çatışma analizi ile mümkün olacağı görüşündedirler.

a. Analiz:

Barış yapmanın ön koşulu, her çatışmanın kendine özgü neden ve dinamiklerden kaynaklandığı ve kalıcı çözümün ancak bu neden ve dinamiklerin yanı sıra çatışmanın içinde geliştiği, şartların ve çatışmayı devam ettiren dinamiklerin iyi anlaşılması ve bu çerçevede sorunun kökenine müdahale edecek stratejilerin geliştirilmesiyle mümkün olduğudur.

Çatışmanın iyi bir analizine yardımcı olmak için şu unsurların iyi anlaşılması gerekmektedir: Öncelikle belirlenmesi gereken; sorunun ne olduğu, nelere ve kimlere ihtiyaç duyulduğu, hangi ihtiyaçlardan kaynaklandığı, fayda ve maliyetinin ne olduğunun tespitidir. Bu da tarafların menfaatlerinin, kaygı ve beklentilerinin ve bunların taraflara ne anlam ifade ettiğinin iyi anlaşılmasını gerektirir. Tespit edilmesi gereken ikinci bir unsur, çatışmanın içinde geliştiği şartların ve çatışmanın devamlılığını sağlayan dinamiklerin analiz edilmesidir. Bunların yanında, tarafların çatışma stratejilerinin ne olduğunun ortaya çıkarılmasına yardımcı olacak çatışma algıları, soruna olan yaklaşım ve tutumları, çatışmadan beklentileri, çatışmanın geleceği hakkındaki tasarrufları ve görüşülecek bir uzlaşmaya açık olup olmadıklarının tespit edilmesi gereğidir.

Sorunun tanımından ve analizinden sonra atılması gereken ikinci adım, sorunun zorluk derecesinin tespit edilmesidir. Bir sorunun çözüme kavuşturulması için geliştirilecek yaklaşımlar, sorunun zorluk derecesine göre farklılıklar gösterecektir. Çatışmaları zorluk derecelerine göre sınıflandırmak ve çözülebilirlik olasılığını belirlemek için dört grup değişken etrafında şekillenmiş bir çerçeve önerilmektedir. Bu değişkenlerden ilki, çatışmanın ortamından veya çevresinden kaynaklanan ve çatışmanın tarihsel arka planı ve tarafları, çatışmaya neden olan sorunlar, çatışmanın devam ettirilmesinde kullanılan araç ve yöntemler, tarafların stratejik hesaplamaları gibi faktörlerdir. İkinci aşamada, cevap verilmesi gereken nokta, savaşan tarafların barış yapmak için ne kadar istekli olduğu veya iradeye sahip olduğunun yanında, savaşa taraf olmamakla birlikte çatışmanın devamından veya

sonlandırılmasından çıkarları bir şekilde etkilenecek olan üçüncü kişilerin yaklaşımlarıdır. Kalıcı bir barışın inşa edilmesinde güçlük oluşturabilecek üçüncü grup etken, çatışmaya son vermek için başlatılan barış sürecinin yapısı ve düzenidir. Dördüncüsünü ise ilk üç aşamada kaydedilen ilerlemelere veya karşılaşılan sıkıntılara bağlı olarak barış sürecinin hayata geçirilmesi aşamasında karşılaşılan zorlukların aşılabilirliği oluşturmaktadır.

Çatışma ortamının iyi bir analizi, aynı zamanda çözüm sürecinde ve varılacak herhangi bir uzlaşmanın hayata geçirilmesinde karşılaşılacak olası sıkıntı ve engellerin hesaplanabilmesine de yardımcı olacaktır. Olası engellere karşı etkin çözümler üretilebilmesi, çatışmanın süresi ve yıkıcı etkileri, sorunun çözümüne yönelik geçmişteki başarısız girişimlerin sayısı ve sonuç alınamamasının nedenleri, mültecilerin ve yerinden edilmiş insanların sayısı, statüsü ve bunların durumlarının iyileştirilmesi ve topluma kazandırılasının maliyeti, çatışmalar sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı, bu kayıpların yol açtığı maddi ve manevi zararların yanı sıra kayıp yakınlarının herhangi bir çözüme karşı muhalefeti gibi değişkenlerin araştırılması ile mümkün olacaktır.

Barışın yapılabilirliğinin tespiti esnasında dikkate alınması gereken çok önemli diğer bir grup faktör çatışmanın yaşandığı ülke liderlerinin barış sürecinin başlatılması ve uygulamaya konulmasında göstereceği istek ve kararlılığın yanında ülkenin idari yapısının ve kaynaklarının barış sürecinin gereklerini yerine getirebilecek kapasitede olup olmadığı, toplumsal ahengi sağlayacak psiko - politik ortam, lider kadrosunun meşruiyeti ve kitle üzerindeki etkinliği olmalıdır.

b. Barış Yapmanın Koşulları

Çatışmanın iyi bir analizi ve olası bir çözümlemenin önündeki engellerin hesaplanması barış yapmanın ön koşulunu oluşturuyorsa, barışın yapılabilmesi için de belli unsurların gerçekleşmesi ve/veya dikkate alınması gerekir.

b.1. Etkin İletişim, Görüş Alışverişi ve Görüşme Mekanizması

Barışın sağlanması için gerekli olan etkenlerin başında taraflar arasında etkin bir iletişim, görüş alışverişi ve görüşme mekanizmasının kurulması gelmektedir. İlerleme kaydedilip kaydedilmediği; görüşme süreci, içerik ve hayata geçirme aşamalarından oluşan üç aşamalı bir gelişim sürecinin değerlendirilmesiyle mümkündür. Barışın yapılmasında olduğu gibi barışın inşasındaki en önemli faktörlerin başında, etkin iletişim ve görüşme kanallarının açık olması gelmektedir.

Görüşmelere başlanmasını barış yapmanın ilk adımı olarak da görmek mümkündür. Görüşmelerin temel amacı, soruna taraf olan kesimler arasında yakınsama veya pozisyon farklılığından kaynaklanan mesafeyi gidermektir. Görüşmeye başlanabilmesi iyi bir

zamanlama gerektirmesinin yanında önceliklerin dikkate alınması, liderlerin beklentileri, sürecin hem soruna dâhil olan tarafları hem de değinilmesi gereken konular bakımından kapsamlılığı gibi farklı değişken ve faktörlerin dikkate alınmasını gerektirir.

Ancak bunların hepsinden de önemlisi tarafları masanın etrafında buluşturabilmektir. Çatışma çözümlemesi yaklaşımı her ne kadar çatışmaya taraf olan kesimlerin eninde sonunda kendilerini görüşmeye zorlayacak şartlar içinde bulacağı fikrinden hareket etse de çatışma şiddetinin her iki tarafa da zarar verecek düzeye gelmeden, başka bir ifadeyle çatışma yeterince olgunlaşmadan gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı fikrini de kabul eder. Çoğu zaman savaşlar kısa süreceği yanılgısıyla başlatılır. Ancak çatışma şiddete dönüştükten sonra tarafların çatışmayı galibiyetle bitirme arzusu perçinleşir ve bu da ortak çözüm yerine çözüm olarak galibiyet - mağlubiyet alternatifinin benimsenmesine neden olur. Buna karşılık silahlı çatışma ve savaş, savaşla elde edileceği sanılan güzel bir gelecek umudunu yok eder. Savaş, savaşanların elde etmeyi arzuladıkları koşulları ortadan kaldırınca, savaşan taraflar savaşa mahal vermeden sorunun çözümüne yardımcı olacak tüm alternatifleri deneyip denemedikleri sorusuyla karşılaştıklarında verecekleri cevap çoğunlukla olumsuz olacaktır.

Mesela, her iki tarafın da sorunu çözmeye hazır ve istekli olmadan sorunu çözmenin mümkün olamayacağını vurgular. Ne var ki çatışmanın taraflarını masaya oturmaya zorlayacak eşiğin ne olduğuna karar vermek çok güçtür. Dolayısıyla çoğu zaman böyle bir eşiğin tarafları masaya oturmaya zorlamasından ziyade, taraflar için masaya oturma zamanının geldiği ve bu şartları oluşturacak başka aktörlerin müdahalesine ihtiyaç duyulduğunun görülmesidir.

Bununla birlikte görüşme sürecinin başlatılması, sürecin kesintiye uğramaksızın ilerleyeceği anlamına gelmez. Bu da sürecin kesintiye uğraması ihtimaline karşı, taraflar arasındaki iletişimi sağlayacak tedbir niteliğindeki alternatif kanalların oluşturulmasını gerektirir.

b.2. Süreç

Tarafların masaya oturması, aşılması gereken en önemli engel olmakla birlikte sorunun çözüleceği anlamına gelmez. Tarih, büyük umutlarla başlatılan ancak hüsranla sonuçlanan ve yeniden canlandırıldığı halde herhangi bir çözüm üretemeyen ve tam aksine, sorunu daha da aşılmaz ve tarafları daha da katı bir tutum takınmaya sevk eden birçok başarısız çatışma çözümlemesi örneğiyle doludur. Dolayısıyla masaya oturduktan sonra dikkat edilmesi gereken en hassas nokta masayı devirmemektir. Sürecin nasıl idare edildiği, başarılı bir çözüme ulaşılıp ulaşılamayacağı konusunda önemli bir rol oynar. Ancak süreç başladıktan sonra nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği konusunda ortak kabul gören bir

yöntem olmadığı gibi nasıl bir yöntemin izlenmesi gerektiği hakkında ortak bir kanaat de bulunmamaktadır. En önemli anlaşmazlık noktalarından biri, sorunların adım adım mı yoksa topyekûn bir yaklaşım içinde mi ele alınması gerektiği noktasında ortaya çıkmaktadır.

b.3. Liderler

Yukarıda ifade edilen çatışma çözümü tanımının en önemli unsurlarından biri de taraflardan liderlik rolü üstlenen kişilerin yüklendiği sorumluluktur. Bir barış anlaşmasının, tarafların liderlerinin samimi çabaları olmaksızın meşrulaşması ve engellerle karşılaşıldığı zaman hayatta kalması mümkün değildir. Sonuç olarak çatışmanın başarıyla dönüştürülmesi ve çözüme kavuşturulması birçok açıdan liderlerin tutumuna ve oynayacakları role bağlıdır. Bu da önde gelen liderlerin sürece aktif olarak dâhil edilmesini gerektirir.

b.4. Devlet Olmayan Silahlı Güçlerle Mücadele

Burada çözüme kavuşturulması gereken önemli bir konu, tarafların kim olduğudur. Çatışmayı başlatan kişilerin hâlâ hayatta olması ve lider konumda bulunması sorumlu tarafların belirlenmesini kolaylaştırır. Söz konusu taraflardan bir tanesi devlet olunca zaman içerisinde lider sirkülasyonuna rağmen devletin kurumsal devamlılığı gereği liderlik pozisyonunda bir devamlılıktan bahsetmek mümkün iken aynı meşruluk, sorumluluk ve devamlılık taraflardan diğeri devlet olmayan etnik, ideolojik veya dinsel hareket ve örgüt olunca söz konusu olmayabilir. Bu da meşru olan tarafların kim olduğunun belirlenmesini zaruri hale getirmektedir. Taraflardan birinin bir diğerini meşru olarak görmediği ve dolaysıyla muhatap almadığı ve her hangi bir şekilde bir anlaşmaya yanaşmadığı hallerde durum biraz karmaşık bir hâl alır.

Günümüzdeki çatışmaların büyük bir kısmı devlet ile devlet olmayan silahlı güçler arasında yaşanmaktadır. Bu da adı ne konursa konsun devlet otoritesi tarafından bu türden guruplarla görüşme yapılıp yapılmayacağı sorusu etrafında yoğun tartışmaların yaşanmasına neden olmaktadır. Çatışma çözümlemesi literatürü barışın sağlanması adına bu türden gruplarla masaya oturmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Bunun dışında bu türden grupların, varılan herhangi bir anlaşmanın dışında tutulması halinde anlaşmanın bozulması için her türlü şiddet eylemine başvuracağı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca konu üzerinde yapılan en güncel araştırmalar, devlet otoritesi tarafından terörist olarak adlandırılan güçleri sürecin içine çekmenin ve meşrulaştırmanın çatışmayı şiddetten uzaklaştırmak gibi dönüştürücü ve olumlu bir rol oynadığını tespit etmiştir. Bu türden örgütlerin liderlerini muhatap almanın ve negatif yaptırımlar yerine pozitif yaptırımlar kullanmanın bu liderlerin yapıcı bir rol üstlenmeleri konusunda etkili olduğu gözlenmiştir.

Bu bakımdan devlet olmayan guruplarla temasa geçilmeden önce bu grupların yapısı, emir komuta zinciri, lider kadrosunun örgüt üyeleri üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak hareket edilmelidir.

b.5. Barış Görüşmelerinin Kapsayıcılığı

Kalıcı bir barışın elde edilebilmesinin kapsayıcılığı, bunun sadece silahlı güçlerle görüşülmesi ile mümkün olduğu anlamına gelmemelidir. Barışın tesisi, bağlı olduğu bu kapsayıcılığı nedeniyle silahlı güçlerle yapılan herhangi bir anlaşmanın ötesine giderek kadın, çocuk, azınlık ve toplumun diğer tüm kesimlerinin sürece dâhil edilmesi ile mümkündür. Bu türden yaklaşım sadece sürecin benimsenmesine yardımcı olmanın ötesinde süreç sonrası dönemdeki kurumlara katılım ve desteğin sağlanmasına da yardımcı olacaktır.

b.6. Barış Anlaşmaları

Daha önce de belirtildiği gibi çatışmanın tarafları, çatışmanın arzuladıkları gibi kendi galibiyetleri ile sonuçlanmasını isterler. Ancak bu, çoğu zaman mümkün olmamakla birlikte çatışmanın taraflarından birinin galibiyeti sonucu diğer tarafa dikte ettirilen teslimiyet anlaşmaları çatışma çözümlemesinin kapsamında yer almaz.

Çatışma çözümlemesi ile ulaşılmak istenen hedefin ne olduğunu bilmeksizin amaçlanan hedefe ulaşılıp ulaşılmadığının anlaşılmasının güç olduğu da belirtilmelidir. Barış anlaşmaları çatışma çözümlemesinden ne anlaşıldığı ve nasıl ulaşılabileceğini ortaya koyan en önemli unsur olma özelliğini taşır. Bu bakımdan çatışma çözümlemesi tanımında yer alan anlaşma kavramı, şiddet içerikli çatışmaları bitirmeyi amaçlayan ve tarafların kalıcı barışın tesisi için belli konularda karşılıklı anlayış birliği içerisinde olduğunu gösteren resmi ve karşılıklı imzaların yer aldığı dokümanları nitelemektedir. Anlaşmaların sözlü olabileceği durumlar da söz konusu olabilir.

Her ne kadar anlaşmanın varlığı çatışmanın yeniden yaşanmayacağı anlamına gelmiyorsa da anlaşma olmaksızın taraflar arasında anlayış birliğinden ve dolayısıyla çatışmanın çözümü ve sonlandırılmasından söz etmek mümkün değildir. Bu şekilde değerlendirildiğinde, çatışma çözümünü, aralarında anlaşmazlık bulunan çatışmanın tarafı gruplar arasında, aralarındaki anlaşmazlığı sonlandırdığı, karşılıklı olarak birbirlerinin taraf olma durumunu kabullendiği ve birbirlerine karşı tüm şiddet eylemlerine son verdiğini taahhüt eden bir girişim olarak tanımlamak mümkündür.

Çatışma çözümü tanımının dikkatle ele alınması gereken ögelerinden bir diğeri de "istekli anlaşma" ifadesidir. Galibiyet dışındaki tüm sonuçların zorunluluktan dolayı kabul edilmesi, çatışmanın dönüştürülmesi ve kalıcı barışın sağlanmasını güçleştirecektir.

Bunun yanında çatışma çözümlemesi niteliği taşıyan bir anlaşma, tarafların karşılıklı olarak birbirlerinin mevcudiyetini tanımasını gerektirir. Bu bakımdan yapılan bir anlaşmanın barış anlaşması olarak değerlendirilebilmesi, tarafların karşılıklı olarak anlaşmadan önce, sonra ve anlaşmada öngörülen aşamalarda birbirlerini muhatap olarak göreceği esasına bağlıdır. Bu durum söz konusu olan topyekûn galibiyet veya mağlubiyet olmadığı gibi tarafların tüm konular üzerinde mutabakat sahibi olduğu veya birbirlerine muhabbet beslemeye başladığı anlamına gelmemelidir.

b.7. Üçüncü Şahıslar: Çıkar Kesimleri ve Ganimetçiler

Çatışmanın çözümlenebilmesine yönelik olumlu adımların atılmasını etkileyecek veya engelleyecek faktörlerden biri de çatışmaya doğrudan taraf olmamakla birlikte doğrudan veya dolaylı olarak taraflara destek veren ve tarafların yaklaşım ve tutumlarını etkileyen aktörlerin alacağı tutumdur. Bu aktörler, çatışmanın sonlandırılmasında pozitif rol oynayabilecekleri gibi negatif rol de oynayabilirler. Çatışmanın devamı ve/veya sonlandırılmasından çıkarları etkilenen silah tüccarları, çok uluslu şirketler, etnik diaspora ve rakip devletler gibi yerel, bölgesel ve uluslararası güçlerin tutum ve yaklaşımları dikkate alınmaksızın girişilen bir çözüm sürecinde birçok sorunla karşılaşılmasına şaşırmamak gerekir. Bu aktörlerin çıkar ve beklentileri doğrultusunda şekillenen çatışma algıları, çatışmaya taraf olanlardan çok büyük farklılıklar gösterecek, bu da onları çatışamaya açıktan veya örtülü destek vermeye teşvik edecektir.

Barışın otorite, menfaat ve güçlerini zayıflatacağını düşünen ve elde edilen barışı dünya görüşleri ile ters düştüğü için kendi değer ve kutsallarına karşı bir ihanet olarak gören veya sürecin de dışında bırakılan kesimler gibi literatürde "savaş ganimetçisi" veya "çıkar kesimleri" olarak adlandırılan liderler veya kesimler, barışı sabote etmek için her türlü imkânı kullanabilirler. Diğer taraftan barışın tarafı bazı kesimler, barışa tamamen taktik nedenlerden dolayı yanaşmış olabilir.

Çatışmadan çıkarları etkilenen kesimler süreci meşrulaştırmak, taraflara mali ve askeri yardımda bulunmak, bu desteklerini çekmeyi tehdit etme ve/veya çekmek, taraflara cephe gerisi yaratmak ya da bundan mahrum bırakmak gibi tarafların tutum ve yaklaşımlarını kolaylıkla etkileyebilecek yöntem ve araçları kullanabilirler. Örneğin, komşu ülkelerin veya bölgesel güçlerin desteklemediği bir barışın devamlılığından bahsetmek güç olacaktır. Buna karşılık, çatışan taraflardan birinin yanaşmaya istekli olmadığı halde dışardan baskılar sonucu varılan anlaşmaların kısa süreli olduğu gözlenmiştir.

Dolayısıyla, barışın bu türden aktörler tarafından zedelenebileceği ihtimaline karşın alınacak en önemli önlem olarak potansiyel ganimetçilerin kim olduğunu tespit etmek ve

bunları etkisizleştirmek için çeşitli stratejilerin geliştirilmesi ve koordineli hareket edilmesi önerilmektedir.

b.8. Şiddetin Son Bulması

Tanımda yer alan "tüm şiddet eylemlerinin karşılıklı sonlandırılması" en az diğer ögeler kadar önem arz etmektedir. Şiddetin sonlandırılamadığı bir ortamda anlayış içinde olma veya birbirini tanıma hiçbir anlam ifade etmez. Dolaysısıyla şiddet eylemlerini sonlandırmanın barış anlaşmasından önce, barış anlaşmasının metni içinde veya farklı bir anlaşma ile çözüme kavuşturulabileceği de dikkate alınmalıdır.

BROWN ve STEWART'a göre çatışmadan barışa geçiş de bir süreci gerektirdiği için çatışma sonrası dönemin ne zaman başladığını belirlemek çok güç olacaktır. Çatışmaların resmi olarak sonlandırılması, çatışmaların pratikte sonlanacağı anlamına gelmeyeceği için çatışma sonrası dönemde yer yer çatışmaların yaşanmasının gayet doğal olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla şiddetin tamamen bir araç olarak sonlandırılıp sonlandırılmadığına karar verirken, çatışma öncesi ve çatışma sonrası dönem diye keskin bir ayrışmaya gitmektense çatışmaya son verme çabasındakileri çatışma ve barış hali arasında gidip geldikleri bir düzlemde düşünmek daha gerçekçi ve anlamlı bir yaklaşım olacaktır. Bu çerçeveden bakıldığında çatışma sonrası dönemi tek bir olayla sağlanan bir olgu olmaktan ziyade kalıcı barışın elde edilebilmesi için her birinin bir kilometre taşı sayıldığı, atılması gereken adımlardan meydana gelen bir süreç olarak düşünmek daha doğru olacaktır.

1.4.4.2. Dönüşüm ve Barışın İnşası

"Dönüşüm" son zamanlarda çatışma ile ilgili en çok kullanılan kavram haline gelmiştir. Hatta "barış"ı **"şiddet olmayan yaratıcı çatışma dönüşümü"** olarak tanımlamaya başlayanlar bile vardır.[83]

Çatışmayı pozitif değişim için dinamik bir kaynak olarak gören bu yaklaşım, yıkıcı çatışmalara nasıl cevap bulunabileceği noktasında önem taşımaktadır. Bu yaklaşım problemlerin hiç olmadığı savı ya da POPPER'in nitelediği gibi "ütopyacı bir mühendislik" olmaktan ziyade, çatışmanın iyi bir sonuca doğru yönlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu anlamdaki bir dönüşümün bir takım özellikleri vardır:

- "Dönüşüm"; çatışma durumu ile ilgili geleneksel yaklaşımların sınırlılığının ötesine geçen derin ve önemli değişiklikleri amaçlar.
- Bu yaklaşım, çatışmanın kökeni kadar oluştuğu çevreye odaklanmayı da gerektirir.

[83] Galtung, Johan; Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization. London: Sage, 1996

- Halkın arasından çıkan sesleri ve sivil toplum örgütlerini de dikkate almak durumundadır. Aksi halde dayatılan bir dönüşüm, kendi kelime anlamıyla çelişen bir duruma gider. 1994 Guatemala Sivil Toplum Meclisi ve Kuzey İrlanda örneğinde Belfast Barış Anlaşması ile oluşan Sivil Forum buna örnek olarak gösterilebilmektedir.
- "Dönüşüm" zaman gerektirir. En azından derin değişiklikleri içeren dönüşümlere düşünce olarak hazırlık için insanların zamana ihtiyacı vardır. Kısa dönem düşünme sendromu ya da seçim dönemlerinin ötesine geçemeyen düşünce alışkanlıkları bunu zorlayabilir. Kısa dönem düşünme alışkanlığı dönüşümcülerin en büyük zorluğudur.
- "Çatışmanın Dönüşümü" başarılı bir şekilde uygulanabilirse siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda oyunun kuralları, insanların dünyadaki yerleri ve ilişki içinde bulundukları gruplara bakışları ile kabullerini bile kökten değiştirecektir.
- "Dönüşüm" bir "tepkiler repertuarı" değil "büyük bir plân"dır.
- Siyaset biliminde tevazunun temsilcisi olan CAMUS'un deyimiyle "hem evet hem hayır" diyebilmektir.
- Bütün bakış açıları arasında açık ve samimi diyalog geliştirebilme kapasitesinin en önemli başlangıç noktası olduğu ifade edilebilir[84].

"Diyalog" kavramının saygı çerçevesinde bilgi değişimi, çatışma analizinin doğasına yönelecek paylaşılan anlamlar yaratmak, bu şekilde sorunun çözümüne katkıda bulunmak, yaratıcı yönlere doğru yaratıcı araştırmalar, soruna hitap edecek seçenekler ve seçimler geliştirmek şeklinde interaktif bir yapıya kavuşturulabildiği ölçüde başarı şansı artacaktır[85].

Çatışma çözümü anlayışı son zamanlarda bir paradigma değişimine sahne olmaktadır. Eskiden barışın bölümleri ve parçaları arasında uyumluluğa odaklanan **"Uyumlu Barış Süreci"** anlayışı hâkimken şimdi barışın farklı bölüm ve parçalarının bölünmezliğini arayan **"Bütüncül Barış Süreçleri"** ön plâna çıkmıştır. Bu, barış inşasının güçlü ve baştan sona uyumlu bir süreç bütünlüğü, barış ruhu ve sanatına daha uygun hareket etmeyi gerektirmektedir[86].

Çatışma çözümü konusunda teori ile pratiği birleştirmede **"Eleştirel Sistematik Yaklaşım**" önem taşır. Bu yaklaşımda "Neden", "Niçin" ve "Nasıl" sorularının sorulması ve cevaplanması gerekir[87].

Barış çalışmalarında ve çatışma çözümünde "ulus aşan", "disiplinler aşan", "aşamalar aşan" bir **"Çatışma Bilimi" (Conflictology)** yaklaşımı gereklidir. Bu aşan alanların hepsinin

---

[84] Ryan, Stephen; Conflict Transformation Reasons To Be Modest, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 303-314

[85] Fisher, Ronald J; Interactive Conflict Resolution, Dialogue, Conflict Analysis, and Problemsolving, , Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 335

[86] Nan, Susan Allen; Shifting From Coherent Toward Holistic Peace Processes, , Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 381, 393

[87] Sandole, Dennis J. D; Critical Systematic Inquiry in Conflict Analysis and Resolution, An Essential Bridge Between Theory and Practice, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 420,421

aynı zamanda bir diğerine kapı aralayan bir özelliğe sahip olduğu değerlendirmesi yapılmaktadır[88].

Barış yapma, kalıcı barışın tesisi için aşılması gereken evrelerden sadece bir tanesidir. Bunu müteakiben, çatışmanın normallikten çıkarılıp dönüştürüldüğü ve yeni bir normalliğin yaratılmasının hedeflendiği **"barışın inşası"** hedeflenmelidir. Barışın inşası, çatışmaların sona erdirilmesinden sonraki dönemde normalleşmeye dönmek için atılan çok geçişli süreçleri tanımlar. Çatışma sonrası dönemde savaştan barışa geçişin başarısında demokratikleşme, merkeziyetçi bir idari yapı anlayışından yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin esas alındığı bir yönetim anlayışına geçiş ve ekonomik liberalizasyon gibi diğer süreçlerde kaydedilecek gelişmeler belirleyici rol oynayacaktır. Amaç, çatışmanın tarafları arasındaki husumet eksenli ilişkiyi geniş kapsamlı siyasal, sosyal ve ekonomik reformlar yoluyla dönüştürecek uzun vadeli politikalarla taraflar arasında ötekilik algısının değiştirilmesi ile karşılıklı tolerans ve saygının geliştirilmesidir.

Bu genel amaçların yansıra çatışma sonrası dönemden normalleşmeye geçebilmek için çatışma sonrası dönemin başlarında geliştirilecek tedbirlerle hayatın canlandırılması ve iş olanaklarının yaratılması, kadın ve erkeklerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde programların geliştirilmesi, yerlerinden edilmiş insanların durumunun iyileştirilmesi ve mağduriyetlerine kalıcı çözümlerin üretilmesi, devletin temel hizmetleri sunabilmek için kapasitesinin güçlendirilmesi, devlet memurlarının eğitime tabi tutulması, yeniden yapılandırma programlarının geliştirilmesi ve yerel düzeyde idari yöneticiler ve marjinalleştirilmiş ve dışlanmış toplum kesimleri arasında karşılıklı güvenin tesisi ve artırılmasına yönelik stratejik işbirliğini geliştirmeye yarayacak erken iyileştirme mekanizmalarının geliştirilmesi tavsiye edilmektedir. Erken iyileştirmeler, sorunun çözümü için üretilen yöntemlerin mahallî olmaktan çıkarılıp ulusallaştırılması amacını taşımaktadır.

Ancak kalıcı barışın sağlanması bir süreci gerektirdiği gibi bu tedbirlerin her birinin de bir süreci gerektirdiğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla sürecin çok süreçli, çok boyutlu bir yaklaşım gerektirmesi; normalleşmeye geçerken bilinçli, sabırlı ve uzun vadeli bir tutum sergilenmesi ve barışın devamlılığı için atılacak adımların ve izlenecek stratejilerin ne olduğu konusunda net bir anlayış birliği içinde olunmasını zorunlu kılmaktadır. Çatışma literatürü böyle bir anlayış birliğinden yoksun olan çatışma çözümlemelerinin tekrar çatışmaya dönüşme riskinin yüksek olduğunu kaydetmiştir.

[88] Galtung, Johan; Toward a Conflictology, The Quest For Transdisciplinarity, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 515

Yukarıda da belirtildiği gibi kalıcı barışın sağlanması, çözümü engelleyici ve teşvik edici unsurların iyi hesaplanması ve bunlara yönelik tedbirlerin alınmasıyla mümkün olacaktır. Çatışma sonrası ortamda karşılaşılacak zorluklar daha barış yapma aşamasında tarafların çatışma sonrası dönemden beklentilerinin ne olduğu, barışın tarafı ve karşıtı gruplar, barışın inşasının maliyeti, ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi, yüksek değerdeki doğal kaynakların mevcut olup olmadığı, taraflar arasında derin eşitsizliklerin bulunup bulunmadığı ülkenin öncelikleri ve kapasitesi göz önünde bulundurularak kestirilmeye çalışılmalı, karşılaşılacak güçlüklerin aşılabilmesi için önleyici stratejiler geliştirilmelidir.

a. Yapısal Reformlarla Kurumların Dönüştürülmesi:

a.1. Siyasal Reformlar

Barışın tesis edildiğine ve çözüm sürecinin başarılı olup olmadığına; fiziksel şiddetin tamamen son bulmuş olması, muhtevası fark etmeksizin ayrımcılığın tüm formlarına son verilmiş olması, barış ortamının dışardan herhangi bir desteğe bağlı kalmaksızın tesisi, iç ve dış meşruiyetin sağlanması ve çatışmaları barışçıl ve yapıcı yollarla çözecek mekanizmaların geliştirilmesi ile karar verilebilecektir. Bunların gerçekleşmesi de barışın inşası sürecinde kalıcı barışın tesisini sağlayacak siyasi, sosyal, ekonomik ve güvenlik yapı ve kurumlarda reforma gidilmesi ve var olan kurumların başarı ile dönüştürülmesine bağlı olacaktır. Bu türden reformların temel amacı, politik kurumlara toplumsal güven ve meşruiyet kazandırmaktır. Siyasi kurumlar halkın can ve mal güvenliğini koruyabildiği, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetleri sağlayabildikleri ölçüde meşruluk kazanırlar. Halkın beklentilerini karşılamakta yetersiz kalan birçok yarı demokratik rejimin yeniden çatışmaya sürüklenmesi bu yüzdendir.

Siyasi kurumalara meşruiyet kazandırmanın yansıra toplumdaki adaletsiz gelir dağılımının önüne geçecek ekonomik reformlarla barışın tesisi desteklenebilir. Bunun yanında halkın can ve mal güvenliğini sağlamakla yükümlü asayiş kurumları halkın beklentilerine cevap verebilecek şekilde yapılandırılmalıdır. Yasalar, kurallar ve anlaşmaların bir sonucu olarak hayata geçirilecek bu reformların temel amacı toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi itibar, güven ve meşruluğun hâkim olduğu bir düzleme çekmektir.

a.2. Ayrımcılığın Tüm Şekilleriyle Sonlandırılması

Baldwine CHAPMAN ve GRAY, kimlik eksenli ve azınlıkların hak ve özgürlüklerinin söz konusu olduğu çatışmalarda, çatışmaların sonlandırılması ve kalıcı bir barışın tesisinin ancak azınlık hak ve özgürlüklerine getirilen kısıtlamaların kaldırılması ile mümkün olduğunu ileri sürmektedirler. Hak ve özgürlükleri güvence altına almadan varılan

herhangi bir düzenlemenin sonunda ihlal edilecek bir ateşkesten başka bir hükmü olmayacağının altını çizmektedirler.

a.3. Kimliğin Tanınması

Literatüre göre çatışmaların bazılarının temelinde kimlik farklılıklarından kaynaklanan algısal sorunlar yatmaktadır. Bir grubun ya da azınlığın kimliğinden dolayı meşruluğunun sorgulanması, sınırlamalara tabi tutulması ve çoğu zaman şiddete maruz kalması o kimliğin yeryüzündeki varlığının sorgulandığı anlamına gelir. Kimlik sorunsalı ekseninde devletin takındığı resmi tutum belirleyici rol oynamaktadır. Devletin, yasalarla veya izlediği politikalarla kendini tanımlarken referans noktası olarak bir dil, din veya etnik ögeyi esas alması, geriye kalan tüm etnik, kültürel, dinsel ve dilsel grupların varlığının ikincilleştirilmesine ve de dışlanmasına hatta yok edilmesine meşru bir ortam hazırlayabilir. Dolayısıyla kimlik düzleminde sorunların çözümüne yardımcı olmanın ilk adımı devletin kendini tanımlarken kapsayıcı bir anlayış geliştirmesi olacaktır. Resmi düzeyde tanınma birçok sorunu çözmeye yardımcı olmanın yanında dil ve din etrafında yaşanan sorunların tümüne kolaylaştırıcı etkide bulunacaktır.

İçselleştirici bir sistem bu ihtiyaçlara sistem içinde cevap verecek yöntemlerin geliştirmesine olanak tanır. İhtiyaçların karşılanması için farklı yapılanmalar içine girme zorunluluğunun ortaya çıkması, kimlik boyutlu sorunlar yaşandığının en açık göstergesidir.

a.4. Nefret Söyleminin Son Bulması

Nefret söylemi, toplumda kimliklerinden dolayı kin, nefret ve şiddetin oluşması amacıyla bilinçli ve sistematik yapılan ve teşvik edilen söylem ve yaklaşımlar olarak tanımlanabilir. Devlet eliyle veya yetkilileri tarafından yapılıyor olsun veya olmasın bu türden söylemlere izin veriliyor olması ve hoş görülmesi o toplumda tahammülün olmadığının en açık göstergesidir.

Medya ve eğitim kurumları eliyle sistematik olarak yürütülen nefret söylemi, yapılan saldırıları teşvik edebilir. Dolayısıyla, toplumsal algının dönüştürülmesi ve kalıcı barışın sağlanmasının diğer gereklerinden biri de bu tür söylemlerin suç sayılması ve ağır cezalara çarptırılması ile mümkün olacaktır.

a.5. Medeni Haklar

Medeni haklar; kişilik yasaları veya hakları, aile hayatı ve medeni durumu düzenleyen yasaları kapsar. Bu düzenlemeler genel itibarıyla bir etnik ve/veya dinsel grubun yaşamına düzen vermek istediği kültürel çerçeveye işaret eder. Bu türden özgürlüklere müsamaha, çatışma riskini azaltma olasılığına sahip olmakla birlikte toplumsal farklılıkları ve fay

hatlarını da derinleştirme riski taşır. Dolayısıyla bu türden düzenlemeleri yaparken oldukça hassas davranılmalıdır.

a.6. Demokratikleşme

Bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alan demokratik yönetim ve kurumların tesisi, barışın sağlanması için başlatılan çatışma sonrası sürecin başarıya ulaşmasının en temel belirleyici faktörü olarak vurgulanmakla birlikte bu yaklaşım dışarıdan empoze edildiği gibi basmakalıp prensipler içerdiği ve yerel düzeyde uygulanabilirliğinin sıkıntılara neden olduğu, dikkati ve kaynakları çatışmanın temelindeki faktörlerden uzaklaştırdığı ve sorunun çözümünü ikinci plana attığı için eleştiriler de almaktadır.

Ancak söz konusu olan toplum ve devlet arasındaki duvarın yıkılarak devletin halkın gözündeki algısı ve meşruluğunun yeniden tesisi ile dönüştürmekse, demokratik kurumların güçlendirilmesi, sorunun dönüştürülmesi ve kalıcı barışın sağlanması için gerekli olan birçok icraatın kendiliğinden gerçekleşmesine yardımcı olacaktır.

a.7. Siyasal Hayata Katılım

Çoğu zaman bazı grupların ya da azınlıkların siyasal haklarının engellenmesi diğer haklarının da otomatikman engellenmesi anlamına gelir. Siyasal yapıyı etkileyecek hak ve araçlardan yoksun bir kitlenin, eğitim, sağlık, iş, mülkiyet hakları ve diğer birçok pratik alanı düzenleyen yasa ve uygulamaların içeriğine etkide bulunmasından söz edilemez.

a.8. Kamu Yönetimi Reformu

Demokratik kurumların güçlendirilmesinin doğal bir uzantısı, kamu kurumlarının halkın gözündeki itibarını kuvvetlendirmek ve yerel düzeyde meşruluğunu artırmaktır. Kalıcı barış ancak devlete olan güvenle mümkün olacaktır. Bu güvenin tesisi ancak ve ancak halkın tüm kesimlerini kapsayıcı ve kucaklayıcı, farklılıkları benimseyen ve koruma altına alan, kurum ve yapılar ile bunların etrafında gelişecek politik ve toplumsal bir kültürün oluşturulmasıyla sağlanabilecektir. Bu reformları gerçekleştirmedeki amaç, bürokratik ve teknokratik kaygılar olmaktan ziyade kamuyu halka açarak halktaki algıları olumlu yönde dönüştürme olmalıdır.

a.9. Katılımcı ve Kapsayıcı Politik Bir Sistemin Geliştirilmesi

Demokratikleşmenin pratikteki ikinci bir yansıması seçimler ve seçim sistemlerinde dönüşümü sağlamaktır. Bu türden reformların esas amacı çatışma veya mücadeleyi silahlı zeminden politik zemine çekmektir.

a.10. Yolsuzlukla Mücadele

Devletin halkın gözündeki itibarını artırma fikrinden hareketle ve yolsuzluğun devlet ile toplum arasındaki ilişkinin bozukluğunun bir belirtisi olduğu düşünüldüğünde, üzerinde

durulması gereken başka bir husus yolsuzlukla mücadele edecek tedbirlerin geliştirilmesidir. Yolsuzlukla mücadele bir şekilde çatışma döneminin yaratığı savaş ekonomisinin meydana getirdiği yasadışı örgütlenmelerle mücadele etmenin ve çatışma dönemine ait yanlış politikaların sona erdirildiğinin de bir göstergesi olacaktır.

a.11. Adalet ve Hukukun Üstünlüğü ve Yargı Reformu

Adalet mekanizmasına duyulan inancın yitirilmesi ve buna bağlı olarak mağduriyetin giderilmesi için alternatif arayışlar içine girilmesi çatışmanın önemli bir ayağını oluşturur. Bir grupta adil muamele görülmediği ve bu muamelenin kaynağının kültürel, dinsel veya etnik nedenler olduğu, sorumluluğun ve suçun göreceli olarak kendilerinden daha iyi durumda olanlarda olduğu hissinin yaygınlaşması çatışmanın oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

Bu bağlamda çatışma sonrası dönemde hedef alınması gereken hem yasal hem de kurumsal düzeydeki reformlarla hukukun üstünlüğü ilkesinin algılarda ve beklentilerde tesis edilmesidir. Hukukun üstünlüğü prensibi, kişi gözetmeksizin herkesin adalet önünde eşit muamele görmesi, kesin ve açık usullere dayalı yasaların tarafsız ve adil uygulanması, keyfi idare ve muamelenin önüne geçilmesi ve farklı toplum kesimleri arasındaki çatışmaların çözümünde tarafsız davranılması esasına dayanır.

Bu çerçevede mağduriyetlerin giderilebilmesi, haksızlığa uğrandığı zaman meşru zeminde çözüm arayışlarına cevap verecek bir adalet mekanizmasının geliştirilmesi üzerinde ciddiyetle düşünülmesi gereken hususlar olarak dikkate alınmalıdır. Adalet mekanizmasından kasıt sadece herkesin yasalar önünde eşit olduğunu vurgulayan yasaların kaleme alınmasından ziyade bu yasaları etkin bir şekilde uygulayan bir yargı ve yaptırım mekanizmalarının hayata geçirilmesidir.

b. Sosyo - Ekonomik Alanda Yapılacak Düzenlemeler/İyileştirmeler

b.1. Ekonomik Düzenlemeler

Akademisyenler ve devlet adamları arasındaki ortak kanı, çatışmaya dönülmesine engel olmak için atılacak en önemli adımlardan biri de ekonomik alanlarda yapılacak reformlarla çatışma öncesi ekonomik yapıya dönüşü tamamen engelleyecek ve yerine fiziksel alt ve üst yapının inşası, istihdam, sağlık ve eğitim alanında kamusal reformalar, sosyal güvenceler, yasal denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, özel sektörün güçlenmesine ön ayak olacak projeler, yeni pazarların geliştirilmesi ile bankacılık ve finans sektöründe şeffaflığı sağlayacak dönüşümler oluşturmaktadır.

Ekonomik göstergelerde yaşanacak iyileşmeler aynı zamanda normalleşmeye dönüldüğünün en açık göstergesi olacaktır. Ekonomik yatırımlar sadece istihdam için değil aynı zamanda normalleşmeye yardımcı olacak politikaları hayata geçirmek için de hükümetin

ihtiyaç duyduğu vergi kaynaklarına ulaşılmasında kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır. Sürecin başarılı bir şekilde devamlık göstermesi uluslararası aktörlerin göstereceği desteğe de bağlıdır. Uluslararası destek finansal ve askeri yardımlar şeklinde olabileceği gibi vatandaşların haklarını güvence altına almak ve devlet otoritesini tesis etmede yardımcı olmak şeklinde de olabilir. Birçok ülkede iç çatışmanın verdiği yıkım, tahribat ve zafiyet sonucu çatışmalar sonlandırılmış olmasına rağmen vatandaşlara eğitim, sağlık ve barınma gibi belli hizmetlerin sağlanamaması toplumsal gerilimlere neden olmakta ve tekrar çatışma ortamına dönülmesi riskini artırmaktadır.

b.2. Geçim Kaynaklarının Yaratılması ve İstihdamın Sağlanması

Geçim kaynakları hane halkının kısa ve uzun vadede hayatını idame ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu kaynakları içermektedir. Bilindiği gibi çatışma yaşayan ülkeler ve özellikle çatışmanın cephesi olan bölgelerde politik, kurumsal ve sosyal tahribatın yansıra ekonomik hayat çöküntüye uğramakta ve yaşamın ana arterlerini oluşturan geçim kaynakları yok olmakta veya sekteye uğramaktadır. Dolayısıyla ailelerin günlük ihtiyaçlarını karşılayacak ve refaha kavuşmalarını sağlayacak plan ve projeler geliştirilmedikçe, şiddetin en son çare olduğu algısı silinmedikçe ve toplumdaki genç nüfusa istihdam sağlayacak mikro düzeyde programlar geliştirilmedikçe çatışmanın kalıcı bir şekilde sonlandırılması için geliştirilen politikalarla başarı elde etme şansının çok düşük olacağı ön görülmektedir. Geliştirilen programların çatışma bölgesinde kalmış insanlar yanında, yerlerinden edilmiş ve aynı zamanda silahı bırakmış unsurları yapıcı bir şekilde toplumla bütünleştirecek şekilde geniş bir yelpazeyi içermesi gerektiği ileri sürülmektedir.

b.3.Özel Sektörün Geliştirilmesi

Bu amaçla geliştirilecek programlardan bir tanesi özel sektörün geliştirilmesi ve güçlendirilmesini hedef alabilir. BRAY'e göre kalıcı ve istikralı barışın tesisi güçlü bir özel sektörün yaratılması ile mümkün olacaktır. Ancak özel yatırımcılar kâr yapmayı hedeflediğinden ve riskli yatırımlardan uzak durmayı tercih etiklerinden süregelen çatışmanın taşıdığı tüm risklerin bir sonucu olarak çatışma bölgelerinden uzak durmayı tercih edecek, bu da devlete özel sektörün güçlendirilmesinde öncü rol oynamada büyük sorumluluklar yükleyecektir. Bu çerçevede yatırımları cazip kılacak asayiş ve güvenliğinin sağlanmasının yanında, küçük ve orta ölçekli işletmelere cazip kredi imkânları tanınması, ihracatın desteklenmesi ve insan kaynakları alanında yardım, vergi muafiyeti ve politik risklere karşı sigortalama sistemi gibi önlemlerle yerli, yabancı ve hatta diasporanın yatırıma teşvik edilmesi gerekir.

b.5. Sahiplenme ve Sivil Toplum Katılımı: Toplumsal Ahengin Oluşturulması

Yeni bir toplumsal dokunun oluşturulması amacıyla toplumdaki algı ve alışkanlıkları ve çatışmanın taraflarının birbirlerine karşı tutum ve davranışlarını dönüştürmek amacıyla geliştirilecek yaklaşımlar, çatışmanın son aşaması olan barışın güçlendirilmesinde gündeme gelir. Ancak barışın inşası evresinde atılacak adımlarla barışın güçlendirilmesi aşamasında atılacak adımların ve izlenecek politikaların temelleri oluşturulabilir. Bu çerçevede geliştirilecek yaklaşımlarla toplumun barış sürecine katılımı ve sürece sahip çıkması sağlanabilir. İç çatışmaları sonlandırmak sabrın yanında barışa sahip çıkacak ve onu benimseyecek kesimlerin olmasını da gerektirir. Dışarıdan empoze edilmiş barış anlaşmalarının kalıcılığından söz etmek mümkün değildir.

1.4.4.3. Kalıcı Barışın Tesisi: Psiko - Siyasal Birlikteliği Sağlayacak İklim ve Dokunun Oluşturulması

Çatışma çözümünün son aşamasını kalıcı barışın sağlanması için toplumsal entegrasyon ve birlikteliğin, karşılıklı güven ve sorumluluk esasına dayalı yeni bir toplumsal dokunun yaratılmasına yardımcı olacak adımların atılmasını gerektiren toplumsal uzlaşma aşaması oluşturmaktadır. Entegrasyonu sağlayacak bir ortamın yaratılması kurumlarda gerçekleştirilen dönüşümlerin algı, tutum ve davranışlarda hayat bulmasıyla mümkün olacaktır. Bu dönüşümün sağlanması, toplumu birlikteliğin ve "biz" olgusunun "biz ve onlar" olgusuna kıyasla daha faydalı olacağına ikna temekle mümkün olacaktır.

REYCHLER ve LANGER'in **"psikosiyasal iklim"** dediği kaynaştırıcı bir sosyal dokunun oluşturulabilmesi şu unsurlara bağlı olarak açıklanmaktadır.

1. Ortak Gelecek Beklentisi:

Ortak gelecek beklentisinin söz konusu olmadığı toplumlarda kalıcı bir barıştan söz etmek güç olacaktır. Umutsuzluk ve yenilgi duygusunun hâkim olduğu ortamlarda yeni bir gelecek yaratma olasılığından söz etmek oldukça güç olacaktır.

2. Can ve Mal Güvenliği Algısının Pekiştirilmesi:

Birleştirici bir iklimin yaratmasının ön şartlarından biri de bireylerin korku ve endişe taşımadan her türlü baskı ve şiddetten uzak bir ortamda yaşama hakkının sağlanmasıdır.

3. Barışma ve Uzlaşma (Reconciliation):

Toplumlararası gerginliklerin, kin ve nefretin hâkim olduğu bir ortamda entegrasyondan bahsetmek gerçekçi olmayacaktır. Dolayısıyla entegrasyonun yakalanması, toplumlararası iletişim kanallarının geliştirilmesi, diyaloğun sağlanması ve toplumlararası güvenin tesisini geliştirilecek programlar ile mümkün olacaktır.

Hem akademisyenler hem de devlet adamları toplumsal barış ve entegrasyonun gerektirdiği toplumsal uzlaşmanın sağlanmasının zarureti üzerinde hem fikir olmakla birlikte uzlaşmanın ne olduğu ve neleri gerektirdiği konusunda bir anlayış birliğinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Uzlaşmanın bazı tanımları, adaletin sağlanması ve kurbanların geride kalan yakınları için acıları bir nebze de olsa dindirmeye yarayacak adaletin sağlanmasına ağırlık verirken, başka yaklaşımlar haklı - haksız veya suçlu - suçsuz ikilemelerine takılıp kalmak yerine diyaloğu, helalleşmeyi ve bağışlanma, adalet ve doğruluğu, arınma ve bağışlamayı ön plana çıkarmaktadır. Ancak uzlaşma için geliştirilen tüm yaklaşımların temelinde geçmişin acılarını dindirme yoluyla geçmişin geleceği olumsuz yönlendirmesine engel olma hedeflenmektedir.

Toplumsal uzlaşma ve barışı yakalamanın ütopik bir arayıştan ibaret olduğu eleştirilerine karşın alternatif görüş uzlaşmayı, toplumlararası kin ve nefretin, düşmanlığın, güvensizlik ve yanlış algılamaların aşılabilmesi ve farklılıklara tolere edilebilmesine yardımcı olabilecek diyalog kanallarının açılması, diyaloğun teşvik edilmesi ve toplumların birbirlerini tanımasına yardımcı olacak pratik ve uygulamaya konabilir hedefleri olan bir yaklaşım olarak görür. Şiddet döngüsünü kırmanın ve toplumsal uzlaşmayı sağlamanın ancak düşmanın insanileştirilmesi, empatinin geliştirilmesi, acıların et ve kemikleştirilmesi ve bireysel algıların dönüştürülmesi ile mümkün olacağı vurgulanmaktadır. Amaç, geçmişte algılarına şekil veren kendileri dışında inşa edilmiş bir tarih anlayışının yerine/aksine bireysel etkileşim yoluyla birey merkezli tarihsel bir arka plan oluşturmak olmalıdır.

Barışın diğer aşamalarında olduğu gibi uzlaşmanın bir süreçten ibaret olduğu göz önünde bulundurulmalı ve uzlaşmanın sağlanmasına yardımcı olacak eylem ve programlar hayata geçirilirken sırf uzlaşmanın yakalandığı kaygısı ile yaratılan göstermelik ve zorlamacı yaklaşımlardan kaçınılmalıdır.

4. Sosyal Sermaye, Sosyal Ahenk ve Kapsayıcılık:

Çatışmanın ve özellikle de sonradan şiddete dönüşmesinin özünde toplumlararası ilişkileri düzenleyen norm, bağ ve değerlerde yozlaşma, tahribat ve bunların sonucu olarak toplumsal itimat ve ahengin yitirilmesi yatmaktadır. Bu tahribatın onarılması ve birleştirici bir toplumsal dokunun yaratılabilmesinin en önemli öğelerinden birisi literatürde sosyal sermaye olarak da nitelenen, toplumda karşılıklı güven ve itimat olgusu ve mütekabiliyet esasına dayalı işbirliğinin yeniden geliştirilmesidir.

Sosyal sermaye, bir toplumdaki bireylerin statü, nitelik, tecrübe ve kazanımları dikkate alınmaksızın bireylerin birbirine karşı taşıdıkları sorumluk duygusu ve bu sorumlulukların yerine getirilmesinde herhangi bir endişe taşımadan karşılıklı itimada sahip olunmasıdır.

Karşılıklı itimadın bulunduğu durumlarda kişiler arasında aldatılma endişesi ve bu olasılığa karşı korunma ihtiyacı bulunmaz. Tam aksine bireyler aynı toplumun bir ferdi olmalarının gereği birbirlerinin menfaatlerini ve refahını koruma güdüsü ile hareket ederler.

Aralarında çatışma yaşanan toplumların çatışmanın sona ermesiyle ilişkilerin otomatikman yeniden canlanmasını beklemek rasyonel bir yaklaşım olmayacaktır. Toplumdaki doku bozukluğunu onarmak, yitirilen ahengi yakalamak ve karşılıklı itimadı canlandırabilmek için toplumda; farklı cins, etnik ve dinsel, kültürel ve bölgesel gruplar arasındaki farklılıkların diyalog yoluyla anlaşılması ve benimsenmesine yardımcı olacak topluluk eksenli yapıların ve toplumsal sosyalizasyon projelerinin oluşturulması gerekecektir. Örneğin farklı kesimlerin işsizlik, çevre, eğitim ve sosyal hayatı ilgilendiren birçok yerel projede bir araya getirilerek birlikte çalıştırılması bu toplulukların birbirlerine karşı geliştirdikleri bariyer ve husumetlerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilir.

Toplumsal sosyalizasyon ve bununla hedeflenen barış ve ahengin yeniden tesisi için geliştirilen projelerin planlama, karar alma ve uygulama safhalarında sivil toplum örgütleri ile işbirliğine gidilerek, din ve kanaat önderlerinin katkılarının alınması ile sivil alanın yaratılması ve genişletilmesi sağlanabilir. Toplumsal algıların yeniden yapılanmasının bu tür oluşumlar üzerinden sağlanması, devletin, toplumun öncülüğüne oynayan kesimleri önemsediği ve ihtiyaç duyduğu algısı yaratılarak toplum ve devlet arasındaki ilişkinin pozitif bir düzleme çekilmesine yardımcı olabilir.

Diaspora, barışın yerleşmesinde rol oynayabilecek önemli diğer bir kesim olarak görülebilir. Diaspora, barışa ekonomik, sosyal ve politik başta olmak üzere birçok şekilde katkıda bulunabilir. Ekonomik olarak çatışmanın merkezinde yer alan soydaşlarına maddi destek sağlamanın yanında girişecekleri yatırmalarla işsizlikle mücadele ve yerel ekonominin yeniden canlandırılmasına katkı sunabilirler. Politik olarak barış sürecine etkin bir şekilde dâhil edilerek sürecin işlemesine yardımcı olmaları sağlanabilir. Bunun yanında, barışın sağlanması için gerekli olan projelerin hayata geçirilmesinde diasporanın maddi desteği, bilgi birikimi ve nitelikli insan gücünden faydalanılabilir. Bu katkıların hiçbirinin sağlanamadığı durumlarda bile diasporanın içinde barışa karşı olan kesimler olabileceği göz önünde bulundurularak bunların barışın elde edilmesini olumsuz etkileyecek tutum ve davranışlar sergilemelerinin önüne geçilebilir.

5. Ortak Sadakatin Geliştirilmesi:

Farklı kutsalları olan ve bu kutsalların farklı odaklara sadakat gerektirdiği toplumlarda birleştirici bir ortamın gelişimini beklemek çok da sağlıklı olmayacaktır. Birleştirici bir

dokunun oluşması, toplumun farklı kesimlerinde azami düzeyde çok boyutlu bir sadakat mekanizması geliştirilmesiyle mümkün olacaktır.

6. Psikolojik ve Duygusal Bariyerlerin Aşılması:

Birleştirici bir ortamın oluşmasını sekteye uğratacak engellerden biri de toplumsal duygular, algılar, önyargılar, beklentiler, değerler ve tercihlerden kaynaklanan zihinsel ve psikolojik engellemelerdir. Bu türden engellemeler, algılarda ve değerlendirmelerde yanılgılara yol açacaktır. Dolayısıyla yapılması gereken bu türden olumsuzlukların önüne geçecek mekanizmaların geliştirilmesidir.

7. Eğitim Sistemi ve Barış Eğitimi:

Aile, bireylerin sahip olduğu toplumlararası algının oluşmasının ilk adresi olmakla birlikte, bireylerin geçirdikleri eğitim ve eğitim sisteminin muhtevası da, çatışmanın yaşanıp yaşanmamasının yanında, çatışma ortamından uzlaşmacı bir ortama geçilebilmesinde büyük bir etkiye sahiptir.

1.5. Teröristle Diyalog Kurma

Diğer ülke örneklerinde gördüğümüz bir önemli husus da hukuken "terörist" olarak adlandırılan yapılarla temas ve diyalog kurulduğudur.

Bu diyaloğa ilişkin CRONIN'in değerlendirmeleri şu şekildedir: [89]

Terörist grubun varlığını ve faaliyetlerini gösterme süresi uzadıkça onunla görüşme yapma olasılığı artar. Buna rağmen son 200 yıldır terörist eylem yapan gruplar ve onlarla yapılan görüşmeler üzerine yapılan bir araştırmaya göre; terörist grupların sadece % 18'inin stratejik konularda görüşmeyi kabul ettikleri görülmektedir. Bu araştırmaya göre diğer önemli bir husus ise terörist grubun kendisi için öngördüğü yaşam beklentisidir. Terörist gruplar genelde "Genç Ölmeye" meyilli olmakla beraber eğer grubun hayatta kalmasını ve bunun uzun sürmesini istiyorlarsa görüşme ve konuşma yoluna gitmektedirler.

Genelde terörist grupla görüşmeye başlanmasının en çok görüldüğü zaman, durağan bir ateşkes ile şiddetin en yoğun olduğu dönem aralığıdır.

Görüşmeler şiddetin durmasını gerektirmemekle birlikte, son yıllardaki deneyimler, görüşmeye giren grupların yarısının genellikle hafif olmak üzere ve sıkça da görüşmelerin gerekliliğini izah edercesine şiddete devam ettiklerini göstermiştir.

[89] Cronin, Audrey Kurth; When We Should Talk to Terrorists?, United States Institute of Peace, Special Report:240,May 2010, 1-16

Görüşmelere etki eden pek çok değişken bulunmakla birlikte, en önemlisi bu konudaki başarı ya da başarısızlıktan daha çok, politika yapıcıların şiddet yeniden başlarsa ne tür uygulamalar yapacakları konusuna hazırlıklı olup olmadıklarıdır.

Politika yapıcıların şiddeti kınayan kendi devlet dışı görüşme ortakları ile birleşebildiği ölçüde, görüşmeler sürmekte ve başarılı olabilmektedir.

Görüşmeler "Gümüş Kurşun" yani bir problemin en basit ve etkili çözüm yolu olarak görülmemeli, bunun yerine, şiddet uygulayanları uzun dönemde başka faktörlerle azaltacak kanallara yönelten bir yaklaşım olarak görülmelidir.

Askeri ve polisiye müdahaleler, istihbari faaliyetler, hedefe maruz operasyon ve öldürmeler, tutuklama, reform hareketleri veya marjinalize etme gibi yöntemler sorunu çözmediği gibi daha da kötüleşmesine sebep olabilir. Terör eylemleri o kadar kanlı ve kuralsız olabilir ki pek çok masumu öldürebilir, savaş kurallarını bile aşan ihlalleri gündeme getirebilir ve hatta devletin dengesini bozarak tiksindirici bir hâl alabilir. Tedavi, hastalıktan daha acı verici hale gelebilir. Eğer amaç terörist saldırıları sonlandırmak ise tarih bize konuşmaktan başka yol kalmadığı durumları göstermiştir.

Teröristle görüşme uzun vadede en iyi yaklaşımdır. Gösterişli törenlerle büyük savaşları sona erdiren hareketler ve kamuoyu yaratmalar gibi değil, sağduyu, esneklik, yoğun vukufiyet ve kararlılık sürecini devamlı idare edebilmektir.

En iyi görüşme başlangıcı her iki tarafın da belli şeyleri elde ettiğini ve devamındaki çatışmanın fayda getirmeyeceğini, ters tepeceğini düşündüğü andır.

Görüşmelerdeki desteğin azalması, sıklıkla terörist grupların yanlış hesap yaparak kendi alanlarında sağladıklarını düşündükleri desteğin geri tepmesiyle oluşmaktadır.

Gruplar bazen görüşmelere kendi üzerine gelen baskıları hafifletmek ve hatta yeniden silahlanmak gibi amaçlar için de başlayabilmektedir.

Görüşmelerde her iki tarafta da şiddet davranışı yerine başka alternatifleri öngörüp harekete geçirebilecek güçlü liderlik olması çok önemlidir. Liderler sıklıkla sürecin başarısından ve başarısızlığından kişisel olarak sorumlu tutulurlar.

Örgütler içindeki küçük hizipler fikir ayrılıklarını gösterebilmek amacıyla bu süreçte şiddete başvurabilirler. 1988 ile 1998 arasında dünyada gerçekleşen bu tür 14 görüşmeyi inceleyen siyaset bilimcileri Andrew KYDD ve Barbara WALTER, süreçte hiziplerin şiddete başvurmaları halinde görüşmelerin ancak dörtte birinin başarı ile sonuçlandığını, bunların olmadığında ise başarı oranının % 60'a ulaştığını tespit etmişlerdir. Kamuoyu, süreçteki

şiddet olaylarını kendisine hakaret ve saldırı olarak kabul ederse bu eylemler süreçleri bozamamaktadır.[90]

Teröristle konuşmada şu hususların ve soruların ön plana çıktığı söylenebilir:

- Ne zaman yapılmıştır?
- Her iki taraf için de bunu motive eden hususlar ne olmuştur?
- Bu konuşmalar geniş bir stratejiye oturan bir şekilde mi olmuştur?
- Görüşme sürecinde görüşmelerin hatlarını resmî olarak çizme işi ne zaman teyit edilmiştir?

Bu sorulara cevap verirken şu hususların altını çizmek önemlidir:

- Konuşmak her zaman iyi olmayabilir. Bazen istenen sonuçları vermediği gibi çatışmaları ve şiddeti arttırıcı sonuç da doğurabilir. İspanya ve İrlanda görüşmeleri bunun örnekleriyle doludur.
- "Görüşme" kavramında "doğrudan görüşme" ile "arka kanalları kullanan iletişim" birbirinden çok farklıdır.
- "Dalganın tepesindeki terörist" ile yani daha örgütü ve şiddeti ne pahasına olursa olsun savunan, eylemi ön planda tutan teröristle konuşmak ile şiddet ile çok fazla ilerlemenin mümkün olmadığı bilincine ulaşmış teröristle konuşmak arasında çok büyük fark vardır.
- Altı çizilmesi gereken bir diğer husus ise anahtar roldeki katılımcıların şahsiyet, mizaç ve özel durumlarla ilgili hassasiyetlerinin süreci besleme ya da olumsuz etkileme kapasitesinin bulunmasıdır.
- Geleneksel akıl – bilgelik, teröristle konuşma fikri ile kolayca birleşebilir ve terörist organizasyonların başı çektiği şiddet içeren anlaşmazlıklarda çözümün ön koşulu haline gelebilir. "Kapsayıcılık", "aşırı uçları çağırma" ve "birinin düşmanıyla konuşması" pek çok çevrede fetiş - takıntı olmaya devam etmektedir. Bu nedenle bunu kırmak gerekir. Ancak bunu yapmak başka pek çok faktörün etkili olduğu bir ortama girildiğini bilmeyi de gerektirir. Çözüm, düzenin oturması arayışında, konuşulan terörist tarafın da oyunun kurallarını anladığı ve uymayı taahhüt ettiği bir anlayışı gerektirir[91].

[90] Cronin, Audrey Kurth; When We Should Talk to Terrorists?, United States Institute of Peace, Special Report:240,May 2010, 8

[91] Bew, John; Frampton Martyn and Gurruchaga, Inigo; Talking to Terrorists, Making Peace in Northern Ireland and Basque Country, Hurst&Company, London UK, 2009, 239-259

1.6. Değerlendirme

Buradaki kavramsal düzeyde geliştirilen çatışma önlenmesi, yönetimi ve çözümlemesi her ne kadar zamanlama ve çatışmanın ihtivasına göre çatışmanın farklı aşamalarına uygulanması gereken yöntem ve yaklaşımlar olarak sunulmuş olsa da, bu yöntemlerin hepsinin hedefinde çatışmanın temelindeki anlaşmazlıkları kontrol altına alma ve bu anlaşmazlıkları çözüme kavuşturma yatmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında çatışma çözümlemesinin özünde tüm çatışmaların çözülebilir olduğu anlayışı bulunmaktadır. Ancak bu yaklaşım ütopik ya da idealist bir anlayışın ürünü olmaktan ziyade çatışmanın neden olduğu yıkım ve acının doğal bir sonucudur. Çatışmanın tarafları eninde sonunda kendilerini şiddetin gelecek umudunu yok ettiğinin farkında olacakları şartlar içinde bulacaktır. Bu farkındalığın başlaması, tarafların barışçıl bir çözüm içi tüm alternatif yolların denenip denenmediğini sorgulamasına yol açacaktır. Çatışmaların çözülebilirliği rasyonalitenin gereği olan bu farkındalığa bağlıdır.

Ancak tüm çatışmaların çözülebilirliği çatışmaların kolay çözülebileceği anlamına gelmez. Anlaşmazlıkların barışla sonuçlandırılması, iyi niyet, cesaret ve iradenin yanında bilgi ve beceriyi gerektirir. Bu da çatışan tarafların sorunun ne olduğu, neden olduğu tahribatlar, karşılıklı beklentiler, farklı beklentilerin sonucu olan pozisyon farklılıklarının uzlaştırılabilirliği, bunun sağlanmasına zemin teşkil edecek stratejiler, uzlaşmanın önündeki potansiyel engeller, bu engellerin aşılmasına yardımcı olacak tedbirler ve bunların ötesinde de etkin bir lider kadrosudur. Özetle ifade etmek gerekirse; tarafların üzerinde anlayış birliğine vardığı bir hedefin olması gerekmektedir. Ulaşılmak istenen hedefin ne olduğu üzerinde anlayış birliği olmaksızın uzlaşma ve barıştan söz etmek güçleşecektir.

2. ULUSLARARASI ÇÖZÜM ÖRNEKLERİ

Uluslararası çözüm örnekleri de Komisyonun ilgi alanına giren bir husus olmuştur. Bu çerçevede İrlanda, İspanya, Kolombiya, Sri Lanka başta olmak üzere bazı örnekler irdelenmeye çalışılmıştır.

2.1. Kuzey İrlanda

Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallıktan ayrılarak İrlanda Cumhuriyeti ile birleşmesini amaç edinen ve bu amaçla uzun yıllar faaliyette bulunan IRA (Ireland Republican Army-İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu), 31 Ağustos 2004 yılında ateşkes ilan etmiş ve 28 Temmuz

2005 tarihinde silahlı mücadeleye son vermiştir. Esas olarak mezhep farklılıklarına dayanan bu sorun, yüzyıllardır derinleşerek farklı nitelikler kazanmıştır.

2.1.1. Sorunun Tarihi

İrlandalıların ataları M.Ö. 150'lerden önce İrlanda Adası'na yerleşmiş olan Keltlerdir. 11. ve 12. yüzyıllarda Normanlar ve İngilizlerin İrlanda'yı ele geçirme çabaları sonucunda İngilizler hakimiyet kurmayı başarmışlardır.[92] 16. yüzyıla kadar İrlanda'da yaşayanlar ile İngiltere Krallığı arasında dini çatışmalar görülmemiştir. Ancak 1527 tarihinde İngiltere Kralı VIII. Henry'nin eşinden boşanma isteğine Katolik Kilisesi'nin engel olması sonucunda Kral, Anglikan Kilisesi'nin kurulmasını sağlamıştır. Bu tarihten sonra İngiltere Kralı, Katoliklere ilişkin tüm değerleri yok etmeye çalışmıştır. Katolik değerlerine çok bağlı olan İrlanda halkı ise Kralın tüm baskılarına direnerek karşılık vermiş ve mezheplerine daha sıkı sarılmıştır. Kral, Katolik Kilisesi'nin tüm varlığına el koyarak bu mülkleri Normanlara yeni mezhebe geçme karşılında bağışlamıştır. İngiltere Kralının mezhep değişikliği ve Katoliklere yaptığı baskılar İrlanda'da dini bölünmeleri başlatmıştır. Katolik Keltler ve Anglikan Normanlar şeklinde ada ikiye bölünmüştür.[93]

16. ve 17. yüzyıllarda İngiltere Krallığı, İrlanda'daki Katolik nüfusunun hâkimiyetini kırmak için Protestanları göç ettirerek Katoliklerin mülklerini Protestanlara dağıtmıştır. Uzun yıllar içinde yaşanan mücadeleler ve çatışmalar sonrasında 19. yüzyıla gelindiğinde İngiltere, İrlanda Adası'ndaki hâkimiyetini pekiştirmiş, İngiltere güvencesi altındaki Protestanlar zamanla zenginleşirken Katolikler fakirleşmiştir. Mezhepsel düşmanlıkların ötesinde Katoliklerin sürekli yoksullaşması, Protestanların zenginlik içerisinde yaşaması adadaki düşmanlıkları keskinleştirmiştir. Örneğin 1641 yılında zengin Protestanlardan oluşan burjuvazi ile aristokrasi arasındaki mücadelelerde Kralın burjuvazinin karşısında olması nedeniyle Katolik İrlandalılar da Kralın yanında yer almışlar ve İrlanda Adası'nda göçmen olarak yerleşmiş binlerce Protestan'ı katletmişlerdir. Bu katliam Protestan toplumun hafızalarında derin izler bırakmış ve kuşaktan kuşağa aktırılarak unutulmamıştır.[94]

Her iki toplumun hafızalarında yer edecek benzer çatışmalar ve olaylar hiç sona ermemiştir. İrlandalılar her fırsatta ayaklanmış, İngilizler de baskılarını sürdürmüştür. Örneğin, tarihsel süreçte büyük öneme sahip olan olaylardan biri 19. yüzyıl ortalarındaki

[92] Eriş, Hamit Emrah, "IRA (İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu)", Terörizm İncelemeleri: Teori, Örgütler, Olaylar, Özdağ,Ümit ve Öztürk, Osman Metin, Ankara, 2000, s:326-327.
[93] a.g.e., 327.
[94] Kuşoğlu, Baran, IRA ve Birleşik Krallık'ın IRA ile Mücadelesi, TBMM Araştırma Merkezi Raporu, 2012, s: 4

kıtlıktır. Protestanlar azınlık olmalarına rağmen tarım arazilerinin ve sermayenin sahibi haline geldiklerinden Katolikler oldukça yoksullaşmıştır. Katoliklerin temel besin maddesi olan patatesin üretiminin neredeyse sıfıra düşmesiyle Katolikler açlıkla yüz yüze gelmişlerdir. Kıtlık nedeniyle, sonradan IRA'ya destek olacak pek çok İrlandalı ABD'ye göç etmiştir. Kıtlık ve açlık Katolik - Protestan sorununun şiddetlenmesinde önemli rol oynamıştır. Kıtlık sonrasında **"Fenanlar"** denilen **"İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği"** örgütü kurulmuştur. Bu örgüt İrlanda'yı bağımsızlığına kavuşturmak için faaliyetlerde bulunurken İngilizlerin örgüt üyelerini tutuklamaları üzerine örgüt şiddet eylemlerine başvurmuş, eylemler sonucunda 1 polis ve 12 sivil öldürülmüş, 3 örgüt üyesi de asılmıştır.[95] Fenanların terör eylemlerine başvurması verilen desteklerin azalmasına ve sonunda örgütün tarihe karışmasına sebep olmuştur.[96]

Ancak sorunun gelişimini irdelemeden önce İrlanda'da yaşayan toplumların yüzyıllar sonra geldikleri noktayı vurgulamak gerekir. Katolikler önceden toprakların yüzde 40'ına sahipken 18. yüzyıl ortalarında bu oran yüzde 7'ye düşmüştür. Ayrıca, kamu kurumlarında görev almaları ve üniversiteye girmeleri de yasaklanmıştı. Bu tür uygulamalar sorunun mezhepsel farklılıklarla birlikte İrlanda milliyetçiliğini de içerecek şekilde evrilmesine yol açmıştır.[97] Artık, İrlandalıların örgütlenerek politik faaliyetlere girişeceği ve IRA'nın kurulmasıyla sorunun başka boyutlar kazanacağı yıllar yaklaşmaktadır.

2.1.2. IRA'nın Kurulması

1900'lerin başında hem Katolikler hem de Protestanlar siyasi ve silahlı örgütler kurmuşlardır. 1905 yılında **"Sinn Fein"** isimli siyasi parti kurulmuştur. Aynı yıl içerisinde Protestanlar da **"Ulster Birlikçi Partisi"**ni kurarak siyasi hamlelere cevap vermişlerdir. 1913 yılında Protestanlarca **"Ulster Gönüllü Birliği"** adı altında silahlı bir örgüt ve Katoliklerce de adı IRA olarak değişecek olan, **"İrlanda Gönüllüleri"** örgütü kurulmuştur.[98] İrlanda Gönüllüleri, 1919 yılında isimlerini **"İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu (IRA-Irish Republican Army)** olarak değiştirmiş ve Sinn Fein'in silahlı kanadı olarak mücadelelerine devam etme kararı almışlardır. Michael COLLINS liderliğindeki IRA İrlanda'nın bağımsızlığı için silahlı mücadeleye girişmiştir.[99]

---

[95] Eriş, a.g.e. s: 321-332.
[96] Özçağatay, Levent, Kuzey İralanda ve IRA: Silahlı Mücadeleden Siyasal Çözüme, Papirüs, İstanbul.1998.s:48
[97] Yavuz, Celalettin, M. Şahin, Terör ve Terörizmle Mücadele: PKK Özeli ve Çözüm Arayışları, Ankara, 2011.s: 64.
[98] Ataman, "Kuzey İrlanda: Bir Etnik ve Dini Milliyetçilik Sorunu", Dünya Çatışma Bölgeleri, Ankara, 2004, s: 210-211.
[99] Ataman, a.g.e., s: 211.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İrlandalılar Bağımsız İrlanda Cumhuriyetini ilan etmişlerdir. 1919 - 1921 yıllarında İngiltere'ye karşı verdikleri bağımsızlık savaşı sonrasında İngiltere, masaya oturarak IRA ile anlaşmaya karar vermiştir. İngiltere, İrlanda Adasının Kuzeyi kendisine bağlı olmak şartıyla güneyde bağımsız İrlanda Devleti'nin kurulmasını kabul etmiştir. İrlanda Adası, 1922 yılından itibaren ikiye bölünmüş, güneyinde İngiliz Milletler Topluluğu üyesi Serbest İrlanda Cumhuriyeti kurulmuş, Kuzey İrlanda ise Birleşik Krallığa bağlı bir vilayet olmuştur. Bu süreçte IRA'nın İngiliz Hükümeti ile adanın kuzeyinin İngiltere'de kalması hususunda anlaşması IRA'da bölünmelere yol açmıştır. Anlaşma yanlısı olan ve yeni devletin geçici yönetimini üstlenen IRA üyeleri ile anlaşma karşıtı olan IRA üyeleri arasında iç savaş çıkmıştır. 1923 yılında sona eren iç savaş sonrasında İrlanda'nın bölünmesine razı olmayan anlaşma karşıtları yenilmiş ve İrlanda Adası ikiye bölünmüştür. Böylece İngiltere Güney İrlanda'yı kaybetse de Protestan çoğunluğun yaşadığı Kuzey İrlanda'yı elinde tutabilmiştir. IRA'nın amacı artık Kuzey İrlanda'nın İngiltere'den kopartılarak İrlanda Devleti ile birleşmesini sağlamak olmuştur.[100]

Adanın ikiye bölünmesi ve Protestan çoğunluğun yaşadığı Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallıkta kalması, Protestanlar ile Katolikler arasında devam eden çatışmaları bitirmemiştir. Protestanlar Kuzey İrlanda'daki iktidarın sahibi durumundaydılar. 1969 yılında IRA'nın bölünmesine kadar geçen süreçte IRA terör eylemleri ile Sinn Fein de politik faaliyetlerle Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallıktan kopartılması için mücadele etmiştir. Protestanlar da hükümet imkânlarından faydalanarak örgütler aracılığıyla Katoliklere yönelik terör eylemleri icra etmişlerdir. Ayrıca 1949 yılında Serbest İrlanda Cumhuriyeti'nin İngiliz Milletler Topluluğu'ndan ayrılarak adını İrlanda Cumhuriyeti olarak değiştirmesiyle karşılıklı şiddet eylemleri artmıştır.[101]

2.1.3. Taraflar

Kuzey İrlanda'da Protestanlar, **"Birlikçiler"** olarak adlandırılır. Birlikçiler Kuzey İrlanda'nın Protestanların yönetiminde Birleşik Krallığa bağlılığını savunmaktadırlar. Katolikler ise **"Cumhuriyetçiler ya da Milliyetçiler"** olarak anılmakta, Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallıktan kopartılarak İrlanda Cumhuriyeti ile birleşmesini savunmaktadırlar. Her iki kesim de hem politik hem de silahlı örgütler kurmuştur ve birbirleriyle siyasi mücadele içerisinde oldukları gibi silahlı çatışmalara da girişmişlerdir. Ulster Birlikçi Parti ve

[100] Eriş, s: 334.
[101] Ataman, a.g.e., s: 212-213.

Demokratik Birlikçi Parti ana Birlikçi partilerdir. Sosyal Demokrat Liberal Parti ve Sinn Fein de ana Cumhuriyetçi partilerdir. Ulster Savunma Örgütü ve IRA sırasıyla Birlikçilerin ve Cumhuriyetçilerin silahlı örgütleridir. Her iki taraftan da en sert söyleme sahip partiler **"Demokratik Birlikçi Parti"** ve **"Sein Fein"**dir. Ancak ilginç bir şekilde bir zamanlar kanlı bıçaklı olan bu iki parti 2000'li yıllarda barışın mimarı olacaklardır.[102]

2.1.4. IRA'nın Bölünmesi ve Şiddetin Tırmanması

1960'ların sonlarına doğru Kuzey İrlanda'da tansiyon iyice artmış ve çok sayıda Katolik yaşamını yitirmiştir. Pek çok şehirde Katolikler ve Protestanlar arasında sokak çatışmaları yaşanmış, asayiş bozulmuştur. Katolikler Protestanlara saldırdığı gibi Protestan milisler ve polisler de Katoliklere saldırmıştır. Bu gelişmeler üzerine Kuzey İrlanda yönetimi İngiliz ordusunu adaya çağırmıştır. 1969 yılı ağustos ayında Kuzey İrlanda'ya giren İngiliz Ordusu, 2007 yılına kadar adada kalmıştır. Katolikler, başlangıçta İngiliz Ordusunun kendilerini Protestanlardan koruyacağını düşünse de ordu, IRA ve İrlandalı milliyetçiler ile doğrudan çatışmalara girmiştir. Bu süreçte polislerin ve ordunun kendilerini korumadığını, aksine kendilerine saldırdıklarını gören Katolikler tek koruyucularının IRA olduğunu düşünerek IRA'ya güvenmişler ve IRA'ya desteklerini artırmışlardır.[103]

Bu yıllar IRA ve Sinn Fein için de dönüm noktası olmuştur. 1969 ve 1970 yıllarında IRA ve Sein Fein yönetimine hâkim Stalinist kadrolar ile muhalifler arasında huzursuzluk başlamış ve Stalinist kadrolara karşı olanlar **Provisional IRA (PIRA[104])** ve **Provisional Sein Fein**'i kurmuşlardır. Stalinist yaklaşımı benimseyenler ise Official (resmi) Sein Fein (1970) ve Official IRA olarak kalmıştır. Günümüzde IRA diye bilinen ve bu adla kullanılan grup aslında PIRA olarak örgütlenen muhalif IRA üyelerini ifade etmektedir.[105]

Bu tarihten sonra IRA'nın eylemleri artmıştır. Zaten örgütün en faal ve ölümcül eylemleri 1970 ila 1990 yılları arasında gerçekleşmiştir. IRA'nın şiddeti artırmasının karşılığında İngiltere ve Protestan örgütler de şiddete başvurmuşlardır. İngiltere önlem olarak yargıç kararı olmadan tutuklama imkanı veren yeni yasa çıkarmıştır. Bu yasa ile şiddet ve baskı politikasını sürdüren İngiltere, sorunu çözmek yerine daha da şiddetlendirmiştir. 1970 - 1990 yılları arasında yaşanan pek çok olay sorunu derinleştirmiştir. Örneğin, 1972 yılında

[102] Kapaklıkaya, İbrahim, Kürt Açılımı: Kuzey İrlanda Perspektifi, İstanbul, 2009, s: 60-61.
[103] Özdemir, Ömer Behram, "Avrupa'da Milliyetçi-Ayrılıkçı Hareketler:ETA ve IRA Örneği", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012, s: 69-71.
[104] "Provincional IRA" deyiminin çevirisi tam olarak oluşumu yansıtmadığından Avrupa Birliği Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı kaynaklarının kullandığı gibi PIRA olarak kullanılmıştır.
[105] Özdemir, a.g.e. s: 72.

yapılan bir yürüyüşte İngiliz askerlerin kalabalığa ateş açması sonucu 13 Katolik ölmüş ve **"Kanlı Pazar"** olarak anılan bu olay çatışmaları arttırmıştır. Kanlı Pazar sonrasında IRA eylemlerini yoğunlaştırmış, İngiltere, Protestanların hâkimiyetindeki Kuzey İrlanda Parlamentosunu kapatmak gibi bazı tavizler vermiştir. Bu tarihten 1990'lı yıllarda esmeye başlayan barış havasına kadar IRA'nın ve Protestan örgütlerin terör eylemleri ile İngiltere hükümetinin baskı ve şiddeti de sürmüştür.[106]

2.1.5. Çözüm Süreci

1922 yılında adanın bölünmesi ile IRA, Kuzey İrlanda'yı İngiltere'den kopartarak Birleşik İrlanda oluşturmak için mücadele etmiştir. Özellikle 1970 ile 1990 arasındaki yoğun çatışma dönemi sonrasında uzlaşı yolları aranmış, başarısız denemeler sonrasında 1998 yılında imzalanan **"Good Friday (Hayırlı Cuma) Anlaşması"** ile uzun süren çatışmalardan barış sürecine girilmiş ve 2005 yılında IRA silahlı mücadeleyi bıraktığını açıklamıştır.

1980'lerin ortalarından itibaren ciddi uzlaşma çabaları başlamıştır. Uzun süren mücadeleler sonunda IRA, askeri mücadele ile İngilizlerin Kuzey İrlanda'dan çıkarılmasının mümkün olmayacağını, İngilizler de IRA'yı askeri yöntemlerle yenemeyeceğini anlamıştır. Taraflar çatışmayla amaçlarına ulaşamayacaklarını anlamış, her iki tarafı da memnun edecek çözüm yolu aranmaya başlanılmıştır.[107]

Uzlaşma sürecinde ilk girişim **"Sunningdale Anlaşması"**dır. 1973 yılında İrlanda Cumhuriyeti ile Kuzey İrlanda arasında Protestanlar ile Katoliklerin iktidarı paylaştıkları İrlanda Konseyi adı altında bir yönetim biçimi üzerinde anlaşmışlardır. Fakat bu anlaşma Protestanlarca, ayrıcalıklarını yitirecekleri korkusuyla baltalanmıştır ve kurulan İrlanda Konseyi 1976 yılında ortadan kalkmıştır.[108]

1985 yılında İngiltere ve İrlanda devletleri arasında yeni bir anlaşma yapılmıştır. Yapılan anlaşma gereği Kuzey İrlanda'nın statüsünün Kuzey İrlanda halkının çoğunluğunun onayı ile belirleneceği kabul edilmiştir. Ancak Milliyetçiler bölünmeyi teyit ettiği, Birlikçiler de İrlanda'nın Kuzey İrlanda'yı elde etme yolunda ilk adım olduğu ve İngiltere'nin kendilerini sattığı gerekçeleriyle anlaşmaya karşı çıkmışlardır.[109]

1992 yılında da başarısız olan bir siyasi görüşme süreci yaşanmıştır. IRA, hem 1985 hem de 1992 yılındaki süreçten dışlanmıştır. Dışlanma gerekçesi ise şiddeti

[106] Eriş, s: 339-341.
[107] Kapaklıkaya, s:106-107.
[108] Ataman, a.g.e., s:311.
[109] Kapaklıkaya, a.g.e, s:81.

desteklemesidir.[110] Ancak 1993 yılında İrlandalıların ılımlı partisi **"Sosyal Demokrat Liberal Parti" lideri John HUME** ve **Sinn Fein lideri Gerry ADAMS** yeniden görüşmelere başlayarak sorunu aşma girişiminde bulunmuşlardır. Yıl boyunca süren görüşmelerde IRA'nın şiddeti sona erdirmesinin yolları aranmıştır.[111] Görüşme süreçlerinin başarısızlığının en önemli faktörü IRA ve Protestan örgütlerin silah bırakmayı reddetmesi olmuştur.[112]

1993 yılında İngiltere ve İrlanda Hükümetleri tarafından yayınlanan "**Downing Street Bildirisi"** uzlaşma sürecinde dönüm noktalarından biri olmuştur. Her iki hükümet de Kuzey İrlanda'nın İngiltere'den ayrılıp ayrılmaması meselesine Kuzey İrlanda halkının çoğunluğunun karar vereceğine ve İrlanda Cumhuriyeti'nin Birleşik İrlanda'yı empoze etmeyeceğine dair anlaşmışlardır.

Bu anlaşma; Sein Fein'in IRA'nın ateşkesi için ön şart olarak belirttiği self determinasyon hakkına imkân sağlıyordu. IRA, 1 Eylül 1994 yılında amaçlarını siyasal yollarla gerçekleştirmek için ateşkes ilan ettiğini duyurmuştur. Bir süre sonra da Birlikçilerin de ateşkes ilan etmesiyle çatışmalar durmuştur. Ancak silahsızlanma üzerinde yaşanan anlaşmazlıklar yüzünden ateşkes süreci 8 Şubat 1996 yılında IRA'nın Londra'da bomba patlatmasıyla sona ermiştir.[113]

Görüşme süreçlerinde sadece İngiltere ve İrlanda Hükümetleri değil Amerika Birleşik Devletleri (ABD) de oldukça etkili olmuştur. Her ne kadar ABD, yıllarca sorunu dış mesele olarak nitelendirse de ABD'de yaşayan İrlandalıların IRA'ya yardımları IRA'nın çatışmaları sürdürebilmesinde etkili olmuştur. İrlandalılar kurdukları dernekler aracılığıyla IRA'ya para ve silah yardımı yapmışlardır. ABD, sorunun uzlaşma sürecinde etkin ve doğrudan rol almıştır. İrlanda'ya yapılan ekonomik yardımların yanı sıra görüşme süreçlerinin başlaması, yürütülmesi ve izlenmesinde özellikle Bill CLINTON döneminde çaba sarf edilmiştir.[114]

10 Nisan 1998 yılında çok taraflı katılımla imzalanan **"Hayırlı Cuma Anlaşması (Good Friday Agreement)"** günümüze kadar gelen barış ortamının temeli olmuştur. ABD'nin girişimiyle IRA'nın ateşkes ilan ettiği bu süreçte, başkanlığını ABD Senatörü George MITCHELL'in yaptığı görüşmeler, İngiltere Başbakanı Tony BLAIR, İrlanda Başbakan'ı Bertie AHERN ve Kuzey İrlanda'daki tüm tarafların katılımıyla Hayırlı Cuma Anlaşması imzalanması ile sonuçlanmıştır.[115]

---

[110] Yavuz, a.g.e., s:73.
[111] Kapaklıkaya, a.g.e, s:83.
[112] Gürses, Emin, Ayrılıkçı Terörün Anatomisi: IRA – ETA - PKK, Ankara, 2001.38-39.
[113] Kapaklıkaya, a.g.e, s:89-91
[114] Kapaklıkaya, a.g.e, s:83-88.
[115] Ataman, a.g.e. s:214-215.

Esas olarak Kuzey İrlanda'nın geleceğine Kuzey İrlanda halkının karar vermesi ve İngiltere organlarındaki pek çok yetkinin Katolik ve Protestanların adil bir şekilde temsil edilecekleri Kuzey İrlanda kurumlarına devredilmesi üzerine dayanan anlaşma; Kuzey İrlanda'da % 71, İrlanda Cumhuriyeti'nde ise % 94 evet oyuyla kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre Katolik ve Protestanların güç paylaşımına dayalı olarak oluşturdukları yönetim organları aracılığı ile her iki toplum için önemli olan toplumlar arası uzlaşma için görüşmelerin sürdürülmesi üzerinde mutabık kalınmıştır.[116]

Yüzyıllardır süren bu sorunun tamamen çözülmesi ve kalıcı barışın sağlanmasını hemen beklememek gerektiği anlaşma sonrası gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Çünkü anlaşma sonrasında da pek çok gerginlik, silahlı eylem ve görüşmelerin tıkanması gibi sorunlar yaşanmıştır. Örneğin anlaşmadan 4 ay sonra, Ağustos 1998'de, Omagh Kasabasındaki bombalamada 29 kişi ölmüştür. Bombayı IRA'dan ayrılan Real (Gerçek) IRA – RIRA adlı grup koymuştur. 2001 ve 2010 yıllarında da bombalı eylemler ve muhtelif tarihlerde mezhepsel gerginlikler yaşanmasına rağmen, taraflar uzlaşma sürecini yürütmekte kararlılık göstererek ilerlemeyi başarabilmişlerdir. IRA silahlı mücadeleyi bıraktığını ancak 2005 yılında açıklamıştır.

Toplumsal barışın sağlanması konusunda öne çıkan en büyük engeller olarak; IRA'nın silahlarını bırakmaması, görüşmeleri yürüten siyasi partiler arasındaki karşılıklı güvensizlik, toplumdaki derin mezhepsel ayrılıklar ile anlaşma karşıtlarının şiddet eylemleri sayılabilir. Silah bırakma ise en büyük engel olarak ortaya çıkmıştır.

Anlaşmanın gerçekten uygulanması 1999 yılında ABD Senatörü George MITCHELL'in girişimleriyle mümkün olabilmiştir. İngiltere'nin 1972 yılında kapattığı Kuzey İrlanda Parlamentosu ve Yürütme Komitesi 1999 yılı Eylül ayında çalışmaya başlamıştır. Yürütme Komitesi'nde her iki taraftan temsilciler yer almış ve taraflar Kuzey İrlanda'nın geleceğini şekillendirme hususunda görüşmelere başlamışlardır. İlk aşamada güvenlik ve adalet hizmetlerinin görüşülmesi ileri tarihlere atılmıştır. Bu süreçten IRA'nın faaliyetlerini durdurduğu 2005 yılına kadar görüşmeler, IRA'nın silahsızlandırılması üzerinde düğümlenmiştir.[117]

Silahsızlandırmayı izlemek amacıyla 1997 yılında kurulan Uluslararası Bağımsız Silahsızlandırma Komisyonu da bu süreçte faal bir şekilde çalışarak silah bırakma sürecinde yer almıştır. Komisyon, uluslararası üyelerle birlikte başta IRA olmak üzere çatışmalarda yer

[116] Kapaklıkaya, a.g.e, s:93-94.
[117] Archick, Kristin, "Northern Ireland: The Peace Process" Conressional Research Service, Report, January 10, 2003, s: 3.

almış Katolik ve Protestan örgütlerden temsilciler de içermiş ve çalışmalarını 2011 yılında tamamlamıştır.[118] IRA'nın silahlarını bırakmaması ve küçük çaplı da olsa bazı eylemler icra etmesi süreci sürekli tıkamıştır. Bunun üzerine IRA'nın siyasi kanadı Sein Fein lideri Gerry ADAMS, 6 Nisan 2005 yılında IRA'ya silahlı mücadeleyi bırakması ve politik süreçlere katılması çağrısını yapmıştır. IRA, 28 Temmuz 2005 yılında silahlı mücadeleyi bıraktığını açıklamıştır. 26 Eylül 2005 tarihinde ise Uluslararası Bağımsız Silahsızlandırma Komisyonu, IRA'nın silahlarının yok edildiği ya da kullanılamaz hale getirildiğini açıklamıştır.[119]

2007 yılında meydana gelen çarpıcı bir gelişme, IRA'nın hedef olarak belirlediği Kuzey İrlanda polis gücünü Katoliklerin meşru güvenlik gücü olarak tanıması olmuştur. Nitekim 2010 yılında yapılan **"Hillsborough Anlaşması"**na göre de 38 yıl sonra İngiltere, Kuzey İrlanda polis gücü ve adalet hizmetlerini devretmiştir. Ayrıca İngiltere Ordusu 2007 yılında Kuzey İrlanda'dan çıkarak 38 yıllık askeri operasyonunu sona erdirmiştir. Taraflar IRA'nın silahları bırakması, Kuzey İrlanda polis gücü ve adalet hizmetleri, İngiltere'nin adadan çekilmesi gibi pek çok konuda uzlaşarak en önemli meseleler üzerindeki anlaşmazlıkları gidermişlerdir.[120]

Günümüzde Kuzey İrlanda'ya baktığımızda halâ mezhepsel sorunları ve anlaşma karşıtlarının eylemlerini görmekteyiz. IRA'nın devamı niteliğinde olan RIRA gibi örgütler 2011 ve 2012 yıllarında bazı güvenlik görevlilerini öldürmüşlerdir. Öte yandan bazı Birlikçi Protestan grupların halâ silahlarını teslim etmediği ve örgüt mensuplarının ciddi suçlara karıştığı belirtilmektedir.[121]

Her ne kadar kimi gruplar silahlı eylemler gerçekleştirse de Kuzey İrlanda'da silahlar susmuş gibi görünmektedir. Ancak Kuzey İrlanda'daki en önemli sorun olarak toplumdaki derin mezhepsel ayrılık öne çıkmaktadır. Nüfusun yüzde 90'ı kendi grubundan insanlarla yaşamakta, her grubun kendi okulu, spor ve kültür organizasyonları bulunmaktadır. Kimi zaman mezhepsel çatışmalar da görülmektedir. Mezhep ayrılıklarından kaynaklanan bu sorunların üstesinden gelebilmek için de toplumsal kaynaştırma politikaları uygulanmaktadır.[122]

---

[118] Final Report of the Independent Internaional Commission on Decommisioning. http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/decommission/iicdreports.htm Erişim Tarihi: 24.09.2013.
[119] Archick, a.g.e., s: 5.
[120] Archick, a.g.e., s: 7-11.
[121] Archick, a.g.e., s: 12.
[122] Yavuz, a.g.e., s: 81.

2.2. Bask Sorunu

Bask Bölgesi; dört eyaleti İspanya içerisinde, üç eyaleti de Fransa içerisinde kalan İspanya ve Fransa sınırlarının Atlantik Okyanusu'nda kesiştikleri coğrafyada bulunmaktadır. Bask halkının konuştuğu dil hem İspanyolcadan hem de Fransızcadan müstakil bir dildir. Bask halkı 1500'lerin ortalarına doğru İspanyol işgaline maruz kalana kadar kendi devletlerine sahiptiler. Tarihsel süreç içerisinde baktığımızda İspanyollar ve Basklılar yüzyıllardır birlikte yaşamalarına rağmen örf, adet ve gelenekleri ile sosyal yaşamları bambaşkadır.[123] ETA'nın 1958 yılında kurulmasıyla farklı bir boyut kazanan sorun, günümüze kadar önemli tarihsel süreçlerden geçmiştir.

2.2.1. Sorunun Tarihi

Kökenleri antik çağlara kadar uzanmakla birlikte **Basklar**, 824 yılında kurulan Pamplona Krallığına kadar Romalılar ve Endülüsler gibi bölgeye hâkim olan devletlere bağlı olarak yaşamışlardır. Hatta Pamplona Krallığından önce Endülüslerin ileri karakolu vaziyetinde olan Tudela Kontunun Müslüman olmasıyla Müslüman - Bask devleti Banu - Quasi kurulmuştur. Adını ileriki yüzyıllarda Navarra Krallığı olarak değiştiren Pamplona Krallığı, 11. ve 12. yy.'larda zaman zaman İspanyol egemenliği altına girmiş ve Kuzey - Güney olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kuzey ve Güney Navarra Krallıkları 1500'lerden sonra bağımsızlıklarını yitirmiştir. Güney Navarra İspanya tarafından işgal edilirken, Kuzey Navarra Kralının Fransa Kralı olması neticesinde Kuzey Navarra 1600'lerden sonra Fransa'ya katılmıştır.[124]

Basklar İspanyol ve Fransız egemenliği altında yaşasalar da siyasi, idari ve mali özerklik tanıyan **"Foral Sistem"** adı verilen otonom yapı, Baskların dil ve kimliklerini korumalarında etkili olmuştur.[125]

Ancak 18'inci yüzyılın sonlarında Bask halkına ayrıcalık tanıyan bu sistem kaldırılmış ve Basklılar açısından sıkıntılı günler başlamıştır. Bu dönemde Bask halkı **"Karlist"** olarak isimlendirilen kralcılarla liberaller arasında çıkan çatışmalarda, geleneksel yapılanmanın devamından yana olan Karlistleri desteklemiştir. Ancak mücadeleyi Karlistlerin kaybetmesi sonucunda Basklıların tüm ayrıcalıkları kaldırılmaya başlanmıştır. Basklar yeni İspanyol yönetimiyle silahlı çatışmalara girmiş ve çatışmaların kaybedilmesi sonucunda Bask dili

[123] Turgut, Mehmet, Türkiye Gerçeği ve Bask Modeli", İstanbul, 1994, s: 23-24.
[124] Özdemir, a.g.e. s:9-10.
[125] Özdemir, a.g.e. s:8.

yasaklanmış, 1876 yılında da Foral Sistem kaldırılarak Bask'ın özerkliği sona ermiştir. Bu gelişmeler Bask halkında tepkilere neden olmuş ve Bask milliyetçileri **"Bask Milliyetçi Partisi PNV (Partido Nacionalista Vasco)"**yi kurarak Baskların farklı bir etnik topluluk olduğunu kabul ettirmek için faaliyetlerde bulunmuş ve hızla taraftar toplamışlardır.[126] Partinin kurucusu Sabino ARANA'ya göre partinin amacı Bask ırkının korunması, Baskların dillerinin muhafazası yoluyla kendilerini İspanyollardan soyutlamasıdır.[127]

1936 - 1939 yılları arasında gerçekleşen İspanya iç savaşı ve sonrasındaki FRANCO dönemi Basklar için karanlık yıllar olmuştur. İç savaş boyunca Kralcıları ve Cumhuriyetçileri destekleyenler olarak bölünen Basklar; FRANCO'nun savaşı kazanmasıyla girilen baskıcı bir dönemde tüm haklarını yitirmişlerdir. 36 yıl boyunca süren FRANCO döneminin yönetim anlayışı üniter İspanya idi. Bu anlayış doğrultusunda FRANCO, Bask bölgesini sürekli baskı altında tutmuş, Bask dilinin kullanımı yasaklanmış ve Navarra dışındaki tüm Bask bölgesi eyaletlerinin özerkliklerini kaldırmıştır. FRANCO'nun baskı politikaları Bask bölgesinden pek çok insanın göç etmesine neden olmuş ve pek çok haktan mahrum bırakmıştır. Bu politikalar sonucunda Basklı öğrenciler 1952 yılında Fransa'daki Bask bölgesinde çıkardıkları bir dergi bünyesinde örgütlü muhalefet çabalarına girişmişlerdir. Bu örgütün 1958 yılında **ETA (Euzkadı Ta Arkatastuna: Bask Ülkesi ve Hürriyet)**'ya dönüşmesiyle de Bask sorunu farklı bir boyut kazanmış ve ETA'nın şiddet içeren eylemleri başlamıştır.[128]

1973 yılında İspanya Başbakanı'nın bombalı suikastla öldürülmesi gibi ses getiren terör eylemleri icra eden ETA, hedefini İspanya ve Fransa egemenliği altında bulunan Bask bölgesinin tamamını kapsayacak şekilde bağımsız bir Bask devleti kurmak olarak belirlemiştir. FRANCO'nun 1975'te ölümüne kadar İspanya'nın uyguladığı baskıcı politikalar ETA'nın kurulmasıyla daha da şiddetlenmiştir. 1978 yılında politik kanadı olarak **"Herri Batasuna"**yı kuran ETA, baskılar sonucunda sinmek yerine yeni üyeler kazanma ve görüşlerini yayma imkânı sağlamıştır.[129]

FRANCO'nun iktidarı ele geçirmesi gibi, 1975 yılında ölmesiyle iktidarının sona ermesi de Bask sorunun dönüm noktalarından biri olmuştur. Yeni yönetim İspanya mevzuatını Avrupa Ekonomik Topluluğu mevzuatıyla uyumlaştırmak için reformlara başlamış, aynı dönemde genel af, askeri önlemlerin yumuşatılması gibi gelişmeler yaşanmıştır. 1978 yılında yürürlüğe giren yeni Anayasa ile devlet yapılanması 17 özerk bölgeye ayrılmıştır. Anayasa ile Bask bölgesi özerkliğini yeniden kazanmıştır. Yeni

[126] Öztürk, Ümit, "Bask Bölgesi: İspanya'da Ayrılıkçılık Sorunu", Dünya Çatışma Bölgeleri, Ankara, 2004, s: 220.
[127] Yavuz, Şahin, a.g.e., s:84
[128] Öztürk, a.g.e. s: 222.
[129] Öztürk, a.g.e. s: 223.

yapılanma self - determinasyon hakkı tanımamakla birlikte bölgelerin kültürel, geleneksel, dil ve kurumsal farklılıklarını korumayı garanti altına almıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen bağımsız devlet talebinden vazgeçmeyen ETA saldırılarını şiddetlendirmiştir. [130]

ETA'nın yeni anayasa sürecini baltalamaya yönelik girişimlerine karşın Bask Bölgesinin milliyetçi partisi PNV süreçte yer almıştır. Bask Bölgesinin özerklik statüsüne destek veren ve bu yönde çaba harcayan PNV, sonuçta bu süreçte başarılı olmuştur. ETA ise tüm çabalarına rağmen yeni anayasanın reddedilmesini sağlayamamış ve demokrasiye yenilmiştir.[131] Kabul edilerek yürürlüğe giren anayasadan kaynaklanan haklar doğrudan Bask halkının kimliğine ilişkindi. Örneğin resmi dil İspanyolca iken özerk bölgelerde yaşayan halkın dili o bölgede ikinci resmi dil olarak kabul edilmiş, Bask dilinde yayın yapma hakkı ve ayrıca mali özerklik ve eğitimde kendi dillerini kullanabilme hakları tanınmıştır.[132]

İspanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olması, demokratik ve ekonomik gelişmeleri sağlanması gibi hususlarla birlikte 1986 yılında Fransa ile ETA'nın faaliyetlerinin engellenmesi konusunda anlaşılması, ETA'nın iyice zayıflamasına yol açmıştır. Önceden kendi topraklarında eylem yapmadıkları için Fransa'da tutuklanmayan ETA üyeleri artık yakalanarak İspanya'ya teslim edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmelerin yanında Bask halkının haklarını barışçıl yollarla savunmayı amaçlayan PNV, ETA'nın terör faaliyetlerinden rahatsızdı ve ETA ile ETA'nın siyasi kanadı Herri Batasuna zayıflarken PNV güçlenmekteydi. Örneğin, Bask bölgesinde 2001 yılında yapılan seçimlerde 75 sandalyenin 43'nü PNV almış, sadece 7'sini ETA'nın siyasi kanadı alabilmiştir. Ayrıca 1997 yılında ETA'nın Basklı yerel bir siyasetçiyi öldürmesi Bask dahil pek çok yerde protesto edilmesine yol açmış ve Bask halkının desteğini gün geçtikçe kaybetmiştir.[133]

2000'li yıllarda hem uluslararası gelişmeler hem de örgüt üyelerine yönelik operasyonlar ETA'yı daha da zayıflatmıştır. Avrupa Birliği (AB) ile ilişkiler ve Fransa'nın operasyonları ETA'yı sıkıştırmıştır. ETA'nın 2000'lerin başında AB, İngiltere ve Kanada tarafından terör örgütü olarak kabul edilmesi, 2003 yılında da ETA'nın siyasi kanadı Batasuna'nın terör faaliyetlerine verdiği destek nedeniyle terör örgütleri listesine alınması ETA'yı yalnızlaştırmıştır. Ayrıca Fransa ile yürütülen operasyonlar başarıya ulaşmış örgüt pasifleşmiştir. Bu dönemde ETA'nın oldukça zayıflatıldığının göstergesi 2003, 2004 ve 2005 yıllarında eskiye nazaran ölümcül eylemler icra edememesi olmuştur.[134]

[130] Yavuz, Şahin, a.g.e. s:86.
[131] Özdemir, a.g.e. s:50-54.
[132] Yavuz, Şahin, a.g.e. :88-89.
[133] Öztürk, a.g.e. s: 224-227.
[134] Özdemir, a.g.e s: 64-65.

2.2.2. Görüşmeler ve ETA'nın Çöküşü

İspanya Hükümetleri ETA ile 1989, 1997 ve 2005 yıllarında başarıyla sonuçlanmayan görüşmeler yapmıştır. Görüşmeler terörü sona erdirmese de demokratik açılımlar ve başarılı operasyonlar sonucunda ETA her geçen gün kan kaybetmiştir. 2000 - 2005 yılları arasında İspanya - Fransa ortaklığının terör örgütüne yönelik başarılı operasyonları ETA'yı ateşkese zorlamıştır. 2006 yılı mart ayında ateşkes ilan eden ETA, ateşkesi yıl sonunda Madrid Havaalanında bomba patlatarak bozmuştur. Ancak bu yıldan sonra ETA'yı diz çöktürecek İspanya - Fransa işbirliğine dayalı operasyonlar başlamıştır. 2007 - 2009 yılları arasında örgütün pek çok üst düzey yöneticisi ve çok sayıda üyesi İspanya ve Fransa'da yakalanmıştır. Bu yıllar, örgütün en çok darbe aldığı yıllar olarak öne çıkmıştır. ETA bu operasyonlar sonucunda 2010 yılı Eylül ayında ateşkes ilan etmiştir. 2011 yılı Ocak ayında ateşkesi kalıcı hale getirdiğini ilan eden ETA, 20 Ekim 2011 tarihinde silahlı mücadeleye son verdiklerini açıklamıştır.[135] Ancak, bu açıklamanın sorunun sona ermesi olarak değerlendirilmemesi, örgütün silahlarını teslim etmesi gerektiği İspanyol hükümeti tarafından dile getirilmiştir.

Bu süreçte ETA ile doğrudan iletişim içerisinde olmayan İspanyol hükümeti, ETA'nın yenilgiyi kabul ederek kendilerini feshetmeleri yönünde açıklamalar yapmıştır.[136] 2011 yılından bu yana herhangi bir ölümlü eylem gerçekleştirmeyen ETA, 12 Eylül 2013 tarihinde silahlarını uluslararası bağımsız bir örgüte 2014 yılından önce teslim edeceğini duyurmuştur.[137]

2.3. Tamil Sorunu

"Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları (Liberation Tigers of Tamil Eelam-LTTE)" ya da bilinen isimleri ile Tamil Kaplanları, Hindistan'ın güneyindeki bir ada olan Sri Lanka'da 1983 yılından 2009 yılına kadar bir Tamil devleti kurmak için mücadele etmiştir. Bu süreçte hayatını kaybedenlerin sayısı tahminen 70.000 ile 80.000 arasındadır. İlk ses getiren eylemini 1983 yılında gerçekleştiren Tamil Kaplanları, gerçekleştirdikleri saldırılar ve sahip olduğu olanaklar ile sıra dışı bir örgüt görünümdedir. Çünkü örgüt denizaltından savaş

[135] Özdemir, a.g.e s: 65-66.
[136] The Economist, Spain and ETA Always Around, 17.08.2013. Erişim Tarihş:30.09.2013 http://www.economist.com/news/europe/21583715-weakened-terrorist-group-remains-presence-basque-region-always-around
[137] Sabah Gazetesi, ETA Silah Bırakıyor, 12.09.2013. Erişim Tarihi: 30.09.2013.http://www.sabah.com.tr/Dunya/2013/09/12/eta-silah-birakiyor

gemisine, tanklara ve hava kuvvetlerine kadar hiçbir terör örgütünde görülmeyen geniş imkânlara sahiptir.

Ancak uzun yıllar süren çatışmalar ve aralıklı görüşmelere rağmen sorun bir türlü çözülememiş, on binlerce kişi hayatını yitirmiştir. 2009 yılı Mayıs ayında Sri Lanka Ordusunun Tamil Kaplanlarının hâkim olduğu bölgeleri ele geçirmesi ve örgüt liderini öldürmesiyle Tamil Kaplanlarının mücadelesi sona ermiştir.

2.3.1. Sorunun Tarihi

Günümüzde 20 milyona yaklaşan Sri Lanka nüfusunun yüzde 74'ünü Sinhalalar, yüzde 20'sini pek çoğu Hindistan kökenli Tamiller ve yüzde 6'lık kısmını Müslümanlar ve diğer etnik kökenler oluşturmaktadır. Ülkede etnik farklılığın yanı sıra dini farklılık da söz konusudur. Budist Sinhalalar, Hindu Tamiller ve Müslümanlar olmak üzere üç farklı din bulunmaktadır. 1970'te adı Sri Lanka olarak değiştirilen Seylan; Portekiz, Hollanda, Fransız ve son olarak 1815 - 1948 yılları arasında İngiliz hâkimiyeti altında sömürülmüştür.[138]

Sorunun kökenlerinde sömürgeci devletlerin etnik farklıları körükleyerek Sinhalalar ve Tamiller arasında düşmanlık oluşturdukları öne sürülmektedir. Sömürgeci ülkeler işgal ettikleri topraklarda etnik ve dini farklılıkları kullanarak toplumlarda çatışmalara yol açarak kendi yönetimlerini sürdürebilmektedirler.[139]

Sorunun yakın tarihi ise 1948 yılında Seylan'ın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasından sonra başlamaktadır. Ada, İngiliz egemenliği altında iken sömürge yönetiminin en prestijli görevlerini yerine getiren, Sinhalardan daha eğitimli ve iyi konumlarda olan Tamillerin yerini bağımsızlıktan sonra Sinhalalar almaya başlamıştır.[140] Ülkenin büyük çoğunluğunu oluşturmaları sayesinde seçimleri Sinhalalar kazanmıştır.

1956 yılına kadar çok ciddi gerilim yaşanmazken 1956 yılında resmi dil olarak sadece Sinhali dilinin olduğunun ilan edilmesi ile gerginlik tırmanmaya başlamıştır. 1958 yılında gerginlik, Sinhalalar ve Tamiller arasında etnik çatışmaya dönüşmüştür.[141] Sinhalalar 1960'larda Tamilleri Hindistan'a sürmek için çabalamış ve Tamillere baskı uygulamıştır. 600.000 kişi göç etse de Tamiller baskılara direnmişler ve Seylan'da kalmayı tercih etmişlerdir.

---

[138] Topuz, Senem Kurt,"Sri Lanka: Etnik Şiddet ve İç Savaş" Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları, 2010, Cilt: 2, s: 580.
[139] yavuz,şahin, a.g.e. s:107.
[140] Aksiyon, "Tamil Kaplanları Kendi Sonunu Hazırladı", 25.10.2011. http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/newsDetail_getNewsById.action?newsId=30801Erişim Tarihi: 01.10.2013.
[141] Topuz, a.g.e, s: 581.

1970 yılında ülkenin adının Sri Lanka olarak değiştirilmesi, Tamillerin üniversitelere girişlerinin zorlaştırılması, tarlalarda çalışmalarının engellenmesi ve Tamil bölgelerine Sinhalaların yerleştirilmesi gibi politikalar Tamilleri örgütlenmeye itmiştir. 1972'den 1976 yılına kadar sayıları 35'i bulan pek çok Tamil örgütü kurulmuştur. Öncelikle Tamillere yapılan baskıların azaltılmasını hedefleyen örgütlerde zaman içerisinde bağımsızlık fikri ortaya çıkmaya başlamıştır. 1976 yılında tüm Tamil örgütleri Velupillai PRABHAKARAN liderliğinde Tamil Anayurdu Özgürlük Kaplanları örgütü altında birleşmişlerdir. Örgütün amacı bağımsız bir Tamil devleti kurmak olarak belirlenmiştir.[142]

2.3.2. Tamil Kaplanlarının Güçlenmesi ve Sorunun Büyümesi

İlk ses getiren eylemini 1983 yılında 13 Sri Lanka askerini öldürerek icra eden Tamil Kaplanları, kısa sürede güçlenerek Sri Lanka Devletiyle adeta bir savaşa tutuşmuştur. Uçak, denizaltı, savaş gemisi ve tanklara sahip olan örgüt, Avrupa'da yerleşmiş göçmen Tamillerin yardımları, Kuzey Kore'nin destekleri ve örgütün kaçakçılıktan elde ettiği gelirler sayesinde böyle bir güce ulaşmıştır. Örgütün yıllık gelirinin kimi kaynaklarda 200 - 300 milyon dolar, kimi kaynaklarda ise 600 milyon dolar civarında olduğu iddia edilmektedir.[143] Tamil Kaplanları mücadeleyi kaybedene kadar 200'den fazla intihar saldırısı gerçekleştirmiş, ikisi devlet başkanı (Hindistan Başbakanı - 1991, Sri Lanka Devlet Başkanı - 1993) olmak üzere pek çok siyasetçi ve Sri Lanka Kara Kuvvetleri Komutanı - 2006 başta olmak üzere binlerce asker öldürmüştür. 26 yıllık çatışma sürecinin sonunda ölüm sayısının 70.000 ila 80.000 civarında olduğu farklı kaynaklarda dile getirilmektedir.[144]

Ayrıca zamanla sorun sadece Seylan adasını ilgilendirmekten öteye geçerek pek çok devletin doğrudan ya da dolaylı olarak müdahalede bulunduğu uluslararası bir problem haline gelmiştir. Hindistan ve İsrail gibi ülkeler çatışmaların parçası, Batılı ülkeler ise diplomatik desteğin ve göçmen Tamiller aracılığıyla örgütün finansmanın sağlandığı aktörler olmuşlardır. Hindistan, güneyinde yer alan ve Sri Lanka'ya en yakın bölge olan Tamil Nadu eyaletinden dolayı sorunla yakından ilgilenmiştir. Hindistan'ın Tamil Nadu eyaletinde 44 milyon civarında Tamil yaşamaktaydı ve Batılılar ile birlikte Hindistan aleyhine çalışan devletlerin

---

[142] Yavuz, a.g.e. s: 109.

[143] Karaağçlı, Abbas, "Sri Lanka ve Tamil Kaplanları", Bilgesam, 15.12.2009. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?view=article&catid=110%3Aanalizler-hindistan&id=528%3A-sri-lanka-ve-tamil-planlartmpl=component&print=1&layout=default&page=&option=com_content&Itemid=138 Erişim Tarihi: 01.10.2013. Ayrıca, Yavuz, Şahin, a.g.e. s: 110.

[144] Yavuz, a.g.e., s:113, Ayrıca, Karaağaçlı, a.g.e.

Tamil Nadu'yu Hindistan'dan kopartmaya çalıştığı düşüncesi Hindistan'a soruna müdahale etme ihtiyacı hissettirmiştir.

Hindistan, 1987 yılında Sri Lanka ile yapılan anlaşma gereğince adaya barış gücü göndermiştir. Ancak Hindistan askerlerinin adadaki varlıkları her kesimi rahatsız etmiş ve Tamil Kaplanları desteklenerek Hindistan askerleriyle çatışması sağlanmıştır. Hindistan - Tamil Kaplanları çatışması 1990 yılında Hindistan'ın adadan çekilmesi ile sona ermiştir.[145] Soruna İsrail'in müdahalesi ile ilgili olarak da İsrail'in hem Tamil Kaplanlarını eğittiği hem de Sri Lanka devletine destek verdiği ileri sürülmüştür. [146]

2.3.3. Tamil Kaplanlarının Sonu

Tamil Kaplanlarının terör eylemlerine başladığı 1983 yılı ile örgütün etkisizleştirildiği 2009 yılları arasında sadece çatışmalar yaşanmamıştır. Özellikle Norveç'in arabuluculuğunda görüşmeler de yapılmış ancak başarıya ulaşmamıştır. 1988 yılında iktidara yeni gelen Başbakan SENANAYAKE, sorunu barışçıl yollardan çözmek için çabalamış ancak bu yumuşak yaklaşımı bir yıl sürmüş ve gerginlik tekrar tırmanmıştır. 2000'lere gelirken Tamil Kaplanları uluslararası arenadaki desteklerini yitirmeye ve başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin terör örgütleri listesine girmeye başlamıştır. Örgütün bürolarının yer aldığı pek çok faaliyetini yürüttüğü ülke olan İngiltere'nin Tamil Kaplanlarını terör örgütü olarak kabul etmesi ve bürolarını kapatması Tamil Kaplanlarını zor durumda bırakmıştır. Uluslararası ortamın gün geçtikçe aleyhine dönmesiyle birlikte Tamil Kaplanları bağımsız devlet talebinden vazgeçerek özerk yapı talebinde bulunmaya başlamıştır.[147] Bu ortamda 2000'li yıllarda Norveç arabuluculuğunda aşama aşama görüşmeler yapılmış, 2002 yılında taraflar ateşkes anlaşması yapmıştır. 2000 - 2008 yılları arasında, Dışişleri Bakanı ve Kara Kuvvetleri Komutanın öldürülmesi ile karşılıklı şiddetli saldırıların gerçekleşmesine rağmen görüşmeler tamamen kopmamış; fakat herhangi olumlu bir sonuç da elde edilememiştir. Hükümet, ateşkes anlaşmasından çekildiğini 2008 yılında açıklasa da ateşkes fiilen 2006 yılında bozulmuştur ve bu süreçte 5.000 kişi hayatını kaybetmiştir.[148]

2005 yılında iktidara gelen ve sertlik yanlısı olduğu iddia edilen RACAPAKASA, Tamil Kaplanlarına kendi iktidarından önce verilen tavizleri geri alarak katı tutum sergilemeye başlamıştır. Ateşkes çerçevesinde görüşmelere devam eden hükümet 2006

[145] Yavuz, a.g.e. s:112.
[146] Topuz, a.g.e. s: 587.
[147] Karaağçlı, Abbas, a.g.e.
[148] Topuz, a.g.e. s: 584-586

yılındaki şiddetli çatışmalar sonrasında Tamil Kaplanlarını askeri önlemlerle yenmeyi amaçlamıştır.

2006, 2007 ve 2008 yıllarında devlet güçleri ile Tamil Kaplanları arasında oldukça şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. 2006 yılında 25 savaş gemisine sahip olan Tamil Kaplanları ile denizde çatışma yaşanmış ve örgüte yönelik kapsamlı operasyonlar düzenlenmiştir. Tamil Kaplanlarının başkente iki uçakla hava saldırısı düzenleyerek Maliye Bakanlığı dâhil bazı noktaları bombalaması ve 2008 yılında önemli saldırılar düzenlemesi devletin itibarını oldukça sarsmıştır.

Ancak 2009 yılında ordu, örgütün hâkim olduğu alanları ve örgüt merkezini ele geçirmiştir. 16 Mayıs 2009 tarihinde Tamil Kaplanları lideri Velupillai PRABHAKARAN'ın öldürülmesi ile Tamil Kaplanları etkisiz hale gelmiştir.[149]

2.4. Kolombiya

Kolombiya'da, 1960'tan bugüne **"FARC (Fuerzas Armadas Revolucionarious de Colombia-Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri)"** başta olmak üzere günümüzde iyice zayıflamış olan **"ELN"** ve diğer örgütler, uzun yıllardır devlet güçleriyle çatışma içerisindedir. Sorunu barışçıl yollarla çözebilmek için geçmişte bazı çabalar olmuş; ancak çözüme ulaşılamamıştır. 2012 yılında, halâ devam etmekte olan yeni bir barış süreci başlamıştır. Kolombiya'nın terör sorunu ve barış süreci hakkında, konunun uzmanı Jenny PEARCE, 04.07.2013 tarihinde sunum yaparak Komisyonu bilgilendirmiştir.

2.4.1. Sorunun Tarihi

Kolombiya'daki sorunun esas nedeni sağ ve sol görüşlerin geçmişte çatışması ve ideolojik ayrım yaşanmasıdır. Sağ ve sol görüşlü grupların 1900'lerin başında çatışması sonucu iç savaş çıkmış ve 100.000'i aşkın kişi hayatını yitirmiştir. Bugüne kadar uzanan terörizmin kökeninde ise 1948 - 1953 yılları arasında yine sağ ve sol görüşlü gruplar arasındaki iç savaş vardır. Bu savaşta yaklaşık 250.000 kişi hayatını kaybetmiştir. İç savaş sonrasında askeri darbe ve baskıcı hükümetlerin başa gelmesi, fakirlik ve çetelerin yaygınlaşması ile birleşince ülkede asayiş tamamen bozulmuştur.

1962 yılında iktidara gelen Leon VALENCIA, köylüleri baskı altına alabilmek için orduyu üzerlerine göndermiştir. Köylüler orduya karşı silahlanarak topraklarını savunmaya

[149] Karaağçlı, Abbas, a.g.e.

çalışmışlardır. Bu ortamda 1965 yılında **ELN** ve **EPL,** 1966 yılında da **"FARC"** gibi örgütler kurulmuştur. Marksist ideolojiyi benimsedikleri belirtilen bu örgütler Sovyet yanlısı ve Çin yanlısı ayrımından dolayı tek bir örgüt olarak ortaya çıkmamışlardır. Devletin baskısı, fakirlik ve uyuşturucu ticareti terör örgütleri ile sorunları şiddetlendirmiş ve barışçıl çabaların önüne geçmiştir.[150]

Kolombiya'daki çatışmaların elli yıl sürdüğünü belirten PEARCE, savaşın ne zaman başladığına dair de ihtilaflar bulunduğu, Kolombiya'daki sorunun çok boyutlu, çok aktörlü, şiddet içeren bir çatışma niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Kolombiya'nın dünyadaki en eşitsiz ülkelerden birisi olduğu ve bunun çatışmaları arttırdığını belirtmiştir. Kolombiya'da sivillerin yaşanan savaşın hedefi haline geldiğini ifade eden PEARCE, hem paramiliter güçlerin hem de FARC'ın sivillere şiddet uyguladığını belirtmiş, bunun nedeni olarak da devleti zayıflatma amacını göstermiştir. Çatışmalardan etkilenenler hakkında bilgi veren PEARCE; resmi rakamlara göre 3,9 milyon kişinin, sivil toplum kuruluşlarının rakamlarına göre de 5,4 milyon kişinin göç ettiği bilgisini vermiştir.

PEARCE'a göre Kolombiya'daki şiddet oranı oldukça yüksektir. 1990'dan itibaren yarım milyon cinayet işlenmiş olup ancak bunun yüzde 10 ila yüzde 12'si siyasi motivasyona sahiptir ve yüzde 7'si de bu mücadeleyle ilgilidir. Kolombiya'da şiddet sürekli olarak yenilenmekte ve yeniden üretilmektedir.

PEARCE, terörizmin sosyal maliyetlerini; şiddet, kayıplar, kaçırılmalar, cinsel şiddet ve sivil toplumun hedef haline gelmesi olarak saymıştır. Ayrıca, FARC'ın 1980'li yıllarda kendi ordusunu kurarak 1990'larda gücü eline alabileceğini düşündüğü, öncelikle kokain yetiştiricilerini koruduğu, uyuşturucu ticareti yaptığı ve pek çok kişinin de ahlaki bakış açısını kaybettiğini ifade etmiştir. ELN'nin de petrol şirketleri oluşturarak petrol ve boru hatları inşa ettirerek güçlenmeye çalıştığı belirtilmiştir.

PEARCE, terörün siyasi maliyeti hakkında değerlendirme yaparak siyasi maliyet olarak öncelikle devletin meşruiyetini kaybetmesini ifade etmiştir. Devlet aktörlerinin şiddete doğrudan katıldığı, sağ görüşlü paramiliter güçlerin desteklendiği ve paramiliter güçlerle siyasetçiler arasında yakın ilişki olduğunu belirttikten sonra, örneğin şimdiki başkanın paramiliter ve silahlı yapılar tarafından desteklendiğini söylemiştir. PEARCE, paramiliter güçlerin çatışmalara katılmadıkları zaman suç örgütleri kurmaya başladığını ifade ederek barış sürecinden sonra şiddetin yeni formlar kazandığı ve sosyal bir şiddete dönüştüğünün görüldüğünü ifade etmiştir.

[150] Dinleyici, Ezgi Çiler, "Kolombiya: Uyuşturucu ve İç Savaş Arasında",Dünya Çatışma Bölgeleri, 2004, s:475-478.

Çatışma sürecinde hem devlet güçlerinin hem de FARC'ın insan haklarını ihlal ettiğini belirten PEARCE, özellikle paramiliter güçlerin kıyım yaparak suç işlediğini, ordunun da pek çok kişiyi öldürüp örgüt mensuplarının kıyafetlerini giydirerek meşrulaştırmaya çalıştığını ileri sürmüştür. FARC'ın da devlet güçleri gibi insan hakkı ihlallerine yol açtığını ifade eden PEARCE, adaletin her iki tarafın da işlediği suçlar göz önüne alınarak sağlanması gerektiği görüşünü paylaşmıştır.

FARC'ın siyasi ve askeri gücüne ilişkin olarak Komisyona bilgi verirken de, siyasi ve askeri gücün hükümetin lehine olduğunu, son yıllarda FARC'ın her iki alanda da zayıfladığını ifade etmiştir. Öncelikle FARC'ın siyasi gücü hakkında değerlendirme yapan PEARCE, FARC'ın terör ve suç faaliyetlerine katılması ile örgütün sosyal adalet ve değişim ihtiyacı görüşlerinin destek yitirmesine sebep olduğunu ileri sürmüştür. FARC'ın kokain yaprağı yetiştiricilerini desteklemesi sonucunda bu grupların desteğini elde ettiği; ancak örgütün askeri olarak zayıflaması nedeniyle koruma sağlayamadığı için kokain yaprağı yetiştiricilerinin de FARC'a güvenemediğini belirtmiştir.

FARC'ın askeri gücünü yitirdiğini de ifade eden PEARCE, FARC'ın geçtiğimiz on yıl içinde çok ciddi oranda zayıfladığını, askeri güçteki zayıflamanın en önemli sebebinin ise ABD'nin Kolombiya ordusuna yardımları olduğunu belirtmiştir. PEARCE'ın verdiği bilgilere göre; 2000'li yıllarda ABD'nin Kolombiya ordusuna 7,9 milyar dolar yardımı olmuştur ve bu yüzden FARC, 18 bin ila 20 bin mensubunu kaybetmiştir. Buna rağmen FARC'ın halen 8.000 ila 10.000 mensubunun bulunduğu bilgisini vermiştir.

2.4.2. Barış Görüşmeleri

PEARCE, günümüzde 2012 yılı haziran ayında başlamış ve hâlihazırda yürümekte olan barış görüşmeleri haricinde geçmişte 3 kere barış görüşmeleri yoluyla sorunu barışçıl yollarla çözme girişimi yapıldığı bilgisini vermiştir. 1984 - 1987, 1991 - 1992 ve 1999 - 2001 yıllarında yapılan görüşmelerden olumlu sonuç alınamamıştır. Olumsuz sonuçlanan her süreç sonunda çatışmalar daha da şiddetlenmiştir. 1984 - 1987 yılları arasında gerçekleştirilen ilk barış görüşmesi sürecinde ateşkes ilan edilmiş; ancak ordunun ve Kolombiyalı elitlerin desteklerinin alınamaması ve uyuşturucu trafiğinin artışıyla birlikte barış sağlanamamıştır.

1991 - 1992 yıllarındaki ikinci barış görüşmelerine baktığımızda kısmî başarı elde edildiği görülmüştür. Bu dönemde FARC ve ELN barış görüşmelerini kabul etmişlerdir. FARC'ın siyasal hayata katılmaya başlaması ve anayasa reformu barış umutlarını arttırmıştır. Ancak PEARCE'a göre dünyanın en demokratik, en reformcu ve en katılımcı anayasası olan

1991 Kolombiya Anayasası gereği gibi uygulanmamıştır. 1991 yılı barış görüşmelerinde Anayasa Meclisi kurulmuş ancak Anayasa Meclisinde oylama yapıldığı gün FARC'ın merkezleri bombalanmıştır.

PEARCE'ın Komisyona verdiği bilgilere göre; 2012 yılı Ağustos ayında başlayan yeni barış sürecinin tarafları FARC, Kolombiya hükümeti ve üçüncü taraf olarak Küba, Venezuelâ, Norveç ve Şili'dir. Görüşme sürecinde FARC ateşkes teklif etse de hükümet ateşkesi reddetmiştir. Hükümetin ateşkesi reddetme nedeni, FARC'ın görüşme sürecini ateşkes yoluyla geçmişte olduğu gibi toparlanma süreci olarak kullanmasını engellemektir [151]

Kolombiya Başkanı **"barış görüşmesi yokmuş gibi savaşmak ve savaş yokmuş gibi barış görüşmelerini yürütmek"** gerektiğini belirterek ateşkese gerek olmadığını vurgulamıştır. ELN'nin, barış görüşmelerinde yer almamakla birlikte sürece sonradan dâhil olacağı tahmin edilmektedir.

Barış süreci resmen 2012 yılı Ekim ayında Oslo'da başlamış ve ilk toplantı Havana'da gerçekleştirilmiştir. Barış süreci, ön görüşmelerle belirlenen altı gündem maddesi üzerinden yürümektedir. Gündem;

- 1. madde olarak Tarımsal Sorunlar,
- 2. madde olarak Siyasal Katılım,
- 3. madde olarak Uyuşturucu Sorunun Çözülmesi,
- 4. madde olarak Mağdurlar,
- 5. madde olarak Ateşkes ve
- 6. madde olarak da Sürecin Meşrulaştırılması ve Uygulanmasından oluşmaktadır.

Gündem maddelerinin belirli ve sınırlı olmasının geçmişteki barış görüşmelerinden elde edilen deneyimlerden kaynaklandığını ifade eden PEARCE, 1992 ve 2002 yıllarındaki görüşmelerde 12 gündem maddesinin belirlendiği, 6 madde ile somut ve hızlı sonuç alınmasının hedeflendiğini dile getirmiştir. Sürecin genel stratejisini savaşı bitirmek ve sonrasında barış oluşturmak olarak ifade eden PEARCE, iki şeyin aynı anda elde edilemeyeceğini vurgulayarak öncelikli hedefin çatışmayı sona erdirmek olduğu, barışı inşa etmenin ikinci adım olduğunu dile getirmiştir[152].

[151] http://www.economist.com/news/americas/21578684-deal-land-marks-welcome-breakthrough-peace-talks-there-still-much-do-and Erişim Tarihi:01.10.2013.
[152] Komisyonun 04.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

2.5. Görüşmelerle Çözülmüş Diğer Bazı Çatışmalar

Yukarıdaki kısımda ayrıntılarıyla irdelenen sorunlardan sadece Kuzey İrlanda sorunu görüşme yoluyla çözülmüştür. Kolombiya'da sorunun çözümü için 2012 yılında başlayan görüşme süreci halen devam etmektedir. İspanya'daki sorunlar için görüşmeler uzun yıllar sürmüş; ancak sorun daha çok demokratik açılımlar ve güvenlik tedbirleri yoluyla çözülmüştür. Sri Lanka'da Tamil Kaplanlarının askeri yöntemlerle etkisiz hale getirilmesiyle en azından çatışmalar sona ermiştir. Bu örneklerin dışında görüşme yoluyla başarıya ulaşmış bazı süreçler de bulunmaktadır.

El Salvador, Guatemala, Güney Afrika, Tacikistan, Sierra Leone, Sudan'ın güneyi, Burundi, Endonezya (Açe) ve Nepal gibi ülkeler sorunlarını uzlaşarak çözmeyi başarmışlardır. Çözüm süreci her ülkede farklı seyir izlemektedir. Kuzey İrlanda'da aralıklı olarak 21 yıl süren uzlaşma süreci, Endonezya'da 5 yıl, Nepal'de 4 yıl sürmüştür. Birleşmiş Milletler bu süreçlerin çoğunluğunda arabuluculuk rolü üstlenmiştir. [153]

El Salvador'da, pek çok örgütün birleşimiyle oluşan "**FMLN (Ulusal Kurtuluş için Farabundo Marti Cephesi)"** ile devlet kuvvetleri arasındaki çatışmalar nedeniyle 75.000 kişi hayatını yitirmiştir. Çatışmalar 1980 yılında başlamış ve 1990'lara doğru uzlaşma arayışları ile beraber 1992 yılında barış anlaşması imzalanmış ve sorun çözülmüştür. El Salvador'daki barış görüşmeleri sekiz yıl sürmüştür. Süreçte; halkın barış arzusu, Birleşmiş Milletler (BM) ve arabulucu ülkelerin çabası ile çatışan taraflara ilişkin faktörler önemli rol oynamıştır. Süreç, çatışmaların durdurulması ve FMLN'nin siyasal yaşama katılması olarak iki aşamaya ayrılmış ve 1992 yılında yapılan anlaşma ile çözüme ulaşmıştır.

Guatemala da silahlı çatışmaların görüşme ile sona erdirildiği ülkelerden biridir. 1996 yılında imzalanan anlaşma ile 36 yıldır süren ve 200.000'den fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olan çatışmalar bitmiştir.[154] Ancak her ne kadar çatışmalar sona erse de 2000'li yılların sonlarında dahi anlaşmanın bazı maddelerine riayet edilmediği görülmüştür. Çünkü sürecin aşırı beklentiler içerdiği ileri sürülmüş ve daha gerçekçi bir anlaşmanın çok daha iyi olabileceği hususunda görüşler öne sürülmüştür.

Guatemala'da çatışmaların barışa dönüşmesinde dönüm noktası, 1985 yılında demokratik yaşama geçişle birlikte askeri vesayetin sona ermesidir. Demokrasiye geçişler sonrasında sorunun görüşme yoluyla çözülebilmesi için girişimler yapılmıştır. Diğer barış

[153] Fisas, Vicenç, 2013 Yearbook on Peace Processes, Escola de Cultura de Pau, Universitat Autonoma de Barcelona. s: 107. Erişim Tarihi: 12.11.2013. http://escolapau.uab.cat/img/programas/procesos/13anuarii.pdf

[154] Emre, Halil Can, "Guatemala: Orta Amerika'da Sonu Gelmeyen İdeolojik Çatışma" Dünya Çatışma Bölgeleri, Ankara, 2004, s: 545.

süreçlerindeki gibi üçüncü taraf olarak Kolombiya, Meksika, Norveç, İspanya ve ABD gibi ülkelerin desteği belirleyici olmuştur. Barış sürecine başlama girişimlerinin bir anlaşmaya dönüşerek çatışmayı sona erdirmesi yaklaşık 10 yıl sürmüştür.[155]

Endonezya'da **GAM (Özgür Açe Hareketi)** isimli örgütün 1976 yılında Açe'nin bağımsızlığını talep etmesiyle başlayan çatışmalarda 15.000 kişi ölmüş ve sorun ancak 30 yıl sonra 2006 yılında yapılan anlaşma ile çözülebilmiştir.

Sorunun barışçıl çözümü için 2000 yılında başlayan görüşmeler 2002 ve 2003 yıllarında da devam etmiş; ancak GAM'ın bağımsızlık talebinden vazgeçmemesi üzerine görüşme süreci kesilmiştir.

2004 yılında gerçekleşen büyük tsunami, görüşmelerin yeniden başlamasına zemin hazırlamıştır. 2005 yılında İsveç arabuluculuğunda başlayan görüşmeler, 2006 yılında başarıya ulaşmıştır. 5 sene süren barış sürecinde GAM'ın bağımsızlık talebinden vazgeçerek otonomiye razı olması, silahsızlanması ve genel af gibi faktörler önemli rol oynamıştır.[156]

2.6. Uluslararası Örneklerden Çıkartılabilecek Dersler

Dünya tarihinde ne yazık ki çok sayıda çatışma ve anlaşmazlık örneği bulunmaktadır. Son yüzyılda çatışmaların tarafları, nitelikleri ve etkileri değiştiği gibi anlaşmazlıkların en son noktası olan silahlı çatışmaların barışçıl bir şekilde çözülmesi hususunda ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Artık uluslararası arena silahlı çatışmaya yol açan anlaşmazlıkların nasıl çözülebileceğine dair pek çok tecrübe biriktirmiştir. Özellikle 1990'ların başından itibaren sorunların masada görüşülerek çözülebileceği anlayışının gelişmesiyle pek çok sorun masaya yatırılmış ve Kuzey İrlanda, Nepal, Guatemala, Güney Afrika, El Salvador, Endonezya ve diğer birçok yerdeki sorun barışçıl yöntemlerle çözülmüştür. Silahlı çatışmaları sona erdirebilmek ve toplumsal barışı kalıcı bir şekilde tesis edebilmek için uluslararası çatışmalar ve çözüm süreçlerinden bazı dersler çıkarılması önemli görülmektedir.

Silahlı çatışmaların görüşülerek çözülmesi girişimlerine ilişkin en başta yanıtlanması gereken soru; "Neden görüşerek çözüm?"dür. Taraflar bir ay ya da bir yıl önce silahlı çatışmalar içerisindeyken neden görüşmeye başlamıştır? Görüşmeye başlamada tüm çözüm süreçlerinin ortak özelliği, **halkın silahlı çatışmalardan bıkması ile barış ve huzur talebi**dir.[157] Tarafların çatışma döneminden uzlaşma sürecine geçiş sebebi olarak öne sürülen diğer etkenlerden biri de uluslararası çatışma literatüründe **"olgunlaşma noktası"** olarak

[155] Fisas, a.g.e., s: 108-109.
[156] Fisas, a.g.e., s: 105.
[157] Fisas, a.g.e., s: 107.

adlandırılan çıkmaza ulaşılmasıdır. Olgunlaşma teorisine göre; çatışmanın tarafları şiddetin devamının barışçıl alternatiflerden daha maliyetli olduğu kanısına varırsa iki tarafa da zarar veren kördüğüme ulaşılır. Bu durum görüşmeler için fırsat oluşturur ve her iki taraf, zarar veren çatışma yerine, görüşme yoluyla adil ve tatminkâr çözüme ulaşma sürecine girebilir. Örneğin, uzun süren mücadeleler sonunda IRA, silahlı çatışmayla İngilizleri Kuzey İrlanda'dan çıkartamayacağını, İngilizler de IRA'yı askeri yöntemlerle yenemeyeceğini anlamış olabilir. Her iki tarafı da memnun edecek çözüm yolu bu süreç sonrasında aranmaya başlanmıştır.[158]

Görüşme masasına oturmayı sağlayan önemli bir husus da devletlerin karar alma süreçlerine ilişkindir. Guatemala'da çatışmaların barışa dönüşmesinde dönüm noktası olarak 1985 yılında **demokratik yaşama geçiş**le birlikte askeri vesayetin sona ermesidir. Demokrasiye geçiş sonrasında sorunun görüşme yoluyla çözülebilmesi için girişimler yapılmıştır. Demokratik süreç, nihayetinde 1996 yılında çatışmaların tamamen sona ermesini sağlamıştır.[159]

"Çözüm zaman alır" ifadesi barışçıl çözümlerden çıkartılabilecek en somut derslerden biridir. El Salvador, Guatemala, Güney Afrika, Tacikistan, Sierra Leone, Sudan'ın güneyi, Burundi, Endonezya (Açe) ve Nepal gibi ülkeler sorunlarını uzlaşarak çözmeyi başarmışlardır. Çözüm süreci her ülkede farklı seyir izlemektedir. Kuzey İrlanda'da aralıklı olarak 21 yıl süren uzlaşma süreci, Endonezya'da 5 yıl, Nepal'de 4 yıl sürmüştür. Kuzey İrlanda sorununda barış anlaşması 1998 yılında imzalanmasına rağmen IRA ancak 2005 yılında silahlı mücadeleyi bıraktığını açıklamıştır. Ancak 1990'ların ortasından itibaren esen barış havası, silahlı eylemleri oldukça sınırlamıştır.

Halkın barış talebi çözüm süreçlerinin ana unsuru iken bu talebin en somut karşılığı **demokratik reformlar** olarak ortaya çıkmıştır. Demokratik reformlarla halkın güveni kazanılmakta ve nihayetinde **"demokrasi terörü mağlup etmektedir."** Demokratik adımlara uyum sağlayamayarak halkın barış talebine kulak tıkayan taraflara halk sırtını dönmüştür. ETA örneğini incelediğimizde gözümüze çarpan husus ETA'nın İspanya Hükümetinin demokratik reformlarına rağmen ısrarla çatışmaları sürdürmeye çalışması ve sonunda tasfiye olmasıdır. İspanya Hükümetlerinin 1980'lerde yapmaya başladıkları demokratik reformlar 1990'larda meyvelerini vermiş ve halk demokratik reformlara ayak uyduramayan ETA'ya ve siyasi kanadına desteğini azaltmıştır.

---

[158] Zartman, I. William, "The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments" School of Advanced International Studies, John Hopkins University, Erişim Tarihi: 25.09.2013. http://www.ethnopolitics.org/ethnopolitics/archive/volume_I/issue_1/zartman.pdf

[159] Fisas, a.g.e., s: 108.

Ayrıca incelenen çatışma ve barış süreçlerinde dikkat çeken önemli bir husus da **uluslararası unsurların çatışma ve çözüm süreçlerindeki etkisi**dir. Guatemala sürecinde Kolombiya, Meksika, Norveç, İspanya ve ABD; Endonezya sürecinde İsveç, El Salvador sürecinde BM ve Kuzey İrlanda sürecinde ABD arabuluculuk rolü üstlenen ve olumlu katkılarıyla çatışmaların sona ermesinde rolleri yadsınamayacak aktörlerdir.

Ancak uluslararası aktörlerin görüşme süreçlerindeki arabuluculuktan başka çatışma süreçlerindeki rolleri de gözden kaçırılmamalıdır. Pek çok örgüt uluslararası camiadan aldığı desteğin sona ermesi ile geçmişte öne sürdüğü talepleri yumuşatarak barış masasına oturmuştur. Örneğin, IRA ABD'de yaşayan İrlandalılardan, Tamil Kaplanları İngiltere'de yaşayan Tamillerden destek alarak çatışmalarını sürdürmüş, ETA üyeleri Fransa'da serbestçe hareket edebildikleri için yakalanmamışlardır. Ancak uluslararası koşullar örgütlerin aleyhine döndüğünde örgütlerin hareket kabiliyeti de azalmış ve barışçıl çözüm yolları açılmıştır. Mesela IRA, ETA ve Tamil Kaplanları gibi örgütlerin ABD ve AB terör örgütü listelerine alınması, IRA'ya ABD'den yapılan yardımların kesilmesi, ETA üyelerinin Fransa tarafından yakalanmaya başlanması ve Tamil Kaplanlarının İngiltere'deki bürolarının kapatılmasıyla bu örgütler zayıflamış ve çatışma güçlerini yitirmişlerdir.

Son olarak çözüm süreçlerinde tartışmaların en çok düğümlendiği ve süreci kesme noktasına bile götürebilecek önemli bir husus, **örgütlerin silah bırakması** meselesidir. Özellikle IRA'nın 1998 yılında yapılan anlaşmaya rağmen 2000'lerin ortalarına kadar silah bırakmaya yanaşmaması süreci zora sokmuştur. Ancak IRA'nın siyasi kanadı liderinin silah bırakılması konusundaki açık çağrısı krizi sonlandırmıştır.

Çatışma çözümünde şu zorlukları unutmamak gerekir:[160]

- Çok kültürlülük ve çeşitlilik içinde birlik kolay değildir. Kültürler dinamiktir ve devamlı değişim içindedirler.
- Yerel halkın bilgi ve kültürünü göz önüne almak gerekliliği vardır. Geleneksel çözüm yöntemlerinden farklılık bu noktada doğar.
- Kadınların, çocukların ve gençlerin barış inşası ile barışa destek çabaları daha merkezi konumda değerlendirilmek durumundadır.
- Hakiki diyalog süreçleri ortaya konulan projeler arası köprü kurabilir niteliktedir.
- Anlaşmazlık sistemlerinin dizaynı sürecinin teşhis edilmesinde; kimlik, korku ve yanlış kabuller gibi öznel hususlar ile toprak, kaynaklar ve elit güç paylaşımı gibi nesnel kriterlere eşit önem atfedilmelidir.
- Din, barış inşası ile etnik ve sosyal çatışma çözümünde önemli rol oynar.

[160] Senehi Sean Byrne and Jessica, Revisiting the CAR Field, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 525-530

- Hoşgörü, affetme, merhamet, iyilik ve uzlaşı bu alanda etkili İnsan Hakları Yaklaşımı uygulamalardır.
- Çatışmada tarafları, konuları, ilişkileri ve kaynakları iyi tanımlamaya ve kızgınlık, cinsiyet, sınıf, din ve kültürün etkisini içeren insani ve duygusal hususlara odaklanmaya ihtiyaç vardır.
- Başından geçenleri anlatma gibi yaratıcı ve insani metotlar bu alanda uygulama ve teori geliştirmekte önem taşırlar.
- İnsanların yaşadıkları çevre ve ortamın güvenliğinin çatışma çözümü alanındaki felsefi kökler, teoriler ve uygulamalarla bağlantılı olmaya ihtiyacı vardır.

Komisyona konuk olarak katılan Doç. Dr. Şener AKTÜRK, diğer ülke örneklerini ve Türkiye'nin içinde bulunduğu konumu değerlendiren bir metni Komisyonumuza sunmuştur;

" Bazı açılardan Türkiye'ye benzer koşullara sahip ve kısmen Türkiye'ye benzer etnik ve ulusal kimlik meselelerinin çözümleriyle meşgul olan komşu ülkelerden başlayarak, Avrupa, Avrasya ve Ortadoğu coğrafyasında etnik ve ulusal kimliklere yönelik devlet politikalarının karşılaştırmalı olarak ele alınması en faydalı bir yöntem olacaktır. Etnik meselelerin çözümüne ilişkin ortaya konan önerilerin de, herşeyden önce bahsi geçen ülkenin iç siyasal dengeleri göz önüne alındığında " mümkün," uluslararası hukuk ve insan hakları standartları açısından da " makul" olması gerekmektedir.

Modern uluslararası sistem, isminden de anlaşılacağı üzere, devletlerin uluslara karşılık geldiği ön kabulüne göre şekillenmiş bir ilişkiler rejimidir. Dolayısıyla uluslararası sistem her devlete ulus tanımı yapmayı yapısal bir zorunluluk olarak dayatmaktadır. Bu verili durumdan hareketle, her devlet doğrudan veya dolaylı olarak bir ulus tanımı yapmak zorundadır denilebilir. Uluslararası hukukta her devletin tüm vatandaşları o devletin ulusu olarak kabul edilmektedir. Bu temel seviyede, bir devlet hiçbir ulus inşası söylemi benimsenmese bile uluslararası hukuk o devletin tüm vatandaşlarını bir ulus olarak tanımlamaya devam edecektir. Kimlik politikları konusunda devletler arasındaki asıl farklılıklar, ulusun içindeki etnik çeşitliliğin tanımlanması, tanınması ve yönetilmesi konusunda benimsenen değişik ilkeler ve bu ilkelere yönelik kullanılan farklı yöntemlerde ortaya çıkmaktadır.

Bazı devletler yönetimleri altındaki nüfus içinde bir veya birkaç etnik gruba ayrıcalıklar tanımak, diğerlerini ise bazı haklardan mahrum bırakmak ve hatta vatandaşlık hakkı bile vermeyerek hükmettikleri nüfus arasında katı ve resmi bir hiyerarşi oluşturmak amacıyla etnik çeşitliliği resmen tanır ve kayıt altına alırlar. Örneğin tüm nüfusunu, kayıt altına alınmış dört ırktan birine (beyaz, sarı, esmer, siyah) mensubiyet çerçevesinde tasnif

etmiş, ve her ırka has meslekler, okullar, hastaneler, ve yerleşim yerleri tahsis eden Apartheid dönemi Güney Afrika Cumhuriyeti (1990 yılına dek) böyle bir ulus devlet modelini uygulamıştır. Benzer şekilde, Almanya, Japonya, Estonya gibi bazı Avrupa ve Asya devletleri de tek bir etnik köken (etnik Japon, etnik Alman) haricindeki nüfusa vatandaşlık dahi vermeyerek onları seçme ve seçilme hakkı başta olmak üzere pekçok temel siyasi haktan mahrum bırakmışlardır. Türkiye'ye yakın bölgelerde benzer bir modeli uygulayan ülke İsrail'dir. İsrail, 1967'den itibaren onyıllarca (ve bir kısmını halen) Batı Şeria ve Gazze'yi işgal ettiği halde, bu topraklarda İsrail yönetimi altında yaşayan milyonlarca Filistinli'ye vatandaşlık vermemiş, dolayısıyla seçme ve seçilme hakkı başta olmak üzere tüm temel siyasal haklardan mahrum bırakmıştır. Yine İsrail, 1948'de kurulduğu sınırlar içerisinde yaşayan nüfusunun Arap/Filistinli kökenli olan kısmının, ki bu İsrail nüfusunun neredeyse beşte birine karşılık gelmektedir, İsrail ordusunda askerlik yapmasına izin vermemekte, ve böylelikle nüfusun etnik Yahudi olmayan bu büyük kısmını askerlikten kaynaklanan geniş sosyal haklardan mahrum etmektedir. Kısacası, İsrail vatandaşı olan bir etnik Arap (Müslüman veya Hıristiyan) ile bir etnik Yahudi eşit haklara sahip değildir ve bu eşitsizlik hukuka aykırı değil, kendini Yahudi Devleti olarak tanımlayan İsrail hukukunun gereğidir.

Saddam Hüseyin döneminde Kürtler de dahil Arap olmayan etnik unsurların kimyasal katliamlar da dahil çeşitli yöntemlerle zulme uğradığı ve bu etnik grupların Arap-egemen topluma, şehirlere, devlet yapısına entegre olmasının engellendiği Irak da bazı yönlerden böylesi bir ulus inşası modeline benzerlik göstermektedir. Böylesi bir dışlayıcı etnik Arap milliyetçiliğinin sonucu olarak Saddam dönemi Irak'ta, Bağdat ve Basra gibi büyük şehirlerde, ve Irak'ın entelektüel, kültürel, ve ekonomik seçkinleri arasında, yoğun bir Kürt ağırlığı oluşmamış, Kürtler bir nevi Irak'ın kuzeyine hapsedilmiştir.

Türkiye de dahil olmak üzere Yunanistan ve Bulgaristan gibi Türkiye'nin komşusu olan birçok devlet ise ülkelerinde değişik etnik kökenlerden gelen nüfusları vatandaş olarak kabul edip seçme ve seçilme hakkı tanıdıkları halde, tüm vatandaşları ortak din, mezhep, dil veya kültür ekseninde asimile etme yoluna başvurmuşlardır. Bu şekilde, nüfusunun önemli kısmı, pekçok bölgede çoğunluğu, etnik Slav, Arnavut, Ulah, ve diğer kökenlerden olan kuzey Yunanistan vilayetleri (Makedonya ve Epir bölgeleri gibi) 19. ve 20. Yüzyıl boyunca kademeli olarak asimile edilmiştir. Bunun gibi, Bulgaristan da 19. ve 20. yüzyıl boyunca Hıristiyan ve Müslüman pekçok etnik grubu asimile etmeye çalışmış, fakat bu asimilasyon çabası Todor Jivkov'daki aşırı baskıcı dönemde özellikle Türk, Pomak, ve Çingene gibi Müslüman etnik grupların ve uluslararası camianın tepkisiyle kısmen başarısız olmuştur. İran İslam Cumhuriyeti gibi bazı devletler ise resmen belli bir dini-mezhebi (Şi-Caferi) unsuru milli

kimliğin merkezine koyarak, nüfusun yaklaşık dörtte birini oluşturan Azeriler başta olmak üzere değişik etnik köken ve anadile sahip oldukları halde egemen din ve mezhebe mensup azınlıkları asimile etme yoluna gitmişlerdir.

Asimilasyonun sebep olduğu toplumsal yaraların tedavisi yolunda, yukarıda saydığımız ülkeler de dahil, demokratikleşme sürecinden geçişte birtakım telafi edici adımlar atılmıştır. En genel anlamıyla, asimilasyon döneminde bastırılan, yasaklanan etnik kimliklerin kamusal alanda ifadesinin yolu açılmıştır. Bazı ülkeler etnik kimliğin ifadesini ancak özel girişim seviyesinde serbest bırakırken, bazı ülkeler de devlet eliyle radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarında etnik azınlık kimliklerinin ifadesine yer açmıştır. Her ne kadar Yunanistan'da halen adından 'Türk' tabirini kullanan sivil toplum örgütlerine müsaade edilmese, Bulgaristan'da Türkçe seçim konuşmasına cezai yaptırım uygulanabiliyor olsa da, bu ülkeler 1980'lerde uyguladıkları katı asimilasyoncu politikaları biraz gevşetmiş görünmektedir. Fakat buna rağmen Yunanistan'da ve Türklerin nüfusun sekizde birini oluşturduğu Bulgaristan'da dahi Türkçe sadece seçmeli dil dersi olarak ve bazı yerlerde ancak normal müfredata ek bir yük olarak almak isteyenlere öğretilmektedir. Dolayısıyla ne Yunanistan'da ne de Bulgaristan'da seçmeli dil dersi olarak okutulmasının haricinde örneğin fen bilimleri ve sosyal bilimler derslerini de kapsayacak şekilde Türkçe anadilde eğitim yoktur.

Türkiye de demokratikleşme sürecinde geçmiş asimilasyonun sonuçlarını telafi etmek ve eşit vatandaşlık idealini somut icraatlarla gerçekleştirmek amacıyla Kürtler başta olmak üzere vatandaşları arasındaki etnik kimliklerin kamusal alanda tanınması açısından birtakım adımlar atabilir. Burada bazıları halihazırda gerçekleştirilmiş bazıları ise halen gerçekleşmemiş reformlar arasında, Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayın ve öğretim yapılması ve bu dillerde yoğun talep olduğu takdirde kamuda hizmet verilmesi; halk arasında Türkçe dışındaki dillerdeki ismiyle anılan, bilinen yerlere bu isimlerinin resmen iadesi; il genel meclisleri ve belediye meclislerinin birleştirilerek yetkilerinin arttırılması; tarih dersinde ülkenin tarihinin pekçok yerli ve göçmen etnik grupların ortak tarihi olarak anlatılması; etnik boyutlu şiddet sonucu kanunsuz bir şekilde öldürülen kimselerin itibarının iadesi ve katillerinin cezalandırılması sayılabilir.

Türkiye'de kamusal alanın dışına itilen sadece etnik kimlikler değil, hatta onlardan çok daha fazla olmak üzere dini kimliklerdir. Bu da asimilasyonun yarattığı tahribatın tedavisi için laikliğin de reforma uğramasını gerekli kılmaktadır. Şöyle ki, dışlayıcı bir laiklik yorumunun sonucu olarak kamusal alanda yasaklanan başörtüsü gibi dini motifler, namaz ve oruç gibi ibadetler, Kürtler de dahil olmak üzere pekçok etnik kimliğin de esas kültürel

unsurları arasındadır. Dolayısıyla, başörtüsü başta olmak üzere dini kıyafet ve simgeleri, ibadet ve ritüelleri kamusal alanın dışına iten dışlayıcı laiklik anlayışının da reforme edilerek, kamusal alan dışına itilen dini kimliklerin ifadesine imkan verilmesi, aslında Kürt meselesi başta olmak üzere etnik kimliklerin tüm kültürel unsurlarıyla birlikte kendini ifadesi için son derece gerekli bir adım olacaktır."

Komisyon tarafından görüşlerine başvurulan Prof. Dr. Yakın ERTÜRK; barış ve görüşme deneyimleri ile ilgili bilgi sahibi olma imkânı bulduğu 17 ülke ile ilgili tespitlerini şu şekilde ifade etmiştir:[161]

" Gittiğim 17 ülkenin pek çoğu çatışma ve çatışma sonrası konumda olan ülkelerdi. İşte, El Salvador, Guatemala ilk gittiğim ülkeler, ondan sonra, Afganistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti vesaire gibi pek çok ülkede bu çatışma konusundaki sorunları, barış süreci vesaire gibi alanlarda gözlemler yapma imkânım oldu. Bilfiil barış müzakerelerinde bulunmadım ama uluslararası karar alma mekanizmalarındaki müzakerelerin içinde bulundum ve gözlemledim ve bunlar da birbirinden çok farklı olmayabiliyor. Sonuç itibarıyla farklı görüşlerin ortak bir yerde, bir tabanda buluşması bu " müzakere" dediğimiz olay. Tabii, barış müzakerelerinin daha, ilave birtakım sorunları da var.

*Fakat şöyle bir şeyle başlamak istiyorum: Şimdi, özellikle 1990'dan sonra **"barış süreci"** dediğimiz süreç, daha çok, iç çatışmalara yönelik olarak ortaya çıkmaya başladı ve Soğuk Savaş sonrası bütün o 1990'lı yıllar, o dönem, bir yerde **"barış anlaşmaları on yılı"** olarak literatüre geçti ve biraz önce sözünü ettiğim gibi, bu dönemde en önemli barış süreci El Salvador ve Guatemala'da yaşanmıştı ve bu iki ülkeye de 2000'li yıllarda giderek o süreci, tarihçesini ve bugünkü durumu izleme imkânım oldu.*

*Tabii, barış kolay bir süreç değil. Bunu siz benden daha iyi görüyorsunuz çünkü barışı yönlendiren kişilersiniz. 1990'lı yıllarda barış anlaşmaları imzalanmış olmasına rağmen bu iki ülke henüz barışa erişmiş değil çünkü barış durumunu biz **"silahların susması"** şeklinde tanımlamıyoruz. Tam tersine, silahların susması olayın sadece en teknik ve belki de en kolay yanı ama asıl barış süreci, **"toplumsal barışın sağlanması"**dır.*

1990'lı yılların bir diğer önemi, bu konuştuğumuz konulara ilişkin, tabii, eski Yugoslavya ve Ruanda'daki çatışmalardı ve bunlar, hakikaten, o dönemde -bazılarınız o dönemi çok iyi hatırlayamayabilirsiniz yaşınız itibarıyla- bütün dünyayı sarstı. Özellikle Yugoslavya Avrupa'nın göbeğinde acımasızca bir savaş yaşadı ve bu savaşlarda biz, daha önce savaş analizlerine girmeyen kadına yönelik şiddetin nasıl bir savaş aracı olarak kullanıldığını gördük ve o tarihlerden sonra da kadın konusu savaş tartışmalarında, barış tartışmalarında önemli bir yer edindi ve bu konuda pek çok, Birleşmiş Milletler bünyesinde mekanizmalar oluşturuldu. İşte, Güvenlik Konseyinin 2000 yılında kabul edilen 13/25 no.lu kararı gibi; kadın, barış, güvenlik. Bunlara daha sonra değineceğiz. Sanıyorum, zaten benden önce gelen ve burada sizlerle görüş paylaşan bazı arkadaşlarımız bunlara değinmiştir.

Fakat ben şöyle bir veri size sunmak istiyorum ve ondan sonra da bu verinin ne anlama geldiğini belki tümüyle konuşamayız çünkü zamanımız kısıtlı ama bence insanın kafasını meşgul eden bir veri.

[161] Komisyonun 11.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

Güvenlik Konseyi, biliyorsunuz, Birleşmiş Milletlerin çok temel bir kurumudur ve Birleşmiş Milletler anayasası diyebileceğimiz sözleşme ile kurulan Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyini çok temel bir birim olarak tanımlamış ve onun kararlarını bağlayıcı olarak nitelemiştir yani diğer sözleşmeler gibi, devletler onaylayarak sözleşmeye taraf olmuyor, Güvenlik Konseyinin kararları bağlayıcıdır ama buna rağmen, bakın, 13/25 no.lu karar Türkiye'de hiç nedense –nedense değil, nedenlerini biliyoruz- şimdi bu barış süreci başlayıncaya kadar hiç yankı yapmadı.

Fakat asıl benim değinmek istediğim veriler şöyle: BM'nin kuruluşu olan 1946 yılından 1989'a kadar yani kırk üç yıllık süre içerisinde -ki bu Soğuk Savaş dönemidir- Güvenlik Konseyi ortalama 15 karar almış. Yani mutlak sayısı 646 yani kırk üç yılda 15, bir yıla düşen karar sayısı ortalama 15. 1990 ve 1999 yılları arasında yani dokuz yıllık süre içinde ortalama karar sayısı 64. Bakın, süre de azalmış ve karar sayısı artmış. 2000'le 2006 arasında yani altı yıllık bir süre içinde de ortalama 75,5 karar almış. Tabii, bu kadar karar alınınca insan düşünür ki dünya artık barışa koşan bir durumda. Tam tersine, tabii, böyle olmadığını biliyoruz.

Peki neden bu böyle ve neden 1990'lı yıllar iç çatışmaları ön plana koydu? Tabii, bu kendi başına bir çatışma ve barış dersinin analizidir. Bunlara girmek mümkün değil ama bildiğimiz gibi Soğuk Savaş sonrası, Sovyetlerin yıkılmasıyla o katı devletçi dünya düzeni çok farklı bir düzene doğru evrilmeye başladı. Coğrafi sınırlar yeniden çizildi. Bunun yanı sıra 1990'lı yıllarda, taa 1948'de kabul edilmiş olan Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve ondan türeyen sözleşmeler yükselen değer olarak ortaya çıktı ve böylece bireyler ulus devletin sınırlarının dışında haklarını arayabilecekleri meşru birtakım mekanizmalara yönelmiş oldular ve bütün bunlar, geçmişten günümüze kadar gelen ve üstü bir yerde kapanmış, belleklerde, toplumsal hafızalarda hâlâ yerini koruyan birtakım insan hakları ihlalleri artık dile getirilir hâle gelmiş…

Bunların yanı sıra, sandıkla özdeşleşen liberal demokrasi anlayışı artık sorgulanır hâle geldi. " Sandıkta ben şu kadar oy aldım, dolayısıyla mutlak hâkimiyet bendedir:" anlayışı Soğuk Savaş döneminde -sandığın olmadığı ülkelerde zaten ihtiyaç yoktu- meşruluk taşırken bugün artık biz demokratik meşruiyeti sadece sandıkta aramıyoruz, bunun dışında başka yerlerde arıyoruz ve burada da sivil inisiyatif tabii çok önemli bir yeni hak arama alanı oluşturmuştur ve Türkiye açısından baktığınız zaman 1990'lı yıllar hakikaten Türkiye için de çok ilginç. Hatta 1980'lerde başlar, o darbenin getirdiği suskunluğun ardında yeni hak arayışları kendini ifade etmeye başlar ve 1990'larda çok daha meşru zemin bulmaya başlar. Kadın hareketi mesela bunlardan en önemlilerinden birisidir. İslamcı hareket keza çok daha görünürlük kazanmıştır. Kürt hareketi gene Kürtlük temelinde birtakım taleplerle kendini göstermeye başlamıştır ve bu konuda tabii, çok yazılan, çizilen şeyler olmuştur.

Bu " Neden?" dediğim soruya bir son yanıt da belki, devlet hâkimiyeti anlayışının yani devlet paradigmasının artık değişmiş olması. Devletin mutlak hâkimiyeti bir dönüşüme uğramıştır. O Soğuk Savaş dönemindeki devlet sistemi, bugün her ne kadar devletler sistemi içinde yaşıyorsak da artık dönüşüme uğramış ve hak ihlalleri için bir zırh olmaktan artık çıkmıştır. Devlet hesap verme durumuna gelmiştir ve böylece de devletin meşruluğu sadece sandıkta veya devlet olmaktan kaynaklanan bir zeminde değil, kendi sınırları içinde, kendi sorumluluğu altında olan insanların -vatandaşı olsun veya olmasın- haklarını koruyabildiği, garanti altına alabildiği oranda bu meşruiyet söz konusu olmaktadır. Uluslararası düzeyde bu saygınlık vesaire büyük ölçüde bu temele dayanır.

Tabii, bunları söylerken uluslararası düzeyi tozpembe göstermek istemiyorum. Son derece çifte standartların olduğu, çelişkilerden oluşan bir sistem ancak artık geldiğimiz nokta, devletin insan hakları alanındaki sorumluluğunun ön plana geçmiş olduğunu ve bunun da sadece ulusal sınırlar içerisinde değil, bir uluslararası mesele hâline geldiğini söylemek istiyorum yani bugün uluslararası düzeydeki denetim mekanizmaları herhangi bir devlete, egemen devlete gidip hesap sorabiliyor insan hakları ihlalleri alanında ve bunun karşılığında da o devletin sorumluluk derecesi bu denetim karşısında ne kadar önlem alabildiğiyle ölçülebiliyor ve kadın konusunda ben bunu 17 ayrı ülkede –ki çok birbirinden farklı, İran'a da gittim, Suudi Arabistan'a da gittim, İsveç'e gittim, hatta Türkiye'ye bile geldim- tabii, çok farklı koşullar olmakla birlikte, hükûmetlerle oturup " Peki şu konudaki ihlaller konusunda ne yapıyorsunuz?" diye konuşabiliyoruz.

İşte 1990 sonrası dönem, insan haklarının böyle yükselen bir değer olduğu, devlet kavramının dönüştüğü, sivil inisiyatifin ve ulus ötesi sivil dayanışmasının geliştiği ve çok ümit verici gelişmelerin olduğu bir dönem ve uluslararası insan hakları sözleşmeleri gerçekten önemli bir yere kavuştu.

Ancak, bu böyle devam etmedi ne yazık ki. Özellikle 11 Eylül, İkiz Kulelerin yıkılmasıyla birlikte -ki ondan önce bazı başka olaylar da buna zemin hazırlamıştı- güvenlik paradigması, güvenlik gündemi insan haklarını âdeta ikinci plana iterek devletlerin birinci gündemi hâline geldi ve bugün gerek işkence komitesindeki çalışmalarımda görüyorum bunu gerek diğer çalışmalarda, işte Suriye Soruşturma Komisyonunda, herhangi bir insan hakkı ihlali söz konusu olduğu zaman gerekçe hep güvenlik meselesine dayanıyor. Güvenlik de şu anda o devletin zırhı altında insan haklarının ihlal edilmesi için bir gerekçe olarak kullanıldığı noktalara kadar varabiliyor.

Dolayısıyla bunlar çelişkili gelişmelerdir ama o 90'lardaki ümit verici ortam bugün artık ne yazık ki böyle bir noktaya geldiği için, hatta insan hakları alanındaki kazanımlar sorgulanır, reddedilir hâle bile geldi. Arap Baharı'na baktığınız zaman, ilk hedef alınan -hani demokrasi filan geldi diye heyecanla hepimiz sevindik ama- ilk sorgulanmaya başlanan şeyler insan hakları ve kadın hakları alanlarında oldu. Mısır'da bu kesin böyle oldu, Tunus'ta… Tunus'un daha fazla kurumsallaşmış olduğu birtakım insan hakları mekanizmaları kısmen korundu fakat 1990'lardaki bu gelişme çizgisi büyük darbe aldı ve 1990'lara ümit verici bu hava, totaliter ve antidemokratik kuşatma altına girdi ne yazık ki. Ama iyi haberim de var; iyi haber de şu ki: Barış ve insan haklarından vazgeçmedi insanlar. Her şeye rağmen bugün barış ve insan hakları için mücadele veriliyor.

Türkiye'deki barış süreci de böyle bir arka plan göz önünde bulundurularak ele alınmalı diye düşünüyorum ve çok da önemsiyorum. Türkiye'nin oldukça uzun bir geçmişini gözlemleyecek bir yaştayım. Çok önemli noktalara gelindiğini düşünüyorum ve Türkiye'nin hakikaten şu süreci alnının akıyla atlatabilmesi Türkiye'yi çok farklı bir zemine oturtacaktır ve bunu başarabileceğimize de inanıyorum ama şu andaki durumumuz, tabii, çok fazla çalışmamızı gerektirecek çünkü elimizdeki sorunlar gerçekten çok fazla…

Bunun dışında, hakikat ve yüzleşme komisyonlarının kurulması, hakların anayasal güvenceye kavuşturulması, çoğunluk değil, bir kişinin bile hakkının garanti altına alındığı bir anlayışla olaya eğilmek yani bugün Türkiye'de " marjinal" diyebileceğimiz pek çok hak arayışı vardır, eşcinsellerden tutun da birçok konuya girilebilir. Bunların hiçbirisi küçümsenecek ve barış sürecinin dışında addedilecek konular değil çünkü toplumsal barış

insanların insan oldukları için saygı gördüğü ve insan oldukları için insanca yaşama hakkının garantilendiği bir anlayıştır ve bu bağlamda da kadın haklarının ve kadının barış sürecine katılımının çok önemli olduğunu şahsen düşünüyorum ve dünya deneyimlerine baktığımız zaman da kadınların dışlandığı barış süreçlerinin eksik kaldığı…

İşte, Guatemala ve El Salvador'dan söz ettim. El Salvador'da, ilginçtir, savaşan gerillaların yüzde 40'ı kadındı ancak barış sürecine oturulduğu zaman kadınlar evlerine gönderildiler. Bu 1992 yılı, düşünün, 1992 yılında hâlâ bu yapılabiliyordu fakat tabii, savaş sırasında farklı bir güçlenme ve bilinçlenme kazanmış olan kadınlar barıştan dışlanmış olsalar da daha sonraki dönemlerde yeni bir mücadele başlatarak kendi barış süreçlerini başlattılar ve bugün El Salvador hâlâ barış içinde bir toplum değil. Tutucu güçler kontrole dayalı birtakım kaygılarla El Salvador'da kadınları ve demokrasiyi engellemeye devam ediyorlar ama mücadele devam ediyor.

Guatemala'ya baktığınız zaman, Guatemala El Salvador'dan birkaç sene sonra, 1996 yılında barış masasına oturdu ve otuz altı yıllık uzun, acılı bir savaştan sonra çok daha katılımcı bir yöntem izledi fakat oradaki sorun da şuydu: Muhalefet El Salvador'un aksine Guatemala'da çok bölünmüştü. Oranın yerli nüfusu, biliyorsunuz, yüzde 60'ını o oluşturuyor nüfusun fakat çok çok kendi aralarında da bölünmüş vaziyetteler. O bölünmüşlük, muhalefetin sesinin yeni sistemde güçlü bir şekilde duyulup taleplerin sorunları çözücü bir şekilde neticelenmesini engellemişti ve keza orada da gene barış süreci her ne kadar bitmişse de formel olarak, bugün, hâlâ Guatemala'da azınlıklar olsun işte yerli nüfus olsun, kadınlar olsun mücadelelerini sürdürüyorlar. Tabii, bu kadar çok kesim mutsuz ve barışa erişememişse toplumun hiçbir kesimi erişememiştir. Çünkü, imtiyazlı sınıflarda imtiyazlarını ancak polis gücü ve silah zoruyla yani demokratik olmayan yöntemlerle dayatmaya mecburdurlar. Dolayısıyla, adil bir barışın olmadığı yerde demokrasi, insan hakları aramak mümkün değil.

Tabii, kısa vade de bazı anlayışa göre insan haklarını bir tarafa bırakmak gerekiyor. Bunu da savunan pek çok ülke ve devlet var. Neden? Onların görüşüne göre insan haklarını erteleyelim ki insanları barış masasına getirelim, ondan sonra bunlarla ilgileniriz. Ama, tabii ki, burada, silahsızlanma, vesaire gibi konular öncelik taşıyor. Ama, dünya deneyimlerine baktığınız zaman, bu tür yaklaşımlar ne yazık ki sonuç vermiyor. En son gözlemlediğim ülke Demokratik Kongo Cumhuriyetiydi, orada çok yakın zamanda barış imzalandı Avrupa Birliğinin büyük çabalarıyla. Gündemlerindeki ilk şey, silahsızlanma konularıydı. Fakat, inanılmaz derecede insan hakları ihlalleri devam etti ve hâlâ da devam ediyor. Dolayısıyla, barışı hiçbir şekilde sağlayabilmiş değiller. Yani, pratik gösteriyor ki adalet ve güvenlik kaygıları ne yazık ki birbiriyle çelişmeden yürütülmek zorunda. Çünkü, adalet sağlanmadan barış olamıyor. Karşıt görüştekiler ne yazık ki hâlâ bütün bu deneyimlere ve pratikteki örneklere rağmen kötü barışın iyi savaştan daha iyi olduğu görüşündeler. Bunu da sizin düşüncenize bırakıyorum ama insan haklarını temel alan bir anlayışla şiddetten çatışma çözümüne geçişini sağlayacak yöntemlere önem verilmesi gerekir diye düşünüyorum.

İnsan hakları sözleşmeleri ve işte dediğim gibi Türkiye de bunların, temel sözleşmelerin hepsine taraftır. Dolayısıyla, orada büyük bir avantajımız var. Yasa yapıcılar bir de öyle bir konuyla uğraşmak zorunda değiller ama insan hakları sözleşmeleri çok geniş bir yelpazeyi kapsıyor. Sivil politik haklardan tutun da ekonomik, sosyal, kültürel haklara; bireysel haklardan tutun da grup haklarına kadar. Hemen hemen çok az boşlukların olduğu bir yelpaze söz konusu uluslararası düzeyde. Tabii ki çatışma sıralarında bazı hakların korunması ister istemez ikinci plana düşüyor ve insan hakları sözleşmeleri bu gerçekliğin de farkındalar. Fakat, şöyle bir şey var ki: Bazı haklar o kadar temel haklar ki bunlar hiçbir

koşul altında ertelenemez ve bunların olduğu durumunda devlet yükümlüdür ve sorumludur. Bu, yaşam hakkı, işkenceye muhatap olmama hakkı gibi çok temel insanlık onuru ve insanlığa yönelik haklardır. Bunların ertelenmesi diye bir şey söz konusu olamaz.

Şimdi, çatışmanın çözümlenmesi ve barışa doğru giden yol, gerçekten çok sancılı. Neden? Çünkü, barış, çatışan tarafların oturup bir uzlaşmaya varması demektir. Bu neden bu kadar zor? Çünkü, bu taraflar çatışmanın sebebini de bu sebebin ortadan kaldırılması konusundaki çözümleri de birbirlerinden âdeta iki ayrı yerde görme eğilimindeler. Benim şahit olduğum birçok durum böyle. Mesela, Darfur'da işte 7 raportörden oluşan bir uzmanlar grubu oluşturmuştu İnsan Hakları Konseyi, ben de bu 7'den birisiydim. Bizim görevimiz, Sudan Hükûmetiyle temel sorunlar üzerinde Sudan'la ilgili bütün bu çatışma sırasında Birleşmiş Milletler bünyesindeki kararları gözden geçirip bunların pratikte hangileri ne kadar kısa zamanda veya orta zamanda veya daha ileri yıllarda giderilebilir, bunları Hükûmetle oturup bir çizelgeye oturtmaktı. En büyük sorunumuz -benim alanıma giren sorunlar, kadına yönelik şiddet raportörüydüm o zaman- Darfur'da bildiğiniz gibi kamplardan odun toplamaya, vesaireye yapmaya, ihtiyaçlarını görmeye giden kadınlar tecavüze uğramaktadırlar. Şimdi, bu sorunun çözülebilmesi için, bu kadınların tecavüze uğradığını kabul etmemiz gerekiyor her şeyden önce. Sudan Hükûmetiyle masa başına oturduğumuz zaman ilk söyledikleri şey "Böyle bir şey yoktur. Bizim kültürümüz ve bizim dinimiz böyle bir şeyi kabul edemez." Şimdi, benim de yanıtım şu oluyordu: Bu çok güzel bir başlangıç. Madem sizin kültürünüz, dininiz, toplumunuz böyle bir şeyi kabul edemez, o zaman buna aykırı olan olayları birlikte nasıl ortadan kaldırırız, bunları nasıl önleriz ona yoğunlaşalım. Yani, burada söylemek istediğim şey, ne kadar farklı söylemden geliniyor, belki yapılmak istenen şey o kadar farklı değil ama kullandığımız dil çözümü zorlaştırabiliyor. Dolayısıyla, barış yoluna giden en zor, en çetin meselelerden birisi bu farklılıkların nasıl ortak bir yerde birleşebileceği. Bunun için de tabii, diyalogdan başka bir yolumuz yok. Biz, bugün, Türkiye'de bunu da yakalamış durumdayız, bu da son derece ümit verici. Akiller bence güzel bir deneyimdi ve oradan sanıyorum, Hükûmete halktan, alttan gelen çok önemli görüşler aktarıldı. Barış Konferansı, ben de çağrıcılarından birisiydim, çok gurur duyuyorum, gene çok önemliydi. Sanıyorum, arkadaşımız o konuda, Komisyonu bilgilendirecek. Çözüm Komisyonu, sizin Komisyonunuz son derece önemli bir Komisyon. Umarım, bu yetkinizi, buradaki tecrübenizi en sonuna kadar zorlarsınız ve bu sürece bir katkı yaparsınız. Sadece, buradaki konuşulanları bir rapor olarak sunmak değil ama somut birtakım çözüm yolları getirerek diyalogun önünü kapatmayacak, bu farklılıkları belli yerlerde birleştirebilecek arayışlar içerisine…

Şimdi, tabii, bu demektir? Tabuları yıkmak demektir. Tabu, tabu olduğu sürece tabudur ama bunu yıktığımız zaman, bunu telaffuz ettiğimiz zaman artık tabu olma niteliği kalmaz ve Türkiye'de bunun örnekleri o kadar çok ki. Örneğin, eski Türk Ceza Kanunu'muz. Bu Kanun'un reform süreci, kadınlar açısından çok -yani devrimci çok aşırı bir kelimedir ama- önemli bir süreçti. Kadının beden bütünlüğünü kabul etmeyen eski bir yasadan, bugün kadının bedenine, kadının kendisine işlenen suçlardan söz ediyoruz. Önemli bir zihinsel dönüşüme yol açtı bu ve bunun tabanda, insanlar arasında ne anlama geldiği gerçekten bir tabudan arınma ve zihinlerin açılıvermesi anlamına geldi. Bunlar çok çok önemli şeyler.

Şimdi, barış süreçlerine baktığımız zaman, tabii, bu süreç bir yığın doküman üretiyor, belge üretiyor ve genelde dört evreyi yansıtıyor bu belgeler.

Birinci Evre: Müzakere Öncesi Evre. *Şu anda bizim Türkiye'de yaşadığımız bence bu evre, müzakere öncesi evresi. Yani, bir güven oluşturma, acıların dindirilmesi açısından*

mağdurların tanımlanması, bunların dinlenmesi ve bu dinlemeyi daha bir sistematikleştirmek için işte hakikat komisyonlarının kurulması. Bunlar, tabii, hem devlet inisiyatifiyle yapılabilir hem de sivil toplumda da resmî olmayan hakikat komisyonları hatta mahkemeler -bunun örnekleri çok vardır dünyada- oluşturabilinir. Bunların hepsi zihinlerimizin dönüşümünü sağlayan ve farklı düşünen kişilerin farklılıklarını sorguladığı birtakım gerçekleri ortaya koyacaktır. Tabii, bazı insanlar var ki hiçbir şeyden etkilenmeyecektir. Bu da bir gerçek ama onları da gerimizde bırakmadan, beraberimizde götürmeye çalışmak için her yolu denememiz gerekiyor. Bir de bu müzakere öncesi dönemde, sivil toplumu bu sürece nasıl entegre ederiz? Bu son derece önemli. Çünkü, barış süreci devlet işi değildir sadece. Çünkü bu toplumun tümünü gerektiriyor. Bugün, dışarıda her türlü şeyi duyuyorsunuz. Bu barış süreci başladıktan sonra nefret söylemlerini de duyuyorsunuz. Bazılar açıktan söylüyor bunu, bazıları fısıltılar hâlinde. O söylemlerin giderilebilmesi, ikna edilebilmesi için o insanların bu sürecin tabana inmesi gerekiyor. O nedenle, Barış Konferansını ben çok önemsedim ve umarım, o bir günlük konferansla kalmaz. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde farklı kesimleri içinde barındıracak şekilde, farklılıklarımızı, tabularımızı yıkarak diyalogumuzu sürdürmemizi sağlar. Kimler hangi statüde barış sürecine katılacak? Bunların hepsi sizin de raporunuzda yer alması gereken şeyler.

***İkinci Evre: Ara Müzakere ve İlgili Anlaşmalar**. Çünkü, süreç başladıktan sonra tıkanma noktaları olacaktır. O tıkanma noktalarında ara anlaşmalara gitme zorunluluğu vardır. İşte, orada, süreci idare eden kişiler ki sizler burada öncüsünüz, çok yaratıcı olma durumunda. İşin tamamen kopmasını engellemek için ne gibi yeni adımlar atılabilir, kimler dışlanıyor, kimlerden muhalefet geliyor, bunlar sürece nasıl katılır ve uzlaşma nasıl sağlanabilir? Yani hep uzlaşma diyorum bakın, çünkü barış birinin kazanıp birinin kaybettiği bir şey olamaz. Herkesin kazandığı, herkesin ödün verdiği bir süreç olma zorunda*

***Üçüncü Evre: Temel Çerçeve**. İşte asıl anlaşmaların yer aldığı ve uzlaşmanın sağlandığı, kurumsal ve yasal reformların bütün talepleri karşılayacak, bütün insan haklarını kucaklayacak şekilde yeniden yapılması, geri dönüş sürecinin iyi bir şekilde planlanması, mülkiyet vesaire gibi işte bu çatışmalar sırasındaki ihlallerin giderilmesini sağlayacak bütün altyapının oluşturulması.*

***Dördüncü Evre: Uygulama Evresi**. Şimdi, kâğıt üstünde çok başarılı olan barış sözleşmeleri, ki Guatemala buna hep örnek verilmiştir, uygulama yani dördüncü son ayakta ne yazık ki tamamen çökebiliyor. Tabii, Guatemala örneğinde, sorunlardan birisi, güçlü bir devlet yani yürütebilecek ve iradesi olan bir devletin olmamasıydı. İşte, muhalefetin çok dağınık olmasıydı, vesaire vesaire. Bugün, Guatemala etnik çatışmadan çıktı ama sokak terörü yani daha önce başka amaçlarla savaşanlar, bugün, sokakta çeteler hâlinde savaşıyorlar. Yani oraya gideniniz varsa bilirler, otelinizden karşıdaki lokantaya silahlı birisinin yardımıyla gidiyorsunuz âdeta. Uygulama olmazsa tabii ki güzel bir örnek sözleşme olarak kalabilir sözleşme. Bunun için de uygulama için de mekanizmaların geliştirilmesi gerekiyor. Yani, her sözleşme hedefi ne gibi bir mekanizmayla yürürlüğe girecek ve nasıl denetlenecek. Türkiye'de benim gördüğüm en büyük eksiklik yani bizim çok iyi beceremediğimiz konu denetim mekanizması…*

Denetim mekanizmasını tepeden inme bir silah olarak düşünmüyorum ben. Denetim, işte bu mekanizmaların iyi işlemesini sağlayacak, buradaki aksaklıkları yetkililerle oturup konuşabilecek ve giderici çözümler bulmayı gerektiriyor.

Evet, şimdi, belki bazı tavsiye niteliği de taşıyabilir, barış sürecinin başarısı için bir kere çatışma… Barış sürecinin bütün evresinde tabanın yansıtılmış olması, kadınların, azınlıkların… Sadece gelip burada ifade vermek değil, biliyorum pek çok kimseyi dinlediniz burada. Bu bir başlangıç ama mesele bunun ötesine gidebilmek. Dolayısıyla, burada çeşitli seslerin duyulması gerekiyor. Benim incelediğim birkaç çatışma sonrası ülkede fark yaratan konular, işte bir çatışma öncesinde ve sonrasında eşitsizlik sistemlerinin durumu nedir? İşte, örneğin, kadınlardan söz ediyoruz. Guatemala'da çatışma öncesinde kadın-erkek eşitliği yapısı neydi, sonrası nasıl gelişti? Bu çok önemli. Tabii, sadece kadından örnek veriyorum ama eşitsizlik sistemleri diyelim yani ne dereceye kadar barış süreci eşitsizlik sistemlerini dönüştürücü rol oynayabilmiş. Muhalefetin temsil edilmesi, işte Guatemala ve El Salvador örneklerinde vurguladığım gibi El Salvador'daki başarının bir kısmı muhalefetin çok güçlü bir şekilde müzakere masasında temsil edilmesi, tabii, kadınlar dışlanarak. O da başka çelişkiler yarattı. Bir de uluslararası gündem çok önemli. Uluslararası gündem de her zaman için içerideki olumlu gelişmeyi destekleyici yönde olmayabilir. 90'lar çok destekleyici bir ortamdı ama bugün daha farklı dinamikler var ve Türkiye de uluslararası gündem açısından son derece karmaşık, son derece sorunlu bir coğrafyanın ortasındadır. Dolayısıyla, Türkiye üzerinde inanılmaz baskılar ve oyunlar olabilir. Komple teorilerini çağrıştırmak istemiyorum burada çünkü benim inancım dışındadır o tür teoriler ama bu gerçekleri biliyoruz. Ama, buna rağmen, Türkiye'de barışa gönül vermiş olan insanlar bunları çok iyi analiz ederek barışın baltalanmamasını sağlamaları gerekir.

Evet, sonuç olarak beş konuya daha değineyim, ondan sonra kapatayım.

1-Sürecin en başından beri kadınların, azınlıkların, çeşitli mağdurların dâhil olması gerekir. Ama, bunu sözde bırakmamamız gerekir, protokollerin kabul edilmesi gerekir bu yönde. Nasıl dâhil edeceğiz bu insanları? Mesela, gene, Guatemala'dan örnek vereyim: Şimdi, 96'da barış süreci yapılıyordu Guatemala'da, 96 da kadın hakları açısından çok canlı bir dönemdi, uluslararası konjonktür açısından. 95'te 4'üncü Kadın Konferansı olmuştu ve bütün kadınlar bir yerde ayaktaydı. Dolayısıyla, Guatemala'daki barış sürecini çok etkiledi bu konjonktür. Şöyle bir şey yaptılar, çok olumlu bir örnek, iyi örnek olarak verebileceğim: Kadın katılımından sorumlu bir kişi atadılar ve bu kişi bu görevle, belli mekanizmalarla daha sistematik ve kurumsal bir şekilde kadınların katılımını sağlamakla sorumluydu. Dolayısıyla, bizim de tanımlayacağımız çeşitli grupların katılımını garanti altına alabilmek için mekanizmalar oluşturmamız, kurumsal yapılar oluşturmamız gerekir. Sadece, insanları dinlemek değil, onların sürekli bir aktif katılımını sağlamak gerekir.

2-İkincisi, teknik çalışma grupları oluşturmak gerekir. Mesela, diyelim ki güvenlik konularına kim karar verecek, güvenlik sektörüyle ilgili STK'ların oturup müzakere edebilmeleri gerekir. İşte, ekonomik alanda, barış sürecinde ne gibi hedefler yer alacak? İlgili yetkililerle, gene, sivil toplumdan kadınlar olsun, başka gruplar olsun, müzakere sürecinde oturup tartışılabilmeli ve yön verebilmeli bu teknik çalışma gruplarına.

3-Üçüncüsü, bu katılımı yani bu sivil inisiyatifi içine entegre edebilmesi için barış sürecinin bir fon oluşturmak lazım. Çünkü, bu insanların gelip gidebilmeleri için en azından belli bir maddi desteğe sahip olmaları lazım. Mesela, akiller ilan edildiği zaman bunun için özel bir fon yok diye çıktı gazetelerde. Ben biraz endişelenmiştim ama Allah'tan gördüğüm kadarıyla çalışmalarını sağlayacak bütçe temin edildi. Ama, bu kadar kapsamlı bir barış sürecinde işi şansa ve ek paralara bırakmadan fon oluşturmak gerekir diye düşünüyorum.

4-Dördüncüsü, uzmanlardan yararlanabilmek. Azınlıklar olsun işte güvenlik konusu olsun, kadın konusu olsun hangi konuda barış sürecinde dönüşüm sağlıyorsak o konudaki uzmanların bilfiil metinlerin yazılmasında yer almaları gerekir. Yani, sözleşmelerin kaleme alınması sürecinde bu kişilere başvurmalı diye düşünüyorum.

5-Ve tabii ki bütün bunlar yapılırken de yeni görevler çıkacaktır, yeni hedeflere göre olayı yürüten kişilerin yeni becerilerle, bilgilerle donatılmış olmaları gerekiyor. Burada da paralel eğitim çalışmaları…Bunu zaten Türkiye'de son yıllarda birçok alanda yapıyoruz. Ben şahsen jandarmayla, polisle pek çalışmadım ama hâkim ve savcılarla kadına yönelik şiddet konularında eğitim çalışmaları yapıyoruz. Başta, üç saatlik bir eğitim çalışmasında çok aykırı görüşlerle başlıyoruz ve sonunda inanılmaz bir aydınlanmayla çıkıyoruz odadan, hepimiz çok fazla yararlanıyoruz. Bunlar denenmiş ve sonuç vermiş yaklaşımlar. Benim önerim bunları daha sistematik bir şekilde barış sürecinde kullanabilmek."

Komisyonunun dinlediği bir diğer akademisyen olan Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM ise diğer ülke örneklerinden çıkarılabilecek dersler ile Türkiye'de yürümekte olan sürece ilişkin bu çerçevede yaptığı değerlendirmelerini Komisyonumuza metin olarak sunmuştur:

"ULUSLARARASI ÖRNEKLER IŞIĞINDA ÇÖZÜM SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Değişik Ülke Deneyimlerinden Çıkarılabilecek Çözüm Süreci Dersleri

Bütün çatışmalar tarihi, siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı birbirinden çok farklıdırlar. O nedenle, hepimizin de bildiği gibi bir ülkede çok işe yarayan bir çatışma çözümü şekli ve yöntemi başka bir ülkede hiçbir şeye yaramayabilir. Ancak, tekerleği tekrar tekrar icat etmeye gerek olmadığı için, en azından başka vaka örneklerinde ne tür çözüm metotlarının ne tür sonuçları ortaya çıkardığına bakabiliriz;

1. *Barışı daha iyi anlamak için öncelikle çatışma ile şiddet arasındaki farkı iyi özümsememiz lazım. **"Şiddet içermeyen çatışma"**, toplumların gelişmesi için önemli, hatta gereklidir. Eğer her konuda birbirimizle hemfikir olacak olursak sanırım hayat oldukça çekilmez halde rutin ve sıkıcı olacaktır. Bu yüzden amacımız şiddet içeren çatışmaları şiddet içermeden nasıl dönüştürebiliriz sorusuna odaklanmalıdır. Başka bir deyişle belki de amacımız şiddet içeren çatışmaları "çözmek" yerine bunları "barış inşası ile nasıl dönüştürebiliriz" olmalıdır. Anlaşmaların tek başına barışı getirmediğini 1993 Oslo Barış Anlaşması gibi büyük başarısızlıklarla aslında çok da iyi öğrendik.*
2. *Barıştan bahsettiğimizde "negatif" ve "pozitif" barış arasındaki farkı iyi anlamamız gerekir. Bir barış anlaşması ya da ateşkes sadece **"negatif barış"**ın başlaması demektir. Yani şiddet kaynaklı güvensizlik önlenmiştir ama gerçek anlamda bir barıştan bahsedebilmek için negatif barıştan **"pozitif barış"**a doğru almamız gereken uzun ama önemli bir sürecin farkında olmamız gerekir.*

   Bunun nedenini de şöyle açıklayabiliriz. Şiddet değişik formatlarda karşımıza çıkabilir. Makro seviyede yapısal şiddet, örneğin bunlardan biridir. Küresel ya da ulusal eşitsizlikler, ya da bazı ülke ve çokuluslu şirketlerin çıkar ilişkileri çatışmadan etkilenmiş ülkelerde karşımıza yapısal şiddet örnekleri olarak çıkmaktadır. Bunu şu şekilde örnekleyebiliriz. Silahların insanları öldürdüğü gibi insanlar fakirlikten ve açlıktan, ya da çevresel faktörlerden de ölmektedir. O nedenle şiddetin resmini geniş

açıdan çekip detaylı olarak incelememiz gerekir. Örneğin bu, kişinin dininden, mezhebinden, ırkından ya da diğer demografik ya da sosyo - kültürel özelliklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalmasından da kaynaklanabilir. Bazen bu kanunlarla bazen de toplumun çeşitli gelenek ve görenekleri ile ilişkili oluşturulan ekonomik ve sosyo - politik adaletsiz sistemler nedeniyle olmaktadır. Bazen de bu sorunların sebepleri o toplumun yapısındaki çok derin nedenlere dayanmaktadır. Örneğin Afganistan'daki kadınların toplum içindeki statülerini geliştirmek için parlamentoda onlara verilen pozitif ayrımcılık tek başına yeterli olmamaktadır. Barış için kız çocuklarının eğitilmesi belki en büyük, en mühim büyük çaplı barış projeleri kadar önemlidir. Barış için kız çocuklarının toplumun katılımcı, eğitimli bireyler olması, az önce belirttiğimiz, **"negatif barıştan pozitif barışa"** giden süreçte yapılması gereken en önemli hedeflerden birisi olmalıdır.

3. Çatışmanın bir parçası olmuş bütün unsur ve grupları mümkün olduğunca çözüm süreçlerine dâhil etmek gerekmektedir. Ancak, "teröristlerle müzakere yapılmaz" düşüncesiyle başlayıp süreci baltalamaya çalışmak için güven bozucu girişimlerde bulunmaya kadar gidecek bir barış bozgunculuğu ile karşılaşmak ta mümkündür. Böyle durumlarda bütün unsurları sürece dâhil etmeyi başarabilmek elbette çok zor olmaktadır. Ancak, bu konudaki çabalardan kolay kolay vazgeçmeyip, sabırlı olmak ve ideolojik olarak barış sürecini tamamen yadsıyan unsurları bile sürece çekebilmek mühimdir. 1994'deki "Mutlu Cuma Barış Anlaşması"ndan bu yana uzun bir süre geçmesine rağmen Kuzey İrlanda'da bu tür sorunlar hala devam etmektedir.
4. Süreçleri "çok fazla" ya da "çok az" bulacak unsurlar hep olacaktır ve bu da süreçlerin bazen tahmin edilemeyecek ya da bazen bağlantısız bazı olaylar nedeniyle çok inişli çıkışlı bir ivmeyle hareket etmesine neden olmaktadır. Genel perspektiften bakmaya devam edebilmek, büyük resmi görebilmek ve ezber bozabilen alternatiflerle çıkabilmek bu tür zorlukların üstesinden gelmekte önemli bir rol oynamaktadır.
5. Hassas müzakere konuları, örneğin eski savaşçıların topluma kazandırılması ya da af getirilip getirilmeyeceği, müzakereleri devam ettirebilmek için daha sonraya bırakılmamalıdır. Gözardı etmek bu sorunların süreç içinde devamlı ayak bağı olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bu bahsedilen konular gerçekten çok hassas olmasına rağmen, tarafların öncelikli olarak üzerlerine eğilmesinde büyük fayda olmaktadır. Sri Lanka'da "kazananın barısı" seklinde ortaya çıkan bir süreç yaşandığından bu konulara ciddi şekilde eğilinmemektedir ve şimdiden bunun uzun dönemde nasıl tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarabileceği görülebilmektedir.
6. Barış süreçlerinde, yeni bir anayasa, daha az merkezi bir yönetişim, kalkınma yatırımları ya da çatışma zararlarının telafisi için verilecek sözler tutulup en kısa zamanda gerçekleştirilmelidir. Bu yapılmadığında çatışmadan etkilenmiş nüfusların müzakerelere ve neler getirebileceğine dair güveni hızla azalmaktadır. "Barışın artısı nedir ve toplum tarafından nasıl tecrübe edilmektedir?" sorular barış inşacıları tarafından hep göz önünde tutulmalıdır. Afganistan'ın 2002'den beri yaşamakta olduğu tecrübeler bunun en güzel örneğidir.
7. Üçüncü partilerin (tarafların) çözüm süreçlerinde bazen negatif etkileri de olmasına rağmen, yumuşak güç yaklaşımlarıyla süreçte karşılaşabilecek zorlukları aşmada önemli bir rol oynayabilirler. Zamanlama, kabul edilebilirlikleri ve net bir arabuluculuk çerçevesi üçüncü partilerin etkin olmasında çok önemlidir. Bu üçüncü partiler bazen bir kişi, bazen bir grup ya da bir kurum olabilmektedir. Taraflar arasındaki güven seviyesinin çok düşük olduğu durumlarda üçüncü partiler çok önemli bir vazife görebilmektedir. Özellikle kendi ülkelerinde bu süreçlerden başarıyla geçmiş kişi ve kurumların tecrübeleri sorun çözmede etkin bir yöntem olmaktadır. Kuzey İrlanda, Ace ve Bask örneklerinde bunu net bir şekilde gördük ve

bu süreçlerin diğerlerine nazaran daha başarılı olmalarında, üçüncü taraf faktörünün rolü önemlidir.

8. *Adalet ve toplumsal uzlaşma konularını çözüm süreçlerinin içine entegre etmek, bu konuları mümkün olduğunca erken düşünmek uzun soluklu ve başarılı bir süreç için gereklidir. Adalet ve toplumsal uzlaşma her zaman için el ele gitmemektedir. Bazen çatışmadan etkilenmiş ülkeler "barış" için "adalet" ertelemesi yapmaktadır, çünkü bu o barış anlaşmasının sağlanmasının tek yolu olabilmektedir. Örneğin Ruanda'nın genosit sonrası tecrübeleri buna önemli bir örnektir. Ancak, toplumla diyalog içinde bu kararlar verildiğinde süreçlerin başarılı bir şekilde yürütülmesi ve sonuçlarının kalıcı olma şansı artmaktadır.*
9. *Birçok çatışmadan etkilenmiş ülkede, "egemenlik" ve "devletin birliği ve bölünmezliği" en önemli çözüm süreci konularından biri olmaktadır. Bu konuda "birlik ve bölünmezlik" "merkezi yönetim ve tek tiplilik" ile birbirine karıştırılmamalıdır ve bu konulardaki anayasal güvenceler çözüm süreçlerinin başarılı olması için çok önemli kazanımlar sağlamaktadır. Bu konuda tarafların koyu bir makro ya da mikro milliyetçiliğe dayanmadan karar alabilmesi durumunda yeni yönetişim esasları çok daha başarılı bir şekilde belirlenebilmektedir. Sri Lanka bu konuda iyi bir resim vermemekle beraber Bask ve Kuzey İrlanda'ya bakmakta fayda olabilir.*
10. *Barış müzakerelerinde ve sonrasındaki süreçlerde en önemli sorunlardan birisi "ortak bir barış vizyonu"nun oluşturulamamasıdır. Ortak bir vizyon olmadığında da barış süreçleri kısa soluklu olmakta ve çatışmadan etkilenmiş ülkeler bir barış anlaşması imzaladıktan sonra tekrar bir çatışma ortamına dönmede %40'dan fazla bir riskle karşı karşıya kalmaktadır. Bu ortak vizyonun sağlanmasında başarılı diyalog mekanizmalarının kurulması çok mühim bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke insanlarının süreçle ilişkilendirilmesi ve bilgilendirilmesi kendi başına, belli başlı bir çalışma gerektirmektedir. Burada, medyanın ve medya ile başarılı bir şekilde çalışmanın önemini bir kez daha görmekteyiz.*
11. *Hepimizin çok iyi bildiği gibi iç çatışmalar aslında çok nadiren sadece "iç" çatışmalardır. Bölgesel ve uluslararası konjonktür hep çok önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle sınır komsularında çatışmaların yaşandığı ülkelerde bu çok zorlu bir süreç olmaktadır. Bilhassa silahların ve militanların akışkanlığı, komşu ülkeler arasında sadece çatışma dinamiklerini etkilemeyip, aynı zamanda barış süreçlerinde de önemli engeller oluşturmaktadır. Orta Amerika, Batı, Doğu ve Orta Afrika ve Afganistan/Pakistan bunun için çok önemli örneklerdir.*
12. *Barış inşasının en hassas programlarından bazıları, Eski Savaşçıların Silahsızlandırılması, Terhisi ve Yeniden Entegrasyonu (STYE), Hakikat ve Toplumsal Barış Komisyonu çalışmaları, Adalet (özellikle hapisteki militanların durumu, af ve suçluların cezalandırılması), ve yeni Yönetişim mekanizmaları ve demokratikleşme çabaları olmaktadır."*

IV. BÖLÜM: SORUNA VE ÇÖZÜME ULUSLARARASI HUKUK VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER AÇISINDAN BAKIŞ

Ülkemizde sorun bir kimlik, kültür ve ona dayalı şiddet ve terör olarak ortaya çıkmış olduğundan bu sorunu şiddet ve terör kullanarak çözmeye çalışan PKK'ya karşı da geliştirilen bir Terörle ve Şiddetle Mücadele konsepti ve onun hukuku olmuştur.

1. ULUSLARARASI HUKUK YAKLAŞIMLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin, PKK'ya karşı ülke içinde yürüttüğü mücadelesi geleneksel olarak **"Ceza Adaleti Modeli"** olarak nitelendirilen paradigmaya dayanmaktadır. Türkiye, bu süreçte bir yandan kendi Anayasa ve ceza hukukunu öte yandan da taraf olduğu uluslararası insan hakları belgelerini bu çerçevede uygulama yoluna gitmiştir. Bu anlamda terörle mücadelesi **"İnsan Hakları Hukuku"**na dayalı olmuştur. Ancak bu yaklaşım son dönemlerde tartışılmaya başlanmış ve PKK ile mücadelede **"Silahlı Çatışmalar Hukuku"** yani **"Uluslararası İnsancıl Hukuk"**un uygulanması önerileri gündeme gelmeye başlamıştır.[162]

Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku önemli kesişim alanına sahiptir. Her ikisi de insanı temel almakla birlikte ayrı rejimler olarak kalmaya devam etmektedir. İki hukuk dalı arasındaki farklılıkların en önemlisi Uluslararası İnsancıl Hukukun sadece "silahlı çatışma" hallerinde, İnsan Hakları Hukukunun ise kural olarak her zaman -barış zamanı veya savaş zamanı- uygulanmakta olmasıdır.[163] Uluslararası İnsancıl Hukukun uygulanması için "silahlı çatışma"nın olması ***sine qua non*** (olmazsa olmaz) koşuldur.[164]

Diğer taraftan, Geleneksel Ceza Adalet Sisteminin içinden çıkmakta zorlandığı bazı suç ve olay tiplerinde **"Onarıcı Adalet"** uygulamalarının suçun doğurduğu mağduriyetlerin giderilmesi ve toplumsal barışın sağlanmasında önemli roller oynayabildiği, mesela iç çatışma, faili meçhuller, devlet tarafından işlenen suçlar, onlarca kişinin katıldığı kimin fail kimin mağdur olduğu belli olmayan olaylarda geleneksel ceza adalet sisteminin tıkandığı, fonksiyonunu ifa edemediği, bu gibi durumlarda **"hakikat komisyonları"**, **"hakikat konferansları"** gibi onarıcı adalet uygulamalarının ön plana çıktığı[165] da görülmektedir.

Onarıcı adalet uygulamaları ile kişilerin diğer kişilerle (fail ve failin yakınları -mağdur ve mağdurun yakınları) ve toplumla olan ilişkilerinin düzelme yoluna girme

[162] Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 107

[163] Tütüncü, Ayşe Nur, İnsancıl Hukuka Giriş'ten aktaran Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 108

[164] Vöneky, Silja "The Fight Against Terrorism and The Rules of The Law of Warfare"dan aktaran Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 107

[165] Minow, 1998; Graybill, 2002'den aktaran Uludağ, Şener; Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen Şartlar, Polis Bilimleri Dergisi, Cilt 13(4),131,132

ihtimalinin oldukça yüksek olduğu, ilişkileri düzelen gerek fail gerekse mağdur olsun suçun doğurduğu manevi zararın yükünden kurtulan kişilerin ruhsal yaşantıları ve psikolojilerinin de ciddi manada düzelme yoluna girebileceği değerlendirilmektedir[166].

"Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar" bakımından durumu değerlendirdiğimizde, Uluslararası İnsancıl Hukuk sadece "silahlı çatışma" hallerinde uygulanır; iç gerilim ve iç karışıklık durumlarını kapsamaz. Ancak, bir devletin ülkesinde ortaya çıkan iç karışıklıkların ve gerginliklerin silahlı çatışma düzeyine ulaştığını gösteren bariz bir sınırın bulunmayışı, İnsancıl Hukukun, İnsan Hakları Hukukunun yerine geçtiği veya onunla beraber uygulanmaya başladığı zamanı tespit etmeyi güçleştirmektedir.[167]

Ülke içinde yaşanan iç şiddet sırasında hangi uluslararası hukuk normlarının uygulanacağı noktasında üç farklı durumu irdelemek ve buna göre değişen uluslararası hukuk standartlarını göz önüne almak gerekmektedir.

- Münferit şiddet eylemleriyle karakterize edilen birinci durumda bir bütün olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukuku uygulanır.
- İkinci durum ilk duruma göre daha kolektif fakat henüz yeterince örgütlenmemiş olan ve dolayısıyla silahlı çatışma teşkil etmeyen bastırıcı tedbirleri içeren iç gerginlik ve karışıklıklardır ki hükümetler tarafından kamu güvenliğini sağlamak ve kamu düzenini muhafaza etmek için kuvvet kullanılmasını içeren durumları ifade eden böyle durumlarda da yine yalnızca Uluslararası İnsan Hakları Hukuku uygulanmakta; ancak "olağanüstü hal (emergency)" ilan edilerek Uluslararası İnsan Hakları Hukuku çerçevesindeki yükümlülüklerinin bir kısmı askıya alınabilmekte veya sınırlandırılabilmektedir.[168]
- Üçüncü ve son durum ise bir iç silahlı çatışma durumudur ve Uluslararası Hukukun her iki dalı; yani Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku birlikte uygulanmaktadır.

Bir iç silahlı çatışma durumunda uygulanacak Uluslararası İnsancıl Hukukun dört ana kaynağı bulunmaktadır. Bunlar:

i) Martens hükmü13;
ii) Ortak madde 3;
iii) II Numaralı Ek Protokol;
iv) 1998 Roma Statüsü md. 8 (2) (c-f) dir.

İki hukuk dalı arasındaki normatif ilişki de önemli olup bu çerçevede uzun yıllar, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun, silahlı çatışma durumunda uygulanamayacağı düşünülerek 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve 1949 Cenevre Sözleşmelerinin birbirlerini hesaba katmadan ayrı ayrı hazırlandığı ifade edilmektedir.

[166] Kara, Elif 2009'dan aktaran Uludağ, Şener; Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen Şartlar, Polis Bilimleri Dergisi, Cilt 13(4), 132

[167] Vöneky, Silja "The Fight Against Terrorism and The Rules of The Law of Warfare"dan aktaran Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 107

[168] The International Institute of Humanitarian Law and The International Committee of the Red Cross, XXVIIth round table'dan aktaran Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 109

Buna paralel olarak İnsan Hakları Hukuku, silahlı çatışma sırasında uygulanmasına karşın, Uluslararası İnsancıl Hukukun silahlı çatışma sırasında "*özel düzenleme (lex specialis)*" olarak üstünlüğe sahip olduğu, başka ifade ile İnsan Hakları Hukuku daha genel ilkeleri içerirken, İnsancıl Hukukun ise daha özel ve istisnai bir uygulama alanına sahip olduğu belirtilmektedir.[169]

Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda ve buna dayalı yürütülen terörle mücadelede devletler, kanunların uygulanmasını sağlayan güvenlik birimleri ile (law enforcement) kuvvet kullanabilir; ancak bu kullandığı kuvvet iç hukuk kuralları kadar Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna da uygun olmak durumundadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, terörle mücadelede özel birliklerin (SAS) kullanılmasını meşru görürken; iç meselelerde askeri teknik ve taktiklerin etkin şekilde kullanılmasını reddetmekte, devlet içindeki bireylere bir "düşman (enemy)" olarak muamele yapılamayacağına; tutuklama için makul bir fırsat varken bireylerin vurulamayacağına hükmetmektedir. Mahkeme, Türkiye ile ilgili bu tür davalarda da "gereklilik" ve "orantılılık" ilkeleri çerçevesinde irdeleyerek kararlar vermiştir.[170]

"Ceza Adalet Modeli", temelde 1949 Cenevre Sözleşmelerinin uygulanmasının söz konusu olmadığı, tek alternatif kurallar dizisinin barış zamanında uygulanan kurallar dizisi; yani Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, bir devletin Anayasası ve Ceza Hukukunun olduğunu varsayan hukuk modelidir.

Ceza Adaleti Sisteminin tıkandığı ve bu nedenle **Onarıcı Adalet Sistemi**nin önerildiği noktalar ise genel olarak şu şekilde ifade edilmektedir:

- Suçun meydana getirdiği yaraların tam olarak sarılamayışı,
- Yargılama sürecinde fail, mağdur ve toplumun pasif durumu,
- Sadece devlete ait olan ve cezaevlerindeki uygulama ile sınırlı cezalandırma yöntemi,
- Uzun ve belli süreçlere uyma zorunluluğu ile sistemin tıkanması,
- Caydırıcılığın tam sağlanamaması,
- Husumetin giderilememesi ve sulhun sağlanamaması,
- Bir kısım suç tipleri karşısında sistemin fonksiyonunu tam yerine getirememesi
- Suça taraf olmayan aktörlerin (hâkim, savcı, avukat ve mübaşir) etkinliği, yargılama dili ve mekânının sınırlılıkları.

Bu çerçevede Türkiye'de 1980 öncesi, Güney Afrika'da "apartheit" dönemi, Ruanda'da 1990 - 1993 yılları arasında veya Kuzey İrlanda'da 1967 - 1997 yılları arasında yaşanan iç çatışmalar ve bu bağlamda işlenen suçların, cezalandırıcı adalet anlayışına göre şekillenmiş ceza adalet sistemlerinin içinden kolaylıkla çıkabileceği olaylar olmadığı özellikle ifade edilmektedir.[171]

Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku (jus in bello); uluslararası veya uluslararası olmayan nitelikte silahlı çatışmalardan kaynaklanan insani sorunları özel olarak düzenlemeye yönelik olarak oluşturulan bir anlayışın ürünü olarak karşımıza çıkmakta ve insani nedenlerle,

[169] Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 111

[170] Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 115-116

[171] Uludağ, Şener; Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen Şartlar, Polis Bilimleri Dergisi, Cilt 13(4), 127-152

tarafların istedikleri savaş yöntem ya da araçlarını kullanma hakkını sınırlayan veyahut çatışmadan zarar gören ya da görebilecek olan kişi ve malları bu yönde korumayı amaçlayan sözleşme ya da teamül kökenli uluslararası kurallardır. Bu anlayışın başlıca kaynakları, 1899 ve 1907 La Haye Sözleşmeleri ve Bildirileri; 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek Protokollerdir.

Terörizmle mücadelede **"Uluslararası İnsancıl Hukuk Yaklaşımı"** özellikle liberal devletler tarafından tercih edilmemeye başlanmıştır. İç silahlı çatışmalar bakımından da devletler **"İnsancıl Hukuk"**u uygulamakta isteksiz davranmaya başlamışlardır. Bu yaklaşımlar hukuksal değil daha ziyade psikolojik ve siyasal nedenlere bağlıdır. Türkiye'nin terörle mücadelede yukarıda sözü edilen geleneksel paradigmadan vazgeçerek insancıl hukuk uygulamasına geçmesi ne gibi sonuçlar doğuracaktır? Güneydoğu'daki durumun ortak madde 3'ün uygulanmasını gerektirecek düşük düzeyde bir iç silahlı çatışma olarak nitelendirilmesi hukuksal bakımdan sorun doğurmayacak olmakla birlikte siyasal açıdan yeni bir sayfa açılması anlamına gelecektir. Bu yaklaşım terör örgütünün Cenevre Sözleşmelerinin tamamı veya bir kısmının uygulanmasını talep ederek "objektif hukuksal statü" elde etme arayışlarını ortaya çıkarabilir. Bu statüler "savaş tutsağı statüsü" ve "ulusal ceza hukuku kovuşturmalarından bağışık olma" istemlerine kadar varabilir.[172]

PKK, çatışmanın uluslararası nitelikte olduğunu zaman zaman vurgulayarak 1949 Cenevre Sözleşmelerinin tamamının uygulanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bir başka ifade ile grupsal bazda savaşan taraf (belligerent party) statüsünü kazanmak, militanlarının ise muharip / savaşçı (combatant) sayılmasını sağlayarak teslim olan ya da sağ ele geçirilen PKK militanlarına savaş esiri statüsü kazandırarak bunları Türkiye'nin cezai yargı yetkisinden çıkarmayı amaçlamaktadır.[173]

Buna paralel olarak PKK'nın bir "Ulusal Bağımsızlık Hareketi" olarak tanınması stratejisinden hareket eden Abdullah ÖCALAN'ın, 1995 tarihinde PKK'nın 1977 tarihli I Numaralı Ek Protokole bağlı olduğunu ilan eden bir yaklaşımı olmuştur. I numaralı Ek Protokol madde 96/3'e göre, bir "ulusal bağımsızlık hareketi" tek yanlı bir bildirimle Sözleşmeleri ve Protokolü uygulamayı üstlendiğini depozitör (Sözleşme, Anlaşma veya Protokole imza, çekince koyan, çekilen ülkelerle ilgili kayıtları tutan) devlete bildirerek Uluslararası İnsancıl Hukukun faydalarından yararlanma hakkı olduğunu kolaylıkla iddia edebilmektedir. Ancak PKK'nın bu yöndeki deklarasyonunun hukuksal etkisi, I Numaralı Ek Protokol madde 96'daki işlemlerin gerçekleştirilememesi sonucu resmi olarak ortadan kalkmıştır. Kaldı ki; Türkiye, yalnızca sömürge yönetimindeki halkların ulusal bağımsızlık mücadelelerini teorik olarak uluslararasılaştıran I Numaralı Ek Protokol'e taraf değildir. Bu nedenle, Protokol, ABD ve İsrail gibi taraf olmayan Türkiye'yi de bağlamamaktadır. Öte yandan I Numaralı Ek Protokol madde 1/4'ün sömürge altındaki halkların ulusal bağımsızlık mücadeleleri dışında da uygulanabileceği yönünde bir teamül kuralı meşrulaştıracak devlet uygulamaları unsuru da yetersizdir. Bu yönde bir teamül kuralı doğsa ve Türkiye'nin sürekli itiraz eden (persistent objector) devlet olması sıfatıyla örfi nitelik kazansa da I Numaralı Ek Protokol'ün ilgili hükümleriyle bağlı olması söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla, PKK'nın bu girişiminin hukuki sonuçtan yoksun olduğu değerlendirmesi yapılmaktadır.[174]

[172] Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 141-144
[173] Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 132
[174] Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 132-133

ÖCALAN, yakalanarak Türkiye'ye getirildiği 1999 yılından sonra söylemini değiştirmiş, 21 Mart 2013 Nevruz'unda yaptığı açıklamayla da yönelimini tamamen çözüm sürecinin başarıya ulaşmasına çevirmiş görünmektedir.

Terörün sona erdirilmesine yönelik başlatılan çözüm sürecinin öncesinde ve sonrasında, PKK terörü ile mücadelede alınan tedbirlerin "uluslararası insancıl hukuk" kapsamında bir "çatışma" olarak tanımlanmasının çözüm sürecinde bir görüşme temeli olarak önerildiği de bazı yaklaşımlarda görülmektedir.[175]

Ancak bu yaklaşımların hukuki mülahazalardan ziyade siyasi gerekçelere dayandığı, esas itibarıyla hem siyasi, hem hukuki yansımaları bakımından çözüm sürecine katkı sağlamayacağı kolaylıkla ifade edilebilir. Kaldı ki; İngiltere ve İspanya gibi terörle mücadelede Türkiye ile benzer terör tehditlerine maruz kalmış olan ve yine terörle mücadelede "ceza adaleti modeli"ni benimseyen ülkelerin de mücadele verdikleri terör örgütlerinin faaliyetlerini sona erdirmeye yönelik uygulamaya koydukları süreçlerde "uluslararası insancıl hukuku" referans almadıkları görülmektedir.

Diğer taraftan insani hukukun en önemli bileşenlerden biri olan Türkiye'nin taraf olmadığı II Numaralı Ek Protokol'deki "silahlı çatışmanın" unsurları çerçevesinde Güneydoğu'daki durum değerlendirildiğinde; durumun "yüksek yoğunlukta bir silahlı çatışma" teşkil etmediğinin çok açık olarak belli olduğu görüşü bulunmaktadır. Zira PKK'nın "savaşan taraf" veya "asilik" gibi kayda değer bir statüye sahip olabilmesinin en önemli şartı, belirli ve yeterli bir coğrafyada etkin ve sürekli bir denetim oluşturmasıdır. Bunun ön şartı ise bunu sağlayabilecek yeterli imkân ve kabiliyette, komuta - kontrol ve iç disiplin düzenine sahip silahlı bir kuvvet olunmasıdır. Vur kaç türü eylemler gerçekleştiren, asker - sivil ayırt etmeyen tipik terör eylemleri gerçekleştiren bir örgütün en başta kendisinin İnsancıl Hukuka saygı gösterme yeteneğine sahip olmadığı ve bunu sağlayacak etkin bir emir - komutadan yoksun bulunduğu örneklerle ortadadır.[176]

2. ULUSLARARASI HUKUKTA TERÖRİZM - ÖZGÜRLÜK SAVAŞI, TERÖRİZM - SİLAHLI ANLAŞMAZLIK - ÇATIŞMA KAVRAMLARI VE BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

Terör, aslında tanımı konusunda uzlaşma olan bir kavram olmamakla beraber 2 temel element üzerine inşa edilir. Bunlardan birisi siyasi amaç diğeri ise bunu sağlayacağı metotlar ve ona götürecek vasıtalardır. Siyasi amaç kısmı kabul edilebilir hatta sempati duyulabilir bile olabilir. Ancak önemli olan o siyasi amaca götürmek üzere seçilen metot ve vasıtalardır, bu vasıtaların terör yöntemleri olmasıdır. Terör örgütlerinin Lider - Militan - İşbirlikçiler şeklinde bir özel yapılanması da vardır. İşte terörist ile özgürlük savaşını, terörizm ile silahlı çatışma ya da ihtilafı birbirinden ayıran nokta da burasıdır. Terörizm metot ve vasıtalara odaklanırken silahlı çatışma ya da ihtilaf stratejik amaca odaklanır. Bu yönüyle terörizm; hem

[175] Yıldız, Kerim, Turkey's Kurdish Conflict: Pathways to Progress, Insight Turkey Vol. 14 / No. 4 / 2012, 151-174
[176] Çaycı, Sadi, Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Güneydoğu Olayları'ndan aktaran Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1, 139

barış zamanlarında hem de silahlı anlaşmazlık ya da çatışma zamanlarında başvurulabilen bir yöntemdir.

Uluslararası hukukta terörizm ile barış zamanlarında silahlı çatışma arasında fark olup olmadığı konusunda da çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ancak silahlı çatışma zamanlarında bile eylem; şiddet içermesi (hatta şiddetin korkusunu içermesi halinde bile), silahlı karşıtlığın tarafı olmayan sivillere karşı işlenmesi ve terörü sivil halk arasında yayma amacını taşıması ölçüsünde terörize ve kriminalize olmuş demektir.[177]

Bunun devamı niteliğinde olacak şekilde uluslararası camia; hukuk, demokrasi ve hukuka bakış açısıyla ağaca odaklanan ancak ormanı göremeyen tutum içine girerek terörizme alan ve ayrıcalık yaratabilmektedir. [178] Aynı şey terör ya da terörist aktiviteler öne sürülerek demokrasi ve insan hakları standartlarından geri giden uygulamalara gidebilme yönünde tutumlar için de söylenebilir. Yani terör nedeniyle demokrasi, hukuk ve insan hakları çıtasının seviyesinin düşürülmesi girişimleri de ağaçla uğraşırken bütün ormanı yakmakla sonuçlanmamalıdır.

Bu korkuyu İnsan Hakları Yüksek Komiseri Mary ROBİNSON, 11 Eylül saldırılarının insan hakları ufkunu kararttığı, saldırı sonrası yapılabilecek düzenlemelerle insan haklarının benzer tehlikede bir saldırıya maruz kalabileceği şeklinde dile getirmiştir. Burada tekrar özgürlük - güvenlik dengesinin kurulmasının önemi ortaya çıkmaktadır. [179]

11 Eylül saldırılarından sonra terör eylemlerinin insanlığa karşı verdiği zararlar ve bu eylemlerle insan hakları çerçevesinde mücadelenin sorgulanmaya başlaması, insan hakları hukuku ile insancıl hukuk uygulamaları konusunda da yeni tartışmalar başlatmıştır. Silahlı çatışma hukukunun uluslararası ortamda hareket eden geniş kapsamlı terör örgütlerinin hareketlerini yeterince kapsamadığı kanısı güçlenmiştir. ABD Anayasasının vatandaş olmayanları korumadığı tezinin de etkisiyle ABD; bu tür terör hareketlerine "kanunsuz savaşçı" (unlawfull combatant) statüsü vermiştir. Bu, bu statüdekilerin vatandaşlarının yararlandığı anayasal ve hukuki korumalardan yararlanamaması anlamına gelmektedir. ABD topraklarında yakalanan bir kişinin iç hukuklarında "düşman savaşçı (hukuki veya hukuka aykırı)", "suçlu (federal veya federe devlet seviyesinde), "tanık" veya "göçmen hukukunu ihlal eden kişi" olarak tanımlayabilmekte ve fakat her biri için ayrı hukuk uygulamaları esnekliğine sahip olabilmektedir.[180]

PKK'nın eylemlerinin silahlı çatışma - anlaşmazlık ya da mücadele değil de terör eylemi olması nedeniyle silahlı kuvvetlerin hukuki düzen içerisinde kendisine verilen sınırlı fonksiyonu yerine getirebildiği, ancak PKK'nın kendine has uygulamalarıyla "uluslararası olmayan düşük yoğunluklu bir çatışma" niteliğine dönüşen eylemler yaptığı yönünde fikirler de bulunmaktadır. Bu görüşe göre hem terör örgütünün lider, militan ve işbirliği grubunda

---

[177] Cassese, Antonio; The Multifaceted Criminal Notion of Terrorism in International Law, Journal of Criminal Justice Advance Access, December 15,2006

[178] Çaycı, Sadi, Countering Terrorism and International Law: The Turkish Experience, Terrorism And International Law: Challenges And Responses, San Remo 2002, 139

[179] Schmit, Michael L, Concluding Remarks, Terrorism And International Law: Challenges And Responses, San Remo 2002, 163

[180] Stock Margaret D. Detainees in the Hands of America: New Rules for a New Kind of War, Terrorism And International Law: Challenges And Responses, San Remo 2002, 119-136

hem de silahlı çatışmalarda yer alan siviller bir devletin ceza hukuku çerçevesinde uygulama alanına girerler.[181] Burada önemli olan husus bir ülkede meydana gelen olayların uluslararası hukuk anlamında ne tür bir özellik taşıdığına karar verenin yine uluslararası hukukun süjesi olan devletin kendisi olmasıdır.

3. ANLAŞMAZLIK VE ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ (CONFLICT RESOLUTION) VE ULUSLARARARASI İLİŞKİLER

3.1. Uluslararası İlişkiler Yaklaşımlarının Anlaşmazlık ve Çatışma Çözümüne Bakışı

"Anlaşmazlık ve Çatışma Çözümü" ile ilgili kavramın ve bu amaçla kurulan kurumların gelişiminin 4 aşamadan geçtiği ifade edilebilir. 1960'larda yaşanan Birinci Dalgada, insanların devletlere karşı durduğu ve katılımcı demokrasi, savaş ve nükleer karşıtlığı ile kadın hareketlerinin yaygın olduğu medeni hakların gelişme döneminde kendi problemlerini kendi çözmeleri eksenli gelişim olmuştur.

1970'lerdeki İkinci Dalgada, bu alanda profesyonelleşme ve kurumsallaşma yaşanmaya başlamıştır.

1980 ve 1990'larda yaşanan Üçüncü Dalgada, çatışmanın yapısal temelleri, temel insani ihtiyaçlar, uygulamanın mikro ve makro temelleri üzerine gelişme yaşanmıştır.

2000'li yıllarda gelişen Dördüncü Dalgada ise çatışmanın dönüştürülmesi, barış ve çatışma çalışmalarında yapı ve ilişkilerin değiştirilmesine odaklanılmıştır. Teorideki gelişmeler uluslararası kurumlar, sivil toplum örgütleri, devlet dışı aktörler, diplomatlar, güvenilir kişiler gibi üçüncü tarafların etkin olarak bu alanda faaliyet göstermesine imkân sağlamıştır. Bu gelişme içerisinde önemli olan birkaç nokta kişilerin ve grupların **"Sistem Yaklaşımı"** ile bütüncül ve birbirini etkiler bir yapıda hareket ediyor olması, **"Grup Dinamiği"**nin bu alanda etkili olması ve **"Dengeleme – Uzlaştırma - Arabuluculuk"** alanının önemli hale gelmesidir[182].

"Liberal Uluslararası İlişkiler" anlayışı, güvenlik çalışmaları ve söylemleri ile sınırlı kalmıştır ve bu anlayışa göre **"Çatışma Çözümü"**, "Yeni Nesil" bir kavramdır ve gerçek dünyanın sorunları ile fazlaca ilişkisi de yoktur. Diğer taraftan "Liberal Uluslararası İlişkiler" anlayışında; operasyonel uygunluk yoktur ve işbirliğiyle ortak çıkarların arttırılabileceği gibi gerçekçi enstrümanların kullanımı da sınırlıdır.

Uluslararası ilişkilerin hızlı değişen yüzü ise ortaya çıkan uluslararası ilişkiler ortamında hızlı hareket kavramını ve geniş izleyici kitleleri ile seri iletişimi gerektirmektedir. Bu kapsamlı analiz eksikliği tipolojisi, optimal olmayan çıktılara sebep olacak şekilde

[181] Çaycı, Sadi, Countering Terrorism and International Law: The Turkish Experience, Terrorism And International Law: Challenges And Responses, San Remo 2002, 145

[182] Sandole, Dennis J. D; Byrne, Sean; Sandole-Staroste, Ingrid and Senehi, Jessica(Ed.), Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA,4-10

durumun yanlış teşhisine yol açmaktadır. Bu nedenle çatışma çözümü paradigmasının liberal uluslararası ilişkiler anlayışına katkıda bulunabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Ulusal çıkarların işbirliği ile sağlanması, liberal anlayışın amacıdır. Liberallere göre işbirliği; uluslararası kurumlar görüntüleme mekanizması, bilgi akışı ve öğrenme ile mümkündür. "Demokratik Barış", "Rejim Teorileri", "Yumuşak Güç" ve "Güvenlik Toplulukları" gibi kısmi yaklaşımlar ile liberal uluslararası ilişkilerin araçları arasında ilişki geliştirilmesi bu yönde gelişme sağlayabilecektir.[183]

Bunun yanında çatışma çözümü ve barış inşası yaklaşımlarının bu kadar kısa sürede attığı mesafeli adımları da yadsımamak gerekir.[184]

3.2. Uluslararası Alanda Silahsızlandırma, Silahlı Hareketin Sonlanması (Terhis) ve Yeniden Entegrasyon - DDR Programları

Çatışma çözümünde uluslararası alanda kullanılan yöntemlerin başında, daha önce silahlı mücadele edenlere yönelik olarak "Silahsızlandırma, Silahlı Hareketin Sonlanması (Terhis) ve Yeniden Entegrasyon - **DDR"** programları gelmektedir. Bu programlarda 3 tür yaklaşım bulunmaktadır;

- Sosyal Reentegrasyon
- Ekonomik Reentegrasyon
- Siyasal Reentegrasyon

Bu yaklaşımlar temelde **"Eski Suçluların Yeniden Kazanımı - Girişi"** teorisine ve bu teori içinde bu tür kişilere ne gibi destekler verilebileceğine dayanmaktadır. Silahlı bir grup içerisine girerek şiddet eylemlerinde bulunanlarla ilgili;

- "Çekme" ve
- "İtme" olarak adlandırılan faktörlerin kullanılması gerekmektedir.

Bunlar; yapısal şiddet, yoksulluk, siyaset ve ideolojiden; kültür, gelenek, aile ve arkadaşlar ile istihdam imkânlarına kavuşturulması yönünde olacaktır.

"Sosyal Reentegrasyon Yaklaşımı" şu bileşenlerden oluşmaktadır;[185]

- Aile ve Topluma Entegrasyon
- Sürdürülebilir İstihdam Sağlanması
- Vatandaşlıkla İlgili Sorumluluklar Verilmesi

[183] Beriker, Nimet; Conflict resolution The Missing Link Between Liberal International Relations Theory and Realistic Practice, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 255-271

[184] Gürkaynak, Esra Çuhadar; Dayton, Bruce and Paffenholz, Thania; Evaluation in Conflict Resolution and Peacebuilding, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 297

[185] Özerdem,Alpaslan; A Re-conceptualisation of Ex-combatant Reintegration: 'Social Reintegration' Approach, Conflict, Security & Development, Routledge, 2012, 51-73

Aşağıdaki tablo O'LEARY ve DUFFEE'nin eski suçluların yeniden topluma girişi ve kazanımı noktasındaki yaklaşımların toplumda ve suç işleyenlerde önem ve etkisi konusunda geliştirdiği bir model olarak görünmektedir;[186]

	TOPLUMA ETKİSİ		
SUÇLUYA ETKİSİ		DÜŞÜK	YÜKSEK
	DÜŞÜK	Yasaklama-Kısıtlama	Reform
	YÜKSEK	Rehabilitasyon	Reentegrasyon

Görüldüğü gibi kısıtlama ve yasaklama hem toplumda hem de suçluda düşük seviyede bir etki oluşturmaktadır. Diğer taraftan toplum suçluların "kendi kendini rehabilite etmesi" ni beklemekte olduğundan suçlu için yüksek etkili bu yaklaşım, toplum için düşük etkili kabul edilmektedir. Reentegrasyon ise hem suçlular hem de toplum için yüksek etkili bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır.

Bu reentegrasyonun Sosyal Reentegrasyon şeklinde olması, daha önceki "Topluma Eklemleme" yaklaşımından farklılığını da ortaya koymaktadır.

DDR, çatışma sonrası iyileşme aşamasında çatışanların silahlardan arınarak ve çatışanları askeri yapı içinden çıkararak topluma sosyal ve ekonomik olarak entegre eden yaşam alanı bularak güvenlik ve istikrara katkıda bulunmaktır.

1994 - 2005 arasında 34 adet DDR Programı uygulanmış, 2007'de 19 değişik ülkede DDR Programlarından geçen eski çatışan sayısı 1 milyonu geçmiş, çatışma dışı kalan kişi başı maliyet 1.434 $, toplam maliyet ise 1,6 milyar $'ı geçmiştir.

DDR ile ilgili bazı örnekler şunlardır;

EL SALVADOR:1992 barışı FMLN'nin siyasi partiye dönüştürmeye yönelen bir barış uzlaşma arayışıydı. Bu uzlaşma; paramiliter gruplar gibi baskıcı devlet araçlarını ortadan kaldırma, silahlı kuvvetleri reform ve teftiş etme, yeni Ulusal Sivil Polis kurma, anayasal ve yasal reformlar, seçim sistemi reformu, FLMN'yi yeni siyasi parti olarak yasal hale getirmeyi içeriyordu. DDR birbirini takip eden şekilde değil de eş zamanlı uygulandı.

KOLOMBİYA: Silahlı hareketin bırakılması aşağıdan başlayan bir yaklaşımla uygulanarak FARC ve diğer silahlı grup üyelerinin bireysel olarak silah bırakmaları ve silahsızlandırmayı gerçekleştirmelerini cesaretlendirecek şekilde uygulandı. 2003 yılında hükümet paramiliter güçlerin de ünite ünite silahlarını bırakması ile ilgili anlaşma imzaladı. Bu paramiliter gruplar silahları bıraktı. Aynı anda Kolombiya Hükümeti devlet dışı güçlerdeki 43.000 eski çatışanın bağımsız kişisel bir şekilde silah bırakıp çatışmadan çıkabilmeleri için süreç başlattı. Bu programlara katılanların henüz sürece dâhil olmamış arkadaşlarıyla iletişime geçmeleri de özendiriliyordu.

HAİTİ: 2006 yılında konuyla ilgili Ulusal Komisyon kurulmasıyla hükümet, çetelerle ilişkili şiddete yönelik 3 parçalı bir stratejiyi uygulamaya koydu. İlk olarak; Birleşmiş Milletler katkısıyla çeteleri bulundukları yerde kuşatarak bunların şehirlerdeki kenar mahallelerle ilişkisini kısıtlayan askeri bir çaba harcandı. İkinci olarak çete üyeleri için DDR;

[186] Özerdem, Alpaslan; A Re-conceptualisation of Ex-combatant Reintegration: 'Social Reintegration' Approach, Conflict, Security & Development, Routledge, 2012, 54,

iş bulan, altyapıyı geliştiren, çetelerin güçlü olduğu yerlerde daha güçlü hizmet sunumu içeren Toplumsal Gelişme ve Suç Azaltma Projesi ile bağlantılandırıldı. Üçüncü olarak da silahsızlanmayı reddeden çete üyeleri BM birliklerinin desteklediği Haiti Ulusal Polisi tarafından hedef alındı.[187]

Çatışmaları çözmede önemli olan; gelişme ve yaraları sarmaya uygun bir ortam yaratan siyasi, askeri, güvenlik, sosyo - ekonomik ve insani yönleri bulunan çok boyutlu bir kavramı uygulayabilmektir. DDR'nin amacı silahını bırakarak topluma kazandırdığı herkesi gelişmenin parçası haline getirmektir.

Uluslararası ortamda DDR kavramının çok değişik ortam ve anlamlarda tartışılmaya başlanması 1990'lı yıllarda olmuştur. **Stockholm DDR İnisiyatifi** ve **Birleşmiş Milletlerin Entegre DDR Standartları** bu konuda önemli gelişmelerdendir. Buna paralel olarak gelişen daha yeni uluslararası bir kavram ise **Güvenlik Sektörü Reformu (Security Sector Reform-SSR)** olmuştur[188]. DDR'nin uygulanması tamamen güvenli bir ortamı gerektirdiğinden bu iki kavram birbirleriyle çok yakından ilişkilidir. Stockholm İnisiyatifi;

- Yeniden Entegrasyonun ekonomik, siyasal ve sosyal yönleri olduğunu,
- Yeniden Entegrasyonda "Bütüncül Yaklaşım" gerektiğini,
- İstikrarın kaynağı olarak Geçiş Yeniden Entegrasyonu,
- Kişisel ve Toplumsal İstekleri Dengeleyen Sürdürülebilir Entegrasyonu,
- Özel Sektör ile Sivil Toplumun Yeniden Entegrasyonda Rolünü,
- Sosyal Yeniden Entegrasyonun Kuvvetlendirilmesini
- DDR'nin Finansmanını

ele alan ve bu çerçevede tavsiyelerde bulunan bir yaklaşımdır.[189]

OECDDAC (OECD Gelişmeye Yardım Komitesi) - Güvenlik Sistem Reformu El Kitabı bu alanda önemli bir belge niteliği taşımaktadır.[190] Bu belge 2005 Güvenlik Sistemi Reformu İlkelerine dayanmaktadır. Bu ilkeler;

- Gerekli tüm aktörleri içerecek gelişme politikası ve entegre güvenliğin sağlanmasında kurumsal bir çerçevenin hazırlanması,
- Güvenlik güçlerinin yönetişiminin güçlendirilmesi,
- Sivil otoritelere karşı sorumlu profesyonel güvenlik güçlerinin yapılandırılmasıdır.

Bu çerçevede;

- Kapasite boşluğunu geliştirecek köprüler kurma,
  - ✓ Uyumlu Strateji
  - ✓ Yeterli Kapasite

[187] Phillips, David L; Disarming Demobilizing, and Reintegration the PKK", Today's Zaman, May 26,2013

[188] Linkage Between DDR and SSR,UN-Second International Conference on DDR and Stability in Africa Kinshasa, Democratic Republic of Kongo Issue Paper, 12-14 June 2007, http://www.un.org/africa/osaa/speeches/ddr-ssr.pdf, erişim:09.08.2013

[189] Stockholm Initiative on Disarmament, Demobilisation, Reintegration, Final Report, http://www.government.se/content/1/c6/06/43/56/cf5d851b.pdf, erişim:08.09.2013

[190] http://www.unddr.org/what-is-ddr/introduction_1.aspx, erişim: 08.09.2013

- ✓ Eğitimin geliştirilmesi
- Politikadan uygulamaya geçiş
  - ✓ Stratejik Yaklaşım
  - ✓ Yönetişimin ihtiyaçları ile kapasiteyi dengeleyecek destek programları
  - ✓ Devletin bütüncül yaklaşımı
  - ✓ Ulusal hedeflerle uyumlu destek harmonizasyonu
  - ✓ Geniş kapsamlı sistem reformları için iyi başlangıç noktaları bulunması
  - ✓ Görüntüleme, gözlem ve yeniden değerlendirmenin

önem taşıdığı görülmektedir.[191]

Çok ülkeli DDR Programları da uygulamaktadır. Bunlardan en önemlilerinden birisi 2002 - 2009 yılları arasında 7 yıl uygulanan ve 300.000 çatışanın silahlı hareketine son veren, 232.000 çatışanı da topluma entegre eden Afrika'da Angola, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Ruanda ve Uganda'da uygulanan program olmuştur. Bu program, Çocuk Askerler, Başka Ülke Topraklarında Çatışanlar, Kadın Askerler, HIV/AIDS gibi boyutlarla da uğraşmıştır.[192]

Birleşmiş Milletler tanımına göre DDR'nin bileşenleri şu şekilde ifade edilmektedir:

Silahsızlandırma (Disarmament); Küçük silah, cephane ve patlayıcılar ile çatışanların ve sivil halkın elindeki ağır ve hafif silahların toplanması, kaydedilmesi, kontrolü ve kullanılmasının engellenmesidir.

Silahlı Hareketin Sonlanması (Terhis); Aktif çatışanların, silahlı güçler veya silahlı gruplardan kontrollü ve kurallara uygun bir şekilde çekilmeleridir. Bunun ilk adımı belli yerlerde toplanmaları, ikinci adımı ise topluma yeniden kazandırılmalarını sağlayacak destekler şeklindedir.

Yeniden Topluma Kazandırılmaları (Reinsertation); Silahlı hareketin bitmesinden sonra; fakat yeniden entegrasyon (Reintegration) başlamasından önce bunların ve ailelerinin temel ihtiyaçlarının karşılanması yönünde gıda, giysi, barınma, tıbbi destek, kısa dönemli eğitim ve istihdam gibi yardımlardır. Bu en fazla 1 yıla kadar süren kısa bir dönemi ifade eder.

Yeniden Entegrasyon (Reintegration); Eski çatışanlara sivil bir statü ile sürdürülebilir iş ve gelir sağlanmasına yönelik süreci ifade eder. Bu genel gelişmenin bir parçası olan sosyo - ekonomik bir süreç olup dünya örneklerinde sıklıkla dış desteği gerektirmiştir.[193]

---

[191] The OECD DAC Handbook on Security System Reform (SSR)-Supporting Security and Justice, http://www.oecd.org/development/incaf/38406485.pdf, erişim: 08.09.2013

[192] http://www.mdrp.org/, erişim:08.09.2013

[193] UN Secretary-General, note to the General Assembly, A/C.5/59/31, May 2005.

4. ÇÖZÜM SÜRECİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE ÇEVRE ÜLKELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Komisyona 05.06.2013 tarihinde sunum yapan Doç. Dr. Ersel AYDINLI, sorununun çözümünü uluslararası ilişkiler açısından değerlendirmiş ve karşılaşılabilecek risklere ilişkin yorumlar yapmıştır. Ayrıca, Suriye ve Irak'ta yaşayan Kürtler ve Kürtler tarafından oluşturulmuş örgütlerin çözüm sürecine bakışına ilişkin olarak Yrd. Doç. Dr. Serhat ERKMEN ve Orta Doğu Uzmanı Oytun ORHAN tarafından sunum yapılmıştır.

4.1. Uluslararası İlişkiler ve Çözüm Süreci

Çözüm sürecinin başarısı açısından sorunun ve çözümün sadece ülke içi dinamiklere bağlı olmadığı ve ülke sınırlarını aşan bölgesel ve küresel dinamiklerin de etkili olduğu, dolayısıyla bunların da dikkate alınması gerektiği yönünde yaklaşımlar bulunmaktadır.

Doç. Dr. Ersel AYDINLI, Komisyona yaptığı sunumda genel olarak çözüm sürecinin uluslararası sistem, aktörler ve Orta Doğu boyutlarına ilişkin değerlendirmesini yaparak, uluslararası sistemden ve Türkiye'de çözüm sürecini yürüten taraflardan kaynaklanabilecek risklere ve bu riskleri bertaraf edebilme hususlarına değinmiştir.

Sorununun uluslararası sistem içerisindeki yeri ve önemine vurgu yapmak amacıyla sorunun içerisindeki aktör sayısı, çeşitliliği ve uluslararası boyutu hakkında görüşlerini belirten AYDINLI, sorunun uluslararası bağları olduğu ve geniş bir jeopolitiği ilgilendirdiğini ifade etmiştir.

Sorunun sadece Türkler ve Kürtler arasında, Türkiye'nin meselesi olmaktan çıkalı yıllar olduğunu vurgulayan AYDINLI, meselenin uluslararası niteliğe haiz olmasının çözümü de karmaşıklaştırdığını ifade etmiştir. AYDINLI'ya göre sorun;

"*Siz her şeyi kontrol ettiğinizi düşünseniz bile kontrol edemeyeceğiniz uzuvlarının ve boyutlarının haddinden fazla olduğu bir meseledir*." [194]

Uluslararası aktörlerin çözüm sürecinde etkisini açıklamaya devam eden AYDINLI, bu meselenin kapıların kapatılıp ev içerisinde çözülebilecek bir sorun olmadığı tespitinde bulunarak uluslararası aktörlere rağmen çözüm sağlanamayacağını, evden çıktığınız anda başkalarının da soruna ilişkin şablonları olacağını ifade etmiştir.

[194] Komisyonun 05.06.2013 Tarihli Tutanakları

Orta Doğuda son yıllarda meydana gelen gelişmelere değinen AYDINLI, Arap devrimlerinin Orta Doğuda sonuç üretmediği, hem uluslararası hem ulusal beklentileri hayal kırıklığına uğrattığı ve Arap devrimlerinden uluslararası kamuoyunun hâlâ somut ürün beklentisi bulunduğunu belirterek, çözüm sürecinin uluslararası sistemin somut çıktılar beklentisi içerisindeki başlıca konulardan biri olduğunu dile getirmiştir. Orta Doğu ve çözüm süreci ilişkisine değinen AYDINLI'ya göre Orta Doğu, bütün güçlerin mücadele içerisinde olduğu, müttefiklerin seçildiği, herkesin mevcudun yürütülemeyeceği düşüncesiyle geleceği anlamaya çalışarak yeni bir yapılanmanın gerekliliğini gördüğü bir durum içerisindedir.

AYDINLI, Orta Doğu'nun bu durumu ile çözüm sürecini şu şekilde ilişkilendirmektedir:

"*Siz şimdi, böyle bir Orta Doğu'nun içerisinde böyle bir Orta Doğu yokmuş gibi Kürt meselesi çözemezsiniz. Yani çözmek isteyebilirsiniz de çözemezsiniz. Herhâlde benim kulağa kötümser gelebilecek, söylemek istediğim temel meselelerden bir tanesi budur, çok zor olur. Yani şöyle diyemezsiniz gibime geliyor bana: 'Biz, Türkler, Kürtler bir arada oturur, bunu hallederiz.' Öyle bir Orta Doğu ve öyle bir uluslararası sistem yok bugün itibarıyla*"[195]

Bu durumun Türkler ve Kürtler tarafından göz ardı edilmemesi gerektiğine değinen AYDINLI, neticede sürecin sonucunun Türkleri ve Kürtleri etkileyeceğini; ama sonucu şekillendirecek aktörlerin Türkler ve Kürtlerden daha çok olduğunu belirtmiştir. Bu durumun Türk - Kürt kader ortaklığını gerektirdiğini ifade eden AYDINLI, İrlanda ve İspanya gibi ülkelerin yaşadıkları deneyimlere baktıklarında uluslararası aktörlerin çokluğu itibarıyla Türkiye'ninki kadar karmaşık örnek olmadığını dile getirmiştir.

AYDINLI, sorunun uluslararası bir mesele olması sebebiyle uluslararası sistemden ve aktörlerden kaynaklanabilecek muhtemel riskler olarak; sorunun ve çözümün Orta Doğu bölgesinde ortaya çıkaracağı etki bakımından uluslararası aktörlerin sürece müdahilliği ve sürece yön verme çabalarının olabileceğini belirtmiştir.

Uluslararası sistemin soruna ilişkin bu etkisi ve sistemin dayatacağı meselelere Türkler ve Kürtlerin birlikte karşı durması gerektiğini vurgulayan AYDINLI:

"Türkler ve Kürtler bu yolu beraber yürümezlerse her ikisi de kaybeder"[196] diyerek riski dile getirmiştir. AYDINLI, sorunun Türkiye içerisindeki farklı boyutlarıyla birlikte PKK'nın çerçevesinde algılanan boyutu ile Suriye ve İran gibi boyutlarının da risk oluşturduğunu ifade ederek, çok çeşitli uluslararası düzeneğin ve aşağıda da çok çeşitli ve çok

[195] Komisyonun 05.06.2013 Tarihli Tutanakları
[196] Komisyonun 05.06.2013 Tarihli Tutanakları

faktörlü gruplaşmanın var olduğunu ve bu ikisinin bir araya gelerek Türklerin ve Kürtlerin çıkarına sonuç üretmesini zorlaştırdığını dile getirmiştir.

Çözüm sürecinde Türkiye'den kaynaklanabilecek risklere de değinen AYDINLI, taraflardan kaynaklanabilecek en önemli risk olarak tarafların birbirlerini kandırarak çıkar elde etme niyeti ihtimalini göstermiş, tarafların sürecin içerisine girerek, karşı tarafı bir şekilde kandırırım ve istediğimi elde ederim tavrının oldukça riskli olduğunu ifade etmiştir. AYDINLI, tarafların görüşme sürecinde çıkar elde etme anlayışının karşılıklı alıp verme sürecine dönebileceğini belirterek böyle bir durumun ortaya çıkmasının uluslararası aktörlerin istediğinin gerçekleşmesi anlamına geldiği yorumunda bulunmuş ve muhtemel risklere karşı durabilmenin yolu olarak da dayanışmaya işaret etmiştir.

Çözümün başarıya ulaşması durumunda Türkler ve Kürtlerin 21'inci yüzyılda muazzam bir ilerleme gerçekleştirebileceğini ifade eden AYDINLI, Kürtlerin 19'uncu yüzyıl hayali kurmasının Türklerin de 20'nci yüzyıl devlet anlayışı içerisinde olmamaları gerektiğini vurgulamış ve yeni bir tarifle yola devam edilerek ilerleme gerçekleştirilebileceğini dile getirmiştir. Geçmişteki acıların yeniden yaşanmamasının önemine değinmiştir.

Bölgede karşılaşılabilecek risklerden biri olarak Türkiye dışında yaşayan Kürtlere ilişkin değerlendirme yapan AYDINLI, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin uluslararası düzende meydana gelen gelişmelerle yüzleşmesi gerektiğini belirterek, örneğin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti oluşumu halinde Türkiye'deki Kürtlerin bu oluşuma yaklaşımı ve ayrılma taleplerinin olup olmadığı hususunun önemli olduğunu ifade etmiştir.

AYDINLI, bu süreçte uluslararası ve bölgesel dinamiklerin önemle dikkate alınması gerektiğini vurgulayarak, Türkler ve Kürtlerin birlikteliğinin diğer çıkarlar karşısında en önemli savunma kalkanı olabileceğini, böyle bir anlayışın geliştirilmemesi durumunda sürecin olumsuz sonuçlanabileceğini belirtmiştir.

Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI ise sorunun çok faktörlü bir denklem niteliğinde olduğunu belirterek denklemin en önemli iki unsuru olan Türkler ve Kürtler ile uluslararası aktörleri hakkında bazı tespitlerde bulunmuştur. BOSTANCI, iki tarafın kendi çıkarlarını gözetecek hesap içerisinde olmalarının her iki tarafa da kaybettireceğini, dayanışmanın her iki tarafa da kazandıracağını vurgulamış ve bu denklemin dövüşerek çözülemeyeceğini, böylesi bir durumda her iki tarafın da zarar göreceğini ifade etmiştir. BOSTANCI, denklemin diğer unsurları olan büyük devletlerin de rasyonel bakarak neyin mümkün olduğuna göre davranacaklarını, Kürtler ve Türkler dövüştüğünde hesabı başka türlü, birlikte davrandıklarında başka türlü yapacaklarını ifade ederek, büyük devletlerin de verili, değişmez, statüye yaslanan, her hâlükârda böyle yapacağız dedikleri bir

senaryo olamayacağını, sahadaki mevcut yerel dinamiklerin ve aktörlerin tavrıyla şekillenen bir perspektifleri olacağını, bu yüzden büyük devletleri de bir kadir-i mutlak gibi görmek ve denklemin içerisine böyle katmanın doğru olmayacağını belirtmiştir.[197]

Afyon Milletvekili Halil ÜRÜN ise çözüm sürecinin Türkiye içinden ve uluslararası sistemden kaynaklanan risklerine değinerek dile getirilen risklerin çözüm sürecine ilişkin iyimserliği besleyeceğini, ortaya çıkacak risklere hazırlıklı olunması gerektiğini ifade etmiştir.

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER, Türkler ve Kürtlerin, 19 ve 20'nci yüzyıl paradigmalarından sıyrılarak birlikte yeni bir anlayışla sorunu çözmeye çalıştıkları ve bu sürecin bazı unsurları rahatsız edebileceğini belirtmiştir. Uluslararası sistemin aktörlerinin kendilerine göre inşa etmek istedikleri bir Orta Doğu'ya karşı kendi Orta Doğu'sunu da gerekirse inşa etmeye çalışan, içerideki sorunu çözdükten sonra inşa etmeye yönelen yeni bir devlet aklının olduğunu, bu yüzden uluslararası sistemin aktörlerinin süreci baltalama çabalarında bulunabileceklerini belirtmiştir. METİNER, Türk ve Kürt tarafının birbirlerini kandırma düşüncesi taşımadıklarını düşündüğünü ifade ederek böylesi bir durumun her iki tarafın da kaybetmesine yol açacağını vurgulamıştır.[198]

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU, Kürt nüfusunun Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi ülkelere bölündüğünü belirterek Türkiye dışındaki ülkelerde Kürtlerin belli bölgelerde yoğunlaştığını ama Türkiye'de pek çok şehirde Türklerle Kürtlerin birlikte yaşadığını dile getirerek ortak benzerlik ve kültür oluştuğunu, bu birlikteliğin uluslararası güçlerin politikalarıyla ilişkili olmadığını, süreçte esas belirleyici etkenin iç dinamikler olduğunu ancak dış dinamiklerin rolünün de yadsınamayacağını ifade etmiştir.[199]

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK ise esas olanın sorunun kökenine inmek olduğu, sorun çözülürse kalkınmada ve uluslararası ilişkilerde gelinebilecek pozisyonun çok daha iyi olabileceği hususunda şunların altını çizmiştir:

"Bir evin temelinde su akıyorsa onu gizlemek evin temelinin çökmesine yol açar ama orada su akıyor deyip onun üzerine gitmek ise bana göre o temeli sağlamlaştırmaktır. Şu anda, bu ülkedeki yapılan bu tartışmalar aslında bu temelin sağlamlaşması adınadır. Bugüne kadar bu tartışmaların yapılmaması aslında bölünmenin ve o korku ve sendromlar üzerinden yürütülen belki o resmî ideolojinin oluşturduğu bir yapıydı, özellikle onu vurgulamak istiyoruz.

[197] Komisyonun 05.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[198] Komisyonun 05.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[199] Komisyonun 05.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

Bir diğeri de bizim ülkemizdeki bu tür sıkıntı ve sorunlar AK PARTİ iktidarları öncesinde yurt dışında tartışılırdı ne hikmetse, biz kendi ülkemizde tartışamazdık. Eğitim hakkı elinden alınan insanlar yurt dışında eğitim almaya giderlerdi. Görüş ve düşüncelerini yurt dışı seyahatlerde yaparlardı, yurt dışından mesajlarını verirlerdi insanlar. Dolayısıyla ülkemizde demokrasinin veya vesayetçi anlayışın bir yapısı söz konusuydu. Bunu, küreselleşen dünyada Avrupa Birliğine üye ülkeler veya "süper devlet" dediğimiz Amerika bu tartışmaları çok daha öncesinden yapıp sorunlarını hallettiler. Ondan dolayı ülkemizde sıkıntı ve sorunlar korkular ve sendromlar üzerinden götürüldü, sorun bugüne kadar getirildi. Eğer ki bu sorun çok öncesinde tartışılsaydı biz bugün ekonomik kalkınmayı, ekonomik büyümeyi, 2023 vizyonuna hedef koyduklarımızı tartışıyor olacaktık masada. Dolayısıyla bunları bitirmemiz lazım…

Demek ki sorun demokratik bir yapı, demokratik bir oluşum ve yönetsel bir sorun. Bugünkü bütün tartıştıklarımız aslında oluşturulmuş olan yönetim anlayışı. "Kalkınmamış ülkeler yoktur, iyi yönetilmeyen ülkeler vardır." diyor Abraham Lincoln. Dolayısıyla kaynaklar önemli ama bu kaynakların yönetimi aslında kaynakların kendisinden çok daha önemli. Çünkü geriye dönüp baktığımızda kıt olan kaynaklarla toplumları kaosa götüren bir yönetim anlayışı ama geldiğimiz nokta ise IMF'nin borçlarını bitirmiş, kişi başı gelir dağılımını bir yere taşımış ve bugün 2023 vizyonunu ortaya koymuş, âdeta on yılını görebilecek ve dış ülkelerde de itibarı son derece yüksek bir ülke konumuna geldik. Dolayısıyla Türkiye artık bundan sonra iyi yönetilmeye başlanıyor ve bu sorunlarımızı özgürce, akademik bir çerçevede, son derece dili ve haklılığı yerinde olan ifadelerle inşallah hep beraber çözmüş olacağız." [200]

4.2. Çözüm Sürecinin Suriye ve Irak Kürtleri ile Bölgedeki Tüm Kürtler Bakımından Değerlendirilmesi

Komisyonda Suriye ve Irak'ta yaşayan Kürtler ve Kürtler tarafından kurulmuş kurumların çözüm sürecine bakışına ilişkin Yrd. Doç. Dr. Serhat ERKMEN ve Orta Doğu Uzmanı Oytun ORHAN tarafından sunum yapılmıştır.

Sunumlarda Suriye ve Irak'ta yaşayan Kürtler ve siyasal örgütlenmeleri hakkında bilgi verilmiş, çözüm süreci hususunda Komisyon üyeleri ile fikir alış verişlerinde bulunulmuştur.

[200] Komisyonun 28.05.2013 tarihli toplantı tutanakları

Orta Doğu Uzmanı Oytun ORHAN, Suriye'de yaşayan Kürtlere ilişkin olarak Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimleri, Türkiye ve Türkiye'deki Kürtler ile ilişkileri ve siyasal faaliyetleri kapsamında fikirlerini açıklamıştır. Buna göre;

Suriye'de yaşayan Kürtler yoğun olarak, Haseke, Afrin ve Kubani olmak üzere üç bölgede yaşamaktadırlar. Ancak bu bölgeler haricinde Arap ve Türkmenler arasına da yayılmış şekilde Türkiye - Suriye sınırı boyunca yoğun Kürt nüfusu bulunmaktadır. Kürtlerin Suriye'deki konumlarına baktığımızda ise; Suriye'de 1960'lardan itibaren başlayan Arap milliyetçiliğinin etkisiyle Kürtlerle birlikte diğer etnik kimliklerin de dışlandığı görülmektedir. Bu dönemlerden itibaren Suriye yönetimi, Türkiye ve Suriye'deki Kürtler arasında tampon bölge oluşturma ve Arapları yerleştirme amaçlı **"Arap Kayışı"** politikası uygulamıştır.

Yapılan sunumda Türkiye ve Suriye Kürtlerinin yakın ilişkileri de vurgulanmıştır. ORHAN'a göre Türkiye Kürtlüğü ile Suriye Kürtlüğü birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır ve birbirlerinin devamı niteliğindedir. Örneğin, 1930'lu yıllarda Türkiye'den pek çok kişi Suriye'ye giderek Haseke'de yaşamaya başlamışlardır. Coğrafi anlamda bakıldığında Suriye Kürtlerinin Irak Kürtlerinin değil, Türkiye Kürtlerinin bir devamı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Türkiye Kürtleriyle Suriye Kürtleri arasında akrabalık ilişkileri ve aşiret ilişkileri tamamen ortaktır. Bu duruma ilişkin yorum yapan ORHAN, her iki ülkedeki Kürtler arasındaki yakın ilişki nedeniyle Türkiye tarafındaki Kürtler için hangi hareket etkiliyse sınırın hemen karşısında da aynı hareketin etkili olacağını beklemenin sürpriz olmayacağını düşündüğünü dile getirmiştir.

Suriye Kürtlerinin siyasal faaliyetleri hakkında bilgi veren ORHAN'a göre; Suriye Kürtlerinin siyasal örgütlenmesi 1960'lı yıllara kadar uzanmakla birlikte son dönemde en etkili olan siyasal örgüt **PYD (Demokratik Birlik Partisi)**'dir. ORHAN'a göre PYD'nin PKK ve Türkiye Kürtlerinin siyasal örgütleriyle bağlantısı, ayrıca PYD'nin silahlı kanadı olarak adlandırabilecek bir örgütlenmesi de bulunmaktadır. 2003 yılında kurulan PYD için ORHAN;

"PYD büyük ölçüde PKK'nın kontrolü altında veya Kandil tarafından yönlendirilen bir siyasi hareket olarak karşımıza çıkıyor ki YPG, PYD''nin askerî kanadıdır Suriye'de. YPG'nin başında olan bütün askerî liderler, zamanında PKK içerisinde çok üst düzeyde yer almış askerî liderlerden oluşuyor, Suriye kökenlilerden oluşuyor. Bu, tabii benim değerlendirmem."[201] diyerek Suriye Kürtleri ilişkileri hakkında bilgi vermiştir.

[201] Komisyonun 11.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

Irak'taki Kürtlere ilişkin sunum yapan Yrd. Doç. Dr. Serhat ERKMEN ise, Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi, Türkiye'nin Irak Kürtleri ile ilişki ve politikaları hakkında Komisyona bilgi vermiştir.

Sunumda verilen bilgiye göre; **"Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi"**, Irak Devleti'nin kuzeyinde yer alan federe devlettir ve Duhok, Erbil ve Süleymaniye illerinden oluşmaktadır. ERKMEN, Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin etki alanının belirtilen üç ilin ötesine geçerek Kerkük, Selahattin ve Diyala gibi illere kadar uzandığını ifade etmiştir. ERKMEN'e göre Türkiye, Iraklı Kürtlere 1970'lı yıllardan bu yana güvenlik perspektifi ile yaklaşmıştır. ERKMEN, Türkiye'nin güvenlik algısının hem iç güvenlik hem de bölgesel hedefler açısından öne çıktığını dile getirmiştir. 2000'li yılların sonlarına kadar bu politikanın sürdürüldüğünü belirten ERKMEN, son yıllarda Iraklı Kürtlerin belli bir kısmıyla yakın ilişkiler içerisinde olunduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin Irak'taki Kürtlerle ilişkisine değinen ERKMEN, Türkiye'nin Iraklı Kürtlerin hepsiyle çok iyi ilişki içerisinde olmadığı, belli bir grupla çok iyi ilişki içerisindeyken bazı gruplarla hiç ilişkisi bulunmadığını belirtmiştir.

Suriye'de yaşayan Kürtlere ilişkin yapılan sunumda; Suriye Kürtlerinin Türkiye Kürtleri ile tarihi, coğrafi ve akrabalık bağlarının oldukça kuvvetli olduğu, Türkiye Kürtlerini etkileyen politikaların Suriye Kürtlerini de benzer şekilde etkileme beklentisinin çok yüksek olduğu hususu öne çıkmıştır. Suriye'deki Kürtlerinin en güçlü siyasal örgütlenmesi olarak bilinen PYD'nin Türkiye'deki siyasal hareketlerin uzantısı olduğu öne sürülerek, çözüm sürecinin benzer etkiyi Suriye'deki Kürtler üzerinde yapacağı dile getirilmiştir. Türkiye'nin Suriye'deki Kürtlere güvenlik odaklı bakışının çözüm süreciyle değişmeye başlaması ile birlikte Türkiye ile Suriye Kürtleri arasında ilişkilerin niteliğinin olumlu yönde değişmeye başladığı belirtilmiştir. Irak Kürtleri için de benzer öngörülerde bulunulabileceği, söylemsel bazda bakıldığında Türkiye'deki çözüm sürecine Iraklı Kürtlerin neredeyse tamamının destek verdiği ifade edilmiştir.

Toplantıda gündeme gelen önemli hususlardan birisi de Ortadoğu'da bir Kürt devleti kurulup kurulmaması ve bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde Türkiye'de yaşayan Kürtlerin tavrının ne olabileceği konusudur. ERKMEN, özellikle Irak'taki federal yapının sağlam olmadığından hareketle Irak'ın parçalanması ve Irak'ın kuzeyinde bir Kürt Devleti kurulması durumunda iki ihtimalin öne çıkabileceğini belirtmiştir. İlk ihtimalin Türkiye Cumhuriyeti ya da benzer bir yapı içerisinde Türk ve Kürtlerin birlikteliği, ikinci ihtimalin de farklı devletlerin topraklarında yaşayan Kürtlerin aralarındaki ilişkilerin gelişmesi olduğunu dile getirmiştir.

Bölgede yeni bir ulus devlet kurulmasının uluslararası ilişkiler açısından doğru olmadığını düşündüğünü ifade etmek üzere söz alan Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN, bu hususta şu şekilde konuşmuştur:

"Bu bölgede genelde Kürtlerin ulus devlet inşa etme noktasında yakın akraba, işte ülkelerdekilerle birleşerek bir ulus devlet kurabileceği fikri Irak'ın bölünmesi hâlinde bana daha mantıklı geliyor dediniz. Uluslararası ilişkiler uzmanısınız ve bu noktada da bir geçmişiniz var, çalışmalarınız var. Buradaki, Orta Doğu'daki gelişmeleri, Çin'de ve Ön Asya'daki gelişmelerden ayrı tutma imkânımız söz konusu mu? 19'uncu yüzyılda başlayan, 20'nci yüzyılda da etkisini devam ettiren ulus devlet algısının artık ortadan kalktığını, artık ulus devlet kurma modellerinin güçlü ekonomiye sahip dünya ülkeleri tarafından çok fazla tavsiye edilmediği ve bu bölgede de ulus devletten daha ziyade bölgede jandarmalık pozisyonunu çok güçlü bir şekilde yapabilecek ve yine Amerika'nın bir kısım çıkarlarına da son derece zarar vermeyecek bir kısım oluşumların bu bölgede gerçekleştirilmesine yönelik çabaların olduğu da genel olarak uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından dillendiriliyor. Acaba Çin'e karşı ve Ön Asya'ya karşı bu bölgede daha fazla sıkıntı, daha fazla sorun yaratmadan ulus devlet modelini artık bu bölgede desteklemeyeceğine yönelik bir kanaat var"[202]

Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki Kürtler arasındaki yakın ilişki hakkında değerlendirme yapan İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL ise, Türkiye'nin başlatmış olduğu çözüm sürecinin doğal olarak aslında buraları da etkileyeceğini düşündüğünü belirtmiştir.

Mardin Milletvekili Erol DORA, dört ülkede yaşayan Kürtlerin akrabalık ilişkileri, Türkiye ile Kürtlerin tarihi ve akrabalık bağları ile birbirleriyle bağlı olması yanında iki halkın menfaatlerinin çakıştığı, bu yüzden Türkiye'nin Kürtlere artık güvenlik konsepti ile yaklaşmaması gerektiğini belirtmiştir.

Van Milletvekili Fatih ÇİFTCİ ise Türkiye'de yaşayan Kürtlerle Irak, Suriye ve İran'da yaşayan Kürtlerin aynı halk olması ve benzerlikler taşımasına rağmen bazı önemli farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. ÇİFTCİ; Türkiye'de yaşayan Kürtlerin diğer ülkelerde yaşayan Kürtlerden farklı olarak belli bir bölgede yerleşmedikleri, tüm ülkeye dağıldıkları, ayrıca Türkiye'deki Kürtlerin siyasal faaliyetlerinin çeşitlilik arz ettiğini belirterek Türkiye'deki Kürtlerle yapılan kamuoyu araştırmalarında çok önemli bir kısmının direkt bir özerklik veya bağımsız bir Kürdistan talebinden ziyade Türkiye'de devletle ve toplumla

[202] Komisyonun 11.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

barışık, tamamıyla tanınmış ve anayasal güvence altına alınmış bir yapı arzuladıklarının ortaya çıktığını dile getirmiştir.[203]

Sorununun çözüm olasılıkları olarak Kürtlerin ayrılması, federasyon, siyasi özerklik ve kültürel hakların teminini belirten Prof. Dr. Erol KURUBAŞ, ayrılma seçeneği için ayrı durma iradesinin gücü ve toplumsal çatışmaların yaşanması gerektiğine dikkat çekerek Türkiye'deki sorunun ayrılma eşiğinden kesinlikle uzak olduğunu vurgulamıştır. Siyasi özerklik olasılığı üzerinde de değerlendirme yapan KURUBAŞ, bu olasılığın da gerçekçi olmadığını şu şekilde açıklamıştır:

"*Direkt siyasi özerklikle bu sorunu çözelim, bir biçimde bu sorun hallolsun diyecek olursanız bu o kadar sağlıklı bir yaklaşım değil. Birkaç nedenden dolayı çok sağlıklı bir yaklaşım değil. Etnik temelde oluşmuş olan hiçbir idari yapı dünyanın hiçbir yerinde sağlıklı bir siyaset üretmemiş. Bu, çok önemli bir veri. Bir biçimde ülkenin genel istikrarını sarsıcı sorunlar üretiyor, Kanada gibi bir yerde bile bu böyle. O nedenle "Bu gerekli mi?" sorusuna yanıt vermek lazım. Yani, gerekliyse zaten bunu yapmak zorundasınız. Ama gerekli mi? Bence değil. Neden değil? Eğer Kürt milliyetçiliğinin toplumsal tabanı nitelikli bir çoğunluğa ulaşmış olsaydı gerekli olmasını düşünebilirdim. Türkiye'deki entegrasyon düzeyi Kürtlerle çoğunluk arasındaki ilişki biçimleri eğer ayrışma iradesini çok güçlü yansıtsaydı benim buradaki söyleyeceğim şey, mutlaka bu sorunu çözmek için asgari çözüm noktası siyasi bir özerkliktir derdim ama böyle bir olay görmüyoruz. Türkiye'deki atmosfer farklı, entegrasyon çok güçlü, entegrasyon iradesi çok güçlü, ayrışma iradesi çok zayıf, ortak paydalar çok güçlü. Sorunun tarihselliği -bizim bir- Kuzey İrlanda gibi değil. Hep kıyaslar oralar üzerinden gidiyor ama Kuzey İrlanda sorunu dediğiniz şey beş yüz yıllık bir sorun ve başlangıcından itibaren ayrılma düzeyinde ortaya çıkmış olan bir sorundur. Türkiye'deki sorunun böyle bir sosyolojisi ve tarihselliği yok."* [204]

Çözüm seçenekleri olarak bastırma, ayrılma ve birlikte yaşamayı öne çıkaran Prof. Dr. Ahmet ÖZER ise daha çok ölüme yol açacak bastırmanın kesinlikle çözümden uzak bir seçenek olduğu, ayrılma seçeneğinin ise Türkler ve Kürtler arasındaki kaynaşma, birlikte yaşama ve ortak değerleri paylaşma düşünüldüğünde hem bölünme ihtimalini hem de bölünme paranoyasını geçersiz kıldığını belirterek ayrılma talebi hususunda yaptığı araştırma hakkında şu bilgileri vermiştir:

[203] Komisyonun 11.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[204] Komisyonun 22.05.2013 tarihli toplantı tutanakları

"Ben bir sosyolog olarak gittim, bölgede araştırma yaptım. Kürtlere sordum, dedim ki: "Siz ayrılmak istiyor musunuz?" Yüzde 84'ü "Hayır, biz ayrılmak istemiyoruz." Bu rakamlar üç aşağı beş yukarı değişebilir. Bakın, olgu bu, altını çiziyorum."

ÖZER, sorunun çözümü olarak demokrasi içinde bir arada yaşama seçeneğini işaret ederek bu hususta çaba harcanması gerekliliğini belirtmiştir. [205]

Komisyonun görüşlerine başvurduğu Feridun YAZAR ise;

"Orta Doğu'da bugünkü gibi gelen gelişmeler geleceğe yönelik bilemiyoruz ortaya bağımsız Kürdistan devletleri çıkaracaksa inanın buna ne Kürtler ne de Türkler, ne de Türkiye Cumhuriyeti devleti engel olamayacaktır. Ama eğer Kürtler ve Türkler Türkiye Cumhuriyeti devletinde geleceğe yönelik sağlam bir gelecek kurabilirlerse, birlikte yaşam üzerinde tatmin edici bir zemin üzerinde siyaseti yürütebilirlerse, anlaşabilirlerse Orta Doğu'da ne olursa olsun bu devirde hiçbir şey olmaz. Onun için şimdiden bizim bu sağlam temeller üzerine yeni bir bina inşa etmemiz gerekiyor ve bir güven içerisinde karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörü içerisinde, demokratik hakları da sayarak, hakları tanıyarak ve vererek geleceğe yürümemiz gerekiyor diyorum." [206]

Şeklinde görüşlerini açıklamıştır.

SOMER'e göre sorun, değişen iç ve uluslararası çevrelerin etkisiyle şekillenen politika seçenekleri ile karşı karşıyadır. Sorunun durumu bölge için de önem taşıyan bir hal almıştır. Türkiye'nin hukuki ve siyasal reformları uygulamaya devam etmesi; etnik çoğulculuk, liberal demokrasi ve ekonomik gelişme açılarından getirileri ile Kürtler konusunda uzun dönem çözüm getirerek AB üyeliği şansını arttıracaktır. Bu da, AB'nin küresel gücünü ve Türkiye'nin İslam dünyası içindeki önemine katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin bu süreçte kendi içindeki Kürtlerle vatandaşlık bağını kuvvetlendirmesi de Irak başta olmak üzere başka yerlerdeki Kürt milliyetçiliğinin etkilerden korunmasına yardımcı olacaktır.[207]

[205] Komisyonun 23.05.2013 Tarihli Toplatın Tutanakları
[206] Komisyonun 10.07.2013 Tarihli Toplatın Tutanakları
[207] Somer,Murat; Turkey's Kurdish Conflict: Changing Context and Domestic and Regional Implications, Middle East Journal,Vol 58,No. 2, Spring 2004, 235-253

V. BÖLÜM: SORUNA VE ÇÖZÜME ETKİ EDEN KİŞİSEL VE TOPLUMSAL PSİKOLOJİK UNSURLAR

Soruna ve çözüme çok yönlü bakabilme ve kapsamlı değerlendirme yapabilmenin gereklerinden birisi de kişisel ve toplumsal psikoloji açısından da bir yaklaşım sergileyebilmektir.

Bu açıdan psikolojinin temel kavramları ile sorunun çözümüne ışık tutabilecek perspektifler yakalanabilecektir.

1. ŞİDDET KÜLTÜRÜ

Toplumumuzda ve bireylerin davranışlarında yaygın olan "Şiddet Kültürü"nü betimlemek, bunun Çözüm Sürecine ve bu sürecin halk tarafından değerlendirilmesine etkisi açısından Prof. Dr. Erol GÖKA katıldığı Komisyon toplantısında şu hususların altını çizmiştir:

"Biz bir kere dört dörtlük şiddet kültürüyüz yani bunun her sorunumuzu ele alışta mutlaka hesaba katılması gerekir. "Dört dörtlük şiddet kültürü içinde yaşamak" demek, bu toplum, insanımız ve biz sorunları diyalog yoluyla, müzakere ederek, belli bir mutabakata dayalı çözmeye alışkın değiliz demektir yani tam tersine güç göstererek, birbirimizi alt ederek, paçasını aşağıya alarak çözmek ve fiziksel şiddeti arada bir sopa olarak göstermek ve bazen de uygulamak şiddet kültürünü açıklayıcı özelliklerdir. Bir, bunu mutlaka göz önünde tutmamız lazım." [208]

Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI, aynı toplantıda şiddet, şiddeti yaratan psikoloji ve şiddetin toplumsal hayata yansımasıyla ilgili olarak şu görüşlerini ifade etmiştir:[209]

"Şiddet meselesi, siz, tabii, yaşadığımız travmalardan, yakın tarihten, iki yüzyıllık hayattan bahsettiniz. Eminim, fırsat olsaydı bu modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan şiddetin başka kaynaklarına ilişkin ve bunun garip evliliklerine, izdivacına yönelik de okumalarınız olurdu. Rene Girard'ın "Şiddet ve Kutsal" kitabını hatırlarsınız muhakkak. Geleneksel

[208] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[209] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

toplumlarda şiddetin rehabilite edilmesi için ne tür yöntemler uyguladıklarını ve modern toplumun aslında nasıl şiddet yüklü bir toplum olduğu hususu… Mesele sadece etnisite, kimlik, onların çatışması filan değil. İnsanların rehabilite edemedikleri, üzerlerinden atamadıkları çok ciddi bir şiddet birikimi söz konusu. Bırak Türklüğü, Kürtlüğü, Aleviliği; süpermarkette sıraya giriyorsun, arkandaki adamın soluğunu duyuyorsun: "Bir an önce hadi çıksana, önümden çekilsene." Trafikte aynı şiddeti görüyorsun, ne Kürtlük var ne Türklük var ama trafikte seni sollamak için öylesine canhıraş bir çaba gösteriyor, neredeyse seni kenara atacak. Yani her yerden şiddete ilişkin beslendiğimiz bir alan var ve şiddetle mücadele zannedildiği gibi "Şiddete karşıyız, şiddeti reddediyoruz." bundan ibaret değil. O kadar ciddi ve derin bir mevzu ki ve insanın karanlık yanlarıyla o kadar ilişkili ki, öyle kolay, klişe diskurlarla falan çözülecek bir iş değil. İnsanın en önemli karanlık alanlarından birisi, buna ilişkin kapsayıcı bir okuma olmaksızın, meşru gibi görülen kimi diskurların aslında şiddete nasıl hizmet ettiğine ilişkin nüfuz edici bir bakış olmaksızın bizim bu meseleyi çözebilmemiz, modern toplum olarak söylüyorum, kolay bir iş değil."

BOSTANCI, bir başka toplantıda ise çatışma ve şiddete yatkınlığımız ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir.[210]

"Bir de çatışmaya çok teşne bir toplumuz. Meydanlarda, toplantı salonlarında insanları en heyecana getiren, en çok alkış alan konular barışa ilişkin konuşmalar değil, eğer siz radikal, damara dokunan, savaşı kanı dile getiren, kışkırtan konuşmalar yaparsanız müthiş karşılıklar görüyorsunuz. Barışın dili daha yumuşak bir dil. Barışın diliyle konuştuğunuzda aynı ölçüde coşkulu karşılıklar göremiyorsunuz çünkü barışın dili başka insanları, sizin gibi olmayanları da sadece sözel olarak değil, gerçek anlamda kucaklamaya dönük bir stratejiyle birlikte teşekkül eden bir dil. O yüzden, doğrusu, Türkiye'de böyle hangi salonlardan alkış sesi gelse ben biraz irkiliyorum Türkiye'nin geleceği bakımından. İnsanlar için kışkırtıcı olanı çatışma, kan ve bunun da siyasal sınırları yok. Mesela, şöyle bir söz

[210] Komisyonun 11.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

hatırlıyorum: 5 milyon kişi ölse ne olacak? Çok da eleştirilmişti böyle bir söz ama toplumumuzun genelinin paylaştığı bir parametre bu. Marşlarımızdan tutun, işte, insanlarımızın yetişme tarzına kadar eleştirilecek, bu çatışma kültürüne ilişkin eleştirilecek birçok husus var."

2. TRAVMA TOPLUMU

Kişisel ve toplumsal psikolojimizi etkileyen bir diğer husus ise "Travma Toplumu" olmamızdır. Prof. Dr. Erol GÖKA, bu durumu ve Çözüm Sürecine etkisini şu şekilde belirtmektedir:[211]

*" Son otuz yıl daha yoğunlaşmış olmak üzere ve biz tabii o nesli temsil ettiğimiz için onun üstünde odaklanacağımızdan ama genel olarak son iki yüz yıldır bir **Travma Toplumu** olduğumuzu söylemek mümkündür. Çok çeşitli biçimlerde maruz kaldığımız travmalar -hani Yannis Ritsos'un bir şiiri var " Başımıza gelen bunca bela/Kuruntulu yaptı bizi" diye- bir kısım insanımızın basbayağı **"Travma Sonrası Stres Bozukluğu"** gibi ciddi bir ruhsal rahatsızlığa yakalanmasına sebep olurken, birçok insanımızın psikolojisinde de belirleyici bir özelliğe sahiptir. Yani kişiliklerimizin oluşmasında, sorunlara bakışımızda bu kadar travmaya maruz kalmış insanlar topluluğu olmamız çok etkileyicidir, o yüzden bir travma toplumu olduğumuz da kayıtlara geçmelidir yeni baştan"*

3. MATEM - YAS

Çözüm Süreci konusunda psikolojiyi belirleyen parametrelerden birisi ise "Matem - Yas"tır. GÖKA bu durumu ise:

*" Bu kadar travmaya maruz kalmak, gerek doğal afet yoluyla gerek insan eliyle travmalara maruz kalmak, bazen kayıplara yani fiziksel ölümlere, insan kayıplarına ve maddi kayıplara, ruhsal kayıplara neden olmuştur. O yüzden, toplumumuzun ruhsal durumunu incelerken mutlaka **"Matem"**i de ele almak durumundayız. Bir toplum, insanlar nasıl matem yaşarlar, bir kaybın telafisi için ruhsal aygıtımız nasıl işlev görür, bu ne kadar zaman alır? Bütün bunları da hesaba katmamız lazım yani bu toplum ciddi biçimde matem yaşıyor yani - bugün şehit yakınlarımızdan bir kardeşimiz de konuşacak- ateş düştüğü yakıyor, bu doğru ama Türkiye'deki ateş hepimizi yakıyor, dolayısıyla hepimiz bu matem sürecinden payımızı*

[211] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

alıyoruz ve ruhsal aygıtımızın işleyişinde, zihin yapımızda bu bir türlü bitiremediğimiz matemlerin de çok büyük payı olduğunu söylemeliyim." [212]

Şeklinde ifade etmektedir.

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER, aynı toplantıda travma ve matemin adeta çözüm önünde kalkan haline gelmemesi için psikolojik bariyerlerin kaldırılması gerektiğine şu şekilde vurgu yapmıştır:

" Travma ve matem konusunda söylediklerinizçok çok anlamlı, çok çok değerli çünkü önümüzü kesiyor. Herkes kendi acısını bir diğerine karşı yarıştırıyor, bir tek sanki onun evladı ölmüş, başkalarının evladı ölmemiş ve de bir tek… Tabii ki her anne, baba için kendi evladı çok daha değerlidir. Biz de bir babayız, bizim de evlatlarımız var, evlatlarımızın tırnağına halel geldiğinde yüreğimizin nasıl paramparça olduğunu biliyoruz yani. Allah kimseye evlat acısı yaşatmasın ama başkalarının evlatlarının ölümü üzerinden insanlar o kadar çok rahat konuşabiliyorlar ki, bir.

İkincisi, sadece münhasıran kendi evladının, hâlbuki diğerinin de yani Kürt Mehmet'in annesinin de yüreğini anlayacaksın, Türk Mehmet'in annesinin de, bu, acıyı ortaklaştırmak… Ama burada bence düştüğümüz bir yanılgı şu: Belki insanlar artık acılarını yarıştırmaktan vazgeçebiliyor, acıyı ortaklaştırmak gerektiğine inanabiliyor, çözüm süreci bunu beraberinde getiriyor, bu yeni psikolojinin ihdasıdır bence bir anlamda. Yeni bir psikolojiyle ancak bunu çözebilir yani psikolojik bariyerlerimizi kaldırmadan, psikolojik kalkanlarımızı indirmeden nasıl çözebiliriz yani."

Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI, söz konusu toplantıda matem, yas ve travmadan kurtulma ile çözüm süreci arasında şu şekilde bir bağlantı kurmuştur:[213]

" Aslında süreç hepimiz için öğretici yanlarıyla sürüyor. Her şeyden önce, benim gördüğüm, toplumsal hayatta egemenler ve tabi olanlar diye bir anlayış üzerinden toplumu okuyabilirsiniz. Özellikle kimliklerin öne çıktığı ve bir rekabetin teşekkül ettiği, bazen sizin ifade ettiğiniz şekilde fanatizmin neredeyse belirleyici bir rol oynadığı süreçlerde bu egemenlik-tabi olma ilişkisi de beraberinde birçok problem getiriyor. Mühim problemlerden birisi bence, egemen olanların daha zayıf, daha tabi durumda olanların hassasiyetlerine, dikkatlerine, yaralarına ilişkin bir ölçüde bir körleşme yaşadıklarıdır. Nelere tepki gösterdiği, nelerin onun için önemli olduğu, hayati olduğu, nelerin nasıl anlam taşıdığına ilişkin bir bilgi egemenlerdeki bu körleşme dolayısıyla onlarda yoktur ve bu körleşme muhakkak rehabilite edilmesi gereken bir alan oluşturur. O rehabilite edilmeksizin problemleri çözme konusunda gösterilecek çabalar eksik kalır. Dolayısıyla, egemen olanın, belki de ancak kimi hususların muhalif bir karakterde yaşayan sert karşılaşmalarla öğretilecek niteliklerini belki nüfuz edici bir bakış ve entelektüellerin desteğiyle o körlüklerini rehabilite etmesi faydalı olacaktır. İşin bir tarafını bu oluşturuyor, egemenlerin körlüğü.

[212] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[213] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

İşin bir diğer tarafını da şu oluşturuyor: Bu tür süreçler çok çeşitli kesimlerde, yine psikiyatrinin imkânlarıyla konuşursak, obsesyonlar geliştirir. Şimdi, bazı insanlar peş peşe felaketler yaşadıklarında "Bunlar hep benim başıma geliyor, ilahî bir kader benimle uğraşıyor." duygusuna kapılırlar. Aslında böyle bir illiyet bağı yoktur ama obsesyonla birlikte olup bitenleri farklı bir kompozisyonla okumaya başlarlar. İşin bir tarafını da böyle bir obsesif tutumun gelişmesi oluşturuyor gibi geliyor bana. Bunu açıklamaya çalışırsak, bu neomarksistlerden Althusser'in ideolojiye ilişkin bir tanımı vardır, çok işlevsel bir tanım. "İdeoloji maddi hayat şartlarıyla hayati ilişkilerin temsilidir." İnsan, evet yaşadığı maddi hayat şartları ona bir resim verir, bir anlam verir, bir kompozisyon verir ama onu anlamlandırma biçimine eşlik eden sadece maddi görünümler değildir, zihnindeki hayalî ilişkiler ve ondan ürettiği perspektiftir. İşin bu hayalî ilişkiler tarafı körlükten yahut da obsesif tutumlardan yaralandığında yaşanan maddi hayat şartlarına ilişkin okumada farklılaşabiliyor yani bir tarafını, evet, körlük oluşturuyor ama diğer tarafını da o hayalî ilişkileri nasıl kurduğumuz, yaşadığımız maddi hayatı ve oradaki gelişmelere nasıl bir okumayla yöneldiğimiz meselesi ideolojinin o kurucu unsuru hayalî ilişkiler üzerinden teşekkül ediyor. Bu hayalî ilişkilerin tutarlı, istikrarlı bir okumaya yardımcı olabilmesi için mutlak surette o fanatizmin, çatışmanın, travmanın ortadan kalktığı bir ortak toplumsal atmosfer gerekiyor. Belki şu çözüm süreci böyle bir toplumsal iklim oluşturduğunda zannediyorum insanların maddi hayat şartlarına ilişkin okumalarına eşlik eden o hayalî ilişkiler de daha tutarlı, daha istikrarlı, ne olup bittiğine ilişkin daha dikkatli bir okumayı gerçekleştirecektir çünkü bu okuma işi bir durum tespiti olabileceği gibi kimi zaman, geleceğe yönelik bir siyasal mücadelenin kritik, stratejik, dolayısıyla da gerçekliği dönüştüren bir dili üzerinden de şekillenebiliyor. Neye yöneldiysek, kastımız ne ise ona yönelik bir okuma biçimi bize eşlik edebiliyor yani eğer çözüme yönelik bir kasıtla davranıyorsak maddi hayat şartlarına ilişkin okumamız, kompozisyonumuz, buna uygun bir dil çerçevesinde şekilleniyor seçmemiz. Yahut da, buradan bir sonuç, bir netice çıkarmak istiyor, farklı bir durum inşa etmek istiyorsak ona uygun bir okuma, bir sıralama, bir kompoze etme biçim teşekkül ediyor. O bakımdan, belki herkesin, egemenlerin, tabi olanların, farklı kesimlerin bu hayalî ilişkiler alanının daha mütekabil bir tutarlılık içinde oluşabilmesi için toplumsal atmosferin travmadan, matemden, acıdan, eziyetten uzaklaşması, vareste olması çok önemli. Bence sürecin ilk adımı budur"

4. DİYALOG - GÖRÜŞME PSİKOLOJİSİ VE KÜLTÜRÜ

Erol GÖKA'nın şiddet toplumu ve travma toplumu belirlemelerine katılarak bu parametrelere diyalog, görüşme psikolojisi ve kültürüne sahip olmayışımız ile sorunları çok acil çözme psikolojisine sahip olduğumuz yönünde bir ekleme de Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER tarafından yapılmıştır:

"Şiddet toplumuyuz." dediniz, çok doğru. Çünkü hiçbir sorunumuzu konuşarak çözemiyoruz yani bunun hangi etnik kümenin temel özelliği veyahut da dominant özelliği

olduğunun bir önemi yok ama görünen o ki biz otuz yıl daha savaşmayı göze alabiliyoruz ama beş yıl sabretmeyi göze alamıyoruz. Hemen ve şimdi, ya hep ya hiç radikalizmi. Yani on gün içinde, beş gün içinde oldu oldu, olmadıysa tekrar silahları konuştururuz söz gelimi veyahut da işte öteleme. Ya, başladı işte, devam etsin ne olacak, bekleyin. Ya, bir sorunu çok anlamlı bir diyalog ve müzakere zemininde çözebilecek bir siyasal kültürümüze sahip değiliz. Bence burada sorunlarımızı belki bir dönem öteleyebiliyoruz, erteleyebiliyoruz ama bastırılan bütün o talepler gün geliyor tekrar daha şedit bir biçimde karşımıza çıkıyor. Bu öteleme anlayışıyla, sabırsızlık anlayışındaki o ortayı nasıl bulabiliriz bilmiyorum, belki bunun için de yeni bir psikolojiye ihtiyacımız var. Çünkü diyalogla müzakere başladığında da iki şey çok belirgin bir biçimde karşımıza çıkıyor. Çözüm süreciyle bağlantılı olarak ben konuşmak istiyorum, şu an benim tek derdim o, bu sorunu nasıl çözebiliriz? İki şey çok belirgin bir biçimde karşımıza çıkıyor. Belki bir otuz yıl daha savaşmayı tekrar göze alabilecek kadar gözü kara olan bir topluluk on gün, yirmi gün, otuz gün, bir ay, iki ay sabretmek konusunda şeyi gösteremiyor. Birileri de başladı rehavete, tekrar hele bir beklesin ya acelesi yok. Burada artık ara yerde belki de herkesi buluşturacak yeni bir psikolojiye bu diyalog ve müzakere bağlamında yeni bir psikolojiye ihtiyacımız olduğu kanaatindeyim."[214]

Erol GÖKA ise konuyla ilgili Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI'nın "Yaralı Bilinç" eserini hatırlatması üzerine yaralı bilinç ve kimliklerin diyalog kurmasındaki zorluğun altını şu şekilde çizmiştir:

"İki şey vardı kafamda, iki güzel kitapla onu söyleyelim. Başkanımızın entelektüel dalgasını devam ettirelim. Bir tanesi Shayegan'ın "Yaralı Bilinç"i. Yani bu coğrafya gerçekten çok zor bir coğrafya. Yani modernleşme dışarıdan gelen bir şey olduğu için bilinçlerimiz yarılmış, Türklerin de, Kürtlerin de; anlatabildim mi? Yani modernleşme Batılılaşma diye çoğu zaman da yaşanmış zaten. Bir gedik açmış bilincimizde. Bir o "Yaralı Bilinç" aklımdaydı ve onunla ilgili zaten kendi çalışmalarım da üç aşağı beş yukarı oraya

[214] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

gidiyordu. İkincisi de Maalouf'un "Ölümcül Kimlikler". Yani burada da kimlikler çok fanatik biçimde yaşanıyor ve o geçişlilik çok ihmal ediliyordu. Şimdi, bu 2 kitap adından yani "Yaralı Bilinç" ve "Ölümcül Kimlikler"den ben sahaya çıktığımda şöyle bir kitap adı türettim: "Yaralı Kimlikler" Hani, belki ilave etmekte fayda var, çok net biçimde gördüm ki Türk kimliği de yaralı. Bu sadece şehitlerden dolayı değil yani cumhuriyet kendisine bir ulus inşa ederken Türk kimliğini de bastırmış farkında değil yani Türk kimliğinin de bastırılan yanları var. O kafasından hayalî bir Türk oluşturmuş. Bu yaralı kimliklerle temas gerçekten çok zor bir şey yani insanların yaralı kimlikleriyle birbiriyle iyi diyalog kurabilmesi."[215]

Türkiye Harp Malulü Gaziler Şehit Dul ve Yetimleri Derneği Adana Şube Başkanlığı görevini 2007 ile Mart 2013 arasında yürüten ve 2000 yılında Dicle Barajı inşaatında çalışan kamyonların PKK mensuplarınca yakılması olayına müdahale esnasında, jandarma devriyesinin pusuya düşürülmesi sonucu malul gazi olan Mehmet Ersin GÜLUÇAR; çözüm sürecinin ilk gündeme geldiği zamanlarda, Muş'ta, Muşlu bir şehit ailesiyle birlikte bu sürece destek verdiklerine ilişkin bir basın açıklaması yaptıklarını, bu açıklamaları sonrasında âdeta vatan haini gibi addedilerek dernek genel merkezi tarafından görevden alındığını ve dernek üyeliğinden de çıkarıldığını belirtmiştir.

Oysa söz konusu açıklamada yaşadıklarını anlattıkları, bu nedenle görevden alınmasına anlam veremediğini belirterek şunları ifade etmiştir:[216]

"Ülkemizde otuz beş yıldır bir terör olayının devam ettiğini, bu olayda binlerce insanımızı kaybettiğimizi, binlerce insanın yine malul olduğunu, sakat kaldığını, yine ülkemizin çok büyük zararları olduğunu falan vurguladık ve bu acıların bitmesi için, bu akan kanın durması için devlet kiminle görüşürse görüşsün bu olayların bitmesini, bitirilmesini istedik, hatta bu süreçte Öcalan'la bile görüşülmesi konusunda destek verdik ve bu görüşmeleri istemeyenlerin vatandaşlığından şüphe ederiz dedik. Bu süreçte, terörün bitmesi için, bu görüşmeleri desteklemeyen, bunu polemik hâline getiren insanlar demek ki art niyetli insanlar, bu ülkede barışı ve kardeşliği istemiyorlar, bunların da vatandaşlığından şüphe etmek gerekir diye bir açıklama yaptım.

Bölgede yedi yıla yakın görev yaptım. Terörle mücadelede iç içeydik. Yaşanan acılara her iki tarafın da penceresinden bakma şansım oldu, hatta bir gün bir terör olayından sonra ölen bir militanın ailesi geldiğinde, teröristin cenazesini teşhis etmeye geldiğinde, ölen gencin o ailesinin, annesinin "Oğlum ben seni böyle mi görecektim?" diye cenazeye sarılıp, o saf annelik duygularıyla evladına son bakışı hâlâ benim içimi burkmaktadır aklıma geldikçe.

[215] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[216] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

Yine, altı yıl dernekte başkan olarak görev yaptığım sırada, şehit ailelerinin yaşadığı acılar, bu acılardan sonra kendi kabuklarına çekilip, kendi hanelerinde, evlerinin içinde yaşadıkları acılar, geçirdikleri travmalar, sinir krizleri, bunlara hep ben tanık oldum, şahit oldum.

Yine, terör olaylarından dolayı uzuvlarını kaybeden gazilerimizin günlük hayatta karşılaştıkları sorunlar, vücutlarının eksikliğinden dolayı yapmak istedikleri birtakım şeyleri yapamamaları, protez ve yardım cihazları olmadan hayatlarına devam edememeleri, çocuklarını bir parka bile götürüp oynatamamaları, bir şehit çocuğunun gece rüyadan ve kabustan uyanıp "Benim babam nerede? Anne, babam gelmeyecek mi? Hani babamız nerede? Hep geleceğini söylüyorsun, ama gelmiyor." deyip, acılarla gece kalkıp annesiyle ağlaşması.

Bunlar ve altı yıl boyunca geçmişte de yaşadığım travmaları bastırdım hep, daha sonra, tabii, bunlar belli bir düzeye geldikten sonra, artık inanın insanın sinir sistemi çok yıpranıyor, bu süreçte de biz bazı bizimle aynı düşüncede olan şehit ailelerimizle birlikte bu açıklamaları yapmıştık…

Biz orada görev yaptığımız süre içerisinde birçok acıları gördük, hem dağa çıkan gençlerin ölümüyle yüzleştik hem kendi askerlerimizin yaşadığı, vefat ettiği, şehit olduğu olaylarla yüzleştik. Her iki aileye de haber verdik, her iki ailede de bu ölüm olayını haber verdiğimiz zaman nasıl tepki olduğunu gördük ve baktık ki gerçekten acının rengi yok. Biraz önce sayın vekilimizin de dediği gibi, ölümün ve acının rengi yok, her iki tarafta da aynı o inanılmaz matemi yaratıyor. Çünkü, hiç kimse oğlunun ya da çocuğunun bir terörist olarak cenazesini devletten teslim almak istemez ya da kimse çocuğunun terörist olmasını istemez"

GÜLUÇAR ayrıca sürecin daha başarılı olabilmesi için görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:[217]

" Şehit aileleri ve gaziler bu sürecin kendilerine çok iyi anlatılmadığından şikâyetçiler. Yani burada bu Akil İnsanlar Heyeti gibi başka bir komisyon da devlet tarafından ya da Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından başka bir komisyon kurulup şehit aileleri bir ziyaret edilseydi, bunlar akil insanların içinde 1'er şehit ailesi, 2'şer şehit ailesi görüşmeleri olarak değil de bunların görevi sadece şehit aileleri ve gazileri ziyaret edip, il il bunlara böyle bir bölge tanımlaması yapıp o ildeki, o bölgedeki ailelerimize sürecin anlatılmasının bence çok daha katkısı olacaktı sonuca…

Bu durumda sizlere ve bizlere, vatandaşlar dâhil, çok iş düşüyor. Ama özellikle BDP'li milletvekillerinden ricamız, bu süreçte işe hep olumsuz tarafından değil de olumlu tarafından bakıp, hep beraber, bu olayın bir siyasi parti olayı değil de bir ülke olayı gibi, bu barış sürecinin gelişmesi lazım. Keşke burada diğer partileri temsil eden vekillerimiz de olsaydı çünkü bu olay Türkiye'nin olayı, siyasi bir olay değil, siyasi olarak işine gelmeyen bazı partilerin burada olmaması bence üzücü bir hadise. Terörün bitmesini istemeyen bir siyasi partinin olduğuna inanmıyorum ama peki, neden buraya destek vermiyorlar? Madem bu

[217] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

ülkede terörün bitmesi isteniyorsa, neden bunu bir siyasi sorun hâline getirip ya da siyasi bir beklenti hâline getirip bu tür komisyonlara destek vermiyorlar, onu da anlamış değilim ve gerçekten üzülüyorum."

Komisyonun dinlediği bir diğer konuk olan Saruhan OLUÇ, konuyla ilgili fikirlerini şu şekilde aktarmıştır:[218]

" Sancılı bir dönem, hiçbir şey öyle -amiyane tabiriyle- tereyağından kıl çeker gibi kolay olmuyor. Çeşitli sıkıntılar, tıkanmalar yaşanıyor ama Türkiye galiba belki de yakın tarihine baktığımızda, cumhuriyet tarihinde, ilk kez konuşarak bir sorununu aşmaya çalışıyor. Yani, diyalog çok önem taşıyor. Bütün toplum bir şekilde konuşmaya çalışıyor, birbiriyle tartışıyor, aynı görüşleri paylaşmasa da birbirini anlamaya çalışıyor."

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK diyaloğun önemine vurgu yaparak çözümün bir diyalog diline sahip olması gerektiğini, bu nedenle çözüm ile ilgili siyasi ve sivil toplum örgütü çalışmalarındaki üslup ve dilin önemli olduğunu şöyle belirtmiştir:[219]

" Sürecin dili önemli ama hepimiz biliyoruz ki sürecin dili tek taraflı olarak önemli değil. Biz birilerine bir şey söylerken bizim dışımızdakiler diye, böyle, efendim, işte, dikta ederek " Siz yapacaksınız." deyip kendi dilimizi başka bir tarafa tutmayacağız."

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK, empati kültürü ve karşıdakini anlama yönünde gayretin önemine ise şu şekilde değinmiştir:

" Bugün Avrupa'da, Magna Carta, Fransız İhtilalı, reformlar, rönesanslar… Avrupa Birliğinin temel felsefesinde dahi bu vardı, mücadele vardı, kan vardı, gözyaşı vardı. Yani, Avrupa dediğimiz bize insan haklarını dayatmaya çalışanların kendi kültürlerinde nerede, ne var onları da hepimiz iyi biliyoruz, siz de iyi biliyorsunuz. Dolayısıyla, biz, burada hassasiyetleri -elbette ki geçmişi bileceğiz ama- dil açısından ifade edeceğimiz zaman, diğer yaşayan bütün halkları ve Türk halkının da buradaki hassasiyetlerini göz önünde bulundurmamız lazım. Aksi takdirde şu çıkıyor: Bakınız, bir kitle karşımıza çıkıyor, diyor ki: " Benim annem, babam Kürt, ben Kürt'üm ama eşim Türk. Ben her iki taraftan da cepheleri anlayabiliyorum." Hatta, benim milletvekili olduğum bölgede, Arap kitle var, onların da hassasiyetlerini anlıyorum. Yani, diğer Kürtler bağlamındaki boyutlarına girmeyeyim. Hani, bizim komşumuz da Kürt'tü, bizim işte şu da Kürt'tü, üsten falan bakma anlayışı içerisinde değil. Böyle bir hassasiyeti, empati kültürünü mutlaka kurmamız lazım.

Evet, eğer ki, siz Kürt olarak, kendinizi de Türklerin yerine koyabiliyorsanız veya siz bir başka özgürlükleri isteyen, bu manada mücadele edenlerin yerine koyabiliyorsanız -bazı yazarların, araştırmacıların, bilim dünyasının ifadeleridir, benim değildir- sizin demokrat olduğunuz noktasında veya demokrat olma çizgisine yakın olduğunuzu ifade ederler, " Sadece kendi mücadelemi vermemeliyim." Yani, siz, bir ifade de bulundunuz, ona atıfta buluyorum: Başörtüsüzlerin başörtülüler için verdiği mücadele. Gerçekten bunu yakalamayız, tek taraflı

[218] Komisyonun 11.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[219] Komisyonun 05.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

değil. "Yani, biz, sadece kendi özgürlüğümüzü istiyoruz, öbür taraftakini görmeme adına" değil. O zaman zaten toplum kamplaşıyor." [220]

5. KİMLİK, BİREYSEL KİMLİK VE GRUP KİMLİĞİ

Çözüm Sürecine ilişkin değerlendirmelerimize etki eden psikolojik hususların en önemlilerinden birisi de "Kimlik" olarak karşımıza çıkmaktadır. Prof. Dr. Erol GÖKA, konuyla ilgili şu hususlara değinmiştir:[221]

"Kimlik, - birazdan daha ayrıntılı bahsedeceğim - en özet hâliyle ruhsal derimizdir. Ruhsal derimizdir ve bu derideki sinir uçları bugün neredeyse hepimizin için, Türkler için, Kürtler için, Aleviler için, laik kimlik sahipleri için açık durumda bulunmaktadır. O yüzden, en küçük bir rüzgârdan bile etkilenmemiz, bu kimliği oluşturan ruhsal derimizdeki açık sinir uçlarıdır ve her an çatışmaya gebe yani böyle hava alan bir diş çürüğü gibi bir kimlik probleminden muzdarip bir hâldeyiz. O yüzden, kimlik sorunlarını, hele hele işte çözüm süreci içinde, bir yeni anayasa çalışmalarının olduğu bir süreç içinde mutlaka çok kulak kesilmemiz, birbirimize kulak vermemiz ve kimlik meselesini iyi kavramamız gerekir, özellikle bu Komisyonda.

Kimlikle ilgili, siz Komisyon çalışmaları boyunca çok farklı bilim dallarından çok farklı şeyler işitmişsinizdir ve benden çok bilgi sahibisinizdir, bundan eminim. Fakat şunu bilmek icap eder, akademide kimlik meselesini ilk ortaya koyan yani bu insan teki için - gruplar için değil ama insan teki için- "Ya bu 'kimlik' dediğimiz bir şey var, bu kimlik de belli bir oluşum sürecinden sonra ortaya çıkıyor ve özellikle gençlik döneminde çok önem arz ediyor ve kimlik karmaşalarına yol açıyor." diyen Erik ERIKSON diye bir psikiyatristir, psikanalisttir. Akademide 1970'lerden sonra -anlatmaya çalışacağım- diğer alanlara "kimlik" meselesi yayılmıştır ama asıl bizim konumuzdur yani "Ruh sağlığıyla ilgili bir insanın kimlik meselelerinde ne işi var?" diye aklınıza bir soru gelirse, tam uygun bir yerde bulunduğumu ben düşünüyorum.

"Kimlik, bir kişi veya grubun kendisini tanımlamaya, kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlamaya yarayan bir resim veya adres" diye tarif edebiliriz kimliği. Bizim kendimiz olduğuna inandığımızı şeyle, başkalarının, onların bizi nasıl gördüklerine dair etkileşimleri ve gerilimleri içeren bir resimdir kimlik. Bizimle başkaları arasındaki mesafeleri, çekişmeleri, düşmanlıkları, dostlukları gösteren psikososyal bir yere işaret eden bir adrestir aynı zamanda.

Birey ve insan toplukları bu adresin gösterdiği hanelerde ikamet ediyorlar. "Kimliğinden soyutlanmış birey" diye bir varlık yok. Bugün sosyal psikolojide kimlikle ilgili en alışıldık ve işe yarar tarifler, kimliği ikiye ayırarak incelemektedir. Bir tanesi; ***"bireysel***

[220] Komisyonun 05.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[221] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

***kimlik"**. Yani, bunu tabii biz akademik anlaşılırlık için ayırıyoruz, yoksa pratik hayatta insanın yaşantısı içinde bunları birbirinden ayırt etmek imkânsızdır yani ikisi birbirine dâhil olmuş biçimde karşımıza çıkarlar.*

"Bireysel kimlik" dediğimizde insanın özünde benliği bulunan bir yapıyı kastediyoruz yani kendimize dair algılarımızı oluşturan, bizim kendimizi nasıl tanımladığımıza ilişkin yerdir benlik ve benlik, mutlaka kendini ortaya koymak, tanıtmak ve saygı görmek ister. Burası çok önemlidir çünkü birazdan gruplar arası ilişkilere geçtiğimizde bunun önemi daha iyi anlaşılacak. Her insan kendisinin diğerleri tarafından tanınmasını, saygı görmesini ister.

*Kimliğin diğer boyutu ise toplumsal boyutu. **"Toplumsal boyut"** dediğimizde bizim kendimizin oluşmasında işe yarayan bütün yapıları kastediyoruz, "Ben Beşiktaşlıyım, Denizliliyim. Doktorum." Anlatabildim mi? Yani, bütün bunlar toplumsal kimliğin de oluşmasındaki ögelerdir. Fakat toplumsal kimliğin öyle bir yanı vardır ki, bu âdeta bireysel benlik gibi çok sağlam bir dokuda ortaya çıkmıştır. Bunlara **"kolektif kimlik"**ler diyoruz. Toplumsal kimliğin derin boyutu. Ne var kolektif kimliklerin içinde? Etnik kimlikler, dinî kimlikler ve millî kimlikler.*

*Şimdi, daha insanın anasından doğduğundan itibaren nasıl oluştuğuna ve kendisini nasıl kurduğuna dair eğitim almış bir insan olarak şunu söyleyebilirim: Bir antropolog konuşmuş olsaydı burada, mesela **"etnisite"**yle ilgili üç saat falan bir tanımlar karmaşasından bahsedebilirdi. Yani etnisite tanımı çok zor bir şeydir. Bizim popüler dilimizde sanki ırkmış gibi anlaşılmasına, kanmış gibi anlaşılmasına rağmen, akademide tarifi oldukça zordur ve birçok etnik gruptan bahsedilebilir ve etnik kimliklerin kayganlığından, değişkenliğinden bahsedilebilir ve antropoloji sahiden bununla ilgili ciddi bir külliyatla dolu.*

Şimdi, ben gerek bu sosyal bilimlerdeki veri yığınını gerek dertli insanlarla uğraşan birisi olarak şöyle bir model sunmak istiyorum, ne kadar işinize yarar bilmiyorum: Kolektif kimliklerin içinde insanın doğumundan itibaren nasıl algıladığımızı kimliğimizi ve kimliğimize neler kattığımızı düşünürsek etnik kimliğin en belirleyici yerde durduğunu söyleyebiliriz. Niye? Çünkü insan bir dilin, bir kültürün içine doğar. Daha sonra dinle ilgili bilgiler gelmeye başlar ve daha sonra da özellikle daha dünyayı algılamaya başladığında millî kimlikle ilgili veriler gelir. Ama biz daha psikanaliz eğitimi almış olan insanlar, "İnsan yedisinde tamamlanmıştır." diye bakarız. Hani, tam bunun karşılığı yani atasözümüz: "İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur". Yani gerek kimliğimiz gerek kişiliğimiz yaşamın ilk yıllarında oluşur. Yedisine kadar oluşan çocuk yetiştirme pratikleriyle, bizim doğduğumuz ortamla ilgili yapı ne o zaman? Etnik özellikler 1'inci sıradadır, dinî özellikler 2'nci sıradadır ve kolektif kimliğin en zayıf yanını millî kimlik oluşturur psikolojiden baktığımızda.

*"Etnisite" dediğimizde de asla bir ırkı kastetmiyoruz. Irk, bilimsel olarak anlamsız bir kavramdır yani tıpta "race" diye tarif ettiğimiz şey, insan sarı mı, beyaz mı, zenci mi… Yani hastalıkları incelerken kullandığımız şeyler bunlardır. Etnisite daha çok ortak davranış örüntülerini içerir ve sosyal bilimlerdeki **"kültür"**e yakındır. Etnisitenin derin kökü, psikolojimizdeki bu önemi, **"ana dil"**den kaynaklanır. Etnik özelliğimizin belirleyicisi ana dildir. Ana dilim Türkçe olduğu için ben Türk'üm etnik olarak. Ana dili Kürtçe olan kardeşim de Kürt'tür etnik olarak. Anlatabildim değil mi burayı? Yani, etnisite, ana dille psikolojimize*

kayıtlı olduğu için en güçlü kimlik oluşturucusudur. Dolayısıyla, kimliğimizin ortaya çıkışında da en çok kendimizi tanımlama yoluna gittiğimiz şeydir. Dolayısıyla bunu görmemiz lazım, etnisitenin psikolojimizdeki önemini görürsek birçok şeyi de görebiliriz. Buraya tekrar geleceğim.

Herkes bir kimliğe mecbur, kimliksiz, kişiliksiz bir Allah kulu yok. Bir kere bunu bilmemiz icap eder ve kimliğin önemini anlayabilmek için genç insanların, ergenlerin o kimlik oluşması için nasıl canhıraş biçimde uğraşmalarını biz hep model alırız. Yani "Ben hangi ideolojiden olacağım, anamın babamın dininden benim farkım ne olacak, hangi dünya görüşünden olacağım, nasıl bir ahlak sistemi oluşturacağım?" Yani insan ergenlik döneminde özellikle buralara odaklanır ve ergenlik döneminin çok zorlu, ızdıraplı geçme sebebi de budur.

Gençlere odaklanmamız, bir konu da kimlik meselelerini anlamakta bize çok yardım eder; o konu da, eğer genç insan kendisine bir alan açamazsa, nerede saygı görüyorsa oraya doğru gider. Yani gençlerin gençlik grupları oluşturmaları, alt kültürler oluşturmaları, genç insanın kimliğini daha rahatça ifade edebileceği, daha kabul görebileceği yerden dolayıdır. Gençlerle ilgili bu bilgimiz ne işe yarar? Her kimlik kabul edilebileceği bir yer arar; ona göre gider bulur ve orada öbeklenir.

Kimlikle ilgili bu söylediklerimiz bütün zamanlar için geçerlidir değerli üyeler. Fakat modern zamanlarda ulus devletlerin yukarıdan aşağıya inşalarından dolayı sanki millî kimlikler daha önemliymiş, millî kimliklerle insanların benzeş kılınması -resmî ideoloji yoluyla- daha önemliymiş gibi bir algı oluşmuştur. Bir bu yanı var işin. Bir de, işte, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra 1989'dan itibaren artık sosyal bilimler dünyamızı "postmodern" diye ifade etmeye çalışıyorlar. Postmodernlikle birlikte kimlik siyasetleri daha öne çıkmıştır ve yani siyasette mesela daha önceki Meclisimizin tarihine baktığımızda herhâlde kimlikle ilgili bir kavram bile geçmiyordur ama son otuz yıldır yoğunlaşmanın nedeni, biraz dünyadaki bu değişimlerdir. Çünkü özgürlük, eşitlik, kardeşlik idealleri, modernliğin bu ideallerinde artık bir değişme olmuştur yani eşitliği değil de farkı öne çıkaran bir anlayış söz konusudur.

Bütün dünyada bir kimlik kavramı revaçtadır, dolanımdadır fakat bu zengin kuzeyle yoksul güneyde biraz farklılıklarla kendini gösterir. Zengin kuzeyde daha çok bireysel kimlik inşaları ve insanların kendilerini nasıl tanımlayacaklarıyla ilgili gayretler öne çıkmaktadır. Hâlbuki güneyde -ki bizim tam ara hatta bulunduğumuzu söyleyebilirim- daha kolektif kimlikler öne çıkmaktadır yani insanlar etnik olarak ve dinî olarak kendilerini tanımlama, kimlik ihtiyaçlarını buradan giderme çabası içindedirler.

*İlk bakışta sanki kuzeyde ya da Batılı ülkelerde **"etnik ve dinî kimlik"**ler yani kolektif kimlikler önemsizmiş gibi durmasına rağmen, dediğim gibi, benlik gibi, o da içimizde bir yerde durur, toplumlar krize girdiğinde pat diye, ilk başta kendini göstermeyen etnik ve dinî kimlikler bir çatışma anında ortaya çıkıverirler.*

"Etnik ve dinî kimliklere göre biz kendimizi tarif etmeye çabalıyoruz." dedim, özellikle güneyde ve doğuda. Bizim toplumumuzu anlamak için de bu kavramlar çok elverişlidir. Bu,

kimliğin bu kadar önemli olması biraz insanın yapısıyla alakalı bir şeydir çünkü dil olarak hep biz kendimizi ve ötekileri ayırt etme peşindeyizdir yani dilimiz öyle kurulmuştur. Toplum da öyle kurulmuştur, hep ***"biz"*** *ve* ***"ötekiler"*** *vardır. Yine aynı şekilde, kendimiz olabilmemiz için ötekine bir ihtiyaç vardır. Yani kendimizi ötekini tarif ederek ancak kurabiliriz ve kimliğin oluşması için de bir toplumsal belleğe ihtiyaç vardır. Bunlar, kimlik oluşumunun, bir kimliğin kolonlarıdır. Yani mutlaka "ben" diyebilmek için, "biz" diyebilmek için ötekilerden bahsetmek durumundayız ve dertler de burada başlıyor zaten. Yani kimlik oluşumunun kolonları, maalesef böyle çok bugün romantizme elverişli şeyler değil. Yani insan kimliğini oluştururken "biz" ve "ötekiler" diye ayırıyor ve biz ne dersek diyelim, zihniyet dünyamız* ***"etnosentrik"*** *olarak biçimleniyor.*

Şimdi bu etnosentrizmin insani boyutunun anlaşılması, daha zorba rejimlerin anlaşılması açısından da çok önemlidir. Bütün gruplar etnosentriktir. İnsan kendi ana dilini konuşandan yanadır, bu böyledir, yani "etnosentrizm"den kastımızı budur. İnsan kendi topluluğunu sağlıklı biçimde de savunabilir, insan sağlıklı bir yurtseverlik de gösterebilir yani illa kendi topluluğundan bahsetmek, kendi yurdundan bahsetmek zorba rejimlerin savunucusu olduğunu göstermez bazı entelektüellerin sandığı gibi. Bu, sosyal, psikolojik bir gerçektir.

Kimliklerde hesaba katılması gereken bir şey de, "öteki" ihtiyacında özellikle, ötekine daha kendimizi temiz çıkarmak için ihtiyaç duyarız yani kendimize almak istemediğimiz yanları dışarıya, ötekine atarız. Özellikle millî tarih yazılımlarında bu çok barizdir yani bizim grubumuz hemen hiçbir günah işlememiştir, ne olduysa ötekinden kaynaklanmaktadır. Bu, grubu sağlam tutmak için, grup psikolojimizin bir manevrasıdır aslında. Tanırsak bunu, nasıl rehabilite edebileceğimizle ilgili de bir fikir sahibi olabiliriz.

Bunu, kimlik meselesini izin verirseniz burada noktalayalım, şöyle bitirelim: Demek ki, kimlik tiyatrosunun başrollerinde yer alan damgalamayı, etiketlemeyi, ön yargıları, bir başka grup hakkındaki kalıp davranışları hep psikolojimiz üretmeye meyyal.

Bir: Bu tehlikeyi bileceğiz, buna birazdan fanatizm meselesinde daha çok dokunacağım.

İkincisi: Kimlik bu kadar önemliyse eğer, daha önceki anayasalarımızda yapıldığı gibi, eşitlik sağlayacağız diye "soyut ve özgür birey" kavramını esas alıp insanların kimlikleri, kolektif kimlikleri yokmuş gibi davranmak hayırlı sonuçlar getirmeyecektir yani ben bilimsel olarak bunu söyleyebilirim. Mutlaka yeni anayasada da ne yapıp edip kolektif kimliklerinde kendini tanıma, tanıtma ve saygı görme ihtiyaçlarını karşılayacak bir yol bulmak zorundayız. Yoksa "Bizi bağlayan esas şey millî kimliktir. Millî kimlik de devlete tabiiyetten kaynaklanır. Onun dışındaki bütün farklılıklar bu eşitlik anlayışı içinde yok edilmelidir." anlayışına sahip çıkarsak gene cumhuriyet boyunca olanlarla karşılaşmamız ve sorunları çözmende bırakmamız mutlak olur. Çünkü cumhuriyet boyunca olan tam da buydu yani sen gruplarda ve insanda var olan kimlik yapılarını bastırırsan ve "Sadece şu olacaksınız." dersen, millî kimlik açısından bunun bir meşruiyeti vardır ama itiraz edilmesi gereken yer, etnik ve dinî farklılıklara yapılan baskıdır. Eğer bu kadar bizi var eden şeyleri bastırırsak bir yasa -psikolojinin de yasaları vardır- gelir kendini dayatır. O yasa, " ***bastırılanın geri gelmesi"*** *dir. Neyi bastırırsanız insana dair, o gün gelir kendisini gösterir.*

Yani, bu hatayı yeni baştan işlememiz ve kimliklerinin, etnik ve dinî kimliklerinin insanların var oluşsal özellikleri olduğunu, sosyal psikolojik gerçeklikler olduğunu kabul etmemiz gerekir."

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU ise kimlik ve kimlik önüne konulan inkâr ve yasaklamalar ile ilgili olarak aynı toplantıda şunları ifade etmiştir:[222]

" Dünyada en zor şey birinin kimliğini inkâr etme veya ona " Sen bu değilsin yani sen bana benzersen bir kimlik sahibi olabilirsin ama bana benzemezsen senin kimliğin olmaz." deme. Tabii ki bu bastırma, bu inkâr, imha… Seksen yıl Türkiye'de bu gelişti ama gelinen bir nokta şu ki: Artık mızrağın çuvala sığmadığı görüldü, gerçeklerle yüz yüze gelindi. Ancak, bu sorunu, birini analiz ederken, tahlil ederken veya tanımlarken o ne ise onu öyle tanımlamak gerekir çünkü biliyoruz ki kimlik çok önemli bir insan için, şahsiyet için, kişilik için. Eğer bu toplumsa o daha da önemli, eğer bir ulussa bu daha giderek de anlamlı bir şey kılar…

Yani bugün ben şahsen ben toplumun yapısını da biliyorum, devletin bu yasalar, takındığı tavır, bu anayasanın ne kadar donanımlı olduğunu yani insan haklarının hiçbir maddesinde Kürtlerle ilgili bir şey yok, hep bastırma, hep öldürme, hep boşaltma, hep göçertme yani böyle bir baskı var. Bu da hâkim ulus psikolojisinden kaynaklıdır, zaten her şeyi şiddetle çözmeye inanmıştır. Bu vesileyle gördüğümüz de budur yani aşağılama var burada, hakir görme var yani yasaların karşısında bile eşit olmadığımızı ifade ediyoruz çünkü hep özel mahkemelerle, sıkıyönetim mahkemeleriyle yargılandık. Yani bu bir gerçek, bizim için var."

İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL de aynı toplantıda kimlik, kimlik reddi ve bunun sonuçları ile bunların çözümü için bir sürecin başlamış olmasının önemi ile ilgili olarak görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

" Doksan yıldır aslında sürekli Kürtlerin kimliklerinin reddi, ret, inkâr ve asimilasyon politikası diye ifade ettiğimiz bizim ve bunun üzerinden gelişen bir durum. Dolayısıyla, hükûmetlerin değişmesi bu siyaseti değiştirmedi ve her defasında aslında var olan kimlikler yok sayıldı. Bu hani Kürtler başta olmak üzere birçok kimlik sadece tabii ki, Kürt kimliği değil.

Dolayısıyla, bu kendisine karşı bir direnci de yarattı aslında bir yandan hani yok sayılan bir yer, diğer yerde de kendi varlığı ispatlama konusunda bir yaklaşımı da ifade etti. Bugün yaşadığımız sorun da bu yani aslında bu kimlikler yok edilebilseydi belki de " Kürt sorunu" diye bir şey kalmayacaktı ama bu kimlik yani devletin bu politikası başarısız oldu, bunun çok çeşitli nedenleri var ama gelinen aşamada pozitif bir şeyden bahsediyoruz " Çözüm nasıl olur?" diye…

Sonuç itibarıyla, şunu ifade etmek istiyorum: Bu sürecin başlamış olmasının önemli olduğunu düşünüyorum ve sizin kimlik üzerinde yaptığınız tespitin çok önemli olduğunu… Kimlikleri kabul etmek ve saygı duymak. Bu mesele çok önemli ve çok ciddi bir durum."

[222] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

Mersin Milletvekili Ertuğrul KÜRKCÜ, kimlik nedeniyle meydana gelebilecek dolaylı sonuçlar ile ilgili olarak aynı toplantıda şu tespitlerini ortaya koymuştur:

"Bu Sayın Erol Göka'nın söylediği şu tanımı, eğer sadece kendine aitse hakikaten çok zekice ve çok iyi ifade eden bir şey: "Kimlik bizim ulusal tenimizdir, cildimizdir, derimizdir." dediği şeyin ne kadar önemli olduğunu ve Türk kimliği ile ezilen kimlikler karşı karşıya geldiğinde bunun nasıl yakıcı bir sorun oluşturduğunu bu gençlerden görüyoruz.

Tesadüfen, ben Pozantı Cezaevindeki büyük vukuat ortaya çıktıktan sonra bu cezaevinden salıverilmiş çocuklarla görüştüm, bunların yaşları 15-16 civarı. Hepsi 8'inci sınıftan okulu bırakmışlar. Büyük bölümü siyasi bağlamdaki çeşitli hareketlere katıldıkları için, kimileri de Kürt oldukları için Kürt kimliği hakkında çok fazla düşünmüşler ve söyledikleri şey şu: "Okulu bıraktık." "Niçin?" Ben klasik cevabın geleceğini düşünüyordum yani "Durumumuz yoktu." Ama öyle demediler. "Kürt olduğumuz için bırakmak zorunda kaldık çünkü öğretmenlerimizin bize saygı göstermediğini, her gün aşağılandığımızı, dağdaki akrabalarımızın, mahalledeki yakınlarımızın, herkesin aşağılandığını gördük. Diklendik, karşı karşıya geldik ve sonuçta bu okulda okuyamayacağımızı gördük." Ben "Müfredat değişse, hocalar değişse, her şey değişse…" dedim. "Elbette biz okumak istiyoruz." Çünkü hakikaten yaptıkları bir şey yok, İnternet kahvelerinde dolaşıyorlar."

Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN ise aynı toplantıda söz alarak kimlik ile ekonomik istikrar, demokrasi ve hukuk devleti açısından gelişmişlikle bağlantı kuran görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:[223]

"Son iki yüz yıldır Osmanlı ve devamı olan Türkiye Cumhuriyeti hep bir şeyleri kaybetti yani nüfuzunu kaybettikçe kişilerin kendini tanımlama metotları değişiyor. Eğer çok güçlü bir ülke iseniz vatandaş kendisini tanımlarken ne dinsel yönüne bakıyor ne ırksal boyutuna bakıyor, millî bir kimlikle kendini ifade ediyor; işte, Amerikalı olmayı kendisi için

[223] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

bir üstünlük aracı olarak görüyor ve psikolojide de Amerika'da yaşayan ne Portekizli "Ben Portekiz'im." diyor ne İspanyol "Ben İspanyol'um." diyor. Onlar kendini ifade ederken de Amerikalılık üst kimliğiyle ve onun nüfuzu güçlendiği için bu şekilde ifade ettiklerini düşünüyorum…Yani bir ülkede ekonomik bir istikrar varsa demokrasi tam manasıyla gelişmiş ve hukuk devletinin eşit vatandaşlık temelinde bütün normları uygulanabiliyorsa o insanlar artık kendini kolektif bir kimlikle tanımlama gereğinden daha ziyade bir millî kimlik argümanıyla veya kendisini nasıl ifade ediyorsa bu şekilde gerçekleşiyor diye düşünüyorum…

Kuzey ülkelerinde biraz daha kolektif algıdan ziyade bireysel kimliklerin ön plana çıktığını, güneye doğru gittiğimiz zaman da kolektif algının daha yoğun olduğunu, Türkiye'nin de orta kuşakta yer aldığını ama çatışma ortamının içerisinde büyüdüğümüz ve yaşadığımız travmalardan dolayı bana göre daha çok güneyle eşit durumda ve kolektif bir bakışla olaylara yaklaştığımız, ki kolektif kimlikle kendimizi tanımladığımızı düşünüyorum,

Kuzeye baktığımızda orada bu sorunun çözümünde yegâne sebebin bence demokrasi ve hukuk devletine olan inancının daha pekişmiş olması ve her ülke vatandaşının eşit yurttaşlık, vatandaşlık temelinde algılayıp bunları da anayasal bir güvence altına koyduğunuz zaman, bu sorunların demokrasiyle çözülebileceğine inanıyorum."

6. FANATİZM, ETNİSİTE, BİREYSEL VE TOPLUMSAL FANATİZM

Çözüm Sürecine ilişkin değerlendirmeleri etkileyen bir diğer psikolojik kavram ise "Fanatizm"dir. GÖKA, fanatizm kavramı ile ilgili değerlendirmelerini özellikle kimlik kavramından çıkan fanatizme odaklanarak şu şekilde yapmaktadır:[224]

*"Kimlikle ilgili konuştuğumuzda ne kadar önemli olduğunu söylemiş olduk ama kimlikten olumsuz şeyler de neşet edebilir. Bunu da **"Fanatizm"** başlığı altında ele alıp*

[224] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

incelemek istiyorum izin verirseniz. Yani, kolektif kimlikler insanı olmazsa olmaz nitelikleridir, var oluşsal nitelikleridir ve mutlaka anayasal karşılık bulmalıdır, bu bir ama kolektif kimliklerden fanatizm ortaya çıkmasının da önüne geçecek tedbirler alınmalıdır. Ne demek bu? Şimdi, "fanatizm" sözcüğüyle kesin olarak bağnazlığı, yobazlığı anlatmak istiyorum. "Yobazlık" biz de daha mürteci anlamında da kullanılıyor da tam karşılığı budur aslında yani bir şeye bağlanmak ve yirmi dört saatini onunla geçirmek ve hayatın diğer alanlarına gözlerini kapamak, dünyaya hep oradan bakmak. Dolayısıyla, böyle bir aşırılık olması lazım fanatizmde, diğerlerini dışlama olması lazım ve sadece kendini öne çıkartmak lazım ve diğerleriyle hep karşıtlık içeren bir söylem ve zihin yapısı lazım ve asla görüşlerinden vazgeçilmeyecek bir dogmatizm olması lazım yani bu özellikle… Siz siyaseten bunlara farklı adlar verebilirsiniz yani biz bu özellikler bir arada olduğunda "fanatizm" diyoruz.

Fanatizmin tabii bireysel ve toplumsal yanları var yani bazı insanlar neredeyse kaderlerinin onları dünya getirdiği aile yapısından ve yetişme tarzlarından ve o yetişme tarzlarındaki felaketlerden dolayı, psikolojik felaketlerden dolayı bazı insanlar doğuştan fanatik, size onu söyleyeyim yani, ***"birey olarak fanatik"****ler. Söz konusu ettiğimiz onlar değil, biz daha çok* ***"grup fanatizmi"****nden bahsediyoruz. Bazı toplumlar da psikolojik olarak fanatizme yatkınlar…*

Bir şey okuyacağım şimdi, Ahmet Yıldız'ın derlediği "Cumhuriyetin Demokrasiyle İmtihanı" kitabından, çok güzel bir çalışma gerçekten de. Burada, Türkiye'de de yaşamış Jenny WHITE diye bir antropoloğun Türkiye'yle ilgili gözlemini -ilk başta ne gözüküyor Türklere bakıldığında- aktarmak istiyorum… Diyor ki Jenny: "Türkiye'de insanların çoğunun grup esaslı kimliklerle sınırlanmış olduğunu düşünüyorum." Yani, bizde bireysel kimlikler değil, grup kimlikleri önemli. "Bu siyasi kimlik de olabilir." Çok önemli bir şey bu, yani herhangi bir partiden olmak, sadece siyasi kimliği tarif etmiyor Türkiye'de, neredeyse ***"etnisite"*** *gibi. Yani, ben kendi kavramsallaştırmamda "segmenter toplum" diye…bazı*

sembollerin arkasına sığınmış, sembollerini kendine -ne diyelim- korunak yapmış ama kutsallaştırmış aynı zamanda bu korunağı ve onun için savaşan insanlar.

Yani, antropolog da, Türkiye'yle ilgili hayli tecrübeli bir antropolog da bunu görüyor. "Ben solcuyum." ya da "Ben Müslüman'ım" gibi... Yani, bunlar da kimlikler. Bunun içinde de varyasyonlar vardır ya da "Ben Atatürkçüyüm" gibi. İnsanlar bunları hayatlarında sadece bir etiket olarak taşımıyorlar, bunları gerçekten yaşıyorlar. Bu gruplardaki diğer insanlarla belli değerleri ve davranış biçimlerini paylaşıyorlar. Şu ya da bu gruba mensup olan insanlardan birçok beklenti de söz konusudur. Yani, bizim grup dinamiklerimizi gayet net -bir bakışta görülüyor zaten- göstermiş.

"Etnisite"*yle ilgili bir şey söylemek istiyorum, mesela Jenny'e sorsaydık yani "Türkiye'de topluluğa baktığınızda bu özellikler, etnik özellikler midir?" diye, "Evet" derdi biliyor musunuz? Antropologlar öyle bakıyor. Mesela "Atatürkçülük bir etnisitedir" diyebiliriz yani. Hani bu etnisite ırkla ilgili bir şey değildir, kanla ilgili bir şey değildir, aman bunu kafanızdan çıkartın yani bilimsel olarak. Çok deveran içinde ve sürekli oluşan bir topluluk kimliğidir.*

Demek ki dışarıdan bakıldığında, biz grup kimlikleri ön planda olan bir panorama veriyoruz, bir görüntü sergiliyoruz. Bu fanatizmi anlamakta işe yarar bir şey midir? Evet çünkü bir topluluğun fanatizme meyyalliğini görmek için elimizdeki en miyar grup kimliğinin birey kimliğinin önüne geçmesidir. Eğer siz, Mehmet Bey, kendinizi Mehmet Metiner olarak değil de "Ben AK PARTİ'li bir Kürdüm." diye tanımlamaya başlarsanız, burada fanatizme bir meyyallik vardır. Anlatabildim mi?

"Doğuştan fanatiklik" *daha psikiyatrik bir tanıdır. Yani, kusura bakmayın, bunu anlatmak için sizin üstünüzden bir örnek vermek durumunda kaldım. Yani, beklenilen, insanın önce kendisini tarif etmesidir, kolektif özelliklerinin peşi sıra gelmesidir. Anlatabildim mi? Ama bizde böyle bir durum var ve bu fanatizme meyyal bir yapı ortaya çıkarıyor.*

Aslında her topluluk fanatizme meyyaldir yani bazıları fanatizmden azade, özgürlükçü… Böyle bir şey yoktur yani insanlığın böyle idealleri var ama böyle ideale yakın bir topluluk oluşturulamadı maalesef henüz daha. Yani, her topluluk fanatizme meyyaldir. Bazı zamanlarda hepimizde grup kimliğimiz, bireysel kimliğimizin önüne geçer. İşte, millî bir maçta, daha övünülecek bir durum ortaya çıktığında hemen Türklüğümüz, Kürtlüğümüz ön plana gelir ya da tam tersi olduğunda, deseler ki işte "Dünyada yeni doğan ölümleri en çok Türklerde oluyor" ya da "En çok sigara Türkiye'de içiliyor" hafif utanırız. Niye? O sırada grup kimliğimiz, toplumsal kimliğimiz bireysel kimliğin önüne geçmiştir ve utanmışızdır yani biz bu özellikleri taşımasak bile, aidiyet hissettiğimiz insanlara bu söylendiğinden biz de o utancı paylaşırız.

Şimdi, kastettiğimiz şey yani ***"Grup kimliğinin bireysel kimliğinin önüne geçmesi*** *fanatizme meyyallik oluşturur" derken bu geçici durumları kastetmiyoruz yani her toplulukta bunlar olabilir. Bazen yani insanın* ***"bizlik duygusu"****nun kendisinden daha önemli,* ***"benlik duygusu"****ndan daha önemli hâle gelmesi bazı durumlarda daha belirgin olur. Ne zaman? Savaşlarda, açlık, deprem gibi büyük felaketlerde, doğal afetlerde, göçlerde, soykırımda, sürgünde yani artık senin kendi bireyliğinin bir önemi gerçekten kalmaz ve kendini topluluk için adamaya hazır bir ruh hâli içindesindir. Bu grup dertleriyle baş ederken dayanışma içinde olması çok iyi bir şeydir elbette fakat böyle durumlar aynı zamanda fanatizme de çok büyük kapı aralarlar.*

Fanatizme geçtiğinde nasıl anlarız bir topluluğun fanatik olup olmadığını? Daha çocuklaşır yani çocuklar oyun oynarken nasıl birdenbire yıkıcı hâle, oyun bozucu hâle gelirse gruplar da, gruplar arası ilişkiler de o hâle gelir topluluk fanatikleştiğinde. Herkes kendine göre bir tarih uydurur, geçmişle şimdi arasındaki boşluk kalkar ve herkes tarihleriyle de birbirleriyle savaşmaya başlar "Ben şuydum, sen şuydun." diye. Selahaddin Eyyubi Türk müydü, Kürt müydü falan, bitmez bu tartışma yani. Buna ***"zaman çökmesi"*** *diyoruz yani toplumun fanatikleşmesinin görülmesi odur. Tarih, tarih olmaktan çıkmıştır, bir savaş aygıtı,*

söylem alanı hâline gelmiştir. Grubu simgeleyen semboller ve lidere bağlılık önem kazanır, herkes kendi lideriyle övünmeye başlar ve giderek onun sözünden dışarı çıkmayacak bir hâl alır. Güncel olayları geçmişin gölgesinde algılar grup, dolayısıyla gerçeği olduğu gibi görebilme yetisini kaybeder. Yani fanatizmin önemi işte tam da burasıdır arkadaşlar yani gerçeği değerlendiremiyorsanız, şiddete meyyal bir yapının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Tarihindeki seçilmiş travmaları, başına gelmiş olayları, kimliğinin baş köşesine koymaya başlar.

Büyük gruplar gerileme yaşarlarken... Biz bunlara ***"gerileme"*** *deriz yani* ***"çocuklaşma"*** *deriz, çocukluğuna doğru gitme, bu özellikler aynı zamanda bu tarif içine girerler. Böyle gruplarda keskin bölünmeler olur kendi arasında da, iyi ve kötü çok nettir artık ve her şey siyah-beyaz görülür, ara renkler ortadan kalkar. Bu keskinlik grubun kutuplaşmasına ve uçlarda kalanların "kötü" diye algılanmasına neden olur. Grup içindeki farklı görüşler hemen* ***"hain"****likle damgalanır yani fanatizm içindeki topluluklarda hain çoktur, hainden geçilmez ve bu damga kolay kolay değiştirilemez. Topluluk, ahlaki değerler açısından daha mutlaklaştırıcı ve cezalandırıcı bir moda geçer yani hain varsa hemen cezası verilmelidir. Kurallar katılaşır, uymayanlar sert biçimde cezalandırılır. İnanç sisteminin dışında kalan değerlere sahip insanlar, her şeye muktedir bir tarzda düzeltilmeye doğru yola getirilmeye çalışılır.*

Biz öyle miyiz, bilmiyorum yani ben sizin siyasi ferasetinize bırakıyorum ama Türkiye'de neler olmuş diye bakarsak, Türkiye'de cumhuriyet dönemi boyunca ve özellikle son otuz yılda inanılmaz altüst oluşlar yaşanmıştır. Tüm dünyada uygulanan, farkı öne çıkaran kimlik siyasetleri de bu altüst oluşlara ciddi katkılarda bulunmuştur, etnik ve mezhepsel ayrılıkların hiç olmadık biçimde altı çizilmiştir. Bu ayıp bir şey demiyorum yani bu böyledir. ***"Kimliklere evet, fanatizme hayır"*** *diye okuyabilirsiniz bütün söylediklerimi yani o fanatizme meyyal yapıyı anlatmaya çalışıyorum.*

Milyonlarca insan, büyük kentlere akmıştır. Televizyon, bilgisayar, cep telefonu gibi enformasyon teknolojisi aygıtları sayesinde bambaşka bir dünyayla karşılaşmıştır insanımız. Bu hızlı değişim herkesi şaşkına çevirmiş ve tam bir değerler kamaşası ortaya çıkmıştır. İnsanlarımız, çoğu geleneksel değerler olmak üzere, can havliyle hazırda buldukları değerlere tutunmak zorunda kalmışlardır. Kendine özgü modernleşme sürecimiz, çoğunluğu büyük kentlerde, Batı Anadolu'da, sahil şeritlerinde ve Trakya'da yaşayan, yavaş ve sindirerek modern değerleri absorbe etmiş toplum kesimleri ortaya çıkarmıştır. Toplumun önemli bir kısmı ise modernleşmeye geleneksel değerlere sarılma tarzında tepki vermiştir. Yani, bir kısmı modern değerlere sarılırken diğer geri kalan büyük çoğunluk da geleneksel değerlere sarılmıştır. Tüm toplumun demografisini baştan aşağı değiştiren yoğun iç göç bu kesimleri büyük kentlerde bir arada yaşamaya zorlamıştır yani herkeste farklı kimlikler farklı coğrafyalarda oluşmuyor, aynı kentte yaşamak zorunda kalıyor insanlar. Kentlerin varoşlarında yaşayan çoğu yoksul insanımız hem bir an önce iş, ev bark sahibi olmak, çocuklarını okutmak için, bir bakıma kentlileşmek için çabalıyor hem de kentin kendilerine karşı takındığı -modern kentin- hoyrat tutumu bertaraf etmek isterken aynıyla mukabele etme yoluna gidiyorlar. Çok kanallı televizyonlar yayınlarıyla her iki toplum kesiminin iç dünyalarındaki gerçekliği onaylarcasına farklılığı arttırıyor yani çok kanallı medyamız, maalesef, farkların silinmesine değil ya da farklar arası müzakere ve diyaloğa değil kutuplaşmaya hizmet ediyor. Her kesimin bir medyası var çünkü. Kimliğe dayalı siyaset anlayışları ***"sosyopsikolojik ayrışma"****yı büyütüyor, kronikleştiriyor, var olan segmentler arasındaki gerilimin dozunu artırıyor, hatta toplumsal bir kutuplaşma varmış izlenimine yol açıyor. Yani, bana sorarsanız bütün bu söylediklerim, biraz önce resmini çizdiğim, yani "Bir toplumun fanatik olduğunu, fanatizme doğru yöneldiğini nereden anlarsınız?" sorusuna "evet" dedirten bir şey oluşturuyor yani toplumumuz fanatizme doğru sürükleniyor"*

Prof. Dr. Erol GÖKA aynı zamanda Akil İnsanlar Heyeti İç Anadolu Bölgesi Üyesi olarak da bulunduğundan bu heyetteki elde ettiği deneyimleri, çözüm süreci konusunda etkili olan psikolojik ve sosyo - psikolojik unsurlarla bağlantılandırarak şu şekilde ifade etmiştir:[225]

" Çözüm sürecine, toplumda barışa en çok destek veren kesimler -yani bu fanatizme doğru gidiyor muyuz, onu örnekleme için bu yaşantımı aktarıyorum- mütedeyyinler -çok net biçimde- Kürtler -çok net biçimde- barışçı CHP'liler ve Aleviler ve sosyalistler yani çözüm sürecine en çok destek veren kesimler bunlar. Kimleri saydığıma bir daha bakalım: Mütedeyyinler, Kürtler, barışçı Aleviler ve sosyal demokratlar, sosyalistler.

Sevgili arkadaşlar, barış isteyen bu kesimlerin birbirleriyle hiçbir alakaları yok ve bunu BDP Konya İl Başkanı söyledi bana, dedi ki: " Burada benim anlaşabileceğim ne çok insan varmış." Anlatmaya çalıştığım manzara bu yani öbekleşme olmuş kimlik siyasetleri etrafında ve insanlar barış için bile bir araya gelmeleri gerektiğini yeni yeni fark ediyorlar.

Şimdi -yavaşça sözlerimi toparlıyorum- kimlik bu kadar önemli, her kimliğin tanınması ve saygı görmesi gerekiyor, bu işin abecesi yani bunu yok sayarsak sosyal psikolojiden, antropolojiden gelen hiçbir veriyi kabul etmiyoruz demektir. Fakat, kimlik aynı zamanda " öteki" ihtiyacını karşılayan ve ötekini rezervuar olarak kullandıran, bütün kötülükleri üstüne attığımız bir şey olarak kullandıran bir yapı da. Dolayısıyla, buradan da özellikle kriz dönemlerinde kimlik ihtiyaçlarının sağlıklı biçimde karşılanmadığı dönemlerde fanatizme kapı aralanıyor ve toplum öbekleşiyor, şimdi olduğumuz gibi.

Bunun çözümü şudur: Hani yeni anayasa için kimliğin özgürleşmesinin mutlaka yer alması gerektiğini söyledim yani mutlaka barışçı girişimlerle... Yani, umut verici olan şu arkadaşlar: Bu kimlik çok önemli ama kimlik özellikleri sabit değil, ötekine ilişkin algılarımızı çalışmayla değiştirebiliyoruz yani bizdeki çözüm süreci, bu Akil İnsanlar Heyeti de zaten buna yarıyor. " Ya sen Kürtlere böyle diyorsun ama öyle değil yani senin şimdiye kadar, otuz

[225] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

yıldır memlekette olup bitenle ilgili bildiklerin doğru değil." dediğimizde, bu, o kimlikteki katılaşmayı, dogmatizmi yumuşatabiliyor. Dolayısıyla, daha kimliklerin saygı gördüğü bir anayasa ve hukuk devleti şemsiyesi ve toplumda barış için, çözüm için gayret eden, farklı kimliklere rağmen bir arada yaşayacağımız duygusunu toplumda oluşturmaya çalışan aydınların ve insanların çabasına ihtiyaç var…

"Ama yine de barışı destekliyorum." diyen. Yani nereden baksak yüzde 70 bandına gelen bir destek vardı.

Yüzde 10'luk bir kesim var ki, şimdi… Gezi olaylarını değerlendirirken de buraya ben çok dikkat etmek gerektiğini düşünüyorum çünkü çözüm sürecinin bu kadar sakin biçimde nasıl ilerlediğine ben… Bilgilerim beni rahatsız ediyordu. "Nasıl olabilir? Aa, barış olacak galiba." diye hani "Yüzde 70'i de arkamıza aldık, ondan sonra, iyi gidiyoruz." Ama hep içimden yani bir yerden bunu dinamitlerler diye endişe ediyordum. Şimdi, çünkü yüzde 10 fanatik bir ulusalcılık var arkadaşlar. Yani biz ne dersek diyelim, bu Meclisimize de yani bazı partilerimizin buraya katılmaması şeklinde tezahür ettirmiş bir fanatizm. Bu yüzde 10 çok öfkeli ve çok komplocu. Fanatizm gerçeklikten kopartır zaten yani ben hayatımda duymadığım komplolar duydum sıradan insanımızdan ve bayrak gibi ortak bir sembol bile bir sopa hâline getirilebilmiş bir tablo vardı ama bu yüzde 10'du. Yüzde 80 ettik.

Yüzde 20 neydi? Bu fevkalade iyi bir sonuçtur arkadaşlar. Yüzde 20, görüşü olmayanlar çünkü çok fazla. Bugün otuz yıldır resmî tezlerden etkilenmiş olan kesim yani "40 bin kişinin katili" diye söze başlayan ve en az 40 bin şehidimiz olduğunu düşünen… Resmî söylem dediğim şey bu. Yani böyle bir dil kullandı çünkü yetkililer bugüne kadar yani onlara "Ya, 35 bin Kürt öldü biliyor musun?" dediğinde çok şaşırıyordu mesela ya da güvenlik güçlerinden ve koruculardan şehit sayılarını bildirdiğinde çok şaşırıyordu çünkü o kafasına 40 bini yerleştirmiş. Yüzde 20'lik kesim resmî söylemden etkilenmiş, dolayısıyla kafası çok karışık, ne söyleyeceğini ifade edemeyen kesimdi. Yani bunu çok net biçimde sahada

görüyorduk. Sanıyorum yüzde 10'luk fanatik ulusalcılık bunları çok daha kalabalık sanıyor ve onları kazanmak için bir dil geliştirmeye çalışıyor. Hâlbuki onların sadece yüzde 20'yle sınırlı olduğunu ve büyük bir kısmının da bu çözüm sürecinden giderek olumlu etkilendiğini yani kan dökülmedikçe bunun daha da artacağını, yüzde 20'nin de kazanılabileceğini sanıyorum."

Grup fanatizmi ve yol açtığı sorunlar hakkında Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER ise aynı toplantıda şunları ifade etmiştir:

" Bu grup fanatizmi çok önemli. Evet, ötekileştirici bir dil ama ben isim vermeden söyleyeyim, bu grup fanatizminin hâkim olduğu dönemler şiddetin de boy gösterdiği dönemler. Her farklı olan Kürt de düşman ilan edilmiştir, hain ilan edilmiştir, sadece ötekileştirilmemiştir, imha edilmesi gereken bir düşman olarak da algılanmıştır."

Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI ise önemli olanın farklı kültürlere sahip olmak değil bunların fanatizme dönüşmeksizin bir arada yaşama iradesi olduğuna vurguyu şu şekilde yapmıştır:[226]

" Efendim, ötekileştirmeyelim, başkasını öteki yapmayalım. Böyle bir şey yok. Her zaman öteki olacak. Bauman'ın bir ifadesi var, diyor ki: " Bir toplumun içinde yabancı yoksa o toplum kendi yabancısını kendi içinden çıkartır." Yabancıya ihtiyacı var, öteki olacak ama önemli olan, ötekileştirmeyelim değil, ötekiyle birlikte nasıl bir arada yaşayacağımız. Bu, ötekiyle birlikte bir arada yaşamamamıza karşı daha rasyonel bir ortam kurma çabasını arka plana atan, ötekileştirmeyelim dili üzerinden benzerliği öne çıkartan, aslında kaçamak bir yaklaşım. İnsanı hep ötekileştiriyor. Bunu hesaba katacağız, bununla birlikte yaşayacağız…

Benzerlik, farklılık meselesi… Yine bu ideoloji, hayalî ilişkiler bunlarla bağlantılı diye düşünüyorum. Bakarsanız aslında biz hepimiz aynı dünyanın içine gömülüyüz. Bu dünyanın içine gömülüyüz. Hiç görmediğin Güney Amerikalıyla da oturup ortak bir dille

[226] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

konuşabilirsin, çok benzerlikler var ama aynı zamanda farklılıklarımız var, kesinlikle. İşte, bu benzerlik ve farklılık sınırları nereden geçiyor? Bu sürekli güncellenen bir şey. Sizin de ifade ettiğiniz gibi, kimlikler güncellenirken o sınırlar da dönüşüyor. İnsanlık tarihi o sınırların nasıl değiştiğini görüyor. Eski Yunan'da site hayatı varken, sonra imparatorluklar, işte, ulus devletler, yeni komüniteler vesaire. Dolayısıyla, bu sınırları, bir, değişmez gibi görmek bizi bir yanlışa götürür. İkincisi, optimum sınır, ölçek nereden geçiyor, biz benzerlik ve farklılıklarla birlikte benzerliği abartmadan, farklılığı da abartmadan nereden o sınırı geçireceğiz, buna ilişkin bir dikkatin de bize eşlik etmesinde fayda var diyorum. Beşir Fuat'ın lafını hatırlarız: "Cinsim nevi beşer, vatanım rûyi zemin." Bizim mütefekkirlerden birisiydi. Böyle bir bakış da var ama diğer taraftan bunun tam aksi olan bir bakışın olduğunu da unutmayalım. O sınırı nereden geçireceğimiz konusunda hassas bir dil. Farklılıkları ifade ederken benzerlikleri unutmamak, benzerlikleri ifade ederken farklılıkları yadsımamak önemli. O dil her zaman hassas bir şekilde oluşmalı diye düşünüyorum."

Komisyonda dinlenen Prof. Dr. Ahmet ÖZER, sorunun çözümünde psikolojik altyapının oluşturulmasının son derece önemli olduğunu belirtmiş, Komisyonumuza sunduğu metinde ise konuyla ilgili şu hususlara değinmiştir:

"Psikolojik Alt Yapının Oluşturulması İçin;

1)Niyet önemli. Ünlü Filozof Kant, "niyet yapmanın yarısıdır" der. Sorunun çözümünde rol alan aktörlerin niyeti, bu sorunu gerçekten çözmek mi yoksa "çözüyormuş gibi yapmak mı?" Bu bir süre sonra zaten kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Ama eğer niyet çözmekse o zaman zaten yolun yarısı geçilmiş demektir.

2)Empati: Empati bir zayıflık değil çözüm için birbirini anlamanın en etkili yoludur. Empati için batıda yaşayanlar Kürtlerin yıllardır çektikleri acıları içselleştirmeli, Kürtler de Türklerin hassasiyetlerini dikkate almalıdır. Ancak Türklerin hassasiyeti öne sürülerek Kürtlerin hakları ötelenmemeli, bu ne insani ne de vicdani bir yaklaşım olur.

3)Barış dili: Savaş dili barışı zehirleyen bir mantaliteye sahiptir. O nedenle her ki tarafın da, özellikle de başbakan ve bazı bakanların aşağılayıcı rencide edici dili bırakmaları sonuç alıcı barış için şart.

4)Bölünme paranoyasından arınma: Türkiye'deki Kürtler şimdilik büyük ekseriyetle Türkiye'den ayrılmak istemiyor. "Türkler Türk olarak hangi haklara sahipse biz de Kürt olarak aynı haklara sahip olmak istiyoruz, ne bir eksik ne bir fazla.." diyorlar. Olgu bu. Ama batıda yaşayan Türkler bu Kürtler bizi bölecek diyor, maalesef algı da bu. Dolayısıyla olgu

ile algı arasında bir çelişki yaşanıyor. Tarihsel bellekten, 80 yıldır söylenen yalanlardan, inkârdan ve 30 yıllık çatışma ortamının yarattığı güvensizlikten kaynaklanan bu çelişki mutlaka giderilmelidir."

7. TERÖR NEDENİYLE YAŞANAN PSİKOLOJİK, SOSYO - PSİKOLOJİK DURUMLAR

Terör ve çatışma ortamı nedeniyle yaşanan psikolojik durumlara ilişkin yapmış olduğu bir çalışmayı anlatmak üzere Komisyonda dinlenen Dr. Ayla YAZICI, Hakkâri'de yapmış olduğu bu çalışmanın psikolojik yorumuna ilişkin şunları belirtmiştir:[227]

" Bu bir anket çalışması. 77 soru vardı, 280'e yakın görüşme yapıldı ama 260 küsuru değerlendirmeye alındı…

Kartopu yöntemiyle yaptık biz bunu, yani görüşmeyi yaptığımız kişi bir başkasını önerdi, gittik, onunla görüştük gibi. Bu 20 genç arkadaş yaptı bu görüşmeleri. Görüşmelerin çoğunda tercüman kullanıldı. Onların rakamlarının hepsi çalışmada belirtildi. Ben çok ayrıntıya girmemek için söylemiyorum, gerektiğinde söylerim ama…

*Bizim çalışmamızda en önemli veriler -dediğim gibi, öyle dinlemeniz de önemli- bir kere bu göç eden mahallelerde yapıldı. 3 tane **göç**le oluşmuş, çoğunluğu da 1996'dan önce göç etmiş ailelerin olduğu bölgeler. Böyle mahalleler oluşmuş Hakkâri'de -zaten hepiniz tahmin ediyorum biliyorsunuz- bu mahallelerde yaptık bu çalışmayı ve çok çarpıcı rakamlar aslında ortaya çıktı. Mesela, yüzde 80'inde birinci derecede ya da ikinci derecede kayıp var. Bu kaybın ne olduğunu söyleyeceğim size çünkü bunun içinde yalnızca ölümle olan kayıp değil, siyasi nedenlerle, dağa çıkarak olan; bunların hepsi kayıp anlamına geliyor bir anne için, belki bir birey için düşünürsek daha kolay anlayabiliriz de, ben de daha iyi anlatabilirim. Bizim görüşme yaptığımız popülasyon 35 yaş üstüydü -bunun da hani sonuçları etkilediğini düşünüyorum ben, çünkü kısmen genç kuşak değil de ortalama yaş 42- bu kuşak daha çok hani Kürt ve Türk kimliğiyle ilişkisini daha canlı sürdüren kuşak. Bunu da söyleyeceğim, ne anlama geldiğini, verilerin de böyle etkilendiğini düşünüyorum ama daha genç kuşakla bunu yapsaydık daha bölünmeye yönelik, daha radikal fikirler ortaya çıkabilirdi. Bizim görüşme yaptığımız grubun yüzde 85'i köy doğumluydu ve çoğunluğu, üçte 2'si kadın çünkü normalde mesai saatleri içinde evlere gitti arkadaşlar, ilk iki gün ben de görüşmelere katıldım ama sonra on gün onlar devam etti ve o saatlerde evde daha çok kadınlar vardı, o nedenle böyle oldu ve dediğim gibi, hepsi göç eden aileler, çoğunluğu da 1996'dan önceki göçlerle gelmiş ailelerdi.*

Bu rakamlar önemli; yüzde 38,5'u hiç Türkçe bilmiyordu görüşme yaptığımız kişilerin, yüzde 40'ı iyi derecede Türkçe biliyordu, arada kalanlarla da Türkçe, Kürtçe karışık görüşme yapıldı. Evde konuşan dil çok net -işte burada da görüyorsunuz- Kürtçe konuşuyorlar, yani evde yüzde 87'den fazlası Kürtçe konuşuyor fakat Kürtçe yazı yazma oranı çok düşük, çoğunluğu Türkçe yazıyordu; okuma yazma bilenlerde Türkçe okuma yazma daha fazla, Kürtçe okuma yazma bilenlerin sayısı düşüktü. Bu ilişkiyi anlamak çok önemli, onu da yorumlarımda söyleyeceğim.

[227] Komisyonun 12.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

*Yine, tespitlerimizden bir tanesi çok çocuklu aileler, geniş aileler. Mesela, bir evde birden fazla aile bir arada yaşıyordu. Bunun birçok anlamı var; hem işte ekonomik kısıtlılıklar olabilir hem ihtiyaçtan, psikolojik ihtiyaçtan da olabilir. Mesela, bir kısmı bunu geleneklerle açıkladı: "Biz köylerde zaten aşiret usulü, kalabalık ailelerde yaşardık, şimdi burada da birlikte yaşamayı tercih ediyoruz." diyenler de oldu. Bunların oranları da bizim çalışmada var, raporda belirttik. Ama daha çok hakikaten en birinci neden ekonomik nedenler ve psikolojik ihtiyaçları nedeniyle bir arada yaşıyorlar gibi. Ortalama bir evde 7 kişi vardı. Bunu şöyle de yorumlayabiliriz, bir arada yaşama ihtiyacını: Hakikaten, grup kimliği egemen oldukça bir popülasyona o zaman o kayıplarla baş etmek için bir arada yaşamak gene psikolojik baş etme mekanizmalarından bir tanesi. Bir boyutuyla da bunu böyle anlayabileceğimizi düşünüyorum. Bir arada kalabalık yaşamanın sonuçları -aslında işte Selahattin Bey de söyledi- bir kere ev içi alan çok azalıyor, kişi başına düşen alan çok azalıyor. Bunun bireyselleşmeye çok olumsuz etkileri var. Bir sürü psikolojik belirtileri yaşamak mümkün. Kendi hayatımızda da öyle yaşayanlar eminim deneyimleyebilir, belki daha anlayabilir. Hakikaten çok fazla yapılmış çalışma yok, bilmiyorum sizin var mı? Biz daha çok hani böyle Filistin'de özellikle yapılmış çalışmalara ulaştık. Oradaki psikolojik problemlerin şeyi de oldukça yüksek, yani kaygı oranı yüksek, **depresyon** oranı yüksek, bu ailelerde büyüyen çocuklarda **davranım bozuklukları**… Mesela, **"madde bağımlılığı"** dedi, taş atma şeylerinden söz etti Selahattin Bey; bunların hepsini aslında psikolojik olarak bu kapsam içinde değerlendirebiliriz. Bir sürü başka sorun var. **Fiziksel şiddet** artıyor, hatta **cinsel tacize varana kadar bir sürü taciz**. Bu kalabalık yaşanılan yerlerde bunların hepsinin sıklığı artıyor ne yazık ki. Bu ortamda büyüyen, gelişen bir yeni kuşağı düşünün. Bu ailelerde -Selahattin Bey de söyledi- ciddi biçimde bu göçün psikolojik etkisi var, bu travmatik bir boyutta. Mesela, kendi isteğinizle bir yerden bir yere göç ettiğinizde bu bile bir sorundur. Bir adaptasyon süreci geçirmeniz gerekir, bir ruhsal çalışma yapmanız gerekir nereye giderseniz. Mesela, ben İstanbul'dan kalktım, buraya geldim, hani bunun göçle bir alakası yok ama basit bir mekân değişikliği bile benim için bir içsel çalışmayı gerektirdi. Çok basit de olabilir, çok kısa da olabilir ama buna uyum göstermem gerekir. Bir de zorunlu olarak göç ettiğinizi düşünün. Aniden, birden işte -ki bu öyküler çok fazla böyle- bir gün içinde, iki gün içinde sahip olduğunuz her şeyi, köklerinizin olduğu alanı, size ait olan, var olduğunuz, kendinizi tanımladığınız mekânı terk etmek zorunda kalıyorsunuz. Bir kere bu başlı başına bir **travma** yaratıcı bir şey. Bununla baş etmek hiç kolay bir şey değil. Bir tür, böyle bir -nasıl diyelim- ruhsal, ciddi bir örselenmeye neden oluyor, ondan sonra hayatınızı toparlamanız ve devam etmeniz gerçekten çok zor.*

***Taş atan çocukları** da bu ortamda değerlendirdiğimizde, hakikaten -Selahattin Bey'in de söylediği gibi- bütün bu çocuklar, daha çok bu göç eden ailelerin yaşadığı alanlardan çıkıyor. Bunun da psikolojik mekanizmasını ben ilk raporumda özellikle belirtmiştim, yas içinde, o kadar ağır yas var ki evde… Mesela, anne, baba… Benim ilk gittiğimde yaptığım görüşmelerde annelerde özellikle bir **şok hâli** vardı, o bana çok çarpıcı gelmişti. Hâlâ aklıma geldiğinde etkiler beni ve gerçekten sarsar. O şok ve **dona kalma hâli** -belki ben onu **"felç olma"** şeyiyle ifade ettim- çok çarpıcıydı, yani özellikle kadınlar hiçbir şekilde kendi acılarını söze dökemiyorlar ve donmuş durumdalar. Eğer böyle donduysanız o zaman sizin bakımınıza ihtiyacı olan çocuklar ki burada ilk akla gelen… Ki aslında kadın evin direğidir nereden bakarsanız bakın, evin dışıyla daha çok erkekler ilgilenir ama bizim toplumumuzda, kadın evdeki en canlı nesnedir, en canlı kişidir; başkalarına hayat veren, besleyen, bakan, neyse temizliğini yapan. Bunları yapamayan bir kadın düşünün evde, donduğu için. O zaman, bu çocuğu nasıl… O zaman sarma örneğini vermiştim bir metafor olarak. Çocuğu saramayacak, çocuğun sevgi ihtiyacını, korunma ihtiyacını, güvende olma ihtiyacını karşılamakla ilgili*

meseleler başlayacak. O zaman, mesela "Biz nasıl büyürüz, nasıl insan oluruz..." Bir çocuğu düşünün bir evde doğan. Önce anneye doğar çocuk, annenin kucağında doğar. O zaman, büyürken, insan olurken... Fiziksel olarak büyürüz, besleniyoruz, neyse vesaire, bakımımız olabilir ama ***psişik olarak beslenme****miz de çok önemli. Ben büyürken etrafımdan bir şeyler alarak, psişik olarak da beslenerek büyürüm. Annemden bir şey alırım, babamdan bir şey alırım, evde amcam varsa ondan alırım, ağabeyim varsa ondan alırım, ablam varsa ondan alırım, hatta benden küçük kardeşim, bir şey varsa ondan alırım, okula giderim, öğretmenimden alırım, kendi biçimimi ve tarzımı oluştururum, kimliğimi oluştururum. Bu çocuk evde böyle bir yas içinde olan bir anneye baktığında -en temel şey anne diyorum çünkü baba da çok önemli, evdeki diğer figürlerin hepsi önemli ama ben dediğim gibi, çok dağıtmamak için anne üstünden konuşuyorum daha çok- anne böyle ağır yas içinde olduğunda, anne boşluğa baktığında, anne çocuğu karşısında göremediğinde bir ayna sunamaz çocuğuna. O zaman çocuk dışarı gider bu özdeşim yapacağı şeyleri aramak için. Bunların, aslında hepsinin* ***psikanalitik tanımları****, şeyleri var, onları öyle anlatmak istemediğim için o kelimeleri kullanmıyorum. Dışarıda model alacağı, olmak isteyeceği iyi bir şeyler bulmak ister çocuk. Taş atan çocuklardaki temel dinamik de oydu. Çocuk aslında canlı ilişkiyi -şimdi, bunu anlatabilmem gerçekten çok zor çünkü en derin savunma mekanizmalarından bir tanesi- polisle kuruyordu. Siz ne derseniz... Nasıl diyelim, ideal figürler ama canlı ilişkiyi çocuk polisle kuruyordu. Polisten de aldığı şey yalnız* ***saldırganlık*** *çünkü bir tür oyun aslında. Oyun oynamak çocuğun hayatı öğrenme biçimidir. O, canlıdır çocuk için, hem de çok gerçek bir şeydir. 3 yaşında oynadığımız oyunları... Aslında biz yetişkinken, şimdi ne biliyorsak onu uyguluyoruz kendi dışsal hayatımızda. Böyle baktığımızda, bu çocuklar aslında hakikaten polisle bir tür* ***"identification"****, yani bir tür* ***özdeşim*** *yapıyorlardı. Bunun iyi tarafı onları güçlü yapıyormuş gibi ama kötü tarafı aynı zamanda saldırganlığı artıran bir şey çünkü öğrendiği şeyi bir şekilde kendi kimliğine mal etmesi. O yüzden, sonraki kuşakta daha fazla bölme -ve sizin çalışmanızda da olduğu gibi- durumu olabilir.*

Evet, şimdi, birlikte yaşamanın, bu geniş ailelerin olumlu şeyleri yok mu? Var. İyi ki var. Diyelim ki benim annem çok yas içindeyse o zaman ben evde, diyelim ki halam vardır, işte annemin yerine koyacağım daha ikame edici nesnelerim olabilir, ne bileyim, işte yengem vardır, teyzem vardır, ondan biraz ***şefkat*** *alabilirim, ondan biraz beni koruma****, güven verme duygusu*** *alabilirim ve bu benim için iyi bir şey olur. Yaslı anneyle büyüyen bir çocuk için bu geniş ailelerin böyle de olumlu bir şeyi olduğunu düşünüyorum. Mesela, orada belediye başkanıyla biz konuşmuştuk ve o demişti ki: "Bizim Hakkâri'de sokakta hiç çocuk yoktur çünkü biz ona sahip çıkarız." Aslında hakikaten bu açıdan da bunun olumlu bir şey olduğunu düşünebiliriz diye düşünüyorum.*

Şimdi, bizim görüşme yaptığımız popülasyonda ***eğitim düzeyi çok düşük****tü, bu da rakamlarıyla belli bizim çalışmamızda. Özellikle kadın nüfusun eğitime erişim düşüklüğü Türkiye ortalamasının çok çok altındaydı, ekonomik kısıtlılık çok belirgindi ve nüfusa böldüğünüzde daha da şey bir sonuç ortaya çıkıyor. Çoğu müstakil evlerde yaşıyordu bizim görüştüğümüz mahallelerde ama müstakil evler tahmin edebileceğiniz gibi bir oda, ona bir oda eklenmiş, daha çok hani, belki buralarda varoşlarda gördüğümüz tarzda, belki biraz gecekondu mahallesi diyebileceğimiz tarzda evler. Daha çok apartmanlarda değil de müstakil evler, bahçeli değil, sokağa açılıyor, tozlu yola vesaire, çocuklar oralarda oynuyorlardı. Çarpıcı görüntüler vardı, aslında gösterdi Selahattin Bey de kendi videosunda.*

Şimdi, bu ölümlere, kayıplara gelince: Dediğim gibi, her yüzde 80'e yakınında birinci ya da ikinci derecede kayıp var, bu çok yüksek bir rakam. Buna hakikaten ***toplumsal bir***

trajedi diyebiliriz. Bunun üçte 1'i neredeyse siyasi nedenlerle ölüm, kayıplar ve tutuklamalar yani cezaevinde ölüm, dağa çıkan. Bunların hepsini biz kayıp olarak değerlendiriyoruz çünkü bir anne açısından baktığınızda artık o ne? Yani kendisi için önemli olan kişiyi bir daha görememek, onun yok olması. Kaybetmek nedir? Olağan olarak birini kaybettiğimizde bir yas süreci kendi içimizde yaşarız, bunun da süresi vardır; üç, altı… Hatta psikiyatri kitaplarında tanımları bile vardır " Şu kadar süreden uzun yaşarsanız yası tedavi olmanız gerekir." falan filan. Şunu demeye çalışıyorum ki: Buradaki bu yası patolojik yapacak, komplike yas hâline getirecek her türlü veri mevcut, onlardan da biraz söz edeceğim.

*Biz algılara dair soruları çok sorduk, tabii ki veriler önemli ama bu olan olayları yaşayan kişiler, insanlar nasıl algılıyor? Mesela, **cenaze törenleriyle ilgili çok önemli algılar** tespit ettik. Üçte 1'inin cenazeleri ancak yapılmış yani mezarı belli, cenazesi belli, çoğunun yok; üçte 1'inin ise nerede olduğu belli değil. Böyle olduğunda, o kaybolmuş bedene dair bir sürü algı üretirsiniz, bu çok psikolojik bir mekanizma, hepimiz yaparız. Ve o algıların nasıl olduğunu biz sorduk sorularımızda, mesela daha çok olan algılar bedene yönelik, aşağılanmış bir beden, zulüm görmüş bir beden, bedenin parçalanması algısı mesela. Bunları yani düşünün -aslında duyduk sabah Faik Bey'den de, Mizbah Bey'den de- **bedenin nasıl aşağılandığı algısı** çok önemli. O zaman bütün bunların hepsi **grup kimliği** yani **regresyon**a, **gerilem**eye, **bireysel gerilem**eye önce hizmet eder, sonra da tabii **toplumsal gerilem**enin nedeni olur. En çok yaşanılan duygu üzüntü -öfke inanın çok değil, üzüntü çok fazla, çok yoğun bu kayıplarla ilgili- ve bedensel belirtiler. **Kardiyopulmoner** yani kalp ve işte bedeninde özellikle çarpıntı, nefes alamama tarzında belirtiler ve sindirim sistemi belirtileri bizim çalışmamızda daha çok çıktı. Hakikaten de eğer acılarınızı dile getiremediğinizde o zaman eylem konuşmaya başlar, beden konuşmaya başlar. Bu durum tam da belki bizim bu araştırma yaptığımız popülasyon için çok net görülüyordu, öyle söyleyelim.*

*Bir kere **kaotik yaşam**ın hâlen devam ediyor olması. Biz 2011'de yaptık bu çalışmayı dediğim gibi, 2010 ve 2011 arasında bile -ben iki sefer gittiğimde de fark vardı- ortam gergin, böyle bir hafif **terörize ortam**ın… 2010'da çok daha gergindi ve herkes böyle bir gerilim içindeydi, bir paranoya hâkimdi, herkes birbirinden şüpheleniyordu ama 2011'de daha rahattı insanlar, şimdi daha değiştiğini duyuyorum, ama hani nasıl şey, kendim görmedim onu, bir şey diyemeyeceğim. Yani kaotik yaşamın devamı da bu psikolojik duyguların olanca canlılığıyla devam etmesini aslında sağlıyor. Yani bir türlü kendi içinizi yatıştıramazsınız, o zaman dışarıdaki sorun devam ettikçe, hâlâ ölüm kalım meseleleri devam ettikçe kendi içsel meselelerinizle bir türlü hesaplaşamazsınız. Yani bu da bu durumu canlı ve süreğen kılan faktörlerden biriydi.*

*Bizim sorunlarımızdan bir tanesi, **din ile ilişkiler**iydi kişilerin. Çoğu kendini, çok önemli, neredeyse tamamına yakını -şimdi tam rakamı da hatırlamıyorum ama- kendini " aşırı dindar" tarif ediyordu ve ölüm algılarını, yaşam algılarını sorduk. **Ölüm algıları**na cevapları… Mesela, bu çok ilginç ve üstünde belki tartışmaya açık bir şey. Bir kısmı, işte " Allah'ın emri" gibi daha dinî şeyle açıklarken -ki bu rakam çok yüksek değil- daha çok böyle, anlamsızlık, yok olma ve grup kimliğiyle açıklıyordu. Bunu da aslında bütün bu toplumsal gerilemenin bir verisi olarak ben kullandım ama dediğim gibi bir sürü şekilde tartışmaya açılabilir. " Yaşam nedir?" Yaşam sorusuna da cevap gene grup kimliğiyle daha çok verdiler. İşte, " Yaşam Kürtçedir, Kürt dilini konuşmaktır." gibi özellikle dilde sembolize olan ifadeler ve " kendi Kürt kimliğiyle var olmak" ifadeleri de çok gelen cevaplar arasındaydı. " Türk olmak nedir?" sorusuna bir kısmı -bu rakam çok yüksek değil- Türk olmayı daha zalim olma, zulüm yapma ile " identify" ederken bir kısmı -gene önemli bir rakam- kardeşlikle ifade etti. Bütün bunları hep bir arada düşünmek önemli yani bir tarafa*

çekmek değil de bence bütünüyle verilen cevapları değerlendirmeye almak daha önemli diye düşünüyorum. Abdullah Öcalan'ın anlamı, PKK'nın anlamı, bunları da sorduk ve bunların da aslında daha olumlu, daha Kürt kimliği içinde… Mesela, Abdullah Öcalan'ın sembolik anlamı, PKK'nın varlığının anlamının aslında ne kadar daha Kürt kimliği içinde olumlu bir yere konduğunu, onurla, var olmayla birlikte anıldığını birlikte anlamamız önemli geliyor bana çünkü ***semboller*** *gerçekten çok önemli.*

Ben kendi şeyimi anlatabilmek için biraz yasla ilgili bilgi verdikten sonra bu çalışmanın sonuçlarıyla birleştireceğim ve sunumumu bitireceğim. Normalde, ***yası****, bir şeyi kaybettiğimizde yaşarız. Bireysel bir süreçtir aslında. Yani ben, babamı kaybettiğimde kendime özgün yaşarım, Selahattin Bey kendi yakınını, babasını kaybettiğinde diyelim, kendine özgü süreçler yaşar, kendi psikolojik yapımız, o yasın biçimi, tarzı, içeriği çok özgündür aslında ve bizim kendi olağan yaşantımıza dönebilmemiz için de muhakkak bu* ***psikolojik süreçler****den geçmemiz gerekir yani bundan geçmemek gibi seçenek yok bir insan için.*

Normal bir yastan söz ediyorum şimdi: ***Psişik enerji****miz düşer, yaşamla ve diğer insanlarla bağlantılarımızda sorunlar yaşarız o olağan sürede. Tıpkı hani böyle bir fiziksel yara iyileşmesi gibi düşünebiliriz bunu. O yası nasıl yaşadığımız yaranın derinliğine, temizliğine, özelliklerine, yaranın yerine vesaire bağlıdır. Bunu ben hızlı geçeyim. Normalde belli safhaları var yasın fakat bizim bu gördüğünüz popülasyonda bunlar* ***hiç bitmeyen bir hesaplaşma hâlinde*** *ve normal süresi de dediğim gibi, üç ay-altı ay arası ama biz tabii, ne kadar sürdüğünü görüyoruz.*

Yası nasıl hallettiğimiz, kendi içimizde buna hazır olup olmamamızla… Mesela, dediğim gibi, eğer ben bir yakınımı -babamı gene örnek verecek olursam- babamı kaybedeceksem, eğer onun bir hastalığından haberdarsam ve eğer uzun bir süreç almışsa mesela buna kendimi buna daha iyi hazırlarım ama birden, mesela, işte bizim orada konuştuğumuz bir kadının kocası aniden evden alıp götürülmüş. Mesela, bu yas halledilemez hiçbir şekliyle. Kendi psikolojik gücümüz çok önemli ve keder duyma kapasitemiz. Bu, acı duyma da aslında bir olgunluk göstergesidir. Daha iyi keder duyabilen insanlar aslında daha iyi baş edebilir bütün bu süreçlerle. Bunları geçiyorum. Yasla baş ettiğimizde içimizde bir uzlaşmaya varırız ve kendi bireysel hayatımıza devam etmeye başarabiliriz. Baş edemediğimizde bir sürü psikolojik tanı anlamında da mesele, sorun çıkabilir ama ben hani bu bir psikanalitik yazı ve rapor olduğu için tanıyla ilgilenmiyorum, psikiyatrik tanılardan söz etmeyeceğim ama şöyle söyleyebilirim: ***Travma sonrası stres bozukluğu****ndan tutun da* ***akut stres bozukluğu****,* ***klinik anlamda depresyon, panik bozukluk, yaygın anksiyete bozukluğu****, kişinin psikolojik yapısına göre daha ağır patolojiler bile beklenebilir.*

Şimdi, buradaki durumda ***baş edilemeyen bir komplikasyon*** *olduğundan söz etmemiz, net olarak görmemiz mümkün. Evde böyle bir durum var. Ev içinde, ciddi* ***çaresizlik, aşağılanma, öfke, utanç, suçluluk ve umutsuzluk*** *dolu. Mesela, benim yaptığım bir görüşmede babanın utanmasını hatırlıyorum ben. Çünkü bir akşam eve gelmişler ve oğlunu götürmüşler. Onu koruyamamayla -20'li yaşlarında bir delikanlı oğlu- ilgili inanılmaz bir utanç içindeydi. Bir oğlu da dağa gitmişti, onu da gene tutamamakla ilgili… Bakın, duygu aynı duygu; utanç ve suçluluk duyuyor. Evde de bir küçük oğlu vardı, o küçük oğlunun tavrını da hiç unutmuyorum ben evde. Babası ağlamaya başladı bunları anlatırken, anne donmuştu -yani o görüntüyü de hiç unutmuyorum- küçük çocuk babasının ağlamasına dayanamadı ve dışarı çıktı çünkü onu öyle görmeye tahammül edemiyordu. Babayı -kendi babalarımızı düşünelim- hep idealize etmeye, ona güvenmeye ihtiyacımız var çocukken özellikle. Onun gibi*

olmalıyız ki kendi özgüvenimizi edinebilelim ve yetişkin olduğumuzda kendi bireysel hayatımıza devam edebilelim. Eğer babamızı böyle görürsek karşımızda o zaman başka baba ararız, dışarı çıkarız, başka ideal nesneler bulmaya çalışabiliriz. Dediğim gibi, o küçük çocuğun hâlini hiç unutmuyorum, böyle 10 yaşlarında ergenliğinin başlarında bir genç çocuktu ve dışarı çıktı, babasının ağlamasına tahammül edemedi. Ev içinde böyle bir ortam olduğunu düşünün ki bizim bu görüşme yaptığımız 270 ailenin hepsinde bu vardı ve bu anne babanın ya da bu ailenin içinde doğmuş kuşağı düşünün.

*Evet, bireysel gerilemeden ve felç olmadan söz ettim. Bütün bunlar, bireysel olarak yaşanan bu süreçler tabii ki… Mesela, neden bu insanlar bu mahallelerde bir arada yaşıyorlar? Bunun bir sürü ekonomik, politik, siyasi vesaire gerekçeleri dış dünyada olabilir ama içsel olarak da bir arada yaşamaya ihtiyaç duyuyorlar bu insanlar çünkü **grup kimliği** önemli. Kendi acısından olanla daha yakın, onun paylaştığını hissediyor, orada daha iyi ilişki kurabildiğini hissediyor ve buradaki grup kimliği de tabii çok kolay bir şekilde **Kürt kimliği**yle "identify" oluyor. Kürt kimliği öne çıktıkça o zaman, mesela, benim Ayla olarak kimliğimden ziyade öncelikle Kürt olma hâlim daha öne çıkıyor. Mesela, ben ilk Hakkâri'ye gittiğimde -ben hiç ömrümde düşünmedim, yani Türk müyüm, şu muyum, bu muyum falan diye- hiç onu unutmuyorum, o psikolojik yapı nedeniyle zaten bir sürü insan soruyor "Kürt müsün, Türk müsün?" diye. Ben de kendime sormaya başladığımı hatırlıyorum "Ben neyim?" diye. Hakikaten bundan kaçmanız imkânsız. Eğer ortamda böyle bir psikolojik yapı varsa siz de ister istemez o yapının içine giriyorsunuz.*

*Evet, bizim sorularımızda **polis algısı**, **askerin nasıl algılandığı** meseleleri de vardı. Buradaki sonuçlar da ilginç. Polis, Hakkâri içinde -ama bunu dediğim gibi belki bütün popülasyona genelleştirmemiz uygun olmaz- bu mahallelerde polis daha çok, zulmeden, işkence eden algılarıyla birlikte anılıyordu. Enteresan, askere güven daha fazlaydı, yüzde 50'si askeri daha olumlu ve yapıcı algılıyordu. Ki mesela, bu göç mağdurları aslında daha çok askerlerin boşaltmasıyla falan olmasına rağmen, bütün bunların yorumunu da ben şöyle aldım: Askeri daha çok kendilerinden… Çünkü Kürtler de asker olabiliyor ve kendilerinin de onun oluşumunda bir katkısı olabiliyor. Ayrıca çok fazla regrese olduğumuzda, mesela buna şöyle bir örnek verebilirim: Hiç bir psikiyatri kliniğini gördünüz mü bilmiyorum ama benim bütün iş hayatım çok ağır psikiyatri kliniklerinde çalışarak geçti, psikoz servislerinde. Psikotik atağa girdiğinde bir hasta, o tespite alınır. Tespite almak, ya bir odaya koymak olabilir -kendi güvenliğini de sağlayacağınız- ya böyle bir gömlek… Çünkü, o anda beden ve psikolojik bütünlüğünü sağlayamaz kişi, dışarıdan bir çerçeve sunmak gerekir ona ve o da rahatlatır aslında insanı. Yani, asker algısı bence bu gerileme, regresyon algısıyla beraber bir güven duygusu veriyor. Hani, o da gene güvenilir değil ama hiç yoktan iyidir gibi bir durum. Askerle polisin algısı arasındaki farkı anlamamız bence çok önemli.*

***Toplu cenaze törenleri**, mesela hep birlikte cenaze törenlerine gidilip bunun toplu olarak yapılması anlamlı çünkü bunu da gene grup kimliği içinde değerlendirebiliriz. Birlikte paylaşıyorlar ve daha bir, bir olma algısı yaşıyorlar Kürt kimliği içinde. **Kepenk kapama eylemleri**, o zaman hâlâ gündemdeydi, şimdi öyle mi bilmiyorum. Ama mesela bu da **mazohistik** bir eylem aslında. Çünkü, en çok zararı gene Kürt halkı görüyordu Hakkâri'de. Bunu anlamaya çalıştım, ben sordum, kendileri o zaman ekmek bile alamıyorlar bu dükkânlar kapandığında çünkü orada olan diğer halk, işte askeriye olsun, devlet erkânı olsun onlar zaten bu durumlarla baş etme metotları vardı gene daha çok Kürt halkı bundan zarar görüyordu. Bizim birlikte mesaj vermemizin daha anlamlı olduğunu düşünüyoruz. Bütün bunları - şunu demeye çalışıyorum ki- grup kimliği içinde düşünebiliriz. Ve yine çok önemli bir algı, **viktimizasyon** bunun adı var, "**kurbanlaştırma**ya" diye ben Türkçe çevirdim yani*

Kürt kimliği içinde bunun böyle bir anlamı var. Bugün bence örneklerini de gördük, hatta çok radikal bir örneğini de gördük, Mizbah Bey "Oğlumu ben kurban ederim." dedi. Bu dehşet yani işin açığı çok üzücü gerçekten böyle hissetmeniz ama niye böyle hissettiğinizi anlamamız önemli diye düşünüyorum. Gerçektenden de ***hani ezilme, dışlanma,*** *işte videoda da gördük, bize değil de başkalarına veriyoruz algısı, neden biz seçilmiyoruz, neden biz işe alınmıyoruz da başkası alınıyor algısı bence önemli yani bütün bunların hepsi kurban olma, mazohistik yani eziyet görme, ezilme algısıyla birlikte.*

Şimdi, ***zorunlu göç*** *bir travma.* ***Kayıplar****, tam normal yas süreci yaşanmadığı için bu da bir travma, bu kadar travma altında bu kayıplarla baş edememe hâli bence çok net psikolojik olarak ve hâlâ devam eden kaos ortamı bence hani bugün sabahki konuşmacıların kendi algılarını da bunun içinde algılayabiliriz. Çok hani düşünebiliriz, bir sürü siyasi, politik, vesaire komponentlerini. İşin açıkçası ben çok da anladığım taraflar değil ama psikolojik olarak hakikaten neden insanların hâlâ böyle yaşadığı… Bence şu anda olan bir rahatlama var ama "Çok derinden rahatlama var mı?" derseniz, bunun gelişmesi için zamana ve sürece ihtiyaç var ne yazık ki ama başlamış olarak görebiliriz ve bunu umut verici olarak görebiliriz. Çünkü, temelde güvenlik algısı sarsıldı eğer ben önce yaşayacağımdan emin olamazsam öbür şeyleri düşünemem, önce yaşadığımdan emin olmam gerekir. Böyle baktığımızda temelde* ***güvenlik duygu****mun önce huzura ermesi lazım. Biz duyduk sabah da huzur en önemli şey, ondan sonra diğer şeyler gelebilir, ondan sonra ev kaygısı, ne giyeceğim kaygısı vesaire vesaire… Bireysel gerilemelerin şu anda bir arada düşünürsek toplumsal gerilemenin çok hdt safhada olduğunu söyleyebiliriz ve bunun da bölme yani o zaman işte Kürt ve Türk olma… Türk olduğum için ben mesela tamamen benimle ilgili bir fikir sahibi olduğunu düşünebiliriz insanların. Benim Ayla olarak nasıl biri olduğumdan ziyade Türk olmam daha öne geçiyor mesela. Bunu anlamak benim açımdan zor ama böyle düşündüğümüzde eğer böyle gerilersem böyle bir paranoya içinde regresyon içinde olursam o zaman çok önemli ve tek geçerli gerekçe olabilir.*

Evet, ***grup kimliğinin öne çıkması, bireysel kimliğin belirginsizleşmesi, kurban olma, ezilme, aşağılanma*** *duygularının daha çok Kürt kimliğiyle birlikte olması önemli. Olumlu olarak algılanan Kürtçe konuşmak, Kürtçe diline verilen önemi hissetmeyi yapıcı bir şey olarak düşündüm ben bunu. Mesela, yaşlı bir hanımın söylediği bir cümle var, 70 yaşlarında bir hanım. "Ben eskiden biraz Türkçe biliyordum, konuşuyordum da ama artık konuşmuyorum son üç dört yıldır." dedi. Bu hani şeyi gösteriyor, nasıl gerilendiğini ve nasıl bölme yaparak Türkçeyi dışarıda bıraktığını gösteren bir şey.*

PKK algısı*, özellikle mesela kız çocuklarından dağa çıkan çoktu bizim yaptığımız görüşmede, bilmiyorum sizin şeylerde daha farklı şeyler çıkabilir, çünkü dediğim gibi bizim popülasyonu genellemek çok doğru değil. Özellikle, kız çocuklarının mesela neden dağa çıktıklarını… Tek* ***onur veren, anlamı olan,*** *onlara onur veren bu* ***kaos*** *içinde tek şey böyle bir kimlik. Yani, dağa çıktığında mesela gerilla oluyor, öbür türlü evde kalsa evde inanılmaz kaos var, inanılmaz* ***depresyon ve üzüntü*** *var. Okula gidemeyecek, bir geleceği olmayacak kendisinin. Bu bir gelecek, olumsuz olabilir, kötü olabilir, beğenmeyebiliriz ama o kız çocuğu için bir anlamı, onuru olan bir şey. Aynı şekilde, Abdullah Öcalan'ı da mesela bu nedenle* ***idealize bir sembol*** *olarak değerlendirebiliriz. Çünkü, bir çoğu mesela… Bizim çalışmamız da aslında sizin ki kadar Abdullah Öcalan'ın şey olması birinci sırada çıkmadı. Öncelikle mesela genel af ve gençlerin dağdan inmesi bizde en çok istenen şeydi. Abdullah Öcalan'ın serbestliği üçüncü sıradaydı yanlış hatırlamıyorsam. Veride vardır. Bunu da ben mesela daha çok yaş grubunun ileri olmasıyla bağdaştırıyorum. Mesela, daha gençler Öcalan'ı idealize ederken bizim yaş grubumuzda o kadar idealizasyon yoktu ama gene önemli, sembol olarak*

varlığı önemli çünkü aslında bütün bu ezilmişlik, aşağılanmaya bir başkaldırı ve onurlu bir sembol olarak algılanıyor. Bu psikoloji içinde bakarsak aslında hani psikanalitik olarak bana durum çok da şey… Hepimizin kendi çağrışımları olabilir ve eminim aklınıza bir sürü şeyler gelmiştir. Ama, buradan hani kendi içimize baktığımızda bu insanları da anlayabileceğimizi düşünüyorum. Eğer buradan anlamaya başlarsak o zaman karşılıklı konuşmaya başlayıp ve çözüm bulma yollarını hep birlikte bulabiliriz diye düşünüyorum."

VI. BÖLÜM: SORUNA VE ÇÖZÜME SOSYOLOJİK VE KÜLTÜREL BAKIŞ

Çatışma çözümü teorisinde çatışma, iki temel kökenden ortaya çıkar. Bunlardan birincisi **"Çatışmanın Sosyal Teorisi"**dir. Buna göre çatışma sosyal sistemlerdeki sapkın ve ters yöne gidişle alakalıdır ve bu anlamda sosyal sistemdeki gerekli ve sistemin varoluşuyla ilgili bir bölüm fonksiyonunu yerine getiremez. İkincisi ise **"kültür"** kavramının doğası, anlamı ve çatışmayla ilişkisi ile alakalıdır ve HUNTINGTON'un **"Medeniyetler Çatışması"** teorisinin analiziyle kültürün farklı tasavvurlarıyla ortaya çıkar.

Kültürü tarihsel, siyasi, dini ve ekonomik olarak yerleştirilmiş bireysellikler olarak görürsek daha gerçekçi bir diyalog veya başka çatışma çözüm teknikleri elde edebiliriz. Kültürü sosyal gruplar ve kültürel farklılıklar arasında "paylaşılan anlayışlar, idrakler, şemalar ve semboller" olarak temellendirmek daha anlamlı olacaktır.[228]

Yeni Dünya Düzeninin kanlı çatışmaları önleyememesi ve Medeniyetler Çatışmasının yarattığı iki kutupluluk; "yanlış anlaşılan ve yanlış yargılanan hegemonyaya" ve "Dördüncü Kuşak Savaş - Mücadele" ye yol açtı. Bu durum, geçiş toplumları ve geçiş sürecindeki adaletin karşısına çıkış yolu kolay olmayan zorluklar çıkardı.[229]

Ülkemizde yaşanan sorun demografik ve coğrafi yönü ile şekillenmiş aşağıdaki sosyolojik özelliklere sahiptir:

1-Türkiye'de % 12 - 20 arasında tahmin edilen Kürtler, doğuda ağırlıklı nüfusa sahip olmakla birlikte ülkenin her tarafına dağılıp akrabalık ilişkisi kurmuşlardır.
2-Güneydoğuda Kürtler büyük bir yoğunluğa sahiptirler.
3-Kürtler Anadolu'nun yerli halklarındandır, göç ederek bölgeye gelmemişlerdir.
4-Kırsal alanda yaşayan Kürt nüfusun genç, yoksul ve işsiz özellikleri yoğundur. Fakat bu, ülkenin diğer yerlerinde de aynı durum hatta daha kötüsü varken şiddete başvurmadıkları söylemine yol açmaktadır.
5-Kürtler İran, Irak ve Suriye'de geniş ve siyasi olarak mobilize kültürel akrabalara sahiptirler ki bu Kürt konusunu devlet ve ulus aşan bir hale getirmektedir.

Bu çerçevede şekillenen sorunlar dünyanın neresinde olursa olsun kolay ve bir anda çözülmemiştir. Toplumun çoğunluğu ile iyi entegre olmuş ve sadece etnik kimliğine saygı bekleyen Türkiye Kürtleri ile sosyal ve politik olarak marjinalize olmuş olsalar bile kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarının en iyi siyasi ve ekonomik açıdan gelişmiş bir Türkiye'de olabileceğini düşünen Kürtler, Türkiye'deki modernleşmeye katkı sunan yapıyı oluşturabileceklerdir.

---

[228] Avruch, Kevin; Culture Theory, Culture Clash, and The Practice of Conflict Resolution; Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA,241-255

[229] Arthur, Paul; Memory Retrieval and Truth Recovery, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 370

1. ÇATIŞMALARDA TOPLUMSAL NEDENSELLİK YAKLAŞIMI

Toplumlarda yaşanan çatışmaların nedenlerini analiz etmeye dönük yaklaşımlar temelde ARİSTO'ya kadar uzanmaktadır. Kimlik temelli toplumsal çatışmalara ilişkin ARİSTO'nun **"Nedensellik İlkesi"**ne göre 4 şey önemlidir:

- Maddi neden,
- Hareketin kaynağı,
- Şekli, oluşumu, ortaya çıkışı, paradigması (formel neden),
- Ne uğruna geliştiği - nihai amacı (nihai neden).

Modern sosyal bilimler ilk ikisine odaklanmakla birlikte etnik temelli çatışmaları anlamak için son iki nedenselliğe; yani formel neden ve nihai nedene de bakmak önemlidir değerlendirmesi ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Buna göre;

- Her etnik temelli çatışma özünde bir nedenselliği ihtiva eder.
- Nedenselliğin değişik formları vardır ve her bir form bir diğerine tam uymaz.
- Karşılıklı çatışan gruplar arası yapılanmış farklılıklar düşmanlık yaratır, grupların deneyimlerinden elde ettikleri birbirlerine karşı hareket ve ilişkilerini belirleyen formülleri yeniden kurar.
- Bu değerler grup dışında yaşayanlara karşı bakış oluşturma ile ilgili bir nedenselliğe dönüşür.
- Bu değer verme; kimliğin (siyasi, etnik, dini, ırki, ekonomik, sınıfsal ve sosyal vb.) manevi etnik politiğini kuvvetlendirir, grup içi moral değerlerle olası başka grupları zapt etme, etki ve güvenlik gibi siyasi taleplerini bir araya getirir.
- Kimlik temelli çatışma bu biçimsel nedensellik ile üçlü yapılanmanın merkezine oturur; efsanevi daraltıcılar, hareketin mantıklılığı ve nedensellik modellemesi.
- Kimlik temelli şiddet döngüsü kimlikleri yeniden şekillendirebilir ve katılaştırarak düşmanlıklar yaratabilir.
- Kimlik temelli çatışmadaki bu bağ; biliş, düşünüş ve şiddet olaylarını tanımlayışta kapalı sınırlar oluşturur.[230]

Anlaşmazlıkları anlamak, doğru değerlendirmek ve geçerli toplumsal nedensellik ilişkileri kurabilmek kuşkusuz çözüm için geçerli yaklaşımlar geliştirebilmenin önemli gereklerindendir.

[230] Cherubin, Rose and Rothbart, Daniel; Causation as a Core Concept in Conflict Analysis, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 68

2. TOPLUMSAL ÇATIŞMA VE ANLAŞMAZLIKLARDA "KİMLİK" VE ROLÜ

Kimlik[231], toplumsal anlaşmazlıklarda hayati rol oynar ve kişilerin ve grupların kendilerini hangi kimlikte gördükleri büyük önem taşır. Anlaşmazlık teorilerinde bu nedenle kimlik önemlidir ve İsrail - Filistin, Ruanda ve Kuzey İrlanda örneklerinde karşılıklı kimlikler anlaşmazlığın seyrinde büyük önem taşımıştır.

Kimlik, tarihe bağımlı ve sosyal olarak yapılandığı için kompleks bir yapıdır ve bu nedenle hareket eden bir yapıya sahiptir. Bazen yaşanmış gerçekler, mitler, tarih ve efsaneler üzerinden spesifik, esnek olmayan ve rijit bir yapıya sahipken bazen de dönüşüm içinde olan bir şeyi ifade eder. Bu nedenle teorisyenler kimliği "değişik fenomenler seti" olarak tanımlarlar. Kimlik konusunda önemli bir husus da grubun içinde yaşayanların kimliği tanımlamasıyla dışardan bakanların kimliği tanımlamasının farklılığıdır.[232]

1970'lerin sonunda John BURTON, **"Çetin Anlaşmazlık Teorisi"**ni ortaya koyarak derin köklere inen kompleks ve geciktirilmiş sosyal anlaşmazlıklara kişi ve grup ihtiyaçları ile sistem yaklaşımını bağlantılandırarak açıklama getirmiştir.[233] Buna göre kişilerin başlıcaları "güvenlik, tanınma ve kimlik" olan evrensel ve tartışılmaz ihtiyaçları vardır ve tatmin edilmemesi halinde sosyal anlaşmazlık ve çatışmaya dönüşür.

BURTON, 1990'da bunu sosyal anlaşmazlığa dayanan şiddeti anlamakta kullanırken, 2001 yılında RUBINSTEIN ise zamanla kimlik ihtiyacının merkezi teori noktası haline gelerek devlet sisteminin kimlik ihtiyaçlarını karşılayamaması halinde etno - ulusal mücadelelerin ortaya çıkacağını ifade etmiştir.

Edwin AZAR ise **"Geciktirilmiş Sosyal Çatışma"** teorisini temel ihtiyaçlar yaklaşımıyla geliştirerek temel ihtiyaçların kolektif kimlik geliştirme kabiliyetini ve bunun başkaları tarafından tanınma(ma)sını, kimlik inşasını mümkün kılacak koşulları sağlayacak sistem ve yapılara erişimi de içerecek şekilde inkârının geciktirilmiş sosyal anlaşmazlık ya da çatışma ile sonuçlanacağını belirtmiştir.[234]

Etnik Toplumsal Anlaşmazlık Teorileri, toplumsal hareketin kolektif kimlik üzerinden siyasal amaçlarla nasıl harekete geçtiğini de anlatmaya çalışır. Bu noktada anlaşmazlık ortamında kimlik davranışının nasıl hareket ettiği de önem taşımaya başlar. Özellikle başka kimlikleri tanımanın kendi kimliklerini tehlikeye düşüreceği ve kendi kimliklerinin inkârına sebep olacağı düşünüldüğünde çatışma daha olası hale gelmektedir.[235]

---

[231] Kimlik konusuna psikolojik olarak da "Soruna ve Çözüme Etki Eden Kişisel ve Toplumsal Psikolojik Unsurlar" bölümünde de değinilmekle birlikte burada sadece sosyolojik açıdan çatışma ve anlaşmazlığa dönüşümü hususunu ilgilendirdiği ölçüde değinilmektedir

[232] Cook-Huffman,Celia, The Role of Identity in Conflict, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 19-31

[233] Burton 1985, 1986, 1987, 1997, 1998; Rubenstein 2001; Sandole 2001'den aktaran Cook-Huffman,Celia, The Role of Identity in Conflict, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 22

[234] Cook-Huffman,Celia, The Role of Identity in Conflict, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 22

[235] Cook-Huffman,Celia, The Role of Identity in Conflict, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 23-24

Gazeteler ve medya üzerine yapılan bir araştırma, Türkiye'deki Kürt söyleminin yıllar itibarıyla değişim gösterdiğini ve buna paralel olarak toplumda çatışma riskinin azaldığını ortaya koymaktadır.

Bu yeni söylem, Türkiye'ye yönelik batı demokrasileri eksenli eleştirel yaklaşımın bir yana bırakılarak bölgede yapıcı rol oynaması gereğinin görülmesiyle de ilişkilidir. Sivil söylemin de özel inançların interaktif değişimi şeklinde oluşması için eğitim reformunun yer aldığı demokratik konsolidasyona bağlı uzun dönem yaklaşımlar, politik istek ve AB çıpası eşliğinde gerekmektedir.[236]

İlk olarak 1984 - 1998 yılları arasında Kürt söyleminin önemli ölçüde değişikliğe uğradığı ve kimlik kategorisinde belirgin ölçüde görülebilir ve kabul edilir hale geldiği söylenebilir. İkinci olarak bu değişimin kişisel ve toplu iç sosyal dinamiklerin devlet içinde direnmesine rağmen olduğu ifade edilmektedir. Üçüncü olarak bu değişimin bir yandan ulusal birlikteliğin çoğulcu ve demokratik bir nitelik kazanması için bir potansiyel yaratırken diğer yandan sosyo - politik ulusal birliğin bundan nasıl etkilenebileceği yönünde bir şüpheciliği de doğurduğu değerlendirmeleri yapılmaktadır. Çoğu kişi bu hakların sosyo - politik dağılmaya yol açacağını düşünmekte iken bu inanışlardaki değişikliğin şüphesiz söylemlerdeki değişiklikleri daha derin ve nitel hale getirmekte olduğu da bu yöndeki değerlendirmelere eklenmektedir.[237]

3. UZAYAN ÇÖZÜMSÜZLÜKLERDE TOPLUMDA EN FAZLA MAĞDUR OLANLAR; ÇATIŞMAYAN KESİMLER

Uzayan ve bir türlü çözülemeyen çatışmalarda en fazla çatışmanın tarafı olmayanlar zarar görürler. Bu zarar görme biçimlerinin aşırı fakirleşme, göç, yoğun ölümler vb. şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu "Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Alt Komisyonu Raporu" verilerine göre;[238] 1980'li yıllardan başlayarak 2012 yılına kadar terör olayları nedeniyle 5.557 sivilin hayatını kaybetmiş olması, terör, çatışma ve şiddetin insani maliyetinin ve çatışmayan kesim olan sivillerin önemli ölçüde mağdur olduklarının en açık göstergesidir.

Toplumda bu tür durumlarda kadın ve çocuklar en çok etkilenen gruplar olmaktadır. Çatışmayan kesimler stratejik ve taktik olarak bazen de öç almak için hedef alınabilmektedir. Çatışmayan kesimler mutlaka çatışılan tarafla bağlantıları ya da ona etkileri gözetilerek de hedef alınmaktadırlar. Çatışmadaki suçsuz ve taraf olmayan kesimi radikal bir şekilde güçsüzleştiren, var olmama kabuğuyla kaplayan ve her türlü istismara açık hale getiren bu

[236] Somer,Murat; Resurgence And Remaking Of Identıty Civil Beliefs, Domestic and External Dynamics, and the Turkish Mainstream Discourse on Kurds, Comparative Political Studies, Vol. 38 No. 6, August 2005, 591-622

[237] Somer,Murat; Defensive vs. Liberal - Nationalist Perspectives on Diversity and the Kurdish Conflict: Europeanization, the Internal Debate, and Türkiyelilik, New Perspectives on Turkey, no. 32 (2005): 73-91.

[238] TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu "Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme" Raporu, TBMM Şubat 2013, s 327

durum; onları kendi sosyal ilişkileri bağlamında kendilerine yabancılaştırmaktadır. Bu, onları doğal bir afette yok olma benzeri bir akıbetin kurbanı yapmaktadır.[239]

Kadınların çatışma nedeniyle göç ettikleri yerlerde yapıcı ve dönüştürücü etkileri olduğu görülmektedir. El Salvador'da özellikle kadınlar sivil toplum örgütlerinin çocuklarla da ilgilenmeye başlamasıyla bu dönüştürücü ve yapıcı liderliklerini ortaya koyacak imkânlarını geliştirdiler. Burma'da dünyadaki kadın hareketleri ile beraber hareket edecek şekilde etnik ve politik sınırlarını aştılar. Afrika örneklerinde bu özellikler görülememektedir. 1980'de Afganistan'dan İran ve Pakistan'a göç etmek durumunda kalanlarda ise eşit olmayan cinsiyet durumu gözlenmiştir. [240]

Çatışmalardan etkilenen en önemli kesimlerden birisi kadın olmakla birlikte çatışma çözümünde de cinsiyet eşitliği büyük önem taşımaktadır. Bu konuda Birleşmiş Milletler Silahsızlanmadan Sorumlu eski Genel Sekreter Yardımcısı Jayantha DHANAPALA'nın 8 Kasım 2002'deki şu sözleri konunun önemini açıklıkla belirtir niteliktedir:[241]

" Cinsiyet eşitliği faydası herkes tarafından tek tek paylaşılan ancak kimsenin tekelinde olmayan küresel bir iyiliktir…

Eğer kadınlar ileri hareket ederse dünya ileri hareket eder. Ne yazık ki aynı şey tersi için de geçerlidir. Bunun tersinin maliyetini herkes öder."

Yine Bosna Hersek'in eski Başbakanı Haris SILAJDZIC'in şu sözleri de bu konuda çarpıcıdır:[242]

" Eğer masada kadınlar olsa asla savaş olmaz. Kadınlar çocuklarını savaşa başka birisinin çocuğunu öldürmeye göndermeden önce iyi ve uzun düşünür."

Birleşmiş Milletlerin 31 Ekim 2000 tarihli 1325 sayılı Kadın, Barış ve Güvenlik adlı Konsey Kararı da savaşta esir kadınlar ile kadınların barış inşası süreçlerinden dışlanması ve marjinalleştirilmesinin önlenmesi üzerinedir.[243]

Çatışmaların bir önemli özelliği de sosyolojik olarak kendi kendine üreme ve artma gücüne sahip bir doğası olmasıdır. Kimlik, çatışmalarda ergenlik dönemini ifade ederse, çatışmaların kendi kendini çoğaltma gücü ise yetişkinliği ifade edecektir. Bu, özellikle çatışma çözümünde çalışan uygulamacıların planlamalarında göz önüne almaları gereken bir husustur.[244]

---

[239] Rothbart, Daniel and Korostelina, Karina V. ;The Enemy and The Innocent in Violent Conflicts, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 85-99

[240] Snyder, Anna; Gender Relations and Conflict Transformation Among Refugee Women, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 55-56

[241]

[242]

[243] Staroste, Ingrid Sandole; Gender Mainstreaming A Valuable Tool in Building Sustainable Peace, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 226

[244] Simmons, Solon J; Generativity-Based Conflict Maturing Microfoundations for Conflict Theory, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 124

İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL, katıldığı pek çok komisyon toplantısında kadınların gerek çocuklarını yitirerek, gerekse de terör nedeniyle göçten mağdur olarak en çok etkilenen kesim olduğunu, ayrıca çözüm sürecine katkı verme potansiyellerinin yüksek olduğunu belirterek daha etkin yer almaları gerektiğine vurgu yapmıştır.

Komisyonun dinlediği konuklardan biri olan Nazan ÜSTÜNDAĞ, kadınların savaş ve çatışma ortamlarından en çok etkilenen kesim olduğunu, aynı toplantıda dinlenen Feyza AKINERDEM ise "Barış İçin Kadın Girişimi"ni temsilen toplantıya katıldığını, kadınların barış inşasında önemli roller alabileceğini, bütün sürece her aşamada katılması gerektiğini, bu anlamda 2000 yılında alınan Birleşmiş Milletlerin 1325 sayılı Kararı'nı kıstas kabul ettiklerini, kadınların barış dilinin kullanımı ve yaygınlaşmasında etkili olabileceklerini, Meclisin barışla ilgili yasal düzenlemeleri yaparak özellikle kadınları barış süreci konusunda inandırması, güvendirmesi ve onlara bir güvence sağlaması gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. [245]

4. SORUNU TÜRKİYE'DE MODERNLEŞMEYE KATKI SUNACAK BİR TOPLUMSAL DİNAMİĞE DÖNÜŞTÜRMEK

Şiddet, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana modernleşme karşısında en önemli sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Burada en önemli yaklaşım etnik temelli bu sorunun gönüllü şekilde modernleşme sürecine nasıl katılacağıdır. Bu anlamda sorunu, bölgesel entegrasyonu, sosyal harmoniyi ve liberal demokrasinin kendi içindeki gelişimini göz ardı etmeden, etnik - kültürel, ulusal, siyasal ve sosyo - ekonomik alanlarda herkesin isteklerini göz önüne alarak Türkiye'nin modernleşmesine katkı sunan bir dinamiğe dönüştürmek önemlidir.

Bu sorun aslında 2 konuyla ilişkilidir. Birincisi Türkiye'nin modernleşmesi pek çok alandaki başarısına rağmen Kürtler konusunda başarısız mı olmuştur? İkinci husus Türklüğün daha kapsayıcı bir kimlik olarak oluşmasının önündeki engeller nelerdir? SOMER'e göre Sevr Sendromu yüzyıl başındaki koloni hareketlerinden Osmanlının erimesinden bir devlet çıkararak kurtulanlar Kürtlüğe şüphecilikle bakmaktaydı.[246]

Aslında sorun, Türkiye'de hiçbir zaman toplumsal bölünme ve çatışmalara varacak boyuta ulaşmamıştır. Toplumda her zaman Türk - Kürt bir arada yaşamaya, evlenmeye ve sosyal kültürel ilişkilerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu anlamda sorunu Türkiye'de modernleşmeye katkı sunacak bir toplumsal dinamiğe dönüştürücü yaklaşımlar başarılı olacaktır. Çözüm sürecini bu yönde önemli bir perspektif olarak değerlendirmek gerekmektedir.

[245] Komisyonun 20.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

[246] Somer,Murat; Defensive and Liberal Nationalisms: The Kurdish Question and Modernization/Democratization, Remaking Turkey: Globalization, Alternative Modernities, and Democracy , E. Fuat Keyman (ed.), Oxford: Lexington Books, October 2007

5. ÇÖZÜM SÜREÇLERİNDE ANLAŞMAZLIĞIN YAPICI VEYA YIKICI ŞEKİLLENMESİNDE TOPLUMSAL AKTÖRLER

Her anlaşmazlık ve çatışma yıkıcı veya yapıcı bir seyir izleyebilir ya da yapıcı veya yıkıcı sonuca oluşabilir. Anlaşmazlığın hangi niteliğe bürüneceğinde aşağıdaki aktörler / parametreler ve bunların durumu belirleyici olabileceği ifade edilmektedir;

- Liderler,
- Elitler,
- Rakip liderler,
- Alt elitler,
- Rütbeli ya da sıralı üyeler,
- Gevşek bağlı sempatizanlar,
- Fayda veya kayıp anlamında bağlı diğer gruplar.

Aynı tarafta yer almalarına rağmen yukarıdaki kategorilerden birisinin faydasına olan bir şey diğerinin zararına olabilir. Bu nedenle bu parametrelerin heterojenliği ve çeşitliği belirleyici olmaktadır.[247]

Bir çatışmanın yapıcı seyri ve sonlanmasında;

- İç Faktörler
- Dış Faktörler
- İlişkisel (gruplar arası ilişki) Faktörler etkilidir.

Adalet, daha iyi koşullar ve ekonomik iyileşme gibi hususlar anlaşmazlığın yapıcı seyri ve sonlandırılmasında önemli olabilmektedir. 21'inci yüzyıl çatışmalarındaki analiz ve çözüm noktasındaki yapıcı yaklaşımlar hem bunların kötü sonuçlanmaması hem de faydalı sonuçlar çıkarılabilmesi açısından önemli gelişme kaydedildiğini göstermektedir.[248]

6. SORUN VE ÇÖZÜMÜN SOSYO - PSİKOLOJİK ANALİZİ

Gerek anlaşmazlık ve çatışmanın tamamının çözümünde makro seviyede gerekse de mikro seviyede ufak bir problemin çözümünde aşağıdaki 4 önermeye dikkat etmek gerekmektedir:

[247] Colaresi M. P. ;Scare Tactics: The Politics of International Rivalry'den aktaran Kriesberg, Louis; Waging Conflicts Constructively, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 158

[248] Kriesberg, Louis; Waging Conflicts Constructively, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 157-169

- Anlaşmazlık ya da çatışma, kolektif ihtiyaçlar ve korkularla beslenen süreç olarak devam etmesi halinde tarafların bu ihtiyaç ve korkularına hitap edilmediği sürece tam anlamıyla çözülemez.
- Anlaşmazlık ya da çatışmayı toplum içi süreç şeklinde görme yaklaşımı dış kuvvetler tarafından sınırlanabilir.
- Çatışma ya da anlaşmazlığı "çoklu etkili ve çok yüzlü süreç" olarak görme; çatışan taraflar arasında hangi etki, taktik ve stratejilerin daha çok çatışmanın çözümü ve uzun dönem barış ilişkisine doğru gelişme kaydettireceğini de belirlemektedir.
- Anlaşma ya da çatışmayı kendi kendini devam ettiren, yürüyen merdivende karşılıklı etkileşimli bir süreç olarak görme, çatışma çözümü ve çatışma dinamiğinin ona göre şekillendirilmesini gerektirmektedir.

Çatışma ilişkisi, çatışmayı tahkim eden imaj ve normlar üreterek çatışmanın çözümünü engelleyen bariyerler yaratır. Bu nedenle çatışma çözüm girişimleri, değişim için olasılıkları keşfetmeyi, koşulları tanımlamayı ve direnişi kırmayı gerektirir. Değişime açıklık ve çatışma dinamiğini geri çevirebilme; taraflar arası güç siyaseti yerine iki taraflı birbirine cevap verme ve mütekabiliyete vurgu yapan yeni söylemlerin yapılandırılmasına ve yeni ilişkilerin davetine dayanır.[249]

Çatışma çözümünde interaktif süreç dizaynı ve bunu işler kılacak empati ilişkisi kurulması önemli bir yaklaşım olarak ifade edilebilir. Empati kavramı hâlâ psikolojik sınırlılıklarda kalan bir kavram olarak görünse bile bunun çatışma çözüm literatürüne aktarılması ve toplumsal olarak benimsenmesi büyük önem taşımaktadır.[250]

[249] Kelman, Herbert C; A Social-psychological Approach to Conflict analysis and Resolution, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 179-180

[250] Broome, Benjamin J; Building Relational Empathy Through an Interactive Design Process, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 184-200

VII. BÖLÜM: SORUNA VE ÇÖZÜME TARİHİ PERSPEKTİFTEN BAKIŞ

Toplumsal, kültürel, psikolojik ve siyasi her olayın tarihsel perspektifte bir ortaya çıkışı, şekillenişi, evrilişi ve yaşadığımız an itibarıyla bir görünümü söz konusudur. Olaylar özellikle bir soruna dönüşmüş ve hatta çözüm sürecine konu olabilecek bir olgunluğa erişmiş iseler mutlaka tarihi izdüşümlerini irdelemek sürdürülebilir ve kalıcı çözümler elde etmek için bir gereklilik haline gelecektir.

Tarihi olaylara yaklaşım, analiz ve anlatım tarzının her zaman bir öznellik taşıması riski bulunmaktadır. Bunun yanında tarihi olayları anakronizme kaçarak ya da retrospektif bakış açısı sergileyerek meydana geldiği an ile eşzamanlı değil de sonraki dönemlerin değer yargılarıyla değerlendirmek gibi hatalar yapılabilmektedir.

Komisyon Başkanı Naci BOSTANCI bu hususa ilişkin Orhan MİROĞLU'nun dinlendiği toplantıda MİROĞLU'nun "Tarihle başımız belada" ifadesini destekler şekilde şunları ifade etmiştir:[251]

""Tarihle başımız belada." dediniz, çok haklısınız, özellikle yakın tarihle. Bunun sebebi, bir tarafıyla da güncel siyasi mücadelelerin kendilerini meşrulaştırmak için tarihe sık sık angajmanlara yaslanan referanslar vermeleri. Dert tarih değil, aslında geleceği biçimlendirmek, tarih bir meşrulaştırma aracı oluyor. Kimse tarihçilik yapmıyor aslında, Haldun'un kastettiği manada siyasal bir tarihçilik de yapmıyor, kendini meşrulaştırmak için uygun bir kompozisyonla tarihi konuşturmak istiyor."

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK ise tarihsel perspektiften bakış açısının önemine şöyle değinmiştir:

"Padişah ülkedeki tarihçileri davet ediyor, "Bana tarihi yazın." diyor, tarihçiler tarih yazıyor. Tabii, padişah "En kısa tarihi yazın. Ömrüm yetmez." diyor, kısıyorlar. Tabii, oda dolusu kitaplar ama akıllı bir tarihçi -diyeyim- çıkıyor, diyor ki: "Doğdular, yaşadılar ve öldüler." Ama tabii, bu kadar değil… Doğdular, nasıl doğdular; nasıl yaşadılar, nasıl öldüler?…

Bu manada bu tarihsel perspektif son derece önemli."[252]

[251] Komisyonun 13.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[252] Komisyonun 23.05.2013 tarihli toplantı tutanakları

Ülkemizde yaşanmakta olan kimlik, kültür ve şiddet eksenli sorunun kökenleri ve sorunun şekillenişine etki açısından farklı bir tarihsel arka plan olduğu yönünde bazı yaklaşım ve anlatımlar da bulunmaktadır.

Belirtilen çerçevede bir yaklaşım komisyonda dinlenen Prof. Dr. Ahmet ÖZER tarafından dile getirilmiştir. ÖZER, Komisyonumuza ayrıca bir metin sunmuştur. Söz konusu metnin tarihi perspektife ilişkin kısmı aşağıdadır:

A. "TARİHSEL ARKA PLAN

Kürt meselenin bugüne değin tarihsel yönüyle hiç ele alınmadığı, tarihsel perspektif konusunda resmi ideolojinin dayattığı inkârdan kaynaklı bir bilgi eksikliğinin, bilgi kirliliğinin varlığı ortada. Bunun yanı sıra bu konuda bir bilgilenme ve yüzleşme olmaksızın bugünü doğru anlayamayacağımızı, bugünü doğru anlamadığımız takdirde de doğru bir gelecek inşa edemeyeceğimiz gerçeğini de unutmamak lazım. Çözüm sürecinin önemine binaen, bugüne değin söylenenlerin ötesinde, ezber bozan bir yaklaşım sergilemek gerekir.

*Bu çerçevede üç ana bölüme ayrılabilecek bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. İlk bölümde, Kürtlerle-Türklerin tarihten gelen yaklaşık bin yıllık beraberliğinin dokuzyüz yılını kapsayan **"Osmanlı Dönemi"** ilişki ve çelişkilerini; ikinci bölümde **"Cumhuriyet Dönemini"** kapsayan ve bugünün oluşmasında belirleyici rolü olan doksan yıllık süreci; sonuç bölümünde ise "**günümüzü ve çözüm yollarını**" ortaya koyan bir yaklaşım sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.*

1.1.Osmanlı dönemi Kürtlerle Türklerin ilişkisi

Osmanlı dönemini dört, Cumhuriyet dönemini ise üç büyük tarihi kavşak altında incelemek mümkündür. Bu kavşaklardan her biri kendinden önceki kavşaktan etkilenirken kendinden sonraki kavşağın ilişki ve çelişkilerinin oluşmasında kimi zaman belirleyici kimi zaman etkileyici bir role sahip olmuştur. O yüzden bu tarihi kavşakların bilinmesi geleceğin doğru şekillenmesi için son derece önemlidir. Çünkü bugün karşı karşıya bulunduğumuz Kürt sorunun çözümü geçmişi bilmeyi, geçmişi bilmek ise tarihi kavşakları bilmeyi gerektirir. Bu çerçevede Kürtlerle Türklerin ilişki ve çelişkilerini ve sonrasındaki süreçleri belirleyen tarihi 7 (yedi) kavşak vardır. Bunlardan 5'i tarihte yaşanmış, 6.'sını geçiyoruz; 7.'sinde ise işin rengi belli olacaktır.

Şurası açıktır ki gerçeklerin bilinmesinin çözümdeki rolü büyük olacaktır, çünkü özellikle 80 yıldır bu sorunlara ilişkin "resmi ideoloji" çerçevesinde "resmi tarih" tezleri oluşturulmuş; halka bu konularda yalan yanlış bilgi verilmiştir. Bugün eğer sorun doğru teşhis edilip cesurca çözülmek isteniyorsa, gerçeklerin olduğu gibi ortaya konulması gerekir. Dünü doğru öğrenmediğimiz takdirde yarını doğru biçimde şekillendiremeyiz. O halde

bugünü doğru anlamak ve yarını doğru temeller üstünde inşa etmek için geçmişi çarpıtılmamış bir tarih bilinci ile doğru bir biçimde ortaya koymalıyız.

I. 7 TARİHİ KAVŞAK HANGİLERİDİR?

*Sözkonusu yedi tarihi kavşak, bu kavşakların geçtiği yerler ve bunlarda rol oynamış tarihi kişilikler şunlardır: 1)**Malazgirt:** Alparaslan - Mervaniler ve Kürtler 2) **Çaldıran:** Yavuz Sultan Selim - İdrisi Bitlis-i ve Kürtler 3) **Cizira Botan:** II Mahmu/Abdülmecit - Bedirhan Bey ve Kürtler 4) **Erzincan:** II. Abdülhamid – Hamidiye Alayları ve Kürtler 5) **Erzurum:** Mustafa Kemal ve Kürtler. (Bu dönemde ayrıca, İsyanlar Dönemi (1925-1938), Suskunluk Dönemi (1938-1968) ve Ayrı Örgütlenme (DDKO) ve Fraksiyonlar Dönemi (1968-1980) olmak üzere üç alt dönem vardır. 6) **Erbil/Hewler:** Özal – PKK- Berzani/Talabani ve Kürtler 7) **Diyarbakır:** Erdoğan – Öcalan ve Kürtler. Şimdi bunlara özet bir biçimde kısaca bakalım;*

2.1 I.Kavşak: Malazgirt; Alparslan - Mervaniler ve Kürtler:

Kürtlerle Türklerin tarihte ilk ciddi karşılaşması ve beraberliği bu kavşakta gerçekleşmiştir. Bizans İmparatoru Romen Diyojen'in 50 bin kişilik bir orduyla doğuya yürümesi, o zaman Irakiyen seferinde olan Selçuklu Sultanı Alpaslan'ı telaşlandırmış, bu istilayı önlemek için Malazgirt'te gelirken çok az sayıda olan savaşçısıyla Romendiyojenle başa çıkamayacağını anlayan Alpaslan ünlü veziri Nizamülmülk'ü o zaman Meyafarkinde yaşayan (bugün Diyarbakır'ın Silvan ilçesi) Mervani Kürt Beyi Nizameddin'den yardım istemeye göndermiştir. Mervaniler, kimi tarihçilere göre 11 bin kimilerine göre ise 26 bin kişilik bir orduyla din kardeşliği adına Alpaslan komutasındaki orduya katılarak Malazgirt savaşının kazanılmasını sağlamış; böylece Kürtlerin de yardımıyla Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. 1071'de Malazgirt'e giren Selçuklular 9 sene gibi kısa bir sürede Anadolu'ya yayılarak İznik'e kadar gitmiş, orayı kendilerine başkent yapmışlardır. Kürtlerle Türklerin Malazgirt'teki beraberliğinin temel nedeni stratejik ortaklığın yanı sıra "küffara karşı" din kardeşliği temeline dayanır.

2.2. II. Kavşak: Çaldıran; Yavuz Sultan Selim - İdrisi Bitlis-i ve Kürtler:

1512 yılında Osmanlı İmparatorluğunun başına geçen Yavuz Sultan Selim bölgeyi çok iyi bilen ve Bitlisli bir Kürt olan (daha önce Akkoyunlu sarayında saray katipliği de yapmış olan) İdrisi Bitlisi'yi kendine danışman (Kürdistan ve Arabistan ve Acemistan kazaskeri) olarak atar. Yavuz, İdris vasıtasıyla o zaman özerk bir biçimde yaşayan 16 suni Kürt Beyinin yaklaşık 70 bin kişilik bir orduyla kendi yanında Şah İsmail'e karşı savaşmasını sağlar. Bu minval üzere 1514 yılında Amasya'da Kürt Beyleri ile Yavuz Selim arasında bir antlaşma akdolunur. Gerçekleştirilen yazılı ittifak antlaşmasına göre, Kürtler kendi hükümranlıklarını

sürdürecek; beylik babadan oğula geçecek ve buna kimse müdahale edemeyecek; Kürtlere bir saldırı olursa Osmanlı ordusuyla yardıma gidecek; Osmalı'ya bir saldırı olursa Kürtler yardım edecek ve Kürtler merkeze belli bir vergi verecektir. Sağlanan bu ittifak sayesinde 1514 yılında yapılan Çıldıran Savaşı Kürtlerin yardımıyla kazanılarak Şia'nın Anadolu'ya yayılması engellenmiştir. Bu savaşın kazanılmasından sonra Osmanlının Doğu sınırı Kürtler tarafında güvenceye alınmış, aynı düzen Kanuni başta olmak üzere diğer padişahlar tarafından da kabul edilmiş, bu çerçevede Kürt Beylikleri 330 sene özerk bir biçimde yaşamlarını sürdürmüştür.

2.3.III. Kavşak: Cizira Botan; II Mahmut/Abdülmecit - Bedirhan Bey ve Kürtler:

Bu kavşak Kürtlerle Türkler arasındaki birlik ipinin ilk defa koptuğu kavşaktır. Batıdaki gelişmelerin (Sanayi ve 1789 Fransız Devrimlerinin) etkisiyle ilan edilen Tanzimat Fermanı batıdaki yönetim sisteminin etkisi ve yanlış yönetimin boşalttığı hazineyi güçlendirmek adına merkezileşme politikasına yönelmiştir. Gayrimüslimlere tanınan haklar sonucu hazine boşalınca, Saray, kimi ayrıcalıklara sahip beyliklere yönelerek, onları vergi ve asker konusu başta olmak üzere, çeşitli konularda yeni düzenlemelerle sıkıştırmaya başlamıştır. Merkezileşmeyle beraber başlayan baskılar, daha önce Osmanlıya hizmet etmiş beylerin isyanına neden olur. Bunların başında bu dayanılmaz baskılara 1847'de isyan eden Bedirhan Bey gelir. Bedirhan Beyin isyanı Osmanlının oyunuyla ihanete sürüklenen yeğeni Yezdanşer'in yardımıyla bastırılır; Bedirhan Paşa sürgüne gönderilirken Kürtler de baskı altında tutulur. Bu isyanın bastırılması sonucu Sultan Abdülmecit (bugün hala müze ve arşivlerde saklı bulunan) üç çeşit "Kürdistan Madalyası" bastırarak dağıtır. Bu da Selçuklu Sultanı Sultan Sancar'dan beri kullanılan ama bu gün kullanıldığı zaman tartışmalara yol açan Kürdistan isminin aslında tarihsel olarak kullanıldığı gerçeğini tescil eden bir belge niteliğindedir.

2.4. IV. Kavşak: Erzincan; II. Abdülhamid – Hamidiye Alayları:

II. Abdülhamit kendinden öncekilerin uyguladığı baskı politikasının aksine sadakate dayalı "ümmet politikası" uygulamıştır. Düşüncesi şöyledir: "Madem zor ve Panosmanlıcılık (millet) politikası işe yaramadı, (bunun sonucunda Müslüman olmayan halklar Osmanlıdan ayrıldı), o zaman doğuda kalan Kürtleri, güneydeki Arapları ve kuzeydeki Boşnak ve Arnavutları "ümmet politikasıyla" bir arada tutmaya çalışırsam Osmanlı toprak kaybetmekten kurtulur. II. Abdülhamid bu politikasını, Kürtlerden Hamidiye Alyaları (1891) oluşturarak, Araplar için Aşiret Mektepleri kurarak, Boşnaklardan da bir Saray Muhafız Alayı kurarak hayata geçirdi ve bu sayede uzun bir zaman (33 yıl) toprak kaybetmedi. Suni Kürt aşiretlerinden kurduğu Hamidiye Alaylarını Rus Cephesinde kullanarak Rusların

Osmanlıyı doğudan işgalini engelledi, Ermenilere ve Kürt alevi aşiretlerine karşı kullanarak onalrı sindirdi, ulus devlet çağında Kürtlerin bir devlet kurmasının önüne geçti ve din unsurunu ustaca değerlendirerek Kürtleri kendine bağladı. Öyle ki zaman içinde suni Kürtler Abdülhamidi "Kürtlerin Babası" olarak anmaya başladı. Böylece kendine göre başarılı bir politika uygulayarak bir taşla adeta kuş katliamı gerçekleştirdi, Kürtleri uzun zaman "ümmet ve sadakat politikasıyla" yönetti.

2.5. V. Kavşak: Erzurum; Mustafa Kemal ve Kürtler:

Bu kavşağın oluşturucusu İttihat Terakki Cemiyetidir (İTC). Bu cemiyet yaptığı darbeyle Abdülhamidi sürgüne gönderdikten sonra ümmetçiliğin yerine Türkçülüğü ve Turancılığı geçirdi. Hırsları akıllarının fevkinde olan İTC'nin liderlerinin düşüncesi şuydu: "Madem Panosmanlıcılık işe yaramadı gayrimüslim halklar Osmanlıdan ayrıldı, Panislamcılık da işe yaramadı Müslüman halklar da (Araplar-Boşnaklar- Arnavutlar) ayrıldı, o halde yeni bir politika gerekir. Bu süreçte Türklerin dışında Anadolu'da geriye iki önemli halk kalmıştı: Bunlar Kürtler ve Ermeniler'di. 'Ermenileri süreceğiz, Kürtle nasıl olsa Müslüman, onlara da siz de Türksünüz diyeceğiz meseleyi böylece kökten halledeceğiz.'" Ayrıca "Osmanlının kaybettiği toprakları Kafkaslarda bir Turan izi sürerek oradaki Türkleri Osmanlıya katarak ikame edeceğiz", dediler. Almanlarla iş tutan İTC troykası bu temelsiz ve basiretsiz düşüncelerden yola çıkarak Osmanlıyı I. Dünya Savaşında perişan etti, Sarıkamış faciasına yol açtı, etkileri günümüze kadar süren Ermeni sürgün ve katliamına imza attı, Türkleşme temelinde ırkçılığı bu ülkenin başına bela etti. 1923'ten sonra Cumhuriyet yönetimlerinin de devraldığı ve çeşitli şekillerde sürdürdüğü dört ana politika olan 1) Kürtleri Türkleştirmek 2) Alevileri Sünileştirmek 3)Sünileri laiklik sopasıyla terbiye etmek 4) Gayrimüslimleri sürerek onlardan kalan mal ve mülklerle yeni bir türedi zengin sınıfı oluşturmak politikası o günlerden ve İTC'den kalmadır. Cemiyetin başındaki liderler başarısız olunca ülkeden firar ettiler, her biri bir yerde farklı biçimde ölüp gitti.

Milli Mücadelede Kürtler

Kendisi de İTC üyesi olmuş Mustafa Kemal I. Dünya savaşında yenik çıkan Osmanlı topraklarının Anadolu kısmını korumak için Turancılıktan vazgeçti, bütün Müslüman halkları islam elden gidiyor tezleriyle Milli Mücadeleye dahil etmeyi başardı. En kalabalık, otokton ve askeri organizeye sahip halk olan Kürtler için daha ileri sözler verildi. Verilen sözlerin en önemlileri; Kürtlerin de bu vatanın asli unsuru olduğu; savaşı birlikte kazandıkları ve Kürtlerin kendi yurtlarında Türklerle beraber özerk bir biçimde yaşayacağı şeklindeydi. Bu sözler 1919 da imzalanan Amasya protokollerinde; 1922'de El Cezire komutanına BMM adına yazılan mektupta ve 1923'te Mustafa Kemal'in İzmit Konuşmasında açıkça bir

biçimde dille getirilmiştir ve belgelerle sabittir. Ayrıca 1921 anayasasında yer alan maddeler Kürtleri hem tanıyor hem de şuralar yoluyla kendilerini yönetmeye cevaz veriyordu. Eğer Mustafa Kemal'in o günkü tezleri uygulansaydı bugün bir Kürt sorunumuz olmayacaktı. Ancak savaş bitip cumhuriyet kurulduğunda İTC'den devredilen tektipleştirme politikası hayata geçirildi: Kürtlerin Türkleştirilmesi; Alevilerin Sünileştirilmesi; Sünilerin laiklik sopasıyla terbiye edilmesi ve Gayrimüslimlerin sürülmesiyle elde edilen zenginliklerin aktarılması sonucu bir Türk Müslüman burjuvazi yaratılması ideolojik, kurumsal, yargısal ve askeri araçlar kullanılarak hayata geçirilmeye çalışıldı.

1924 yılında Kürtlerle Türklerin bir çeşit son ortak bağı olan halifelik de kaldırılınca isyan ettiler. Kürtler geç de olsa kullanıldıkları, terkedildikleri ve kenara atıldıkları hissine kapıldılar. Bunun üzerine isyanlar dönemi başladı. Cumhuriyetin ilk onbeş yılında (1923-1938) iki önemli isyan (1925 Şeyh Said ve 1930 Ağrı) ve "1938 Dersim Olayı" meydana geldi. Takriri Sükun Yasaları, İstiklal Mahkemeleri, yapılan katliamlar, sürgünler ve mecburi iskân uygulamaları sonucunda bundan sonraki 15 yılda Kürtler tamamen susarak sindi. Bu dönem ret, inkâr ve asimilasyon politikalarının yoğun uygulandığı dönemdir.

Suskunluk dönemi (1938- 1968) yılları arasını kapsar. Üçüncü dönem (1968-1980) arasında ise DDKD, KUK, KAWA, Rızgari, Özgürlük Yolu gibi örgütlemelerin kurulduğu fraksiyonlar dönemidir. Dördüncü alt dönem ise 1978 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Fis köyünde kurulan PKK'nın ortaya çıkması ile oluşan yeni durumdur. Dolayısıyla tarihte de görüldüğü gibi baskı her seferinde isyan getirdi ve 5. Kavşakta da Kürtler baskıya tekrar isyan etti.

1.6.VI. Kavşak: Erbil/Hewler; Özal – Barzani/Talabani ve Kürtler:

12 Eylül Darbesi ile başa gelen Özal iki şey yaptı: Bir yandan baskı ortamında 24 Ocak kararlarını uygulayıp ekonomiyi kendince dizayn etmeye çalışırken, öte taraftan Türkiye ekonomisini ABD'nin de etkisi ve yardımıyla küresel ekonomiye eklemlemeye çalıştı. Körfez savaşı hem Irak Kürtlerini tarih sahnesine çıkardı hem de bir damar olarak sürüp gelen Neosmanlıcılığı Özal'ın Ortadoğu hayallerinde yeniden canlandırdı. Ancak bunun önünde önemli bir engel vardı: Kürt Sorunu.

Özal Kürt sorunun baskıyla çözülmeyeceğini anlamış müzakere ve diyaloga yönelmişti. Bu çerçevede öne çıkan Barzani ve Özellikle de Talabani aracılığıyla Türkiye'ye karşı silahlı isyanı başlatan Abdullah Öcalan'la görüşmeler yürütmek istedi. Fakat derin devlet buna müsaade etmedi; Özal başta olmak üzere, Eşref Bitlis, Bahtiyar Aydın gibi isimleri peş peşe şüpheli bir biçimde bertaraf etti. Özal'dan kalan boşluğu 28 Şubat Darbesi

dolduracağına İslamcılar lehine daha da derinleştirdi ve bunun sonucunda uluslararası konjonktürün de yardımıyla AKP'nin yükselişi başladı.

1.7.VII. Diyarbakır/2005:

AK Parti Özal'ın bıraktığı yerden başladı. İktidara geldikten sonra zamanın ruhunu iyi okuyarak öncülleri ve Milli Görüşün lideri Erbakan'dan farklı olarak üç konuda değiştiklerini ilan ettiler: 1) Dediler ki, "Adil Düzen ve İslam Dinarı safsatadır, biz serbest piyasadan yanayız 2) Avrupa Birliği Hristiyan Kulübü değil değerler manzumesidir ve biz AB'ye girmek için ne gerekiyorsa yapacağız 3) Biz Milli Görüş gömleğini çıkardık, demokrasi bizim için bir araç değil bir amaçtır." Böylece hem Batıyı hem de içerdeki sermayeyi ve liberalleri ikna ederek zayıf olan meşruiyetlerini güçlendirdiler, daha sonra sağlık, ulaşım ve iletişimde attıkları adımlarla tabanlarını genişlettiler, her seferinde oylarını yükselterek iktidarlarını pekiştirdiler.

Ancak bölgesel bir güç ve bölge lideri olmak isteyen başbakan Erdoğan'ın da önünde bir engel vardı: Kürt Sorunu. O da 2005 yılında Diyarbakır meydanında Kürt sorununu kabul etti ve daha fazla demokrasiyle çözeceğini vadetti. Devletin tepesinden gelen bu söylem başta Kürtler olmak üzere toplumda büyük heyecan yarattı, fakat bir süre sonra başbakan da kendinden öncekiler gibi bu konuyu unutmaya bıraktı, milliyetçi bir kulvara girdi. (Aynı şeyi 1991 yılında Demirel, 1995 yılında Çiller, 1998 yılında Yılmaz da başbakanken yapmıştı) 2005'de söylediğini unutmaya bırakan Erdoğan bu işin böyle gidemeyeceğini bir kez daha anladığında her iki taraftan binlerce yoksul halk çocuğu dağlarda yitip gitmişti. Ardından üçlü zikzak dönemi girildi.

2009'da Kürt Açılımı başlatıldı, bu açılım Habur gösterileri bahane edilerek rafa kaldırıldı, 2011 seçimleri öncesi Oslo Süreci başladı ancak bu da seçimden hemen sonra 14 Temmuz Silvan saldırısıyla terkedildi ve başbakan milliyetçi bir dil kullanmaya başladı bu dil toplumu gerip kutuplaştırdı. Başbakan Erdoğan 2012'nın ikinci yarısında ben olsam Öcalan'ı asardım dedikten dört ay sonra cesur bir adımla risk alarak, 2013'le beraber Öcalan'ı muhatap alan İmralı sürecini başlattı.

İmralı ile birlikte başlatılan bu kavşağa yedinci kavşak denebilir. İşin rengi bu kavşakta belli olacak gibi görünüyor. Bu kavşakta ya tamamen çözüm gerçekleşerek barış yapılacak ya da iş tamamen bozulacak. O yüzden bu kavşak diğerlerinden hem nicelik hem nitelik bakımından çok farklı."

Tarihsel perspektiften konuyu derinlemesine irdeleyen de Murat SOMER olmuştur. SOMER, çeşitli eserlerinde konuyu aşağıda belirtilen şekilde ele almıştır:

" Türkler ve 16. Yüzyılın başlarından itibaren sadakatlerini bildirerek Kürtler uzun yıllar Osmanlı'da Müslüman " Millet" anlayışıyla aynı ayrıcalıklara sahip olarak yaşadılar. Kürt Sorunu ilk 19. Yüzyılda Müslüman olmayanlara eşit haklar verilmesi, Kürtlerin askerlik ve vergi alanlarındaki özerkliklerinin kısıtlanması ile başlamıştır[253]. Kürt ve Türk'leri tehdit eden doğudaki ilk milliyetçilik Ermeni milliyetçiliği olmuştur. Türk ve Kürt Milliyetçiliği 20. Yüzyıl başında gelişti. Ama belirgin bir farklılığı vardı. Türk Milliyetçiliği etnik, bölgesel ve politik değişkenler üzerine Kürt Milliyetçiliği ise etnik temel üzerine kuruldu. Türk milliyetçiliği hem ulus devlet ya da devlet ulusu inşa etmeye çalışıyor, bu anlamda Osmanlı Müslümanları ve Türk Müslümanlarını Türklük altında toplamaya çalışıyordu. Müslüman Kürtler her zaman bunun parçası olarak görülmüş hatta Kürt Milliyetçiliğinin ilk entellektüelleri Türk Milliyetçiliğinin takipçileri olmuşlardır. Kürt milliyetçiliği daha çok etnikliğe adanmış ve Türk Arap ve Ermenilere komşu bölgelerindeki özerklik ve bağımsızlığa yönelmiştir[254]. I. Dünya Savaşı sonrası Sevr Antlaşması ile Kürt Ulusalcı Osmanlı elitlerine İtilaf Devletleri tarafından Kürt eyaleti sözü verildi. Geleneksel Kürt elitlerinin Türklerle bağımsızlık mücadelesine girişmesiyle bu anlaşma hükümsüz kalmış oldu[255].

Bolşevik İhtilali sonrası Rusya ile Batılı devletler arasında Ermeni Devleti ile Özerk Kürdistan konusunda bir uzlaşma olduğu ortaya çıkmıştı. Bu Sevr Anlaşması ile kurulan Uluslararası Kürt Komisyonu ile de belirgin hale gelmişti. Ancak Osmanlı Devletinin bu anlaşmayı onaylamamış olması hayata geçirilmesini önlemiş oldu[256].

1923 Lozan anlaşması Türkiye Cumhuriyetini üniter ulus devleti olarak ve sadece Müslüman olmayanları azınlık olarak tanımazken Müslüman nüfus içerisinde etnik ve dil özelliklerini ise garanti ediyordu. Kirişçi ve Winrow, Bruinessen, Bozarslan, Taşpınar ve Somer Türkiye'deki Kürt Sorununu 2 gelişmeye bağlarlar. Bunlardan birincisi Türk ve Kürtleri birleştiren Halifeliğin ve Saltanatın ortadan kaldıran laik ve Cumhuriyetçi reformlar ile merkezi bir devleti yapılandıran 1924 Anayasası, diğeri ise Lozan Anlaşmasında İngilizlerin isteği ile Osmanlının Musul Vilayetinin Türkiye'den ayrılarak daha sonra 1926

---

[253] Olson, 1989; Yavuz, 2001'den aktaran Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2): 223

[254] Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2): 224

[255] Kirişçi and Winrow, 1997: 67–118'dan aktaran Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2): 224

[256] Çaycı, Sadi, Countering Terrorism and International Law: The Turkish Experience, Terrorism And International Law: Challenges And Responses, San Remo 2002, 137

Anlaşmasıyla Türkiye Irak'ın bölgenin İngiliz mandasına bırakılmasına izin vermesiyle Türkiye Cumhuriyetinin inşasında görev alan Kürtleri kendi topraklarını geri isteyen bir potansiyel haline getirmesi olmuştur.(Kuruluşta katkısı olan Türkler ve ilerde Kürt milliyetçiliğine yönelebilecek yine kuruluşa katkı vermiş Kürtler dışarda kalmış oluyordu)

Cumhuriyet reformları bir yandan merkeziyetçi bir yapı yaratırken diğer taraftan da 1930'lara kadar süren Kürt İsyanları ve bunların askeri önlemlerle bastırılmasıyla devam eden bir süreç görülüyordu. Bu dönem uzun vade sonuçlar doğurmuştu. Birincisi isyancılar fanatik elitlerin etnik dostu yaklaşım gösterebilecek ılımlı elitleri sınır dışına itmelerine sebep oldu. İkincisi elitlerin daha önce ulus inşasında doğal bileşen olarak gördükleri Kürtleri her neye mal olursa olsun asimile edilmesi gereken düşmanla birlikte hareket eden bir unsur olarak görmelerine sebep oldu. Üçüncüsü Kürt elitleri bir yanda Kürt milliyetçisi diğer yanda da Türklerin içine karışmış onlarla birlikte hareket eden ve vatan hainliği ile dahi suçlanabilen bir ayrıma uğradı.

1950'lerdeki demokrasiye geçiş yerel Kürt elitlerinin ve ağalarının çoğu kez kendi menfaatlerini gözeterek çoğunluğa sahip siyasi partilerle ilişki kurmalarına imkân sağladı. Bu göreceli barış, ekonomik gelişme ve köyden kente göç bir üst sınıfa geçmek isteyen Kürtleri yarattı.

1960 ve 1970'lerde Marksizim'den esinlenen yeni Kürt milliyetçileri doğuda ve Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerde Türk Kürt sol hareketi içinde daha sonra da bağımsız olarak gelişmeye başladı. Bunlardan birisi de PKK'nın gelecekteki lideri Öcalan'dı ve 1970'lerde radikal Türk ve Kürt solcu marjinal gruplarla PKK'yı kurdu. 1980 Darbesi Kürt aktivizmini kırdı ve PKK'nın iddialarına itimat duyulmasına yol açtı.1984'de PKK ilk devlete ve PKK'ya destek vermeyen Kürtlere saldırdı ve bu durum güvenlik güçleri ile tam boyutlu bir çatışmaya dönüştü[257]*.*

Körfez Savaşında 1991'deki Irak'taki Uçuşa Yasak Bölge, PKK'nın bölgede güçlü varlığına yol açtı[258]*. 1990'ların başı aynı zamanda ılımlı Kürtler ile Türk çoğunluğu aktörleri arasında merkez sol şemsiyesi altında gelişen işbirliğinin dağılmasına da şahitlik etti. Kürt taleplerinin dile getirilmesinde yapılan kısıtlamaların yarattığı rahatsızlık Kürt*

[257] Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2): 225

[258] Barkey, 2005; Park, 2005'dan aktaran Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2): 225

politikacılarını açık bir şekilde bir seri Kürt partisi kurmaya itti[259]. Bu partiler 1990'lı yıllarda PKK'ya da artan oranda sempatik gelmeye başladı. 1990'ların şiddet ortamında ılımlı olmak zordu. Şiddeti açıkça reddeden ve devletle işbirliği yapan Kürt aktörlerin PKK tarafından zulme maruz kalma riski vardı. Kürt aktörlerle işbirliği yapan Türk çoğunluk aktörlerinin ise devlet tarafından "Kürtçü" veya "Kürtlerin hesabına çalışan" yaftasını alma riski vardı. Yeni liberal partiler Kürt konularına oldukça zayıf yaklaşıyorlardı. Bu her iki tarafın ılımlı yönünün işbirliği göreceli olarak barışçıl olan 1999-2005 arası dönemde bile minimum düzeyde kaldı.

2007 sonrasında AK Parti DTP dâhil rakiplerinin zayıflığından da yararlanarak Kürt sorununa yeni yaklaşımından yararlandı. İlk olarak bölgesel gelişme siyasetinde olmasa bile kırsal altyapı ve sağlık sistemindeki iyileştirmelerle bölgedeki fakirlerden yararlandı. İkincisi daha az güvenlik eksenli devlet perspektifi ile insani ihtiyaçlara ve bölge insanının etnik kültürel kimliğine daha toleranslı davrandı. Askeri tedbirler ve sınır ötesi harekâtlara odaklanan rakiplerinin aksine barışçıl diplomatik yollara yöneldi. AK Parti üçüncü olarak bölgede yükselen İslami muhafazakârlıktan da yararlandı. AK Parti ayrıca Kürt üyeleri vasıtasıyla sorunun barış ve güvenlikten ödün vermeksizin barışçıl yöntemlerle çözülebileceğinin sinyallerini verdi. Beşinci olarak AK Parti 2007 seçimleri ile askeri bürokrasi karşısında kamuoyunda prestij kazandı. Bu ortamda DTP'nin de Mecliste bulunması ılımlı-ılımlı işbirliği için bir kapı da açıyordu[260]."

Komisyonun dinlediği bir diğer konuk Ayşe HÜR ise tarihsel arka plâna ilişkin görüşlerini dile getiren bir değerlendirme yapmıştır.[261] Çoğunluğu özerklik ve yerel yönetimler konusunda olan bu değerlendirmelere ilerde Özerklik Tartışmaları ve Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi bölümlerinde değinilecektir.

Komisyon tarafından görüşlerine başvurulan Orhan MİROĞLU ise 1970'li yıllardan çözüm sürecine kadar olan dönemi tarihi ve siyasi olarak şu şekilde değerlendirmiştir:[262]

"1970 ve 1980 arası dönemde gerçekten de demokratik mecrada gelişen bir Kürt hareketi vardı. Sadece hatırlatmak için belki söylemek gerekecek. Diyarbakır'da Mehdi Zana belediye başkanlığını kazanmıştı. Şimdi liderliğini Kemal Burkay'ın yürüttüğü Kürdistan

[259] Watts, 2006'dan aktaran Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2): 225

[260] Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2): 243

[261] Komisyonun 29.05.2013 tarihli toplantı tutanakları

[262] Komisyonun 13.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

Sosyalist Partisinin adayı olarak girdi seçimlere. Bu parti, tabii, takdir edersiniz ki illegal olarak çalışan bir partiydi diğer bütün Kürt grupları gibi. Urfa'da yine demokrat kimliğiyle tanınan, Kürt siyasi hareketinin bugün de önemli isimlerinden biri olan Feridun Yazar Urfa'da belediye başkanı oldu. Bu söylediğim yıl 1977 belediye yerel yönetimler seçimi. Yine, Doğubayazıt'ta ve Yüksekova'da Kürt demokrat adaylar seçimi kazandılar. Hatırlıyorum şimdi, sendikalarda olsun, üniversitelerde olsun -zaten çok yaygın, bugünkü gibi üniversitelerimiz falan yoktu ama olduğu kadarıyla- gayet demokratik mecrada gelişen Kürt talepleri ve Kürt siyasi örgütlenmeleri söz konusuydu.

1974 affı-meşhur Ecevit'in çıkardığı af- Kürt siyasetinde de bir dönüm noktası oldu diyebilirim çünkü 12 Mart askerî darbesiyle birlikte tutuklanan birçok Kürt aydını, siyasetçi, aralarında Tarık Ziya Ekinci'nin, Musa Anter'in, Mehdi Zana'nın, şu an hatırlayamadığım daha birçok kişinin olduğu insanlar 1974 affıyla dışarı çıktılar ve 1974 affından sonra Kürt toplumunda ciddi bir siyasi hareketlilik söz konusu oldu.

Burada, tabii, bir ayrışma yaşandı aslında. Yani Türkiye İşçi Partisinin bıraktığı gelenek üzerinden yürünmedi. Neydi o gelenek? Kürt talepleriyle ilgili olan insanların Türkiye İşçi Partisinde mücadele etme anlayışı. Bu, aslında 1970'li yıllara gelindiğinde tamamlanmıştı. Çünkü bildiğiniz gibi, Türkiye İşçi Partisi zaten Kürt meselesi nedeniyle kapatılmış, kendi içerisinde de büyük ayrışmalar yaşamıştı. Türk sosyalist hareketinde reformdan yana yani sosyalist toplumu reformcu bir anlayışla kurmayı düşünenler, başta Behice Boran, Mehmet Ali Aybar gibi isimler gençlik hareketlerinin, üniversitelerde baş gösteren gençlik hareketlerinin etkisi altında bir bölünme yaşamışlardı. Kürtler bu bölünmenin çok içinde olmak istemediler ve en meşhur slogan "Ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı" idi. Bu hak nasıl tayin edilecekti? Kürt toplumunda o dönemde, daha doğrusu Kürt siyasetinde iki farklı anlayış gelişti.

Anlayışlardan biri federasyonu öngörüyordu ve liderliğini işte Kemal Burkay'ın ve diğer başka Kürt sosyalist insanların oluşturduğu bir parti yapıyordu. Parti 1974-1975 yılında kurulmuştu yani tam da bu 1974 affından sonraki dönemde kurulmuştu ve zannediyorum Sovyet çizgisine yakın bir yerde duran bu sosyalist insanlar, aslında çözümün de ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkının tıpkı Sovyetler Birliğinde olması gibi gerektiğini düşündükleri için, aslında Kürt toplumunun sosyolojisiyle çok da ilgili olabilecek araştırmalar falan yapmadan federasyonu çözüm olarak öneriyorlardı.

Bunun dışında Kürdistan'ın sömürge olduğu gerçeği çok tartışılan bir şeydi. Hemen hemen bütün gruplar zaten bunu tartışmasız bir ölçüde kabul ediyorlardı. PKK bu ortamda tabii ki farklı fikirleriyle tarih sahnesine çıktı Abdullah Öcalan'ın liderliğinde ve o da

Vietnam, Cezayir tipi bir anlayışı öngörüyordu. Yani, madem bu ülke bir sömürgedir, o zaman sömürge ülkelerin kurtuluş modeli buna uygundur. Silahlı mücadele fikri o dönemde, doğrusunu isterseniz çok iyi hatırlıyorum, çok makbul bir fikir değildi ve PKK 1977, 1978 hatta 1979'a kadar belki bu sözünü ettiğim grupların içerisinde hemen hemen en zayıf olan gruptu çünkü toplumla ilişki kurma anlayışı ve geliştirmek istediği mekanizmalar diğer gruplara göre çok farklıydı, illegaliteyi çok öngörmüyordu. Mesela, gençlik derneklerinde çalışmanın, yer almanın devlete bir biçimde hizmet olduğunu savunuyordu. Dolayısıyla kitlelerle kurduğu bağlar demokratik kanallar kullanılarak kurulan bağlar değildi, daha ziyade illegal yöntemler kullanılarak kuruluyordu.

1977'de Diyarbakır'da ilk faili meçhul cinayet. İlk derken aslında çok daha geniş bir tarihi hatırlamamız mümkün çünkü göçler zamanında, daha doğrusu sürgünler zamanında, Şeyh Sait'ten başlayarak sürgün edilen birçok ailenin bireyleri göç edildikleri yerde -bu tarihin kapalı bir sayfası gibidir aslında- ya normal ölümlerle hayatları sona erdi ya da bir kısmı Edip Altınakar örneğinde olduğu gibi faili meçhul bir cinayete kurban gitti. Daha sonra tabii ki bu cinayetler devam etti aslında. Ama, insanlar genellikle 1990'lı yıllardan sonra Kürt toplumunda, Kürdistan dediğimiz bölgede faili meçhul cinayetlerin başladığını düşünür ama bu çok da doğru bir kanı değil. Aslında, 1990'lı yıllar tabii ki bu işin zirve yaptığı yıllardır ama ben 1977'de Diyarbakır'da ilk 2 kişinin infaz edildiği faili meçhul cinayeti çok iyi hatırlıyorum. Bunlar sol gruba bağlı 2 kişiydiler. Koşuyolu -Diyarbakır'ı bilen burada birçok arkadaşımız var- o zaman boş bir alanlıktı. Bu insanlar işkenceden getirilmişlerdi ve bildiğimiz işte meşhur Renault Station araçlara bindirilmişlerdi. Halkın gözü önünde yani sanki halkın bunu görmesini arzu eder bir biçimde önce birisi arabadan indiriliyor, yanında tabii ki sivil giyimli polis güçleri var ve kaçması isteniyor. Tabii, kaçacak hâlde falan da değil. Birkaç görgü tanığı anlatıyor sonrasını. Birkaç kişi buna "Kaç." diyorlar ve bu birkaç adım attıktan sonra arkasından ateş edip öldürüyorlar ve bu Koşuyolu'nda o zaman tek tük, böyle bir iki apartman falan ancak vardı 1977'de, boş bir alan ama o boş alanda da halkın görmesini, bu cinayete tanık olmasını isteyen bir tavırla işleniyor bu cinayetler. Yoksa eğer mesele cinayet işlemekse dağ başına da götürülüp infaz edilebilirlerdi ama tam da Diyarbakır'ın merkezine ve herkesin görebileceği erken bir saatte getiriliyor ve bu 2 insan bu biçimde infaz ediliyor.

Mehdi Zana belediye başkanıydı. Biz toplandık ve Mehdi Bey Süleyman Demirel'i aradı. "Bizim bölgemizde çok hukuksuz ve açıklayamadığımız birtakım garip olaylar oluyor. 2 kişi öldürüldü Diyarbakır'da. Sizinle acil görüşmek istiyorum." dedi. Demirel randevu verdi Mehdi Bey'e. Mehdi Bey geldi, Demirel'le görüştü ve bize daha sonra aktardığına göre,

işte Demirel " Merak etme Mehdi, biz bu işleri soruşturacağız." yollu bir ifade… Ama tabii ki hâlâ soruşturuluyor. Biliyorsunuz işte " Fırat'ın kıyısında bir kuzu kaybolsa bile gelin bana hesabını sorun." diyen aynı Demirel'di ama hiçbir zaman böyle bir hesap ne kendisine ne de o kaybolan kuzuların hesabı hiçbir zaman kimseye, benim kanaatime göre, hâlâ daha sorulabilmiş değil.

Şimdi, buradan şunu söylemek istiyorum: Kürt siyasi hareketinde şiddet meselesi… Bence sadece Kürtler bu fikre çok yakın durdukları için değil -bu elbette ki vardır, elbette ki şiddet üzerinden siyaseti öngören ve PKK'nin liderliğini yaptığı bir siyasi grup vardı o dönemde- ama bu şiddet fikri devletin de bir biçimde desteklediği veya çok da reddetmediği bir fikir gibi görünüyordu. Nitekim sonraki yıllarda, özellikle 12 Eylülden sonra Diyarbakır Cezaevinde yaşananlar, bunun, bu taammüdün yani bir devlet taammüdünün şiddete yönelik, şiddeti besleyen ve şiddetin bir biçimde siyasi hayata egemen olmasını sağlayan bir devlet taammüdünün fiilî bir biçimde hayata geçirildiğini ortaya koyuyordu. Çünkü Diyarbakır Cezaevi sadece normal bir askerî darbe döneminden çıkmış bir ülkede, herhangi bir cezaevinde uygulanabilecek, işte klasik, Latin Amerika'da ve benzeri yerlerde gördüğümüz modellerine benzeyen bir yer değildi. Orası tam olarak bir etnik hınç ve öfke mekânı olarak kullanıldı. İşkenceler zaten çok duyulmuştur, bunu tekrar söylemeye gerek yok, ayrı bir bahis bu ama orada en önemli şey bence, etnik hınç ve öfke ile hareket edilmiş olmasıdır. Orası bu bakımdan şiddetin yararsızlığını değil, aslında şiddetin ne kadar gerekli olduğunu, bir biçimde oraya getirilip belki de çoğu suçsuz olan insanların anlayabilmesi için hazırlanmış, gerçekten dört başı mamur bir projeydi. Dolayısıyla, 12 Eylülde aslında Türk toplumunun yaşadığı gerçeklerden, çok farklı bir gerçeklikten bahsedebiliriz. Benzer çok yanları var işkence yöntemleri bakımından ama Kürt meselesinde ve Kürt siyasi hareketinin geleceğinde çok önemli gelişmelere yol açabilecek bir adımın Diyarbakır Cezaevinde atıldığını söylemek mümkün, kişisel bir tanıklık olarak ifade ediyorum.

1984 Eruh ve Şemdinli… Yani şöyle düşünebiliriz: Demokratik mecrada gelişen bir siyasi toplumun, bir halkın demokratik mücadelesi, gerçekten bu anlayışa uygun grupların da bir biçimde kabul etmesi ve reddetmemesiyle devletin şiddet taammüdüyle buluştu. Yan,i yaşadığımız son otuz kırk yıllık tarihin belki özeti gibi olarak da anlayabiliriz bu kişisel değerlendirmeyi ve tanıklığı.

1984 yılı, Kürt siyasi hareketinde ve tarihinde bence bir dönem noktasıdır. Çünkü işte çokça sözü edilen isyanlar sayfasında… Aslında tırnak içerisinde isyanlar demek lazım çünkü bana göre Ağrı direnişi dışında ne Dersim ne Şeyh Said ne Koçgiri ne de başka irili ufaklı ayaklanmalar ya da işte dağa çıkmalar mı desek belki daha doğru olur, operasyonlardan

kaçma amacıyla. Hiçbiri modern anlamda bir isyan hareketi olarak görülemez. Burada, zannediyorum, artık Kürt meselesiyle ilgili olan herkesin kabul ettiği bir fikir bu. Yani, Kürtlerin tarih içerisinde 29 kez isyan ettiği tamamen bir yanılmasa ve tamamen doğru olmayan bir tarihsel tespitti. Bu tespitten şimdi hep beraber zannediyorum uzaklaştık. Ama PKK bu tarihin içerisinde farklı bir yere duruyor, otuz yıl, otuz yılı aşkın hatta bir mücadeleyi silahlı bir biçimde dağda yürütmüş olması nedeniyle ayrı bir yerde duruyor ve 1984'ten sonra yani Eruh ve Şemdinli baskınından sonra PKK Kürt etno dinamiğini kontrol eden siyasi bir hareket hâline gelmiştir. Sık sık tabii tartışmalar yapılmıştır. PKK siyasallaşıyor, vesaire, hâlâ bu tartışmaları görüyorum ve aslında yani bunun tarihiyle ilgili toplumun hâlâ ne kadar çok malumattan haberi olmayan bir biçimde yaşadığını da hep beraber izliyoruz.

1984 milattır dedim, şu bakımdan bir milat aynı zamanda: Yani, sadece Türk siyasi hayatını ve Kürtlerle Türklerin siyasi ilişkilerini çok farklı bir mecraya, şiddetin belirlediği bir mecraya taşımış olması nedeniyle değil ama Türkiye'nin aslında 1989'da Berlin Duvarı'nın çökmesiyle başlayan ve bütün dünyada bir değişim dalgası yaratan bir küresel değişimin dışında kalmasını sağladığı için de çok önemlidir. Hep böyle düşünmüşümdür. 1984-1985'e kadar silahlı mücadele devam etti ama teşhisler doğru konulamadı. Hatırlayacak birçok arkadaşımız. Sayın Özal o zaman Bodrum'da tatildeydi. Sorulduğunda "İşte bunlar 3-5 çapulcudur, yakında hallederiz." falan gibi açıklamalar yaptı. Ama, işin rengi hiç de böyle değildi ve 1989'a geldiğimizde duvar çökmüş, bütün dünyada büyük bir değişim dalgası başlamıştı ama Türkiye, tam da o yıllarda, kendisini bugüne kadar devam eden Kürt savaşının içinde buldu. Şimdi, burada tabii sadece PKK'nin bunu sürdürme azmi, Kürt toplumunun demokrasiden umudunu kesmesi sonucu PKK'ye sunduğu siyasi destekle açıklamak elbette ki önemli ve değerli bir fikir olabilir. Ama, benim kişisel kanaatim o ki eğer bu fikir devleti yönetenler nezdinde de kabul edilmeseydi Kürtler, daha doğrusu PKK tek başına bu savaşı sırf istediği için Türkiye koşullarında iyi kötü işte demokrasisi olan, zaman zaman işte aksasa bile demokratik bir teamülü olan, işte Tanzimat'tan bu yana modernleşme çabası içerisinde olan bir ülkede bu şekilde silahlı mücadelenin sürmesi mümkün olmayabilirdi.

Kürt tarihine baktığımız zaman PKK diğer Kürt örgütlerine göre de bence çok farklı bir yerde duruyor. Yani hem Kürdistan Demokrat Partisi hem de Celal Talabani'nin liderliğini yaptığı… Bugün Kürtlerin üç büyük partisi var: Bu üç partiden birisi PKK'dir, birisi Kürdistan Demokrat Partisidir, birisi Celal Talabani'nin liderliğini yaptığı Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisidir. Bu parti yakın bir zamanda bildiğiniz gibi Goran adıyla yeni

bir bölünmeye uğradı ve Goran girdiği seçimlerde Celal Talabani'nin bizzat seçim bölgesine bile önemli başarılara imza attı.

Şimdi, bu tarihe baktığımız zaman, tabii ki muazzam acılar ve muazzam bir yas var. Üstelik bu yasla da sınırlı değil bu mesele. Bana kalırsa eğer 1984'te, daha doğrusu 1980'li yıllarda 12 Eylülün en azından siyasi manada bittiği, Türkiye'nin parlamenter sistemini yeniden kurma gayreti içerisine girdiği, parlamentonun açıldığı, seçimlere girildiği bir dönemde Türkiye eğer Kürt meselesinde şiddeti tercih etmeseydi, bu savaşta önemli yararlılıklar göstermiş -diyelim- birtakım komutanların da söylediği gibi, bugün Avrupa Birliği üyesi bir ülke olurdu. Yani benim de kişisel kanaatim odur. Eğer demokratik teamülleri ve demokratik çözümü Türkiye Cumhuriyeti benimseseydi, PKK istediği kadar şiddet öngörmüş olsun bence bu iş çözülürdü.

Kaldı ki 1990'lı yıllara gelindiğinde, aslında hem Abdullah Öcalan'ın zihinsel dünyasında, siyasi fikirlerinde ciddi bir değişim yaşandığını görüyoruz. Aslında devlet nezdinde de böyle bir değişim vardı çünkü savaşın getirdiği pratik, aslında kazananı belli olmayacak bir savaş olduğunu tecrübelerle ortaya koyuyordu. Yani, hem devlet güçlerine karşı savaşan PKK ve onların lideri Abdullah Öcalan, daha fazla savaşın çok daha siyasi başarı anlamına gelmeyeceğini, bu savaş konsepti içerisinde işte gösterilen çabaların başarısızlıkla sonuçlandığını… Mesela, işte bugün bence Mahmur Kampı trajedisi var. Mahmur'da şimdi yeni bir dünya kuruldu, bu ayrı bir mesele ama aslında o dönemde kurtarılmış bölge yani PKK'ye verilen raporlar doğrultusunda -işte bölge yetkililerinin- burası kurtarılmış bölge falan olabilir, Cizre ve çevresi hatırladığım kadarıyla ama olmadı bu. Bu kurtarılmış bölge fikri PKK'nin silahlı mücadele tarihinde pek de gerçekleşen bir fikir olmadı. Ama, tabii PKK çok önemli bir avantajı kullandı. Nedir bu avantaj? Karşılanamayan Kürt talepleri ve üstelik şiddet temelinde bastırılan Kürt talepleri. Ben Diyarbakır Cezaevinde şunu hatırlıyorum: Herkese suçunu sorarlardı mesela. Ben şu partidenim dediğiniz zaman ya da ben Rizgariciyim, ben DDKD'liyim ya da ben işte Özgürlük Yolundan dediğimiz zaman o gardiyanlar hiçbir şey anlamazlardı çünkü onların zihninde Kürtleri temsil eden bir tek örgüt vardı ve bu diğer bütün örgütler fuzuli örgütlerdi yani bunların varlığına pek akıl erdiremiyorlardı. Belli ki devletin zihninde de aslında bu çok yer etmiş bir fikirdi ki oraya askerlik yapmak üzere gelen gardiyanlar Kürt toplumu ile PKK'yi yüzde yüz özdeştiren bir anlayışla çıkıyorlardı tutukluların karşısına ve bu anlayış, aslında siyaseten de sonraki yıllarda hepimizin gördüğü gibi genel bir anlayış olarak benimsendi. PKK'nin dışındaki Kürt örgütlerinin liderleri ya Diyarbakır Cezaevinde işte tutuldular ama önemli bir bölümü de yurt dışına gitti. İşte diasporalarda otuz yıl, kırk yıl süren yaşamlar söz konusu. Bir kısmı geri

döndü, bir kısmı hâlâ orada. Belki çözüm süreciyle bağlantılı olarak aslında bu konu da konuşulabilir çünkü benim dikkatimi çeken bir şey. Hem AK PARTİ çevrelerinde hem de BDP çevrelerinde bu diaspora meselesi, genellikle KNK yani Zübeyir Aydar ve çevresiyle yapılan görüşmeler olarak ifade ediliyor ki bence aslında belki de diasporada yaşayan Kürt aydınlarının, Kürt siyasetçilerinin geri dönüşünü sağlamak bakımından bir anlayış geliştirilebilir. Yani dağdakilerin uzun süreli inmesini sağlayacak bir silahsızlanma programı, af veya başka bir tasarı, her neyse; ondan önce belki bu ciddi bir yumuşama sağlayabilir çünkü bugün hâlâ çeşitli nedenlerle buraya dönemeyen insanlar var. Mesela, DEP milletvekillerinin şu an Türkiye'ye dönmemesi için bence çok ciddi bir sebep de kalmadı. Aynı şekilde, işte Kemal Bey'in bir partisi var, Kürdistan Sosyalist Partisi. Hâlâ illegal olarak çalışıyor ama bir yandan da HAK-PAR var ve Kemal Bey onun başkanlığını yapıyor. Dolayısıyla, Kürtlerin artık Avrupa'da olsun dünyanın başka yerlerinde olsun, illegal faaliyetlerle siyasi yaşamı sürdürme gayretinin, Türkiye'nin geldiği demokratik aşama ve teamüller nedeniyle bir gereği ve bir lüzumu da yoktur diye düşünüyorum. Zübeyir Aydar olsun, işte diğer milletvekili kişiler olsun, bence yani gelseler herhâlde zaman aşımından ötürü de eski DEP davalarıyla ilgili çok ciddi hukuki sorun yaşamazlar. Özellikle yargı paketlerinin bu konuda… En son dördüncüsü çıktı değil mi Sayın Başkan? Onunda bu geri dönüşleri bir hayli kolaylaştırabileceğini düşünüyorum çünkü ciddi anlamda yumuşamaya ihtiyaç var. Yani, silahlı gruplar bir yandan Türkiye'den çekilirken Kürt toplumu, Türkiye'nin demokrasiden, barıştan yana olan insanları aslında bu meselenin sadece 2 bin kişinin Türkiye'yi terk etmesinden ibaret bir mesele olmadığını, çözüm aşamalarının peyderpey hayata geçirileceğini de görmüş olurlar.

Çözüm süreci aslında bütün dünyayı, daha doğrusu Kürt meselesiyle alakalı dünyayı şaşırtan bir hamleyle gelişti diye düşünüyorum. Bunu Sayın Ahmet Türk Amerika gezisinden sonra iyi ifade etmişti. "Amerikalılar işlerin bu kadar hızlı bir biçimde gelişmiş olmasına şaşıyorlar." dedi. Şimdi, doğrusunu isterseniz yani bu çözüm süreci ve diyalog, müzakere meselelerine baktığımız zaman benim kişisel kanaatim, 1992'de rahmetli Özal'ın girişimine gelinceye kadar bu savaşın bitmesini isteyen bir siyasi iradesi olmadı Türkiye'nin. Özal'ın girişimi belki ilktir ama şimdi içinde bulunduğumuz çözüm süreci, hem samimiyeti hem de tarafların birçok konuda sağladığı mutabakat nedeniyle bence ikinci ve sonuç alıncı hamle olmuştur.

Özal'ın girişiminin başarıyla sonuçlanması bence o dönemin koşullarına göre imkânsız gibi görünüyordu çünkü rahmetli Özal'ın arkasında bugün Recep Tayyip Erdoğan Bey'in olduğu gibi siyasi olarak duran bir kitle, yüzde 50 civarında bir oy, büyük bir

yumuşama ve rahatlama, geniş aydın çevrelerde bu meselenin artık bir demokrasi meselesi olduğuna dair güçlü fikirlerin gelişmesi, bunların hiçbirisi yoktu. Kişisel bir çaba olarak başladı bana kalırsa Özal'ın girişimi. Zaten tarihine de baktığınız zaman Celal Talabani'yi çağırıyor. "Abdullah Öcalan'ı ikna edin, ateşkes yapsın. Ben de işte generallerden şunu şunu ikna ettim, diğerlerini de ikna edebiliriz." gibi bir fikirle hareket ediliyor. Ama, maalesef, rahmetli Özal, Kürt meselesinde ordunun pozisyonunu ve Kürt alanındaki hâkimiyetini sarsacak öyle bir girişimin neye mal olacağını hesaplayamadı diye düşünüyorum, hesaplasaydı belki de böyle bir girişime başlayıp hayatını riske etmezdi. Yani, evet, Cumhurbaşkanlığı yaptı rahmetli Özal, Başbakanlık yaptı ve Türkiye siyasi tarihinde çok önemli bir lider ama bence devleti tanıyamadan da vefat etti. Bu devlet böyle bir devletti yani Millî Güvenlik Kuruluyla bir ülkenin yönetildiği, siyasetin temel sorunlar alanından uzaklaştırıldığı, herhangi bir inisiyatif sahibi olmadığı, alınan Millî Güvenlik Kurulu kararlarıyla siyasi yaşamın belirlendiği, hatta ikinci bir anayasayla tüm bu toplumun yönetildiği bir dönemdi bu. Bu dönemi idare edenlerin sivil bir girişime izin vermeyecekleri, ancak geri adım atmalarının büyük bir siyasi destekle mümkün olabileceğini rahmetli Özal fark etseydi belki de o girişim olmazdı.

Geldik Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ve Türkiye'ye getirilmesi aşamasına. Orada tabii yani o dönemi şöyle hatırlıyorum: Bir kere PKK çevrelerinde silahlı mücadeleye dair kanaatler çok belirgin bir biçimde zayıflamıştı. Yani, bu iş artık demokratik alana taşınacak, biz bir örgüt olarak bundan sonraki çalışmalarımızı demokratik ve siyasi olarak örgütlemek durumundayız gibi bir anlayış gelişiyordu ve o anlayış, aslında, 1999'da girilen yerel yönetimler seçimlerinde HADEP'in birçok ilde kazandığı başarılarla tamamlanıyordu. Yani o başarılar da silahlı bir hareket yerine bundan sonra daha demokratik bir anlayışla mücadele edilmesi konusunda bir fikir de veriyordu. Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye getirilmesi ve onun getirildiği yılda da HADEP'in girdiği seçimleri kazanması, Kürt hareketinde yine ikinci bir milat olarak görülebilir.

1999'dan sonrası biliyorsunuz çok sancılı bir süreç. Ergenekon meseleleri ve daha sonraki tabii ki bildiğimiz, öğrendiğimiz askerî vesayetin İmralı'da bütün ağırlığıyla kendisini hissettirmesi, Türkiye'de güçlü bir siyasi aktörün olmaması çok kritik bir aşama. İşte, bir anda yüzde 2'lerde olan partiler yüzde 22'ye çıkıyor, tersi de oluyor, vesaire. Yani siyasi istikrarın hemen hemen hiç olmadığı, dolayısıyla siyasi muhataplıktan da bahsedilemeyeceği bir dönem. Buna rağmen, Abdullah Öcalan, aslında, kendi ifade ettiği, mahkemelere sunduğu savunmalarda açık bir biçimde ifade ettiği gibi, kitaplarında yazdığı gibi, silahlı mücadele döneminin kapandığını kabul ediyor ve PKK'nin önüne aslında hak temelli bir mücadele

anlayışını koyuyordu. PKK, bu hak temelli mücadele anlayışını aslında özümsemede çok da başarısız değildi. Yani, bu bir fikir, bu fikir PKK çevrelerinde kabul edildi ve o zaman dağda bulunan insanlar "Artık biz silahlı mücadeleden uzaklaştığımızı, yeni bir dönemin başladığını biliyorduk ama bu yeni dönemde silahlı mücadelenin yerine neyi koyacağımızı çok açık bir biçimde henüz göremiyorduk." diyorlardı. 1999 geri çekilmesi PKK'nin siyasi tarihinde, PKK'yi siyasi olarak olumlayan insanların hafızasında ağır travmalara yol açmıştır. Bildiğiniz gibi 400'e yakın insan geri çekilirken hayatını kaybetmiştir ve bunun siyasi bir karşılığı da söz konusu olmamıştır. Bu şimdi sık sık insan hakları örgütlerinin bahsettiği toplu mezarlar gerçeği, aslında bir yönüyle budur. Geri çekilenlerin toplu olarak gömüldüğü yani infaz edildikten sonra çatışma falan olmadan, pusularla vesaire operasyonlarla infaz edildikten sonra gömüldükleri mezarlar olduğuna dair güçlü bir kanaat var bu işi yürüten insan hakları kuruluşları arasında.

2002'de tabii ki Türk siyasi hayatına yeni bir parti giriyor ve 2002'de aslında belki AK PARTİ, statükonun dışında yani statükoyu değiştirmek isteyen ve Kemalist paradigmalarla arasına mesafe koymuş, bu yüzden de Kürt seçmenden de 2002'de değil ama 2007 seçimlerinde geniş bir destek bulmuş bir siyasi parti. Kuzey Irak'a girmeyeceğini, operasyon yapmayacağını, yeni bir anayasa yapacağını ifade ediyor ve şimdiye kadar alışkın olmadığımız, Türk siyasi hayatında çok da örneğine rastlamadığımız askerî vesayete karşı belirgin bir duruş sergiliyordu.

2007, aynı zamanda Kürt siyasi hareketinin de on sekiz yıl sürdürdüğü sokak mücadelesini sona erdirdiği ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir grupla siyaset yapma imkânı kazandığı bir yıl oldu ve çok önemliydi. Kişisel olarak benim beklentim, aslında o dönemde Meclisteki DTP Grubunun AK PARTİ Hükûmetiyle diyalog ve müzakere içerisinde olmasıydı. Bu bir fırsattı aslında ama maalesef -çok ayrıntısına girmeyelim isterseniz- farklı nedenlerle, farklı siyasi tercihlerle bu diyalog ve müzakere yapılamadı. AK PARTİ ile Kürt toplumu içerisinde siyasi rekabet zihniyeti Kürt siyasetinde biraz daha öne geçti. Öne geçince diyalog ve müzakere kapıları çok fazla zorlanamadı. 2004 PKK'nin yeniden silahlı mücadeleye döndüğü yıldır. 2004'ten sonraki silahlı mücadelenin inişli çıkışlı, işte zaman zaman ateşkes, zaman zaman savaşa devam anlayışları, tabii ki 2007'den sonraki siyasi gelişmeleri çok etkiledi kabul etmek gerekirse ve birçok yorumcunun öngördüğü gibi, aslında 2007'de başlaması gereken bu diyalog ve müzakere süreci çok gecikmiş bir biçimde 2011 seçimlerinden sonra başladı.

2011 seçimlerine gelindiğinde, aslında hem konjonktürel olarak hem Kürt toplumunun değişen sosyolojisinin ortaya koyduğu veriler bakımından, silahlı mücadelenin 1990'lı

yıllarda olduğu gibi sürdürülemeyeceğine dair Kürt toplumunda ve Kürt siyasi hareketinin çeşitli kurumlarında güçlü bir kanaat her ne kadar çok yüksek sesle ifade edilmese de şiddetin bir çözüm olmadığı noktasına gelinmişti. Zaten dünyadaki bütün çözüm örneklerine baktığınız zaman, aslında şunu görmek, gözlemlemek mümkün: Çözüm dediğimiz şey, tarafların silahlı mücadele yoluyla alınabilecek bir mesafenin kalmadığına dair güçlü bir kanaat geliştirmeleri sonucu çözüm süreçleri ortaya geliyor. Türkiye'de de böyle oldu. Yani, devlet cenahında büyük değişimler oldu. Bu büyük değişimler Kürt meselesinde şiddet konseptinin terk edildiği ve yeni bir siyasi anlayışın belirdiği, hem Parlamentoda bunu gördüğümüz hem de Türk toplumunda bunu rahatlıkla gözlemleyebildiğimiz bir aşamaya gelindi. Aynı şey hem PKK içerisinde hem de PKK'yi olumlayan siyasi kitleler bakımından da söz konusu oldu. Ama burada, maalesef, özellikle Arap baharının başlamasıyla birlikte silahlı anlayış öngörüsü sanki yeniden başa dönülebilirmiş gibi kendisini yeniden revize etti. Yani, 2011-2012'de PKK aslında Kürt halkının önüne yeni bir silahlı mücadele dönemi koydu. Bu mücadele dönemine "devrimci halk savaşı stratejisi" adını koydu ve bugün de işte sonuçlarını konuşuyor, hem Kürtler konuşuyor hem Türkiye konuşuyor hem de bu hareketle alakalı kadrolar konuşuyor. Maalesef çok can yakıcı oldu. Sivillerin, askerlerin, gerillaların hayatını kaybettiği bir buçuk iki yıllık bir dönemden bahsediyoruz. Stratejik olarak Suriye ile birlikte başlayan hareketlilik PKK çevrelerinde, daha doğrusu PKK'yi siyasi olarak idare eden kesimlerde Kürt-Şii ittifakı gibi bir tezle hareket edilmesini öngörüyordu. Bu ittifakın bir yanında işte Esat yönetimi yani Suriye yönetimi duruyordu, bir yanında İran Şii yönetimi. Adı zaten böyle konulmuştu bu ittifakın. Bu ittifaka yorum getiren yine aynı çevreler. Celal Talabani'nin bile bu ittifaka razı edilebileceğini, işte burada razı edilemeyecek Barzani ailesinin yani Mesut Barzani ve KDP'nin mümkünse ikna edilebileceklerini ama ikna edilmezlerse zorunlu olarak işte bir mücadelenin olabileceği ifade ediliyordu. Bu, benim kanaatime göre, Kürtlere çok zaman kaybettiren ve siyasi manada da bir şey kazandırmayan bir buçuk iki yıllık bir dönemdir…

Ona bile izin vermiyorlar ve müsademe ve birdenbire iş patlak veriyor, bir çatışma patlak veriyor, ondan sonra dalga dalga çeşitli yerlere yayılıyor. Ama şunu çok iyi biliyoruz ki Zaza, Sünni, gene Dersim mersim hiçbir şekilde ilgilenmiyor bu olayla, şehir merkezleri hiç yüz vermiyorlar bu isyana, çok kırsal alanda kalıyor. Zaman zaman ileri devlet güçleri, zaman zaman Şeyh'in güçleri egemen oluyor ama çok iyi biliyoruz, çok kısa sürede, 13 Şubatta patlıyor bu olay, nisan, mayıs ayında olay bitmiş oluyor. Birçok ölü, yerinden etme, köy imhası vesaire derken haziran ayında yargılamalar başlıyor. O sırada, Şeyh'in çevresi ve yakınlarıyla birlikte idam ediliyorlar. Türkiye'de, Türk-Kürt ilişkilerinde yeni bir yara mı diyeyim size, bir sorunlu alan olarak bu kalıyor. Çok önemli bir şey çünkü mezar yeri bugün

de tahminen biliniyor, sanıyorum o orduevinin olduğu yer, hastaneyle şey arasında Diyarbakır'da bir yer…

Diyarbakır'da, bu idamların yapılması sırasında, devlet ricalinin, şuyun, buyun bizzat katkıda bulunması, bir devlet görevlisi başına koyuyorlar her idam için, işte 46 kişi midir, nedir, başına. Kızılay görevlisi bile ki hayatı insan kurtarmak olan bir görevli dahi idama nezaret ediyor. Alkışlar, coşkularla bir düğün, bayram havasında bir idam töreni yapılıyor. Bu, bence, yerel hafızada ve genel olarak Kürt hafızasında çok kötü yer edinen bir olay. 1925'te de böyle bir kırılma yaşanıyor ve adım adım bundan sonra devletin Kürtlere karşı tutumu sertleşmeye başlıyor. Şimdi, burada şöyle bir şey vardır genel olarak bizim tarih aldığımızda: "Efendim, devlet sertleşti çünkü Şeyh Sait isyan etmişti. Devlet tabii ki böyle isyancı bir gruba karşı yumuşak davranamaz." diyor. Burada biraz önceki o şeye dikkatinizi çekiyorum, 1923 Lozan'da Musul'un bırakılması, 24 Anayasası'nda Türk kimliğinin vurgulanması ve muhtariyet maddelerinden vazgeçilmesi Şeyh Sait isyanına götüren yoldur yani tersten kurmamak açısından bu kronolojiye önem vermek gerekir diye düşünüyorum.

Arkası, 26, 27, 28, şu anda çok az konuşulan, çok az bilinen bir çatışma dönemidir. Özellikle Ağrı Dağı civarında yaşanan ve 1930 yılında, Ağrı Dağı'nda, Kürtlerin âdeta bir cumhuriyetçik, bir muhtar bölge şeklinde oluşum yaptığı, hatta Cemiyeti Akvama başvurarak tanınmayı istediği bir şey yaşanır. Fakat o, genel olarak ne Kürt çevrelerinde ne Türk çevrelerinde çok konuşulan bir dönem değil. Onun için, sizin de zamanınızı almamak için orayı hızlı geçiyorum ama o önemli bir tecrübedir Kürtler için. Uzun bir süre o dağ çevresinde…

"Ağrı isyanı" diye tarif edilen o yaz, 1930 yazında, devletin silahlı hava kuvvetleri çok büyük bir bombardıman yaparak o hareketi bastırırlar ve o dönem hatırlarsınız, "Serbest Fırka" diye doksan sekiz günlük bir muhalefet tecrübesinin de yaşandığı bir dönemdir. Serbest Fırka da bu bombalamanın yapıldığı günlerde kapatılır, ülkedeki bütün muhalif hareketler bastırılmıştır ve o sırada dünyada da "büyük buhran" diye çok önemli bir ekonomik kriz yaşanmaktadır, ülkede bir daralma, ekonomide ve siyasette yaşanır. Mustafa Kemal Atatürk ve ekibi bu tarihten sonra "Ha, demek ki böyle particilik, muhalefete izin verme, Kürtlere yumuşak davranma gibi şeylerle biz bu 'ulus devlet' dediğimiz bu yeni sistemi oturtamayız. O hâlde, bütün o siyasi faaliyetlere sıkı bir son verelim ki…" Bu, 1925 Şeyh Sait'te çıkarılan Takriri Sükûn'la zaten kademe kademe yapılmaktadır, istiklal mahkemeleri, Şapka Kanunu'na itiraz edeni asmak, "Saltanat isterim." diyeni asmak, "Hilafet niye kaldırıldı…"

O arada, tabii, çok büyük bir hata yaparak onu atladım. 1924 yılında, Kürtler açısından, özellikle Sünni Kürtler açısından çok çok önemli bir kurum olan ve Türklerle ittifakın en önemli sacayaklarından biri olan hilafet makamının kaldırılması da bu ilişkide çok önemli bir kırılmaya neden olmuştur. Böyle bir paket varken bundan sonra şey başlar artık, Türk Tarih Tezi, güneş dil teorisi, İskan Kanunu, Soyadı Kanunu gibi, aslında böyle söylerken tam ne anlama geldiğini idrak edemediğimiz ama uygulamaları itibarıyla çok dışlayıcı -ne diyeyim size- devletin tarif ettiği vatandaşlık tanımına girmeyenlerin kendisine yer bulamadığı bir dönemdir o 1930'lar dönemi.

1930'lar döneminin sonu, 1937-1938 Dersim harekâtının tarihidir. Biliyorsunuz, CHP milletvekili Onur Öymen Bey'in müthiş şeyiyle, hani "Orada analar ağlamadı mı, Dersim'de? Atatürk yaparken iyiydi de şimdi mi kötü?" gibi bir savunmasıyla gündeme geldi. Hâlbuki, bence çok önceden gelmeliydi. O dönemin -çok yakındık- mağdurları aramızda yaşıyordu, anlatıyorlardı, seslerini duyurmaya çalışıyorlardı bize ama duymazlıktan geliyorduk. Oradan sonra daha iyi üstünde durduk ki hepimiz, 1937 ve 1938'de Kızılbaş kökenli Türkmen ya da Kürt ama ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı o coğrafyaya cumhuriyetin orduları çok büyük bir harekât yapmışlar ve orada -şimdi resmî rakamlar açıklanıyor- 13 bini aşkın ölüm, binlerce, belki on binlerce sürgün, ailelerinden alınmış ve evlatlık olarak dağıtılmış binlerce öksüz ve yetim kalmış ve o yöre halkı bir türlü bu başlarına gelen felaketi bizlere anlatamamış 1937-1938 Dersim olayları, harekâtı. İsyan mı, harekât mı tartışması da çok önemli ama benim tarihsel araştırmalardan vardığım nokta şu: İlk aşamada, 1937'de ufak bir şey var, böyle devletin oraya müdahalesine karşı bir tepki. Köprü yapılıyor, tahta köprü yapılıyor, askerî barınaklar yapılıyor, orada yerel güçlerde bir şey başlıyor, "Ne oluyor? Devlet buraya geliyorsa bunlar hayrına gelmezler, muhakkak bize karşı bir şey yapacaklardır." telaşı başlıyor, aralarda böyle haberleşmeler falan, çok yerel hareket ve bu güçler asker, jandarmalara ateş ediyorlar. Jandarmanın bir köye gelip bazı kızlara, köyün kadınlarına yönelik sarkıntılıkları dansöz ediliyor. Doğrudur yanlıştır, hiçbir şey bilmiyoruz ama sonuçta, birinci aşaması 1937'de, İsmet İnönü iktidarı döneminde tamamlandığında, İsmet İnönü Mecliste yaptığı konuşmada diyor ki: "Bitmiştir, Dersim'de hiçbir olay kalmamıştır, Dersim müşkülesi bitmiştir. 200 kişi ölmüştür karşı taraftan, bizden de 50 kişidir, toplamı 600 kişilik bir zayiat vardır, bitmiştir." diyor yani sayılar 600 kişi, 200 kişi, 20 kişi. Yani, diyorsun ki: "Ha, demek ki bölgesel bir olay vardı vesaire. Tamam, kapandı." derken İnönü görevden alınıyor, yerine Celal Bayar geliyor -burada anlatmaya hiç girmeyeceğim- çok farklı nedenlerle ve 1938'in Ocak ayında devlet, o "Bitmiştir, hiçbir şey kalmamıştır, halledilmiştir." dediği bölgeye yeniden harekât yapma kararı alıyor. Bu seferki adı temizlik

harekâtı. Olay nedir, niyedir, birkaç genelkurmay belgesinde şu var: İşte "Asker vermiyorlar, jandarmaya gene ateş ettiler." vesaire gibi bazı ifadeler var. Olabilir, hakikaten bu tür asayiş sorunları hep olmuş o bölgede Osmanlıdan beri ama suçluya yönelmek değil de veya asi gruba değil de bütün bölgeye saldırmak şeklinde inanılmaz bir harekât. Uçaklar, işte Sabiha Gökçen birinci aşamasında vardı, ondan sonra daha yoğun bir şekilde uçak kullanımı, dağ tugayları, binlerce müfreze vesaireyle birlikte bir temizlik harekâtı yapılıyor burada. 13 bin ölü işte bu ikinci dönemin rakamları, Celal Bayar döneminin rakamları. Kim sorumlu tartışmaları yapılıyor? İnönü de, Celal Bayar da ve tabii ki bu bütün harekât emrini veren Mustafa Kemal Atatürk de bütün belgelerde imzası olduğundan ve Bakanlar Kurulu Başkanı olduğu, Cumhurbaşkanı olduğu ve de aklı başında ve zihni yerinde olduğu için sorumlu ama bunların hepsi tarihsel bir döneme ait sorunlar olarak orada bırakılabilirdi ama Onur Öymen gibi bugüne örnek gösterenler olduğu için konuşuyoruz bunları, yanlış anlaşılmasın.

Sonuçta, 1937-1938'de de böyle bir kırılma yaşanıyor. Bitti mi dersiniz? Kürtler, Şeyh Sait'le Sünni Kürtler, Dersim'le Kızılbaş Kürtler bir şekilde sindirildikten sonra bitti mi? Evet, uzun bir süre Kürtlerin bir özerklik talebi, bir bağımsızlık talebi, "Ben varım burada." ya da "Dilimi konuşacağım." talebi olamıyor çünkü çok ciddi bir travma içerisindeler, kadroları, insanları, halkları tarumar edilmiş, dağıtılmış, sürgün edilmiş, seslerini çıkaracak durumda değiller ama bu Demokrat Parti döneminde yavaş yavaş, ufak tefek bazı böyle kültürel uyanışlar, varlıklarını ortaya koyma şeyleri başlıyor. O dönemi hatırlarsınız, 1950'liler, o sırada Irak'ta çeşitli darbeler oluyor falan, General Kasım diye bir adam iktidara el koyuyor. O sırada Kürtler orada, Irak'ta bir parça daha iyi bir statü elde etmeye başlıyorlar. Tabii, bu arada onları hiç konuşmadık, o Irak, Suriye Kürtleri, İran Kürtlerinin bütün bu hikâyenin aslında içinde bir yeri var ama vakit yok o kadar uzun…

Şark Islahat Planı, 1925'te yürürlüğe konan, Kürtlüğün her türlü emaresinin yok edilmesine dair maddeleri olan, Kürtçe konuşmayı para cezasına bağlayan bir plan vardır devletin. Hatta, bu plan günümüze kadar neredeyse yürürlükte kalmıştır denilebilir, onun parametrelerini o temin etmiştir…

Sonuçta, 1950'ler bir aydın hareketi olarak bazı Kürtlerin şey yaptığı bir dönem. O sıra Demokrat Partiye oy veriyor Kürtler. Bir parça özgürlükler, şehirleşme, kentlere doğru geliş, modernleşme gibi şeylerle ufak tefek varoluşsal şeyler gösteriyorlar. O sırada, dünyada da -biliyorsunuz- bu yıllar sömürgeciliğin yeniden çöktüğü ve yeni yeni ulus devletlerin çıktığı, dünyada da böyle milliyetçi bilincin -diyeyim size- yeniden filizlendiği bir dönem. Bunun iz düşümü de oluyor tabii Türkiye için fakat dediğim gibi, herhangi bir Kürt örgütü,

talebi, vesairesi yok. Fakat aydınlar nezdinde her zaman -biliyorsunuz- bu fikirler, bu tarihçe, bu deneyimler yaşar, halkta da yaşar, sözlü tarih olarak anlatılır " Bize şöyle yapılmıştı…

1959 yılında bir " 49'lar vakası" diye bir şey yaşanıyor. Bir grup aydın, Kürt aydını Irak'taki bu Kürt Barzani yanlısı olmakla suçlanıyor ve bir tutuklama yapılıyor. 50 kişiler ama bir kişi tutukluyken yaşamını yitirdiği için " 49'lar" diye düşünülüyor ve 49'lar devleti bölmek, Anayasa'yı ilga etmek vesaire gibi maddelerle yargılanmaya başlıyorlar. Tam bu davalar sürerken ve karar aşamasındayken 1960 darbesi oluyor ve 49'lar tam kurtardıklarını sanıyorlarken yani Kürtler " Artık yeni bir dönem geldi, biz yeniden saygı gören unsurlar olacağız." derken, darbeciler de hemen yeni bir Kürt tutuklaması yapıyorlar ve " Sivas kampı" diye bir kampa, Sivas kampına birçok Kürt liderini, feodalini içeri atıyorlar. Bir iddiaya göre, bu kişilerin babaları, dedeleri, 1919-1920'de Erzurum ve Sivas Kongresi'ne katılmayan, Meclise temsilci göndermeyen unsurlar olduğu söyleniyor. Yani, devletin de böyle bir hafızası var, onu anlatması açısından ilginç ve Alparslan Türkeş'in bunu önerdiği, hatta daha geniş tutulmasını istediği…

Derken ayrışma başlıyor 1970'lerin sonunda. İşte, bu PKK hareketi denilen… " Pekaka" " Pekeke" bu " ke" ve " ka" demek bile biliyorsunuz siyasi bir duruş sanki ifade ediyor. Ben hep " Pekaka" derim, Kürt arkadaşlar bana " Ayşe Hanım, çok iyisiniz, hoşsunuz ama 'Pekaka' demiyor musunuz işte orada çok can sıkıyor." falan diye takılırlardı. Bu hareket böyle bir tarihçe içerisinde bir türlü kendini devlete, devleti temsil eden güçlere ve egemen etnik gruba anlatamamanın verdiği bir sıkıntıyla bu tarihçeye dair kod bilgileriyle birlikte örgütlenmiş bir hareket. Çok tartışıldı başında, yok " Devlet var mıydı içinde? MİT kullandı mı? O girdi mi?" falan, Abdullah Öcalan'ın da açıklamaları var yani eşiyle ilgili. Kesire Öcalan'ın babası işte, MİT şeyiydi ama devlet kendisi…" Ama MİT de bizi kullandıysa da biz de onu kullandık." şeklinde tamamen konuyla aslında doğrudan alakası olmayan ama nedense bugün sanki o hareketin içinde MİT'in bir kolu varsa o hareket gayrimeşru ya da o hareket söylemleri, talepleri dikkate alınmayacak bir şey gibi görülür. Aslında bunlar detaydır çünkü anlattığım şu tarihçe zaten Kürtlerin sürekli bir siyasi alanda temsil için kendilerini zorladıklarını ve paraladıklarını gösteriyor ve devleti temsil eden güçlerin de bunları sürekli tanımazlıktan geldiğini, görmezden geldiğini gösteriyor. Sonuçta, öyle bir kargaşa döneminde –öyle diyeyim size- bir hareket ortaya çıkıyor ve bu hareket hem kendi içindeki bu eskiden beri Kemalist güçlerle ittifak yaptığını düşündüğü, ihanet ettiği kendi Kürt unsurlarına karşı hem de devleti temsil eden unsurlara karşı çok yönlü bir silahlı mücadele başlatıyor. Bu silahlı mücadele bugün acı sonuçla ortaya çıkan bilançonun nedeni değil, bir sonucu benim tarih okumama göre ama itirazlarınız olabilir, farklı hikâyeler anlatabiliriz

birbirimize, vesaire. Ama sonuçta neyi biliyoruz? 1980'deki Diyarbakır Cezaevi deneyimiyle birlikte bu hareket, siyasi Kürt hareketinin içerisindeki bazı kadroların daha da bilendiğini devlete karşı… Çünkü neden? Artık herhâlde bunları defalarca dinlemişsinizdir, Diyarbakır Cezaevinde Kürtlere özel olarak 2 kat daha ağır bir muamele uyguluyor darbeciler. İşkenceler, insanlık onurunu yerle bir eden pek çok uygulama… Bunun kitapları yazıldı, sözlü tarih anlatıları oldu, hatta Cezaevi Müdürü Esat Yıldıran denilen zat sanıyorum öldürüldü bir otobüs içerisinde falan yani o dönemi temsil eden çok önemli bir aktördü fakat -o dış kapının dış mandalı dedikleri türden- gerçek sorumluları hiçbir zaman ortaya çıkarılmadı o sürecin. Sonuçta bu Diyarbakır tecrübesi, 12 Eylül tecrübesi bu anlattığım Kürt siyasi hareketinin temsilcilerini daha da devletle uzak düşürdü. Bu sırada muhtemelen elbette "dış güçler" dersiniz, çeşitli uluslararası aktörler bu hareketle temas kurmaya çalışmıştır, kontak kurmaya, o onlardan yararlanmıştır, vesaire böyle bir tablo olmuştur gerçekten. O ayrıntısını bilmek çok zor fakat sonuçta ne olursa olsun bu hareket kendi açısından, kendi duruş noktası açısından meşru bir talebi dile getirdi hep. Neydi o talep? "Ben Kürt diye tanımlıyorum kendimi, sen Türk diye tanımlıyorsun. Ben Kürtçe konuşuyorum, sen Türkçe konuşuyorsun. Benim ayrı geleneklerim, göreneklerim var, ayrı bir toplumsal örgütlenme biçimim var, senin ayrı." Aslında bu "ben-sen" söylemi elbette çok yanlış çünkü bir başka "onlar, şunlar, bunlar" da var ama esas olarak iki güçlü etnik gücün, grubun ve iki siyasi açıdan kendini ifade etme yeteneğine sahip iki grubun konuşması bu. Arada diğer küçük unsurlar maalesef kaynıyor, o da onların ayrıca bir başlık altında konuşulması gereken bir şeyi. Bu "sen-ben" söylemi içerisinde aslında hep "Bir çözüm yolu bulalım. Bir arada bunu nasıl yürütebiliriz?" in arayışı var. Bu arayışı nerede görüyoruz? İdrisi Bitlisi Yavuz Sultan atfında görüyoruz. Nerede görüyoruz? 1880'lerdeki o "Ermenilere karşı ittifak yaptık, birlikte yaptık." vurgusunda görüyoruz. Nerede görüyoruz? "Millî mücadeleyi birlikte yaptık, Sivas'ta, Erzurum'da biz vardık, Ankara'da da Meclise katılmıştık sizle." vurgusunda görüyoruz. Nerede görüyoruz? "Atatürk bize özerklik sözü vermişti. Şunu şöyle, şöyle demişti, bunu birlikte yapabilirdik." vurgusunda görüyoruz. Nerede görüyoruz? Ta, işte, bütün bu hikâye içerisinde hep ortak paydalar bulma çabasında görüyoruz. Aynı çabanın ben İslami muhafazakâr kesimlerde olduğunu da görüyorum. Türk-Kürt kardeşliğini vurgularken İslami bağlara, ortak tarihe onlar da kendi veçhelerinden atıflar yapıyorlar ama orada ayrılan noktalar bütün kabahatlerin, suçların cumhuriyet dönemine atfedilmesi, cumhuriyetin o milliyetçi, ulus devlet inşa sürecinde Türk milliyetini öne çıkaran ve diğer milliyetleri göz ardı eden politikalarına atfedilmesi ama 1990'lar, hatta 2000'lerden sonraki o çatışmalı ve herhangi bir politik çözüm yolu önermeyen dönemi biraz küçümsemesi herhâlde. Onun

üzerinde biraz belki durmamız lazım. Biliyorsunuz, 1999-2004 arası hiç çatışma yaşanmamıştı, anladığım kadarıyla bu bir karşı tarafların birbirine yani "Ben burada bekliyorum bak seni, senin bazı adımlar atmanı bekliyorum." dönemiydi, maalesef o kaçırıldı. 2004'ten sonra yaşananlar hepimizin gözünün önünde oldu"

Tarihi genel bir değerlendirme yapıldığında; aslında ülkemizde yaşanan sorun, Osmanlı modernleşmesinden Cumhuriyete intikal eden ve çeşitli biçimler ve isimler alarak sürüp gelen bir sorunlar zincirinin önemli halkalarından biridir.

Tarih boyunca Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi iki büyük istilaya maruz kalmıştır. Birincisi 12'nci yüzyılın ortalarında Moğol İstilası, ikincisi ise 15'inci yüzyılın başlarında Timur İstilasıdır. Bu istilalar bölgenin şehir ve tarihi zenginliklerini yok etmiştir.

1514'te Şah İsmail'in Çaldıran'da Yavuz Sultan Selim tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra Doğu ve Güneydoğu Bölgesi Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bölge daha önce Safevi hakimiyetindeydi.

1508'de Akkoyunluları yenip Azerbaycan, Tebriz ve Irak'ı istila edip Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hakimiyetini pekiştiren Şah İsmail, gerek valileri gerekse ordusu ile bölgede yaptığı zulümlerle bölge halkını kendinden uzaklaştırmış Kürt beyleri Osmanlı Devletine iltihak etmeye başlamışlardır.

Yavuz Sultan Selim, Tebriz'de biatları kabul ettikten sonra İdris-i Bitlisi'yi bölgeye gönderip Kürt beylerini teşkilatlandırarak Osmanlı yönetimine katılmalarını sağlamıştır. Daha sonra Diyarbakır'ın fethiyle Kürt beyleri ile Osmanlı arasında gevşek nitelikli bir ilişki denilebilecek bir bağlılık ve karşılıklı yükümlülük tesis edilmiştir.

Bu ilişkinin temeli Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'de kısa bir süre kaldıktan sonra İdris-i Bitlisi'yi Kürt Emirlerine gönderip onları Amasya Sancağı'na daveti olmuştur. Bu konudaki kayıtlarda şu ifadeler yer almaktadır:[263]

"Mevlana Hakümü'd-din İdris dame fazluhü ve haleful umerail-kiram Şeref Bey HazretleriniVeziri Muhammed Ağa ki Şeyh Emir Karındaşıdır cem' i i Kürdistan beyleri vekil edip elçileriyle bil gelip akalli kelimatları bu oldu ki middet-i mededir ki Devletlu Hudavendigar Hazretlerinin uğruna hükmi şerifleri mucibince kızılbaşı melaini ile cengi cidal edip defa' atıyla nice bölük adamlarını kırıp memleketlerini garet etdük."

Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisi'ye bir ferman göndererek yetki verdiği ve Kürt beyleri ile ilişkilerinin çerçevesini şu şekilde oluşturduğu görülmektedir:[264]

[263] Hoca Saadeddin ,Tacüt-Tevarih Cilt 2 Sayfa 322-323
[264] Hoca Saadeddin ,Tacüt-Tevarih Cilt 2 Sayfa 322-323

"Diyarbakır Savaşı ve diğer seferlerde size katılan, sana itaat edip gelen Kürt beylerinin sadakat, ihlas ve hizmetlerinin karşılığında ihtisaslarına göre önce mutasarrıf oldukları vilayet veya sancaklara tayinlerinin yapılması."

"Öyle adilane bir şekilde tertip ve tayin ediniz ki Kürt beyleri arasında tesis edilen kardeşlik bağları sarsılmasın ve zarar görmesin, aralarında kırgınlık meydana gelmesin."

Kürt beylerinin Osmanlı ile ilişkilerinin Klasik Osmanlı çağından Modern Osmanlı dönemine kadar bu çerçevede geliştiği ve şekillendiği söylenebilir.

Kürtlerle ilgili Tanzimat dönemi modernleşme süreçlerinde ve devletin merkezileşmeye doğru evrilmesi aşamasında sorunların ortaya çıktığı görülmektedir.

Merkezileşen devlet politikaları imparatorluk sınırları içerisindeki birçok unsur gibi Kürtlerde de bir hoşnutsuzluk oluşturmuştur. İlk önce gayrimüslim unsurlarda başlayan yönetsel reformlardan kaynaklanan bu hoşnutsuzluk, dönemin karakteristik özelliği olan ve "ulusal uyanış" diye nitelenen akımları beslemiştir.

Doğuda ilk "ulusal uyanış" Ermenilerde baş göstermiş, ilk isyanlar ve hareketlenmeler bu eksende ortaya çıkmıştır. Ermeniler kadar yaygın olmasa da bu dönemde Kürt ve Arap entelektüeller arasında da ciddi bir ulusal uyanış fikri ortaya çıkmıştır.

Doğuda yaşanan bazı yerel hadiseler karşısında tedbir almayı gerekli bulan Sultan Abdülhamit, Kürt beylerine özel nişanlar ve imtiyazlar vererek onları devlete yakınlaştırmak istemiştir.

Abdulhamit bu siyasetin gereği olarak Kürt beylerinin çocuklarını okutmak amacı ile saraya almış, aşiret reislerinin gururlarını okşayan birebir temas kurmuş ve kişisel dostluk geliştirmiştir. Kurduğu doğrudan ilişkiler sayesinde Kürtlerin güvenini tazelemiş ve Doğu sınırlarını kontrol altında tutmuştur. Daha da önemlisi Sultan Abdülhamit'in Batı emperyalizmi karşısında izlediği Panislamist siyaseti Kürtler arasında büyük destek bulmuştur.

Bunun yanında **"Aşiret Mektepleri"** adıyla okullar açarak bu okullarda Kürtçe eğitim yaptırmak suretiyle, hadiseleri kendi kontrolünde tutmayı başarmıştır. Sultan Abdülhamit bu siyaseti sayesinde Kürtlerin güvenini kazanmış ve kendisine "Kürtlerin Babası" anlamında **"Bare Kürdan"** ismi verilmiştir.[265] Bunun sonucunda Abdülhamit'in tahttan indirilmesine en büyük tepkiyi Kürt aşiret reisleri vermiştir.

1908'de iktidara el koyan İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticilerinden İshak Sukûti, Abdullah Cevdet ve Ziya Gökalp gibi Kürtlerin varlığına rağmen, partinin uygulamaları ve

[265] Akyol Mustafa , Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek, Doğan Kitap İstanbul 2006, S. 39-40

Makendonya'da yaşanan olaylar karşısında endişeye kapılan ve önemli bir siyaset değişikliğine giden etnik gruplar gibi Kürtlerin de Türkleştirilmesini esas alan bir politika geliştirilmiş ve Sultan Abdülhamit'in oluşturduğu güven ortamı bozulmuştur.

İttihat ve Terakki Fırkası bu yönde Tehcir Kanunu da çıkarmış olup bunun uygulanmasına yönelik Yönetmelikte; Kürtlerin ufak kafilelere ayrılıp silahlarından arındırılarak değişik bölgelere gönderilmesi ve gittikleri yerde nüfusun % 5'ini geçemeyecekleri, Kürt mültecilerin tekrar geldikleri yerlere dönemeyecekleri belirtiliyordu. Ancak bu Yönetmelik uygulamaya geçmeden İttihat ve Terakki yönetimi sona ermiştir.

İttihat ve Terakki döneminin İskan-ı Aşair ve Muhacirin Umum Müdürü Şükrü Bey (KAYA) tek parti döneminin en uzun süreli 11 yıl İçişleri Bakanlığı görevini yürütmüştür.

İmparatorluğun son döneminde etnik ve siyasi bir niteliğe sahip olmayan kimi isyan (Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı 1806) ve huzursuzluklar ise yerel ve yönetsel sorunlara ilişkin görülebilecek niteliktedir.

Türklerin ve Kürtlerin pek çok ortak inanç ve değerleri barındıran birlikteliklerinin tarihi oldukça derinlikli ve güçlü sosyolojik bağlara sahiptir. "Anadolu'nun ve Yukarı Mezopotamya'nın Türkçe ve Kürtçe konuşan sakinleri bunların mensup oldukları topluluklar, aşiretler, beylikler, yüzlerce yıl yönetici hanedanı Türkçe konuşan siyasi bir birliğe (önce Selçuklu sonra Osmanlı) tabi olarak yaşamışlardır. Selçuklu ve Osmanlı hanedanına tabiyetle geçen geçmişe dair Kürtlerce inşa edilen tarihte hanedanın mensup olduğu kavme, Türklere dair, "kötü" kolektif anının fazla olmadığı değerlendirilmektedir.

En az bu kadar diğer bir kolaylaştırıcı şüphesiz Kürtlerin ve Türklerin aynı dine mensubiyetleri olmuştur. Şiilik ve Sünnilik ayrımı ile zedelenmeyen bu ortak mensubiyet, Kürtleri önce İran'ın karşısında Osmanlının, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde başlayıp devam eden elli yıl boyunca da gayrimüslimlerin (Rusya, İngiltere ve Ermeniler) karşısında saltanatın ve Cumhuriyetin yanında tuttuğu değerlendirmeleri yapılmaktadır."[266]

Tek parti döneminde Kürt politikalarının oluşturulmasının kırılma noktasının Şeyh Sait İsyanı olduğu kanaati yaygındır. Ancak 1918 - 1925 yıllarında Kürtlerin bir varlık olarak tanınması ve yönetim biçimlerinde nasıl bir role sahip olacakları tartışılmış ve önemli ölçüde mutabakata varılmıştır.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunun üçüncü maddesi "Türk Devleti'nden değil, "Türkiye Devleti'nden söz etmektedir. "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti "Büyük Millet Meclisi Türkiye Hükümeti" unvanını taşır. "Sembolik anlamı

[266] Yeğen Mesut , Müstakbel Türkten ,Sözde Vatandaşa ,İletişim Yay. İstanbul 2009, s.16

olan "Türkiye Devleti" ve "Türkiye Hükümeti" kavramlarını TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in konuşmalarında ve yazılarında "Türkiye halkı" ve "Türkiye devleti" nitelemelerinin kullanılması bu mutabakatın açık göstergeleridir.

1924 Anayasasında bir "Türk" ve "Türk Devleti" kullanımı ve yönetimin sıkı bir merkezileştirme ve denetleme mekanizmasına kavuşması söz konusu olmuştur.[267] Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran tüm unsurların "Türk" olarak tanımlanması ve onun üzerine inşa edilen yeni anlayış, tanım olarak "Türk" içinde yer almalarına rağmen herkesi tatmin etmemiştir.

1925 yılından itibaren de "Kürt" lafzen de, kategorik olarak da siyasetin ve sosyolojinin terminolojisinden çıkarılmıştır.

"Milli Mücadele sonrasında kurulan yeni Cumhuriyet, Türklerin yanı sıra üç büyük Müslüman etnik grup barındırmaktaydı: Kürtler, Çerkezler ve Lazlar.

Kürtler, Milli Mücadele sonrasında "ortak tehdit" Ermeniler karşısında milli kuvvetler safında mücadele etmişlerdi. Bunda Mustafa Kemal Paşa'nın Müslüman etnik koalisyonu oluşturma politikası büyük rol oynamıştır.

Misak-ı Milli, Erzurum ve Sivas Kongreleri ve Beyannameleri gibi Milli Mücadelenin temel resmi belgelerinde Müslüman toplulukların etnik hakları açık bir dille tanınmıştır.

Lozan'da Ankara Hükümetini temsil eden delegeler, hem Türkleri hem de Kürtleri temsil ettiklerini belirtmiş ve Müslüman oldukları için Kürtlerin azınlık olarak görülmeyeceğini açıklamışlardı. Özetle belirtmek gerekirse Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa etnik çoğulculuğu seslendirmiştir."[268]

Ocak 1923'te Mustafa Kemal'in İzmit Basın Toplantısında Gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın bir sorusu üzerine şu cevabı vermiştir:

"Ulusal sınırlarımız içinde bulunan Kürt unsurlar öylesine yerleşmiştir ki pek sınırlı yerlerde yoğun durumdadırlar. Fakat yoğunluklarını kaybede kaybede ve Türk unsurların içine gire gire öyle bir sınır ortaya çıkmıştır ki Kürtlük adına bir sınır çizmek istesek, Türklüğü ve Türkiye'yi mahvetmek lazımdır. Bundan başka Türkiye'nin halkı söz konusu olurken, onları da birlikte ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman, bundan kendilerine ait sorun çıkarmaları daima beklenir. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin hem de Türklerin yetkili vekillerinden oluşur ve bu iki unsur bütün menfaatlerini ve kaderlerini birleştirmiştir. Yani onlar bilirler ki bu ortak bir şeydir. Ayrı bir sınır çizmeye kalkışmak doğru olmaz."[269]

---

[267] Bu hususta ki tartışmalara ayrıntılı olarak ilerde Özerklik Tartışmaları bölümünde değinilecektir.
[268] Yıldız Ahmet, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, İletişim Yay. İstanbul 2010 , s. 239-240
[269] Yayman Hüseyin ,Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası , Seta 2011 İstanbul Sayfa 43

Cumhuriyetin Kürt siyasetini kabaca 5 döneme ayırmak mümkündür. Birincisi, Kurtuluş mücadelesinin verildiği ve Kürt varlığının kabul edildiği 1918 - 1925 dönemidir. İkincisi 1925 - 1950 dönemini kapsayan, devletin resmi tezlerinin oluştuğu "inkâr ve asimilasyon" dönemidir. Üçüncüsü DP iktidarıyla başlayan ve 1970'lere kadar devam eden bekleyiş devresidir. Dördüncüsü, 1970 - 1980 arasını kapsayan farkındalık dönemidir. Beşincisi ise PKK'nın ortaya çıkması ile başlayan ve daha çok 1990'larda temel karakteristiklerini kazanan yeni dönemdir.

Şeyh Sait İsyanı sonrasında Takrir-i Sükûn Kanunuyla başlayan yeni dönem, sıkıyönetim ya da olağanüstü hal kanunlarıyla devam etmiş, sorun siyasi ve sosyal hayatımızda derin izler bırakarak yerini almıştır. Meseleyle ilgili genel değerlendirmelerde Şeyh Sait İsyanının Cumhuriyetin Kürt siyasetinde bir milat olduğu varsayılır. Bu konuda yapılan tartışmaları iki temel tez etrafında toplamak mümkündür. Birinci teze göre devletin Kürt siyasetinin ve Doğuya yaklaşımının değişmesinde temel nedenlerden biri Şeyh Sait İsyanıdır. Bu isyan neticesinde Doğu siyaseti radikal biçimde değişmiş ve yakın zamana kadar devam eden güvenlikçi perspektif hâkim olmuştur.

İkinci teze göre ise devletin Kürt meselesine bakışındaki değişme sonucunda Şeyh Sait isyanı çıkmıştır. Lozan'da Türklerle birlikte yaşama yönünde beyanları bulunan Kürtlerin, 1924 Anayasasının yarattığı yeni düzenden ve özellikle halifeliğin kaldırılmasından rahatsız oldukları ve bu rahatsızlıkları sonucunda Şeyh Sait İsyanının ortaya çıktığı öne sürülmektedir. Şeyh Sait İsyanının bastırılması sırasında yaşanan iktidar değişikliği, Başbakan Fethi Okyar yerine İsmet İnönü'nün başbakanlığa getirilmesi, Doğu siyasetinde yaşanan değişimin ilk adımını oluşturmaktadır. İnönü'nün isyanı bastırmak için sert tedbirlere başvurması, bir anlamda Türkiye'nin gelecekteki temel siyasetinin tarihsel arka planını oluşturmuştur.

Ayrıca dinin rolünü azaltma çabaları, dünya ekonomik krizinin de etkileriyle içe kapanmacı ve devletçi politikaların benimsenmesi, dünyada da yükselen ulusalcı dalganın etkisiyle ulusalcılık tezlerini güçlendiren Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi gibi yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır.[270]

15 Şubat 1925' te başlayıp, Nisan 1925'te bastırılan ayaklanmanın failleri Şeyh Sait ve isyancılar 28 Haziran 1925' te idam edilmiştir. 4 Mart 1925' te kabul edilen Takrir-i Sükun Kanununa göre huzur ve sükunun bozulmasına yol açtığına karar verilen kuruluşlar ve yayın organları idari kararla yasaklanabilecek ve kapatılabilecekti.

[270] Yayman Hüseyin ,Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası , Seta 2011 İstanbul, S. 43

Biri isyan bölgesinde biri de Ankara'da iki İstiklâl Mahkemesi kurulması kararlaştırıldı. 6 Martta Vekiller Heyeti kararıyla 6 gazete kapatıldı. 9 Martta 4 gazete daha kapatıldı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında bulunan "dine hürmetkârlık" ifadesi irticayı kışkırtan bir madde olarak kabul edildi ve parti kapatıldı.[271]

İsyanın bastırılmasından sonra yalnız askeri ve idari tedbirlerle yetinilmeyip bölgede yönetimin yeniden düzenlenmesi çalışmaları başlatılmıştır. Sorun çıkaracağı düşünülen bir takım kişiler ve topluluklar başka bölgelere zorla göçürülmüş ve daha sonra bunların yerlerine Türk göçmenler yerleştirilmiştir.

TBMM, İkinci Döneminin son günlerinde Umumi Müfettişlik Teşkiline dair bir yasa yapmıştır. Mülkiye Genel Müfettişliklerinin ilk kurulma nedeni 23 Ekim 1927'de sona eren sıkıyönetimin yerini dolduracak yetki yaratmaktır. Kürtlerin zorla göçtürülmesi asıl 14 Haziran 1934'te çıkarılan İskân Kanunu ile sürdürülmüş, 25 Aralık 1935'te de Tunceli'nin yönetimi hakkında yasa çıkarılmıştır.[272]

Şeyh Sait İsyanının bastırılmasının ardından bölgenin sosyal ve kültürel kodlarının yeniden belirlenmesi süreci de başlamıştı. Bu bağlamda doğuya gönderilen pek çok yönetici ve siyasetçiye hazırlatılan raporlar da bu sürecin inşasına katkıda bulunmuştur.[273]

1937 ve 1938'e gelindiğinde devletin asker almakta ve vergi toplamakta aciz kaldığı Dersim'e yeni bir askeri harekâtın da ayak sesleri işitilmekteydi.

1935'te çıkarılan Tunceli Kanununda bölgede olağanüstü bir durum yoktur. Yaklaşan İkinci Dünya Savaşı, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve dünyayı saran savaş hazırlıkları, savaş tehdidinin dikkatleri dışarıya çekmesi, iktidarın olağanüstü uygulamaları sessizce ve rahatlıkla yapmasına zemin hazırlamıştır.

Dersim hadisesinde ulusal kimlik veya etnik / mezhepsel aidiyet izine rastlanmaz. Meselenin esası uzun süredir devlet otoritesinin olmayışı, can ve mal emniyetin sağlanamamasıdır. Cumhuriyet yönetimi Dersim'de bir toprak reformu yapıp uygulamayınca ve feodal düzenle başa çıkamayınca sorunu güvenlikçi yaklaşımlarla çözmeye çalışmıştır.

Tunceli vilayetinin kurulması, yol, karakol ve köprü yapımına yoğunlaşan faaliyetler yerel kanaat önderlerinin etkisinin kırılmasından kaynaklanan rahatsızlıklara sebep olmuş, aşiret reisleri sık sık toplanarak tedirginliklerini bir isyana dönüştürmeyi hedeflemişlerdir.

---

[271] Doğan, D. Mehmet, Türkiye Cumhuriyeti'nin Tarihi ,Yazar yay. Ankara 2013, S. 304-305

[272] Tunçay Mete, Türkiye Cumhuriyeti' nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması ,Yurt Yay. Ankara 1981, S. 175

[273] Bu raporlara ayrıntılı olarak "Şimdiye Kadar Sorun Ve Çözümüne İlişkin Yaklaşımlar, Yapılan Çalışmalar Ve Yazılan Raporlar" adlı I. Bölümde değinilmiştir.

Umumi Müfettiş gerginliğin farkına varıp bölgedeki aşiretlerden silahlarını teslim etmelerini istemiş ancak bazı aşiretler buna yanaşmamıştır. Askeri birliklere başlatılan saldırılar süreci ateşlemiştir.

1938 Haziranında sona eren Dersim Harekâtında "resmi" rakamlara göre 13 bin kişi öldürülmüştür. İçişleri Bakanı Şükrü KAYA tarafından bizzat seçilen 3.470 kişiden oluşan 347 aile Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Manisa ve İzmir gibi batı illerine her aileden beş kişiyi geçmeyecek şekilde serpiştirilerek yerleştirilmiş ve aileler arasındaki irtibat tümüyle kesilmiştir.

Tarihte yaşanan Kürt İsyanlarının kronolojisi ise şu şekilde verilebilir;

1. 1806 Babanzade Abdurrahman Paşa Hadisesi
2. 1833-1837 Mir Muhammed (Soran) Hadisesi
3. Bedirhan Hadisesi
4. 1855 Yezdan Şer Hadisesi
5. 1878-1881 Şeyh Ubeydullah Hadisesi
6. 1919-1922 Simko (İsmail Ağa) Hadisesi
7. 11 Mayıs 1918 Ali Batı Hadisesi
8. 21 Mayıs 1919 Mahmut Berzenci Hadisesi
9. 16 Mart 1921 Koçgiri Hadisesi
10. 12-28 Eylül 1924 Nasturi Ayaklanması
11. 13 Şubat-31 Mayıs 1925 Şeyh Sait İsyanı
12. 9-12 Ağustos 1925 Raçkotan ve Raman Tedip Harekatı
13. 1925-1937 Sason Ayaklanmaları
14. 16 Mayıs-17 Haziran 1926 Birinci Ağrı İsyanı
15. 7 Ekim-30 Kasım 1926 Koçuşağı İsyanı
16. 26 Mayıs-25 Ağustos 1927 Mutki İsyanı
17. 13-27 Eylül 1927 İkinci Ağrı İsyanı
18. 7 Ekim-17 Kasım 1927 Bical Tenkil Harekatı
19. 22 Mayıs-3 Haziran 1929 Asi Resul İsyanı
20. 14-27 Eylül 1929 Tendürek Harekatı (Şeyh Abdülkadir İsyanı)
21. 20 Mayıs-9 Haziran 1930 Savur Tenkil Harekatı
22. 20 Haziran 1930 Zilan Ayaklanması
23. 16 Temmuz-10 Ekim 1930 Oramar İsyanı
24. 7-14 Eylül 1930 Üçüncü Ağrı İsyanı
25. 8 Ekim-14 Kasım 1930 Pülümür İsyanı
26. Eylül 1930 2. Mahmut Berzenci İsyanı
27. Ocak 1937 2. Sason İsyanı
28. 21 Mart 1937 Dersim Olayları
29. 14 Ağustos 1984 PKK'nın Eruh ve Şemdinli Baskını

Çok partili hayata geçişle birlikte Kürtlerin Demokrat Partiye yöneldikleri değerlendirmeleri yanında bu desteğin sadece Kürt elitleri ile sınırlı olduğu görüşlerine yukarıda değinmiştik.

Kürtlerin taleplerinin Türkiye İşçi Partisi gibi partilerin içinde dile getirildiği, 1974 affı öncesi ve sonrası bazı hareketlerin legaliteyi bazılarının ise illegaliteyi seçtiği, 1980 askeri darbesinin Kürt dilini yasaklaması ve Diyarbakır Cezaevi uygulamaları başta olmak üzere antidemokratik uygulamaları ve diğer demokrasiye müdahalelerin benzer tavrı, istek ve taleplerin terör ve şiddet hatta bölünme üzerinden dile getirilmesine bile yol açtığı değerlendirmeleri yakın tarihe gelişin kısa bir özeti gibidir.

VIII. BÖLÜM: AKİL İNSANLAR HEYETİ ÇALIŞMALARI

Çözüm sürecinin önemli uygulamalarından birisi de "Akil İnsanlar Heyeti" olmuştur. Heyetin amacı, oluşumu, çalışma sistemi, faaliyetleri, rapor özetleri ile Heyet hakkında Komisyonda dinlenen kişilerin yorumlarına değinmekte fayda vardır.

Heyetin Amacı:

Türkiye'de terörün sonlandırılması için başlatılan Çözüm Süreci kapsamında sürecin kamuoyuna doğru bir şekilde anlatılması ve sürece kamuoyu desteğinin arttırılması amacıyla Akil İnsanlar Heyeti oluşturulmuştur.

Oluşumu:

Akil İnsanlar Heyeti; toplumda saygın pozisyonda olan ve farklı siyasi görüşlere sahip yazarlar, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütü temsilcileri, sanatçılar ve eski siyasetçiler arasından belirlenen 62 kişiden oluşturulmuştur. Heyet Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde çalışma yürütecek şekilde biri 8 diğerleri 9 kişiden oluşan 7 komisyona ayrılmıştır. Her bir komisyon için üyeler arasından bir başkan, bir başkan vekili ve bir sekreter görevlendirilmiştir.

Çalışma Sistemi:

Akil İnsanlar Heyeti bünyesinde oluşturulan "Bölge Komisyonları"nın Çözüm Sürecinin kamuoyuna doğru bir şekilde anlatılması ve sürece kamuoyu desteğinin arttırılması amacıyla bölgelerindeki illerde çalışma yapmaları öngörülmüştür. Komisyonların bölgelerinde yapacakları faaliyetlerin içeriği, yeri ve zamanı konusunda bağımsız hareket etmeleri, yürütülecek faaliyetlerin yeri, zamanı ve içeriğine ilişkin olarak devlet/hükümet tarafından herhangi bir sınırlama getirilmemesi veya telkinde bulunulmaması öngörülmüştür. Başlangıçta Heyetin çalışma süresi 1 ay olarak öngörülmesine rağmen, heyet üyelerinin talebi doğrultusunda 2 ay olarak değiştirilmiştir. Akil İnsanlar Heyeti Bölge Komisyonları tarafından iki aylık süre içerisinde bölgelerinde gerçekleştirecekleri çalışmalardan elde edecekleri sonuç ve izlenimler ile tespit ve önerilerini içeren Bölge Raporlarının sürecin ileri aşamalarında faydalanılmak üzere Hükümete sunmaları öngörülmüştür.

Heyet Tarafından Gerçekleştirilen Faaliyetler:

Akil İnsanlar Heyeti, 4 Nisan 2013 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip ERDOĞAN başkanlığında İstanbul Dolmabahçe Sarayında düzenlenen açılış toplantısı ile çalışmalarına başlamıştır. Bu tarihten itibaren iki aylık süre zarfında Akil İnsanlar Heyeti tarafından Bölge Komisyonları halinde Türkiye'nin 80 il ve 37 ilçesi ziyaret edilmiş, buralarda çeşitli toplantı, ziyaret, görüşme vb. etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

4 Nisan - 13 Haziran 2013 tarihleri arasını kapsayan çalışma dönemi içerisinde gerçekleştirilen programlar kapsamında Akil İnsanlar Heyeti tarafından 60.000 civarında vatandaşımızla doğrudan temas kurulmuştur. Heyet üyelerinin illerde düzenledikleri

toplantıların toplam süresi 1.075 saati aşmıştır. Üyeler, programların icrası için yaklaşık 121.400 km. yol kat etmiş, 820 uçak yolculuğu yapmış ve yaklaşık 1.070 saatlik uçuş gerçekleştirmişlerdir.

Öngörüldüğü şekilde gerçekleştirecekleri programların yeri, zamanı ve içeriğine ilişkin olarak bölge komisyonları bağımsız hareket etmiş, bu hususlara ilişkin olarak devlet veya hükümet yetkilileri tarafından herhangi bir müdahale veya telkinde bulunulmamıştır.

Heyet üyeleri il ve ilçe programları kapsamında gerçekleştirdikleri etkinliklerde, terör ve şiddet olaylarından doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen kesimler, sanayiciler, işadamları, siyasetçiler, yerel yönetim temsilcileri, STK temsilcileri, kanaat önderleri, şehit yakınları, gaziler, terör mağdurları, öğrenci, kadın, işçi ve memur örgütleri ile doğrudan görüşmeler yaparak, farklı sosyal grupların ve ziyaret edilen yerlerde ikamet eden vatandaşların Çözüm Sürecine ilişkin görüş ve önerilerini yerinde dinleme imkânı bulmuştur.

04 Nisan - 13 Haziran 2013 tarihleri arasında Akil İnsanlar Heyeti Bölge Komisyonları düzenledikleri programlar kapsamında:

- 22.500 STK temsilcisi ile 168 toplantı,
- 19 ilde 3.510 vatandaşın katıldığı halk toplantıları,
- 54 toplantıda 1.524 yerel basın mensubu ile görüşme,
- 91 yerel TV kanalında mülakat,
- 72 noktada 1.335 kanaat ve dini önder ile toplantı,
- 28 üniversitede 5.600 öğrenci ve akademisyenle toplantı,
- 22 köy ve belde ziyareti,
- 50 işyeri, fabrika, çarşı ve esnaf ziyareti,
- 49 ilde şehit aileleri ve terör mağduru ailelerle görüşme,
- 4 ilde şehit yakınları ve gazi dernekleri ziyaretleri,
- 15 ilde kahvehane ziyaretleri,
- 7 ilde siyasi parti il başkanlıkları ziyaretleri,
- 42 ilde mülki makamlar, kolluk yetkilileri ve belediye başkanları ziyaretleri,
- 3 ilde cezaevi ziyareti,
- 30 ilde dini açıdan önemli ibadethane ile tarihi mekan ziyaretleri ve
- 1 ilde maden ocağı ziyareti

faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.

Akil İnsanlar Heyetinin Kamu ile İlişkisi:

Akil İnsanlar Heyeti uygulamasında kamunun rolü, Heyetin tüm ülke çapında gerçekleştirmeyi öngördüğü faaliyetlerde gerekli kolaylıkların sağlanması olarak sınırlandırılmıştır. Heyetin bu kapsamda kamu ile ilişkileri, iletişimi ve yürüteceği programların koordinasyon görevi Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı tarafından yerine getirilmiştir.

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, Akil İnsanlar Heyeti'nin gerçekleştirdiği faaliyetler ile ilgili olarak, Heyeti oluşturan bölge komisyonları ile komisyonların faaliyet yürüteceği İl Valilikleri arasında gerekli koordinasyonun sağlanması; komisyonların çalışmalarına ilişkin sekretarya, ulaşım, konaklama, yemek ve toplantı mekanlarının düzenlenmesi gibi temel hizmetlerin sunulması; acil ihtiyaç duyulan konularda komisyonlara

lojistik desteğin sağlanması ve komisyonların raportör taleplerinin karşılanması görevlerini yerine getirmiştir.

Heyet Çalışmalarının Hükümet Yetkilileriyle Değerlendirilmesi ve Raporlama:

Akil İnsanlar Heyeti, çalışma süresi boyunca hükümet yetkilileri ile 4 kez bir araya gelerek değerlendirmelerde bulunmuştur. Akil İnsanlar Heyeti uygulamasının başlatıldığı 4 Nisan 2013 tarihinde İstanbul Dolmabahçe Sarayında düzenlenen ilk toplantıdan sonra, 20 Nisan 2013 tarihinde Başbakan Yardımcısı Beşir ATALAY ile komisyon başkanları Ankara'da bir araya gelerek çalışmalara ilişkin görüş alışverişinde bulunmuşlardır.

Heyet üyeleri ile üçüncü toplantı 09 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul Dolmabahçe Sarayında gerçekleştirilmiştir. Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN başkanlığında diğer ilgili hükümet yetkililerinin katılımı ile gerçekleştirilen bu ara dönem değerlendirme toplantısına; komisyonların başkan, başkan vekili ve sekreterleri katılmış ve komisyonlar tarafından sahada yürütülen çalışmalardan elde edilen ilk izlenimler ile tespit ve öneriler yetkililere iletilmiştir.

Akil İnsanlar Heyeti üyeleri ile hükümet yetkilileri son kez 26 Haziran 2013 tarihinde İstanbul Dolmabahçe Sarayında bir araya gelmiştir. Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN Başkanlığında diğer hükümet yetkililerinin katılımı ile gerçekleştirilen bu toplantıya tüm Heyet üyeleri katılmış ve her bir komisyon gerçekleştirdikleri faaliyetleri, bölgelerinde Çözüm Sürecine yönelik edindikleri izlenimleri ve sürecin ileri aşamalara sorunsuz evrilmesine yönelik tespit ve önerilerini içeren Bölge Raporlarını hükümete sunmuştur.

Daha önce pek çok ülkenin çatışma çözümleri ile ilgili kapsamlı çalışmaları bulunan Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM, Akil İnsanlar Heyeti oluşturulması ve çalışmaları ile ilgili Komisyona sunduğu metinde şu değerlendirmede bulunmuştur:

"Kürt olmayanların barış için desteğinin nasıl sağlanacağıdır. Bunun için 'Akil İnsanlar' adı altında ilginç bir barış yapma aracı geliştirilmiştir. Diğer barış süreçlerinden farklı olarak Türkiye'de oluşturulan komisyon, daha çok barış duyarlılığını artırmak, barış ile ilgili hassasiyetleri dinlemek ve büyük ölçüde de halkın endişelerini gidermek için oluşturulmuştur. Belki de ders kitaplarına girecek bir girişim olan böyle bir Komisyon kurma bundan sonra da başka çözüm süreçlerinde de örnek olarak kullanılabilir.

Daha da önemlisi, 7 ***Akil İnsan Heyeti*** *raporlarını geçtiğimiz hafta Sayın Başbakanımız Recep Tayyip ERDOĞAN'a teslim etmiş olup, bu Türkiye için çok önemli bir kazanımdır. Türkiye'de halkımız ilk defa böyle bir süreçten geçmiş ve kendilerine barıştan ne bekledikleri sorulmuştur. Süreç, bildiğimiz gibi bazen büyük zorluklar altında ve ciddi tepkileri göğüsleyerek gerçekleştirilmiştir. Şimdi, Türkiye'nin önünde çok zengin bir bilgi ve tecrübe dosyası durmaktadır. Eğer bu dosyanın okuması iyi yapılıp ve uygulamalar için gerekli politik destek sağlandığında, önerilenlerin gerçekleştirilmesi ülkemizdeki çözüm süreci için çok önemli bir dönüm noktası olacaktır. Artık, 'bilmiyorduk' diyemeyiz. Halkımız barış ve uzlaşma için ne istediğini ve beklediğini söylemiş bulunmaktadır."*

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK ise konu ile ilgili şu hususa dikkat çekmiştir:

"Komisyondan önce akil insanlar ülkemizi karış karış geziyorlar ve bunlar gerçekten önemli çalışmalar yapıyorlar. Akil insanların dışında ben şöyle bir değerlendirme yapıyorum: Bu soruna ben katkı sunacağım." diyen toplumdaki her kesim akil insandır. Biz böyle

görüyoruz, yoksa biz burada şu anda görevlendirilmiş olarak değil, bizim dışımızda "Bu soruna ben katkı sunacağım." diyen herkese, toplum adına bu hastalığı kabul edip "Burada biz de varız, biz de katkı sunacağız." diyen herkese yüreğimiz, herkese gönlümüz, herkese Komisyon açık diye düşünüyorum ve açık olmalı." [274]

GÖK, bir başka toplantıda ise Akil İnsanlar Heyeti uygulaması ile ilgili şunları kaydetmiştir:

"Ülke deneyimleri önemli ama ilk günden iki ayı aşkındır bulunduğumuz nokta ilk gün de ifade etmiştim, aynı doğrultuda devam ediyorum. Kendi deneyimimizi oluşturmak, kendi ülke projemizi ortaya koyacak bir yapıya sahip olduğumuza göre ve akil insanlar da ilk kez dünyada böylesine bir hadisede bizim ülkemizin bir deneyimi oldu. Dolayısıyla birçok ülke bunu alabilir." [275]

Akil İnsanlar Heyeti Bölge Raporlarında; heyetlerin yerinde incelemeleri, bölgelerde çözüm sürecinin nasıl değerlendirildiği, çözüme ilişkin talep ve önerilerin neler olduğu, heyetlerin sürece ilişkin ortak değerlendirmelerine yer verilmiştir. Ayrıca bireysel olarak ek görüş belirtmek isteyen üyelerin İlave Görüşleri de yer almaktadır.

Bölgeler itibarıyla raporlarda yer alan değerlendirme ve sonuçlar bölgelerin alfabetik sıralamasına göre şu şekildedir:

1.Akdeniz Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti Raporunda Genel Değerlendirme Olarak:

- *"Şehirlerin yapısına göre süreçle ilgili fikirlerde değişiklik olsa da, genel eğilim benziyor.*
- *Toplumun çoğunluğu sürece destek vermeye hazır.*
- *Vatandaş sorunun sadece silahla çözülemeyeceği konusunda hemfikir.*
- *Batıya gidildikçe insanların Kürt sorununa ve yaşanmışlıklara yabancı olduğu gözleniyor.*
- *Vatandaşların fikirleri, oy verdikleri partinin görüşünden etkileniyor. Söylemlere partilerin söylemi yansıyor.*
- *PKK ile Kürtler farklı değerlendiriliyor. Genel olarak, PKK Kürtlerin temsilcisi kabul edilmiyor.*
- *Çektikleri sıkıntılardan dolayı Kürtlerle empati kuruluyor, ama silahlı mücadele mazur görülmüyor.*
- *Müzakerelerin sadece PKK ile yürütüldüğü algısı kaygı oluşturuyor, taviz veriliyor izlenimine yol açıyor. Galibiyet – mağlubiyet psikolojisi oluşturuyor.*
- *Yapılacak düzenlemelerin sadece PKK ile müzakere çerçevesinde değil, demokratikleşme bağlamında olması isteniyor.*
- *İki aylık süre boyunca, süreçle ilgili kaygılarda farklılaşma gözleniyor.*
- *Süreç konuşuldukça normalleşiyor.*
- *Mersin, Adana, Hatay gibi Kürtlerin ve farklı etnik kimliklerin bir arada yaşadığı şehirlerde bölünme kaygısı azalıyor.*
- *Sürece en fazla itiraz edenler bile "sorunun çözüldüğü bir Türkiye hayal edin" denildiği zaman aynı hayalleri koruyor.*
- *İnsanlar ortak hayaller ve ortak hedefler etrafında daha çabuk buluşuyor"*

[274] Komisyonun 09.05.2013 tarihli toplantı tutanakları
[275] Komisyonun 04.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

2.Doğu Anadolu Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti Raporunda Sonuç Olarak;

"Bizler ülkemizde yaşanan problemlerin Türk – Kürt, Alevi – Sünni problemi olduğunu düşünmüyoruz. Problemin temelinde başından beri bu ülkenin insanıyla üstenci bir ilişkiyi sürdürmeye çalışan baskıcı, dışlayıcı ve tasarlayıcı vesayetçi devlet yapısının, sivil ve asker bürokrasiye dayalı siyasal paradigmanın ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yakın geçmişe kadar uygulanan zalim ve insafsız devlet politikalarının yattığını düşünüyoruz.

Problem, devleti ve güvenliği esas alan bir yaklaşımdan kaynaklanmaktadır ve ülkemiz insanı artık bu anlaş yerine toplumu ve özgürlükleri esas alan bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Türkiye 21. Yüzyılda büyüme ve insan hakları açısından da örnek gösterilen bir ülke olabilme yolunda ilerlerken bu alanda var olan problemleri çözüme kavuşturmak zorundadır.

Bu sebeple başlatılan çözüm süreci son derece önemli. Çünkü çözüm süreci, bu ülkenin büyümesinin önündeki engelleri kaldırmanın, var olan problemleri çözebilme iradesinin zeminidir. Barış içinde ve birliğimizi muhafaza ederek hem bölgede hem de bütün dünyada Türkiye'nin daha etkin bir ülke konumuna gelesini sağlayacak bir sürecin başlangıcıdır. Ülkemizde ve bölgemizde istikrarın sağlanabilmesi, ekonomik yatırımların yapılabilmesi ve geleceğe umutla bakabilmemi açısından öncelikle silahların susması, güvenlik eksenli endişelerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Bu süreçle birlikte Türkiye'nin büyüyebileceğine, bölgeye huzur ve refah gelebileceğine, bölge insanının şu anda 3000 dolarlarda seyreden yıllık gelir payının onlarca kat artabileceğine inanıyoruz.

1. *Çözüm süreci, ayrılma değil, bir arada aydınlık yarınlara umutla bakabilme sürecidir.*
2. *Çözüm süreci, bir arada, eşit, kardeşçe, dostça yaşayabilme adına, geleceği hep birlikte kurabilme iradesinin cesurca ifade edilmesidir.*
3. *Türkiye'de yaşayan herkes artık bölünme endişelerini bir kenara bırakmalıdır. Çünkü bölge insanları bölünmeyi değil, demokratikleşme ekseninde eşit vatandaşlar olarak Türkiye'nin büyümesine katkıda bulunmayı istemektedir.*
4. *Silahların susması ve çatışma ortamının ortadan kaldırılması yolunda Kürt sorununun çözümüne yönelik adımlar, bölünme değil, barış ve huzur ortamımızın inşası anlamına gelir. Türkiye Toplumu bir bütün olarak kan ve gözyaşı istemiyor. Artık barışın hakim olması arzu edilmektedir.*
5. *Çözüm ve barış süreci devam ettirilmelidir. Bu sadece bir bölgenin değil, hepimizin meselesidir. Süreci her kesimin sahiplenmesini ve desteklemesini umuyoruz.*
6. *Türkiye geldiğimiz bu noktada eş zamanlı olarak hem yirminci yüzyıldan bugüne kadar aktardığımız demokrasi eksiğini gidermek hem de yirmi birinci yüzyılın yeni demokrasi ihtiyacına yanıt vermek şansını yakalamıştır. Siyasal demokrasi açısından çağ atlamanın eşiğindeyiz. Bu şansı ancak demokrasi koalisyonunu güçlendirerek ve demokratik merkezi destekleyerek gerçeğe dönüştürebiliriz"*

denilmiştir.

3.Ege Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti Raporunda Sonuç Olarak;

"Çözüm sürecine destek giderek artmaktadır, yakın gelecekte yüzde 70'lere varacaktır.

İlk atılacak demokratikleşme adımından sonra, her direncin kırılıp azalacağını, toplumda güvenin hızla yaygınlaşacağını söyleyebiliriz"

denilmiştir.

4.Güneydoğu Anadolu Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti Raporunda Sonuç Olarak;

"Çözüm süreciyle sonuçlandırılması hedeflenen Kürt sorunu, Kürt kimliğinin ret ve inkarının, Kürtlerin dışlayıcı ve ötekileştirici bir siyasi/üst kimlik ekseninde asimile edilmeye çalışılasının ve Kürtlere yönelik baskıcı politikalar izlenmesinin yarattığı bir sorundur. Yaklaşık bir asırlık tarihi derinliği olan bu sorun, çok uzun bir dönem görmezlikten gelindi ve yönetilebilir bir sorun olarak görülüp çözümü sürekli ertelendi. Ne var ki, çözümün ertelenmesi, sorunun boyutlarını ve alanını genişletti, aktörlerin sayısını artırdı ve yarattığı maliyeti yükseltti.

Giderek yönetilebilir bir sorun olmaktan uzaklaşan ve karmaşık bir hal alan bu sorunun çözümü doğrultusunda girişilen çözül çabaları bir şekilde sonuçsuz kaldı. Bugün Türkiye, önceki girişimlerle karşılaştırılamayacak kadar ciddi ve büyük beklentiler doğuran bir çözüm sürecini yaşamaktadır. Bir diğer ifadeyle, Türkiye, temel bir sorunuyla yüzleşme cesaretini göstermekte; demokrasinin ve özgürlüklerin alanını genişleterek bu sorununu çözmeye çalışmaktadır.

Kürt meselesinin getirdiği büyük maliyeti çok iyi bilen Türkiye toplumu, bu sorunun çözülmesinin Türkiye'de toplumsal barışın güçlenmesine, demokrasinin kökleşmesine, insan hakları standartlarının yükselmesine ve ülkenin ekonomik performansının kayda değer ölçüde büyümesine katkı sağlayacağının da farkındadır. Bu yüzden de çözüm sürecine büyük destek vermekte ve geleceğe daha fazla umutla bakmaktadır.

Yaşanmışlıklardan kaynaklanan nedenlerle çözüm sürecine en fazla destek veren Güneydoğu'da sürece yönelik ümit ve beklenti düzeyi çok yüksektir. Bununla birlikte, bölge insanı, tarihi tecrübelerin yarattığı devlete yönelik derin güvensizlik hissi nedeniyle, çözüm sürecine dair kaygılar da taşımaktadır. Kaygıların ana eksenini ise, sürecin kesintiye uğraması oluşturmaktadır. Çözüm sürecinin ilk günlerinde çok daha fazla olan bu endişelerin, sürecin bugüne kadar başarılı ilerlemesiyle önemli ölçüde azaldığını ve dikkatlerin artık Hükümetin demokratikleşme doğrultusunda gerçekleştireceği kapsamlı reformlar üzerinde toplandığını belirtmek gerekmektedir. Bu nedenle, Hükümetin, çözüme dair kararlılığını bir kez daha vurgulayarak, sembolik değeri olan adımları bir an önce atması ve yapacağı düzenlemeleri açıklaması, hem sürecin zarar görmemesi hem de Hükümetin sürece ne ölçüde sahip çıktığı konusunda var olan kuşkuları bertaraf etmek açısından büyük önem taşımaktadır. Böylece, bir yandan çözüme dair umutlar diri tutulacak, bir yandan da bütün bir toplumun sürece hazırlanması, hatta katılımı sağlanmış olacaktır.

Kürt meselesinde "sorun", devletin Kürtlere yönelik izlediği ret, inkar ve asimilasyon politikaları olmakla birlikte, "çözüm" sadece bu politikaların terk edilmesiyle sağlanacak gibi gözükmemektedir. Kütler açısından kalıcı bir çözüm için, siyası ve hukuki sistemin, özgürlük ve eşitlik temelinde adeta yeniden dizayn edilmesi şarttır. Bunun da ciddi bir toplumsal uzlaşıyı gerektirdiği açıktır. Ne var ki, son günlerde Gezi Parkı vesilesiyle yaşanan olaylar ya da Alevilerin hak ve özgürlük talepleri üzerinden toplumda yeni bir laik – dindar kırılması yaratılmak istenmektedir. Çözüm sürecinin, bütün toplumu kuşatan kalıcı bir barışla

sonuçlanmasını riske sokacak bu tür toplumsal çatışmalara izin vermemek ve farklı kesimlerin taleplerini gözeterek sürece yürütmek gerekmektedir"

denilmiştir.

5.İç Anadolu Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti Raporunda Heyetin Önerileri Olarak;

"Heyet, farklı görüşteki kişilerin bir araya gelmelerini sağlamıştır; ancak bundan sonra da bu farklı kesimlerin birbirleriyle konuşmasının sağlanması gerekir. Bu çerçevede yerel yönetimlere, yereldeki akil insanlara ve sivil toplum kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir.

Sorunların ekonomik boyutu çok önemlidir; konu bu açıdan da ele alınmalıdır. Güneydoğu'ya fazlasıyla yatırım yapıldığı iddiası bulunmakta, teşvik ve yatırımların Orta Anadolu'ya da yapılması istenmektedir.

Kürtlerin ve Alevilerin kimliklerin tanınması ve demokratikleşme konusundaki beklentileri diğer kesimlere oranla daha yüksektir. Süreci desteklediğini ifade eden diğer bazı kesimler ise, konuyu geniş kapsamlı bir demokratikleşme çabasından çok, çatışmasızlıkla ilişkilendirmektedir. Demokratikleşme konusunun sadece Kürt ve Alevilerin hakları olarak algılanması, Orta Anadolu'da desteğin azalması yönünde bir etki doğurabilir; dolayısıyla meselenin tüm kesimlerin hak ve özgürlüklerin kazanılması, vesayet rejiminin tümüyle tasfiye edilmesi olarak anlatılması gerekir.

Dış düşmanlar konusu, süreci destekleyenin de endişeli destekleyenin de diline ve beynine hakim olmuş durumdadır. Türkiye'nin çok sayıdaki ikili ve çok taraflı dış ilişkileri ve stratejik anlaşmaları ile bu anlayış arasında uyumsuzluk bulunmaktadır; dolayısıyla bu anlayışı değiştirecek çalışmalar yapılmalıdır.

Her türlü sorunun çözümünde hala "devlet"e bakma alışkanlığı bulunmaktadır. Bu nedenle il ce ilçelerdeki idari ve mülki amirlerin daha özenli seçilmesi gerekir.

Simgelerin toplumdaki kamplaşmalarda büyük önemi bulunmaktadır; tahrik edecek biçimde bunların kullanımından imtina edilmesi gerekir.

Anadilde eğitim, (Türkçe'nin herkes için ortak dil olacak tedbirlerin alınması kaydıyla) yer isimlerinin eski hallerine dönmesi gibi konular rahatsızlık konusu değildir; dolayısıyla bu konularda hızla adım atılabilir. Ayrıca, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi konusunun Bursa ya da Çanakkale'ye, Yozgat ya da Muğla'ya da avantaj getireceğinin anlatılması gerekir.

Siyasi dilin değişmesine ihtiyaç büyüktür. Başbakan'dan da daha yumuşak ve kapsayıcı bir dil eklenmektedir. Aynı şekilde BDP sözcülerinin de kaygıları giderecek bir dil kullanmaları önerilmektedir.

Kadınların sürece bakışı daha olumlu, doğal ve sahicidir. Kadınları sürece dahil edecek özel çalışmalara ihtiyaç vardır.

Çözüm süreci ile başkanlık sisteminin iç içe geçmesi, sürece yönelik kuşkuları artırıcı bir etki yaratmıştır. İki konu arasında bağlantı olmadığı sıklıkla ifade edilmelidir.

Bölünme kaygılarını giderecek, 'ortak yaşam iradesi' savunulmalıdır. Bu çerçevede Kürt – Türk evlilikleri, göçler sonucu birlikte yaşama alışkanlıklarının gelişmiş olması, Kürtlerin sadece Güneydoğu'da yaşamıyor olmaları gerçeği ile Kürtlerin zaten bölünmek istememeleri daha güçlü biçimde ifade edilmelidir.

Süreç karşıtlarının tezlerini üzerine bina ettikleri "pazarlık" kavramı, sosyo-psikolojik engellerin aşılmasında en çok üzerinde durulması gereken kavramdır. Hiçbir pazarlık yapılmadığı, tam şeffaflığın eşyanın tabiatı gereği olamayacağı, ama kimsenin Hükümet'e ve Başbakan'a güçlü – demokratik Türkiye ideallerinin ve inançlarının aksine bir şey

yaptıramayacağı, toplumun onurunu, gururunu zedeleyecek hiçbir adım atılmayacağı özenli bir dille belirtilmeli, karşıt propaganda ve ajitasyona fırsat verilmemelidir.

Süreç karşıtlarının 'pazarlık' tezlerinden en fazla etkilenenlerin 30 yıldır resmi tezlerden de en çok etkilenen kimseler oldukları göz önüne alındığında, yaşanan sorunlarla ilgili olarak halkın aydınlatılması büyük önem taşımaktadır. Gerçek şehit sayımızın ve dağda öldürülenlerin gerçek rakamının bilinmesi bile bu insanların fikirlerinde büyük değişiklik yapacaktır.

Anayasa tartışmalarının, vatandaşlık ve millet tanımlarının herkesin rızasını alacak biçimde, sağlıklıca yapılmasının önemi ortadadır. Toplumun anayasa, demokrasi, insan hakları ve kimlik sorunlarındaki duyarlılığın arttırılması çok önemlidir. "Konuşan, sorunlarını demokrasi içinde çözen, yaralarını kendisi onaran bir Türkiye" anlayışının yeni Türkiye'de temel anlayış olacağı belirtilmelidir.

Kaygılarla baş etmenin yolu, yangına körükle gitmek, kaygı temalarını sürekli gündemde tutmak, insanların kaygılarını büyüten bir konuma yerleşkem değil, sürece güveni artırmaktır. Güven de toplumun güvendiği kimselerin net ve emin, tavır ve konuşmalarıyla, provokasyonların önüne geçilmesiyle sağlanır. Demokrasi ve insan hakları, her türlü süreç karşıtı söylemin panzehiridir"

denilmektedir.

6.Karadeniz Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti Raporunda Sonuç ve Öneriler Olarak Özetle;

- Hesaplaşma değil, helalleşme söyleminin önemli olduğu,
- Çözüm sürecinin heba edilmemesi gereken tarihi bir fırsat olduğu,
- Asıl sorun çözücü gücün demokrasi olduğu,
- Sivil ve demokratik bir anayasa olmaksızın kalıcı bir çözüm bulmanın mümkün olmadığı,
- Sorunun aynı zamanda demokratikleşme ve insan hakları standardının yükseltilmesiyle de doğrudan ilgili olduğu,
- Halkın görüşlerinin alınmasına ve sivil toplum kuruluşlarının katkısının sağlanmasına devam edilmesi gerektiği,
- İnsanların süreci takip etmelerine imkân veren sağlıklı bilgi akışının sağlanması gerektiği,
- Siyasetçilerin net mesajlar vermesi, ülke bütünlüğüne vurgu yapmalarının Karadeniz halkının zihnindeki soru işaretlerinin giderilmesine katkı sağlayacağı,
- Hükümetin kırmızı çizgi ve hassasiyetlerini net şekilde ortaya koyması gerektiği,
- Çözüm sürecine ilişkin algının iyi yönetilmesi gerektiği,
- Sürece zarar vermeyecek şekilde muhalefet ve Parlamento ile bilgi paylaşımına gidilmesinin yararlı olacağı,
- Toplumda ön yargıları ortadan kaldıracak çalışmalar yapılması gerektiği,
- Karadeniz Bölgesinde varolan ihmal edilmişlik algısının giderilmeye çalışılması gerektiği

ifade edilmiştir.

7.Marmara Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti Raporunda Heyetin Önerileri Olarak Özetle;

Kısa vadede;

Halkın süreçle ilgili bilgilendirilmesi için kitapçık, web sitesi, sosyal medya ve kamu spotları gibi araçların kullanılabileceği, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mesajlarının önemli olduğu, ölümcül hastalığa yakalan tutuklu ve hükümlülerin durumuna uygun çözümler geliştirilmesi gerektiği, köy koruculuğunun dönüştürülmesi ile ilgili düşünsel hazırlık yapılması gerektiği, mayınların temizleneceğinin taahhüt edilmesi gerektiği, kamuoyuna bölgede devam eden güvenlik ile ilgili çalışmalar hakkında doyurucu bilgiler verilmesi gerektiği, sembolik açıdan önem taşıyan güven artırıcı uygulamalar yapılması gerektiği, çözümden herkesin avantaj elde edeceğinin anlatılması gerektiği, çatışmalarda yaşamını yitirenler, şehit ve gazilere dönük sürekli ve düzenli bilgilendirme ağı kurulması ve her türlü desteğin sağlanması gerektiği, eski dönemin dili, söylemleri ve kavramlarıyla konuşulmamaya özen gösterilmesi gerektiği, yurt dışında yaşayan vatandaşların bilgilendirilmesi gerektiği, milli eğitim müfredatının yeniden ele alınması gerektiği, yargı reformuna dair yasalaştırma faaliyetlerine devam edilmesi gerektiği ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na konulan çekincelerin yeniden değerlendirilmesi gerektiği kanaati belirtilmiştir.

Orta ve uzun vadeye ilişkin olarak da; sosyal politikalar, özgürlükçü, çoğulcu ve katılımcı bir anayasal çerçeve, mevzuatta yapılması gereken değişiklikler başlıklarında önerilerde bulunulmuştur.

IX. BÖLÜM: CEZA İNFAZ KURUMLARINDA İNCELEME YAPMAK AMACIYLA KURULAN ALT KOMİSYON RAPORU

1. ALT KOMİSYONUN OLUŞUMU

Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu, 06.06.2013 tarihli 11'inci toplantısında aldığı 2 No'lu karar ile; "Ceza İnfaz Kurumlarında İnceleme Yapmak Amacıyla bir Alt Komisyon Kurulmasına ve Alt Komisyonun gerekli hallerde Ankara dışında kendi belirleyeceği illerde de inceleme yapmasına" karar vermiştir.

2. ALT KOMİSYONUN ÜYELERİ

Başkan: Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER

Üye: Adana Milletvekili Fatoş GÜRKAN

Üye: Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU

3. ALT KOMİSYONDA GÖREVLENDİRİLEN UZMANLAR

Alt Komisyonda;

Adalet Bakanlığı'ndan Hâkim Tahir YİĞİTEL, TBMM Yasama Uzmanları Halil İbrahim BAYAR ve İlhan YÜCEL görev almışlardır.

4. ALT KOMİSYONUN YERİNDE İNCELEME YAPTIĞI CEZA İNFAZ KURUMLARI

Alt Komisyon;

- Sincan F 2 Nolu ve Sincan Kadın (07/06/2013),
- Bolu F Tipi (13/06/2013),
- Diyarbakır D ve E Tipi (14/06/2013),

- Tekirdağ F 1 ve F 2 Nolu (21/06/2013) ve
- Antalya Alanya L Tipi Erkek ve L Tipi Kadın (28/06/2013) Ceza İnfaz Kurumlarını ziyaret etmiş, bu kapsamda tutuklu ve hükümlülerden hasta olanlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Ceza İnfaz Kurumları ve görüşülenlerin sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Tablo 5:İnceleme Yapılan Ceza İnfaz Kurumları

TARİH	CEZA İNFAZ KURUMLARI	GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİ SAYISI
07.06.2013	Sincan F 2 Nolu	3
07.06.2013	Sincan Kadın	3
13.06.2013	Bolu F Tipi	7
14.06.2013	Diyarbakır D Tipi	11
14.06.2013	Diyarbakır E Tipi	1
21.06.2013	Tekirdağ F 1 Nolu	6
21.06.2013	Tekirdağ F 2 Nolu	1
28.06.2013	Alanya L Tipi Erkek	4
28.06.2013	Alanya L Tipi Kadın	6
	TOPLAM	**42**

Özet olarak 5 ilde 9 cezaevinde toplam 42 kişi ile görüşülmüştür.

Sincan F 2 Nolu Cezaevinde; Özkan KART, Hamit BABAT ve Hasan ALKIŞ,

Sincan Kadın Cezaevinde Hicran BİNİCİ, Sermin DEMİRDAĞ ve Nedime YELDAN,

Bolu F Tipi Cezaevinde; Rıdvan ÇELİK, Sakıp HAMZA, İdris ÇALIŞKAN, Nesimi ÖZKAN, Mehmet Şirin BOZÇALI, Cesim KAHRAMAN ve Mehmet Ali ÇELEBİ,

Diyarbakır D Tipi Cezaevinde; Faysal SARIYILDIZ, Ümit AYDIN, İbrahim AYHAN, Mehmet Sait YILDIRIM,Bayram ALTUN, Halil GÜNEŞ, Senani GÜNER (Selanik ÖNER), Ersan NAZLIER, Bahattin SOLHAN, İzzet TURAN ve Mehmet Emin ÖZKAN,

Diyarbakır E Tipi Cezaevinde; Selma IRMAK,

Tekirdağ F 1 Nolu Cezaevinde; Serdar ARSLAN, Abdullatif SÖNMEZ, Erhan ÖZEL, Davut AKGÜL, Hayrettin BEŞTAŞ ve Veysi ADO,

Tekirdağ F 2 Nolu Cezaevinde; Erhan KAYA,

Alanya L Tipi Erkek Cezaevinde; Diyabettin TURHAN, Soncan GEDİK, Neşet GÜVEN ve Mehmet Sıddık BİÇER,

Alanya L Tipi Kadın Cezaevinde; Songül BAĞATIR, Zeynep ERDEM, Yıldız DÜNDAR, Yazgül YILDIZHAN, Ratibe BATMAZ ve Hülya DİKMEN ile görüşülmüştür.

5. PKK VE KCK DAVALARINDAN TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN GENEL OLARAK ÇÖZÜM SÜRECİNE YAKLAŞIMLARI

Alt Komisyonun görüştüğü PKK ve KCK Tutuklu ve Hükümlüleri Özet Olarak;

- Çözüm Sürecine olan destek ve beklentilerini vurgulayarak yapılan çalışmalara değer verdikleri ve çalışmaları önemsedikleri, güçlü liderlerin bulunmasının önemli olduğu, sorunun çözümü için bunun büyük bir şans olduğu,

- TBMM bünyesinde bir Komisyon oluşturulmasının çok önemli olduğu, buna çok değer verdikleri ve çok anlamlı buldukları,

- Yüz yıllık bir sorunun çözülmekte olduğu, sorun çözülürken istikrar, uyum ve ahengin önemli olduğu,

- Öcalan'la yapılan görüşmeler ve Öcalan'ın sürece dönük açıklamalarının cezaevlerinde olumlu karşılık bulduğu, güven ortamının oluşmasına katkı sağladığı,

- 1999'dan farklı olarak cezaevlerinde süreç bağlamında karşıt bir görüş ve farklı eğilimlerin gelişmesinin bu dönemde söz konusu olmadığı,

- Karşılıklı hassasiyetlerin olduğu,

- Barış ve kardeşlikten bahsedildiği, bu savunuluyorsa bunun pratikte, yaşamda yerini bulması gerektiği hususlarına vurgu yapmışlardır.

6. ALT KOMİSYON ÇALIŞMALARI SIRASINDA ÜYE MİLLETVEKİLLERİ İLE PKK VE KCK DAVALARINDAN TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN BAZI KONULARDA GÖRÜŞLERİ

6.1. "Eşit Vatandaşlık" Hususunda;

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER; herkesin bu memleketin insanları olduğu, bundan sonra bir tek bireyin ölmesini istemedikleri, herkesin bu ülkede eşit yaşayacağı, bir Türk hangi hakka sahipse bir Kürt, bir Alevi, bir Sünni'nin de ortak vatanda, eşit vatandaşlık temelinde yaşayacağı, demokratik hakların verilmesinin bir lütuf olmadığını,

Kimsenin artık acılarını yarıştırmayıp ortaklaştırıldığı bir yeni başlangıca ihtiyaç olduğu, bu ülkenin hepimize ait olduğu, kimsenin kimseye üstünlüğünün olamayacağı, kimsenin ırkından, dininden, mezhebinden, yaşam tarzından dolayı değerli ya da değersiz olmadığı, ortak vatanda artık hep birlikte eşit vatandaş olarak yaşamak istedikleri, AK PARTİ olarak da demokratik cumhuriyet anlayışlarının bu olduğunu ifade etmiştir.[276]

İbrahim AYHAN:

" Kürtler barış içerisinde kardeşçe, eşit bir şekilde bir arada yaşamak istiyor ama bu eşit yaşayışın onursuzlaştırılarak, itibarsızlaştırılarak yeniden birtakım politik yaklaşımlara kurban edilmesine kesinlikle müsaade edemeyeceğim bir olgunlukta…

Kürtlerin Türklerle beraber yaşama iradesi ve yaklaşımı Türklerden daha fazladır, bu da var. Dolayısıyla, biz bir barış içerisinde, kardeşlik hukuku içerisinde ama eşit, ama özgür, ama demokratik bir ortamda yani böyle klasik, işte böyle, ağabey kardeş ilişkisi bağlamından koparılıp onun üzerine bir eşit birlikteliği esas alan hukuk üzerinden bunun gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünüyoruz, beklentimiz" [277] şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

6.2. "Hasta Tutuklu ve Hükümlüler" Hususunda;

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER; cezaevindeki hasta tutukluların tedavilerinin dışarıda, ailelerinin yanında yapılmasının çok insani olduğu, bunu AK PARTİ olarak da Çözüm Komisyonu olarak da önemsedikleri, bir helalleşme döneminin başladığı, bu çerçevede cezaevindeki sorunun da sona erdirilmesi gerektiğine inandıkları,

Bürokratik bir sistem ve oligarşinin olduğu ama aldıkları bilgilerle Adalet Bakanlığı ve Hükümeti harekete geçirip;

[276] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[277] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları

"Bakınız, ölmek üzere olan, ağır hasta olan bu tutuklular var, bu insani bir dramdır. Bu konuda yapılması gereken adımlar bunlardır, ivedilikle atılmalıdır."[278] önerisinde bulunacaklarını,

Öncelikle ölümün eşiğine kadar gelmiş, artık burada kendine bakamayacak durumda olan hasta tutukluların durumlarını ivedilikle iyileştirmeyi çok önemsedikleri, bu konuda Adalet Bakanlığı ile görüşme hâlinde olduklarını ifade etmiştir.[279]

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU:

"Bu konuda iyileştirici bazı yasal tedbirler alınması gerektiğini düşünüyoruz. Bununla ilgili, sanıyorum Metris Cezaevinde bir revir olayı oluşturulmuş."[280] şeklinde görüş beyan etmiştir.

Sermin DEMİRDAĞ; sürecin biraz daha hızlandırılması gerektiğini düşündükleri, hastaların öncelikli olduğu, hasta arkadaşlarıyla ilgili olarak istendiğinde bürokratik engellerin aşılabileceğini düşündüğü, Sayın Başbakanın daha cesur adımlar atabilecek bir lider olduğunu ifade etmiştir.[281]

Özkan KART; bu süreçte dışarıda insanların ölmediğini, bu durumun "Ne güzel, düğün yeri gibi, çok güzel, anlamlı" olarak ifade edilebileceğini; ama insanların cezaevinde öldüğünü, hasta arkadaşlarının kendi çıkacakları günlerini değil, çözüme dair bir şeyleri saymaları gerektiğini; arkadaşlarının öleceği günü saymak istemediklerini,

Çözüm sürecini zaman zaman tartıştıklarında oradaki 100 arkadaşının da ne zaman bir araya gelseler: "Hasta arkadaşlarımız bırakılmadı, ne oldu?" dedikleri; ancak kendilerinin "Bütün bir süreci hasta insanlara bağlamayalım. İyi bir süreçte ilerliyor" dediği; ama dönüp dolaşıp karşılaştıkları şeyin: "Hasta arkadaşlar bırakılmadı, ben bu sürece nasıl güveneceğim?" olduğu, hasta arkadaşları için ring araçlarının modernizasyonunun önem arz ettiği ve 15-20 arkadaşının ağır hasta olduğu,

"Hasta arkadaşlarımız toplumun her kesiminde belki de vicdani bir karşılığı vardır, rahatsızlık yaratıyordur, inanıyorum, doğrudur ama biz onu geçmiş bir durumdayız, onun acısını çekiyoruz. Yani her gün yüzleşmek, her gün karşılaşmak, hastalıklarını duymak, bu bizim açımızdan ağır. Bu Komisyon belki de o anlamda bir mesafe alabilir. Doğru, bazı işaretleri alıyoruz, bürokrasinin direnişini de biliyoruz ama aşılmamış sorunlar yok ki, neler aşıldı, bu niye aşılmasın ki? Daha katı, adını "vesayet" koyduğunuz bürokrasiler aşıldı."

Diyerek akil insanların da halkı dinledikleri, onların da her yerde aynı talebi yani hasta arkadaşlarının durumunu dinledikleri, şimdi "Bu konuda bir şeyler olacak" denildiği; ama

[278] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[279] Alt Komisyonun 13.06.2013 tarihli Bolu F Tipi Cezaevi Tutanakları
[280] Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları
[281] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları

kendileri açısından işin yalancı çoban meselesine döndüğü, hasta arkadaşlarına dair inançlarını kaybetmeye başladıklarını ifade etmiştir.[282]

Hicran BİNİCİ; şu an en öncelikli beklentilerinin hasta arkadaşlarının durumu olduğunu ifade etmiştir.[283]

Selma IRMAK:

"Acil olan, cezaevinde bizi acıtan, hasta arkadaşlarımızın durumudur. Yani bunu hiçbir vicdan kaldırmaz, bunu "insanım" diyen bir insan bunu kaldıramaz. Derler, yani bir insan yaşıyorken ideolojik olarak, kültürel olarak, siyasal olarak sizden ayrıdır, bir insandır ama öldükten sonra o insanlığa aittir. Şimdi o insanlar gerçekten ölüm aşamasındadır. Çıksalar da birkaç ay sonra belki de hayatlarını kaybedeceklerdir."[284] demiştir.

İbrahim AYHAN:

"*Cezaevindeki hasta tutuklu arkadaşlar, yani çok basit bir şeydir aslında, çok rahat ve bir irade beyanıyla yapılabilecek şeylerdir."*[285] demiştir.

Bayram ALTUN:

"Hasta arkadaşların durumu böyle en acil, en yürek burkucu bir konudur. O yüzden, hızla, mümkünse, bürokratik engeller aşılarak böyle gerçekten rahatlama yaratacak adımların atılmasını bekliyoruz."[286] demiştir.

Halil GÜNEŞ:

"Aslında bu hastaların durumunun siyaseten gündeme gelmesine bile gerek yok, bu bir tartışma konusu yapılamaz. İnsani bir şey, vicdani bir şey, ahlaki bir şey ama bu bile bugün gündeme geliyorsa bu kadar hassasiyet de süreci daha da yorar."[287] demiştir.

İzzettin TURAN:

"*Aciliyet arz eden bizim kanser arkadaşlarımızdır, veremdir, sirozdur, yaşlı olan, onlara öncelik verilmesi. Ben kendi açımdan söyleyeyim: İnsan vicdani olarak zorlanıyor,"*[288] demiştir.

Latif SÖNMEZ:

"*Hasta arkadaşlarla ilgili belirttiniz, hakikaten bu önemlidir, politik bir meselenin dışında insani bir meseledir."*[289] demiştir.

---

[282] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[283] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[284] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır E Tipi Cezaevi Tutanakları
[285] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır E Tipi Cezaevi Tutanakları
[286] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[287] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[288] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[289] Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları

Hülya DİKMEN ise cezaevinde hasta tutuklular hususuna dikkat çekmiştir.[290]

Diyabettin TURHAN:

"*Hasta arkadaşlarımızın bırakılması için gerekli düzenlemelerin yapılması. Aslında mevcut yasalar dâhi ruhuna uygun ya da ruhuna değil de lafzına uygun bile uygulanırsa birçok hasta arkadaşımızın bugün dışarıda tedavisinin yapılıyor olması gerekir ama bu konuda mevcut yasalar bile doğru dürüst uygulanmamaktadır; bunun uygulanması gerektiğini düşünüyoruz."*[291] şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

6.3. "Sorununun Tespiti ve Çözümü" Hususunda;

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER; çözüm sürecini kendilerinin "helalleşme süreci" olarak gördüklerini, helalleşmenin hesaplaşma ve yüzleşmeyi de içerdiğini, dağdakiler ve cezaevindekilerin yeniden topluma kazandırıldığı bir süreci birlikte yaşamayı istediklerini belirtmiş;

" Bir de şu algı da doğru değil: Bu bir pazarlık süreci değil. " Hadi ben çıktım, sen de adım at." Yani bu iki tarafa da haksızlık olur hem " al ver" süreci olmadığını söylüyoruz…

Başbakanımızın söylediği bir söz var, o çok eleştirildi. " Savaşın kazananı olmaz, şerefli bir barışın da kaybedeni olmaz." Biz şerefli bir barış arıyoruz, kimsenin onurunun incinmediği, kimsenin yenilgi psikolojisine kapılmadığı, herkesin de artık bu ülkede hür ve eşit vatandaş olarak yaşadığı bir demokratik cumhuriyet inşa ediyoruz."[292]

" Bu sorunun artık her hâliyle bitmesi gerektiğine inanıyoruz, dağa çıkan insanlarımızın da yeniden topluma kazandırılmasını istiyoruz, silahlı mücadelenin bitirilmesini, siyasi mücadelenin önünün açılmasını istiyoruz. Dolayısıyla, bu sorunun bir parçası olan cezaevi sorunun çözülmesini istiyoruz. Tabii, bunlar tedricî olarak atılacak olan adımlarla gerçekleştirilebilir…

Otuz yıl savaşanların biraz daha sabırlı olması ama kangrenleşmiş bir sorunun çözümü konusunda da biraz daha aciliyet, bu ikisini dengelememiz gerekiyor. Bir güvensizlik sorunu var, her iki tarafın birbirine güvensizliği var.

Yani iki tarafın da algılarını yönetmek o kadar zor ki. Bu zorluğun farkındasınız. Dolayısıyla, bence güven sorunu ekseninde yapılacak olan söz ve davranışlardan herkesin kaçınması lazım".[293]

"*Çözüm süreci, bildiğiniz gibi Türkiye'nin şu an en önem verdiği bir süreç. Ya, bir otuz yıl daha savaşarak bu süreci götüreceğiz ya da oturup konuşarak, anlaşarak diyalogla bu sorunu çözeceğiz."*[294] şeklinde görüşlerini açıklamıştır.

[290] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları
[291] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Erkek) Cezaevi Tutanakları
[292] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[293] Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları
[294] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU:

"Biz, ne olursa olsun kurduğumuz masayı sonuna kadar ayakta nasıl tutabiliriz? Direneceğiz. İnşallah, çözüm yönünde de umutlarımız var. Tabii ki, bu çözümsüzlük Türkiye için de bir felaket, bizim için de bir felaket olacak, daha çok ölümler olacak, daha çok acı, daha çok gözyaşı olacak. Biz hiçbirimiz bunu istemiyoruz.

Tabii ki burada, şimdi bizim çok böyle bir beklenti içinde olduğumuzu da söyleyemeyiz ancak Türkiye'nin demokratikleşmesi bizim hepimizin arzusudur, bu sorunun çözümü kendisiyle birlikte bu sorunu da demokratikleşmeyi de birlikte yaratacaktır, bazı yasaların değişmesini birlikte getirecektir, bekliyoruz." [295]

Abdullah Öcalan 21 Martta biliyorsunuz bir manifesto yayımladı. Hepimiz ona bağlılığın temelinde, Kürtler bunu sevinçle karşıladı, bu sadece Diyarbakır'la da sınırlı kalmadı, Orta Doğu'daki siyasal dengeleri de bozdu. O nedenle, bir sevinç diyelim veyahut da bir özlem diyelim veyahut da bir umut yeniden yaratıldı. Belki Orta Doğu'da bazılarının da çıkarları bozulacak yani savaştan nemalananların da mutlaka bazı rahatsızlıkları olacaktır, belki de sabote etmek için birçok evrede de bazı olaylar da olabilir, Ama bizim problemler onlardan farklıdır, Birçok alanda ortak yanlarımız var, ayrılık noktalarımız çözülebilecek noktalardır. Biz zaten bu noktalar üzerinde yoğunlaşıyoruz, görüşmeler bu temelde gelişti ve devam edecek." [296] demiş ayrıca;

Herkesin, gerçekten haksızlığa uğrayan, mazlum ve mağdur duruma düşen her iki tarafın da elindeki geçmişle ilgili, geçmişi aydınlatacak bilgi ve belge ne varsa ortaya koyması gerektiğini,

Konuyu konuşacakları, çözmeye çalışacakları, "Öyle bir şey yapalım ki bir daha bu konuda geriye dönmeyelim, kim geriye dönerse taşlaşsın" anlayışıyla hareket edecekleri, kimseden bir şey saklamadıkları; ama bu süreci güçlendirecek desteğin sunulması, nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hususunda düşüncelerin ifade edilmesi, güzel günlerin herkesi beklediğine inandıkları, konuşa konuşa sorunları çözecekleri, süreci daha iyi anlamak, daha iyi analiz etmek için belki cümlelerini seçerek konuştukları, gerçekten silahın susmasının toplumda da bir umut ışığı yarattığı, bunun bir kültür, bir algı, güven olayı olduğu, hiçbir zaman karamsar olmadıkları, kötümser de olmadığı; ama her şey yarın olacak diye bir şeyin de olmadığı; ama umutla örüldükleri ve inandıkları, yasalardan çok toplumun, halkın önemli olduğu, halkın yüzde 80'inin destek verdiği, yüzde 15-20'nin de desteklemesini istediği, böyle daha iyi olabileceği düşüncesinin kendilerinde olduğu, yine de yolları kapatmış olmadıkları, çağrılarını her zaman yeniledikleri, her zaman ve herkese gideceklerini söylemiştir.[297]

Bunun yanında;

[295] Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları
[296] Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları
[297] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları

"Şimdi, her şeyimiz iç içedir yani Türkiye'yi büyütmek istiyorsak, büyük olmak istiyorsak, Orta Doğu'da söz sahibi olmak istiyorsak sadece bu sorunun çözümüne bağlıdır. Onun için kimsenin kimseye "Ben sana şunu yaptım, bunu yaptım." değil; hepimizin, halkımızın, toplumumuzun, geleceğimizin çıkarları bu sürece bağlı. Bu süreçte başarılı olursak Orta Doğu'daki siyasi dengelerin değişebileceğine inanıyoruz. Bugün, her ne kadar İran'da olsun, Irak'ta olsun, Suriye'de olsun yani bütün güç Türkiye'deki bu sorunun çözümüne bağlı, Kürt sorununun çözümüne bağlı. Yıllardır kanayan bir yaradır, bu Orta Doğu'nun sinesine saplanmış bir hançer gibi duruyor. Kim bunu çözerse lider de o olacak. Eğer Sayın Başbakan bunun çözümünü gerçekleştirirse…

Bazıları aksiyonları dışarıya vuruyor, görüyoruz ama bu sürecin akamete uğramaması için, sağlıklı yürüyebilmesi için tabii ki fedakârlıklar olacak. Bu fedakârlıklar karşılıklı çıkarlar üzerinde değil, gerçekten halkla birlikte bu acıları ortaklaştırarak çözüm sürecinin gelişmesini sağlamak istiyoruz. Yoksa, biz acıları artık yarıştırmayacağız. Bizim böyle bir amacımız da var".[298]

"Beş aydır cenaze yok. Bir konsensüs sağlandı, konuşuldu, herkes birbirinin söylemlerini dinledi, şu veya bu şekilde dinledi. O açıdan her iki tarafın da fedakârlık yapması gerekiyor. Şimdi, ne bizim isteklerimizin tümünü bu masada çözeceğiz ne de bir başkasının isteklerinin tümünü burada cevaplandıracağız ama önemli olan şu: Birbirini anlamak. Bu sürecin ilerleyebilmesi için hangi noktada katkı sunalım ki gelişsin, güç katalım ki gelişebilsin, bizim özellikle bu aşamada yaptığımız o.

Şu an bir barış dönemi yaşıyoruz. Şerefli bir barış için herkesin elinden geleni yapması lazım. Savaşın kazananı olmaz, şerefli bir barışın da kaybedeni olmaz. Yani bir kazan-kazan süreci bu. Kimse kimseyi yenilgiye uğratmış değil çünkü bizim düşmanlarımız yok yani suçlu vatandaşlar olabilir ama düşman vatandaş olmaz. Dolayısıyla, dağa çıkmış insanlar bu ülkenin çocuklarıdırlar. Hangi nedenle çıkmış olurlarsa olsunlar bu insanları yeniden kazanmamız lazım. Cezaevindeki insanlar bu ülkenin insanlarıdırlar.

Silahlı mücadele kendini tasfiye ederken siyasal mücadelenin önünü açacağız. Onun için gerekli olan anayasadır, yasalardır, işte "yol temizliği" diye tanımlanan düzenlemelerdir. Bunlar belirli bir takvime göre yapılacaktır, yapılmalıdır. Bu çözüm sürecinin hedefi bu. Yani PKK silahtan kendini arındırırken bu bir pazarlık süreci gereği değil ama aynı şekilde siyasetin önünün de açılabileceği…

Artık bu çözüm sürecinin başarıya ulaştırılması gerekiyor. Kim "süreci zamana yayayım, kandırayım, aldatayım" falan şey yaparsa vebal altında kalır ve kaybeden olur."[299] demiştir.

İbrahim AYHAN:

"Çözüm Komisyonunun kurulması, akil insanların toplumu aydınlatma, barış kültürünü yerleştirmeye yönelik çalışmaları ve benzeri birtakım demeçler, söylemler

[298] Alt Komisyonun 13.06.2013 tarihli Bolu F Tipi Cezaevi Tutanakları
[299] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları

Hükümette de böyle bir iradenin, Hükümette de böyle bir yaklaşımın olduğunu göstermiştir fakat toplumda da geçmişten gelen algılar, geçmişten gelen düşüncelerden kaynaklı, o mevcut sistemin toplumda yerleştirmiş olduğu zihinsel kodlardan kaynaklı olarak toplumda da müthiş derecede bir güven sorunu söz konusu…

Tarihî bir dönemden geçtiğimiz, tarihî bir süreçten geçtiğimiz noktasında sanırım, bu sürecin çözümüne dair kaygı duyan, bunu önemseyen herkes tarafından ortak olarak kabul edilen bir düşüncedir.

Özellikle İmralı eksenli geliştirilen, ifade edilen "Nevroz"da gerçekten manifesto niteliğindeki mektubun kitlelere deklare edilmesiyle ortaya çıkan şeyde vurgulanan öz: "Biz Türkiye'de silahların susmasını, fikirlerin konuşmasını, insanların demokratik bir sistem içerisinde, bir yaşam içerisinde yaşayabilmesini esas alıyoruz." vurgusunu öne çıkardı ve buradan hareketle müthiş de bir toplumda kabulü, toplumda bunun yansıması söz konusu oldu…

Bu mevcut pozitif havanın, bu mevcut sıcaklığın soğutulmaması, bu mevcut sıcaklığın kaybedilmemesi ve Türkiye'de de özellikle Orta Doğu'da kaynayan kazan misali, her şeyin birbiriyle iç içe girdiği ve birilerinin aslında birçok gelişmeyi tahrip edebildiği esnek, kaygan bir zeminde olduğumuzu düşünürsek, bunu göz önünde bulundurursak artık zamana çok fazla bu tür şeyleri yaymanın bizim aleyhimize olduğunu çok rahat bir şekilde görmek ve bunu gözlemlemek mümkündür…

Sizin de ona denk bir tutum ve davranış içerisinde olmanızı bekliyoruz. Gerçekten bu süreç heder edilmesin, bu süreci kaybetmeyelim, kaybetmek de istemiyoruz, artık yeter. Hani, empati klasik, klişeleşmiş, moda bir şeydir; bizimle empati kurun. Biz de sizinle kuralım ki tırnak içerisinde söylüyorum, biz-siz şeyi de doğru değil, yani birbirimizi anlayalım, birbirimizi gerçekten farklılıklarımızla, özgünlüklerimizle anlayalım.[300]" şeklinde görüş beyan etmiştir.

Mehmet Sait YILDIRIM:

"Her iki toplum açısından da şunu unutmamak lazım ki, bizim dışımızdaki her güç, yani Kürtler ve Türkler dışındaki, bu sorunun esas sahipleri dışındaki her güç olabilecek çözümden önce kendi çıkarını düşünecektir. Onun için, en dost dediğimiz güç bile, en iyi niyetli dediğimiz uluslararası güç bile bu çerçevede yaklaşacaktır, bunu iyi bilmemiz lazım. Onun için, bizimki iki toplumun, bu sorunu çözebilecek güçte, iradede olmamız gerekiyor…

Bin yıldır bu topraklarda Türkler, tamam, kader birliği yaptık beraber, bakın tarihimize nerede en zor durumda Kürt ve Türk ittifak yaptı, ikisi de o zorluğu atlattı. Bütün tarihimizi, yani belli dönemlerini sizler daha iyi biliyorsunuz. Bugün de aynı şeyi yapmak zorundayız. Bu barış süreci, çözüm süreci eğer biraz gelişecekse sanıyorum bu zorunluluğu biraz bilince çıkarmayla da alakalıdır. Bizim birbirimize ihtiyacımız var, birbirimizi güçlendirebiliriz, birbirimizi koruyabiliriz tarihte olduğu gibi, birbirimize dayanarak dış güçlere karşı kendi toplumsal, kültürel her türlü haklarımızı koruyabiliriz. Kardeşlik bizim,

[300] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları

her iki toplumun da yararınadır, sadece bir tarafın değil, yani gerçekten adilane bir barış ama…

Bizim kendi dışımızdaki geniş çevreleri bu sürece ikna etmemiz, katmamız gerekiyor, böyle bir sorumluluğumuz var ama kendimizde karşılıklı güven sorunu yaşamaya çalışırsak daha kötü olur." [301] değerlendirmesinde bulunmuştur.

Rıdvan ÇELİK:

"*Önemli olan, Kürt sorununun nihai ve adil bir temelde çözülmesidir. Kürt sorunu nihai anlamda çözülmediği zaman, talepler nihai anlamda bir sonuca bağlanmadığı zaman hiçbir şey değişmeyecektir yani hiçbir şey bu noktada sonuca ulaşmayacaktır yani bu sorun devam edecektir."* [302] demiştir.

Mehmet Emin ÖZCAN:

"*Herkesin bu sürece katkı sunması gerekir. Bu sorun Türkiye'nin sorunudur, Amerika'nın, Avrupa'nın sorunu değildir. Amerika, Avrupa kendi çıkarına bakar, bizim kendi sorunumuzu kendimiz çözmemiz gerekiyor. Bu konuda Meclise büyük sorumluluklar düşüyor, bu sorunun çözümüne yönelik Meclis önemli bir rol oynayabilir, sadece Kürt sorunu değil, Türk sorunu değil; hepimizin ortak sorunudur, Meclisin bu konuda önemli bir rol oynaması gerekiyor sorunun çözümüne yönelik, adım atılması gerekiyor.*

Bugün Kürt ve Türk halkları birlikte yaşamak istiyor, kardeşçe barış içerisinde yaşamak istiyor, buna katkı sunmak gerekiyor. Savaşın, çatışmanın, kavganın yararı yoktur, bir an önce bu sorunun çözülmesi gerekiyor, barışla noktalanması gerekiyor." [303] hususlarına değinmiştir.

Bayram ALTUN:

"*Bizim şu anda Türkiye'de ve Kürt sorunu bağlamında bir kavşakta olduğumuzu düşünüyorum. Bir tanesi umut yoludur, kalıcı bir çözüm ve barış yoludur, diğeri ise gerçekten bir felaket yoludur. Yani umuyoruz ve istiyoruz ki, beklentimiz de bu yönlü ki birinci şık, birinci tercih galebe gelsin ve bunun için de Kürt tarafı olarak, bunun içerisinde siyaseti aktif olarak yürüten bizler olarak da bu sürece büyük bir umutla, samimiyetle inanarak ve bunun başarısı için çalışacağımızı, çalıştığımızı, elimizden geldiği kadarıyla bu koşullarda, daha değişik koşullarda bunun mücadelesini vereceğimizi belirtmek istiyoruz. Ama bunun için de her şeyden önce bu sürecin aktörlerinin güçlü bir tutum sergilemesi gerektiğini düşünüyoruz…*

Bu sorunun özellikle Kürt ve Türklerin kendi içerisinde dış güçleri bulaştırmadan çözülmesini istemeyen, bundan rahatsızlık duyan birçok güç var yani İran'dan, İsrail'inden, Avrupa'sından, Amerika'sından herkesin. Olacaksa da bizim biraz inisiyatifimizle, yönlendirmemizle bizim de içinde olduğumuz bir şey de olsun gibi bir vaka var, siz daha iyi

[301] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[302] Alt Komisyonun 13.06.2013 tarihli Bolu F Tipi Cezaevi Tutanakları
[303] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları

biliyorsunuz, bu konudaki bilgi kaynaklarınız da daha fazladır. Bir de böyle yönü de var ama dediğim gibi, bu kaygılar vardır diye sürüncemede bırakmak, kaygılı yaklaşmak, yarım tutum almak, yarım tavır almak çok daha risklidir diye düşünüyorum. Hızla, zaman açısından, zaman kaybetmeden gerekli adımları atıp sonuçlandırmak gerekir. Yani bu tür provokatörlere zaman da fazla vermemek gerekiyor.

Bence bu süreç çok daha ciddidir, stratejiktir, altyapısı güçlüdür. Bu alan da muhatapların belli oranda birbirine veri temelinde gelişmektedir, bu çok önemlidir güvenlik temelinde gelişmesi…

Eğer silahlı mücadele bitiyorsa, bir nokta konuluyorsa o zaman siyasetin önünün tümden açılması gerekiyor. Güvenlik merkezli bir stratejinin tedbirlerinin, mekanizmaların, araçların artık devreden çıkarılması gerekiyor. Basit adımlar attığınız zaman yavaş yavaş bir güven de oluşur, güven biraz daha adımlarla oluşur. İyi niyet, tamam, bir noktaya kadar iyi niyet ama bir noktadan sonra da uygulamalar üzerinden güven pekişir, gelişir. Bence hızla bunların azaltılması gerekir." [304] demiştir.

Selanik ÖNER:

"Önümüzdeki süreci, sadece Kürtlerle Türkler değil, Türkiye'de bulunan tüm halkların yeniden bir ittifaka, bir anlaşmaya, bir birlikteliğe götürebilecek, hatta bu Orta Doğu'ya da bir model niteliği sağlayabilecek bir süreç olarak değerlendiriyoruz. Şimdi, düşünün, Kürt sorunu çözüldü ve Türkiye'de demokratik, siyasal bir yapı oluştu, halkların kardeşliği temelinde, herkesin kendi diliyle, diniyle, inancıyla, kültürüyle kardeşçe bir arada yaşadığı, kendi ekonomik imkânlarının paylaşıldığı bir Türkiye Orta Doğu'da lider olur, Orta Doğu'ya model olur; Suriye'ye, Irak'a, İran'a, Orta Doğu'nun her tarafına model olur. Dolayısıyla, bu model Orta Doğu'nun tüm halklarının çıkarına ve onların kurtuluşuna hizmet edebilecek bir model olur. Biz bu sürece böyle bakıyoruz." [305] şeklinde görüş açıklamıştır.

Selma IRMAK:

"*Bu çalışmayı çok önemsediğimizi söyleyerek önce başlamak istiyorum. Çok iyi bir iş yapıyorsunuz gerçekten. Anayasa çalışması kadar önemli, anayasa çalışmasından daha da önemli hatta. Çözüm sürecinin gelişmesi, geliştirilmesi, toplumun buna hazır hâle getirilmesi, karşılıklı önyargıların kırılması belirttiğiniz kalıcı, toplumsal, onurlu bir barışın temelini atacaktır. Yani bu olmaksızın bir barışı inşa etmek ya da bir anayasa en mükemmel anayasa olsa dahi onu oluşturmak mümkün değildir…*

Önemli olan sizin oluşturacağınız sistem ve bu sistem içerisinde oluşturacağınız argümanlar yani zapturapt altında değil, oluşturacağınız kültürle kendinizi koruma biçiminiz. Yani bunu eğer daha derli toplu bir rejim, demokratik bir rejim yaparsanız, isyan etme ya da birilerinin kaşımasına mahal vermeyecek bir sistem olarak oluşturursanız e, vallaha, dünyanın bütün güçleri de gelse oradan bir şey çıkmaz, olmaz ama böyle oldu. Yani o nedenle dış güçler de Kürtleri sürekli kaşıdı, doğru ama, kaşımaya müsait bir sorun vardı…

[304] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[305] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları

Keşke bu çözüm noktasına bugün değil yirmi yıl önce gelinmiş olsaydı, otuz yıl önce gelinmiş olsaydı, bu kadar kayıp olmazdan önce gelinmiş olsaydı daha az acı çeker, daha kolay barışırdık…

Kürt sorununun çözümü konusunda girilen süreç, müzakerelerin yakalanmış olması, çözümün müzakereler yoluyla çözümüne karar verilmesi yani oluşturulmaya çalışılması çok önemlidir, çok önemli bir fırsattır. Bunun kaçırılmaması için devletin daha önemli adımlar atması gerekiyor…

Ben masanın devrileceğine inanmıyorum. Ben, öyle bir noktaya gelindi ki artık, Araf'ı geçtik diye düşünüyorum, arada değiliz. Bu çok önemli bir nokta hem Kürtler için hem Türkler için. Ben çok umutluyum süreçten, çok ağır geçecek bizim için, çok sancılı geçecek belki ama Kürtlerin bu konuda elinden geleni yapacağına inanıyorum, hazırdır, çok büyük bir fedakârlıkla bu sürece katkı sunacaktır. Türk halkının da –ben Konya'da büyüdüm, Türk insanların arasında büyüdüm, o insanları tanıyorum, bozkır insanını biliyorum- asla yürekleri kinle dolu değildir, nefret duymazlar insanlardan ama algıları yönetilmiştir, algıları değiştirilmiştir. Şimdi, doğru bir bilgilendirmeyle ben onların da bu sürece katkı sunacaklarına inanıyorum.

Bizim için işte benim burada olmam… Hani "taraf" dediniz ya, ben kendimi taraf görmüyorum, ben sizin tarafınızdayım, sonuçta çözümün yanındayım. Ben ayrı bir şeydeyim, belki önerilerim olabilir, talep "Hani böyle olursa daha iyi olur." diyebilirim.

Toplumu önce ikna önemli. Toplumu ikna etmek için de söz yetmez, pratik adımlar gerekli."[306] hususlarına vurgu yapmıştır.

Latif SÖNMEZ:

"Kuşkusuz, bazen belki durma noktasına gelir, bazen tıkanmalar olabilir ama ortada gördüğümüz irade, yani bizim gördüğümüz irade, bu tür gelgitleri, bu tür sıkıntıları aşabilecek olan bir iradedir.

Bizce, bu sürecin olumlu gidişinin somut sonuçları görüldükçe, … sürece güvenin daha da artacağına inanıyoruz.

Başbakanımızın Baş Danışmanı Yalçın Akdoğan'ın açıklamaları olmuştu "Bundan sonraki süreç demokratik müzakere sürecidir." demişti, kendi yazısında yine belirtmişti. Yani, tabii, bu tür şeyler güven veriyor. Bunun somuta dönüşmesi daha da güveni artırır."[307] demiştir.

Erhan ÖZEL:

"Eğer, bir masa kurulmuşsa, bu masa çözüm için kurulmuşsa, sen karşıdaki insanı beğenmesen de, düşüncesini, görüşünü, tarih anlayışını beğenmesen de bu insanla bir sorunu çözüyorsundur. Bu gelecek içinse eğer, bu gelecekte, bu gemide hepimiz varsak, o zaman

[306] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır E Tipi Cezaevi Tutanakları
[307] Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları

bizim buna hepimizin daha onurlu geleceğimiz için daha mantıklı, daha göreceli, daha benimsenebilir bir ölçüyle yaklaşmamız gerekiyor." [308] hususunu belirtmiştir.

Davut AKGÜL:

"*Ben yirmi bir yıldır cezaevindeyim. Bütün barış süreçlerinin mümkün hâle geldiği dönemlere içeride tanıklık ettim. Bu dönemi geçmiş dönemlerden daha ümitli ve gerçekçi görüyorum."* [309] görüşünü dile getirmiştir.

Yıldız DÜNDAR:

"Bu sorun eğer şimdi çözülmezse önümüzde bir otuz yıl, altmış yıl daha sürecek. O bakımdan dediğim gibi çok zor bir aşamadan geçiyoruz. Hem gerek Hükûmet açısından gerekse bizler açısından da zor. O bakımdan her iki tarafından da hassasiyetlerinin göz ardı edilmemesi gerekir, en azından karşılıklı bir empati oluşturulması gerekiyor. Zaman zaman biz de bazı farklı refleksler gösterebiliyoruz, anlamayabiliyoruz, zaman zaman karşı taraf da böyle olabiliyor ama önemli olan ortak noktada buluşmak, insanların ölmemesini sağlamak ve bu ülkeyi gerçekten de daha demokratik, yaşanılabilir bir duruma getirmek. Şu an Batı'ya baktığımız zaman Batı bütün parasını, bütün ekonomisini kendi ülkesine, kendi insanlarına harcıyor ama bizim ülkemizde para savaşa gidiyor, insanların ölümüne gidiyor ve coğrafya yok oluyor. O bakımdan, savaşın durması aynı zamanda ülkenin kalkınması anlamına da geliyor." [310] şeklinde görüş beyan etmiştir.

Yazgül YILDIZHAN:

"*Bugünkü gelen süreç itibarıyla baktığımda olumlu olarak da değerlendiriyoruz. Elbette kaygı yaratan boyutları vardır. Bireysel olarak temkinli yaklaştığım boyutlar da vardır ama çok geç kalındığını da düşünüyoruz ki bu daha önce olması gerekiyordu.*

Bu kadar kanın akmasının, her iki halkın bu kadar sefalet içerisine düşmesi, isteyen insanlar değiliz ki emelimiz de oydu yani, kan dökmekten değil, daha çok barışçı bir ülkede yaşamak.

Sürecin gerçekten hem Türkiye açısından hem Orta Doğu açısından ve de Avrupa açısından olumlu olduğunu düşünüyorum ki, bu hem Türkiye'nin genel dış siyaseti olsun, iç siyaseti olsun ya da komşu ülkeler açısından olsun Türkiye açısından da bir gelişme sağladı, bu süreci aslında olumlu olarak değerlendiriyoruz.

Sürecin ruhu, üslubu olması gerekiyor, her iki tarafın da, tek taraflı düşünmemesi gerekiyor. Ama yani bunu yaparken bir bütünlüğü düşünmek gerekiyor." [311] demiştir.

Ratibe BATMAZ:

[308] Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları
[309] Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları
[310] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları
[311] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları

"Biz, artık insanların ölmesini istemiyoruz. Diyelim ki birileri "Evet, onların da anneleri babaları var, onlar da aynı acıyı yaşadılar." dediğiniz zaman ben çok duygulanmışımdır. Niye? Çünkü sonuçta sen aynı acıyı hissettiğini görebiliyorsun ve bu vicdanın sesinin yükselmesi gerekiyor özellikle Türkiye toplumu açısından da belirteyim. Bu yönü, eğer birbirimize kulak vereceksek, ben sorunsuz, sorunu ortak paydada buluşturacağımıza inanıyorum. Bir milliyetçilik üzerine oynayan, çağırıp bağıran insanların eline bırakılmayacak kadar değerli bir şeydir barış süreci. Bütün canını veren insanları ve onların arkasında acı çeken ve hasretlerini kendi içine gömen insanlara eğer ortak, kardeşçe bir gelecek vaat edeceksek bence en büyük kazancımızın toplum olarak bunun olması gerektiğine ben inanıyorum."[312] hususlarını vurgulamıştır.

Hülya DİKMEN:

"*İnsanların daha fazla empati yapabilmesi, devlet tarafından yapılan eksiklikler, PKK tarafından yapılan eksiklikler gelinen aşamada kardeşlik için artık karşılıklı düşünülüp hissedilmesi gereken şeyler neyse bunları halk nezdinde açığa çıkartmak gerekiyor."*[313] diyerek görüş açıklamıştır.

Nedime YELDAN; "Sarısabır" diyebileceği kadar sabırlı insanlar olmalarına rağmen, hâliyle kimi konularda daha da somut, daha erken taleplerinin olabildiği, beddua olarak söylenen bir Çin özdeyişinin; "Geçiş sürecinde kalasın" dediği, işte bu yaşanan sürecin de bir geçiş süreci olduğu, kendilerinin bunu da bildikleri, sürecin belki bir yılı, iki yılı, on yılı ya da yirmi yılı alacağı, belki almayacağı, bunun da elimizde olduğunu belirtmiştir.[314]

6.4. "Çözüm Sürecinin Cezaevlerinden Başlatılması" Hususunda;

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER:

"Bu çözüm sürecinin çok önemli bir ayağını tabii ki cezaevleri oluşturuyor. Sadece dağdaki insanlarımız değil, onların da bir an önce topluma kavuşmalarını, topluma yeniden kazandırılmalarını, siyaseten önünde engeller varsa mutlaka kaldırılmasını murat ediyoruz, çalışmalarımız bu yönde ilerliyor. Artık silahlı mücadelenin dönemi bitmiştir. Kimin ne talebi varsa bunu demokratik bir Türkiye'de siyaset marifetiyle hayata geçirebilmeli, herkes istediğini özgürce söyleyebilmeli"[315] görüşünü savunmuştur.

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU:

"Eğer iyileşme olacaksa, barış olacaksa ilk basamağını cezaevinden başlatalım ve öyle gidelim. Arkadaşlarımızın çoğu gitti, burada kalanları içeride tutmanın da çok fazla anlamlı olabileceğini düşünmüyoruz. Hepiniz politik nedenlerden dolayı buradasınız. Böyle bir ortamın gelişebilmesi için tabii ki yasalara ihtiyaç vardır. Biz bu yasaları Mecliste çıkarmanın çok zor olabileceğini de biliyoruz. Tabii ki biraz olgunlaştırma, her iki taraf da bu

[312] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları
[313] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları
[314] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[315] Alt Komisyonun 13.06.2013 tarihli Bolu F Tipi Cezaevi Tutanakları

olgunlaşmayı benimsedi."[316] dedikten sonra ayrıca her yerde süreçlerin cezaevlerinden başladığı, kendilerinin de bu sürecin cezaevinden başlamasını talep ettikleri, onun için, cezaevindekilerin ve arkadaşlarının birikimlerinden, deneyimlerinden de yararlandıkları, cezaevindekilerin sıradan insanlar olmadığı, kişisel kaygıları olmadığını da bildiklerini ifade etmiştir.[317]

Hasan ALKIŞ; çözüm Komisyonu olarak cezaevlerine gelmenin, hem kendilerini dinlemenin hem de bu çabanın iyi ve takdir edilecek bir şey olduğunu belirtmiştir.[318]

Nedime YELDAN; bu tarihsel sürecin gerçekten cezaevlerinden başlaması, en azından bu anlamda bir girişim yapılmasının kendilerini fazlasıyla moralize eden bir yön olduğuna vurgu yapmıştır.[319]

Ümit AYDIN; bu Komisyonun çalışmasını değerli, anlamlı buldukları, bu sürece de katkı sunacağına inandıkları, bu temelde yürütülen çalışmaların daha da genişletilmesi, toplumdaki tüm farklılıkların dikkate alınması gerektiğine inandıkları, ayrıca kendilerinin, cezaevleri dikkate alındığı için daha da bir anlamlı olduğuna değinmiştir.[320]

6.5. "Cezaevlerinin Sürece Bakış Açısı ve Yaklaşımı" Hususunda;

Özkan KART; en başından beri, yani 3 Ocakta Ahmet TÜRK'ün Ayla AKAT ATA ile birlikte adaya gittiği günden bu yana kendileri açısından bu sürecin tartışmasız, her yönüyle sahiplenilecek bir süreç olduğu, onu şuradan bildiklerini; bir tartışma, bir mutfak hazırlanmamışsa, sorun bir olgunluğa ulaşmamışsa, çözüme dair bir yol haritası belirlenmemişse böyle bir çalışmaya başlanmayacağı, böyle bir işin kamuoyuna deklare edilmeyeceğini tahmin edebildikleri, bu anlamda bir sıkıntı olmadığı; ama bütün bir toplumun buna hazır olabilmesi, inanması ve ikna olması gerektiği, tereddütler konuşuldukça tereddütlerin çoğaldığı; ama umut konuşuldukça umudun çoğaldığı, hangisi çoğalırsa onun kazanacağı, bu işin böyle olduğu, bu anlamda, o zaman, umudu konuşturabilecek şeylerin olması gerektiği, bunun da biraz iknayı gerektirdiğini belirtmiştir. [321]

Abdülhamit BABAT; gerçekten ilk kez belki de Türkiye'de sorunun çözümüne dönük böyle bir sahiplenme duygusu olduğu, daha önce de çözüme dönük girişimler olduğu; fakat pratik adımlara yansıma durumu olmadığı, söylemde güzel şeyler söylendiği; ama salt söylemle olmadığı, barış süreciyle gerçekten belli bir umut yaratıldığı, herkes tarafından sahiplenildiği ve çözüm sürecinin olumlu havasının cezaevine de yansımasının gerektiğini ifade etmiştir.[322]

Hasan ALKIŞ; Çözüm Komisyonu olarak cezaevlerine gelmenin, hem kendilerini dinlemenin hem de bu çabanın iyi ve takdir edilecek bir şey olduğu, gönüllerinin Türkiye'nin

[316] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[317] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[318] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[319] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[320] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[321] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[322] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları

geçtiği tarihî süreçte, CHP'nin de, MHP'nin de bu Komisyonda yer almasını, sorumluluk üstlenmesini istediği; yani Türkiye'nin kendi sorunlarını böyle kalıcı bir şekilde geride bırakarak önünü açacağı süreçte onların da Türkiye'nin bileşenleri olarak yer almasını istedikleri, bu anlamda onların yer almamalarının Komisyonun sorumluluğunu, rolünü daha da ağırlaştırmış olduğu, ama iradi olarak, kararlılık olarak belki de daha da güçlendirdiği, yani azmini daha da arttırdığı, kendilerinin aslında sürece sadece Kürtler açısından, sadece kendileri açısından da bakmadıkları, Türkiye'nin tamamı açısından, Türkiye'nin tam demokratikleşmesi sorunu olarak baktıkları, Türkiye'nin başta Kürt sorunu olmak üzere inançsal, etnik azınlıkların toplumsal her türlü sorunlarının artık çözüm zeminine girmesi, Türkiye'nin hamle yapması süreci olarak gördüklerinin altını çizmiştir.[323]

Sermin DEMİRDAĞ; kendilerinin de çok umutlu olduğu; yani ilk kez bu kadar çözüme yakın olduklarını hissettikleri, tüm umutlarının bu sürecin sonuçlanması yönünde olduğu, bu konuda emek veren herkesin ve verdiği emeğin çok değerli olduğu, bu anlamda zaten hiç kimsenin emeğinin boşa gideceğini de düşünmediklerini, insanların, halkın, herkesin bir an önce barış sürecine erişmek, bunun mümkün olduğunca en kısa sürede yapılmasını isteyeceğini, cezaevleri olarak sürecin tamamen arkasında oldukları, yürekten desteklediklerini, sürece karşıt bir düşüncelerinin olamayacağı, bu anlamda da bir an önce sonuçlanmasını umut ettiklerini dile getirmiştir.[324]

Serdar ARSLAN:

"*Her şeyden önce, Meclis bünyesinde böyle bir komisyonun oluşturulmasını biz değerli buluyoruz, önemsiyoruz bunu. En azından Meclisin barış gibi, Türkiye'nin, Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı projesi diyebileceğimiz bir sürece müdahil olması, iradesini ortaya koyması önemli. Tabii, beklentimiz daha fazla yani Meclisin daha fazla bu işe müdahil olması. Bu mesele, bir yerde siyaset üstü, tüm partilerin aslında, tüm Türkiye'nin sorunu olan ve yüz yıl hatta yüz yılın ötesinde de kökleri olan bir sorun. Biz bunun farkındayız. Sürecin yürütülmesi, siyasi sorumluluğunun alınması, bunları önemsiyoruz.*

Bu süreci belki de taşıyabilecek en önemli olgulardan birisi de güven, güven üzerinden yürüyecek."[325] demiştir.

Latif SÖNMEZ:

"*Bu sorunun çözümüne taraf olanlar kadar çözümüne karşı olanlar da mutlaka olacak çünkü sorun birçok nema da ortaya çıkarıyor. Bundan nemalanmak isteyen birçok kesim de var, bu da herkesin bildiği bir şey aslında ve bunlar süreci zorlayacaklar da, bunun da farkındayız."*[326] şeklinde görüş beyan etmiştir.

Zeynep ERDEM:

[323]Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[324]Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[325]Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları
[326]Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları

"Şimdi sizin gelip özellikle burada cezaevlerini dolaşmanız, süreç açısından hepimizin görüşünü almanızı önemsiyoruz, değerli buluyoruz; öncelikle bunu söylemek istiyorum

Elbette otuz, kırk yıllık bir süreç var ve bu sürecin bitmesi gerekiyor. Yani nihayetinde barışla sonuçlanması gereken bir süreçtir, bugün başlayan bir süreç değil aslında yıllardır bu süreç yürütülüyor."[327] demiştir.

Ratibe BATMAZ:

"İnsan hayatının her şeyden önemli olduğuna ben de inanıyor ve o inançtayım. Bir an evvel bu coğrafyada, bu ülkede hiçbir insan ölmesin…

Evet ben de inançlıyım. Bu sürecin bir 99 gibi olmayacağına inanıyorum…

Acıların ve ölümlerin üzerine de bir siyasetin yapılmaması gerektiğine de inanıyorum."[328] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Diyabettin TURHAN:

"Her şeye rağmen biz sürecin ciddiyetinin farkındayız. Bunun hem Kürt sorununun çözümünde hem Türkiye'nin demokratikleşmesinde hem de genel olarak bölgeyi nasıl etkileyebileceğini biliyoruz, tahlil edebiliyoruz, analiz edebiliyoruz. Bu konuda bir sıkıntı yoktur ama güven açısından ya da sürecin nasıl, nereye evrilebileceği konusunda bizim kaygılarımız var…

Hükûmet eğer elini çabuk tutmazsa, süreci hızlandırmazsa sabote etme, provoke etme durumu hızlanır. Ne kadar, gerekli olan adımlar, diyelim ki ikinci aşama deniliyor, bu aşamayı gerektiren adımlar ya da demokratik bir anayasa oluşturulması süreci hızlandırılırsa provokasyonlar o kadar azalır ama ne kadar süreç uzarsa, diyelim ki, savsaklanırsa, Hükûmet ağırdan alırsa diğer güçlerin ya da barışta çıkarı olmayan güçlerin devreye girmesi o kadar ihtimal dâhiline girer ve çok iyi niyetle başlatılan bir sürecin her iki tarafın da aleyhine sonuçlanmasını beraberinde getirebilir.[329] hususunun altını çizmiştir.

Mehmet Sıddık BİÇER:

"Eğer bir yerde dürüstlük varsa, bir yerde barış varsa orada insanlar birbirine taviz verecektir. Dünyanın her yerinde olduğu gibi bizde de olacaktır. " Yok ben taviz vermiyorum diğer arkadaşım veya diğer karşıdaki insanlar hep bana taviz versin..." Öyle bir barışın olmayacağını herkes biliyor yani dünyada birçok örnekleri var. Yani, hep koparan anlayışı olmaz. Eğer bir barış varsa, barışın başında dürüstlük lazım yani iki taraftan bahsediyorum sadece bir tarafı söylemiyorum. Bu, güveni kendisiyle beraber getirir ve güven sonuçta doğru bir barışa getirecek…

[327] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları
[328] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları
[329] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Erkek) Cezaevi Tutanakları

Cesaretli olmak zorunluluğu vardır, eğer cesaretli olunmazsa gene eskiye döneriz yani yirmi yıl önce konuştuğumuz şeyleri gene yeniden bugün başlayacağız, bugün konuşacağız.

Bu işten umutlu olduğumu belirtmek istiyorum fakat bazı eksiklikler vardır ama tabii ki hassasiyetler hep öne konulursa bilmem falan kesimin hassasiyeti bilmem şunun hassasiyeti… Hassasiyetlerle olmaz yani dünyada hiçbir barış hassasiyetler üzerinde kurulmamış, barışlar hassasiyetler üzerinde olamaz, mümkün değil. Tavizler üzerinde olur yani karşılıklı güçler birbirine taviz vererek olur.

Benim burada demek istediğim yani "taviz" derken öyle birbirine bir şey koparmak yoksa zorla birbirinden almak meselesi değil, insani olarak barışın gerektirdiği yerde işi sıkılaştırmamak açısından söylüyorum.

Zaten başkanımızın da söylediği gibi bu ülkenin sınırları içerisinde sorunu çözmek. Bu kelime zaten yetiyor her şeye" [330] demiştir.

6.6. "Aleviler" Hususunda;

Hülya DİKMEN:

"*Yine Alevilere karşı tutumda AKP bir yenilikçiliğinin olduğunu söyledi. En başta Dersim halkının şu anda bir beklentisi var. Ona göre somut yaklaşımlar olmalı. Şimdi Kürt sorunundan da bağımsız değil Alevilik sorunu. Bu sorunun çözümüne dair oradaki halkın beklentisini de o zaman Meclisteki şu andaki tartışmalara sizin Komisyonunuz da dahil somut cevaplar vermeye başlaması gerekiyor."* [331] hususuna değinmiştir.

Hasan ALKIŞ:

"Alevi aşağılanmasın… Alevi'den bahsedilirken ille de o cümlenin içerisinde hakaret olmasın ya da Sünni ile Alevi karşı karşıya getirilmesin." [332] hususuna vurgu yapmıştır.

6.7. "Demokratikleşme Çabaları, Terörle Mücadele Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Doğuştan Gelen Haklar, Ana Dilde Eğitim, Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi, İfade Özgürlüğü, Toplantı ve Gösteri Özgürlüğü, Siyaset Yapma Özgürlüğü, Siyasi Partilere Hazine Yardımı" Hususlarında;

Özkan KART; Ülkemizde güvenliğin salt baskı olarak algılandığı, güvenliğin, sorun yaratmamak ve sorun çıkmamak üzerine düşünülmesinin daha çözümleyici olabileceği, Büşra ERSANLI'nın tahliye olduğunda "En iyi güvenlik sistemi ana dilin serbest bırakılması." dediği, bunun Kürt sorunu için de öyle olduğu,

Taksim'den "tam demokrasi ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi" olmak üzere iki tane sonuç çıkardığı, bu olayın çözüm süreciyle de birleştiği, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu düzenlense bu kadar öfkenin birikmeyeceği, bütün

[330] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Erkek) Cezaevi Tutanakları
[331] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları
[332] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları

topluma bir yerlerden soluk aldırtmak gerektiği, yapılanların kendi sistemine uygun olduğu; ama bazı şeylerin zamanının geçirildiği, zamanının kaybettirildiği; yani zamanında atılmayan adımların tadının kalmadığı, bunun her gün ekmek verilmesi; ancak her gün ekmeğin tazesini değil bayatını yemeye, hiçbir gün taze ekmek yiyememeye benzediği,

2009'da da benzer bir sürecin başladığı, o zaman herkesin: "Acılar durdurulsun, bu süreç yürür." dediği, acıların durmasının bir yönünün sağlam olduğu ancak acıların büyümesini engelleyen şeyin cezaevlerine girişlerin devam etmesi olduğu, çıkışların da sağlanması gerektiği, cezaevleri boşalırsa gerisinin ağır ağır yapılacağını belirtmiştir.[333]

Soncan GEDİK:

"*Başbakanın bu son akiller toplantısında eğitime ilişkin ve bu seçim barajına ilişkin bir yaklaşımı vardı, eğitim olmaz demişti. Oysa biliyoruz ki, yani Kürt sorunu bu eğitim meselesi çözülmeden Kürt sorunu gerçek anlamda çözülmez.*

Diyelim demokratik kanalların açılmasından bahsederken yüzde 10 barajı hâlen önemli bir engeldir. Demokratik siyaset açısından dünyada eşi görülmemiş bir yükseklikte baraj söz konusu. Bu güveni vermek lazım. Güveni vermek açısından da hem eğitimdir hem seçim barajıdır hem Terörle Mücadele Yasası'dır.[334] şeklinde fikir açıklamıştır.

Ratibe BATMAZ:

"*Doğuştan gelen hakların bir bedelinin olmaması gerektiğine ben inanıyorum. Allah'ın verdiği bir şeyi insanların bunu senden alması veya sana yasaklaması hiçbir hukuki altyapısı yok ve biz bunun bedelini ödüyoruz. Yani, şu an diyelim ki ben bu dili istediğim için buradayım. Sonuçta bu bana yasaklandığı için ben bir tercih yapmak zorunda kaldım. Bu tercihlerin ortadan kalkabilmesi canların gitmesine gerek yok. Bunca insan kaybı bunun karşılığı değildi, gerçekten değildi ama sonuçta buna rağmen yine de ortak, onurlu bir ortak birliktelik yakalayacaksak herkes kendi acısını kendi içine gömebilmelidir. Ki, eminim öyledir yani hepimizin çabası bu yönlüdür. Genel anlamda da basından takip edebildiğimiz kadar daha çok çocuğunu kaybetmiş ailelerde, onlarda daha çok sağduyulu bir yaklaşım çıktı".*[335] demiştir.

Rıdvan ÇELİK:

"Anayasa temelinde de olmasa bile yasal temelde de yapılacak birçok şey var. Yani, ifade özgürlüğüdür, toplantı ve gösteri özgürlüğüdür, siyaset yapma özgürlüğüdür, seçim sistemidir, barajdır, hazine yardımıdır *yani bu konularda talebimiz bu sorunların çözülmesidir."*[336] konusuna vurgu yapmıştır.

İdris ÇALIŞKAN:

[333] Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[334] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Erkek) Cezaevi Tutanakları
[335] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları
[336] Alt Komisyonun 13.06.2013 tarihli Bolu F Tipi Cezaevi Tutanakları

"*Hastanelere giderken kelepçelerimiz açılmıyor ve tedavi olmadan geri dönmek zorundayız. Niye? Güvenlik gerekçesiyle."* [337] demiştir.

Nesim ÖZKAN:

"Kelepçe meselesi gerçekten resmen işkencedir. Yani, doktor endoskopi yapıyor, gözlerimden yaş geliyor, acı hissediyorum, elim bağlıdır." [338] demiştir.

Selma IRMAK:

"Anayasa çok ağır işliyor, belki onun farklı sebepleri var ama yasal düzenlemeler gündeme gelebilir.

Hâlâ "terör" diye gördüğünüz insanlarla siz bir araya gelip bir masa etrafında toplanamazsınız. Hâlâ terör yasalarıyla ve düşman hukukuyla yargıladığınız insanlarla siz barış yapamazsınız, mümkün değil. Hani derler ya, bu, eşyanın tabiatına aykırı, olmaz. Bunların bir an önce düzenlenmesi gerekiyor, bunlar çok zor şeyler değil.

Tahliye edilelim, siyasi tutsaklar bırakılsın, bilmem ne gibi bir beklentimiz yok, öyle bir şeyin talebinde de bulunmuyoruz ama sürecin önünü açacaksa, halkı ikna edeceksiniz, gerçekten siyaset konuşsun diyorsanız bir şekilde bu insanların serbest bırakılması lazım ama daha da" [339] demiştir.

Bayram ALTUN:

"Yani statü böyle devleti bölücü bir şey olarak düşünülmemeli, böyle bir korkuya yol açılmamalıdır. Statü şudur. Bir yerelin bir kendi kendisini yönetmesidir. Bunu biz Ege için de istiyoruz, Karadeniz için de istiyoruz. Yani yerelin kendi üzerinde inisiyatif" [340] şeklinde konuya yaklaşmıştır.

Serdar ARSLAN:

"*Biz şeyin de farkındayız, belki anayasa yapım süreci zaman alabilir, şu anki Meclis aritmetiği veya konjonktür buna el vermeyebilir ama ilk elden yapılabilecek bazı şeyler var mesela. İşte, mesela Terörlü Mücadele Kanunu, şu an ağzını açan herkes her türlü ifade özgürlüğüyle…*

Diğer bir husus da siyasetin önünün açılması. Bu konuda, mesela, en önemli konulardan birisi de bu seçim barajı, Siyasi Partiler Kanunu. Siyasi Partiler Kanunu'ndaki değişiklikler, TCK, Terörle Mücadele Yasası, bunların değiştirilmesi sürecin gidişatını hızlandıracağı ve güven ortamını da daha fazla artıracağını düşünüyoruz." [341] demiştir.

Diyabettin TURHAN:

[337] Alt Komisyonun 13.06.2013 tarihli Bolu F Tipi Cezaevi Tutanakları
[338] Alt Komisyonun 13.06.2013 tarihli Bolu F Tipi Cezaevi Tutanakları
[339] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[340] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[341] Alt Komisyonun 21.06.2013 tarihli Tekirdağ F Tipi Cezaevi Tutanakları

"*Yine, ikinci adım olarak düşünülen "demokratikleşme paketleri" denilen ya da "yol temizliği" olarak belirtilen adımların bir an önce atılması gerek.*

Terörle Mücadele Yasası'nın kaldırılması gerek Siyasi Partiler Yasası'nın düzenlenerek hem yüzde 10 barajının indirilmesi hem hazineden diğer partilerin de yararlanması, ifade ve düşünce özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılması, bu konuda herkesin sürece daha cesur katılabileceği zeminin yaratılması gerektiğini düşünüyoruz."[342] şeklinde görüş açıklamıştır.

Soncan GEDİK:

"*Cezaevindeki hasta tutsaklar yine önderliğimizin durumu, bu Terörle Mücadele Yasası gibi hem düşünce, ifade özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılması hem de sürece uygun denk yasaların çıkartılması noktasında bir beklentimiz var. Yani, bu sürecin devam ettirilmesi gerekiyor ama tabii Hükûmetin elindedir, şu anda PKK adımlarını atıyor. Hükûmetin bu noktada devreye girmesi lazım, güven aşılaması lazım; yani, hem Kürt toplumuna, hem Kürt hareketine hem diğer demokratik kesimlere."* [343]diyerek görüş beyan etmiştir.

6.8. "Hakikatleri Araştırma Komisyonu Oluşturulması" hususunda;

Özkan KART; Komisyonun hakikatleri araştırma kısmının olup olmayacağı, bazı şeylerin ancak o şekilde düzelebileceği; yani iknayı da getirecek olanın hakikat olacağı, yoksa inanmışlıklarla, ezberlerle bir şeyleri "Hadi bana güvenin, ben değiştiriyorum" demekle değiştirmenin de kolay olmadığı; yani algıların ve güvenin de değişebileceğini ifade etmiştir.[344]

Selma IRMAK:

"*Hakikat komisyonlarının kurulması şart bir kere. Bahsettiğim gibi, bizim geçmişle yüzleşmemiz gerekiyor, yüzleşmeyle birlikte hesaplaşmamız şart. Bunun için hakikat komisyonları elzemdir, şimdiden kurulması çok önemli bir anayasa çalışması var zaten, bu da çok önemli ama yanı sıra, geçiş dönemi adaleti diyoruz ya, belki bu sürece böyle bir isim koymak mümkün, yani geçiş dönemidir şu anda yaşadığımız, belki henüz geçiş dönemine girmedik, daha hazırlıklarını yapıyoruz. Geçiş dönemi adaleti nasıl sağlanır gerçekten, bütün vatandaşların adalete eriştiğini hissetmesi nasıl sağlanabilir, ona ilişkin nasıl çalışmalar yürütebiliriz, bunlar çok önemli."* [345] demiştir.

Hülya DİKMEN:

"*Yine, son olarak Komisyonunuzun çalışmasının halka yayılmaya ve hakikatleri araştırma komisyonu niteliğinde çalışmalara başlanması ve medyanın da bu konuda mesela*

[342]Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Erkek) Cezaevi Tutanakları
[343]Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Erkek) Cezaevi Tutanakları
[344]Alt Komisyonun 07.06.2013 tarihli Sincan F Tipi Cezaevi Tutanakları
[345]Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır E Tipi Cezaevi Tutanakları

yaptığınız çalışmaları kaset kaset, belki bir kanal, televizyon kanalı anlaşması olabilir ya da yeni bir açılım olabilir." [346] şeklinde görüş açıklamıştır.

6.9. "Anayasa" Hususunda;

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER:

"İnşallah, yeni bir anayasayı birlikte yaparsak, yeni anayasanın ruhuna uygun yeni yasaları da birlikte yaparsak cezaevlerindeki sorunu da bir şekilde çözmüş olacağız." [347]

"Eski Türkiye'nin yasaları eski Türkiye'yle birlikte gitmesi gerekenleri gidecekler. Eski Türkiye'nin yasalarıyla yeni Türkiye kurulamaz ki. Çözüm süreci niye başlatılıyor? Yani, eski tas, eski hamam olacaksa, çok amiyane bir tabirle, peki, neyi çözmüş olacağız? Eski yasalar yerinde duracak, eski Anayasa yerinde duracak, peki, sorun nasıl çözülecek?" [348] demiştir.

Bayram ALTUN:

"Öyle bir sistem kuralım ki bu sistem hemen bir kesimin elinde bir iktidar ve hegemonya aracına dönüşmesin. Herkes orada kendisini anayasal bir zeminde, gücünü anayasadan alarak kendisini örgütleyebilme, ifade edebilme, varlığını sürdürebilme, inancını ifade edebilme aynı şekilde, yani eşitlikçi, özgürlükçü, demokratik bir sistemi Türkiye'ye mal etmek, en önemli şey budur diye düşünüyorum, böyle bir şeyi Türkiye toplumuna kazandırmak…

Anayasa'da Kürtlerin kendisini yönetme, statü kazanma, ana dilinde eğitim, kendi kültürünün özgürce yaşaması, siyasette her türlü engelin ortadan kaldırılmasına yönelik nitelikte olması gerekir." [349] demiştir.

Rıdvan ÇELİK:

"Bizim bu süreçten beklentimiz anayasal temelde bu sorunun çözülmesidir. Yol temizliği anlamında yani Anayasa temelinde olmasa da yani AKP'nin Meclis bileşimi temelinde yapabilecek birçok şeyi var" [350] şeklinde beyanda bulunmuştur.

Diyabettin TURHAN; demokratik bir anayasa oluşturulması sürecinin hızlandırılmasına vurgu yapmıştır.

6.10. "Ülkenin Bölünmezliği ve Demokratikleşme" Hususunda;

Songül BAĞATIR:

[346] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları
[347] Alt Komisyonun 13.06.2013 tarihli Bolu F Tipi Cezaevi Tutanakları
[348] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[349] Alt Komisyonun 14.06.2013 tarihli Diyarbakır D Tipi Cezaevi Tutanakları
[350] Alt Komisyonun 13.06.2013 tarihli Bolu F Tipi Cezaevi Tutanakları

"*PKK olarak ya da PKK yapısı olarak Türkiye'nin bölünmesini asla istemedik ama maalesef, Türkiye'de var olan ön yargılarla birlikte yani sadece PKK'nin direnişi ya da mücadelesini birkaç cümleyle terörist olarak lanse edilmek…*

Biz de tüm yüreğimizle destekliyoruz. Yani, …özellikle bunca gözyaşı bunca kan dökülmesini… Bence bu kadar da geç kalınmaması gerekiyordu. Demokratikleşmesi gerekiyor yani başka bir seçenek yok, yani bunun için insanların ölmesi, insanların cezaevinde çürümesi ya da insanların aşağılanmasının bir âlemi yok. İnsan biraz daha fazla bilim, biraz daha fazla felsefi gözle olay ve olgulara bakarsa Kürt halkının güzelliği… Sadece Kürt halkı değil yani var olan Türkiye'de tüm zenginlikler, tüm azınlıklar, tüm diller, bunu bir zenginlik, bir güzellik olarak ele almak gerekiyor. Dediğim gibi tarihte de bu böyledir, İslam tarihinde de bu böyledir, diğer devrimlerde de bu böyledir."[351] demiştir.

6.11. "Tutuklu Milletvekilleri ve Belediye Başkanları" hususunda;

Neşet GÜVEN:

"*Şimdi yeni bir süreçten bahsediliyor ama bizim seçilmiş milletvekilleri hâlen içeride, belediye başkanlarımız iki ay belediye başkanı olmadan hepsi tutuklandı neredeyse yeniden belediye başkanlığı seçimlerine gidiliyor ama bu insanlar görevlerini dahi icra edemediler"*[352] demiştir.

7. SON DÖNEMDE CEZAEVİNDEKİ TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERE YÖNELİK YAPILAN DÜZENLEMELER VE İYİLEŞTİRMELER

1. Kamuoyunda 4'üncü Yargı Paketi olarak bilinen 6411 sayılı "Ceza Muhakemesi Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile ağır hasta hükümlü ve tutuklar hakkında ve ceza infaz kurumu koşullarında hayatını yalnız idame ettiremeyen ve toplum güvenliği bakımından tehlike oluşturmayacağı belirlenenlerin cezalarının infazının, iyileşinceye kadar geri bırakılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Anılan düzenlemenin uygulanmasında yaşanan sorunların giderilmesi ve aşamaların çabuklaştırılması amacıyla Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından Cumhuriyet Başsavcılıklarına Adli Tıp Kurum İşlemleri konulu yazılar gönderilerek süreç yakından takip edilmiş, bu kapsamda son olarak Cumhuriyet Başsavcılıklarına 11/06/2013 tarihli ve Adli Tıp Kurum İşlemleri konulu **yazı** gönderilmiştir. Bu yazıda;

Ceza infaz kurumunda bulunan mahkûmun infazın geri bırakılmasını içerir talebi alındığında aynı gün Cumhuriyet Başsavcılığında işlemlerin başlatılması,

[351] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Kadın) Cezaevi Tutanakları
[352] Alt Komisyonun 28.06.2013 tarihli Alanya L Tipi (Erkek) Cezaevi Tutanakları

Başvuruya müteakip tam teşekküllü devlet hastanesi sağlık kurulunun ilk kurul toplantısına tüm tıbbi tahlil, grafik, röntgen vb. yetiştirilip sağlık kurulunun ilk toplantısında karar verilecek duruma getirilmesi,

Mahkûmun sağlık durumunun anılan yasadan faydalanmaya uygun olduğu yönünde sağlık kurulu raporu tanzimi halinde, ceza infaz kurumu idaresince aynı gün ivedilikle APS ile sağlık kurulu raporu ve mahkûmun tüm sağlık dosyasının (MR, tomografi, röntgen ve diğer filmler ile ultrason, tetkik ve tahlil sonuçları da dahil) onaylı örneğinin Adli Tıp Kurumuna gönderilmesi,

Adli Tıp Kurumu aşamasının titizlikle takibi ile verilen raporun sonucunda mahkûmun mevcuden getirilmesi istenmekte ise ceza infaz kurumu idaresi ve Jandarma birlik komutanlığınca ivedilikle sevki plânlanıp 48 saat içerisinde mahkûmun Adli Tıp Kurumu Başkanlığında hazır edilmesi,

Mahkûmun ceza infaz kurumu koşulları altında hayatını yalnız idame ettiremeyeceği yönünde rapor tanzim edilmesi halinde, işlemlerin titizlikle yürütülerek toplum güvenliği bakımından tehlike durumunun değerlendirilmesi, infazın ertelenmesinin uygun görülmesi durumunda gereğinin ivedilikle yerine getirilmesi,

Tüm aşamaların titizlikle, ivedi ve doğru bir biçimde gönderilen forma işlenmesi, formdaki bilgilerin içeriklerindeki hata ve yanlışlıklardan ceza infaz kurumu birinci müdürlerinin doğrudan sorumlu oldukları,

Hususlarında ceza infaz kurumu müdürlüklerine gerekli talimatların verilmesi istenmiştir.

İnfazın ertelenmesi için gerekli koşul olan mahkûmun hastalığının "hayatı için kesin tehlike teşkil etmesi" şartı, "ağır bir hastalık veya sakatlık nedeniyle cezaevi koşullarında hayatını yalnız idame ettirememe" şeklinde değiştirilmiştir. **Bu düzenleme çerçevesinde 20/11/2013 tarihi itibarıyla 596 hükümlü ve tutuklu Adli Tıp Kurumuna sevk edilmiştir.**

Örgüt suçundan ise aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere **15/11/2013 tarihi itibarıyla tutuklu ve hükümlü toplam 124 hastaya hizmet verilmiş, bunlardan 16'sı bakıma muhtaç olup tehiri kabul edilmiş, 8'inin tetkik aşamasında olduğu, 3'ünün dosyasının Adli Tıp Kurumuna ulaşmış olup işleminin devam ettiği, 5'inin işlemleri devam ederken Adli Tıp Kurumuna gönderilmeden tutukluluktan, 5'inin Adli Tıp Kurumuna gönderildikten sonra şartlı, 2'sinin de Adli Tıp Kurumuna gönderildikten sonra tutukluluktan tahliye olduğu görülmektedir.**

Tablo 6: 6411 Sayılı Yasadan Faydalanacak Terör Hükümlü ve Tutuklular

Tam Teşekküllü Devlet Hastanesi İşlemleri	Tetkik Aşaması	8
	Bakıma Muhtaç Hastaneden Ret	30
Adli Tıp İşlemleri	Dosyası Ulaşanlardan İşlemi Devam Edenler	3
	Müzekkere Aşaması	-
	İmza Aşaması	-
	Bakıma Muhtaç (Tehir) Olup Kabul Edilenler	16
	Hastane Ortamında İnfazın Devamına Karar Verilenler	-
	Bakıma Muhtaç Olmayıp Ret Kararı Verilenler	51
	Adli Tıp Kurumunca Tekrar Gelmesine Karar Verilenler	1
Savcılık Aşamasında	İnfaz Tehiri Kabul Edilenler	11
	İnfaz Tehiri Ret Kararı Verilenler	5
	Yargıtay Tarafından Ret Kararı Verilenler	-
Diğer	İşlemleri Devam Ederken Adli Tıp Kurumuna Gönderilmeden Tutukluluktan Tahliye Olanlar	5
	Adli Tıp Kurumuna Gönderildikten Sonra Tutukluluktan Tahliye Olanlar	2
	İşlemleri Devam Ederken Adli Tıp Kurumuna Gönderilmeden Denetimli Serbestliğe Tabi Tutulanlar	-
	Adli Tıp Kurumuna Gönderildikten Sonra Denetimli Serbestliğe Tabi Tutulanlar	-
	İşlemleri Devam Ederken Adli Tıp Kurumuna Gönderilmeden Şartlı Tahliye Edilenler	-
	Adli Tıp Kurumuna Gönderildikten Sonra Şartlı Tahliye Edilenler	5
	İşlemleri Devam Ederken Adli Tıp Kurumuna Gönderilmeden Eceliyle Ölenler	2
	Adli Tıp Kurumuna Gönderildikten Sonra Eceliyle Ölenler	1
	Adli Tıp Kurumuna Ulaşmayanlar	-
	Adli Tıp Kurumunda Ceza İnfaz Kurumuna Ulaşmayanlar	-
	Bakanlığa Bildirilmeden Doğrudan Adli Tıp Kurumuna Gidenler	-
	TOPLAM	**124**

Ayrıca Metris 2 Nolu T ve R Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu bünyesinde oluşturulan Rehabilitasyon Merkezinde 19/11/2013 tarihi itibarıyla PKK ve KCK davalarından tutuklu ve hükümlü **8 kişi tedavi görmektedir.**

2. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Metris 2 Nolu T ve R Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu bünyesinde modern hastane standartlarında bir Rehabilitasyon Merkezi oluşturulmuştur.

Bu merkez;

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 18'inci maddesi kapsamında bulunan erkek hükümlü ve tutukluların rehabilite edilmesi amacıyla kurulmuş olup kuruluş aşamasında idari birimin dışında 46 adet üç kişilik, 12 adet tek kişilik müşahede odası, 1 adet geçici koğuş olmak üzere 59 oda ve 138 erkek hükümlü ve tutuklu kalacak şekilde planlanmış,

Son dönemde öz bakım becerilerini yerine getiremeyen hükümlü ve tutuklular için yeniden düzenlenmiş, odaların iç dizaynı değiştirilmiş, banyo tuvaletlere alafranga klozet, tutamak konulmuş, odalar klasik bir hastane odası gibi döşenmiş, yataklar hastane tipi yataklarla değiştirilmiş, dolaplar daha fonksiyonel hale getirilmiş, portatif yemek masaları ve etajerler konulmuştur. Ayrıca kurum içerisinde daha işlevsel hizmet üretebilmek amacıyla fizik tedavi salonu, sinema salonu, spor salonu, ritim odası, oyun odası, resim odası, evcil hayvan odası, hobi odası, bireysel ve grup odaları, aile görüşme odası ile doktor ve muayene odaları oluşturulmuştur.

Kurumdaki sağlık personeli eksikliği hizmet satın alma usulüyle giderilmiş olup bu amaçla; psikiyatrist, doktor, fizyoterapist, sağlık memuru ve hasta bakıcı istihdam edilmiş, bunun yanında revir biriminin eksik malzeme ihtiyaçları da giderilmiştir.

Yapılan düzenlemelerden sonra Kurum, öz bakım becerilerini yerine getiremeyen 90 kişiye hizmet verecek 30 adet üç kişilik, 5275 sayılı Kanunun 18'inci maddesi kapsamındaki 48 kişiye hizmet verecek 16 adet üç kişilik odadan ibaret olmak üzere toplam 138 hükümlü ve tutukluya hizmet verecek şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca 12 adet tek kişilik müşahede odası ve 1 aile görüşme odası da amacına uygun, yüksek kalite ve standartlara kavuşturularak tadilattan geçirilmiştir.

3. Son 10 yıl içerisinde; koşulları elverişsiz ve küçük 235 ceza infaz kurumu kapatılmış, 2017 yılı sonuna kadar koşulları elverişsiz 163 ceza infaz kurumunun da kapatılması öngörülmüştür.

4. 4675 sayılı İnfaz Hâkimliği Kanunu'nda yapılan değişiklikle disiplin cezalarına karşı yapılan şikâyetlerin duruşmalı incelenmesi ve avukat bulundurma hakkı kabul edilmiştir.

5. 4681 Sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanunu'nda yapılan değişiklikle İzleme Kurulu oluşturulmuş, üyelerinden birinin bayan olması, düzenlenen raporların Adalet Bakanlığına, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna ve İnfaz Hâkimliğine gönderilmesi ve her yıl sonunda düzenlenen raporların duyurulması zorunluluğu getirilmiştir.

6. 4958 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda yapılan değişiklikle işyurtlarında çalışan hükümlü ve tutukluların iş kazası, meslek hastalıkları, analık ve hastalık gibi sigorta kollarından yararlandırılması kabul edilmiştir.

7. 4769 Sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Personel Eğitim Merkezleri Kanunu ile dört adet personel eğitim merkezi kurulmuş olup beşinci personel eğitim merkezinin kuruluş çalışmaları devam etmektedir.

8. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzükte yapılan değişiklikle ziyaret ve telefon görüşmelerinde beyana göre anlaşabileceği dilde konuşma kolaylığı getirilmiştir.

9. Hükümlü ve Tutuklular ile Ceza İnfaz Kurumları Personelinin İaşe Yönetmeliğinde yapılan değişiklikle çocuk hükümlü ve tutuklulara verilen iaşe % 20, yanında kalan küçük çocuğu bulunan hükümlü ve tutuklulara verilen iaşe % 50 arttırılmış, inancı ve kişisel tercihi gereği vegan veya vejetaryen olan hükümlü ve tutuklular ile hasta hükümlü ve tutukluların beslenmelerinin sağlanması amacıyla yemek listelerine uygun menüler eklenmiştir.

10. Terör suçları, örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suçlar ile cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar hariç olmak üzere;

a) Kasıtlı suçlardan toplam üç yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkûm olanların,

b) Taksirli suçlardan toplam beş yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkûm olanların,

c) Adlî para cezası hapis cezasına çevrilenlerin,

ç) 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu gereğince tazyik hapsine tabi tutulanların, **cezalarının doğrudan açık kurumlarda yerine getirilmesi** düzenlenmiştir.

11. Son yapılan değişiklikler ile denetimli serbestliğin görev ve sorumluluk alanı genişletilmiş, denetimli serbestlik hukuki ve idari yönden güçlendirilmiştir.

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanuna 105/A maddesi eklenerek;

Hükümlülerin dış dünyaya uyumlarını sağlamak, aileleriyle bağlarını sürdürmelerini ve güçlendirmelerini temin etmek amacıyla;

Açık ceza infaz kurumunda bulunan ve koşullu salıverilmelerine 1 yıl ve daha az kalan hükümlülerin denetimli serbestlik tedbiri uygulanmak suretiyle infazına imkan tanınmıştır. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 105/A maddesine göre, açık cezaevine ayrılan ve salıverilmesine 1 yıl kalan hükümlüler yönünden, infazın denetimli serbestlik tedbiri altında devamı için öngörülen "açık cezaevinde en az 6 ay kalma"

koşulu 31 Aralık 2015 tarihine kadar uygulanmayacaktır. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten 31/10/2013 tarihine kadar 118.199 hükümlü denetimli serbestlik uygulamasından yararlanmak üzere ceza infaz kurumlarından erken tahliye olmuşlardır.

12. Çocuklu kadın ve hasta hükümlülerin denetimli serbestlikten daha ayrıcalıklı yararlanmalarına yönelik olarak 0-6 yaş grubunda çocuğu bulunan ve koşullu salıverilmesine 2 yıl ve daha az süre kalan kadın hükümlüler, maruz kaldığı ağır bir hastalık, sakatlık veya kocama nedeniyle hayatlarını idame ettiremeyen ve koşullu salıvermelerine 3 yıl veya daha az süre kalan hükümlüler, denetimli serbestlik uygulamasından yararlanmaya başlamışlardır.

13. Adli kontrolde süre sınırı kaldırılarak bütün şüpheli ve sanıklar için adli kontrol tedbiri uygulanması mümkün hale getirilmiştir.

- Konutunu terk etmemek
- Belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek
- Belirlenen yer veya bölgelere gitmemek

Şeklinde yeni adli kontrol tedbirleri getirilmiştir.

2012 yılının ilk altı ayında 13.310 kişi hakkında adli kontrol kararı verilmiş iken değişiklikten sonra 05 Temmuz - 31 Aralık 2012 tarihleri arasında 25.911 kişi hakkında adli kontrol kararı verilmiştir. Buna göre, adli kontrol karar sayılarında % 94,6'lık bir artış olmuştur.

14. Hükümlü ve tutuklulara;

a) Kapalı ceza infaz kurumlarındaki evli hükümlü ve tutuklulara, kurum personelinin yakın nezareti olmaksızın eşleri ile mahrem görüşme,

b) Haftalık açık veya kapalı ziyaret süresini uzatma,

c) Kapalı ziyaret yerine açık ziyaret yapma,

ç) Üst üste kullanılmayan ziyaret sürelerini toplu olarak kullanma,

d) Haftalık telefonla görüşme sayı veya süresini artırma,

e) Sosyal, kültürel veya sportif etkinliklerden öncelikli ve daha uzun süreli yararlanma,

f) Haftalık harcama miktarını yarı oranında artırma,

g) Tek kişilik odada televizyon bulundurma,

ğ) Hediye,

h) Takdir belgesi,

ı) Tavsiye mektubu gibi ödüllerin verilebilmesi getirilmiştir.

15.Kapalı cezaevindeki;

Evli hükümlü ve tutukluların Eşleriyle 3 ayda bir 3 saatten 24 saate kadar görüşebilmelerine imkân getirilmiştir.

Hükümlü ve tutuklu çocukların ana ve babasıyla, personelin yakın nezareti olmaksızın, 2 ayda bir, 3 saatten 24 saate kadar görüşülebilmelerine imkan sağlanmıştır.

16. Açık Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Hükümlülere;

- Aileleriyle bağlarını sürdürmeleri,
- Dış dünyayla uyumlarını sağlamaları amacıyla yılda en çok 3 kez izin verilebilmekte iken izin sayısı 4'e çıkarılmıştır.

17. Yakınlarının ölümü veya ağır hastalığı nedeniyle verilen izinlerde hükümlü veya tutuklu;

- Evinde,
- İkinci derece dâhil kan ve kayın hısımlarının evinde,
- Güvenli görülen başka bir yerde ve
- Gidilen yerde bulunan kapalı ceza infaz kurumunda kalabilme imkânı getirilmiştir.

Bu yerlerden hangisinde kalınacağına güvenlik durumu değerlendirilerek gidilen yerin valisi tarafından karar verilecektir.

18. İnfazın ertelenmesi için gerekli koşul olan mahkûmun hastalığının "hayatı için kesin tehlike teşkil etmesi" şartı, "ağır bir hastalık veya sakatlık nedeniyle cezaevi koşullarında hayatını yalnız idame ettirememe" şeklinde değiştirilmiştir. Bu düzenleme çerçevesinde 20/11/2013 tarihi itibarıyla 596 hükümlü ve tutuklu Adli Tıp Kurumu'na sevk edilmiştir.

19. Erteleme için öngörülen süre 6 aydan 1 yıla çıkarılmıştır. Bu süre en fazla 2 yıl olarak uygulanabilecektir. Erteleme süresi içinde hükümlü hakkında kamu davası açılması hâlinde ceza derhal infaz olunacaktır.

Ana, baba, eş veya çocukların ölümü veya ağır hastalığı nedeniyle, ailenin ticari faaliyetlerinin yürütülemez hâle gelmesi durumunda da infaz en fazla 1 yıla kadar ertelenebilecektir.

20. Kapalı cezaevinden açık cezaevine ayrılan hükümlüler kurum görevlisi olmaksızın açık cezaevine kendileri gideceklerdir.

21. Açık Ceza İnfaz Kurumuna Ayrılma Yönetmeliği'nin 6'ncı maddesinde değişiklik yapılarak;

- Toplam cezalarının beşte birini kapalı kurumlarda iyi halli olarak geçiren ve koşullu salıverilme tarihine altı yıl veya daha az süre kalanların,
- Müebbet hapis cezasına mahkûm olup koşullu salıverilme tarihine beş yıl veya daha az süre kalanların,
- Açık ceza infaz kurumlarına ayrılmalarına imkân sağlanmıştır.

22. Açık Ceza İnfaz Kurumuna Ayrılma Yönetmeliği'nin 10'uncu maddesinde değişiklik yapılarak; kapalı kurumlarda bulunan hükümlülerin açık kurumlara ayrılma işlemleri Bakanlığın yetkisinden çıkartılmış ve Cumhuriyet Başsavcılıklarına devredilmiştir.

23. Hükümlü ve tutukluların nakillerine ilişkin genelgede değişiklik yapılarak; duruşma ve sağlık nedeniyle kısa süreli getir götür şeklinde yapılan nakillere izin verme yetkisi Bakanlıktan Cumhuriyet Başsavcılıklarına devredilerek nakillerin daha hızlı yapılması sağlanmıştır.

X. BÖLÜM: ÇÖZÜM SÜRECİNDE ÖNEMLİ ALANLAR

Çözüm sürecinde bazı alanlar sorunların düğümlendiği ve çözüme giden yolun aydınlanmasını sağlayacak hususlar olarak belirginleşmektedir. Komisyonda dinlenen konuklar, görüşlerini dile getiren milletvekilleri, Komisyonun illerde yaptığı incelemelerde belirtilen hususlar hep bu alanlara işaret etmektedir. Bunlar kalıcı, paylaşılabilir ve sürdürülebilir çözüme ulaşabilmek açısından üzerinde fikir birliğine varılması ve uzlaşılması gereken alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Belirtilen alanlarda bu anlamda sonuçlara ulaşabilmek için mukabil söylemlere kulak vermeye, karşılıklı olarak birbirini anlamaya çalışmaya, ılımlı yaklaşımlara, metaforlardan kurtulmaya, demokratik zeminleri kullanmayı şiar edinmeye, dinleme, diyalog ve görüşme anlayış ve ilkelerine özen göstermeye, konuları gerçek verilerle iyi analiz etmeye, bilgi ve ezberleri gerçekçi verilerle yeniden şekillendirmeye, aceleci ve çabuk sonuçlar elde etme yaklaşımından kurtulmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Belirtilebilecek başka alanlar da olmakla birlikte Komisyon çalışmalarında en fazla gündeme gelen alanlar bu bölümde incelenmektedir.

1. YENİ ANAYASA

Komisyon çalışmaları sırasında pek çok konuğun belirttiği hususlardan birisi çalışmaları sürdürülmekte olan yeni Anayasa çalışmalarına atfedilen önem olmuştur. Görüş bildirenlerin hemen tamamı darbe döneminden kalan 1982 Anayasasının pek çok değişikliğe uğramış olmasına rağmen halen istenen ruhu yansıtmadığı ve bir uzlaşmayla yeni anayasanın hazırlanması gerektiğini belirtmişlerdir.

Bingöl Milletvekili İdris BALUKEN bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:[353]

"Birinci aşamayla beraber paralel yürümesi gereken ikinci aşamada demokratik, yasal ve anayasal değişikliklerin yapılması son derece önemlidir. Bu Komisyonun raporu Genel Kurula sunulduğu zaman Komisyon bence Meclisin artık demokratik, yasal ve anayasal değişikliklerle bu sorunu tarihî bir adım olacak şekilde çözmeyi ve bu konuda Meclisi sorumluluk altına davet etmeyi bence ilkesel olarak kendi önüne koymalıdır."

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER yeni anayasa ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:[354]

"Ben çözüm sürecinin bileşenlerinin de zaten bu süreçte böyle bir dil kullanacakları kanaatinde değilim ama bu dilin terk edilmiş olması sınır dışına çekilmenin gerçekleştiği dünden itibaren süreçte demokratikleşme adımlarının -başta yeni anayasa olmak üzere- yani herkesi bu ülkede hür ve eşit vatandaş kılacak demokratikleşme adımlarının ivedilikle

[353] Komisyonun 09.05.2013 tarihli toplantı tutanakları
[354] Komisyonun 09.05.2013 tarihli toplantı tutanakları

atılmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu konudaki bir gevşeklik, 98 sürecini beraberinde getirir ki Allah muhafaza bunu hiçbirimiz temenni etmeyiz. Bu yüzden, ben komisyonun bu analizden hareketle birtakım şeyleri yapması gerektiğine inanıyorum yani silahların bırakılmasından sonraki normalleşme sürecinde atılması gereken adımlar ne olmalıdır? Anayasal ve yasal altlıklarının oluşturulması bağlamında bunların çok açık bir biçimde belirlenmesi gerekiyor ve bunu Hükûmete bildirilmesi gerekiyor."

Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN, yeni anayasa ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:[355]

"Ülkemizde demokrasiyi tam olarak uyguladığımız takdirde bu ülkede yaşayan herkese eşit, katılımcı ve çoğulcu bir anlayışla gerçekleşecek ve yapılması şu an için Meclisimizin gündeminde de olan bir sivil anayasada her kesimi tamamen kendisinin yapmış olduğu anayasa olarak değerlendirebileceği bir sivil anayasayı yaptığımız takdirde pek çok sorunu anayasal da çözebileceğimize inancım var."

Ankara Milletvekili Yalçın AKDOĞAN, komisyonun çalışmalarında yeni anayasa sürecine dikkat çekilmesinin önemine şu şekilde işaret etmiştir:[356]

"Elbette yeni anayasa, demokratik reformlar meselesi de burada önemli bir bağlamdır. Bunun önemine işaret etmek ve dikkat çekmek de elbette bu süreçle ilgili Komisyonun önemli bir misyonudur diye ben düşünüyorum…

Burada "Sorun sadece etnik sorun." demek de doğru değil çünkü bu, önümüzdeki sorun türevlerinden bir tanesi. Yani devlet felsefesi, siyasi paradigma, bu birçok sorunlar üretti. Yani o ulus devletin eritici ideolojisi, bunun içerisinde Aleviler de var, Kürtler de var, İslamcılar da var, farklı toplum kesimleri, sosyalistler de var. Bunların hepsinin önüne birtakım kimlik problemi ortaya koyan bir siyasi paradigmadan bahsediyoruz. Şimdi, bu değişmedikten sonra meseleyi sadece lokal veya bir kimlik problemi üzerinden tanımlamaya çalışmamız da doğru olmaz. Bunun için, demokratik inşa süreci olarak bunu görüp bütün toplum kesimlerinin iradesini ortaya koymasıyla "Nasıl bir Türkiye arzuluyoruz?" Bunun da önümüzdeki en pratik karşılığı yeni anayasadır."

Komisyonun görüşlerine başvurduğu Nihat Ali ÖZCAN, Anayasa ile ilgili şu hususları ifade etmiştir:[357]

"Şimdi, iç politika ve hukuki konularda tabii ki, anayasal… Yani siz egemenliği paylaşacaksanız doğal olarak bunu anayasayı değiştirerek yapacaksınız. Şimdi, bu anayasayla ilgili tartışmalar da şu anda onun bir parçası. Şimdi, bu parça çerçevesinde önümüzdeki süreçte bunun güvenlik boyutuyla ilgili konularda da birtakım yasal düzenlemeler yapmanız gerekiyor. Bu yasal düzenlemeler içerisinde eğer bu stratejinizi hayata geçirmek istiyorsanız bu ateşkes ve sonrası süreçte -büyük ihtimalle önümüzdeki dönemde- PKK'nın da birtakım politik ve hukuki talepleri olacak yani sonuçta politik, askerî bir strateji izlediği için askerî bir hamle yaptığında yani dışarı çekildiğinde bunun politik sonuçlarını görmek isteyecek. O zaman siz de büyük ihtimalle, Parlamento oturacak bunun anayasal ve yasal gereklerini yerine getirecek, eğer böyle bir yol haritası var ve buna inanıyorsanız…

[355] Komisyonun 09.05.2013 tarihli toplantı tutanakları
[356] Komisyonun 14.05.2013 tarihli toplantı tutanakları
[357] Komisyonun 21.05.2013 tarihli toplantı tutanakları

Siz niye Anayasa'yı değiştirmek istiyorsunuz? Çünkü bu mimariden mutsuz olan insanlar var. O mutsuz olan insanların en azından mutsuzluklarını yüzde 100 ortadan kaldırmasanız bile, bir arada yaşayabilecekleri bir iklim sağlayacak yeni bir devlet sisteminden söz ediyoruz biz. Dolayısıyla anayasal değişikliklerden söz etmemin nedeni bu…

Sonuçta egemenliğin paylaşımı ya da egemenlikle ilgili tartışmaları belirleyecek olan Anayasa. Şimdi, biz Anayasa'nın nasıl yapılacağı veya üzerinde nasıl mutabakata varılacağı, ülkenin yeni siyasal sisteminin mimarisinin nasıl olacağı konusunda usuller, esaslar tamamen belli yani bu işi yapacak olan yer Parlamento, burası sonuçta. Sonuçta bir Anayasa değiştireceksiniz, bu Anayasa diyelim ki doksan yıldır geleneksel olarak yerleşmiş bir yapıyı kökünden değiştirecek. Bazı basit, küçük reformlarla bu sorunun üstesinden gelmeniz mümkün değil."

Prof. Dr. Erol KURUBAŞ ise Anayasa ve kimliklerin anayasada yer alıp almaması ile ilgili olarak şunları belirtmiştir:[358]

"Etnik grupların olmazsa olmazı olan kimlik ihtiyacının karşılanamadığı, karşılanamadığı gibi, birbirlerine karşıt bir pozisyon aldığı bir durum yaratıyor, bir kısır döngü. Bunu kırmak gerekiyor. Genellikle, bunun simgesel olarak yansıdığı yer anayasalardaki kimliklere dair söylenen şeylerdir. Dolayısıyla, somut olarak bir devletin, bu etnik milliyetçilik kısır döngüsünden çıktığının göstergesi anayasada yansır. Anayasada ulusal kimlik nasıl tasarlanmış ve farklı kimliklere dair bir şeyler söylenmiş mi? Bu işin çözümünde de o nedenle, makro planda yapısal anlamda bu iki şeyi söylemek zorundasınız. Hele hele Türkiye gibi bir yerde bugüne kadar… Şu tartışmaları da yakinen takip ediyorum, Komisyon üyelerinin de bu noktadaki kimi görüşlerini biliyorum. Ulusal kimliğe anayasalarda yer vermeli miyiz, vermemeli miyiz? Farklılıkları tek tek saymalı mıyız, saymamalı mıyız? Burada Türkiye özelini iyi düşünmek lazım. Yani, farklı anayasaları da ben inceledim; Almanya, Fransa, İtalya, İspanya anayasaları, çeşitli yönleriyle bize daha yakın duran. Çok farklı tutumlar var tahmin edebileceğiniz gibi. Ben Türkiye özeline ilişkin şunu söylemek isterim: Birincisi, Türkiye'de Anayasa'da ulusal kimlik konulmalıdır ve tanımlanmalıdır…

Alman Anayasası bana çok enteresan geldi incelediğimde. "Alman" ismi sabıkalı bir isim uluslararası alanda malumunuz ve buna rağmen Alman Anayasası -ki 1949'da İngiliz, Fransız ve Amerikalılar tarafından yazılmış ve Parlamentoya kabul ettirilmiş bir anayasa- Almanlığı tanımlıyor. "Alman" ifadesi neresinden bakarsanız bakınız bir etnik grup adıdır, "Deutsche" ifadesi bir etnik grup adıdır. Bir Fransa, bir İspanya, bir Britanya, bunlar etnik grup adı değildir ama Almanya ve Almanlık bir etnik grup adıdır ve Almanlık tanımlanıyor. İlginç bir biçimde, etnik bir biçimde tanımlanıyor ama yanına bir unsur ekliyorlar. Yani, "Alman, Alman soyundan gelenlerdir ve Alman vatandaşlığını almış olanlardır." Bugün Almanya'da Almanlık üzerinden bir tartışma yok çünkü içerik çok daha önemli. Sizin bu kimlik üzerinden, bu kimlik altında politikalarınız, ne yaptığınız, ne ettiğiniz çok daha önemli bir husustur. O nedenle, isim konusu hakikaten bu işin özü değildir; özü içeriktir, çoğulcu tanımlanmasıdır, farklılıkların anayasal olarak garanti altına alınmasıdır. Buna ilişkin yani "Nasıl tanımlanmalı?" sorusunu da konuşabiliriz, ona dair de birtakım kanaatlerim var…

"Anayasa'da etnik milliyetçilik vurgusu var mı?" Yani dibacesinden sonuna kadar her tarafı bir kimliği sadece bir genel ulusal kimlik olarak ifade etmediği sürece… Ki etmiyor.

[358] Komisyonun 22.05.2013 tarihli toplantı tutanakları

Çünkü "Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür." ifadesi bile sorunlu bir ifadedir yani "Türkiye Cumhuriyeti" ifadesini kullanmayıp bu şekilde kullanması bile bir sorunlu ifadedir. Kaldı ki giriş kısmında da o sorunlu ifade… Yani her yerinde. Anayasa'nın baştan sona bunlardan, bir kere, zaten ayıklanması lazım.

Simgesel durum şu: Yani benim bu kısır döngünün kırılmasında gerekli olan husus olarak altını çizdiğim şey şu: Yeni yazılacak anayasada -inşallah ortaya çıkarsa diye, artık böyle umutları azalanlardan biri olarak konuşuyorum- eğer yazılırsa, o mutlaka olmazsa olmazlarından bir tanesi, iki yerde, bir dibacesinde, bir de vatandaşlıkla ilgili bir yerde "ulus" adı da geçmeli, tanımı da geçmeli ve tanımının içeriği de çoğulcu bir biçimde yapılmalı. Bunu ben oraya bırakmıştım, bir metin bıraktım, bizim Ankara Strateji Enstitüsünün bir fikir, düşünce fırtınası sonucunda ortaya çıkardığı bir şey var, orada bir önerimiz de var ama o önerinin mantığı şu: Anayasa, mutlaka ve mutlaka etnik, dinsel, dilsel ve hatta mezhepsel farklılıkları kabul ettiğini ve koruma altına aldığını ifade etmeli. Bu, birinci olmazsa olmaz."

Mardin Milletvekili Erol DORA ise Anayasa ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:[359]

"Tekçi ulus paradigmasının çözülmesi ve bunun yerine ikame edilecek yeni bir paradigmaya ihtiyacımız olduğuna inanıyorum. Şimdi, bu tekçi ulus paradigmasında neler vardı? Bunları da tabii ki tartışmamız gerekir ki bir çözüm bulabilelim diye. Mesela şu andaki Anayasa'mızda da mevcut olan vatandaşlık tanımında, Türkiye'de bütün insanlar, bütün vatandaşlar, bütün etnik gruplar Türk olarak kabul ediliyor. Her ne kadar son yıllarda ısrarla vurgulanıyorsa da aslında "Türklük bir etnik yapıyı tarif etmiyor, yalnız Türkleri kastetmiyor." denirse de bunu hepimiz bu şekilde algılamışızdır ve Türkiye'de bu şekilde bu içselleştirilmiştir ve esas hedef de buydu.

Şimdi, gerçeklerle de yüzleşmediğimiz sürece özgürleşemeyeceğimize inanıyorum ben. Ondan sonra tabii ki Türkiye'de yalnız Kürtler değil, Türkiye'de Lazlar, Çerkezler, Ermeniler, Süryaniler yani Türkiye'miz aslında farklı etnik kimlikler ve inançlar açısından da çok zengin bir ülkedir. İşte, bütün bu farklılıkları, gerçekten zorunlu bir vatandaş olmaktan çıkarıp hepsini nasıl gönüllü birer vatandaş yapabileceğimiz yönünde kafa yormamız gerektiğine inanıyoruz: İşte o açıdan, 1924'ten beri anayasalarımızda mevcut olan bu, Türkiye'nin yapısına, zenginliğine, farklı kültürlerine aykırı olan düzenlemelerin yerine yeniden bir onları bertaraf edecek anayasal ve yasal düzenlemeleri yapmamız gerektiğine inanıyoruz."

İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL yeni anayasa ile ilgili şu hususu ifade etmiştir:[360]

"Yeni anayasada "Türklük" diye tanımlarsak, o zaman yine bu kan, soy, akrabalık bağına bağlı olmayanlar ya da farklı kan, akrabalık, soy bağına bağlı olanlar bunun dışında kalacak ve bu savaşın, çatışmanın devam etmesine neden olacak. O yüzden yani yeni bir, aynı zamanda size önerim -eleştirilere açık olduğunuzu ifade ettiniz- yeni bir tespite, yeni bir çözüm modeline ihtiyaç var diye düşünüyorum."

[359] Komisyonun 22.05.2013 tarihli toplantı tutanakları
[360] Komisyonun 28.05.2013 tarihli toplantı tutanakları

Prof. Dr. Ahmet ÖZER, Anayasa ve yasal değişiklikler ile ilgili olarak şunların önemine dikkat çekmiştir:[361]

" Özellikle anayasada, anayasal vatandaşlık, özellikle eşitlik, özgürlük ve adalet çünkü bir araştırmacı olarak Kürtlere sorduğumuz zaman şunu söylüyorlar: " Biz ayrı bir şey istemiyoruz. Türkler Türk olarak hangi haklara sahipse biz de Kürt olarak aynı haklara sahip olmak istiyoruz. Madem kardeşiz, madem birlikte olacağız, o zaman ayrı gayrı niye olsun?" Şimdi, buna baktığınız zaman, bu öneride bir eksiklik, bir yanlışlık görülüyor mu? Bu sadece siyasi bir talep değil, bu aynı zamanda vicdani ve insani bir şeydir çünkü artık çağımızda eşitsizliğin arkasına sığınarak bin dereden su getirmek kimseye bir şey kazandırmıyor. O hâlde, burada bununla ilintili bir öneri yapabilirim: AK PARTİ dedim, güçlü bir grup. Gerçekten, demokratik bir anayasa yapmanın bir işareti olabilecek bir yol temizliği de yapabilir. Örneğin, Siyasi Partiler Yasası, Seçim Yasası, bu Terörle Mücadele Yasası gibi yasaların değiştirilmesi için illa anayasa değişikliğini beklemek gerekmez. Bu hem aynı zamanda bu konudaki niyeti, samimiyeti gösterecektir hem de bu süreci hızlandıracaktır, kötü niyetli insanların elinden o kötü niyetleri de almış olacaktır. Dolayısıyla, Anayasa'dan özellikle ırkçı vurguların çıkarılması gerekir. Bir devletin dini olmaz değerli üyeler. Eğer devlet bir dini, bir mezhebi tutarsa diğerlerini kendine düşman eder. Bir devletin ırkı olmaz, bir ırktan olursa diğer ırkları kendine düşman eder. Bir devletin ideolojisi olmaz. Mesela, Atatürk milliyetçiliği… Herkes Atatürk milliyetçisi olmak zorunda değildir, bu ülkenin vatandaşları, bunu anayasayla dayatamazsınız."

Öztürk TÜRKDOĞAN yeni anayasa ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir:[362]

" Parlamentomuzdaki Komisyonun umarım çalışmaları başarılı olur ve bu konuda bir adım atılır çünkü Anayasa'nın başlangıç ve ilk 4 maddesi bu hâlde kaldığı sürece bu ülke Kürt sorununu çözemez. Ben bu konudaki görüşümü çok net ifade ediyorum çünkü başlangıç metni ideolojik ulus devleti kutsamakta, ayrıca, ona bir militer karakter kazandırmakta, ilk 4 madde ise bu gibi sorunların çözümünü engelleyici hükümler içermekte. Şimdi, dolayısıyla, mutlaka yeni anayasa yapılacak, yepyeni bir anayasa yapılacak, yani her şeyi yeniden yazılacak bir anayasa yapılacak ve demokratik bir anayasa yapılacak. Yani çoğulculuğu içerecek, katılımcılığı içerecek, açıklığı içerecek ve insan haklarına saygıyı içerecek…

Yeni anayasada insan onuruna, insanların onurda ve haklarda eşit olduğuna, çok dilliliğin ve çok kültürlülüğün anayasal güvence altına alınması gerektiğine ve yerinden yönetim ilkesine dayalı bir adem-i merkeziyetçi yönetim yapısının… Ha, bu nasıl olur? Bilemem. Bakın, biz insan hakları savunucularına göre, Türkiye, tek parlamento, çift parlamento, başkanlık, yarı başkanlık, mevcut sistem her şeyi tartışabilir, yeter ki insanlar yönetime etkili bir şekilde katılsınlar ve kendi bulundukları bölgede kendi yöneticilerini kendileri seçip kendi kararlarını kendileri alıp uygulasınlar. Bu noktada çok çeşitli modeller vardır, bunların tartışılması gerektiğini vurgulamak istiyorum."

Selahattin GÜVENÇ yeni anayasa ile ilgili olarak şu özelliklere dikkat çekmiştir:[363]

" Demokratik bir anayasa istiyoruz. Bu anayasanın içinde yürütme, yasama, yargı sisteminin güçler ayrılığı prensibiyle Türkiye'nin denge ve denetleme sisteminin güçlendirilmesine imkân sunmalıdır. Ben sivil bir anayasa komisyonu içinde de çalıştım,

[361] Komisyonun 23.05.2013 tarihli toplantı tutanakları
[362] Komisyonun 06.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[363] Komisyonun 12.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

Sayın Cumhurbaşkanına geçen hafta… Ben o çalışmanın içinde oldum. Hakikaten, Türkiye'nin sivil bir anayasaya ihtiyacı var."

Komisyonumuza sunulan ve Ankara, Diyarbakır ve Brüksel'de toplanan "Barış ve Demokrasi Konferansları" Sonuç Bildirgelerinde de yeni anayasaya vurgu yapılarak;

" Konferansımız yeni Anayasa çalışmaları kapsamında ibadethanelerin anayasal güvence altına alınmasını… talep etmektedir…

Türkiye'de yaşayan herkesin buluşacağı Anayasanın;

-Herkesin ana diliyle eğitim gördüğü ve hayatın her alanında ana diliyle yaşadığı;

-Farklı dil, kültür ve inançların, inançsızların; cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimlerin eşitlik hukuku çerçevesinde tanındığı ve korunduğu;

-Toplumsal cinsiyete duyarlı;

-Vicdani ret hakkının tanındığı;

-Siyasi katılımı, ekonomide adaleti, çevre ve iklim adaletini esas alan bir anayasa olması hepimizin acil, vazgeçilmez talebi ve ihtiyacıdır" görüşüne yer verilmektedir.

Siyasi partilerin 12 Haziran 2011 milletvekili genel seçimleri sürecinde yeni sivil bir anayasa vaat etmeleri üzerine, 24'üncü dönemin başından itibaren TBMM Başkanının inisiyatifiyle yeni anayasa yapımına yönelik çalışma başlatılmıştır. Bu kapsamda önce 19 Eylül 2011 tarihinde anayasa hukukçusu akademisyenlerle anayasa yapım yöntemi konusunda TBMM Anayasa Komisyonu salonunda bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıyla akademisyenlerin kurulacak uzlaşma komisyonunun çalışmalarına görüş ve önerileriyle katkıda bulunmalarına imkân sağlanmıştır.

Siyasi partilerin TBMM Başkanının davetine icabet etmeleri üzerine 19 Ekim 2011 tarihinde **"Anayasa Uzlaşma Komisyonu"** çalışmalarına başlamıştır. Komisyon TBMM'de grubu bulunan tüm siyasi partilerin eşit sayıda temsiline dayanmakta ve AK Parti, CHP, MHP ve BDP'den 3'er üyenin katılımı ile toplam 12 üyeden oluşmaktadır. Komisyonun başkanlığını TBMM Başkanı Cemil ÇİÇEK yürütmektedir.

Yeni anayasa sürecinin ilk aşaması **"katılım süreci"** olarak belirlenmiş ve bu aşama 2012 Nisan ayının sonunda bitmiştir. Anayasa Uzlaşma Komisyonu, mümkün olduğunca geniş katılımı sağlamak ve anayasa yapımına sözlü, yazılı veya elektronik ortamda katkı sağlamak isteyen her kurum, kuruluş ve vatandaşın görüşünü alabilmek amacıyla kendi

üyeleri arasında görev paylaşımına gitmiş ve 3 alt komisyon kurmuştur. Alt komisyonlarca Nisan ayı sonuna kadar 160 kuruluş (kamu kurumu, üniversite, STK vb.) dinlenmiştir.

Komisyon ayrıca yeni anayasa yapım sürecini aktif olarak takip edip gelişmeleri mümkün olduğunca üyeleriyle paylaşmaları, süreçte etkin rol almaları ve görüş ve önerilerini bildirmeleri amacıyla;

165 üniversite, 78 il barosu, 60 siyasi parti, 18 belediye birliği, 17 kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu, 7 yüksek mahkeme, 7 kamu görevlileri sendikaları üst kuruluşu, 6 muhtarlar birliği derneği, 4 işçi ve işveren sendikaları üst kuruluşu, RTÜK, Vilayetler Hizmet Birliği ve Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı ile posta yoluyla yazışma gerçekleştirmiştir. 14.538 dernek, 4.000'den fazla vakıf, 1.700 yerel ve ulusal radyo ve 197 yerel televizyona ise e-posta yolu ile yazı gönderilmiştir.

Komisyonun resmi web sitesi üzerindeki görüş bildirme sistemi üzerinden, yeni anayasa konusunda 66.015 kişi tarafından görüş bildirilmiştir. Komisyonun e-posta adresine ise 1.872 kişi veya kuruluş tarafından e-posta yoluyla görüş gönderilmiştir. Posta yoluyla Komisyona 1.050 kişi veya kuruluştan görüş intikal ettirilmiştir. Bu görüşler yaklaşık 18.350 sayfa teşkil etmektedir.

Anayasa Uzlaşma Komisyonuna 104 üniversite, 5 enstitü, 58 vakıf, 102 dernek, 32 platform, 19 diğer STK, 21 kamu kurumu, 21 siyasi parti, 34 meslek örgütü, 30 sendika (çatı kuruluşları dâhil) olmak üzere 426 kurumsal görüş intikal ettirilmiştir. Yeni anayasa çalışmaları kapsamında kurulan web sayfasını bugüne kadar 800.000'in üzerinde kişi ziyaret etmiştir.

Katılım sürecinde Anayasa Uzlaşma Komisyonu çatı kuruluşlarını ziyaret de etmiş ayrıca 12 ayrı ilde gerçekleştirilen toplantılara iştirak etmiştir.

Mayıs 2012'den itibaren **"yazım süreci"**ne geçen Komisyon bu aşamada, öncelikle çalışma usul ve esaslarını belirlemiş ve iki yazım komisyonu oluşturmuştur. Yazım aşamasının başlangıcından bugüne kadar Anayasa Uzlaşma Komisyonu 37, yazım komisyonları ise 247 toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantılarda bugüne kadar müzakere edilen 172 maddenin 60'ında siyasi partilerin mutabakatı vardır. 112 madde de ise çeşitli çekince, itiraz ve öneriler bulunmaktadır.

Bu çerçevede yürütülen çalışmaların ülkemizde demokratik, sivil, çağdaş insan hakları yaklaşım ve normlarına uygun, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünü esas alan bir yaklaşımla ve mümkün olduğunca büyük bir çoğunluğun görüşünü yansıtan bir yeni

anayasanın hazırlanarak demokrasimizin taçlandırılması en önemli uzlaşı noktalarından birisi olarak ortaya çıkmaktadır.

2. ANA DİL TARTIŞMALARI

Komisyon çalışmaları sırasında ortaya çıkan önemli bir sorun ve çözüm alanı da ana dilde eğitim olmuştur.

Mardin Milletvekili Erol DORA ana dilde eğitim ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"Mesela, ana dilde eğitim. Mesela dün Genel Kurulda da işte "Kürtler dillerini öğrensinler, konuşsunlar, bülbül gibi şarkı söylesinler." Yani şimdi bu doğal haklar yönünde bu tür tariflemeleri yapmamız. abesle iştigal olarak değerlendiriyorum. Bunlar doğal haklardır. Bakın, şimdi korku üzerine, paranoya üzerine geleceğimizi inşa edemeyiz. Bugün, Kürtlerin ne kadar demokratik haklarını tanırsak, kültürel haklarını tanırsak o denli Kürtler ve diğer etnik gruplar gönüllü bir vatandaş olabilirler ve bu ülkeden de ayrılmama noktasında bir irade ortaya koyabilirler." [364]

"*Ana diller konusunda… Hocamız tabii ki ana dillerin temel bir hak ve özgürlük olduğunu vurgulamaktadır, bu teşhisi tabii ki doğrudur ama bu yalnız Kürtçe için değil, bütün Türkiye'deki var olan diller için böyle bir saptama yapmaktadır. Bu da doğrudur ama işte Kürtlerin, işte diğer diyelim Arapların yahut da farklı, Laz olabilir bu, Süryani olabilir, başka bir etnik gruptan da olabilir, yoğun olarak bulundukları yerde ve talep etmeleri durumunda sağlık ve diğer idari yani kamusal hizmetlerin de bu dillerde verilebileceğine dair böyle bir önerisi vardır. Bu da tabii demokratik bir öneridir ama bizim burada bana göre sorunlarımızı çözümleyebilecek esas olarak ana dilde eğitimin bütün diller için özgürleştirilmesidir, bu konudaki anayasal hiçbir sınırlamanın olmamasıdır."* [365]

İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL ise ana dilde eğitim ve çözüm ile ilgili şu görüşünü aktarmıştır:[366]

"Bu ülkenin sosyal demokrat partisi "Ana dilde eğitim böler." diye ortaya çıkıyorsa bu, vahim bir durumdur yani. Yani Türkiye'nin geldiği noktayı göstermek… Şimdi, mesela şey yok, bir çözüm yaklaşımı yok."

Bingöl Milletvekili İdris BALUKEN, ana dilde eğitim ile ilgili olarak şunları belirtmiştir:[367]

"Ana dilde eğitim hakkı istemek, diline, kimliğine, kültürüne özgürlük istemek bir milliyetçilik değildir. Sayın hatibin belirtmiş olduğu etnik temelli ayrı bir oluşum istemeyle ilgili de Kürt hareketinin bir gündemi yoktur, Kürt halkının bir gündemi yoktur."

[364] Komisyonun 22.05.2013 tarihli toplantı tutanakları
[365] Komisyonun 28.05.2013 tarihli toplantı tutanakları
[366] Komisyonun 19.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[367] Komisyonun 22.05.2013 tarihli toplantı tutanakları

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU da ana dilde eğitim konusunun önemine bunun bir insan hakkı olduğuna ve anayasa ve hukuk zeminine kavuşmasına, katıldığı hemen her toplantıda pek çok kez değinmiştir.

Prof. Dr. Erol KURUBAŞ, ana dilde eğitim ile ilgili olarak şunları söylemiştir:[368]

"Mesela bir ana dilde eğitim meselesine girdiğinizde üç kişiye farklı farklı coğrafyalarda yaşıyor, işte 3 bin kişi diyelim bir grup, bunları siz devlet olarak örgütleyip bir kişi için özel sınıf açamazsınız, ekonomik olarak buna gücünüz yetmez. Siz kendi millî eğitim sürecini bile başarıyla finanse edememiş, yeterli materyalleri oluşturamamış bir devletken her şeyi mükemmel yapamazsınız."

Öztürk TÜRKDOĞAN ana dilde eğitim konusunu anayasa ile bağlantılandırarak şöyle dile getirmiştir:[369]

"Belli konular ilkesel bazda yazılır, açık açık yazılmaz, Parlamentonun çıkaracağı kanunların anayasaya aykırılığı iddiasına imkân vermeyecek düzenlemeler yapılır. Yani en kötü ihtimal budur, geçiş dönemi anayasasıdır. Yani engel olmayan anayasa. Yarın, öbür gün bu Parlamento örneğin ana dilde eğitim-öğretimle ilgili kanun çıkardığında Anayasa Mahkemesine gittiğinde bile Anayasa Mahkemesi "Hayır, yapabilir, hakkıdır." diyecek. Şimdi, böyle bir anayasal sistem olacak ki -en kötü ihtimali kastediyorum- o zaman, sorun daha rahat çözülebilir.

Aynı bağlantıyı yapan bir diğer kişi Selahattin GÜVENÇ olmuştur:[370]

"Bu anayasa içinde mutlaka doğuştan evrensel bir hak olan ana dilde eğitim hakkını içermelidir"

Prof. Dr. Kemal KİRİŞÇİ görüşlerini aktardığı toplantıda ana dilde eğitim ile ilgili gelişme ve modellerden şu şekilde bahsetmiştir:[371]

"Burada iki modelden bahsedebiliriz. Birisi, Fransa'nın temsil ettiği, bizim yapılandırmamızı andıran yaklaşım. Fransa, Türkiye gibi merkezî ve üniter bir devlet. Yalnız, Fransa bizden daha önce, bir on beş, yirmi sene kadar önce yola çıkarak Fransa içerisinde bulunan azınlık dillerinde öğretime kapıyı açtı. Ancak, eğitim konusu hâlâ Fransa'da tartışılan bir konu. Öte yanda ise İspanya'da değişik bir formül geliştirildi ve bu formül neticesinde, İspanya'nın ileri gelen alt bölgeleri, Bask ve Katalonya'da bölgesel dillerin hem eğitimde hem de yerel idari kullanımında, siyasi kullanımında…

Bu konunun uzun döneme bırakılması gerektiğinin daha sağlıklı olduğunu düşünüyorum. Orada bir birey hakkıyla "cemaat" biliyorum doğru bir terim değil ama "communal" dedikleri İngilizce, o hak arasında bir tansiyonun olduğunu, Fransa'nın bu tansiyonu kişi haklarına ağırlık vererek çözmeye çalıştığını, İspanya'nın ise etnik grubun, cemaatin haklarına öncelik vererek çözmeye çalıştığını görüyorum."

[368] Komisyonun 22.05.2013 tarihli toplantı tutanakları
[369] Komisyonun 06.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[370] Komisyonun 12.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[371] Komisyonun 13.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

Komisyonun görüşlerine başvurduğu Şırnak Baro Başkanı Nuşirevan ELÇİ ana dilde eğitim ile ilgili olarak şunlara vurgu yapmıştır:[372]

"Asıl Kürtlerin kırmızı çizgisi ana dilde eğitim. Yani, bu sadece PKK'nin, BDP'nin, diğer siyasi yapıların değil, şu an Hakkâri dağ köyünde yaşayan vatandaşın da kırmızı çizgisidir, Cizre'de yaşayanın da, İç Anadolu'da Cihanbeyli'de yaşayan vatandaşın da vesaire. Zaten, bu artık uluslararası evrensel haktır yani bunun bugün konuşulması bile bir hukukçu olarak bana sorarsanız abesle iştigaldir yani bu sorun daha on-yirmi yıl önce yapılması gerekiyordu."

Aynı toplantıda dinlenen Mehmet Emin AKTAR da konuyla ilgili olarak şu hususa değinmiştir: [373]

"Bugünden yarına bir Kürtçe eğitime geçtiğinizde hazır olmayabilirsiniz, yeterli öğretmen sayınız olmayabilir, bunu sağlayamayabilirsiniz. Doğru, bu olabilir, mümkün. Tedricî geçilebilir buna, bunu da anlayışla karşılarım ama bu şöyle bir propagandaya malzeme yapılıyor: Ana dilde eğitim hakkı talebi yok, olsaydı işte… Bakın, bütün Türkiye'de 20 bin kişi Kürtçe dersi seçmiş, böyle bir şey var. Nedeni de şu: Hem dar zamana sıkıştırılmış olması ve duyurumun iyi yapılmamış olması. Mesela, diyorum ya, birçok insan bu duyurumu bilmediği için, o bir haftalık sürede başvuru yapacağını bilmediği için başvuru yapmadı."

Feridun YAZAR, ana dilde eğitimin önemine şu şekilde vurgu yapmıştır:[374]

"Ana dilde eğitim hakkı tanınmadığı takdirde ben Kürt sorununun çözümünden bahsedilmesinin çok zor olabileceğini düşünüyorum."

Komisyonda görüşlerine başvurulan Feyza AKINERDEM ve Nazan ÜSTÜNDAĞ ise ana dilde eğitim ve ana dilde hizmet almanın önemli bir hak olduğunu belirtmişlerdir. Afyonkarahisar Milletvekili Halil ÜRÜN de ana dilden dolayı aşağılanmanın asla kabul edilemeyeceğine dikkat çekerek bunun bir yok sayma olduğunun altını çizmiştir. Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU ise ana dilde eğitim yanında ana dilin kamusal alanda kullanımının önünün açılmasına değinmiştir.[375] Göç eden ve bölgede yaşayan kişiler üzerinde yaptığı çalışmanın psikolojik sonuçlarını Komisyon ile paylaşan Ayla YAZICI ise Kürtçenin her alanda kullanımının yaşamsal önemine dikkat çekmiştir.[376]

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER ise bazı toplantılarda ve Komisyonun Cizre, Şırnak, Hakkâri ve Van'da yaptığı yerinde incelemelerde eskiden ana dilde konuşmanın bile cezalandırıldığına dikkat çekerek süreç içerisinde ana dilin seçmeli ders olarak okutulabildiğine, TRT 6 yayınlarının başladığına, üniversitelerde Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümlerinin açıldığına, Demokratikleşme Paketinde özel okullarda buna imkan sağlanacağının belirtildiğine vurgu yapmış hâlihazır durumda ana dilde eğitimin Anayasanın 42. Maddesinde yer alan *"Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez."* hükmünün engel olduğunu ve bunun da zaman içinde uzlaşı ile aşılabileceğini ifade etmiştir.

[372] Komisyonun 05.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[373] Komisyonun 05.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[374] Komisyonun 10.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[375] Komisyonun 20.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[376] Komisyonun 12.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI ana dilde eğitim ile ilgili mevcut haliyle mistifiye edilmiş sembolik anlamda bir tartışma yürüdüğünü ve esas olanın rasyonelleştirilmiş demokratik tartışma zemini olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:[377]

"Ana dilde eğitim konusu siyasal tartışmalar içerisinde yer bulurken uygulama boyutu insanımızın eğitim alma ve yetişmesi noktasında yani uygulamaya dönük sıkıntılarının ne olacağı noktasında da uzmanların görüşlerini almakta fayda var. Kronikleşen bir sorundur, evet ama onun teknik tartışmaları yoktur. Ayrıca, sorun demokratik manada taleplerle birlikte teknik yönüyle de tartışılmalı."

3. ÖZERKLİK TARTIŞMALARI

"Özerklik" kavramı ile "yerel özerklik" kavramı üzerinde kamuoyunda bir uzlaşma bulunmamakta, çoğunlukla da bu kavramlar birbirlerinin yerine kullanılmakta, kavram kargaşası doğmaktadır.

"Özerklik", herhangi bir birimin kendi kendisini yönetmesi, kendisine ilişkin kararları kendisinin alabilmesi durumudur. "Özerklik" en genel anlamda, bir birimin diğer birimlerden tamamen bağımsız olmasıyla onlara doğrudan bağımlı olması arasındaki bir duruma işaret etmektedir.[378]

"Yerel Özerklik (Local Autonomy)" ise, yerel nitelikteki kamu iş görülerinin daha iyi görülmesi, katılımcı demokrasinin yaşama geçirilmesi, korunması ve güçlendirilmesi doğrultusunda, yerel toplulukların, yerel nitelikteki işleri kendi sorumlulukları altında, özgürce seçerek oluşturdukları organları aracılığıyla yapabilmeleri ve buna uygun kaynaklara kavuşabilmeleri durumu olarak tanımlanmıştır.[379]

Özerklikte iktidar gücünün merkezi yönetim ile özerk bölgeler arasında paylaşımı esastır. Yani; coğrafi sınırları belirlenmiş özerk yapılar ile merkezi yönetim arasında egemenliğin dağıtılması söz konusudur.

Oysa yerel özerklik, mahalli idarelere (yerel yönetimlere) dönük bir kavram olup egemenlik paylaşımını içermez. İktidar gücünün dağıtılması ve paylaşılması söz konusu değildir. Yerel nitelikteki hizmetlerin, merkezi yönetimin belirlediği sınırlar içerisinde yerel yönetimlerce sunulması söz konusudur.

Bu çerçevede özerklik; siyasi özerklik olarak da ifade edilir ve yerel özerklikten çok farklı içerikte olup yerel yönetimlerden çok, merkezi yönetimin yapılandırılması ve merkezi nitelikteki yetkilerin paylaşılması ile ilgili bir kavramdır.

Özerklik konusu, Komisyonun çeşitli toplantılarında yoğun olarak gündeme gelmiş, gerek üyeler, gerekse bilgisine başvurulanlar tarafından çeşitli görüşler ifade edilmiştir.

---

[377] Komisyonun 05.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[378] SÖNMEZOĞLU, F. (2000), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 559, DER Yayınları, İstanbul
[379] KELEŞ, Ruşen (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 143

Tarihi Sürece İlişkin Tartışmalar:

Özerklik meselenin tarihi kökenleri olduğuna değinen Ayşe HÜR, konunun incelenmesine Osmanlı son döneminden başlamak gerektiğini belirterek bu konudaki görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:[380]

"Oradan başlamanın şöyle bir faydasını hissediyorum: Hep bizde cumhuriyetle birlikte ortaya çıkmış bir sorun gibi de algılanır ve milliyetçilik ideolojisinin ürettiği bir yanı olduğunu da düşünen, o "Kökü dışarıda." demeyenlerin dışındaki grup da böyle bakar olaya, sadece cumhuriyetin belli bir dönemine has bir sorun olarak görür. Gerçekten, bunun hem haklı yanı var hem biraz eksik yanı var."

Osmanlı Devleti ile Sünni Kürt kesimi arasında 1514 tarihinde bir ittifak yapıldığını belirten Ayşe HÜR, bu konuda aşağıdaki açıklamalarda bulunmuştur:[381]

"Çok uzatmadan böyle bazı tarihî noktalara işaret etmek istiyorum. Bir, 1514'deki Amasya Anlaşması'yla Osmanlı Devleti ve Osmanlı Devleti'nin Kürt tebaasını Sünni kesimi – bu ayrım da önemli, bunun sonradan tarihsel izdüşümlerini göreceğiz- bir ittifak yapmışlardır ve bu ittifak sayesinde Sünni Kürtler yüzlerce yıl, 1800'lere kadar, II. Mahmut'un modernleştirmeci faaliyetlerine kadar devletle olumlu ilişkiler içerisinde yaşamışlardır. Bu olumlu ilişkiler başka gruplar için, Osmanlı'nın dışındaki Kürt tebaasın için olumlu olmayabilir ama genel olarak imparatorluğun içerisinde Sünni Kürtlerin belli bir statüsü olmuştur. "Kürdistan" diye adlandırdıkları bir coğrafyada, Kürt beyleri egemen, kendi iç işlerinde özerk, kendi vergi veya bölgesinde toplayacağı paraların miktarına kendi karar verebilen, nasıl, kimi yetkilendireceğine, görevlendireceğine kendi karar verebilen özerk yapılar olmuştur. Bu özerklik bilgisi, iki yüz yıl, üç yüz yıl boyunca yaşanan bu bilgi, Kürt etnik gruplarının Sünni kesiminde bir meşruiyet kaynağı olarak günümüze kadar gelmiştir. Buna dair atıflar görürsünüz. Özellikle, muhafazakâr Osmanlı tarihini yücelten kesimlerle yaptıkları konuşmalarda, Osmanlı döneminde Kürtlerin nasıl kardeşçe yaşadığına dair bir atıf yaptıklarında, söylemek istedikleri bu tarihsel dönemdir."

Sünni Kürt kesimi ile Osmanlı arasındaki aynı ittifakın Dersim yöresinin Kızılbaş kökenli gruplarıyla söz konusu olmadığını belirten Ayşe HÜR bu konudaki görüşlerini aşağıdaki şekilde belirtmiştir:[382]

"Ama aynı atfı Dersim yöresinde veya -bugün Dersim dediğimiz bölgeyi çoğumuz çok iyi tarif edemiyoruz ama- Tunceli, Bingöl, Elâzığ'ın bir bölümü, Erzincan'ın bir bölümü, Sivas'ın bir bölümünü içine alan çok geniş bir bölgede yaşayan, çoğunun Kürt asıllı olduğunu düşündüğümüz ama içinde Türk kökenli, Türkmen kökenli kesimlerin de olduğu ama ayırt edici özelliği, İslam'ın Şiiliğe benzetilen, burada bugün Şiilikle karıştırılan ama aslında öyle de olmayan, tamamen farklı bir Anadolu yorumu, versiyonu diyeyim Şiiliğin, "Kızılbaşlık" dediğimiz inanca tabi olan grupları, bu İdris-i Bitlisî'nin tarif ettiği o barış anlaşmasının dışında kalmışlar ve bir anlamda o anlaşmanın onlara yönelik tezahürleri de olmuş diye düşünülür. Elimizde resmî kayıtlar yok, onun için bu konuda çok derinleşmeye de gerek yok belki ama bugün Kızılbaş Kürt kesimlerinde, Sünni Kürtlerden çok farklı muamele gördükleri ve onların gadrine uğradıkları şeklinde bir Tahirsel bilgi de var, bugün onun da izdüşümlerini görüyoruz. Bu, Mısır seferi sırasında veya Çaldıran sırasında, dönüşünde,

[380] Komisyonun 29.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[381] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[382] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

gidişinde Kızılbaş Kürtlerin devlet güçleri tarafından katledildiğine dair bir bilgi. 30 bin sayısı verilir, 40 bin verilir, 60 bin verilir, böyle büyütülür, küçültülür ama sonuçta, bu bir bilgi olarak durur, sayı falan önemli değildir, dışlanmışlık bilgisi olarak durur."

Sünni Kürtlerin özerkliği, Dersimli Kürtlerin dışlanmışlığı hikayesinin Osmanlının modernleşme sürecine doğru gittikçe farklı bir biçim aldığını belirten Ayşe HÜR;

" 1800'lü yıllarda, II. Mahmut'un yaptığı idari reformlar sırasında bütün Kürdistan eyaletleri, bütün ülkenin diğer bölgeleri gibi eyalet sisteminden vilayet sistemine... Pardon, önce eyalet sistemine geçilir, oradaki mirlikler tasfiye edilmeye çalışılır, feodaliteyi temsil ettiği düşünüldüğü için ve merkezî devletin otoritesinin kurulması için. Tabii, o bölgedeki o eski, köklü geleneksel yapıları birden tahrip eder ve küçük küçük, daha köksüz aşiretler, beylikler, şeyhlikler gibi küçük yetki alanları ortaya çıkmaya başlar. Bu, tabii, Kürdistan coğrafyasında müthiş bir kargaşaya neden olur. artık kimin gücü kime yeterse onun borusu ötmeye başlar. Bu arada ufak tefek, işte, Bedirhaniler hareketi gibi 1847'lerde, ondan sonra 1880'lerde Osmanlı-Rus Harbi sırasında Şeyh Ubeydullah hareketi gibi, içinde küçücük özerklik, milliyetçilik tonlaması da taşıyan bazı hareketler ortaya çıkar ama bunların hepsi Osmanlı'nın, merkezin kâh bastırma kâh ödüllendirme politikalarıyla hep aşılır bir şekilde ama Osmanlı, biliyorsunuz, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra çok ciddi bir sarsıntıya uğrayacak ve ciddi toprak kayıpları yaşayacak ve o tarihten sonra büyük devletler, özellikle Rusya kanalıyla Osmanlı'nın iç işlerine müdahale eder hâle geleceklerdir ve bu müdahalenin kendini gösterdiği en büyük alan da Kürtlerle Ermenilerin birlikte yaşadığı o Doğu Anadolu, Kürtlerin "Kürdistan" dediği, Ermenilerin "Ermenistan" dediği topraklarda tezahür edecektir. Bu müdahale şekli, Kürtler ve Ermeniler arasında bir çatışmaya neden olur ve bu çatışma hâli Kürtleri bir kere daha Osmanlı Devleti'ne yaklaştıracaktır, merkeze yaklaştıracaktır çünkü İslam dairesi içerisinde bir araya gelebilecek iki gruptur Türkler ve Kürtler, bütün o modernleştirmeci parçalama hareketlerine, dıştan gelen etkilere rağmen"[383] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Koçgiri'nin bir kırılma noktası oluşturduğunu belirten Ayşe HÜR, Koçgiri ile Atatürk'ün özerklik sözü verdiği iddiaları arasında bağ olduğunu belirtmiş, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:[384]

" Şimdi, bu dönemde, Koçgiri bir kırılma noktası oluşturur Dersim yöresiyle. Bu Koçgiri olaylarına diğer Şafii Kürtler hiçbir şekilde bir destek, bir katkı, bir sempati göstermezler yani hiçbir şekilde oradaki olaylarla ilgilenmemişlerdir. Devlet de bu bilginin farkındadır fakat 1923 yılında... Tabii, 1923'e gelinceye kadar iki tane çok önemli şeyi hatırlatmak gerekiyor. 1921'le 1923 arasında, Ankara, bu Koçgiri pratiğinin de etkisiyle diğer Şafii Kürtlerin de bu tür bir talebi olur şeyiyle hissederek onlara bazı sözler vermeye başlar. Bugün çok sıkça adını duyduğunuz bu özerklik meseleleri, hani "Atatürk Kürtlere özerklik sözü verdi mi?" diye sık sık karşımıza çıkan bu başlık tam bu dönemin işidir. Hatırlayın, daha devlet kurulmamış, Türkiye Cumhuriyeti kurulmamış, Lozan görüşmelerine gidileceği hissediliyor, 1921'de, Koçgiri'den sonra bir Londra'da konferans toplanmış, oraya Ankara Hükûmetinin temsilcisi de çağırılmış. "Ha, demek bizi de tanımaya başlıyorlar." havası ortaya çıkmış ama bir yandan da arkayı garantiye alma ihtiyacı var. Ermenilerin hâlâ talepleri var doğu cephesinde, Batı ülkelerinin de desteğiyle manda falan kurmak istiyorlar. Kürtleri hep bir ittifak içerisinde tutmak için "Bunları acaba mutlu edecek şey ne olabilir?" diye... Mustafa Kemal, çok iyi de biliyor, geçmiş tecrübeleri de biliyor, diyor ki: "Ya, hiç

[383] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[384] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

telaşlanmayın, İngilizlerin kışkırtmalarına, Fransızların kışkırtmalarına hiç kanmayın, şey yapmayın, biz size yeni kurulacak devlet içerisinde eski statünüze çok benzer bir statü sağlayacağız." diyor ve bunun da işaretini 1921 Anayasası'nda "muhtariyet" diye tarif edilen, yerel yönetimlere güç veren maddelerle ima ediyor. Biliyorsunuz, 1921 Anayasası Teşkilatı Esasiye Kanunu'dur, bir anayasa değildir aslında ama yeni kurulan devletin nasıl işleyeceğine dair bir taahhütname gibi bir şeydir. Orada Kürtlerin yerinden yönetim yapacağına dair bazı imalar içeren maddeler var ama ben, bu maddelerin sadece Kürtler için değil, aynı zamanda millî mücadeleye yardım etmesi istenen, hatta eden, Sovyetler Birliği'ne karşı, onlara karşı da gönderilmiş bir mavi boncuk olduğunu düşünüyorum yani "Biz öyle bir rejim kuracağız ki sizin Sovyet sistemi gibi, şûralar sistemi gibi bir sistem kuracağız." diyor. Şûralar da Kürtlerin de işine gelen tabii bir özerk yapıyı ima ediyor. "Ha, demek ki böyle. Ya, biz bu ittifaka devam edelim. Ermeniler falan orada, Sevr'de mervde bizi yanına çekmeye çalışıyorlardı, biz onlarla olmayalım, gene Türk güçleriyle birlikte olalım." diyorlar Kürtler. Ama hiç unutmayalım, gene dışarıda bağımsızlığı, şunu, bunu sağlamak için uğraşanlar var ama onlar, o sırada etkili değiller bu siyasa içerisinde"

Atatürk'ün 1923'e kadar birkaç kez özerklik imasında bulunduğunu dile getiren Ayşe HÜR, Kürt meselesi ile Musul meselesi arasında da bağ bulunduğuna ilişkin aşağıdaki görüşleri dile getirmiştir:[385]

"*Bunlardan en önemlisi, 1923'te Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı ocak ayında, 16 Ocağı 17 Ocağa bağlayan gece İzmit Kasrı'nda İstanbul gazetecileriyle yaptığı bir basın toplantısı. Bu toplantıda, Mustafa Kemal kendi hazırladığı bazı soruları sordurtuyor o topladığı bazı gazetecilere ki amaç hem kamuoyuna hem Kürtlere hem Türklere hem Avrupa'ya bir mesaj vermek. Bu sorularda çok başlık vardır, bir tanesi de Kürtlerin durumunun ne olacağına dair bir sorudur. Mustafa Kemal, orada, Kürt ve Türklerin iç içe geçtiğini, ayırmanın mümkün olmadığını ama Kürtlerin yaşadığı şeyin de bir sınırı olduğunu, Kürt ırkının, hukukunun korunması gerektiğini, onların yeni bir rejimde farklı bir statüde yaşamasının gerektiğini anladığını açıkça söyleyen cümleler kuruyor ve diyor ki: "İngilizlere falan hiç kulak asmayın, biz hakikaten Kürtler için iyi şeyler düşünüyoruz." Bu da bir bilgi olarak Kürt sözlü -ne diyeyim- kolektif hafızasına yazılıyor ve Kürtler, hakikaten umut içerisinde, Türklerle yeni kurulan rejim içerisinde eşit vatandaşlar olarak var olacakları hayaliyle Lozan anlaşmalarında destek veriyorlar Türk tezlerine. Bu Türk tezlerinden biri -hiç unutmayalım, çok önemlidir- gene Kürt meselesiyle bağlantılı, Musul meselesinin hallinin bir başka tarihe bırakılmasını kabul etmek. Lozan'da çok sıkıştırılmıştır Türk tarafı, "Musul bir Kürt yurdudur, petrolleriyle ünlüdür, çok stratejik bir bölgedir." fakat Lozan'da Türk tarafı "Biz bu işi Batı'nın isteğiyle bir başka tarihte Cemiyeti Akvamda hallederiz." diye söz veriyor. O sırada Kürt vekilleri, ilk kez Mecliste bir şeylerin onlara verildiği sözlerin doğrultusunda gitmeyeceği konusunda bir şeye kapılıyorlar, "Musul'u bırakmayalım, orası Kürt vatanı, bizim vatanımız. Hani biz birlikte bu savaşı yürütmüştük?" diyorlar ama Türk tarafının bir telaşı var o sırada, bu anlaşma imzalanmazsa yeni cumhuriyeti kuramayacağı korkusu. Zorla ikna ediliyor Meclis fakat Mustafa Kemal o sırada şeyi fark ediyor, "Bu Meclisle ben bu Lozan Anlaşması'na imza atamam." Seçim kararı aldırıyor, alelacele Meclis feshediliyor, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na 2-3 tane madde ekleniyor "Yeni Meclis aleyhine konuşmak suçtur." gibi veya saltanatı savunmak falan ve o ortamda seçimlere gidiliyor. Yeni seçimler yapılırken Lozan Anlaşması Musul'suz imzalanıyor, yeni kurulan Meclis Lozan'ı onaylıyor, gene de 14 fire vardır hepsini Atatürk seçtiği hâlde ve yeni bir döneme giriliyor."*

[385] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

Ayşe HÜR, Lozan Anlaşması sonrası yeni bir döneme girildiğine, artık anasır-ı İslamiye söyleminin terkedildiğine ve "Türk", "Türkiye" gibi kavramların telaffuz edildiği bir döneme ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmiştir:[386]

"İşte, bu tarih, Kürt-Türk ilişkisi içerisinde bir tonlamanın değiştiği, artık Türk adının yani Mustafa Kemal'in o millî mücadeleyi örgütlerken kullandığı anasır İslamiye, İslam unsurları, "Hepimiz Çerkez, Kürt, Türk -bilmem ne- biriz." söyleminin terk edildiği ve artık daha çok "Türk", "Türkiye" gibi lafların telaffuz edildiği bir döneme giriliyor. Bu dönemin en önemli belgesi 1924 Anayasası'dır. İlk kez Türklüğün vatandaşlık tanımı için kullandığı bir anayasadır ve daha da önemlisi, 1921 Anayasası'nda olan muhtariyetle, özerklikle, yerinden yönetimle ilgili hiçbir maddeye yer verilmez ve artık bambaşka bir söylemin söz konusu olduğu bir döneme girildiğinin işaretidir. Bu kopuş ve o anayasanın görüşmeleri sırasında -tabii siz daha iyi bilirsiniz- bazı maddeler çıkarken ne tip zihin jimnastikleri yapılıyor, o konuşmalarda saklıdır aslında o arkasındaki yatan mantık. O mantığın içinde şu var: Bu ülkede sadece Hanefi olanlar bir kere Türk, Şafiiliği dışlayan bir söylem söz konusu. Hayır, "Bu ülkede ana dili Türkçe olanlar Türk vatandaşıdır." tanımı var, burada ana dili Kürtçe ve diğerlerini dışlayan bir yaklaşım var."

Prof. Dr. Ahmet ÖZER, Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından Kürtlere söz verildiğine ilişkin olarak aşağıdaki görüşlerini ifade etmiştir:[387]

"Fakat o sonuç ortaya çıkmadan önce, aynı zamanda Mustafa Kemal'in Kürtlere vermiş olduğu sözler vardır. Onlardan sadece 3'ünü buraya aldım. Bunlar önemli. Nedir bu? 20-22 Ekim 1919'daki Amasya protokolleri. Orada Mustafa Kemal ve arkadaşları Anadolu'yu, Salih Paşa ve arkadaşları da İstanbul Hükûmetini temsilen bir araya geliyorlar, Amasya'da çeşitli protokoller imzalıyorlar. Bu 5 protokolden bir tanesi de Kürtlerle ilgilidir ve Kürtlere verilecek özerklikle ilgilidir.

Maalesef, Mustafa Kemal Kürtlük söz konusu olduğunda Atatürkçü geçinen ya da Atatürk'ten geçinenler tarafından yıllarca sansür edilmiştir, bunlar kitaplardan ayıklanmıştır, Nutuk'tan ayıklanmıştır, çeşitli yerlerden ayıklanmıştır, sonradan bunlar ortaya çıkarılmıştır."

Sorunun Mustafa Kemal ATATÜRK zamanında başladığını belirten Komisyonun bir başka konuğu Yrd. Doç. Dr. Ali Kemal ÖZCAN;

"Aslında, Mustafa Kemal Samsun'dan girerken Amasya Tamimi'nde Türk ve Türkiye kavramalarını kullanmaktan bile kaçınır. Sonra, gelir, bugün üçüncü dediğimiz Kuvayi Milliye hareketiyle, Erzurum ve Sivas kongreleriyle Kürt- Türk ittifakına girişir ve "7 düvele…" dendiği ve hakikaten tarihsel taraflarının olduğu, yiğidi öldürüp hakkını teslim edeceğimiz bir direnişle, Batı'ya karşı kendi öz, yerel güçlerine dayanan bir direnişle başarılıyor. Tabii, arkasından Şeyh Said isyanıyla 1924'te Kürtlere özerklikten söz eden Mustafa Kemal, Türk ve Türkiye kavramlarından kaçan Mustafa Kemal birden sadece insanların beyinlerine değil, dağa, taşa bile her şey Türk, herkes Türk, her şey Türkler için demeye başlar ve sorun orada başlar. Şimdi, bugün bu hâlâ devam ediyor diye düşünüyorum"[388]

[386] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[387] Komisyonun 23.05.2013 tarihli Toplantı Tutanakları
[388] Komisyonun 30.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

Ayşe HÜR, 1937-1938'de de bir kırılma yaşanmasına ve Kürtlerin sindirilmesine rağmen taleplerinin bitmediğini, Demokrat Parti dönemiyle birlikte yeniden kıpırdanmaların başladığına ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:[389]

"Sonuçta, 1937-1938'de de böyle bir kırılma yaşanıyor. Bitti mi dersiniz? Kürtler, Şeyh Sait'le Sünni Kürtler, Dersim'le Kızılbaş Kürtler bir şekilde sindirildikten sonra bitti mi? Evet, uzun bir süre Kürtlerin bir özerklik talebi, bir bağımsızlık talebi, "Ben varım burada." ya da "Dilimi konuşacağım." talebi olamıyor çünkü çok ciddi bir travma içerisindeler, kadroları, insanları, halkları tarumar edilmiş, dağıtılmış, sürgün edilmiş, seslerini çıkaracak durumda değiller ama bu Demokrat Parti döneminde yavaş yavaş, ufak tefek bazı böyle kültürel uyanışlar, varlıklarını ortaya koyma şeyleri başlıyor."

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER, tarihsel olarak homojen ve özerk bir yapıyla idare edilen bir bölgenin bulunmadığına ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:[390]

"Birincisi, 1514-1515 Amasya Protokolü'nü… Zaten "protokol" kelimesi modern bir kelime, "özerklik" modern. Şimdi, öyle bir algı oluşturuyoruz ki tarihi bugünden bakarak okuyoruz yani kavramsallaştırmamız kaçınılmaz bir biçimde tarihsel malumatın niyetimizden bağımsız bir biçimde çarpıtılmasına da yol açıyor. Şimdi, bilmeyen de sanır ki: Kürdistan diye monolitik bir bölge var, homojen bir bölge var, burada da bir özerk yapı var. Yavuz Sultan Selim'le İdrisi Bitlisi'nin kendi arasında varmış olduğu mutabakat bu. Oysa tarihsel gerçeklik –eğer yanlış bilmiyorsak, biliyorsak düzeltirsiniz- böyle bir homojen, özerk yapıyla idare edilen bir Kürdistan olmadığını söylüyor. Müstakil beylikler var, emirlikler var, söz gelimi işte, Botan emirliği gibi, söz gelimi Eğil. Eğil ki Diyarbakır'ın içerisinde Zazaların yoğun olarak yaşadığı bir bölge. Dolayısıyla, birbirinden böyle otonom, hatta birbirinden bağımsız, birbirinden de çoğu kez farklı olan emirlikler var zaten, yerel monarklar diyebileceğimiz bir şey var. dolayısıyla, burada yani hepsinin üzerinde de bir idari yapı yok, özerklik dediğimiz bir idari yapı yok yani. Dolayısıyla, Amasya Protokolü'nü ben böyle anlıyorum. Dolayısıyla, özerklik kelimesi bence o günkü tarihsel olguyu açıklamakta bizim için ön kesici olabilir yani bu yanılgıyı şey yapmak lazım"

Sünni Kürtlerin Yavuz Sultan Selim'i tercih etmelerinin tarihsel sürecin sonucu olduğunu belirten METİNER, bu konuda aşağıdaki şekilde görüş belirtmiştir:[391]

"Şimdi, Sünni Kürtler niye Yavuz Sultan Selim'i tercih ediyorlar? Çünkü kaçınılmaz bir şekilde tarih böyle gelişiyor çünkü iki Türk imparatoru bir iktidarın kavgasına soyunuyorlar, Sünnilik, Şiilik bunun bir mobilizasyon aracı olarak kullanılıyor. Şah İsmail Şii kartını oynadığında kaçınılmaz olarak işte, Türkmen, Kürt asıllı birtakım bölgelere yöneliyor. Sünni Kürtler de hem iktidarlarını kaybetmek, bölgelerinden olmak hem de dinsel, mezhebi kaygılarla… Böyle bir şey. Dolayısıyla, yani sanki…"

Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI, Yavuz Sultan Selim zamanında etnik kimlik ile siyasi iktidar arasında bağ bulunmadığı, etnik kimlik ile iktidar arasındaki ilişkinin yeni bir ilişki olduğu ama bu ilişkiyi tarih üzerinden meşrulaştırmak için

[389] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[390] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[391] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

çaba göstermenin de tarihi realitelerle çok uyuşmadığının görülmesi gerektiğine ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:[392]

"Ulusçu tahayyülün tarihe bakışı ile tarihin ulusçu tahayyülü değerlendirişi birbirinden çok ayrı düşer. Ulusçu tahayyül tarihe bakarken tarihi bugünle bütünleştirir, bitişik hale getirir, beş yüz yıl önce olmuş hadiseyi sanki sabah yaşanmış tazeliği ve duyarlılığı içinde takdim eder. Böyle yapmasının nedeni de geçmişi anlamak, dile getirmekten ziyade, geçmişi gelecek için yeniden kompoze etmek kaygısıyla davranır. Bütün ulusçu tahayyüller, Türk milliyetçiliği, Kürt milliyetçiliği, Rus milliyetçiliği, İngiliz milliyetçiliği, bunların hepsi böyle davranır. Milliyetçiliklerin tarihe yaklaşımları böyledir ama tarihin de milliyetçiliklere ilişkin ortaya koyduğu uzun bir repertuar vardır; buna bakacak olursak, o bize daha ilginç ve tutarlı sözler söyler.

Bunu söylememin nedeni de: Kasrı Şirin Anlaşması'yla Kürdistan'ın ikiye bölünerek bir entrikanın başladığına dair bir anlatım –biraz önce Hüsamettin Bey de söyledi- yaygın bir kanaat. O zamanlar etnik kimlikle siyasi iktidar arasında bir bağ yok; ne İran'da var ne Osmanlı'da var ne Avrupa'da var. Şah İsmail'in ordusunda da Türkmenler var, Yavuz Selim'in ordusunda da Türkmenler var ve birbirlerine karşı kılıç çalıyorlar. Aynı şekilde Kürtler her iki orduda da var. Eğer siyasi iktidarla etnik kimlik arasında bir bağ kurulsa –son iki yüz yıldır olduğu gibi- bunu geçmişe de götürebiliriz; öyle bir bağ yok. Biri Şah İsmail'in kulu, biri de Yavuz Selim'in kulu. Korkunç İvan 1570'de 16'ncı yüzyılın başında 1.200 tane Boer'in kafasını uçurup Rusya'yı birleştirmeye çalışıyor. Kimi? Oradaki bütün unsurları, "Rus" diye değil. Bütün siyasi iktidarlar farklı unsurları kompoze ediyorlar, kendi zatı şahaneleri üzerinden bütünleştiriyorlar. Yoksa, Kürdistan'dı, Türkistan'dı, Türklerdi, Fransızlardı yok böyle bir şey. O yüzden tarihe bakarken etnik kimlikle iktidar arasındaki ilişkinin yeni bir ilişki olduğunu ama bu ilişkiyi tarih üzerinden meşrulaştırmak için çaba göstermenin de tarihi realitelerle çok uyuşmadığını görmek lazım."

Taleplerin Dile Getirilme Usulüne İlişkin Tartışmalar:

Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER, aynı zamanda demokratik özerklik de dâhil en ekstremist görüşlerin bile dile getirilebileceğini ifade etmiştir.[393]

Sağlıklı bir ilişkinin nasıl yürümesi gerektiğine ilişkin olarak değerlendirmelerde de bulunan AYŞE HÜR;

"Yani egemen olan taraf ayrılma hakkını savunmalı, demeli ki: "Sen ne istiyorsan, özerklik mi, bağımsızlık mı, ben sana bu hakkını, kamuoyuna, kendi toplumuna, benim toplumuma, dünyaya ilan etmek için her türlü olanağı sağlayacağım ama gel etme, yürütebiliriz de ama o özgürlüğün var, rahat hisset kendini. İstersen gidebilirsin." Öteki taraf da "Ben evet ayrılmak istiyorum ama sonuna kadar da bir arada yaşamanın yollarını arayacağım." dese, bunu samimi bir şekilde ifade etse taraflar birbirine bence bu ilişki yürüyebilir. Bugüne kadar yapılan birincisiydi. Egemen taraf hem dövüyor hem sövüyor, ona kötü davranıyor, hak tanımıyor, bilmem ne ediyor, bir yandan da "Gidemezsin, gidersen de seni topluma da deşifre ederim, 'Bu bozdu.' derim." diyor. Şimdi, bu şeyi değiştirmek lazım bence ve bence bu yolda da önemli adımlar atılıyor. Oluruna bakmak diye bir şey vardır,

[392] Komisyonun 10.10.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[393] Komisyonun 14.03.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

belki bunu yapıyor şu anda Komisyon, bilemiyorum tabii nereye kadar gidecek, nasıl gelişecek."[394] şeklinde kanaat belirtmiştir.

Adana Milletvekili Fatoş GÜRKAN tarafından "*Mesela "Özerklikle ilgili konu gündeme gelebilir." diye ifadeniz oldu, ona da katılmadığımı söylemek istiyorum*" şeklinde görüş bildirilmesi üzerine Ayşe HÜR tarafından; "*Hayır, ben onu demedim, özerklik olsun veya olmasın diye, konuşulabilsin*"[395] açıklaması yapılmıştır.

Bağımsızlık, konfederalizm ve özerkliğin de şiddete bulaşmadığı müddetçe tartışılabilmesi gerektiğini belirten Şırnak Barosu Başkanı Nuşirevan ELÇİ şu değerlendirmelerde bulunmuştur:[396]

"Siyasi partilerin konfederalizmi ya da özerkliği tartışabilecekleri, şiddeti bir araç olarak kullanmadıkları müddetçe yargının müdahale etmemesi gerektiğini belirterek;

Bu bir siyasi partinin kararıdır. Seçmen kabul eder veya etmez, siz kabul edersiniz veya etmezsiniz ya da kendilerine ait "Biz, bir konfederalizm tartışıyoruz ya da özerklik tartışıyoruz, böyle bir model tartışması yapıyoruz." diyorlar. Burada yargının tartışması geren şey, bu modeli hayata geçirirken kullanacağı yöntemler. Eğer demokratik yöntemleri uyguluyorsanız yargının müdahale alanının dışındasınız, bu siyasetin müdahale alanı içindesiniz ama siz şiddeti bir araç olarak kullanarak bunu gerçekleştireceğinizi söylüyorsanız o zaman yargı müdahale eder ve şiddete başvurmuşsanız müdahale eder. Burada bunu görüyor muyuz? Hayır. Nereden görmüyoruz? Çünkü yasalarımız der ki: "İddianameleri hazırladığınızda siz o iddianameye varsa maktulü yazmalısınız, varsa mağduru yazmalısınız, varsa müştekiyi yazmalısınız." Bu iddianamelerin hiçbirinde bunlar yok bir kere yani bu davaların mağduru yok, maktul hiç yok, şikâyetçisi de yok…

Ben Kürtlerin içinde bağımsız devlet savunanların da rahatça fikirlerini söylemesinden yanayım, çıkıp söyleyebilmeliler. "Kürtler bir Kürdistan'a sahip olmalılar, bir devletleri olmalı." diyebilmeli. Burada tartışmamız gereken şey, bu yola giderken, yani bu Kürdistan'ı oluşturmak isterken hangi araçlara başvurulup başvurulmayacağıdır. Eğer demokratik yollarla bunu söylüyorsa ve "Ben halkın onayıyla bunu yapacağım." diyorsa çıksın örgütlensin, kendine siyasi parti de oluştursun; buna hiçbir itirazım yok. Çıkıp "Federasyon oluşturmak… Federasyonla çözülür." diyen siyasal partiler var bugün. Bunların bütününün bir araya geldiği bir konferanstan söz ediyorum. Bu konferansın sonucu, sonuç olarak diyor ki: "Bu topraklarda, Kürdistan coğrafyasında yaşayan halklar kendi kaderlerini kendileri belirlesin. Öz yönetim mi oluşturacaklar, özerklik mi isteyecekler, 'federasyon' mu diyecekler; onların iradesi esastır."

Kürtlerin özerklikten federasyona kadar değişik taleplerinin olduğunu belirten Feridun YAZAR, bunların birer öneri olduğu ve üzerinde tartışılması gerektiğine ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:[397]

"Kürtler de asgari birlikte yaşadıkları toplumların sahip olduğu haklara sahip olmak istiyorlar. Nedir bu? Kimliğiyle kendisini çok rahat ve çok özgürce ifade edebilmesi. Kendi diliyle eğitimini görebilmesi ve bu eğitimini geliştirerek edebiyat ve bilime yönelik olan

[394] Komisyonun 29.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[395] Komisyonun 29.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[396] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[397] Komisyonun 10.07.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

gelişmelerin sağlanabilmesi. Asgari düzeyde de olsa kendine kendi hakkında karar verme yetkilerine sahip olabilmesidir. Bu tartışılabilir, kendi hakkında nasıl bir yetkiye sahip olması. Bu, özerklik olarak da tartışılabilir, federasyon olarak da tartışılabilir, yerel yönetimlerin kapsamının genişletilmesi olarak da tartışılabilir. Bunlar sadece birer öneridir ve bunları sadece tartışılması gereken birer konu olarak söylemekteyim."

Yönetim Biçimine İlişkin Tartışmalar:

Komisyonda dile getirilen bazı görüşler ise yönetim biçimi konusundaki taleplere ilişkin olmuştur. PKK'nın zaman içinde taleplerinde değişim olduğunu belirten Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER;

"PKK'nın üç aşaması var. Kuruluş aşaması, ikinci aşama, 90'lı yıllarda söylemini değiştirdiği, 99'da Öcalan yakalandıktan sonra da kuruluş felsefesini yadsıdığı bir dönem. İlk çıkışta "Eşitlik, beni gör, ben Kürt'üm, beni tanı, birlikte yaşayalım." talebi yok, bağımsız, sadece Türkiye Kürdistan'ıyla da ilgili bir talep yok. Dört parçada bağımsız birleşik bir Kürdistan, bir de bunun ideolojik formatı var yani Marksist, Leninist, sosyalist. (…) 90'lı yıllarda özerklik değil ama federasyona doğru yani birlikte yaşamaya doğru bir irade ortaya çıkıyor ama 99'da Öcalan yakalandıktan sonra özerkliğin de federasyonun da reddedildiği, bağımsızlık taleplerinin de reddedildiği demokratik cumhuriyet tezi ortaya çıkıyor ve ben bugün PKK'nın da hâlâ bu çizgide olduğunu ve bunun çok önemsenmesi gerektiğini… Birlikte yaşayabiliriz ama eşit haklar temelinde, demokratik cumhuriyet tezi" [398] şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Kürtlerin millet olma talebinin bulunduğunu belirten Prof. Dr. Ahmet ÖZER ise bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:[399]

"Benim anladığım kadarıyla -kabul edilir edilmez ayrı bir şey- mesele şudur: Ama Kürtler Farslar gibi Türkler gibi ve Araplar gibi bir millet ve bu millet olma hâllerini devam ettirmek istiyorlar. Bu millet olma hâlinin devam ettirilmesini bugün esas olarak, demokratik özerklik, ana dilde eğitim benzeri talepler üzerinden ifade ediyorlar ya da bunlar üzerinden gerçekleştirebileceklerini düşünüyorlar, ki gerçekleştirilebilir, dünyada bunun örnekleri çok. Bu olmazsa büyük bir ihtimalle Kürtler millet olma hâlini bu defa devlet himayesinde yapmak isteyecekler, öyle görünüyor. Yani, diğer ulusal topluluklar, diğer milletler genellikle bu şekilde yaptı. Galiba -hani, haddimi aşarak bir laf edip bitireyim- çözüm süreci dediğimiz barış süreci de bu ilkinin yani Kürtlerin Türkiye genel hukuku içerisinde kalarak millet olma hâllerini devam ettirmesinin önünü açabilirse -tahminim o ki- başarılı olabilecek, yoksa bizi öbür seçenek bekliyor gibi diye düşünüyorum"

Bazı konuklar ise Türkiye'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na koyduğu çekincelere değinmişlerdir. Bu çekincelerin kaldırılmasından işe başlanılabileceğini belirten Ayşe HÜR;

"Yani Özerklik Şartı, Avrupa Birliği Özerklik Şartı'na sanıyorum Türkiye çekince koymuştu. Mesela o şartın hiç çekincesiz bir şekilde kabul edilmesi ve arkasından ona uygun adımların atılması bile başlangıç için iyi olabilir ama ben biraz önce çok radikal bir şey söylediğimin farkındayım, onu tekrarlayacağım. Bu şeyde, en radikal şeyi dahi göze aldığınızı gösteren bir özgüven ve cesaretle hareket etmek gerekir. Nedir o? "Ayrılma hakkını dahi

[398] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[399] Komisyonun 23.05.2013 tarihli Toplantı Tutanakları

konuşabiliriz." demek gerekir ama bu o hak geçsin hayata, bilmem ne anlamına değil, özgürlük açısından yani düşünsel özgürlük açısından, zihnî bütün bariyerlerimizden kurtularak, masaya her şeyi koyup… Bunu Kürt tarafı da yapmıyor. Onlar da "özerklik, federasyon, demokratik cumhuriyet" böyle şeylerle onlar da lafı dolandırıyorlar benim gözlemlediğim kadarıyla, tarihsel süreç içinde. Bence her iki taraf da sonuna kadar maksimum olarak nerede durduğunu taleplerinin söylemeli. Karşı taraf da –neyse o karşı taraf, o yanlış bir tarif ama- taraflardan diğer de bunları böyle hoplayarak havaya yani "Ne oluyoruz?" diye telaşlanmadan dinlemeli, neden o öyle bir argümanı ileri sürüyor, ne olabilir, bunun olumlu yanı ne olabilir? Konuşmalıyız" [400] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın önemine değinen bir başka konuk Saruhan OLUÇ olmuştur. Bu konuda;

"Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı şu açıdan önemli: Bunu sadece Türkiye'deki bir bölgesel sorunu çözmek açısından ele almanın aslında hiç doğru olmadığını görmek gerekiyor. Türkiye'deki yerel yönetimler sistemi son derece merkezî bir anlayışa sahip. Bir merkezî vesayetten söz etmek mümkün. Baktığımızda, bütçenin dörtte 3'ünün harcama yetkisi merkezde toplanan bir ülkeden söz ediyoruz. Bürokrasi ve personeli açısından bakarsak, yüzde 85'i merkezde toplanmış yüzde 15'inin sadece yerellerde olan bir personel ve bürokrasiden söz ediyoruz, devlet yapısı açısından baktığımızda ve Anayasa'nın 123, 126 ve 127'nci maddelerine de baktığımızda, aslında yerel yönetimlerin üzerinde çok ciddi bir merkezî vesayetin olduğu biliniyor, bu çok açık. Bunun değişmesi gerekiyor. Yani bütün çağdaş demokrasilerde ve nüfusu ve coğrafi alanı bu kadar büyük olan bütün ülkelerde merkezî vesayet yerine ademimerkezi anlayışın gelişmesi büyük önem taşıyor. Şimdi, bu üniter devlet yapısıyla çelişen de bir şey değil aslında baktığınızda. Fransa üniter bir devlet, sanıyorum 2002 yılıydı, anayasasının ya 2'nci ya 3'üncü maddesine Fransa'daki yerel yönetimlerin ademimerkezi bir anlayışı barındıracağı maddesini yazdılar ve Fransa üniter devlet olma özelliğini kaybetmediği gibi ademimerkeziyetçi bir sistemi de yerel yönetimler açısından ve yerinden yönetim açısından geliştirme imkânını buldu. Dolayısıyla, bu konu Türkiye'nin geneli açısından, yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesi açısından da büyük önem taşıyor diye değerlendirmek gerekiyor." [401] şeklinde görüş beyan etmiştir.

Yapılabilecek idari yapıyla ilgili düzenlemelerin **"demokratik özerk yerel yönetimlerin güçlendirilmesi"** şeklinde olabileceğini belirten Prof. Dr. Ahmet ÖZER, görüşlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:[402]

"Türkiye'nin idari yapısıyla ilgili yapılacak bir düzenleme, sadece Kürtlerle ilgili yapılacak bir düzenlemeye matuf değildir, olmamalıdır, Türkiye'nin tümünü kapsamalıdır. Bu, bölgesel idareler olabilir, BDP buna "Demokratik özerklik" diyor. Ben, mesela, sunumumda ne demişim? "Demokratik özerk yerel yönetimlerin güçlendirilmesi" diyorum. Haddizatında, burada da olay sadece etnik yapıya dayalı olarak da olmamak durumundadır. Mesela, diyelim ki İspanya'da 17 tane özerk bölge vardır, orada Bask, Galiçya ve Katalonya bölgelerinde bir etnik yapı söz konusudur ama diğer birtakım bölgelerde ekonomik gelişmişlik, turizm, madencilik gibi birtakım unsurlar dikkate alınarak yapılıyor. Dolayısıyla, öyle bir yapılanma olacaksa sadece Van'ı, Diyarbakır'ı, Batman'ı kapsayan bir idari yapı değil, Türkiye'nin tümünü kapsayan, Türkiye'nin –demin söylediğim- katı, bürokratik,

[400] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[401] Komisyonun 11.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[402] Komisyonun 23.05.2013 tarihli Toplantı Tutanakları

merkeziyetçi yapısını aşan adem-i merkeziyetçi bir yapıyla getirilecek yeni bir idari sistemle bağlantılı olabilir. Ama bunun adı ne olursa olsun yapılması gereken, yerel yönetimlere yetki, kaynak ve sorumluluğun devri olmalıdır diye düşünüyorum."

Bingöl Milletvekili İdris BALUKEN ise Kürt hareketinin bağımsızlık talebinin olmadığını belirterek, bu konudaki korkulardan uzak olarak tartışmaların yürütülmesi gerektiği, Kürtlerin eşit yurttaş olma, bugüne kadar reddedilmiş haklarına kavuşma ve bu ülkede onurlu bir vatandaş ve onurlu bir insan olarak kendi diliyle, kimliğiyle, kültürüyle yaşama talebi var olduğuna ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

" Yani Kürt hareketinin bağımsızlık hedefinin olmadığını, tam tersine, ulus devlet anlayışının bütün bu sorunları getirdiğini ve emperyalizmin Orta Doğu halkları üzerindeki en büyük planının ulus devletlerle halkları karşı karşıya getirme planı olduğunu herhâlde belirtmemiz gerekiyor.

Neticede, şöyle bir tespit yapmak lazım: Çok ilginçtir yani Kürt milliyetçiliği ve bağımsızlık hedefi üzerinden Kürt hareketine Kürt milliyetçi çevrelerinden de çok ciddi eleştiriler geliyor. Yani " Kürt hareketi ve BDP niye Kürt milliyetçisi değil, niye Kürdistan'ın bağımsızlığını savunmuyor?" üzerinden çok enteresan bir şekilde böyle farklı iki algıdan böyle bir şey var. Neticede ortaya konan model, demokratik özerklik, demokratik cumhuriyet modeli bu ülkeyi ayrıştıran, bu ülkede başka bir ülke yaratmayı hedefleyen, bu ülke içerisinde farklı birtakım arayışları somutlaştıran bir model değil yani inceleme fırsatı olmuş ise. Demokratik cumhuriyet modeli sadece siyasal özerkliği kazanmış bir Kürdistan modeli de değil. Yani " Özerk Kürdistan olsun, Türkiye'nin geri kalanının ne hali varsa yaşamaya devam etsin." üzerinden gelişmiş bir model değil. Neticede, İstanbul gibi 15 milyonluk bir nüfusun Ankara'ya bağımlı olmasına da çözüm olarak partimizin ya da bir bütün olarak belki Kürt hareketinin çözüm olarak getirmiş olduğu bir model. Dolayısıyla bağımsızlık gibi bir hedef yok. O nedenle, çözüm komisyonu hani bağımsızlık ve milliyetçilik üzerinden bir korkuyu kendi önüne koyarak bence bir tartışma yürütmemeli, Kürtlerin öyle bir talebi yok. Kürtlerin eşit yurttaş olma, bugüne kadar reddedilmiş haklarına kavuşma ve bu ülkede onurlu bir vatandaş olarak, onurlu bir insan olarak kendi diliyle, kimliğiyle, kültürüyle yaşama talebi var ve buna da saygı duyulması gerektiği kanaatindeyim." [403]

" Anayasa Uzlaşma Komisyonunda da demokratik özerklik projemiz var zaten…

Sunduğumuz taslakta idari sistem modeli olarak demokratik özerkliği sunmuşuz. Parti çalışmalarımızda da demokratik özerkliğin mutlaka yaşama geçirilmesini istiyoruz." [404]

BALUKEN bir başka toplantıda ise Kürtlerin demokratik özerklik projesi olduğunu belirterek;

" Kürt tarafına baktığımız zaman Kürt tarafının önünde bir çözüm modeli var ve bir yol haritası var. Bu çözüm modeli ve yol haritasında demokratik cumhuriyet modeli var, demokratik özerklik projesi var, ortak vatan ilkesi var, demokratik anayasa vurgusu var, demokratik çözüm vurgusu var." [405] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

[403] Komisyonun 22.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanakları
[404] Komisyonun 23.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanakları
[405] Komisyonun 23.05.2013 tarihli Toplantı Tutanakları

Kürtlerin çok önemli bir kısmının özerklik ya da bağımsızlık istemediğini belirten Van Milletvekili Fatih ÇİFTCİ de;

" Türkiye'deki Kürtler nihayetinde yapılan kamuoyu araştırmalarında çok önemli bir kısmının direkt bir özerklik veya bağımsız bir Kürdistan talebinden ziyade, Türkiye'de devletle ve toplumla barışık bir yapı kurulup kendilerinin tamamıyla tanınmış, anayasal bir güvenceye alınmış bir yapı daha ziyade istenmektedir. Bunun da bu şekilde dikkate alınması gerekiyor diye düşünüyorum." şeklinde kanaat belirtmiştir.

Aynı toplantıda Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER; Öcalan'ın açıklamalarında demokratik özerklik, etnik temelde federasyon, otonomi de dahil milliyetçi diye tanımlanabilecek taleplerin bulunmadığını, Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından yapılan açıklamalarda da bunun yer almadığını ifade etmiştir.[406]

Abdullah ÖCALAN'ın demokratik özerklik gibi özel statü anlamına gelecek hususları öne çıkarmadığını belirten Orhan MİROĞLU ise:

" Ama bu çözüm süreci, zannediyorum, Türkiye'deki demokratik sürece endeksli olarak yani herhangi bir kesime, siyasi, etnik bir topluluğa bir statü anlayışı geliştirmek olarak değil, Türkiye'nin gelişen ve hâlâ da gelişme potansiyeli olan demokrasisinde rol oynamak, bir aktör hâline gelmek anlayışı üzerinde gelişti. İmralı'da PKK lideri Abdullah Öcalan'la yapılan ilk görüşmelerde bunlar kendisine hatırlatıldı, hatırlarsanız eğer. Sırrı Süreyya Bey, heyette olan diğer insanlar demokratik özerkliği hatırlattılar. Dağı terk etmenin bir yıla, belki daha fazla bir zamana tekabül edebileceğini ifade ettiler. Ama Abdullah Öcalan demokratik özerklik yani özel statü anlamında birtakım şeyleri çok fazla öne çıkarmadı ve Sayın Ahmet Türk'ün bize ifade ettiği, kamuoyuna deklare ettiği gibi, ne devleti ne de işte Hükûmeti zora sokacak bir taleple ortaya çıkmadı." [407] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Kürtlerin isteklerinin homojen olmadığını, farklı farklı taleplerinin bulunduğunu, PKK çizgisine yakın kamuoyunun demokratik özerklik yaklaşımında olduğunu belirten İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL de görüşlerini farklı iki toplantıda şöyle ifade etmiştir:

" Sonuçta şöyle bir durum var: Kürtler, oraya katılan Kürtlerin bir kısmı bağımsızlık da istiyor, bazıları federasyon istiyor. Mesela, biz demokratik özerklik istiyoruz. Biz, ulus devletin aslında aşıldığını, dolayısıyla, özgür olmak için illa bir ulus devlete ihtiyaç olmadığını, demokrasinin gerekli olduğunu… Politik olarak başka bir noktadan bakıyoruz. Ama buraya gelenlerin bir kısmı başka şeyler de istiyor ve bu, o noktada genel olarak ortaklaşan ve sadece -dikkat ederseniz- Kürtlere değil Kürdistan coğrafyasında yaşayan diğer halklara da" [408]

" Kürt daha çok hani PKK'nin çizgisinde olduğu şeyi de ya da kamuoyuna sunduğu "demokratik özerklik" diye her parçada halkın yani hem yaşadıkları ülkelerin demokratikleşmesi aynı zamanda Kürtlerin hak ve özgürlüklerinin tanınması, kendi kendini yönetim hakkını da savunması gibi bir yaklaşım içerisinde." [409]

[406] Komisyonun 11.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[407] Komisyonun 13.06.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[408] Komisyonun 05.07.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[409] Komisyonun 11.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Prof. Dr. Erol KURUBAŞ ise Türkiye ve benzeri etnik sorunlarla karşılaşan ülkelerde sorunun doğasından kaynaklanan nedenlerle ayrılma eşiğine gelmiş konularda nihai hedef bağımsızlık olduğu için etnik gruplar bakımından, siyasi özerklik ve federasyonların mutlaka düşünülmek zorunda olunduğunu, ancak Türkiye'deki sorunun kesinlikle ayrılma eşiğinin uzağında bulunduğu kanaatini belirterek çözümün siyasi özerklikle kültürel haklar arasında bir yere evrilebileceğini,

Sorunun kültürel haklar boyutunu çok güçlü bir biçimde aşmış olmasına rağmen, siyasi özerklik noktasına ulaşmayan bir noktada optimum çözümün oluşabileceği kanaatinde olduğunu belirttikten sonra; 'siyasi özerklikle bu sorunu çözelim' anlayışının birkaç nedenden dolayı sağlıklı bir yaklaşım olmayacağını, bu nedenlerin;

Etnik temelde oluşmuş hiçbir idari yapının dünyanın hiçbir yerinde sağlıklı bir siyaset üretmediği,

Kürt milliyetçiliğinin toplumsal tabanının nitelikli bir çoğunluğa ulaşmadığı, Türkiye'de entegrasyon ve entegrasyon iradesinin çok güçlü, ayrışma iradesinin ise çok zayıf, ortak paydaların ise çok güçlü olduğu,

Sorunun tarihselliğine bakıldığında başından bu yana ayrışma düzeyinde olmadığı, böyle bir sosyolojisinin ve tarihselliğinin bulunmadığı, Kürt Milliyetçiliğinin % 35'ler civarında olduğu ve toplumsallaşma düzeyinin nitelikli çoğunluğa ulaşmadığının sosyolojik bir vakıa olduğu,

Ayrışma iradesinin çok güçlü olmadığı ve güven eşiğinin aşılmadığı, bu sebeplerle siyasi özerkliğin mantığının bulunmadığı, birileri tatmin olsun diye siyasi özerklik vermenin sorunu daha da içinden çıkılmaz bir hâle getireceğini belirtmiştir.[410]

KURUBAŞ, egemenlik paylaşımına karşılık gelen herhangi bir formun bu sorun için çözüm oluşturmayacağına ilişkin görüşlerini ise şöyle ifade etmiştir:[411]

"Ama her hâlükârda bir Kürt milliyetçiliği olgusu var, bu olgunun bir talebi var ve bunu destekleyen bir kitle var. Ve, milliyetçi hareketler mutlaka yönetme iradesini bir biçimde elde etme ile çözülebiliyor ya da teskin edilebiliyor. Gördüğümüz tablo o, milliyetçi hareketlerin sosyolojisinden. Bu da bizi şu noktaya getiriyor: Milliyetçiliğin izinden giderek bir self-determinasyoncu özerklik, federasyon gibi bir olgu yaratmak yerine demokrasinin izinden giderek "self-government" mantığı üzerinden bir idari-mali özerklik temelinde güçlü yerel yönetimler yaratmak ve egemenliğin gruplar arasında paylaşımı değil, herkesin yönetime ortak olabileceği bir mantıkla yani gerçek manada demokrasiyle "self-government" anlayışı doğrultusunda, belki Fransa tipi bir özerklikle bu milliyetçiliği teskin edebileceğimizi, rasyonalize edebileceğimizi düşünüyorum. O nedenle de egemenlik paylaşımına karşılık gelen herhangi bir formun bu sorun için bir çözüm noktası oluşturmadığı kanaatindeyim"

Demokratikleşme yöntemi ile nasıl bir idari ve mali özerklik olabileceğine ilişkin olarak ise aşağıdaki açıklamalarda bulunmuştur: [412]

[410] Komisyonun 22.05.2013 tarihli Toplantı Tutanakları
[411] Komisyonun 22.05.2013 tarihli Toplantı Tutanakları
[412] Komisyonun 22.05.2013 tarihli Toplantı Tutanakları

"Siyasi özerklikten anlamamamız gereken şeyi yani o da şu demek: İspanya, bu modeli ilk geliştiren ülkelerden bir tanesi. Etnik temelde bir idari yapı oluşturduktan sonra ona siyasi bir elbise giydirdi, yerel siyaset ortamı oluşturuldu. O yerel siyasi partiler, o yerel siyasi partilerin demokratik rekabetinden ortaya çıkan bir yasama ve yürütme. Yapılan işlemler tamamen özerk ama yerel siyaset içerisinde sadece anayasal denetim söz konusu ve kendisine devredilmiş çok geniş yetkiler söz konusu, güvenlik de dâhil olmak üzere, adaletin de bir kısmı dâhil olmak üzere apolitik diğer pek çok alanda yetki devri söz konusu.

Benim kastettiğim idari, mali özerklik, Fransa'nın 1982-1986 yılları arasında Fransa'da uyguladığı, daha sonra revize ettiği modele yakın duran bir şey. Burada bir idari yapı oluşturuyorsunuz ama bunu bir etnik temelde yapmıyorsunuz. İkincisi, siyasi elbise giydirmiyorsunuz. İdari esaslı bir yetki devri var apolitik alanlarla sınırlı. Bu çok farklı biçimlerde yapılabilir. Fransa, işte ulaştırma, turizm, çevre, eğitim gibi pek çok yetkiyi yerele devrettikten sonra bir cumhuriyet komiseri atadı. Cumhuriyet komiseri atamayla geliyor fakat oradaki yürütme, esasen oradan seçilen bir kişi. Yani bir bakıma, bizim güçlendirilmiş belediye başkanının pozisyonunu düşününüz. Cumhuriyet komiseri onu cumhuriyetin ilkeleri açısından denetledi ve özellikle kolluk güçlerinin kullanımı ve bütçenin onayı konusunda tam yetkili kıldı ve ondan izin alınması ama onun haricindeki konularda yetki kullanımını yerele devrettiler. Böyle bir enteresan bir model. Daha sonra bunu revize ettiler.

Şimdi, OECD ülkelerinde mali konulardaki özerklikte Türkiye'nin yeri şu: OECD ortalaması yüzde 50. Yani yerel, kaynakların ne kadarını kullanabiliyor? Yüzde 50'sini kendisine tanınmış bütçeyle, yüzde 50'sini merkezin bütçesiyle, yerel, işleri hallediyor. Bizde yüzde 5'e yüzde 95. Yani yerelin mali yetkiyi kullanma şeyi yüzde 5. Yüzde 95'i merkezin onayıyla oluyor. Bunun yükseltilmesi gerekiyor. "Mali özerklik"ten kastettiğimiz şey, bu oranın merkezle yerel arasında yarı yarıya yakın bir biçimde paylaşılması.

Tabii ki bunu belirleyecek olan ihtiyaçlar. Yani buradaki etnik kaygılar veya bir etnisiteye diğerinden… Böyle bir şey değil. Bu, ülke geneliyle ilgili genel bir yönetim modeli, genel bir yönetim anlayışı, katılımcılığı artıracak bir model olarak düşünülmesi gerekiyor ve etnik temelde oluşmaması da bence son derece önemli. Dediğim gibi, dünyada etnik temelli yapılar hep sorunlu yapılar. Bunun detayları yani konuşulabilir belki ama buna değinmek istedim."

Pof. Dr. Erol KURUBAŞ, demokrasiden ve özerklikten Kürt siyasetinin anladığıyla dünyadaki uygulamaların farklı olmasının en büyük sorun olduğuna ilişkin olarak düşüncelerini ise şöyle açıklamıştır:[413]

"Buradaki en büyük sıkıntı ise şu bir risk faktörü olarak: Demokrasiden ve özerklikten yani idari, mali veya siyasi olsun, maalesef Kürt siyasetinin anladığı şeyle dünyadaki uygulamalar birbirinden oldukça farklı. Yani, demokratik özerklik olarak somutlaşan ve içeriğini pek çoğunuzun bildiği yaklaşım, benim bu söylediğim mantığa çok uyan bir yaklaşım değil, demokrasinin genel mantığına da uyan bir yaklaşım değil doğrusunu söylemek gerekirse ve onun bir optimum çözüm noktasına karşılık gelebileceğini düşünmüyorum. Hatta onun bu süreçte bir risk faktörü olarak bir kenara not edilmesi gerektiğini düşünüyorum"

[413] Komisyonun 22.05.2013 tarihli Toplantı Tutanakları

KURUBAŞ, demokratik özerkliğin hangi alanda risk olduğuna ilişkin olarak da aşağıdaki değerlendirmelerde bulunmuştur:[414]

" Tabii, yani o kadim tartışmaya girmek istemem yani halk demokrasileri ve liberal demokrasiler tartışmasına girmek istemem ama Çin tipi veyahut da bir Stalinist Rusya tipi bir halk demokrasinin, siz çok daha farklı şey yapabilirsiniz ama benim anladığım demokrasiye çok uymadığını düşünüyorum çünkü demokrasinin özünde olması gerekenin özgür birey iradesi ve farklılıkların korunması yani farklı düşüncelerin, muhalefetin mutlak surette gelişmesi ve korunması olduğuna inanıyorum. O nedenle, demokratik özerklik manifestosunun içeriğinde buna dair bir şey göremedim. Halkın daha total ve doğrudan demokrasi yoluyla yönetime katılmasına dair ifadeler var ve nihayetinde komünal bir anlayışa evrilme var. Bu, bir ideal olarak tabii ki düşünülebilir yani devletsiz toplum idealleri yeni bir ideal değil sonuç itibarıyla, elbette ki bunun için çabalanabilir. Gün gelir paradigma değişir, devletler tanrının yeryüzündeki adımları olmaktan çıkarsa o da tabii ki düşünülebilir ama bugün için gerçekçi bir çözümün parçası olduğunu düşünmüyorum."

Demokratik özerkliğe ilişkin Prof. Dr. Erol KURUBAŞ'ın düşüncelerine katılmadığını belirten Bingöl Milletvekili İdris BALUKEN, demokratik özerklik ile ilgili düşüncelerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:[415]

" Farklı olarak hani söyleyebileceğimiz çok şey var. Yani demokratik özerkliğin Stalinist bir model olduğu tezi… Hakikaten ben çok şaşırdım yani neticede, gerçek demokrasilerin temsili demokrasiden çok katılımcı demokrasi olduğu ilkesine katılmayabilirsiniz ama bunu getirip böyle bir diktatoryal bir şey olarak sunmanızı çok yadırgadığımı belirtmek istiyorum. Neticede, özerklik değil, demokratik özerklik demenin esprisi şuradadır: Bir bütün olarak, köyden başlayarak mahalleye, ilçeye, kente kadar halkın bulunduğu her alanda kendi örgütsel kurumlarını yaratarak, kendi meclislerini oluşturarak karar alma süreçlerinde aktif yer almasıdır. Bu, tam tersine, temsili demokrasiyi aşan bir durumdur, katılımcı demokrasinin kendisidir. Burada örgütlü yapı içerisine girmiş bireyin özgür birey olmaktan çıktığını da savunmak bence büyük bir haksızlıktır. Örgütlü birey olmak özgür birey olmanın engellenmesi anlamına gelmez, tam tersine, demokrasilerde özgür bireyin yönetim süreçlerine katılmasıyla ilgili bütün dinamikler örgütlü güçle beraber artar, bir sinerji yaratır. O yönüyle aslında bir bütün olarak Kürt hareketi kendi değişimsel paradigmasını ortaya koyduğu zaman özgür devletten özgür bireye geçişi esas alıyor demişti yani özgür Kürdistan'dan örgütlü, özgür Kürt'e geçişi esas alıyoruz demişti. O nedenle " Örgütlü yapılar içerisinde bireyin özgürlüğü yoktur." tespitine katılmıyorum. Politik ve ahlaki bir toplumda örgütlü özgür bireylerin katılacağı halk meclisleri en aşağıdan başlayarak, en tabandan başlayarak en tepeye doğru örgütsel modellerin katılımcı demokrasi açısından tekrar irdelenmesi gerektiğini düşünüyorum."

Doç. Dr. Şener AKTÜRK, Türkiye'nin mevcut idari yapısı muhafaza edilmek suretiyle mahalli özerkliğin sağlanabileceğine ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:[416]

" Türkiye'nin 81 ilden oluşan idari yapısını muhafaza ederek mevcut iller temelinde mahallî bir özerklik sağlanabilir. Hâlihazırda her ilin seçilmiş belediye meclisi ve belediye başkanları mevcuttur. Türkiye'nin bütün illerinde değişik yoğunluklarda yaşayan Arap,

[414] Komisyonun 22.05.2013 tarihli Toplantı Tutanakları
[415] Komisyonun 22.05.2013 tarihli Toplantı Tutanakları
[416] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

Boşnak, Çerkez, Gürcü, Kürt, Laz, Zaza vesair etnik kökenlerden gelen vatandaşlar nüfusun önemli bir kısmını oluşturuyorsa şayet, yerel temsilcileri aracılığıyla Türkçe'nin dışındaki dillerde de ek belediye hizmetlerinin verilmesini talep edebilir, yasalar çerçevesinde gerekli değişikliklerin yapılmasını müteakip, demokratik çoğunluğa ulaşılmasını müteakip, ulaşım, sağlık hizmetleri, resmî duyurular, yayınlar, şayet talep varsa, azınlık dillerinde yapılabilir. Ve böyle bir reform gerçekleştiği için, sırf bazı illerimizde Arapça ve Lazca, Gürcüce talep geldiği için ve bu dillerde paralel hizmet ve yayın yapıldığı için bu bölgelerin bir Arabistan, bir Gürcistan, bir Lazistan olarak algılanması gerekmez. Modern dünyada bunun pek çok örneği var. Bunun makul, meşru ve demokratik çoğunluğu bulabilecek bir çözüm önerisi olduğunu düşünüyorum çünkü siyaset sonuç olarak makul ve mümkün olanın sanatı. Hem bazı insan haklarını azami şekilde gerçekleştirmek hem de aynı zamanda büyük, demokratik çoğunlukların meşruiyetini devam ettirebilmek açısından naçizane benim bir teklifim."

AKTÜRK'ün bu önerisine, yalnızca hizmet özerkliğini içermesi nedeniyle katılmadığını belirten İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL ise şu hususların altını çizmiştir:[417]

" Bu yerel yönetimlere ilişkin şöyle bir çelişki gördüm: Bir yandan yerel özerkliği savunuyorsunuz " Yerel özerklik olmalı" diye ama yerel özerkliği sadece hizmet özerkliği olarak tanımlıyorsunuz anladığım kadarıyla ya da yanlış mı anladım? Oysa biz mesela, biz de demokratik özerklik önerdik. Türkiye'nin 20-25 bölgeye ayrılması ve Türkiye'nin idari ve siyasi yapısının buna göre yeniden reforme edilmesi konusunu önerdik."

Şırnak Barosu Başkanı Nuşirevan ELÇİ, Türkiye'nin coğrafi büyüklüğü dikkate alındığında merkezden katı bir yönetimin mümkün olmadığı ve yeni bir yapılanmanın gerektiğine ilişkin görüşlerini şöyle açıklamıştır:[418]

" Ve Türkiye'nin coğrafik yapısını düşündüğümüzde de gerçekten merkezden katı bir şekilde yönetilmesi mümkün değildir. Yani, hem coğrafyanın büyük olması, nüfusunun büyük olması, bölgeler arası değerlerin farklı olması… Yani, şu an Trakya değeriyle Karadeniz değerinin aynı olduğunu söylemek mümkün değil ya da yaşam tarzı ya da gelişmişlik seviyesi vesaire. Doğu, Güneydoğu'nun Akdeniz'le ya da Ege'yle aynı olması, Ege'nin İç Anadolu'yla… Bu farklılıklardan dolayı zaten yerel yönetimlerin de güçlenmesi gerekiyor ve burada herkes de hemfikirdir. Yani, şu ana kadar bu konuda ciddi atım atılmamışsa da demin söylediğim gibi, bunun sebebini de Kürt sorununun hâlâ orta yerde durması olarak görüyorum. Eminim ki sorunun çözülmesiyle beraber zaten bunu rahat bir şekilde yapabiliriz. Tabii ki bunu da şöyle açabiliriz: Yani, DTK'nın söylediği " demokratik özerklik" mi ya da BDP'nin söylediği gibi " 25 bölgeye ayrılması" mı? Daha önce Kürt partileri, akademisyenler, bölge baroları 2010 yılı -yanılmıyorsam- Diyarbakır'da bir çalıştay yaptık, o zaman şöyle bir sonuç çıkardık ve yanılmıyorsam şu an BDP de onu savunuyor: 25 bölgeye ayrılması yani etnik temelde değil yani 7 bölgenin bile az olabileceği, bunun 25 bölge temelinde bölgeye ayrılması gerektiği ve bu şekilde yapılandırılması gerektiği… Tabii ki bunun illa 25 olması gerekmiyor yani bunu oturup da yöneticiler, bilirkişiler, yönetim konusunda etkin olan… Bu 15 de olabilir, 10 da olabilir, 8 de olabilir, buna çok fazla takılmamak gerekiyor. Zaten bu da kaçınılmazdır, bunun önünde durmak da mümkün değil"

Feridun YAZAR, Kürtlerin kendilerini yönetimde hak sahibi olarak görmek istediklerini, bunun yerel yönetimlerin güçlendirilmesinden, özerklik, federasyon ve

[417] Komisyonun 29.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[418] Komisyonun 05.07.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

bağımsızlığa uzanan bir yelpazede olduğunu, bir şekilde ayrılmadan bir bütün içinde nasıl yaşayacağımıza ilişkin kendimize özgü bir sistem oluşturmak zorunda olduğumuz yönündeki kanaatlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:[419]

"Ama Kürtlerin kendilerini yönetimde bir hak sahibi olmaları bence Kürtlerin en doğal hakkı olduğu gibi, bugün içinde yaşadığımız toplumun da kabul etmesi gereken bir hak olarak karşımızda durmaktadır.

Üyesi olmak istediğimiz Avrupa Birliğinin kriterleri, siyasi kriterleri de buna aykırı değil zaten. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu üyeliğe bazı sakıncalar, çekinceler koymuş olması bunun gelecekte gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez. Yerel yönetimlerin yetkilerinin genişletilmesi veyahut da yerel yönetimlerin toplumsal yapıya uydurulması şeklinde de tarif edilebilir bu…

Kürtlerin kendini yönetme hakkı bağımsızlıktan en asgari düzeyde yerel yönetimlerin genişletilmesine kadar bir yelpaze içerisindedir. Bağımsızlık da vardır, yerel yönetimlerin genişletilmesi, yetkilerinin genişletilmesi ölçüleri arasındadır. Bunun neresinde durup hangisini kabul edeceğimiz bizim ortak yaşama arzularımıza ve birlikte yaşam isteğimize bağlıdır ve üzerinde yaşayacağımız bu topraklarda nasıl bir biçimde ayrılmadan bütünlük içerisinde nasıl bir biçim ve usulü geliştireceğimizi kendimiz bularak kendimize özgü bir sistemi oluşturmak zorundayız.

Aksi takdirde, bunu oluşturamazsak, insanların kendini yönetme hakkı hiçbir zaman bitmeyecektir. Ben, vazgeçebilirim Feridun yazar olarak Kürtlüktün de vazgeçebilirim ama diğer Kürtleri nasıl vazgeçireceğim, sorun burada. Kürtlerin kendini yönetme hakkı onların gerçekten çok ciddi bir talebidir. Asgari düzeyde de olsa böyle bir talebe sahiptirler. Bu, yerel yönetimlerin yetkilerinin genişletilmesi olabilir, özerklik olabilir, demokratik cumhuriyet tezi olabilir, birçok tezler var ortada zaten, atılmış ortaya ve tartışılıyor. Bunların en asgarisinin Türkiye bütünlüğü içerisinde uygulanabilir biçimini biz bulabiliriz, geliştirebiliriz, yeter ki bunda iyi niyetli olalım ve birbirimize güven duyalım."

Kürtlerle Devlet arasında bir güvensizlik olduğunu, bu güvenin yeniden tesis edilmesi ve güvensizliğin devletin zaafı haline gelmemesi gerektiğini belirten Feridun YAZAR, bu konudaki görüşlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:[420]

"Kürtlerle devlet arasında tarihin geçmişinden bu yana bir güvensizlik duygusu hâkimdir. Tarihteki birçok duygular böyle gelişti, çünkü birçok dönemde, Osmanlı Devleti'nin zayıf olduğu bir dönemde Kürtlerin isyanları olmuştur. Başka yabancı devletlerin de bu işte parmağı olabilmiştir ama ne zaman ki devlet kendisini güçlü hissedip o zaman devlet Kürtlerle oturup zafiyet içerisinde bazı hakların tanınması konusunda anlaşmalar sağlamışlarsa da güçlendiği zaman bunları ret ve inkâr etmekle her iki tarafın da birbirine güvensizliği doğmuştur. Bu güvenin, Kürtlerle devlet arasındaki bu güvenin yeniden kurulması gerekiyor, yeniden yapılanması gerekiyor. Yani ben çok hak verirsem, yerel yönetimleri genişletirsem bunlar özerklik ister, özerklik verirsem federasyon ister, federasyon verirsem bağımsızlık ister korkusu ve güvensizliği devletin zaafı hâline gelmemelidir ve zaafı hâline geldiği zaman da bu sorunu çözmek zaten mümkün değildir."

[419] Komisyonun 10.07.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[420] Komisyonun 10.07.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

Sağlam temeller üzerine yeni bir bina inşa edilmesi gerektiğini, böylelikle birlikte yaşama anlamında sorun olmayacağını belirten YAZAR, görüşlerini şöyle ifade etmiştir: [421]

"Eğer Orta Doğu'da bugünkü gibi gelen gelişmeler geleceğe yönelik bilemiyoruz ortaya bağımsız Kürdistan devletleri çıkaracaksa inanın buna ne Kürtler ne de Türkler, ne de Türkiye Cumhuriyeti devleti engel olamayacaktır. Ama eğer Kürtler ve Türkler Türkiye Cumhuriyeti devletinde geleceğe yönelik sağlam bir gelecek kurabilirlerse, birlikte yaşam üzerinde tatmin edici bir zemin üzerinde siyaseti yürütebilirlerse, anlaşabilirlerse Orta Doğu'da ne olursa olsun bu devirde hiçbir şey olmaz. Onun için şimdiden bizim bu sağlam temeller üzerine yeni bir bina inşa etmemiz gerekiyor ve bir güven içerisinde karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörü içerisinde, demokratik hakları da sayarak, hakları tanıyarak ve vererek geleceğe yürümemiz gerekiyor diyorum. Şimdilik bu kadar söyleyebiliyorum."

Bireysel görüşünün Türklerle Kürtlerin birlikte yaşaması olduğunu belirten Feridun YAZAR, ancak bunun için adım atılması ve haklarda eşitliğin sağlanması gerektiğine ilişkin görüşlerini ise şöyle ifade etmiştir:[422]

"Ben Türklerle Kürtlerin birlikte yaşamalarının daha uygun olacağı inancını taşıyorum, birlikte yaşamak ama haklarda eşitliği sağlamak koşuluyla yani biri her türlü hakka sahipken diğeri bütün haklarından mahrumsa bunları bir arada yaşatmak zaten çok zordur Sayın Bostancı. Şu denilebilir: " Belki ilk aşamada bunları sağlamak mümkün değildir, belki ileriye dönük bunları sağlamak için çalışmalar yürütmek gerekir, siyasetler yürütmek gerekir." Buna katılırım, bu doğrudur. Ama hiç olmazsa Kürtlerin haklarına kavuştuğuna ve gelecekle ilgili haklarına kavuşacaklarına dair bir umudu vermek gerekiyor, bir geleceği kurmak gerekiyor. Bu da öncelikle ana dilde eğitim hakkıyla başlayıp en asgari düzeyde yerel yönetimlerin yetkilerinin genişletilerek özerk bir biçimi kendimize uygun şekilde oluşturmamız gerektiği inancındayım. Ama bu bir şablon olarak ortaya çıkarsa hiçbir zaman bize uymaz. Şablonu biz kendimiz oluşturmalıyız, biçimi Kürtler, Türkler birlikte oluşturmalıdır."

Konuyla İlgili Gündeme Gelen Antlaşma ve Diğer Hukuki Metinler

a- 1514 Amasya Anlaşması:

Bazı kaynaklarda, 1514 yılında Kürt Beyleri ile Yavuz Sultan Selim arasında Amasya'da bir anlaşma yapıldığı belirtilmektedir. Bu konuda çeşitli kaynaklarda yer alan metinler arasında farklılıklar da bulunmaktadır.

Örneğin Şakir EPÖZDEMİR, dört ayrı metin olduğundan bahsetmiş olup kitabında yer verdiği metinlerden birinin içeriği şöyledir:[423]

" 1-Osmanlı yönetimine bağlı olarak Kürt Emirliklerinin özellikleri korunacak,

2-Kürt Emirliklerinde, yönetim babadan oğula geçerek sürecek, eskiden beri yürümekte olan yönetim yürürlükte kalacak ve bu konuda ferman Padişahtan çıkacaktır.

3-Kürtler, Türklere bütün savaşlarda yardım edecekler.

4-Türkler de Kürtleri bütün saldırılardan koruyacaklardır.

5-Kürtler, devlete verilmesi gereken her türlü vergiyi ödeyecekler.

---

[421] Komisyonun 10.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

[422] Komisyonun 10.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

[423] Şakir EPÖZDEMİR, 1514 Amasya Antlaşması Kürt – Osmanlı İttifakı ve Mevlana İdris-i Bitlisi, Peri Yayınları, 2005, s.28

6-Bu antlaşma Sultan Selim ile ona boyun eğen Kürt Emirleri arasında yapılmıştır. Bu antlaşma 1514 yılında yapıldı"

EPÖZDEMİR, bu anlaşmanın 300 yıla yakın her iki tarafın da uyması ile yürürlükte kaldığını, II. Mahmut döneminde idarede yeniden yapılanma çalışmaları sırasında Osmanlı Devleti tarafından anlaşmaya son verildiğini belirtmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Osmanlılar tek tip bir idari düzen kurmamışlardır. Fethedilen topraklarda, kendilerine bağlılık bildirmeleri ve vergi ödemeleri kaydıyla, büyük oranda var olan yapıyı korumuşlardır. Bu anlaşmanın da o çerçevede değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Zikredilen anlaşma metinleri incelendiğinde, Osmanlıların bölgedeki bazı Beylerin Osmanlılara bağlılık bildirmeleri ve vergi ödemeleri kaydıyla, var olan idari yapıya dokunmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak, bu durum Kürtlerin yaşadıkları topraklarda Kürtler için özerk bir bölge oluştuğu anlamına gelmemektedir. Yani Kürt nüfusunun yaşadığı bölgenin tamamını kapsayan tek çatı altında toplanmış bir yapı söz konusu değildir. Parçalı bir yapıdan söz edilmektedir. Zira bazı kaynaklarda 25, bazılarında 28 Beyin bu antlaşmaya taraf olduğu zikredilmektedir. Ayrıca bu Beyler Kürt sıfatları nedeniyle değil, Sünnî olmaları nedeniyle Yavuz Sultan Selim'in yanında yer almışlardır. Kaldı ki o dönemde etnik kimlik ile siyasi iktidar arasında bir bağ bulunmamaktadır. Hem Yavuz Sultan Selim'in hem de Şah İsmail'in yanında Türkler ve Kürtlerin yer alması bunu teyit etmektedir.

Amasya Mutabakatından anlaşılan, asıl egemen güç Osmanlılardır: ancak Osmanlıların egemenliği altında, bölgedeki Beylere tanınan yönetsel birtakım ayrıcalıklardan bahsedilebilir. Bunların vilayet ölçeğinde sayılabilecek yapılar olup iç işleyişlerine Osmanlılarca büyük oranda karışılmadığı, yönetim hakkının babadan oğula miras kaldığı anlaşılmaktadır. Sayıları 28'i bulan idari birim söz konusu olmasına rağmen otonom bir Kürt Bölgesinden söz edilemez. Zira tek çatı altında toplanmış bir idari yapı söz konusu değildir.

b- Mustafa Kemal Paşa ile Salih Paşa Arasında Yapılan Amasya Protokolleri:

Öncelikle bahse konu Protokoller, olağanüstü koşullarda İstanbul Hükümeti adına Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına Mustafa Kemal, Rauf ve Bekir Sami Beyler arasında Amasya'da yapılan görüşmelerin zabıtnamesidir.

Amasya Protokolleri, İstanbul Hükümeti ile Anadolu'da ortaya çıkmakta olan irade arasında o dönemin olağanüstü koşullarında gündemde olan konulara ilişkin ortak yaklaşım belirlemek için yapılmış görüşmeler sonucunda, üzerinde mutabakata varılan konuların tutanağa bağlanmasından ibaret olup hukuki bir nitelik ve bağlayıcılık taşımamaktadır.

Bahse konu protokollerin ikincisinde meseleye ilişkin olarak mutabakata varılan konular da kayda alınmıştır. İlgili kısım şöyledir: [424]

" Beyannamenin birinci maddesinde Devlet-i Osmaniye'nin tasavvur ve kabul edilen hududu, Türk ve Kürtlerle meskun olan araziye ihtiva eylediği ve Kürtlerin camia-i Osmaniye'den ayrılması imkansızlığı izah edildikten sonra bu hududun en asgari bir talep olmak üzere temin-i istihsali lüzumu müştereken kabul edildi. Maahaza Kürtlerin serbesti-i

[424] Faik Reşit Unat, Tarih Vesikaları Dergisi Sayı:18 (3), Mart 1961, Yeni Seri Cilt:1

inkişaflarını temin edecek vech ve surette hukuk-i ırkiye ve içtimaiyece mazhar-ı musaadat olmaları dahi terviç ve ecanib tarafından Kürtlerin istiklali maksad-ı zahirisi altında yapılmakta olan tezviratın önüne geçmek için de bu hususun şimdiden Kürtlerce malum olması hususu tensib edildi."

Biraz sadeleştirmek gerekirse;

Bildirinin (Sivas Kongresi Sonuç Bildirisi) birinci maddesinde, Osmanlı Devleti'nin düşünülen ve kabul edilen sınırının Türkler ve Kürtlerin oturduğu araziyi kapsadığı ve Kürtlerin Osmanlı toplumundan ayrılmasının imkânsızlığı izah edildikten sonra; bu sınırın en asgari bir istek olmak üzere elde edilmesi gerektiği birlikte kabul edildi. Bununla birlikte; Kürtlerin gelişme serbestliğini sağlayacak şekilde ırk hukuku ve sosyal haklar bakımından daha iyi duruma getirilmelerine izin verilmesine ve yabancılar tarafından Kürtlerin bağımsızlığını gerçekleştirme amacını güder gibi görünerek yapılmakta olunan karıştırıcılığın önüne geçmek için bu hususun şimdiden Kürtlerce bilinmesi uygun görüldü.

İkinci Protokol incelediğinde;

- Kürtler ve Türklerin yaşadığı sınırların Devletin sınırlarını oluşturduğu,
- Kürtlerin Osmanlı toplumundan ayrılmasının imkansız olduğu,
- Kürtlerin gelişme özgürlüğünü sağlayacak şekilde ırk hukuku ve sosyal haklar bakımından dahi iyi bir duruma gelmelerine izin verilmesi gerektiği,
- Yabancılar tarafından Kürtlere bağımsızlık verilecekmiş gibi yapılan kışkırtıcılıkların önüne geçilmesi gerektiği hususlarında mutabakata varıldığı anlaşılmaktadır.

Protokolde Kürtlere özerk bir yönetim ya da bağımsızlık verilmesine ilişkin bir yaklaşımın tam aksine ülkenin ve toplumun birliğinin esas alındığı görülmektedir.

Irk hukuku ve sosyal hakların verilmesini ise ayrı bir yönetim yapısı oluşturmak olarak değil, insan olmaktan kaynaklı, çağdaş yönetim anlayışının bir gereği olarak Kürt olmaktan kaynaklı sosyal ve kültürel hakların tanınması konusunda görüş birliğine varıldığı şeklinde yorumlamak gereklidir.

c- 1921 Anayasası:

1921 Anayasa'sının Vilayet İdaresini düzenleyen 11, 12, 13 ve 14'üncü maddeleri aşağıya çıkarılmıştır:

" Vilâyat

Madde 11- Vilâyet mahalli umurda manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir. Harici ve dahili siyaset, şer'i adlî ve askeri umur, beynelmilel iktisadî münasebat ve hükûmetin umumi tekâlifi ile menafii birden ziyade vilâyata, şâmil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavanin mucibince evkaf, Medaris, Maarif, Sıhhiye, İktisat, Ziraat, Nafia ve Muaveneti içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi vilâyet şûralarının salâhiyeti dahilindedir.

Madde 12- Vilâyet Şûraları vilâyetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir. Vilâyet Şûralarının içtima devresi iki senedir. İçtima müddeti senede iki aydır.

Madde 13- Vilâyet Şûrası, azası meyanında icra amiri olacak bir reis ile muhtelif şuabatı idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihab eder, İcra salahiyeti daimi olan bu heyete aittir.

Madde 14- Vilâyette Büyük Milet Meclisinin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi hükûmeti tarafından tayin olunup vazifesi devletin umumi ve müşterek vazaifini rüyet etmektir. Vali yalnız devletin umumi vazaifile mahalli vazaif arasında tearuz vukuunda müdahale eder."

1921 Anayasası; savaş koşullarında, yeni kurulmakta olan bir devletin geçici nitelikteki 23 maddeden ibaret, çok kısa bir anayasasıdır. İki ana temel üzerine kurulmuştur. Birincisi merkezde bütün yetki Millet Meclisi'ndedir. Meclis Hükümeti esası getirilmiştir. Taşrada ise Vilayet esası kabul edilmiştir.

Dış ve iç siyaset, dinî, adlî ve askerî işler, uluslararası ekonomik ilişkiler ve birçok ili ilgilendiren işler TBMM Hükümeti'nin; evkaf, medreseler, eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, bayındırlık ve sosyal yardım işleri ise Vilayet Şuralarının yetkisine verilmiştir.

Vilayet Şûrası seçilmiş üyelerden oluşur ve aynı zamanda ilde TBMM'nin temsilcisi ve vekili olarak Vali bulunmaktadır.

Anayasada yer alan ilgili maddeler değerlendirildiğinde;

Öncelikle yalnızca Kürtlerin yaşadığı bölgeler için değil, bütün ülke çapında uygulanmak üzere bir hüküm tesis edildiği açıktır. Yani Kürtlere mahsus bir muhtariyet söz konusu değildir.

Meclis Hükümeti'nin görevi temel nitelikteki merkezi görevlerle sınırlı tutulurken, Vilayet Şûralarının görevi ise mahalli nitelikteki hizmetler bakımından en geniş şekilde tanımlanmıştır. Ancak yetki paylaşımı, egemenlik paylaşımı niteliğinde olmayıp hizmet sunumu bakımındandır. Yani siyasi özerklik değil, hizmet sunumu bakımından yetki verilmesi, yerel özerklik, söz konusudur. Çünkü Vilayet Şûralarının yasama ve yargı yetkisinin kullanımı gibi egemenliğin paylaşımı bakımından yetkileri bulunmamaktadır.

Yukarıda özetlenen sebeplerle, 1921 Anayasası ile güçlü yerel yönetimler modeli getirilmiş, egemenliğin paylaşımına yer verilmemiş, Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelere mahsus özel bir düzenlemeye gidilmemiştir.

Özerklik Tartışmalarına Kamuoyunun Bakışı

Kamuoyunun özerklik talebine bakışını ölçmek amacıyla çeşitli kurumlar tarafından zaman zaman kamuoyu araştırmaları yapılarak toplumla paylaşılmaktadır.

1.Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayımlanan Ekim 2011 tarihli "Yeni Anayasadan Toplumsal Beklentiler" Raporunda aşağıdaki bilgi ve değerlendirmeler yer almıştır:[425]

[425] Bilgesam, Yeni Anayasadan Toplumsal Beklentiler, Rapor No:36, Ekim 2011, syf:28

Devletin yönetim yapısının nasıl olması gerektiğine ilişkin olarak 7.000 kişi ile görüşülmek suretiyle yapılan araştırmaya göre;

Türkiye genelinde "Üniter Yapı" % 65,3 oranında destek bulmaktadır. Bu destek oranı Türkler arasında % 71,2 iken Kürt - Zazalar arasında % 38,8'e gerilemektedir.

Güçlendirilmiş yerinden yönetim modeli olan "İdari Özerklik" ise Türkiye genelinde % 27,7 oranında destek bulurken, Türkler arasında % 17,2 ve Kürt - Zazalar arasında ise % 39 oranında destek bulmaktadır.

Siyasi özerklik olarak da tanımlanabilen "Federasyon" yapısı ise Türkiye genelinde %7 oranında destek bulurken, bu oran Kürt - Zazalar arasında % 22,2'ye yükselmektedir.

Bu bulgulardan hareketle; Türkler arasında çoğunluk (her üç kişiden ikisi) "Üniter Yapı"ya taraftar iken Kürt - Zazalarda "Üniter Yapı"yı destekleme oranı genel oranın altına düşmekte, "İdari Özerklik" seçeneğini destekleyenlerin genel oranı yaklaşık üçte bir iken bu oran Kürt - Zazalarda % 40'lara yaklaşmaktadır. Kürt - Zazalar arasında "Federasyon" talebi ise yine genel oran olan % 7'den % 22,2'ye yükselmektedir.

2.Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi (UKAM) tarafından "Kürt Sorunu ve Çözüm Süreci Algı Araştırması", Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da 13 ilde, 18 yaş ve üzeri 2.985 kişi ile yüz yüze görüşme yöntemi ile yapılmıştır. Haziran 2013'te yayımlanan araştırmada; "Sizce Türkiye'de Kürtler için En İyi Statü Hangisidir?" sorusuna katılımcıların % 62,80'i eşit vatandaşlığın Kürtler için en iyi statü olduğunu belirtmiştir. Raporda;

"Kürtlere verilecek hangi statünün daha iyi olacağını sorduğumuz katılımcıların çok büyük birçoğunluğu, "eşit vatandaşlık" cevabı vermiştir. Katılımcıların %62,80'i, eşit vatandaşlığın Kürtleriçin en iyi statü olduğunu düşünürken, %15,10'u demokratik özerkliğin, %11,60'ı bağımsızlığın,%7,80'i ise federasyonun Kürtler için en iyi statü olduğunu düşünmektedir. Bu sonuçlar, beraber yaşamayı önceleyen ve herkesin işini kolaylaştıran sonuçlardır. Bu beklentinin çatışmanın öteki tarafını oluşturan kesimin Türklerinde kabul edebileceği bir talepler olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla, çözüm için eşit ve onurlu beraber yaşamın dinamikleri oluşturulmalı ve çoğulcu birdevlet anlayışı geliştirilmeli. Bu sonuçlar net bir şekilde ortaya koymaktadır ki Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan insanlar, ayrılıkçı bir statü talebinden bulunmamakta, tam aksine bütünleşmeyi ve eşitlenmeyi sağlayacak mekanizmaların kurulmasını arzulamaktadırlar.

Soruya cevap veren katılımcıların etnik grup dağılımına bakıldığında, Arapların %81,36'sı, Kürtler için en iyi statünün eşit vatandaşlık olduğunu söylerken, bu oran Kürtlerde %61,29,Zazalarda %69,95, Türklerde ise %73,8'dir. Kürtler için en iyi statünün demokratik özerklik olduğunu düşünen Kürtlerin oranı %16,74, Zazalarda %17,10, Türklerde %11,8, Araplarda ise %6,78'dir. Kürtler için en iyi statünün bağımsızlık olduğunu düşünen Kürtlerin oranı %12,72, Zazalarda %9,84, Türklerde %9,71, Araplarda ise 8,47'dir. Federasyonun en iyi statü olabileceğini düşünen Kürtlerin oranı %9,26, Türklerde 5,29, Araplarda 3,39, Zazalarda ise %3,11'dir.

Tüm bu seçeneklere bakıldığında, şöyle bir fotoğraf ortaya çıkmaktadır. Kürtler için en iyi statünün eşit vatandaşlık olduğu net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Eşit vatandaşlık dışı seçeneklerin sadece Kürtler tarafından değil, diğer etnik gruplar tarafından da dile

getirilmesi demokratik özerklik, federasyon ve bağımsızlık gibi seçeneklerin mutlak anlamda arzulandığı anlamına gelmemektedir. Burada odaklanılması gereken nokta, Kürtlerin ne kadarının eşit vatandaşlık dışı seçenekleri Kürtler için en iyi statü olarak görmeleri konusu değildir. Bunun yerine, acaba Kürtler ile diğer etnik gruplar arasında büyük fark var mıdır? Yoksa yok mudur? Kürtler arasında eşit vatandaşlığın en iyi statü olarak görülme oranı %61,29 iken bu oran Türkler arasında %73,8 olarak çıkmaktadır. Aradaki fark, %12,51'dir. Bu da çok anlamlı bir fark değildir. Farkın azlığı, arada bir duygusal kopuşun olmadığına işaret etmektedir. Nitekim Türkler, Zazalar ve Araplar arasında da Kürtler için en iyi statünün demokratik özerklik, federasyon ve bağımsızlık olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Bu bir arzu veya temenniden ziyade, bir fikirde olabilir"[426] bilgi ve değerlendirmeleri yer almaktadır.

Her iki kamuoyu araştırması birlikte değerlendirildiğinde; Kürtlerin büyük çoğunluğunun yönetim yapısında siyasi temelli bir yapılanma isteğinde olmadığı, Kürtler için en iyi statü talebi olarak eşit vatandaşlık temelli bir çözümün öne çıktığı anlaşılmakta, araştırma sonuçları Mustafa ÇALIK'ın toplumda etnik temelli bir bölünmenin olmadığına ilişkin şu görüşlerini teyit etmektedir:

"Ben bulmadım doğrusu, ben icat etmedim ama antropologların bize söylediği elemanter bilgilere göre onlardan öğrendiğimiz, bir ülkede etnik ayrımcılık olması için neyin olmuş olması lazım ki biz etnik ayrımcılık var diyelim? Bir, mezarlıkların ayrılması lazım. İki, mabetlerin ayrılması lazım, farklı olması lazım ama daha mühimi, unsurlar arası evliliklerin alelumum, genel değil de istisnai bir şey olması lazım ve bu istisnai evlilikler sebebiyle unsurların birisinin veya her ikisinin kendi mensubunu aşağılaması lazım, dışlaması lazım…

Bu eğer bir etnik mesele olsaydı, bir kavmî mesele, bir millî mesele olmuş olsaydı, iç savaşı burada hiç kimse, hiçbir güç engelleyemezdi. Bana birisi ikna etmek için bir ülke göstersin ki otuz yıl kan akıyor, karşılıklı kan akıyor, bir grup dağda mayın döşüyor, şehirde bomba patlatıyor, karakol basıyor, devlet kuvvetleri operasyon yapıyor, burası 5 kişi öldürüyor, orası 15 kişi öldürüyor, 30 kişi, 33 kişi vesaire…

Ama otuz sene sabahleyin dükkânını açan esnaflar birbirlerine "Selamünaleyküm.", "Aleykümselam." deyip açıyorlar. Biri birinden belki ateş istiyor yani Anadolu'da "maslahat görme", denir, iş görme birbiriyle, bunu da yapıyorlar. Burada karşılıklı bir nefret olmuş olsa, daha doğrusu farklı bir kimlik, nefreti getirirdi. Biz farklı kimlikleri daha çok zihnî olarak inşa ediyoruz. Mevlânâ'nın bir sözü var, diyor ki: "Aynı dili konuşanlar değil, aynı şeyleri hissedenler anlaşabilir." [427]

3.KONDA'nın "Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler Araştırması Bulgular Raporu"na göre bölgelere göre Kürt nüfusun oranı aşağıda gösterilmiştir:[428]

Bölge Nüfusları içinde Kürt Nüfusun Yoğunluğu;
Ortadoğu Anadolu: 79,1
Güneydoğu Anadolu: 64,1
Kuzeydoğu Anadolu: 32
İstanbul: 14,8
Batı Anadolu: 7,7

[426] UKAM, Kürt Sorunu ve Çözüm Süreci Algı Araştırması, Haziran 2013, syf:33
[427] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[428] KONDA-Araştırma ve Danışmanlık, "Kürt Meselesini Yeniden Düşünmek", 2011

Ege: 6,1
Doğu Marmara: 4,9
Akdeniz: 4,9
Orta Anadolu: 1,3
Batı Marmara: 0,9
Batı Karadeniz: 0,3
Doğu Karadeniz: 0,1

12 bölge esas alınmak suretiyle yapılan araştırmaya göre; yalnızca Ortadoğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde % 50'nin üzerinde Kürt nüfus bulunmakta iken, Kuzeydoğu Anadolu, İstanbul, Batı Anadolu, Ege, Doğu Marmara ve Akdeniz Bölgelerinde de önemli oranda Kürt nüfus bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kürt nüfusun hiçbir bölgede homojen olarak bulunmadığı görülmektedir.

Aynı araştırmaya göre, Kürt nüfusun bölgelere göre dağılımı ise oransal olarak aşağıdaki gibidir:

Ortadoğu Anadolu: 29,3
Güneydoğu Anadolu: 26,7
İstanbul: 17,5
Kuzeydoğu Anadolu: 10
Diğer Bölgeler Toplamı: 16,6

Bu verilerden de anlaşıldığı üzere, Kürtler Türkiye'nin tamamına yayılmış durumda, Türklerle iç içe yaşamakta, coğrafi olarak açık bir ayrışma bulunmamaktadır.

Bu sebeple, Kürtler için, etnik temele dayalı, coğrafi sınırları belirlenmiş, ayrı bir yönetsel yapının oluşturulması çok da mantıklı görülmemektedir.

Özetle; gerek Osmanlı Devleti, gerekse de Cumhuriyet Döneminde hiçbir hukuki belgede Kürtler için ayrı bir siyasi yapı oluşturulduğuna ilişkin hüküm bulunmadığı, Kürtlerin ayrı bir idari yapıyla yönetilmediği,

Kürtlerin coğrafi olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yoğun olmak üzere, bütün Türkiye'ye yayılmış durumda oldukları, etnik temele dayalı net bir coğrafi ayrımın bulunmadığı,

Kürtlerin büyük çoğunluğunun ayrı siyasi bir yapı istemedikleri, büyük çoğunluğun sorunun çözümünü eşit vatandaşlıkta gördükleri,

30 yıldır süren ve on binlerce insanın hayatına mal olan olaylara rağmen, Türkler ve Kürtler arasında büyük bir toplumsal ayrışmanın bulunmadığı, Türkler ve Kürtlerin halen iç içe yaşamakta olduğu,

Bu sebeplerle; etnik ya da coğrafi temele dayalı, siyasi anlamda özerk idari yapıların sorunun çözümünde esas olarak alınamayacağı, eşit vatandaşlık temeline dayalı ve yerel yönetimlerin güçlendirildiği bir modelin çözüm için uygun olabileceği değerlendirilmektedir.

4. YEREL YÖNETİMLERİN GÜÇLENDİRİLMESİ

Osmanlı'dan günümüze, Türkiye'de çağdaş anlamda yerel yönetimlerin 160 yıla yakın uygulaması ile önemli bir tarihi birikim oluştuğu anlaşılmaktadır.

Yerel yönetimler, yerel nitelikteki kamu hizmetlerini sunan birimlerdir. Bu birimlerin genel karar organlarının o yörede yaşayanlar tarafından seçimle belirlenmiş olması gereklidir. Çağdaş anlamda yerel nitelikteki kamu hizmetlerinin, söz konusu hizmeti sunabilecek halka en yakın birimler eliyle sunulması esastır. Bu ilke **"yerel özerklik"** olarak ifade edilmektedir.

"Yerel Özerklik (Local Autonomy)" yerel nitelikteki kamu iş görülerinin daha iyi görülmesi, katılımcı demokrasinin yaşama geçirilmesi, korunması ve güçlendirilmesi doğrultusunda, yerel toplulukların, yerel nitelikteki işleri kendi sorumlulukları altında, özgürce seçerek oluşturdukları organları aracılığıyla yerine getirmesi ve buna uygun kaynaklara kavuşabilmeleri durumu olarak tanımlanmıştır.[429]

Bir başka tanıma göre yerel özerklik; yerel yönetimlerin, kendi görev alanları içinde yetkilerini, merkezi ya da bölgesel yönetimlerin ya da onların ajanlarının herhangi bir müdahalesi olmaksızın kullanabilmeleri ve bu amaçla serbestçe karar alıp uygulayabilmeleri durumudur.[430]

Diğer bir tanıma göre **"özerk yerel yönetim"**; politik - yönetsel sistemin mekânsal olarak sınırlandırılmış parçalarının, alternatifler arasından seçerek zorunlu kararları (görevleri) hazırlamak, bunları karara bağlamak ve uygulamasını gerçekleştirmek için harekete geçen eylemleri ifade etmektedir.[431]

Avrupa Yerel Özerklik Şartında, "özerk yerel yönetim" kavramı, yerel yönetimlerin (makamların), yasalarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında, yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme, yönetme hakkı ve olanağı olarak tanımlanmıştır.[432]

Türkiye'nin Yerel Yönetimler Alanında Taraf Olduğu Anlaşmalar ve Taahhütler:

Türkiye, modern dünyanın bir parçası olarak her alanda olduğu gibi mahalli idareler alanında da çağdaş dünya ile işbirliği halinde olup bu alandaki uluslararası kuruluşlarca hazırlanan birçok anlaşmaya ve taahhüde taraf olmuştur. Bu anlaşma ve taahhütler aşağıda kısaca belirtilmiştir.

Mahalli İdareler alanında en önemli uluslararası metin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı olduğundan, Şart daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.

---

[429] KELEŞ, Ruşen (1998), **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 143

[430] SARAN, Ulvi (1995), "Ozerklik ve Mahalli İdareler Duzeyinde Denetim", **Türk İdare Dergisi,** Y:67, S:408, Ankara

[431] OZEL, Mehmet (2003), "Yerel Yonetimleri Geliştirme Acısından Devlet, Yerel Yonetim ve Kureselleşme Kavramları Uzerine", **Türk İdare Dergisi**, Y:75, S:441, Ankara.

[432] GERAY, Cevat (1998), "Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler", **Türk İdare Dergisi**,Y:70, S:421, Ankara

1.Avrupa Peyzaj Sözleşmesi

Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan, Avrupa'nın doğal ve kültürel peyzajlarının bir bütün olarak korunması, yönetilmesi ve plânlanması konusunda bir çerçeve sözleşme olan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, ülkemiz tarafından 2000 yılında imzalanmış, 10 Haziran 2003 tarih ve 4881 sayılı Kanun ile kabul edilerek 01.03.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

2.Yerel Topluluklar ve Yerel Yönetimler Arasında Sınırötesi İşbirliği Avrupa Çerçeve Sözleşmesi

1980 yılında Avrupa Konseyi'nde kabul edilen, Yerel Yönetimler ve Yerel Topluluklar Arasında Sınırötesi İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi (21 Mayıs 1980), komşu yerel yönetim birimleri arasında işbirliği projelerinin geliştirilmesinin önündeki her türlü yönetsel, tüzel, siyasal ve psikolojik engelleri ortadan kaldırmak ve işbirliğini geliştirmek amacı ile yerel yönetimler arasında işbirliği olanaklarının geliştirilmesini hedeflemektedir.

Türkiye bu sözleşmeyi 04.02.1998 tarihinde imzalamıştır. 01.02.2000 tarih ve 4517 sayılı Avrupa Yerel Topluluklar veya Yönetimler Arasında Sınırötesi İşbirliği Çerçeve Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanunla ve "İşbu Sözleşme, Türkiye'nin diplomatik ilişkisi bulunan ülkelerin yerel yönetimleri ile kurulacak işbirliği bakımından ve sadece Türkiye'deki özel idareler, belediyeler, köyler ve bu amaçla kurulmuş mahallî idare birliklerinde geçerli olmak kaydıyla hüküm ifade edecektir" şeklinde bir bildirimde bulunulmak suretiyle sözleşmenin onaylanması uygun bulunmuştur.

3.Avrupa Kentsel Şartı

Avrupa Kentsel Şartı, Avrupa Konseyi'nin kentsel politikalarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu politikalar, 1980 - 1982 yılları arasında Konseyce düzenlenen "Kentsel Rönesans için Avrupa Kampanyası" kapsamında geliştirilmiştir. Yerleşimlerde yaşamın iyileştirilmesini amaçlayan kampanya, başlıca dört temel konuya ağırlık vermiştir:

- Kentte fiziksel çevre ve konut stokunun iyileştirilmesi,
- Yerleşmelerde sosyal ve kültürel olanakların yaratılması,
- Toplumsal kalkınmanın teşvik edilmesi,
- Halk katılımının özendirilmesidir.

4.Yerel Gündem 21

1992 yılında Rio'da düzenlenen BM Yeryüzü Zirvesi'nde **"sürdürülebilir kalkınma"**, tüm insanlığın 21'inci yüzyıldaki ortak hedefi olarak benimsenmiştir. Bu doğrultuda, 21'inci yüzyılda çevre ve kalkınma sorunlarıyla başa çıkılmasına ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılmasına yönelik ilkeleri ve eylem alanlarını ortaya koyan "Gündem 21" başlıklı Eylem Planı, Zirvenin temel çıktısı olarak BM üyesi ülkelerce kabul edilmiştir.

Eylem Planında; insanlığın temel ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, ekosistemlerin korunması ve yönetilmesi, ayrıca gelecekte insanlara yaşanılabilir bir dünya bırakılması da temel hedefler olarak ortaya konulmaktadır.

5.Habitat

1976 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde BM İnsan Yerleşimleri Konferansı – Habitat-I toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda özellikle kalkınma yolundaki ülkelerin karşılaştıkları kentleşme ve konut sorunlarının çözümüne katkıda bulunabilmek ve iskân konularında uluslararası çapta işbirliğini sağlayabilmek amacıyla BM örgütünün içerisinde uzmanlaşacak bir merkez oluşturulması fikri yaygın kabul görmüş ve hemen akabinde BM Genel Kurulunun 19 Aralık 1977 tarih ve 32/167 sayılı kararı ile BM İnsan Yerleşimleri Merkezi (Habitat) ve BM İnsan Yerleşimleri Komisyonu kurulmuştur.

1990'lı yıllardan başlayarak bir dizi BM toplantıları gerçekleştirilmiş ve alınabilecek önlemler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu toplantılar sırası ile 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı, 1993 Viyana İnsan Hakları Dünya Konferansı, 1995 Kopenhag Sosyal Kalkınma Konferansı ve 1996 Habitat II-İnsan Yerleşimleri Dünya Konferansıdır.

6.Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerel yönetimlerin özerkliği alanında temel referans niteliğindeki uluslararası hukuki bir metindir. Bu metin ışığında Türkiye'de yerel yönetimlerin yerel özerklik açısından ne durumda olduğuna bakmakta yarar vardır.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve yerel demokrasilerin geliştirilmesi eğilimi Avrupa'dan başlayarak neredeyse tüm dünyaya yayılmıştır. Yerel demokrasinin öneminin Avrupa Konseyi üyeleri tarafından kabul edilmesi, yerel yönetimlerin haklarını ve yetkilerini garanti altına alan ilk uluslararası bağlayıcı anlaşma olan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartını doğurmuştur. Anlaşma, 15 Ekim 1985 tarihinde üye ülkelerin imzasına açılmış ve 1 Eylül 1988 tarihinde yürürlüğe girmiş ve bugün itibarıyla Avrupa Konseyine üye 47 ülkenin 44'ü tarafından yürürlüğe konulmuştur. Konsey üyesi 1 ülke (Andorra) imzalamış fakat onaylamamış, 2 ülke ise (Monaco ve San Marino) imzalamamıştır.

"Şartın amacı vatandaşlara en yakın idare olan ve vatandaşların günlük yaşamlarını etkileyen yerel yönetimlerin haklarının garanti altına alınması için ortak Avrupa standartlarını oluşturmaktır. Şart özerk yerel yönetim ilkesinin üye ülkelerin mümkünse Anayasalarında ama her hâlükârda iç hukuklarında yer alması zorunluluğunu getirmektedir. Yetkilerin yerel yönetimlere mali kaynaklarıyla beraber devredilmesi ilkesini getiren ilk uluslararası anlaşma olan Şart, aynı zamanda yerel toplulukların demokratik işleyişini de öngörmektedir. Yerindenlik (subsidiarity) olarak da bilinen bu ilke, kamu hizmetlerinin tercihen vatandaşa en yakın yönetim düzeyi tarafından yerine getirilmesi esasına dayanmaktadır. Şart yerel yönetimlerin seçilmiş temsilcilerinin görevlerini özgürce yerine getirmeleri ve yerel toplulukların haklarının korunması için bir dizi teminat da öngörmektedir. Yerel yönetimlerin sınırlarının orada yaşayanların onayı olmadan değiştirilemeyeceği, yerel yönetimlerin denetiminin usul ve esaslarının kanunla düzenleneceği ve mümkünse yargıya müracaat imkânı tanınacağı, taraf devletlerin vatandaşların kamu hizmetlerine katılım hakkı, yerel toplulukların özerk yerel yönetim hakkı ile kendi yerel yönetimlerini seçimle oluşturma, kendi yetki, idari yapı ve mali kaynaklarına sahip olma hakkı, merkezi yönetim ya da diğer yönetim düzeylerinin işlemlerine karşı yargıya başvurma hakkı gibi alanlarda anlaşmaya çekince koyamayacakları bu teminatlardan bazılarıdır."[433]

[433] ZORLUOĞLU Murat, Yeni Yerel Yönetim Mevzuatı ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, İdarecinin Sesi, Temmuz – Ağustos 2011, s. 47-49

Türkiye Şart'ı 21.11.1988'de imzalamış, 21.5.1991 tarih ve 20877 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 3723 sayılı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile onaylamış, 03.10.1992 tarih ve 21364 sayılı Resmi Gazetede yayımlamış ve 01.04.1993 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Türkiye, Şartın 12'nci maddesinin birinci fıkrasına göre kendini aşağıdaki madde ve fıkralarla bağlı saymıştır:

Madde 2,
Madde 3, fıkra 1 ve 2,
Madde 4, fıkra 1, 2, 3, 4 ve 5,
Madde 5,
Madde 6, fıkra 2,
Madde 7, fıkra 1 ve 2,
Madde 8, fıkra 1 ve 2,
Madde 9, fıkra 1, 2, 3, 5 ve 8,
Madde 10, fıkra 1

Türkiye, Şart'ın 4'üncü maddesinin altıncı fıkrasına, 6'ncı maddesinin birinci fıkrasına, 7'nci maddesinin üçüncü fıkrasına, 8'inci maddesinin üçüncü fıkrasına, 9'uncu maddesinin dördüncü, altıncı ve yedinci fıkralarına, 10'uncu maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarına ve 11'inci maddesine ise çekince koymuştur. Bu çekinceler yerel yönetimler reformu kapsamında yapılan yeniliklere de değinildikten sonra ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Yerel Yönetimler Reformu Kapsamında 2004 Sonrasındaki Mevzuat Değişiklikleri:

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi amacıyla ilgili mevzuat yenilenmiş, mahalli idareler yetki ve sorumlulukları bakımından güçlendirilmiş, daha özerk hale gelmeleri yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda yapılan mevzuat değişiklikleri aşağıya çıkarılmıştır.

1-10/7/2004 tarih ve 5216 sayılı **Büyükşehir Belediyesi Kanunu:** (23/7/2004 tarih ve 25531 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı).

2-22/2/2005 tarih ve 5302 sayılı **İl Özel İdaresi Kanunu:** (04.03.2005 tarih ve 25745 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı).

3-26/5/2005 tarih ve 5355 sayılı **Mahalli İdare Birlikleri Kanunu:**(11.06.2005 tarih ve 25842 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı).

4-16/6/2005 tarih ve 5366 sayılı **Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun:** (05.07.2005 tarih ve 25866 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı).

5-03/07/2005 tarih ve 5393 sayılı **Belediye Kanunu:** (13/7/2005 tarih ve 25874 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı).

6-12/11/2012 tarih ve 6360 sayılı **On Dört İlde Büyükşehir Kurulması ve Yirmiyedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde**

Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun: (06/12/2012 tarih ve 28489 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı).

Yerel Yönetimler Reformunun Getirdiği Yenilikler:

İçişleri Bakanlığı 2012 Yılı Faaliyet Raporunda, mahalli idareler alanında yapılan yasal düzenlemelerin getirdiği değişiklikler aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

Mahalli idareler alanında uygulamaya giren yeni yasaların ortaya koyduğu temel düzenlemelerde, insanımızın hayatını kolaylaştıran, daha etkin ve kaliteli hizmet sunumunu esas alan, kaynakların ekonomik ve verimli kullanılmasıyla hizmet arzını artıran ve çağdaş hizmet uygulamalarını hedefleyen bir yaklaşım benimsenmiştir. Yeni yasalarda ortaya konulan temel ilkeleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile katılımcı, şeffaf, hesap verebilir, daha demokratik ve vatandaş odaklı bir idari yapılanma amaçlanmıştır. Özel idarede valinin konumu yeniden düzenlenerek valinin il genel meclisine başkanlık yapmasına son verilmiş, il genel meclisinin kendi başkanını seçmesine imkân tanınmış ve özel idarede profesyonel bir idari yapılanma öngörülmüştür.

5393 sayılı Belediye Kanunu çerçevesinde; belediye kuruluşu için yeni esaslar benimsenerek belediye kurulmasındaki nüfus eşiği 5.000'e yükseltilmiş, belirli hallerde belediye ve köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılmasına ve bunların hizmet sunum kapasitesi daha elverişli olan belediyeye katılmasına imkân verilmiştir. Belediye ve mücavir alan sınırlarında bütün işyerlerinin ruhsatlandırma yetkisi belediyelere devredilmiş, belediye meclislerinin her ay toplanması ve belli bir nüfusun üstündeki belediyelerde meclislerin denetim komisyonu kurması hüküm altına alınarak çok daha fonksiyonel bir meclis yapısı ihdas edilmiştir. Belediyelerin kendi kararlarını kendi yetkili organları vasıtasıyla alması ve uygulaması genel kural haline getirilmiş, gereksiz vesayet uygulamaları kaldırılmış ve belediye meclis kararlarının mülki idare amirleri tarafından onaylanması işlemine son verilmiştir. Belediye teşkilatının norm kadro ilke ve standartlarına göre oluşturulması hüküm altına alınarak kadro ihdas, iptal ve değişiklikleri belediye meclislerinin yetkisine bırakılmıştır. Belediyelerin arsa ve konut üretmesi hususunda diğer kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği ve ortak proje yürütmesine imkân tanınmış, karar süreçlerinde sivil katılımı arttırmak amacıyla kent konseyleri oluşturulmuş ve vatandaşların belediye hizmetlerine gönüllü katılımına ilişkin esaslar getirilmiştir.

5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu çıkarılarak mahalli idare birlikleri müstakil bir yasada düzenlenmiştir. Bu Kanundaki düzenlemelerle; su, atık su, katı atık ve benzeri altyapı hizmetleri ile çevre ve ekolojik dengenin korunmasına ilişkin projelerin zorunlu kılması durumunda Bakanlar Kurulu kararı ile ilgili mahallî idarelerin, bu amaçla kurulmuş birliğe üyeliği zorunlu hale getirilmiş; birliklerde norm kadro esası benimsenmiş, ilçelerde tüm köylerin iştiraki ile o ilçenin adını taşıyan, köylere hizmet götürme birliklerinin kurulması öngörülmüş, köylere götürülecek merkezi idare hizmetlerine ait ödeneklerin bu birliklere aktarılması suretiyle hizmetlerin görülmesine imkân sağlanmıştır. Köylere hizmet götürme birlikleri fonksiyonel hale getirilmiş, mahallî idarelerin menfaatlerinin korunması, gelişmelerine yardımcı olunması, personelinin eğitilmesi ve mahallî idarelerle ilgili kanun hazırlıklarında görüş bildirilmesi amacıyla il özel idarelerini ve belediyeleri temsil etmek üzere ülke düzeyinde sadece birer birlik kurulması hükme bağlanmıştır. Kültür ve turizmi koruma ve gelişim bölgeleri ile turizm merkezlerinde, alanın bütüncül bir anlayışla

korunması, geliştirilmesi, tanıtımı, kültür ve turizme ilişkin sosyal ve teknik altyapının gerçekleştirilmesi ve işletilmesi amacıyla alandaki bütün mahalli idarelerin katılımı ile turizm altyapı hizmet birliklerinin kurulması ve bu birliklerde, alandaki turizm belgeli konaklama tesislerinin ve deniz turizmi tesislerinin temsiline imkân tanınmıştır.

Öte yandan, genel bütçe vergi gelirlerinden il özel idareleri ve belediyelere aktarılan paylar konusunda yeni ilke ve esaslar ihdas eden bir yasal düzenleme yapılmıştır. Mahalli idarelerin gelirlerinde önemli artışlar sağlayan bu Kanunla diğer bazı önemli esaslar da ortaya konulmuştur. 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkındaki Kanun ile pay dağıtımına ilişkin yeni ilkeler ortaya konulmuştur.

Böylece; il özel idarelerinin hizmet alanına göre; yüzölçümleri, köy sayıları, kırsal alan nüfusları ve gelişmişlik endeksi gibi birçok unsur da pay dağıtım sistemine dâhil edilerek hizmet alanı ve ihtiyacı yüksek yörelere daha fazla kaynak aktarılması mümkün hale gelmiştir.

Diğer taraftan, belediye pay dağıtım sisteminde de yeni esaslar getirilmiştir. Bu kapsamda, belediyelere ayrılan payın yüzde 80'lik kısmı nüfusa ve yüzde 20'lik kısmının ise gelişmişlik endeksine göre dağıtılması esası getirilmiştir.

Ülkemizdeki belediye sayısında sürekli bir artış eğilimi görülmektedir. Bu durum, çok düşük nüfuslu ve hizmet üretemeyen belediyelerin oluşmasına yol açmıştır. Bu sakıncaların giderilmesi amacıyla, 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile büyükşehirler dâhilindeki ilk kademe belediyelerinin tüzel kişiliğine son verilmiştir. On Dört İlde Büyükşehir Kurulması ve Yirmiyedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanın ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile yeni büyükşehirler kurulmuş, ayrıca büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırları olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına Konulan Çekincelerin Yeni Mevzuat Dâhilinde Değerlendirilmesi

5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu başta olmak üzere kamu yönetiminde yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında mahalli idarelerle ilgili olarak 2004 yılından itibaren çıkarılan yeni mevzuat; Şartta yer alan temel ilkeler ve standartlar göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Bu sebeple Türkiye'de yerel yönetim mevzuatının büyük oranda Şarta uyumunun sağlandığı ve Şarta konulan çekincelerden birçoğunun hukuken kaldırılabilir hale geldiğini söylemek mümkündür.[434]

Türkiye'nin Avrupa Yerel Yönetimler Şartına koyduğu çekincelerle ilgili şu şekilde bir değerlendirme yapılabilir;[435]

1. Kendilerini doğrudan ilgilendiren planlama ve karar alma süreçlerinde yerel yönetimlere zamanında ve uygun bir biçimde danışılmasını düzenleyen Şartın 4/6 maddesinin, 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ile ülke çapında belediyelerin ve il

[434] ZORLUOĞLU Murat, Yeni Yerel Yönetim Mevzuatı ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, İdarecinin Sesi, Temmuz – Ağustos 2011, s. 47-49

[435] ZORLUOĞLU Murat, Yeni Yerel Yönetim Mevzuatı ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, İdarecinin Sesi, Temmuz – Ağustos, 2011, s. 47-49

özel idarelerinin temsiline imkân veren iki mahalli idare birliğine yasal zemin hazırlandığı ve Kanunun 20'nci maddesi ile bu birliklerin mahalli idareler ile ilgili kanun hazırlıklarında görüş bildirmelerinin yasal temele kavuşturulduğu dikkate alındığında, Şarta konulan bu çekincenin kaldırılabileceği değerlendirilmektedir.

2. Yerel yönetimlerin iç örgütlenmelerini kendilerinin belirlemelerine ilişkin Şartın 6/1 maddesine konulan çekincenin, Belediye Kanununun 48 ve İl Özel İdaresi Kanununun 35'inci maddesi ile belediye ve özel idarelere verilen kendi meclis kararlarıyla yeni birim kurma, birleştirme ve kaldırma yetkisi çerçevesinde anlamını yitirdiği söylenebilir.

3. Şartın 7/3 maddesi, yerel olarak seçilmiş kişilerin görevleriyle bağdaşmayacak işlev ve faaliyetlerinin kanunla veya temel hukuki ilkelere göre belirleneceğini düzenlemektedir. Belediye başkanları ve meclis üyelerinin yükümlülüklerini düzenleyen Belediye Kanununun 28'inci maddesi ve il genel meclisi üyelerinin yükümlülüklerini düzenleyen İl Özel İdaresi Kanununun 20'nci maddesi çerçevesinde bu fıkraya konulan çekincenin kaldırılmasının mümkün olduğu düşünülmektedir.

4. Şartın 8/3 maddesi yerel yönetimlerin idari denetimine, denetimle korunmak istenen yararlarla orantılı olması kaydıyla izin verilmesini düzenlemektedir. Anayasanın 127'nci maddesinin merkezi idarenin mahalli idareler üzerinde vesayet yetkisine sahip olduğu ve bunun esas ve usullerinin Kanunla belirleneceği hükmü, yerel yönetimlerde iç ve dış denetim yapılacağını düzenleyen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanununun ilgili hükümleri, Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanununun bu idarelerin denetimini düzenleyen hükümleri dikkate alındığında Şart'a uyum sağlanmış gibi görülmektedir. Ancak Anayasanın 127'nci maddesinin İçişleri Bakanına tanıdığı görevleri ile ilgili bir suç nedeniyle hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahalli idarelerin organları ile bunların üyelerini geçici olarak görevden uzaklaştırabilme yetkisinin Şarta aykırı olduğu Avrupa Konseyinin Türkiye Raporlarında defaten yer aldığından bu fıkraya konulan çekincenin kaldırılmasının Anayasa değişikliği ile birlikte düşünülmesinin uygun yol olacağı anlaşılmaktadır.

5. Yerel yönetimlere kaynak sağlanmasında hizmet maliyetlerindeki artışların mümkün olduğunca hesaba katılmasını öngören Şartın 9/4 maddesine konulan çekincenin, yerel yönetimlerin özgelirleri ile ilgili kapsamlı bir düzenleme yapıldıktan sonra düşünülmesi gerekmektedir.

6. Yeniden dağıtılan kaynakların yerel makamlara tahsisinin nasıl yapılacağı konusunda "kendilerine uygun bir biçimde danışılacaktır" şeklindeki 9/6 maddesine konulan çekincenin, Mahalli İdare Birlikleri Kanununun yukarıda belirtilen 20'nci maddesi çerçevesinde kaldırılmasının önünde bir engel bulunmamaktadır.

7. Şartın 9/7 maddesi, "yapılacak mali yardımlar yerel yönetimlerin kendi politikalarını uygulama konusundaki temel özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde şartlı olmamalıdır" şeklinde düzenlenmiştir. 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanunun mahalli idarelere genel bütçeden gönderilen payları herhangi bir şarta bağlamadığı hususu göz önüne alındığında, bu fıkraya konulan çekincenin kaldırılması önünde bir engel olmadığı görülmektedir.

8. Şartın 10/2 maddesinde yerel yönetimlere ortak çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi için birliklere üye olma ve uluslararası yerel yönetim birliklerine katılma

hakkının tanınacağı, 10/3 maddesinde ise yerel yönetimlerin kanunla belirlenen şartlar dâhilinde başka Devletlerin yerel yönetimleriyle işbirliği yapabileceği yer almaktadır. Anayasanın 127'nci maddesinin son fıkrası ve Mahalli İdare Birlikleri Kanununun mahalli idarelere kendi aralarında birlik kurma imkânı vermesi; Belediye Kanununun 74'üncü maddesinin belediyelere, İl Özel İdaresi Kanununun 62'nci maddesinin de il özel idarelerine İçişleri Bakanlığının izni ve meclis kararıyla görev alanıyla ilgili konularda faaliyet gösteren uluslararası teşekküllere kurucu / üye olma ve yabancı ülke yerel yönetimleriyle işbirliği yapma imkânı getirmesi karşısında, bu fıkralara konulan çekincelerin kaldırılmasının önünde hukuki bir engel olmadığı anlaşılmaktadır.

9. Şartın "yerel yönetimler kendi yetkilerinin serbestçe kullanımı ile anayasa veya ulusal mevzuat tarafından belirtilmiş olan özerk yönetim ilkelerine riayetin sağlanması amacıyla yargı yoluna başvurma hakkına sahip olacaklardır" şeklindeki 11'inci maddesine konulan çekincenin, Anayasanın 125'inci maddesindeki "idarenin yaptığı her türlü eylem ve işleme karşı yargı yolu açıktır" düzenlemesi kapsamında kaldırılmasının mümkün olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak; Türkiye'nin Şarta koyduğu çekincelerle ilgili yukarıda yapılan hukuki bir durum değerlendirmesidir. Ancak çekincelerin kaldırılması salt hukuk konusu olmayıp siyasi bir değerlendirme yapılmasını da gerektiren ve ülkemizin dış politikası ile yakından alâkalı boyutları olan bir mesele olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Şarta konulan çekincelerin kısmen ya da tamamen kaldırılması şeklinde bir iradenin ortaya çıkması durumunda, 3723 sayılı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanunun 2'nci maddesi çerçevesinde yasal düzenleme yapılmadan, Bakanlar Kurulu Kararı ile bu çekinceler kaldırılabilecektir.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına İlişkin Yanlış Yargılar:

Şartın temelini oluşturan **"özerklik kavramı"**, yerel yönetimlere ve yerel hizmetlere ilişkin olarak değerlendirilmeyip zaman zaman merkezi yönetimi ilgilendiren konulara ilişkin bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Oysa Şartta siyasi özerklik de diyebileceğimiz, merkezi yönetimin yetki ve sorumluluklarının paylaşımına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır.

Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen metindeki "özerklik kavramı"; hizmetin yol, su, kanalizasyon, park ve bahçe gibi yerel nitelikte olması; eğitim, sağlık, savunma, güvenlik gibi ulusal nitelikte olmaması,

Merkezi yönetim tarafından yapılan kanunla yerel yönetimlerin sınırlarının belirlenmiş olması ve bu hizmetler yürütülürken müdahale edilmemesi kastedilirken Türkiye'de genellikle özerklikten anlaşılan;

1- Mevcut düzenleme ve kuralların dışında, özel bir düzenlemenin ve teşkilatın oluşturulması,

2- "Otonomi" veya "muhtariyet" ölçüsünde yetki verilmesi (oysa siyasi özerklik olarak kabul edilen bu yetkilerin hiçbiri yerel hizmetlerle ilgili değildir),

3- "Vesayet denetimini" çağrıştıran bütün denetim ve müdahalelerin kaldırılmasıdır.

"Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen özerklik" ile Türkiye'de olması arzu edilen veya anlaşılan özerklik arasında büyük farklar bulunmaktadır. Hatta etnik sorunların olduğu yerlerde, bu yetki ve statüler bağımsızlığa giden yolun ilk adımı olarak da yorumlanabilmektedir. Oysa Avrupa Konseyi Yerel Özerklik Şartı siyasi özerklik içermez, yerel düzeyde idari ve mali özerkliği öngörür.[436]

Avrupa Konseyi Tarafından Yerel Yönetimler Alanında Hazırlanan Anlaşmalar:

Avrupa Konseyince Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı dışında yerel yönetimlerin geliştirilmesi amacıyla hazırlanmış başka önemli belgeler de bulunmaktadır.

1-Yerel Yönetimlerin Faaliyetlerine Katılma Hakkına İlişkin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Ek Protokolü. Henüz yürürlüğe girmemiştir. Türkiye taraf olmamıştır.

2-Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Hayatına Katılma Sözleşmesi. 01.05.1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye henüz taraf olmamıştır.

3-Avrupa Yerel Topluluklar veya Yönetimler Arasında Sınır Ötesi İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi. 22.12.1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 04/02/1998 tarihinde imzalamış, 06/02/2000 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 4517 sayılı Kanunla TBMM tarafından " 'İşbu Sözleşme, Türkiye'nin diplomatik ilişkisi bulunan ülkelerin yerel yönetimleri ile kurulacak işbirliği bakımından ve sadece Türkiye'deki özel idareler, belediyeler, köyler ve bu amaçla kurulmuş mahallî idare birliklerinde geçerli olmak kaydıyla hüküm ifade edecektir' şeklinde bir bildirimde bulunulması suretiyle onaylanması" kaydıyla onaylanması uygun bulunmuştur. 10/05/2000 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2000/324 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanarak 12/10/2001 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir. Ulusal sınır bölgelerinin her iki tarafındaki belediye ve bölge yönetimleri arasında işbirliğini öngören ve sınırlarda bölgesel planlama, ekonomik kalkınma ve çevre korunması gibi model düzenlemeleri içeren Sözleşme; Avrupa yapılanması sürecinde, sınır ötesi bölgelerde hayati bir rol oynayacak yeni bir yapının temel taşı olarak tasarlanmıştır. Sözleşmede belirtilen ilkeler, sınırın her iki yanındaki komşuluk ilişkilerini ve yerel yönetimler arasındaki sorumlulukların paylaşımını düzenleyen yeni bir uluslararası hukuk doktrinine temel olacak niteliktedir. Sözleşme, sınır ötesi işbirliğinde bir dizi gelişmeye yol açmış ve sınır ötesi işbirliğinin mümkün olan şekilleri için bir başvuru belgesi haline gelmiştir. Avrupa Konseyi üyesi devletlerdeki yasal ve anayasal sistem farklılıklarını göz önünde tutan Sözleşme; hem yerel ve bölgesel yönetimlerin hem de devletlerin, kendi ihtiyaçlarına en uygun bağlamda sınır ötesi işbirliğini gerçekleştirmelerini sağlayacak bir dizi örnek anlaşmalar ortaya koymaktadır. Sözleşme kapsamında akit taraflar, sınır ötesi işbirliğinin önündeki engelleri ortadan kaldırma çareleri aramayı, uluslararası işbirliğine girişen yönetimlere, tamamen ulusal bağlamda kullanacakları kolaylıkları tanımayı taahhüt etmektedirler.

4- Yerel Topluluklar veya Yönetimler Arasında Sınır Ötesi İşbirliğine Dair Avrupa Çerçeve Sözleşmesine Ek Protokol. 01.12.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye henüz protokole taraf olmamıştır.

[436] ÇİMEN Adnan, Sorgulanması Gereken Bazı Yerel Yönetim Mitleri, İdarecinin Sesi Dergisi, Temmuz - Ağustos 2011, s. 146.

5- Yerel Topluluklar veya Yönetimler Arasında Sınır Ötesi İşbirliğine Dair Avrupa Çerçeve Sözleşmesi'ne Ek 2 Nolu Protokol. 01.02.2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye henüz protokole taraf olmamıştır.

6- Avrupa Yerel Topluluklar veya Yönetimler Arasında Sınır Ötesi İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi'ne Ek Avrupa Bölgesel İşbirliği Gruplarına İlişkin 3 Sayılı Protokol. Henüz yürürlüğe girmemiştir. Türkiye henüz taraf olmamıştır.

"Avrupa Konseyi bünyesinde yerel yönetimlere ilişkin olarak hazırlanmış olan önemli belgelerden sadece ikisi ülkemiz tarafından onaylanmıştır ve onaylanan bu iki belgeden sadece birisi, Özerklik Şartı, kamuoyu tarafından bilinmekte ve akademik yazında tartışılmaktadır. Oysa aralarında önem sıralaması yapılamayacak bu uluslararası metinlerin hepsi aynı ilgiyi hak etmekte ve Türkiye'nin onlara da taraf olmasının getiri ya da götürülerinin etraflıca tartışılması gerekmektedir.

Dahası, yine Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmış olan ve ağırlıklı olarak yukarıda değinilen anlaşma hükümlerinin uygulama detaylarını içeren Tavsiye Kararlarının, Konsey üyesi ülkelerdeki iyi uygulamaları içeren raporların ve rehber kitapların da ülkemizdeki yerel yönetimlerin, yerel özerkliğin ve yerel demokrasinin geliştirilmesi açısından bir o kadar önemli olduğunu düşünüyoruz. Sonuç olarak şunu ifade etmek gerekir ki; biz Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın ülkemizde tam olarak uygulanıp uygulanamayacağını tartışaduralım, Özerklik Şartı'nı belli amaçlar için kullanmanın yollarını arayaduralım, yerinden yönetimin güçlü olduğu ülkeler Özerklik Şartı'nı deyim yerindeyse geride bırakmış, yerel yönetimleri ve yerel demokrasiyi geliştirmenin çok daha farklı ve ileri boyutlarına odaklanmıştır."[437]

Son Dönemde Yerel Yönetimlerin Desteklenmesi ve Güçlendirilmesi İçin Yapılanlar:

İçişleri Bakanlığı'nın verdiği bilgiler çerçevesinde yerel yönetimleri güçlendirmek için yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

1- Mahalli İdareler Genel Müdürlüğünce yürütülen Kent Konseylerinin Kurumsal Yapılarının Güçlendirilmesi Projesiyle;

a-Kent konseylerinin kapasitelerinin, yerel demokratik yönetişim uygulamalarının geliştirilmesi ve içselleştirilmesi yoluyla güçlendirilmesi,

b-Farklı kentlerdeki kent konseyleri arasındaki ve her kent konseyinin kendi içerisindeki bilgi akışı, iletişim ve işbirliğinin geliştirilmesine yönelik destek sağlanması,

c-Yerel Gündem 21 süreçlerinin bundan böyle kent konseylerinin bünyesinde devam etmesine ve ilgili çalışmaların sürdürülebilirliğine yönelik pekiştirici adımların atılması doğrultusunda faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

[437] KÖŞGER, Yavuz Selim ve HAKTANKAÇMAZ, M. İlker; Avrupa Konseyi Tarafından Yerel Yönetimler Alanında Hazırlanan Antlaşmalar, İdarecinin Sesi, Temmuz - Ağustos 2011, s. 50-53

2- 442 sayılı Köy Kanunu yerine hazırlanan yeni Köy Kanunu Tasarı Taslağı ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir. Kanun ile getirilecek düzenleme çerçevesinde Köylere Hizmet Götürme Birliklerine genel bütçe vergi gelirlerinden doğrudan pay verilmesi öngörülmektedir.

3- YERELBİLGİ Projesi yürütülmeye devam etmektedir. Projenin amacı, yapı ruhsatında boyut, malzeme, imalat özellikleri, sayfa düzenlemesi ve bilgi başlıkları yönünden birlik, kullanma ve kontrolde kolaylık sağlamaktır. Halka veya müşterilere açık tuvaletlerin sınıflandırılma; yapısal özellik, işletmecilik ve çalışanlar ile ilgili genel ve özel kurallarını kapsamaktadır.

Bu proje kapsamında;

Yanan ve yıkılan yapılar formu yeniden düzenlenmiştir.

"Şehir İçi Yollar-Yaya Kaldırımlarındaki Koruyucu Engeller İçin Tasarım Kuralları" standardı belirlenmiştir.

"Şehir İçi Yollar - Kaldırım ve Yaya Geçitlerinde Ulaşılabilirlik İçin Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları" standardı getirilmiştir.

"Şehir İçi Yollar - Yaya Yolu ve Yaya Bölgeleri Tasarım Kuralları" standardı geliştirilmiştir.

Mahalli İdarelerin Yönettiği Projeler:

1- Mahalli idarelerde seçilmiş ve atanmış görevlilerinin eğitimi yoluyla katılımcı karar alma kültürü ve stratejik yönetim anlayışı konusunda kapasite geliştirilmesi amacıyla Yerel Düzeyde Katılımcı Stratejik Yönetişimin Geliştirilmesi Projesi yürütülmüş olup 3,3 milyon Euro bütçelidir.

2- Yerel yönetimlerle ilgili güncel, güvenilebilir, kolayca erişilebilir, sorgulanabilir bilgiye tek bir veri tabanından sahip olmak amacıyla 300.000-TL bütçeli Yerel Bilgi Projesi yürütülmüştür.

3-Kent konseylerinin kapasitelerinin, yerel demokratik yönetişim uygulamalarının geliştirilmesi ve içselleştirilmesi yoluyla güçlendirilmesi, farklı kentlerdeki kent konseyleri arasındaki ve her kent konseyinin kendi içerisindeki bilgi akışı, iletişim ve işbirliğinin geliştirilmesine yönelik destek sağlanması ve Yerel Gündem - 21 süreçlerinin bundan böyle kent konseylerinin bünyesinde devam etmesine ve ilgili çalışmaların sürdürülebilirliğine yönelik pekiştirici adımların atılması amacıyla 700.000 Dolar bütçeli Kent Konseylerinin Kurumsal Yapılarının Güçlendirilmesi Projesi uygulanmıştır.

Mahalli İdarelerin Ortak Olduğu Projeler:

1- Merkezi kamu kurumları ile mahalli idarelerin stratejik planlama süreçlerinin iyileştirilerek daha etkin hale getirilmesinin sağlanmasını amacıyla 2,6 milyon Euro bütçeli Stratejik Yönetimde Kapasite Geliştirme Projesi yürütülmektedir.

2-Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde gerçekleşen merkezdeki yasal düzenlemeler doğrultusunda yereldeki uygulama kapasitesinin teknik açıdan geliştirilmesi ve yerel

aktörlerin AB entegrasyon sürecine aktif katılımlarının sağlanması amacıyla 1,3 milyon Euro bütçeli AB Müktesebatının Yerelde Uygulanması Projesi yürütülmektedir.

Komisyon çalışmaları sırasında gerek katılımcılar gerekse üyeler tarafından mahalli idarelerin güçlendirilmesine ilişkin çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

BDP olarak adem-i merkeziyetçi bir yapıdan yana olduklarını belirten Bingöl Milletvekili İdris BALUKEN görüşlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:[438]

"Biz, Barış ve Demokrasi Partisi olarak bu sorunun çözülürken bir bütün olarak, bütün gücü, yetkiyi merkezde toplayan bir sistemden, yerinden yönetimi esas alan, adem-i merkeziyetçi bir yapıyı esas alan, yetkiyi biraz yerele dağıtan bir modelin önemli olduğunu düşünüyoruz"

Egemenlik paylaşımı gerektirmeksizin yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin çözüm için önemli olduğunu belirten Prof. Dr. Erol KURUBAŞ;

"Yerel yönetimlerin anlamlı bir biçimde güçlendirilmesi. Buradaki rezervim ise bu güçlendirmenin egemenlik paylaşımını gerektirmediği düşüncesidir."[439] şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin demokratik idari sistemle ilgili bir talep olduğunu belirten Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER;

"Burada, bu sorun nasıl çözülecek? Kürt sorununu çözmek çok kolaydır. Yani, şahsen Hükûmetin çözüm paradigması da bellidir, eşit vatandaşlık; Türk, Kürt, Arap, Laz, Çerkez, bu ülkede yaşayan herkesin temel hak ve özgürlüklerde eşitlendiği bir vatandaşlık rejimi, bu. Yani burada milliyetçi taleplerin münhasıran karşılandığı bir şey yok. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, zaten demokratik idari sistemle ilgili bir tedbirdir yani etnik milliyetçilikle alakalı bir talep değildir."[440] şeklinde kanaat belirtmiştir.

Çözüme ilişkin görüşlerini belirtirken yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğine de değinen Prof. Dr. Ahmet ÖZER;

"Bu çerçeve içerisinde üçüncü önerimiz, yerel yönetimlerin güçlendirilmesidir. Biliyorsunuz, Türkiye katı bürokratik bir yapıyla idare ediliyor. Mevcut, en son çıkan Büyükşehir Yasası'yla ilgili de bir yerele yetki devri gibi görülse bile bir vesayet odağı görüyoruz orada. Tartışma konumuz bu değil ama burada söylemek istediğim nokta şu: Türkiye aynı zamanda idari yapısını da gözden geçirmelidir, dört tane temel konu dışında, bütün konularda yetkiyi kaynakları ve sorumluluğu yerele devretmelidir. Bunlar nedir? Genel güvenlik, adalet, diplomasi ve mega projeler yani ülkenin tümünü ilgilendiren projeler dışındaki bütün işleri, yetkiyi sorumlulukla beraber devretmelidir. Böyle bir devir sadece beledi sorunları çözmekle kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'nin Kürt sorunu başta olmak üzere, diğer sorunlarının da çözümüne büyük katkı sağlayacaktır diye düşünüyorum…

Türkiye'nin idari yapısıyla ilgili yapılacak bir düzenleme, sadece Kürtlerle ilgili yapılacak bir düzenlemeye matuf değildir, olmamalıdır, Türkiye'nin tümünü kapsamalıdır. Bu,

[438] Komisyonun 09.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[439] Komisyonun 22.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[440] Komisyonun 22.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

bölgesel idareler olabilir, BDP buna "Demokratik özerklik" diyor. Ben, mesela, sunumumda ne demişim? "Demokratik özerk yerel yönetimlerin güçlendirilmesi" diyorum. Haddizatında, burada da olay sadece etnik yapıya dayalı olarak da olmamak durumundadır. Mesela, diyelim ki İspanya'da 17 tane özerk bölge vardır, orada Bask, Galiçya ve Katalonya bölgelerinde bir etnik yapı söz konusudur ama diğer birtakım bölgelerde ekonomik gelişmişlik, turizm, madencilik gibi birtakım unsurlar dikkate alınarak yapılıyor. Dolayısıyla, öyle bir yapılanma olacaksa sadece Van'ı, Diyarbakır'ı, Batman'ı kapsayan bir idari yapı değil, Türkiye'nin tümünü kapsayan, Türkiye'nin –demin söylediğim- katı, bürokratik, merkeziyetçi yapısını aşan adem-i merkeziyetçi bir yapıyla getirilecek yeni bir idari sistemle bağlantılı olabilir. Ama bunun adı ne olursa olsun yapılması gereken, yerel yönetimlere yetki, kaynak ve sorumluluğun devri olmalıdır diye düşünüyorum"[441] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Yerel yönetimlerin güçleneceğini düşündüğünü belirten Adana Milletvekili Fatoş GÜRKAN görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:[442]

"Ama ben tabii ki Anayasa'da yerel yönetimlerin güçleneceğini ya da anayasal düzenlemelerle önemli eksikliklerin giderileceğini düşünüyorum."

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'ndaki çekincelerin kaldırılmasının şu an için uygun olabileceğini belirten Mardin Milletvekili Erol DORA;

"Yerel yönetimlerin bu anlamda güçlendirilmesinin de çok önemli olduğuna inanıyoruz biz." [443] şeklinde kanaat belirtmiştir.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğini belirten Ali ORUÇ görüşlerini şöyle açıklamıştır:[444]

"Bu nedenle, bunları özetlersem, sorularınız da geleceğinden dolayı, yerel yönetimlerin bu konuda genişlemesi gerekiyor, Avrupa'nın o şartnamesinin uygulanması gerekiyor."

Merkezi yönetimin terkedilmesi gerektiğini ileri süren Gülten UÇAR, görüşlerini şöyle ifade etmiştir:[445]

"Merkezî yönetim terk edilmeli yerinden ve demokratik yönetim modeline geçilmelidir ki özellikle burada Avrupa Yerel Yönetimler Şartı'ndan kastediyoruz."

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğini belirten Nuşirevan ELÇİ;

"Yerel yönetimlerde bilindiği gibi zaten iktidarınız döneminde 2004 yılında yasa çıkarılmıştı. Eminim ki dönemin cumhurbaşkanı eğer o yasayı veto etmeseydi yani şu an yasa yürürlükte olurdu ve muhakkak çıkarıldığı zaman da belli kaygılardan dolayı eksik güdük çıkarılmış olabilir, daha modern bir hâle gelmiş olabilirdi.

[441] Komisyonun 23.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[442] Komisyonun 29.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[443] Komisyonun 06.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[444] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[445] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Ve Türkiye'nin coğrafik yapısını düşündüğümüzde de gerçekten merkezden katı bir şekilde yönetilmesi mümkün değildir. Yani, hem coğrafyanın büyük olması, nüfusunun büyük olması, bölgeler arası değerlerin farklı olması… Yani, şu an Trakya değeriyle Karadeniz değerinin aynı olduğunu söylemek mümkün değil ya da yaşam tarzı ya da gelişmişlik seviyesi vesaire. Doğu, Güneydoğu'nun Akdeniz'le ya da Ege'yle aynı olması, Ege'nin İç Anadolu'yla… Bu farklılıklardan dolayı zaten yerel yönetimlerin de güçlenmesi gerekiyor ve burada herkes de hemfikirdir. Yani, şu ana kadar bu konuda ciddi atım atılmamışsa da demin söylediğim gibi, bunun sebebini de Kürt sorununun hâlâ orta yerde durması olarak görüyorum. Eminim ki sorunun çözülmesiyle beraber zaten bunu rahat bir şekilde yapabiliriz."[446] şeklinde kanaat belirtmiştir.

Benzer şekilde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğini belirten Feridun YAZAR da görüşlerini şöyle açıklamıştır:[447]

" Üyesi olmak istediğimiz Avrupa Birliğinin kriterleri, siyasi kriterleri de buna aykırı değil zaten. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu üyeliğe bazı sakıncalar, çekinceler koymuş olması bunun gelecekte gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez. Yerel yönetimlerin yetkilerinin genişletilmesi veyahut da yerel yönetimlerin toplumsal yapıya uydurulması şeklinde de tarif edilebilir bu (…) Şimdi, " Nasıl bir uygun sistem -tabii, yelpaze büyük ama- sizce hangi sistem daha uygundur?" (…) en asgari düzeyde yerel yönetimlerin yetkilerinin genişletilerek özerk bir biçimi kendimize uygun şekilde oluşturmamız gerektiği inancındayım. Ama bu bir şablon olarak ortaya çıkarsa hiçbir zaman bize uymaz. Şablonu biz kendimiz oluşturmalıyız, biçimi Kürtler, Türkler birlikte oluşturmalıdır. Ve bence, bunun da en iyi yolu ve yöntemi AK PARTİ'nin iktidarda olduğu dönemdir. AK PARTİ'nin çok büyük bir sorumluluğu olduğunu söyleyeyim."

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın önemine vurgu yapan Saruhan OLUÇ şunlara değinmiştir:[448]

" Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı şu açıdan önemli: Bunu sadece Türkiye'deki bir bölgesel sorunu çözmek açısından ele almanın aslında hiç doğru olmadığını görmek gerekiyor. Türkiye'deki yerel yönetimler sistemi son derece merkezî bir anlayışa sahip. Bir merkezî vesayetten söz etmek mümkün. Baktığımızda, bütçenin dörtte 3'ünün harcama yetkisi merkezde toplanan bir ülkeden söz ediyoruz. Bürokrasi ve personeli açısından bakarsak, yüzde 85'i merkezde toplanmış yüzde 15'inin sadece yerellerde olan bir personel ve bürokrasiden söz ediyoruz, devlet yapısı açısından baktığımızda ve Anayasa'nın 123, 126 ve 127'nci maddelerine de baktığımızda, aslında yerel yönetimlerin üzerinde çok ciddi bir merkezî vesayetin olduğu biliniyor, bu çok açık. Bunun değişmesi gerekiyor. Yani bütün çağdaş demokrasilerde ve nüfusu ve coğrafi alanı bu kadar büyük olan bütün ülkelerde merkezî vesayet yerine adem-i merkezi anlayışın gelişmesi büyük önem taşıyor. Şimdi, bu üniter devlet yapısıyla çelişen de bir şey değil aslında baktığınızda. Fransa üniter bir devlet, sanıyorum 2002 yılıydı, anayasasının ya 2'nci ya 3'üncü maddesine Fransa'daki yerel yönetimlerin adem-i merkezi bir anlayışı barındıracağı maddesini yazdılar ve Fransa üniter devlet olma özelliğini kaybetmediği gibi adem-i merkeziyetçi bir sistemi de yerel yönetimler açısından ve yerinden yönetim açısından geliştirme imkânını buldu. Dolayısıyla, bu konu Türkiye'nin geneli açısından, yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesi açısından da büyük önem taşıyor diye değerlendirmek gerekiyor."

[446] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[447] Komisyonun 10.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[448] Komisyonun 11.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Yerel yönetimlerin özerkliğine ilişkin değerlendirmelerde bulunan Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI ise görüşlerini şöyle ifade etmiştir: [449]

"Şimdi, yerel yönetimlere özerkliğe ilişkin konuları tartıyoruz değil mi? 87'de Avrupa Birliği buna ilişkin hazırladığı şeye biz imza atmadık. İnsanların kafasında ne var? "Ben, eğer bu yerele yönetimlere özerklik meselesini onaylarsam bunun arkasından aslında bu imkânlar çerçevesinde bir ulus oluşturmak için bunları transfer edecek." diyor. "Dolayısıyla ben bundan endişe ediyorum." diye çok ciddi bir kaygı var. Mesele hakikaten yerel yönetimlerin kendi hayatlarına ilişkin inisiyatif üstlenmesi ve karar meselesi olarak alınabilecek bir toplumsal emniyet, garanti ortamı teşekkül etse, öyle bir şey olsa insanların çok itiraz edebileceğini düşünmüyorum, zaten yerelliğe ilişkin çok güçlü eğilimler var, tabii tek eğilim bu yönde değil ama, yerellik çok önemli fakat kaygılar eşlik ediyor insanlara.

Bu kaygıları elde var bir kabul edelim ama aynı zamanda kaygıları giderecek bir ortamı kurmak, serbestçe tartışabilmek ve hakikaten neyi tartışıyorsak onu tartışabilmek bakımından önemli. Yoksa biz aslında bir şeyi tartışıyormuşuz gibi yaparken arkada zımni olarak gölgeler üzerinden bir tartışma yürütüyor oluruz, başka bir şey tartışmış oluruz. Onunla da yüzleşmediğimiz için onu da gerçekten tartışmış olmayız. Dolayısıyla burada bir problem olduğunu görüyorum yani bu "ability" dedikleri yapabilme, edebilmeye ilişkin hususta ciddi bir problemle biz yüz yüzeyiz "Kürt meselesine ilişkin ne yapacağız?" konusunda. O problem de herkesin problemi."

Türkiye'de mahalli idareler konusunda 160 yıla yakın bir uygulama tecrübesinin bulunduğu,

Çağdaş dünyanın bir parçası olarak mahalli idareler alanında uluslararası birçok örgüte üye, birçok anlaşma ve taahhüde taraf olunduğu, bu bağlamda modern dünyaya paralel olarak, yönetim alanında mahalli idareler lehine bir sürecin yaşanmakta olduğu, özellikle 2004 yılı sonrasında Mahalli İdareler Reformu kapsamında, yerel yönetimlerin özerkliği çerçevesinde önemli mesafeler alındığı, son dönemde yapılan yasal düzenlemeler dikkate alındığında Türkiye'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na koyduğu çekincelerin büyük bir kısmını karşılamış durumda olduğu, bu sebeple konulan çekincelerin yeniden değerlendirilebileceği,

Mahalli idareler alanında yapılacak çalışmalarda, halkın yönetime katılımı ve yönetimi denetimi ile şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin göz önünde bulundurulmasının da gerektiği ifade edilebilir.

5. KORUCULUK MÜESSESESİ

Koruculuk Müessesesinin yapısı, işleyişi ve mevcut hali ile ilgili hususlar da önemli bir alan olarak Komisyonun çeşitli toplantılarında gündeme gelmiştir.

Terör olaylarının yoğunlaşması üzerine 26 Mart 1985 tarihinde, 442 sayılı Köy Kanunu'nun 74'üncü maddesinde değişiklik yapılarak Geçici Köy Koruculuğu sistemi ihdas edilmiştir. Söz konusu Kanuna göre; şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya

[449] Komisyonun 13.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

çevresinde ortaya çıkması veya her ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması üzerine; Bakanlar Kurulunca belirlenen illerde Vali'nin teklifi ve İçişleri Bakanı'nın onayı ile yeteri kadar Geçici Köy Korucusu görevlendirilmektedir.

Geçici Köy Korucuları ile ilgili tüm işlemler, 442 sayılı Kanunun 74'üncü maddesinde değişiklik yapan 5673 sayılı Kanun ve bu Kanunun EK-18'inci maddesine dayanılarak Bakanlar Kurulunca yayımlanan Geçici Köy Korucuları Yönetmeliği ve uygulamada birliktelik sağlaması amacıyla İçişleri Bakanının onayı ile hazırlanan Geçici Köy Korucuları Yönergesi hükümlerine göre yürütülmektedir.

Geçici Köy Korucularının Seçimi ve Görevlendirilmesi:

Geçici Köy Korucusu olarak görevlendirilmek isteyenler tarafından yapılan müracaatlar, valilik veya kaymakamlıklar tarafından Geçici Köy Korucuları Yönetmeliği ve Yönergesi esaslarına göre incelenmekte, Geçici Köy Korucusu olarak görevlendirilmesi uygun değerlendirilenler İl Valisinin onayı ile ikamet ettikleri köy veya yerleşimlerde görevlendirilmektedir.

Gönüllü Köy Korucularına, Geçici Köy Korucularından terörle mücadelede şehit veya çalışamayacak derecede malul olanların, eceliyle vefat edenlerin ve hizmet süresini tamamlayarak görevlerinden ayrılanların çocuklarından birine veya çocukları yoksa kardeşlerinden birine Geçici Köy Korucusu alımında öncelik verilebilmektedir.

Göreve yeni alınan Geçici Köy Korucularına, başlangıçta iki haftalık temel eğitim, her altı ayda bir en az iki günlük hizmet içi eğitim yaptırılmaktadır. Geçici Köy Korucuları açılacak eğitim programlarına katılmak zorundadır.

Geçici Köy Korucularının Görevleri:

- Köy halkının canına, ırzına, malına ve tasarruf emniyetine yönelik saldırıları önlemek, saldırıda bulunanları yakalamak ve suç delillerinin kaybolmamasını sağlayacak tedbirleri almak,
- Görev alanında bulunan kamu ve özel kurumlara ait tesislere yönelik her türlü saldırıları önleyecek tedbirleri almak ve bu gibi tesislerin korunmasında, genel ve özel kolluk kuvvetlerine yardımcı olmak,
- Tabii afetlerde verilecek görevleri yapmak,
- Bağlı olduğu mülki amirce verilecek ve önleyici kolluk kapsamında olan diğer görevleri yapmaktır.

Geçici Köy Korucularının Bağlılığı:

Geçici Köy Korucuları; idari bakımdan mülki idare amirine bağlı olup mülki idare amirinin gözetim ve denetimine tabidir. Görevlerinin ifası bakımından ise, görev yaptıkları köyün bağlı olduğu Jandarma Karakol Komutanının emir ve komutası altındadır.

Geçici Köy Korucusu çalıştırılabilmek için 40.000'e kadar alım yapılabilmektedir. Bakanlar Kurulu bu sayıyı % 50'sine kadar arttırabileceğinden 60.000'e kadar Geçici Köy Korucusu çalıştırılabilmesi mümkündür.

Tablo 7: Yıllar İtibarıyla Geçici Köy Korucusu Sayısı

YILLARA İTİBARIYLA GEÇİCİ KÖY KORUCUSU (GKK) SAYISI	
YILLAR	**GKK SAYISI**
1986	9.027
1987	15.235
1988	18.647
1989	27.458
1990	35.518
1991	44.327
1992	45.327
1993	42.202
1994	60.070
1995	62.342
1996	63.090
1997	62.521
1998	61.705
1999	60.015
2000	58.750
2001	58.610
2002	58.542
2003	57.956
2004	57.275
2005	56.649
2006	52.003
2007	45.458
2008	47.854
2009	47.568
2010	45.303
2011	45.663
2012	45.961
2013(30 TEMMUZ)	48.232

İçişleri Bakanlığı'ndan alınan verilere göre yıllar itibarıyla Geçici Köy Korucusu mevcuduna ilişkin veriler tabloda gösterilmiştir. Tablodaki veriler ışığında; 1986 yılında 9.027 olan köy korucusu mevcudu 1996 yılında 63.090'a ulaşmış, zaman içinde azalarak 2013 yılı Temmuz ayı itibarıyla 48.232'ye inmiş, 2002 – 2013 yılları arasında 10.310 azalma kaydetmiştir. Gönüllü Köy Korucusu - GÖKK sayısı ise Temmuz 2013 tarihi itibarıyla 18.686'dır.

İlk olarak 1985 yılında 22 ilde geçici köy koruculuğu uygulaması başlamış, yukarıdaki Tablo 8 incelendiğinde; şu anda sadece Geçici Köy Korucusu bulunan il sayısı 2, sadece Gönüllü Köy Korucusu bulunan il sayısı 8, her ikisi de bulunan il sayısı 17, bunlardan herhangi biri bulunan il sayısı ise 32 olmuştur.

Tablo incelendiğinde en fazla korucu olan 3 ilin sırasıyla 8.832 korucuyla Şırnak, 7.090 korucu ile Hakkâri ve 5.531 korucu ile Bitlis olduğu görülmektedir.

Tablo 8: İllere Göre Korucu Sayıları

	İLİ	GEÇİCİ KÖY KORUCUSU (GKK)	GÖNÜLLÜ KÖY KORUCUSU (GÖKK)	TOPLAM
1	ADIYAMAN	1.075	202	1.277
2	AĞRI	1.253	161	1.414
3	ARDAHAN	73	-	73
4	BATMAN	2.165	1.213	3.148
5	BATBURT	-	48	48
6	BİNGÖL	2.296	226	2.495
7	BİTLİS	2.996	2.535	5.531
8	DİYARBAKIR	3.912	1.254	5.166
9	ELAZIĞ	1.548	232	1.780
10	ERZİNCAN	-	1.411	1.411
11	ERZURUM	-	1.177	1.177
12	GAZİANTEP	378	92	470
13	GİRESUN	-	538	538
14	GÜMÜŞHANE	-	364	364
15	HAKKÂRİ	6.265	825	7.090
16	HATAY	-	491	491
17	IĞDIR	282	49	331
18	K.MARAŞ	1.587	383	1.970
19	KARS	480	250	730
20	KİLİS	23	-	23
21	MALATYA	914	38	952
22	MARDİN	2.491	578	3.069
23	MUŞ	1.470	2.104	3.574
24	OSMANİYE	-	141	141
25	SİİRT	3.428	839	4.267
26	SİVAS	-	473	473
27	ŞANLIURFA	707	1.040	1.747
28	ŞIRNAK	6.407	2.425	8.832
29	TOKAT	-	412	412
30	TRABZON	-	103	103
31	TUNCELİ	604	57	661
32	VAN	5.269	116	5.385
	TOPLAM	**45.596***	**19.817**	**65.413**

*30.11.2012 tarihi itibarıyla

Mali Düzenlemeler:

Geçici Köy Korucularına aylık katsayısının her ay 11.500 gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan aylık katsayısı ile çarpımı sonucunda bulunacak miktarda ücret ödenmektedir. Bu rakam 01.01.2012 tarihi itibarıyla 823,27-TL'dir. Korucu başlarına bu rakamdan % 10 fazla bir ödeme daha yapılmakta ayrıca operasyonlara katılanlara ise ayda 28,63-TL operasyon tazminatı ödenmektedir.

02.06.2007 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 5673 sayılı Kanun ile 442 sayılı Köy Kanununda, korucular lehine emeklilik ve ikramiye ödenmesine ilişkin geniş kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır.

En son 02.08.2013 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6495 sayılı Kanun ile korucuların mali hakları ile ilgili önemli değişiklikler yapılmıştır.

1-6495 sayılı Kanun yürürlüğe girmeden önce; GKK'lardan 55 yaşını dolduranların görevleriyle ilişikleri kesilmekteydi. Görevleriyle ilişikleri kesilenlerden on beş yıl veya daha fazla hizmeti olanlara hayatta bulundukları sürece 5.000 gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda aylık ödeme yapılmaktaydı.

a) 55 yaşını doldurmuş ve 15 yıl hizmeti olanlara bugünkü memur maaş katsayısına göre 383.95-TL aylık bağlanmaktaydı.

55 yaşını doldurmuş ve 15 yıldan fazla hizmeti olanlara, 15 yılı aşan her yıl için 200 gösterge rakamı ilave edilmek suretiyle aylık ücret ödenmekteydi. Ancak bu ilaveler 3.000 gösterge rakamını geçememektedir. Bu kapsamda ödenebilecek en yüksek ücret 614,32-TL idi. (442 s. Kanun Ek m. 16/1)

b) 15 yıl ve üzeri hizmeti bulunup göreviyle ilişkisi kesilerek aylık bağlanan GKK'lardan vefat edenlerin dul eşleri ile 55 yaşını doldurmamış olmakla birlikte onbeş yıl veya daha fazla süre geçici köy koruculuğu hizmeti bulunanlardan görevleriyle ilişikleri devam etmekte iken vefat edenlerin dul eşlerine 276,88-TL aylık bağlanmaktaydı. (442 s. Kanun Ek m. 16/2)

6495 sayılı Kanunun 75'inci maddesiyle Köy Kanununda yapılan değişiklik ile görevleriyle ilişikleri kesilenlere aylık bağlanması konusunu aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

GKK'lardan 55 yaşını dolduranların görevleriyle ilişikleri kesilmektedir. Görevleriyle ilişikleri kesilenlerden on beş yıl veya daha fazla hizmeti olanlara hayatta bulundukları sürece 8.500 gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda aylık ödeme yapılmaktadır.

a) 55 yaşını doldurmuş ve 15 yıl hizmeti olanlara bugünkü memur maaş katsayısına göre 652,72-TL aylık bağlanmaktadır.

55 yaşını doldurmuş ve 15 yıldan fazla hizmeti olanlara, 15 yılı aşan her yıl için 200 gösterge rakamı ilave edilmek suretiyle aylık ücret ödenmektedir. Ancak bu ilaveler 3.000 gösterge rakamını geçememektedir. Bu kapsamda ödenebilecek en yüksek ücret 883,09-TL'dir. (442 sayılı Kanun Ek m. 16/1)

b) 15 yıl ve üzeri hizmeti bulunup göreviyle ilişkisi kesilerek aylık bağlanan GKK'lardan vefat edenlerin dul eşleri ile 55 yaşını doldurmamış olmakla birlikte on beş yıl veya daha fazla süre geçici köy koruculuğu hizmeti bulunanlardan görevleriyle ilişikleri devam etmekte iken vefat edenlerin dul eşlerine 489,54-TL aylık bağlanmaktadır. (442 sayılı Kanun Ek m. 16/2)

2- **6495 sayılı Kanun yürürlüğe girmeden önce;** görev süresi içinde vefat eden geçici köy korucularının eşine ve çocuklarına, bunlar yoksa anne ve babasına, bunlar da yoksa kardeşlerine, 15.000 gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda (15.000 x 0,073837), 1.107,55-TL, ölüm yardımı ödenmesi öngörülüyordu. (442 sayılı Kanun Ek m. 17/4)

6495 sayılı Kanunun 76'ncı maddesiyle Köy Kanununda yapılan değişiklik ile yapılan ölüm yardımı aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

Görev süresi içinde vefat eden geçici köy korucularının eşine ve çocuklarına, bunlar yoksa anne ve babasına, bunlar da yoksa kardeşlerine, 50.000 gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda (50.000x 0,076791), 3.839,55-TL, ölüm yardımı ödenmektedir. (442 sayılı Kanun Ek m. 17/4)

Koruculara Kanunda belirtilen görevler ile tabii afetlerde ve diğer olağanüstü hal ve durumlarda emsallerine göre başarılı görev yaptıkları görülen veya büyük yararlılık gösteren geçici koy korucularına, valinin teklifi ve İçişleri Bakanının onayı ile yılda bir defa aylık ücretlerinin iki katına kadar ödül verilebilmektedir. Bir mali yılda bu şekilde ödül verilecek geçici köy korucusu sayısı, o ilde görevli geçici köy korucusu sayısının % 1'ini geçememektedir.

Korucu Kadrolarının Nicelik ve Nitelik Olarak Durumu:

İçişleri Bakanlığı verilerine göre GKK'ların Kasım 2012 itibarıyla yaş gruplarına göre dağılımlarını gösteren tablo ve grafik aşağıda gösterilmiştir.

Tablo ve grafik incelendiğinde; GKK'ların en fazla % 20,28 ile 46-50, % 19,64 ile 36-40 ve % 19,62 ile 41-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Geçici Köy Korucuların Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı

YAŞ ARALIĞI	KORUCU SAYISI	YÜZDESİ (%)
18-25	1.756	3,85
26-30	4.603	10,09
31-35	7.001	15,35
36-40	8.958	19,64
41-45	8.948	19,62
46-50	9.248	20,28
51-55	5.061	11,09
56-60^{+}	21	0,04
TOPLAM	**45.596**	**100**

Grafik1: Geçici Köy Korucularının Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

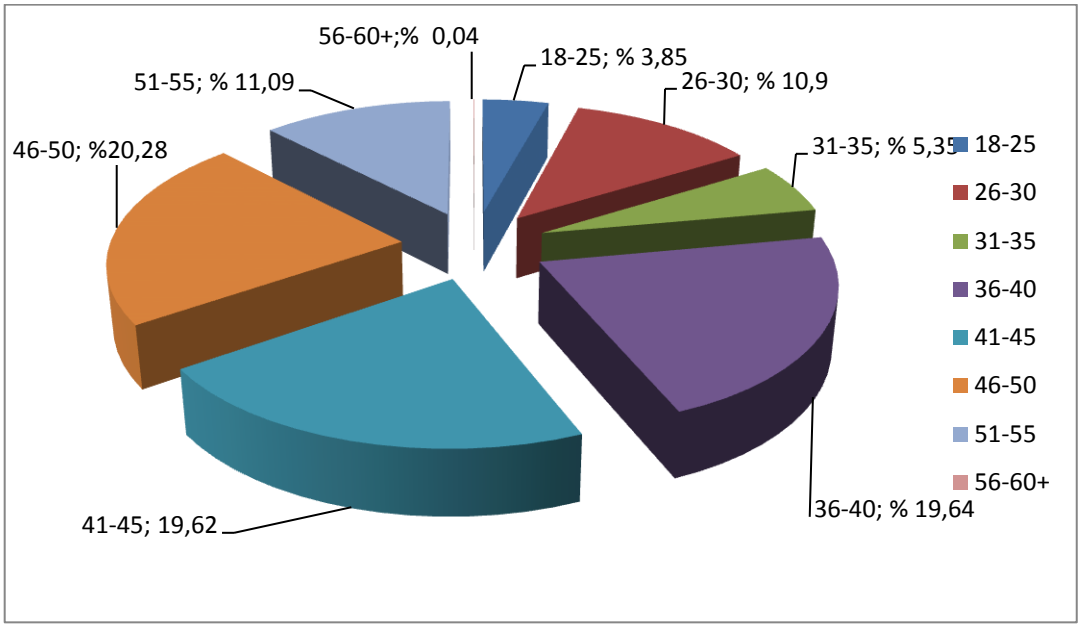

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 60'ıncı maddesinin (c) bendinin (9) alt bendi gereğince, GKK'lar genel sağlık sigortalısı sayılanlar kapsamına alınmıştır.

Korucuların eğitim durumları, koruculuğu neden seçtikleri ve koruculuğun sorunları hususlarında bir araştırma[450] Şırnak ili Beytüşşebap ilçesindeki 1.234 GKK üzerinde yapılmıştır. Bu araştırmaya göre GKK'ların eğitim seviyeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Tablo 10: Geçici Köy Korucuların Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı

EĞİTİM SEVİYESİ	SAYI	YÜZDE (%)
OKUMA-YAZMA BİLMEYEN	60	4,8
OKUMA-YAZMA BİLEN*	108	8,7
İLKOKUL MEZUN	868	70,3
İLKOKUL TERK	7	0,6
ORTAOKUL MEZUNU	86	7
ORTAOKUL TERK	7	0,6
LİSE MEZUNU	93	7,6
LİSE TERK	2	0,1
ÖNLİSANS MEZUNU	1	0,1
LİSANS MEZUNU	1	0,1
LİSANS TERK	1	0,1
TOPLAM	**1.234**	**100**

* İlçede Kaymakamlığın özel çalışması ile sonradan okuma yazma öğrenen

Tablo incelendiğinde; GKK'ların % 70,3 gibi üçte ikisinden daha fazla bir oranı ilkokul mezunu olup, % 8,7'si Kaymakamlığın özel çalışması sonucu okuma yazma öğrenmiş

[450] Karataşoğlu, Soner ve Akpınar, Mehmet; Geçici Köy Koruculuğu Sistemi Üzerine Bir Saha Çalışması: Beytüşşebap Örneği, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Güz-2011, Cilt:10, Sayı:38

seviyede, % 4,8'i ise okuma yazma dahi bilmemektedir. Yalnızca % 0,3'lük kesimi ön lisans ve lisans mezunudur.

Aynı araştırmada GKK'ların bu görevi seçme nedeni sorulduğunda alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Tablo 11: Geçici Köy Korucularının Korucu Olmayı İsteme Nedenleri

GEÇİCİ KÖY KORUCUSU OLMA NEDENİ	SAYI	YÜZDE (%)
İŞSİZLİK	879	71
YOKSULLUK	627	51
GÜVENLİK KAYGISI	721	58
ÜLKE SEVGİSİ	655	53
DİĞER	151	12

Birden fazla şıkkın işaretlenebildiği araştırma sonucunu gösteren tabloya göre; GKK olmayı seçme sebeplerinin başında % 71 ile işsizlik gelmektedir. Bunu % 58 ile güvenlik kaygısı, % 53 ile ülke sevgisi ve % 51 ile yoksulluk izlemektedir.

Aynı araştırmaya göre korucuların % 45'i sistemden memnun iken % 55 gibi yarıdan fazla bir oran ise sistemden memnun değillerdir. Yine birden fazla şıkkın işaretlenebildiği araştırmaya göre sistemde değişiklik istedikleri alanların başında ise % 98,7 ile maaş, % 96,3 ile sağlık ve sosyal güvence ve % 91,6 ile operasyon tazminatlarını arttırılması hususları gelmektedir.

Terörle Mücadelede Şehit ve Gazi Korucu Sayıları:

Terör olaylarının ortaya çıkmasıyla ihdas edilen koruculuk müessesesi, yıllarca terör örgütünün hedefi olmuştur. 2012 yılı itibarıyla asayiş ve güvenlik hizmetleri kapsamında 167, terörle mücadele kapsamında da 1.433 olmak üzere toplam 1.600 korucu şehit olmuş, asayiş hizmetleri kapsamında 55, terörle mücadele kapsamında da 465 olmak üzere toplam 520 korucu gazi olmuştur.

Komisyonun çeşitli toplantılarında koruculuk sistemi gündeme gelmiş, gerek katılımcılar gerekse üyeler tarafından farklı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bunlardan bir kısmı koruculuk sisteminin gerekliliği ve işleyişine ilişkin olmuştur.

Koruculuk sisteminin kuruluşuna ilişkin değerlendirmelerde bulunan Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU;

"*Devlet, PKK'yi etkisiz kılmak için üç politika izlemiştir. Bu politikalar köy koruculuk sistemi, köy boşaltmaları ve olağanüstü hâldir. Koy koruculuğunun amacı, kolluk güçlerinin yetersiz kaldığı durumlarda coğrafi şartlara dayanıklı ve bölgeyi iyi bilen köyleri maaş karşılığı silahlandırmak ama en önemlisi, Kürt'ü Kürt'e kırdırma politikasıyla halk arasında korucuları yeni paramiliter güç aracılığıyla korku ve güvensizlik yaratmak. Koruculuğu kabul etmeyenler ise PKK'yle savaşmak konusunu reddeder*"[451] şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.

[451] Komisyonun 12.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Koruculuğa ihtiyaç olmadığı, koruculuğun vatandaşı vatandaşa kırdırma politikası olduğunu ileri süren ZENDERLİOĞLU, bir başka toplantıda;

"*Sorun bir korucu sistemi sorunu değildir. Türkiye'de beş ordu var, dört ordu var yani koruculuğa, şuna buna ihtiyaç yok ki…*

E, koruculuk sistemi de öyle, kuralsız bir sistem, bir yasa yok, yok bir yasa. Yani, kim onu sorgulayacak? İşte gitsin Şırnak'ta sorsun bakalım, gitsin Hakkâri'de sorsun bakalım, gitsin Cizre'de sorsun bakalım. Yani, bunlar sistemin içinde entegre olmayan, keyfiyetçi, paramiliter, hatta lejyon diyebileceğimiz bir askerî örgütlenme, bu kontra tipi bir örgütlenme ve bu insanları, vatandaşı vatandaşa kıydırma politikasıdır. Biz bundan vazgeçilmesini talep ediyoruz."[452] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Bir başka değerlendirmesinde koruculuk sisteminin çok tehlikeli olduğunu ifade eden Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU;

" Silahlar doğrultulup insanları öldürüyor. Bunlar şimdi ellerinden alındı mı, alınmadı mı, sorun o. PKK şu anda dışarı çıkıyor mu, çıkmıyor mu? Eğer yarın bir başkası da -elbisesini biliyoruz- elbiseleri giyip değişik yerlerde kontra hareketlerde bulunabiliyorlar, lokal hareketlerde bulunabiliyorlar, sivil örgütler içine sızabiliyorlar. Yani, biz bölgede her gün bölgeyle ilişki içerisindeyiz. Daha üç gün önce geldim, Bitlis'ten geldim ve Bitlis'in Tatvan'a bağlı bir köyde -değişik elbiseler- işte koruculuk sistemi kalkacak, paniğe kapılmış, gidip adam yaraladılar. Onun için bizim bu sisteme karşı çıktığımız için birini küçümseme"[453]

"*Biliyorsunuz ki koruculuk sistemi çok tehlikeli bir sistemdir. Şimdi, adam köyüne dönmek istiyor, bırakmıyor, tutmuş köyü, işgal etmiş, işgal etmiş, ormanları kesiyor.*

Şimdi, bakın, yani militan güçler çekildikten sonra şimdi de ormanlara dadanmışlar. Herkes bir motor almış, bu ağaç kesen motorlar almış, dağlara yükselmiş. Niye? İşte bir şeyim yok yani o ağacı kesip… Peki, böyle bir doğanın böyle bir ekolojik tahribat böyle devam ederse… E, şimdi, toprağına sahip çıkma, diline sahip çıkma, kültürüne sahip çıkma, senin insan olarak daha neyi yaşamak istiyorsun?" [454] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

ZENDERLİOĞLU, koruculuk sisteminin devlete yardımcı olan bir sistem olmadığı, bölgedeki yanlış uygulamalardan biri olduğuna dair görüşlerini ise şu şekilde ifade etmiştir:

"*Bu açıdan değerlendirdiğimizde, koruculuk sistemi devlete yardımcı olma veya güvenlik güçlerine yardımcı olma temelinde değildir. Bu sistem tamamen… Doğu ve güneydoğuda veya bu bölgemizde yanlış uygulamaların nedenlerinden biri de koruculuk sistemidir. Bugün şunu hemen belirteyim ki koruculuk sisteminin olduğu yerde huzur yoktur. Güvenlik güçleri geldiğinde korucunun bütün söylemlerini kendine rehber ederek gidiyor. Hangi noktaya gidiyor, hangi noktaları tespit ediyor belli değil. Orada 3-5 ağanın veya onun bunun tekelinde olan birkaç korucubaşının söylemlerine bakıyor. Bu ölümlerin yüzde 80'i bunların yüzündendir. Bugün eğer Kürt sorunu bu aşamaya gelmişse bunların katkıları büyüktür. Daha önceleri bu sistem böyle lanse edilmemiştir. Denmiştir ki: " İşte, biz oralarda fabrika yapamıyoruz veya bir akar yok, o nedenle böyle bir sisteme gidelim. Birçoğunu susturalım, bunların böyle bir talepleri olmasın, farklı talepleri olsun yani ekonomik talepleri*

[452] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[453] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[454] Komisyonun 28.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

olsun." Bu amaçla bu sistem oluşturuldu ama gördük ki sistem geriye tepti çünkü gerçekten koruculuk sistemine bakın, bütün kirli oyunların altından onlar çıkıyor. Biz hepimiz biliyoruz, "Haydi suyu kurutacağız, suyu kurutunca balık ölecek." Öyle olmadı, su akınca balıklar da üredi ve gitti, hedefine doğru gitti ki bugüne kadar böyle geldik.

Onun için, gönüllü koruculuk dediği şey şu: Bir köy, koruculuğu kabul etmeyince yani onu resmî düzeyde yapmayınca, işte "Sen şu silahı da al da eğer bir şey olursa eğer, kendi köyünü korursun." Kimi kimden koruyacaksın? Karşındaki adam şimdi toprağı işgal etmiş, merayı işgal etmiş. Bunu kimse bilmiyor veya hukukçularınız diyor ki: "Efendim, köye dönüşler nasıl olacak?" Kardeşim adam işgal etmiş, işgal. İşgal nedir? Ceberut, elinde silah tutmuş."[455]

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU, bir başka toplantıda ise koruculukla ilgili eski zihniyetin aşılamaması halinde sorunun çözümünde zorlanılacağını şu şekilde ileri sürmüştür:

"*Zaten bu eski zihniyeti aşmak gerekir. Biz bu eski zihniyeti aşmazsak soruna çözüm getirmede zorlanırız. Yani, burada karanlık noktalardan ben söz ediyorum. Elini kana bulamamış, gerçekten halkına hakaret etmemiş, bu konuda sadece geçimini sağlamak için veya kendini koruyanları, çevreyi koruyanları kastetmiyorum. Onlar bunun dışındadır, zaten bunu ayırt ediyorum. Çünkü, burada 30 bine yakın şu anda gönüllü silahlı örgütler var yani orada, o bölgede gönüllüdür ama silahlıdır. 100 bine yakın şu anda bilirsiniz ki korucu sistemi vardır. 100 bin büyük bir ordu, bir ordu. Burada ortada bir şey yok, yavaş yavaş sorun çözülüyor.*" [456]

Selahattin GÜVENÇ ise köye dönüşün önündeki en büyük engelin köy koruculuğu olduğunu, göçün sebepleri arasında koruculuk sisteminin de yer aldığını belirtmiş, bir kısım arazilere korucular tarafından el konulduğunu ileri sürmüştür.[457]

Yrd. Doç. Dr. Nazan ÜSTÜNDAĞ, korucuların kadınlara yönelik işlediği suçların ortaya çıkarılması gerektiğini belirtmiştir.[458]

Feyza AKINERDEM konuyu şu şekilde ele almıştır:

"*Biz biliyoruz ki askerlerin, korucuların yani silahlı erkeklerin çok fazla yer alması aynı zamanda kadınların daha fazla şiddete, tacize, tecavüze uğramalarına neden oluyor ve bütün temaslarımızda biz bu konuda kadınların kaygılarını, korkularını ve tecrübelerini dinledik. Bunu iletmek bizim için bir vazifedir.*"[459]

Koruculuk sisteminin bölgedeki kadınlara etkisini dile getiren bir diğer kişi ise Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU olmuştur:

"*Tabii ki burada bir bütün olarak, Kürdistan'da yapılan bu savaşın en bariz örneği kadınların mağdur oldukları, hatta bu koruculuk sisteminin kadınları bir bütün olarak*

[455] Komisyonun 06.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[456] Komisyonun 06.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[457] Komisyonun 12.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[458] Komisyonun 20.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[459] Komisyonun 20.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

hedeflediğini de biliyoruz. Bu, Irak'ta da böyledir, Suriye'de de böyledir, İran'da da böyledir birçok yönüyle."[460]

Koruculara ilgili en önemli problem alanlarından birinin de korucuların birçok suça karışması olduğunu ileri süren İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL;

"*Bu koruculara ilişkin meselede bu bugünkü sorun değil. Mesela, 1996 yılında o dönemin Başbakanı Erbakan döneminde de bir veri var, diyor ki: "Güneydoğuda koruculuk sistemi eroin şebekeleri gibi çalışıyor." MİT'in raporuna dönüştürerek... Mesela, Komisyon olarak bu raporu isteyelim. O dönem 23.222 geçici köy korucusunun işine de son verilmiş. Yani, bunlar şimdi olan bir durum değil. Yani, MİT'ten bu raporu isteyelim. Şimdi, mesela İçişleri Bakanlığının 2006 yılında açıkladığı verilere göre köy yakma, tecavüz, uyuşturucu ve işkence gibi birçok şeyde 5.200'ü aşkın suç işlenmiş. En son Bilge köyü katliamını biliyorsunuz yani bir katliam yapıldı, yine korucular katliam yaptı. Yani, bu var olanları ortaya koymazsak nasıl olacak? Ki bu katliam da sizin iktidarınız döneminde oldu. Yani, korucuların işlediği suçlar o kadar çok ki bunları böyle bir devlet refleksiyle hemen sahiplenme ya da işte bu askerlere ilişkin, örneğin Bingöl meselesini de gündeme getirdiğimizde "Bizim askerimiz yapmaz, bizim polisimiz yapmaz, bizim korucumuz yapmaz." gibi bir havayla bu iş çözülmez, yapanlar var. Tabii ki biz de toptancı bir yaklaşım içerisine koymuyoruz. (...) yani biz boşuna ya da hiç olmamış bir olayı sadece devleti karalamak için falan yapmıyoruz yani. Devleti karalamak için hiç bu kadar bizim konuşmamıza da gerek yok, bu Çözüm Komisyonuna da gerek yoktur. Bir savaş var, çalışma var, bu çatışmanın çözümünün nasıl olabileceği konusunda konuşuyoruz*"[461] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Bu değerlendirme üzerine Komisyonumuz 10.07.2013 tarih ve 133.002 sayılı yazıyla Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığına bu şekilde bir rapor varsa Komisyonumuza gönderilmesi istenmiş, Müsteşarlıktan 19.07.2013 tarih ve 48.801.280 sayılı yazı ile;

"Müsteşarlığımız kayıtlarında yapılan araştırma neticesinde 1996-1997 yıllarında geçici köy korucuları hakkında rapor hazırlanarak dönemin Başbakanı Necmettin ERBAKAN'a sunulduğuna dair bir belgeye ulaşılamamıştır"

Şeklinde bir cevap alınmıştır.

Koruculuk sisteminin önemine ve yararına değinen Mizbah AKDENİZ ise;

"*Şimdi, korucular da olmasa var ya, günden güne Güneydoğu'da 1 milyon insan Suriye gibi giderdi. Tamam mı?...*

Eğer korucu sistemi de olmasaydı, Güneydoğu'da günde 1 milyon insan gitmeseydi ben namerdim. Adam geliyordu, yanımdan kızımı alıp götürüyordu, namusumu alıp götürüyordu."[462] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Koruculara yapılan suçlamalara itirazı olduğunu belirten Batman Milletvekili Ziver ÖZDEMİR, görüşlerini farklı toplantılarda şu şekilde açıklamıştır:

[460] Komisyonun 20.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[461] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[462] Komisyonun 12.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

"Şimdi, bölgede geçmişle bugünü karşılaştırdığımızda… Şimdi, o süreçteki bu koruculuk sistemiyle ilgili ben koruculuk sistemine, başından bugüne kadar şahıs olarak karşıyım. Sistemin yanlış olduğunu her ortamda beyan ediyorum ama koruculuk yapan insanları da bizim, topyekûn o insanları haksız pozisyona, âdeta katil, âdeta sadece parayla kendini satmış, âdeta iş birlikçi, âdeta hain pozisyonuna koymaya da itirazım vardır. Çünkü, o süreci, o dönemi yaşamak lazım, o dönemde o bölgede yaşamak lazım, o bölgenin koşullarını yaşamak lazım ve o yaşanan süreçle ilgili sizin tavır, pozisyon almanızı mecburi kılan bazı koşulları da görmemezlikten gelemeyiz. Yani sadece bu itirazımı şey etmek istedim."[463]

"Bir başka konuya da ben değinmek istiyorum. Bilmiyorum, koruculuk sistemiyle ilgili özellikle bölgede… Bazı arkadaşlarımız sürekli toplumun kendisi gibi düşünmeyen -tırnak içinde- diğer insanlara hakaret etme yetkisini sürekli kendisinde buluyor, aşağılıyor, azarlıyor, her türlü, sadece o insanları yani insanlık dışı, sadece ve sadece kendini meta için pazarlayan, satan bir topluluk olarak görüyor. Bu çok yanlış bir mantıktır çünkü koruculuk sisteminin içinde -bölgede yaşayan bir insanım, Kürt'üm- o "koruculuk için gönüllü" denilen insanların çoğu kendisini PKK'den muhafaza etmek, yan taraftan devletin silahlı güçlerinden muhafaza etmek adına silah aldı, bedel ödedi karşılıklı iki taraf arasında da. Şimdi, siz bu insanları kalkıp bütün olumsuzluklarla yönlendirirseniz bir topluma haksızlık yapmış olursunuz. Bunların içinde, nasıl ki bütün toplumlarda hem katkı sunan hem de zarar veren insanlar varsa… Bu, PKK için de geçerli; bu, devletin silahlı gücü için de geçerli, bürokratı için de geçerli; Kürt halkı için de geçerli, Türk halkı için de, bütün kesimler için geçerli. Bunu bu şekilde değerlendirirsek insanlarımıza yarınlarda bizim yüz yüze bakabileceğimiz boşluğu, o toleransı, hoşgörüyü bırakmamız gerekiyor. Çünkü herkes aynı tornadan çıkmış değil, herkes aynı şekilde düşünmek zorunda değil ve bunu, yarınları da bir arada huzur içinde (…)

Yani ben sadece bu soruları sormak istiyordum ve koruculuk sistemiyle ilgili, özellikle bunun altını ben çizmek istiyorum, koruculukta silah alan insanların büyük çoğunluğu -bakın, büyük çoğunluğu- sadece kendi yurdunu, kendi köyünü, kendi anne babasından kalma evini terk etmeme adına kendi güvenliğini sağlamak için köyünde silah aldı ve köyünü boşalttırmadı."[464]

Korucularla ilgili yalnızca tacizde, tecavüzde bulunuyorlar gibi yanlış bir algı oluşmaması gerektiğini belirten Adana Milletvekili Fatoş GÜRKAN;

"*Ben özellikle burada sanki Türkiye'de korucular sadece tacizde, tecavüzde bulunuyor gibi bir algı oluşmasın diye de söylemek istiyorum. Taciz, tecavüz olayları maalesef dünyanın her yerinde var, toplumun her kesimine var. Bir kadın olarak yani kime yapılırsa yapılsın, en ağır cezayla nasıl cezalandırılabiliyorsa, ben cezalandırılması taraftarıyım. Ama burada korucudur, askerdir, polistir ya da Kürt'e yapılmış, Türk'e yapılmış gibi bir ayrım kullanılması da çok doğru değil diye bakıyorum. Dünyanın her tarafında bu tür şeyler yapılıyor. Kınıyorum kim yaparsa yapsın. Bu sonuçta insanlık suçu diye bakıyorum…*

Devletin veya ilgili her kurumun yanlış yapan her kimse biz karşısındayız, korucu yanlış yapmışsa korucunun yaptığını da asla kabul etmeyiz. Benim burada demek istediğim şu ki: Bu tür eylemler dünyanın her yerinde yapılıyor. Diyorum ki ne yapılırsa yapılsın, eğer suç işlenmişse biz karşısındayız. Ben bir hukukçuyum. Bunu her kim yapmışsa en ağır cezayla cezalandırılması tarafında olan biriyim. Burada biz çözüm için hepimiz mücadele ediyoruz,

[463] Komisyonun 06.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[464] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

sorunların çözümü için. Ortak dilin barış olması gerektiğini her defasında da söylüyoruz. Ama, siz hep eleştirip de biz susacaksak da böyle bir çözüm de olmaz. Onun için hepimiz dilimize dikkat etmeliyiz diye düşünüyorum." [465] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

İçişleri Bakanlığı'ndan alınan bilgilere göre; koruculuk müessesesi oluşturulmasından bu yana, Adıyaman'da (39), Ağrı'da (44), Bingöl'de (4), Bitlis'te (19), Diyarbakır'da (152), Elazığ'da (39), Kahramanmaraş'ta (10), Kars'ta (14), Mardin'de (183), Siirt'te (4), Şanlıurfa'da (48), Şırnak'ta (231), Van'da (290) olmak üzere toplan (1.077) korucunun görevlendirmeleri suça karıştıkları gerekçesiyle iptal edilmiştir. Bu bilgiler ışığında, korucular dan suça karışanların oranının düşük olduğu ve bunların da sistem dışına çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Komisyonda dile getirilen bir başka görüş de çözüm süreci içinde bulunulmasına rağmen yeni korucu görevlendirmeye devam edildiği yönünde olmuştur.

Bu yönde görüş bildiren Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU;

"*Bakın, daha dün duyuru yapılmış 600 tane korucu alınacak. Duyuru burada, bakabilirsiniz. Koruculuk sistemini, 600 kişiyi şimdiden tespit etmeye çalışıyor, birkaç madde oluşturulmuş. Şimdi, bakıyoruz yani biz bir çözüm sürecine girmişiz, biz çözüm sürecini konuşuyoruz, geleceğimizi konuşuyoruz*" [466] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Yeni korucu kadrolarının ihdas edildiğine değinen Bingöl Milletvekili İdris BALUKEN ise;

"*Şimdi, biz bölgeye baktığımız zaman, örneğin benim seçim bölgemde son iki ay içerisinde yeni korucu kadroları gönderildi, Bitlis'te, Dersim'de hakeza aynı şekilde yeni korucu kadroları var.*" [467] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Korucular a kadro verilmesine ilişkin değerlendirmelerde bulunan Batman Milletvekili Ziver ÖZDEMİR;

"*Şimdi, bu korucularla ilgili süreç, bu çözüm süreci başlamadan önceki dönemden gelme şeylerdir ve her ile bu korucularla ilgili -Batman'dan örnek vereyim- Batman'da biz ilana da çıkmıştık; bazı iller aldı, bazı iller de ilan safhasındayken kimisi geri adım attı, kimisi o ilanları devam ettirdi. Mesela biz Batman'da da aynı bu şekilde gönüllü korucular a kadro verilmesiyle ilgili süreci başlattık. Bu süreç başladıktan sonra ilin yetkilileriyle bir araya geldik, görüştük, dedik ki: Bu, sürece uygun bir şey değil yani burada bir tarafta çok ciddi sorumluluklar üstlenerek bir adım atılmış, yan tarafta da bu sürece uygun olmayan bazı adımlar atılması yanlış olur. Ve o biraz da yerelin şeyi ve o kadroları biz de durdurduk mesela.*" [468] şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Diyarbakır Milletvekili Oya ERONAT ise yeni korucu kadrosu ihdasının söz konusu olmadığını belirterek;

[465] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[466] Komisyonun 06.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[467] Komisyonun 13.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[468] Komisyonun 06.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

"*Sonra, defaten açıklama yapıldı, yeni korucu kadro ihdası yok, olmayacak. Sürekli ama gene STK'lar -bazı STK'lar diyeyim- Diyarbakır'da açıklama: "Yeni korucular alınıyor, işte gene saldırılacak." Eğer bu algıları kaldırmak istiyorsak gerçekten taşın altına hepimiz elimizi koymalıyız.*"[469] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Koruculuk konusunda algıların doğru yönetilmesi gerektiğini belirten Mehmet Emin AKTAR ise;

"*Daha önce bu koruculuk kadroları verilmişti, bugün göreve başlatılıyor." deniliyor. Bu süreçte algıları yönetiyorsanız çok önemli.*"[470] şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Komisyon tarafından İçişleri Bakanlığı'ndan alınan verilere göre 2012 yılında tahsis edilen korucu kadroları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu veriler ışığında 2012 yılında kapsam dâhilindeki illere toplam 6.031 GKK kadrosu tahsis edilmiştir. 2013 yılında ise yeni korucu kadrosu tahsis edilmediği, tahsis edilen yeni korucu kadrolarının 2012 yılında Çözüm Süreci başlamadan önce tahsis edilmiş olduğu, yapıldığı ifade edilen alımların 2012 yılında çözüm sürecinden önce alınan kararların yürütülmesinden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 12: 2012 Yılında GKK Tahsis Edilen İller

İLLER	23.03.2012 Tarihli Bakan Onayı	12.04.2012 Tarihli Bakan Onayı	14.08.2012 Tarihli Bakan Onayı	05.12.2012 Tarihli Bakan Onayı
ARDAHAN	12	-	-	-
BATMAN	-	-	-	600
BİNGÖL	-	-	-	893
BİTLİS	-	-	-	600
DİYARBAKIR	100	-	-	300
ELAZIĞ	-	40	-	-
GAZİANTEP	-	65	-	-
HAKKARİ	-	-	300	-
MALATYA	-	-	-	83
MARDİN	-	-	338	-
MUŞ	300	-	-	-
SİİRT	-	-	600	-
ŞIRNAK	700	-	-	500
VAN	-	-	-	600
TOPLAM	**1.112**	**105**	**1.538**	**3.276**

Komisyonda dile getirilen görüşlerin bir kısmı da koruculuk sisteminin tasfiyesine ilişkin olmuştur;

Koruculuk sisteminin hızla lağvedilmesi gerektiğini belirten Bingöl Milletvekili İdris BALUKEN;

"*Önce, PKK'nin elindeki askerlerin ve kamu görevlilerinin bırakılması, sonra ateşkes ilanı, şimdi geri çekilme hamlesinin başlamış olması bu silahsızlanma ortamına tabii katkı*

[469] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[470] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

sağlayan ciddi unsurlardır diye düşünüyoruz. Bununla beraber, aslında bir bütün olarak bölgede silahsızlanmayla ilgili bir sürecin de yürütülmesi gerekiyordu yani bir tarafta - siz "2 bin" dediniz- 2 bin silahlı gerillanın geri çekilme süreci başlamışken 70 bine yakın paramiliter gücün, koruculların ya da daha geçmişte sizin de ağır bir bedel ödediğiniz jitemvari gladyo yapılarının da hızla lağvedilmesi, en azından ellerinden silahların alınması ve bu süreçle ilgili bir şeyin yürütülmesi gerekiyordu."[471] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU ise koruculuk sisteminin kaldırılması ve ellerinden silahlarının alınması gerektiğini ifade etmiştir.[472]

Koruculuk sisteminin tasfiye edilmesi gerektiğini belirten Adıyaman Milletvekili Salih FIRAT;

"*Türkiye'de bu çatışmalı süreçten kaynaklanan, sürecin sonucunda oluşturulan koruculuk sistemini tasfiye etmek zorundayız. Nasıl tasfiye edeceğiz, ne yapacağız, bu yolları aramak zorundayız.*"[473] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Benzer şekilde köy koruculuğunun tasfiye edilmesi, tasfiye edilirken de devletin vatandaşın hak ve hukukunu koruması gerektiğini belirten İnsan Hakları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Öztürk TÜRKDOĞAN;

"*Şimdi, bir diğer konu köy koruculuğu konusu. Şimdi, bakın, bu geçici ve gönüllü köy koruculuğu sisteminin tasfiye edilmesi gerekiyor. Şimdi, bakın, bir çözüm sürecindeyiz, bir çatışmasızlık dönemine girildi. Hadi, geçici köy koruculuğuyla ilgili yasal… Bu gönüllü köy koruculuğu ne oluyor? Yani bunu gerçekten anlamakta zorluk çekiyorum. Yani Hükûmetin şimdiye kadar bu "gönüllü köy korucusu" denen kişilerin silahlarının hepsini toplaması gerekiyordu. Yani gönüllü köy koruculuğunun tasfiye edilmesi bile gerekiyordu. Yani burada geç bile kalındı ama geçici köy korucularıyla ilgili olarak da ne gibi tedbirler alınacaksa alınmalı ve bu tasfiye edilmelidir. Tasfiyeyle beraber bu insanların geleceğine dair, istihdamına dair, sağlığına dair, eğitimine dair, başka ihtiyaçlarına dair ne gibi tedbirler alınıyorsa Parlamentomuz bunu tabii ki alır bir şekilde ama biz mutlaka tasfiye edilmesi gerektiğini düşünüyoruz çünkü köye geri dönüşlerin önündeki en büyük engeldir. Bakın, bir önceki alt komisyonun raporunda da var bu rakamlar, resmî rakamlar da geldi, yani mezralar dâhil 3.900'den fazla köyün ve mezranın boşaltıldığı, buradaki arazilerin hâlâ kullanılamadığı, buradan birçok yere köy koruculuğu sistemi nedeniyle insanların geri dönmekte tereddüt ettiği bir gerçeğimiz var. Bu sistem tasfiye edilmelidir.*

Köy korucularının kaygıları şu: Kan davasından korkuyorlar -bunu zaten kendileri sık sık basına beyanda bulunuyorlar- ve geçim konusundan kaygılanıyorlar. Şimdi, geçim derdi konusunu devlet rahatlıkla çözebilir. Dolayısıyla, bu çözülemeyecek bir konu değildir ama kan davası var diye insanların silahlı, âdeta devlet milisi gibi dolaşmasına devlet izin veremez ki, böyle bir şey olamaz. Güvenlik kuvvetleri gerekirse onların da can güvenliğini bir şekilde sağlamak zorunda ve bununla baş edilmesinin yolu sosyal tedbirler almaktır, ahlaki tedbirler almaktır, yani toplumsal barışla ilgili tedbirler almaktır. Ben inanıyorum ki, özellikle Kürtler bu konuda, kan davalarının bitirilmesi konusunda mutlaka tedbirler alacaklardır diye düşünüyorum çünkü toplumsal barışı tesis etmek istediğimiz bir yerde niçin köy korucularıyla

[471] Komisyonun 13.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[472] Komisyonun 20.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[473] Komisyonun 14.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

kan davası devam etsin ki? Ben bu konunun çözülebileceğini düşünüyorum ama bu sistemin tasfiye edilmesi gerekiyor çünkü bölge şu anda yavaş yavaş silahsızlanmaya giden bir süreci yaşıyor, paralel olarak devletin de tedbirler alması gerekiyor. Birazdan bizim çalıştayın sonucuyla ilgili söyleyeceğim hususlar var ona değineceğim…

Koruculuk sisteminin tasfiyesi konusunu tekrar vurgulamak istiyorum. Bu sistemin mutlaka tasfiye edilmesi gerekir. Devlet tasfiye ederken tabii ki vatandaşın hakkını, hukukunu gözetecektir ama bu sistem tasfiye edilmezse korkarım ki korucular yarının ötekisi olacaklar yani çözüm süreci başarıya ulaştığında bu sefer onlar öteki muamelesi görecekler. İşte o muameleyi görmemeleri için şimdiden tedbir alınmasının faydalı olduğunu düşünüyorum. Benzer ülkelerde bunun örnekleri var yani o insanların da aileleriyle birlikte düşündüğünüzde çok büyük bir nüfustur, öteki duruma gelmemeleri gerekiyor."[474] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Koruculuğun lağvedilmesini isteyen Gülten UÇAR;

"*Koruculuk sistemi kaldırılmalı ve korucular sivil alanda istihdam edilmelidir.*"[475] şeklinde öneride bulunmuştur.

Korucuların başka alanlarda iştiham edilebileceklerini belirten Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU, görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:[476]

"Biz kimsenin orada şey yapmasına karşı değiliz. Devlet onu getirsin, ormanda mı istihdam eder, tarımda mı istihdam eder, isterse gitsin Karacadağ'ın taşlarını toplasın, beni hiç ilgilendirmez."

Korucuların silahlarının alınması gerektiğini dile getiren Şırnak Barosu Başkanı Nuşirevan ELÇİ;

"*Bir de bu süreçte koruculardan silahların alınması gerektiğine inanıyorum. Korucular da bilindiği gibi, siyasi iktidarlardan ziyade daha çok kolluk, istihbarat, o derin, yasa dışı yapılanmalar varsa onların yanında yer alırlar ve bu korucuların da bu aşamada…*

Tabii ki ben daha önce bir televizyon programında da söyledim yani işsiz güçsüz kalmalarını arzulamam çünkü adamların çoğu da biliyorsunuz, bir devlet sevgisi, şu sevgisi falan değil, maaş için orada o koruculuk görevini yapıyor ve o koruculuk imtiyazını da yıllardır kullanmış yasa dışı işlerde…"[477] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI'nın bu tespitin hepsi için geçerli olup olmadığını sorması üzerine ELÇİ;

"*Değil, hayır, hepsi için demiyoruz yani şimdi hiçbir kesimi tamamıyla suçlamak doğru değil tabii ki ama büyük çoğunluk o yönde Başkanım.*

Şimdi, ilk etapta yani gerçekten eğer yol kazasına uğramak istemiyorsa korucuların tamamının silahının indirilmesi gerekiyor ve başka işte istihdam edilmesi gerekiyor. Yani, ben

[474] Komisyonun 06.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[475] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[476] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[477] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

işsiz kalmasını da bir yöre insanı olarak arzulamam çünkü aç kaldığı zaman, bir de silahı, zoru kullanmaya alışkın olduğu için farklı bir mafya, bir çete yaratırız. Ne olur? Güvenlik gerekçesiyle yakılan ormanların yeniden inşası, ekilmesi, sulandırılması, yetiştirilmesi işlerinde kullanılabilir; bölge gereğinden fazla mayınlanmış, hepimizin bildiği gibi, o mayın temizleme işlerinde kullanılabilir"[478] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Korucuların hiçbir şey yokmuş gibi topluma bırakılamayacağını belirten İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL ise;

"*Mesela korucular meselesi. Evet, PKK silahlarını bırakacaksa, entegre olacaksa nasıl olacak, bunlar tabii ki tartışılacak, ama korucular meselesi…*

Daha dün, Mardin'de bir köyde, bir korucu bir genç kadına tecavüz ediyor ve cezasız oluyor. Bu kişi daha önce de bir yıl cezaevinde kalmış, bırakılmış ve o devletten aldığı silahın gücüyle… Yani bu korucular meselesinde de şöyle, iki ayrım yapmak lazım bence. Bir, gerçekten zorla silah alanlar. Hani devlet " Ya köyünüzü yakarız ya evinizi yakarız." deyip şey yapan, bir de gönüllü alıp suç işleyenler. Mesela gerçekten korucularda insanlığa karşı suç işleyenler var. Bunların ayrıştırılması gerektiğini düşünüyorum. Onların topluma entegre meselesinde de bu iki durumun… Yani herkes, bence her korucu topluma böyle hiçbir sorun yokmuş gibi şey yapılamaz diye düşünüyorum."[479] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

TUNCEL, bir başka toplantıda ise koruculardan suça bulaşmamış olanların başka yerde istihdam edilebileceğine dair görüşünü;

"*Tabii ki biz de toptancı bir yaklaşım içerisine koymuyoruz. Konuşmamı yaparken de öyle dedim, yani dedim ki korucuları topluma kazandırırken de iki noktada bakmak lazım. Bir, gerçekten hiç suça bulaşmamış, bir şey yapmamış insanları siz bazı yerlerde görevlendirebilirsiniz, istihdam edebilirsiniz ama suça bulaşmış olanları görevlendiremezsiniz, insanların vicdanına dair… Askerler açısından da bu böyle, polis açısından da bu böyle. Siz eğer vicdanlı olacaksanız… Bu ayrımı yapmadığımız sürece çözüm süreci de gelişmez."*[480] şeklinde belirtmiştir.

Korucular ile ilgili konunun yalnızca maddi boyutuyla değerlendirilmemesi gerektiğini, işin manevi boyutunun da olduğunu belirten Orhan MİROĞLU ise;

"*Koruculuk meselesi… Şimdi, devlet cenahından yapılan açıklamalara bakıyorsunuz, ben o açıklamalara çok katılamıyorum. Mesela, korucuların silahsızlanması zaten gündemde yani herkes bunu konuşuyor ve bu çok normal bir şey, elbette ki 70 kişilik paramiliter bir gücü barış süreci varken ve bu selametle yoluna devam ediyorken korumanın bir anlamı yok. Şimdi, devlet cenahı şöyle anlıyor -daha doğrusu Hükûmet çevreleri- yapılan açıklamalarda şunu görüyoruz, diyorlar ki: " Sorun olmaz bu, biz başka alanlarda istihdam ederiz, maaşlarını orada öderiz." Mesele, bir maaş ödeme meselesi değil. Çok büyük, karşılıklı işlenmiş suçlar ve kabahatler var, çok büyük acılar var. Korucu liderleri bazen konuşuyorlar, görüyorum, mesela diyorlar ki: " Biz birbirimizi çok incittik ve bu insanlar şimdi dönecekler, biz aynı köyde yaşayacağız. Nasıl olacak bu?" Yani işin maddi yanı önemli değil, işin manevi yanı nasıl onarılacak? Çünkü, belli ki helalleşeceğiz elbette ki, belli ki birbirimizi affedeceğiz. Bunu hem PKK çevreleri kabul ediyor hem de korucu çevreleri ama korucular " Hiç biz bu*

[478] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[479] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[480] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

halka karşı bir suç işlemedik." gibi bir anlayışla hareket ederlerse bu helalleşmeyi sağlayamayız. Aynı şey PKK için de geçerli. Korucu ailelerine karşı gerçekten insan hakları ihlalleri bakımından son derece önemli ve unutulmayacak eylemler söz konusu oldu. Oradan da tabii ki bir bağışlanma, bir özür dileme gündeme gelmeli yani "Biz korucular devlet tarafında çalışıyorlardı, bize karşı mücadele ettiler, biz de bunları yaptık, bunlar normaldir." denilemez artık. Yani karşılıklı sivillere yönelik özellikle, kadınların, çocukların hayatını kaybettiği birçok eylemde payı olanların bu payı bir biçimde kabul etmesi ve bunun üzerinden… Yani unutarak helalleşme olmaz, hatırlayarak helalleşme olur. Unutarak helalleşme dediğiniz zaman, o yaralar, o acılar sonsuza kadar kanamaya devam eder."[481] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Koruculuk sistemi ile ilgili bir değerlendirmede bulunan Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN ise korucuların terörün sebebi değil sonucu olduğuna değinerek;

"*Olayların içerisinde münferit hadiseler olabilir ama ben bir hususu da burada söz almışken ifade etmek istiyorum, koruculuk sistemiyle alakalı. Şimdi, koruculuk sistemi terör olaylarının bir sonucu mu, yoksa terör olaylarından daha öncesinde var olan bir kurum mu, onu değerlendirmek lazım. O bölgede baş gösteren terör hadiseleri sonrasında kurulmuş bulunan bir sistem. Dolayısıyla, koruculuk müessesesi terör olaylarının bir sonucudur. Terör olayları olduğu için bu sistem kurulmuş, daha sona ermeden koruculuğun kaldırılmasını talep etmek… terör sona ermeden koruculuğun kaldırılmasını talep etmek gerçekçi midir, ya da terörün sebebi olarak göstermek ne derecede mantıklıdır*"[482] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Komisyonun yerinde yaptığı incelemeler sırasında özellikle Şırnak'ın Cizre ilçesinde aslen köylerde güvenliği sağlamak ve destek olmak amacıyla oluşturulan GKK sisteminin içerik değiştirerek ilçe merkezindeki güvenlik görevlerinde kullanma şeklinde bir uygulamaya dönüştüğü, köy kadrolarındaki korucuların ilçe merkezlerinde ikamet etmeye başladıkları da dile getirilen önemli bir problem olarak tespit edilmiştir.

Prof. Dr. Alparslan ÖZERDEM, korucuların da Silahsızlandırılma, Terhis ve Yeniden Entegrasyon (STYE)'dan geçmesi gerektiğini, çözüm süreci başarıya ulaşırsa onlarla ilgili politikalar geliştirilmesi gerekeceğini;

"*Sayıları 80 bini bulan köy korucularının STYE'den geçmesi, bölgede güvenliğin sağlanmasında aslında çok daha önemli bir rol oynayacaktır…*

Eğer Türkiye barış sürecinde başarılı olursa koruculara ihtiyacı olacak mı? Olmayacak. İşte o zaman ne yapacağız? Benim sizlere ifade etmeye çalıştığım bu yani siyasetçiler olarak işin öteki tarafını, o tartışmayı ben size bırakıyorum ama sizden istediğim şu, şu kararı vermemiz lazım: Gerçekten, bir barış anlaşması ya da bir çözüm gerçekleştiği zaman bu 80 bin kişiye ne olacak? Nasıl bir gelecek bekleyecek bunları? İşte o süreçte de PKK militanları için yapılabilecek değişik çalışmaların bence aynı zamanda köy korucuları için de düşünülmesi lazım çünkü PKK militanları köyüne, mahallesine, evine döndüğü zaman oluşabilecek riskleri de göz önüne almamız lazım. Özellikle bu eski savaşçılar yani köy korucuları ve PKK militanları arasında oluşabilecek riskleri göz önüne almamız lazım. O nedenle, bu olayı çok da fazla siyasetleştirmeden, köy korucularının belli bir amacı vardır ya da şunları, şunları yapmıştır… Benim derdim, bu insanlara biz ne yapacağız? Çünkü, sayın

[481] Komisyonun 13.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[482] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

milletvekillerimiz dedi, biz belli bir süre için belli bir şekilde onlarla beraber çalıştık, devlet olarak beraber çalıştık. Bence orada çok büyük bir sorumluluk var. Şimdi, barış anlaşması oldu diye "Elveda" da diyemeyiz yani orada gerçek anlamda bir politika geliştirilmesi gerekir diye düşünüyorum. Bence o köy koruculari konusu gerçekten mühim."[483] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde;

Koruculuk sisteminin terör eylemlerine karşı mücadelede bir enstrüman olmak üzere ihdas edildiği,

Korucuların asli görev konuları ve yerleri dışında görevlendirilmelerinin sorunlara yol açabildiği,

Kamu güvenliğine tehdit oluşturan silahlı unsurların, tehdit olmaktan çıkması ve olağan koşulların oluşmasını müteakiben koruculuk müessesesinin tasfiye edilebileceği,

Bu yapılırken yıllarca devlete hizmet edenlerin mağdur edilmemesinin esas olması gerektiği,

Bu süreçte, korucuların yaş, eğitim ve sağlık gibi durumları göz önünde bulundurulmak suretiyle, gerekli eğitimlerden de geçirilerek kamunun diğer alanlarında görevlendirilebilecekleri ifade edilebilir.

6. 5233 SAYILI TERÖR VE TERÖRLE MÜCADELEDEN DOĞAN ZARARLARIN KARŞILANMASI HAKKINDA KANUN VE UYGULAMASI

Terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddî zarara uğrayan kişilerin, bu zararlarının karşılanmasına ilişkin esas ve usulleri düzenlemek üzere çıkarılan 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun;

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun kapsamına giren terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle zarar gören gerçek kişiler ile özel hukuk tüzel kişilerinin maddî zararlarının sulhen karşılanması hakkındaki esas ve usullere ilişkin hükümleri ihtiva etmektedir.

Kanunun 4'üncü maddesine göre; başvuru olması halinde her ilde Zarar Tespit Komisyonları oluşturulmakta ve Komisyon, bir başkan ve altı üyeden oluşmaktadır. Valinin görevlendireceği vali yardımcısı komisyonun başkanı; maliye, bayındırlık ve iskân, tarım ve köyişleri, sağlık, sanayi ve ticaret konularında uzman ve o ilde görev yapan kamu görevlilerinden vali tarafından belirlenecek birer kişi ile baro yönetim kurulunca baroya kayıtlı olanlar arasından görevlendirilecek bir avukat komisyonun üyesi olmaktadır.

[483] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Komisyonun başkan ve üyeleri her yıl ocak ayının ilk haftasında yeniden belirlenmekte ve eski üyeler yeniden görevlendirilebilmektedir. İş yoğunluğuna göre aynı ilde birden fazla komisyon kurulabilmektedir.

5233 sayılı Kanunun 7'nci maddesine göre Komisyona başvurarak alınacak kararın kabul edilmesiyle yani 12'nci maddeye göre sulhname imzalanması yoluyla şu tip zararlar karşılanabilmektedir;

• Hayvanlara, ağaçlara, ürünlere ve diğer taşınır ve taşınmazlara verilen her türlü zararlar.

• Yaralanma, sakatlanma ve ölüm hâllerinde uğranılan zararlar ile tedavi ve cenaze giderleri.

• Terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle kişilerin mal varlıklarına ulaşamamalarından kaynaklanan maddî zararlar.

"Yaralanma, sakatlanma ve ölüm hâllerinde yapılacak ödemeler" başlığını taşıyan 9'uncu madde şu şekilde bir ödeme sistemi getirmiştir;

" Yaralanma, sakatlanma ve ölüm hâllerinde (7000) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucunda bulunan miktarın;

a) Yaralananlara altı katı tutarını geçmemek üzere yaralanma derecesine göre,

b) Çalışma gücü kaybı, yetkili sağlık kuruluşları tarafından üçüncü derece olarak tespit edilenlere dört katından yirmidört katı tutarına kadar,

c) Çalışma gücü kaybı, yetkili sağlık kuruluşları tarafından ikinci derece olarak tespit edilenlere yirmibeş katından kırksekiz katı tutarına kadar,

d) Çalışma gücü kaybı, yetkili sağlık kuruluşları tarafından birinci derece olarak tespit edilenlere kırkdokuz katından yetmişiki katı tutarına kadar,

e) Ölenlerin mirasçılarına elli katı tutarında, Nakdî ödeme yapılır. Nakdî ödemenin tespitine esas tutulacak miktar, ödeme yapılmasına ilişkin valinin veya Bakanın onayı tarihinde geçerli gösterge ve katsayı rakamları esas alınarak belirlenir. Birinci fıkranın (e) bendine göre belirlenen nakdî ödemenin mirasçılara intikalinde 4721 sayılı Türk Medenî Kanununun mirasa ilişkin hükümleri uygulanır. Bakanlar Kurulu, nakdî ödemeye esas tutulan gösterge rakamını yüzde otuza kadar artırmaya veya kanunî sınıra kadar indirmeye yetkilidir. Bu Kanun kapsamındaki zararlardan dolayı, zarar gören kişilere gerçek veya özel hukuk tüzel kişileri tarafından yapılan ödemeler sebebiyle Devlete rücu edilemez. Nakdî ödemenin şekli, tutarı, yaralanma ve sakatlık derecelerinin tespitine ilişkin esas ve usuller yönetmelikle belirlenir."

Belirtilen Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Yönetmelik 20.10.2004 tarih ve 25619 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Komisyonumuz tarafından İçişleri Bakanlığından alınan bilgilere göre;

5233 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarih olan 27.07.2004'ten Ağustos 2013'e kadar Zarar Tespit Komisyonlarına toplam 364.032 başvuru yapılmıştır. Bu başvurulardan 327.902 adedi sonuçlandırılmış olup bunlardan 173.875 başvuru için tazminat ödenmesine karar verilmiş, 154.027 başvuru ise reddedilmiştir. 36.130 başvuruya ilişkin işlemler ise devam etmektedir.

Ağustos 2013 itibarıyla komisyonlarca olumlu sonuçlandırılan ve sulhname imzalayan vatandaşlarımıza ödenmek üzere talep edilen toplam zarar tutarı 3.056.455.662,00-TL olup bunun 3.016.512.916,00-TL'si ilgililere ödenmiştir. Kalan 39.942.746,00-TL'nin ödenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Komisyon çalışmaları sırasında 5233 sayılı Kanuna ilişkin olarak çeşitli görüşler gündeme gelmiştir.

Van Milletvekili Fatih ÇİFTCİ, 5233 sayılı Kanun kapsamında önemli adımlar atıldığına ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmiştir: [484]

"Yine, tabii ki, ben isterdim ki bu süreçte AK PARTİ ile birlikte son on yılda önemli adımlar da atılmıştır, bunları da görmek gerekir. Nihayetinde terör ve terörle mücadeleden doğan zararların karşılanması hakkında kanun kapsamında, -önümde İnsan Hakları İnceleme Komisyonunun 2012 raporu var- 2011 yılına kadar yaklaşık 2 katrilyon 659 milyar 967 milyon 285 bin TL bir tazminatın ödendiği, bu önemli bir rakamdır, büyük bir rakamdır. 2012 yılı rakamları da henüz yok, 2013'e kadarda bakıldığında bu da önemli bir adımdır. Köyde, terörde mağdur olan insanların haklarının karşılanması noktasında."

5233 sayılı Kanunun süresinin uzatılması gerektiğini belirten Şırnak Baro Başkanı Nuşirevan ELÇİ aşağıdaki şekilde değerlendirmede bulunmuştur: [485]

"5233 sayılı Yasa'dan doğan zararın karşılanması hakkındaki yasanın süresinin uzatılması. Çünkü, o insanların çoğu ya Irak'ta Mahmur'a gitmiş ya da büyük şehirlere gitmiş, başvuranlar da var, çoğu da başvurmayan insanlar da var, bilmiyorlardı. Başta da yasanın amacına ulaşacağını bilmeyen, umutsuz olup da başvurmayanlar var. Birkaç kişi yemin ediyor, diyorlar bizim vekâlet partisi yoktu, onun için başvurmadık. Yasanın uzatılması ve kalan dosyaların da çözüme ulaşması için hızlandırılması"

Komisyon çalışmaları sırasında 5233 sayılı Kanunun uygulamasında karşılaşılan sorunlar olan kanunun uygulama süresi başlangıcı öncesi dönemlere ilişkin ve bir de uygulama süresi içinde verilen sürede gereken başvuruyu yapamadıklarından bu sorunlarının çözülmesine ilişkin Komisyonumuza toplam 1.255 başvuru dilekçesi geldiği görülmüştür.

5233 sayılı Kanunun terörden zarar gören vatandaşların mağduriyetlerinin giderilmesi bakımından tarihi nitelikte çok önemli bir adım olduğu ve Kanun'un uygulanmasında önemli mesafe alındığı,

Kanunun uygulanmaya başlama ve bitiş süresi itibarıyla kapsam dışında kalma nedeniyle birtakım mağduriyetler oluştuğu, bu mağduriyetler ve ayrıca çeşitli imkânsızlıklar

[484] Komisyonun 12.06.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[485] Komisyonun 05.07.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

nedeniyle Kanundan yararlanmak amacıyla müracaat edemeyenlere yeniden süre verilmesine ihtiyaç olup olmadığının gözden geçirilmesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

7. ASKERİ YASAK BÖLGELER VE GÜVENLİK BÖLGELERİ

18.12.1981 tarih ve 2565 sayılı Askerî Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanununa göre;

- Yurt savunması bakımından hayati önemi haiz askerî tesisler ve bölgeler ile sınırların, güvenlik ve gizliliğini sağlamak için bunların çevrelerinde, kıyılarında ve havalarında, **kara, deniz ve hava askerî yasak bölgeleri**,
- Yurt savunması veya yurt ekonomisine önemli ölçüde katkıda bulunan veya kısmen dahi tahripleri veya devamlı olarak ya da geçici bir zaman için faaliyetten alıkonulmaları halinde millî güvenlik veya toplum hayatı bakımından olumsuz sonuçlar doğurabileceği diğer askerî tesis ve bölgeler ile kamu veya özel kuruluşlara ait her türlü yer ve tesislerin etrafında **güvenlik bölgeleri**

kurulabilmektedir.

Ayrıca yine Kanunun 2'nci maddesine göre; Genelkurmay Başkanlığının göstereceği lüzum üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile **Askeri Yasak Bölgeler** kurulabilir veya kaldırılabilir. Askeri yasak bölgeler **1'inci ve 2'nci Derece Askeri Yasak Bölge** olmak üzere ikiye ayrılır.

Güvenlik Bölgeleri, Kanunun 19 ve 20'nci maddesine göre; **"Özel Güvenlik Bölgeleri"** ve **"Askeri Güvenlik Bölgeleri"** olmak üzere ikiye ayrılmakta olup Özel Güvenlik Bölgeleri; kamu veya özel kuruluşlara ait stratejik değeri haiz her türlü yer ve tesislerin çevresinde kurulabilmektedir. Askeri Güvenlik Bölgeleri ise birinci derece kara ve deniz askeri yasak bölgesi olarak ilan edilmeyen Silahlı Kuvvetlere ait kışla, kıta, karargâh, kurum, ordugâh ve tesisler ile sualtı ve suüstü tesislerinin, her türlü patlayıcı, yanıcı, akaryakıt ve gizlilik dereceli maddelerin konmasına tahsis edilmiş sabit ve seyyar depo ve cephaneliklerle, bu gibi maddeleri dolduran, boşaltan tesisler ve atış poligonlarının çevresinde; bu yerlerin dış sınırlarından itibaren en fazla dörtyüz metreye kadar geçen noktaların birleştirilmesi ile tespit edilerek Genelkurmay Başkanlığınca tesis edilebilmektedir.

Askeri yasak bölgeler ve güvenlik bölgeleri konusu, komisyonda üyeler ve katılımcılar tarafından gündeme getirilmiş ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

12 Eylül ürünü olan 1981 tarih ve 2565 sayılı Askerî Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu'nun köye dönüşlerde çok önemli bir engel olduğunu belirten Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN:

" 12 Eylül ürünü olan 1981 tarihli 2565 sayılı Askerî Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu'nun da geriye dönüşlerde çok önemli bir engel olduğunu, çünkü yasak bölgeler uygulaması, gerek mayınlı araziler, gerek yasak bölgeler bu coğrafyada, pek çok

alanda göçte geri dönüşün önündeki en önemli engellerden biri olduğu noktasında benim bir kanaatim var"[486] şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.

Askeri yasak bölgelere ilişkin olarak Akdeniz GÖÇ-DER Başkanı Selahattin GÜVENÇ ise;

"Askerî bölge yasağı (…) askerî bölge yasağının gerçekten bağımsız bir ülkede olması utanç verici bir durumdur. (…) Buna hepimizin karşı çıkması gerekir ama bugüne kadar, bu söylediğim beş-altı aya kadar hâlen insanların giremediği askerî yasak bölgeler vardı. İşte, Besta bölgesi bunlardan biridir. Yani, biz kaç kez insanlar oraya gitmek istedi, "Can güvenliğiniz yok deniliyordu, gitseniz başınıza bir şey gelse biz sorumlu değiliz." deniliyordu, dolayısıyla kimse gidemiyordu. Yani, o gerçeği de hepimiz yaşadık ve o gerçek ta yakın zamanımıza kadar da devam etti, bunu de belirtmek istiyorum."[487] şeklinde kanaatini belirtmiştir.

Komisyonun yerinde yaptığı incelemelerin Şırnak bölümünde dinlenen Uludere Gülyazı ve Ortasu köylerinde sınır bölgesinde yaşanan bombalama olayında yakınlarını kaybedenler olayın yaşandığı yere karanfil bırakmak için gittiklerinde söz konusu Kanunun 7'nci maddesine muhalefetten dolayı 25'inci madde hükümlerine göre haklarında takibat başlatıldığını ve ikinci kez mağdur olduklarını ifade etmişlerdir.

Askeri yasak bölge ve güvenlik bölgeleri ilan etme bir devletin egemenlik hakkının en tabi kullanım biçimlerinden birisidir. Ülkemizin 30 yılı aşkın süredir yaşadığı terör ve çatışma ortamı ile buna paralel sınırlarımızın hassas durumu da göz önüne alındığında ilan edilen yerlerin gereken asgari sınırlara inmesi diyalog ve barış ortamının kalıcılığı ve sürdürülebilirliği ile yakından ilgili olacaktır.

8. MAYINLAR, MAYINLI ARAZİLER

Milli Savunma Bakanlığı verilerine göre; Türkiye'de döşeli mayın sayısı 977.922 adettir.[488] Doğal olarak bu sayıya terör örgütleri tarafından döşenen ve sayıları bilinmeyen mayınlar dâhil değildir.

Kara mayınları toprağın hemen altına ya da üzerine, elle ya da mekanik araçlarla kolayca yerleştirilebilmektedir. Maliyeti düşük, yapımı kolay ve etkisi ise oldukça büyüktür.

Kara mayınları Anti-Personel ve Anti-Tank olarak genel anlamda ikiye ayrılır. Dünyada özellikle Anti-Personel mayınları büyük bir sorun teşkil etmektedir. Üzerine basılarak, tuzak ipiyle ve uzaktan kumanda gibi değişik yollarla patlatılabilmektedir.

Genelde belirli bir düzene göre yerleştirilen mayınlar; yağmur, sel, şiddetli rüzgâr ve erozyon gibi doğal nedenlerden ötürü yer değiştirebilmektedir. Ayrıca mayınların anahtarlarının bir şekilde kaybedilmesi de söz konusu olabilmektedir. Teknoloji, kayıp mayınları bulmakta kolaylık sağlamakla birlikte eğer mayın plastikten yapılmış ise onu bulabilen metal dedektörler işe yaramamaktadır.

[486] Komisyonun 12.06.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[487] Komisyonun 12.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[488] Milli Savunma Bakanlığı'nın 09.09.2013 tarih, 2590 sayı ve Yazılı Soru Önergesi konulu yazısı

Terör örgütleri tarafından başta ulaşım yolları ve intikal güzergâhlarında olmak üzere zaman zaman patlatılan mayınlar ciddi can ve mal kaybına yol açmaktadır.

Milli Savunma Bakanlığı'nın Komisyonumuza gönderdiği 25.10.2013 tarih ve 2914 sayılı yazısında; "01 Ocak 1994 - 30 Eylül 2013 tarihleri arasında 3.808 mayın patlaması olayı yaşanmış olup bu olaylarda 508 Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) personeli şehit olmuş, 2.584 TSK personeli yaralanmıştır" denilmektedir. Bu rakamlar da terör örgütleri tarafından mayınların ne kadar yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir.

İçişleri Bakanlığı'nın Komisyonumuz yazısına verdiği cevaba göre; Türkiye'nin, kara mayınlarının imhasını öngören Ottowa Sözleşmesine 2004 yılında taraf olarak sınırları içinde bulunan bütün mayınların 10 yıl içinde temizlenmesini taahhüt ettiği; ancak 2014 yılında dolacak olan 10 yıllık süre içinde bu çalışmalar tamamlanamayacağından 8 yıllık bir uzatma talebinde bulunulduğu, bu konudaki çalışmaların Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülmekte olduğu,

İçişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin bu konudaki çalışmalarına katkıda bulunmak üzere Avrupa Birliği'nin adaylık sürecinde Türkiye'ye tahsis ettiği fonlardan yararlanılarak 2011 ve 2012 yılı programlamasında kabul edilen ve finansman anlaşmasına bağlanan 2 projenin hazırlandığı,

"Türkiye'nin Doğu Sınırlarında Mayın Temizlemesi ve Sınır Gözetleme Kapasitesinin Artırılması Aşama 1 ve Aşama 2" adı altında yürütülen projeler kapsamında doğu sınırlarımızda (Ermenistan ve İran) toplam 15.975.530 m^2'lik alanda mayın temizliği yapılması ve proje bittiğinde, bu bölgelerin tamamen temizlenmesinin hedeflenmekte olduğu, proje ile ilgili çalışmalara devam edilmekte ve 2014 yılında sözleşme imzalanmasının öngörülmekte olduğu belirtilmiştir.

Milli Savunma Bakanlığı tarafından, Türkiye – Suriye sınırındaki mayınların ve patlamamış mühimmatın temizlenmesine ilişkin ihale işlemleri yürütüldüğü, sözleşmenin imzalanmasını müteakip 42 ay içinde işin tamamlanmasının öngörüldüğü,[489]

18.03.2013 tarihine kadar Valiliklere verilen yetkiler ile toplam 1.150.297 m^2'lik alanın mayın temizliğinin yapıldığı, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından da belirlenen öncelikler doğrultusunda TSK birlikleri tarafından 10.951 adet mayının temizlendiği,[490]

Milli Savunma Bakanlığı tarafından; sivillerin kullanımına açık mayınlı alan bulunmadığı, sivillerin mayınlı sahalara girmesini önlemek maksadıyla; mayınlı sahaların etrafına tel çit çekildiği, bu tel çitin üzerine mayın tarlası ikaz levhalarının takıldığı, ihtiyaç duyulması halinde, bölgedeki asayişten sorumlu komutanlık tarafından ilgili ve yetkili makamlarla koordineli olarak halkın çoğunlukla uğradığı mekânlarda bilgilendirici afişlerin asıldığı, gerekli duyuruların yapıldığı, resmi görevliler aracılığıyla küçük yerleşim bölgelerinde halkın uygun ortamlarda toplanması sağlanarak bilgi verildiği, bölgede yayın yapan yerel televizyon ve radyo kanallarından da istifade edildiği belirtilmiştir.[491]

17.06.2009 tarih ve 27261 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5903 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Devleti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Devleti Arasındaki Kara

[489] Milli Savunma Bakanlığı'nın 19.02.2013 tarih, 559 sayı ve Yazılı Soru Önergesi konulu yazısı
[490] Milli Savunma Bakanlığı'nın 18.03.2013 tarih, 829 sayı ve Yazılı Soru Önergesi konulu yazısı
[491] Milli Savunma Bakanlığı'nın 18.03.2013 tarih, 829 sayı ve Yazılı Soru Önergesi konulu yazısı

Sınırı Boyunca Yapılacak Mayın Temizleme Faaliyetleri İle İhale İşlemleri Hakkında Kanun"la Türkiye ve Suriye arasındaki kara sınırında bulunan mayın (anti personel-anti tank mayınları) ile patlamamış mühimmatın temizlenmesi, imha edilmesi ve bu suretle elde edilecek arazilerin tarımsal amaçlı kullanılması işlemlerine ilişkin esas ve usuller düzenlenmiştir. Bu Kanunun bazı maddeleri, fıkralarının cümlelerinin 28/06/2011 tarih ve 27978 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, Anayasa Mahkemesi'nin 02/06/2011 tarihli ve E.: 2009/45, K.: 2011/32 sayılı yürürlüğü durdurma kararı ile yürürlüğünün iptal kararının Resmî Gazete'de yayımlanacağı tarihe kadar durdurulması hüküm altına alınmış olup söz konusu iptal kararı 28/3/2013 tarih ve 28601 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Kara mayınlarının verdiği zararlar ve acilen temizlenmelerine ilişkin olarak komisyonda dinlenenler ve üye milletvekilleri tarafından değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Sivillerin kara mayınlarından ciddi şekilde zarar gördüğünü belirten İnsan Hakları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Öztürk TÜRKDOĞAN, görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: [492]

"*Kara mayınlarının sebep olduğu ölüm vakaları ki bunlar aslında 2002'yle 2012 arasıdır, yani son on yıllık tespit 325 kişi…*

Fakat şimdi yeni bir süreçteyiz ve yanılmıyorsam 17 Ocaktan bu tarafa en azından Kürt sorunuyla bağlantılı olarak kimse yaşamını yitirmemektedir. Sadece bir mayına basma sonucu 2 asker yaşamını yitirmiştir. Bu da kara mayınları sorunumuzun ne kadar büyük olduğunu gösteren bir durumdur. Yine, siviller vardır, mayınlar nedeniyle yaşamını yitiren…

Şimdi, bu kara mayınları konusunda, Ottowa Sözleşmesi de aslında 2014'e kadar adım atmamız gerektiğini söylüyordu. Şimdi, bu ciddi bir konu, siviller çok büyük zarar görüyor. Mutlaka bir eylem planının hazırlanması ve kara mayınlarının temizlenmesi işine hemen, derhâl başlanması gerekiyor. Türkiye'de 9 ilde kara mayını var, sınır bölgelerini kastetmiyorum, Türkiye'nin içini kastediyorum, yani Doğu ve Güneydoğu'yu kastediyorum. Dolayısıyla, mutlaka ve mutlaka bu konuda bir eylem planının hazırlanması, en azından mayınlı bölgelerin etrafının çevrilip sivil insanların oralara girişinin engellenmesi gerekiyor ki benzer olaylarla, ölüm olaylarıyla, yaralama olaylarıyla karşılaşmayalım."

Mayınların yerlerinin belli olduğunu ileri süren TÜRKDOĞAN, PKK'ya da çağrı yapılabileceğine ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir: [493]

"Belli tabii. Örneğin PKK'ye de çağrı yapılabilir: "Mayın döşediğiniz yerleri açıklayın veya işte güvenlik kuvvetlerine iletin, verin bunu." Sivil toplum örgütlerine de verebilirler, onlar devletin yetkili makamlarına verirler. Yani tedbir alınması gerekiyor yani dolayısıyla, bakın, 2 asker ve bu arada birkaç sivil yaşamını yitirdi bu son beş aylık süre içerisinde mayınlar nedeniyle. Yani bu ciddi bir konu."

Selahattin GÜVENÇ de kara mayınları ve askeri artıkların mutlaka temizlenmesi gerektiğini dile getirmiştir.[494]

[492] Komisyonun 06.06.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[493] Komisyonun 06.06.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[494] Komisyonun 12.06.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN ise mayınlı arazilerin geri dönüşün önündeki en önemli engellerden biri olduğuna ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmiştir: [495]

" … gerek mayınlı araziler, gerek yasak bölgeler bu coğrafyada, pek çok alanda göçte geri dönüşün önündeki en önemli engellerden biri olduğu noktasında benim bir kanaatim var."

Yrd. Doç. Dr. Nazan ÜSTÜNDAĞ, mayınların can kayıplarına neden olduğuna dair görüşlerini aşağıdaki şekilde belirtmiştir: [496]

" 2000-2010 arasında mayınlar veya güvenlik güçlerinin ateşleri sonucunda 150 kadar çocuk öldü. Bu çocukların hâlâ bu şekilde ölmeye devam ediyor olması çok ciddi güvensizlik yaratıyor ve bunlarla ilgili davaların izlenmemesi, bunlarla ilgili davaların sonuçlanmaması, görevden almaların olmaması, kadınlar kendileri kadar çocukları için de bunları istiyorlar."

Feyza AKINERDEM, mayınların temizlenmesi; yani materyal bir temizlik yapılmasının aynı zamanda korkuların giderilmesi açısından önemli olduğunu belirtmiştir.[497]

Mayınların temizlenmesinin önemine değinen bir diğer katılımcı Gülten UÇAR da görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir: [498]

"Mayınlı alanlar temizlenmeli, araziler tarıma açılarak topraksız köylülere dağıtılmalıdır. Özellikle mayınların temizlenmesi konusunda, geçenlerde bir yerde geçmişti, mayınlı arazilerin yüz ölçümünün gerçekten tarıma elverişli olan arazi yüz ölçümünden daha fazla olduğu noktasında. Şimdi, sonuç itibarıyla bu sürecin gelişmesi için eğer köye dönüşler zaruriyse ve olması gerekiyorsa, bu kadar savaştan dolayı göç eden insan söz konusu ve burada o mayınların durması ya da savaş atıklarının bulunması sonuç itibarıyla orada insan yaşamını yeniden tehlikeye sokan bir durumdur. Yani, o arazilerin o açıdan temizlenmesi gerekiyor."

Türkiye'nin Ottawa Sözleşmesi'ne mayınların temizlenmesine ilişkin çekince koymasına değinen Şırnak Barosu Başkanı Nuşirevan ELÇİ;

" Bölge gereğinden fazla mayınlanmış, hepimizin bildiği gibi, o mayın temizleme işlerinde kullanılabilir…

Diyelim ki Bolu indirme Tugayı geçici görevle Eruh'a geliyor, güvenlik endişesi var yoğun bir şekilde, etrafını alabildiğince mayınlıyor, üç-dört ay kalacağı için de zaten onun haritasını çıkarmak da kolay değildir yani teknik bilgi, altyapı falan gerektirir. Hiçbir harita çıkarmadan görevi bittiği zaman eyvallah deyip o binlerce mayını oraya bırakıp gidiyor ve bu şekilde gelen yüzlerce, belki binlerce birlik var ve gerçekten bu mayınların temizlenmesi… Benim söylediğim sınırdaki mayınları demiyorum yani bu çatışma döneminde boşaltılan köylerde, dağlarda, kırsalda döşenen mayınlar anlamında ve gerçekten ciddi bir şekilde üzerine eğilinmesi gereken bir durumdur. Bu çatışmasızlık döneminde, ateşkes dönemlerinde, o Cudi Dağlarında bulunan boşaltılan köylerde vatandaş gidiyordu, biliyorsunuz baharda o yenilecek otları vesaire toplamaya, kaç kadının o şekilde öldüğüne şahit olduk. Bir kamyon

[495] Komisyonun 12.06.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[496] Komisyonun 20.06.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[497] Komisyonun 20.06.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[498] Komisyonun 03.07.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

bir mayına çarptı 4-5 kişi öldü ve bu kazalar da çok yaşanmaktadır ve bundan sonra inşallah süreç başarıyla tamamlanır. İnsanlar o kırsalları gezmeye gidecekler ve bu tür kazalarla çok karşılaşacağız. Karşılaşılmaması için özellikle bunun da projelendirilip bu mayının temizlenmesinin hızlandırılması gerekiyor diye düşünüyorum…

Ottowa Sözleşmesi gereği çekincenin kaldırılması, mayınların temizlenmesine hız verilmesi." [499] değerlendirmesinde bulunmuştur.

Bütün bunlar bir arada göz önüne alındığında; Türkiye'nin özellikle sınır bölgelerinde güvenlik birimleri tarafından döşenmiş çok sayıda mayının bulunduğu, Türkiye'nin, kara mayınlarının imhasını öngören Ottowa Sözleşmesine 2004 yılında taraf olarak sınırları içinde bulunan bütün mayınların 10 yıl içinde temizlenmesini taahhüt ettiği; ancak 2014 yılında dolacak olan 10 yıllık süre içinde bu çalışmalar tamamlanamayacağından 8 yıllık uzatma talebinde bulunulduğu, mayınların temizlenmesi için çalışmaların sürdüğü,

Türkiye sınırları içinde terör örgütleri tarafından döşenmiş mayınların da bulunduğu, bu mayınların patlaması sonucunda çok sayıda güvenlik personeli ve vatandaşın hayatını kaybettiği veya yaralandığı,

Güvenlik birimlerince döşenmiş mayınların Ottowa sözleşmesi gereğince bir an önce temizlenmesi,

Terör örgütlerince döşenmiş olan mayınların temizlenmesinin sağlanabilmesi için de gerekli çalışmaların yürütülmesinin yararlı olacağı değerlendirilmiştir.

9. TERÖR VE ŞİDDETİN DURMASI, SİLAHSIZLANDIRMA

Terör ve şiddet olaylarının yol açtığı diğer sorunlar bir kenara bırakılsa bile neden olduğu yaşam hakkı ihlalleri, silahın susmasının ne kadar acil ve öncelikli mesele olduğunu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Silahın insan iradesine etki edecek şekilde kullanıldığı, ölümlerin yaşanmaya devam ettiği bir ortamda, demokratik yöntemlerle hak taleplerinin dile getirilmesi ve karşılanmasının güç olduğu da açıktır.

Demokratik kanalların çalışması ve taleplerin bu yolla dile getirilebilmesinin önündeki en büyük engel silahtır. Hiçbir demokratik ülkede silah bir hak talep etme aracı olarak görülmemektedir.

Bu sebeplerle silahın susması ve PKK'nın silahsızlandırılması demokratik düzen açısından önemli bir konudur.

Komisyonun çeşitli toplantılarında silahın susması ve silahsızlandırma konusunda gerek katılımcılar gerekse üyeler tarafından çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

[499] Komisyonun 05.07.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

Barışın geleceğinin silahsızlandırmaya bağlanmasının gerçekçi olmayacağı, asıl olanın kafaların silahsızlandırılması olduğunu belirten Prof. Dr. Alparslan ÖZERDEM görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:[500]

"Uluslararası silahsızlandırma, terhis ve yeniden entegrasyon tecrübelerine baktığımızda, aslında barışın geleceğini silahsızlandırma konusuna endekslemenin pek doğru olmadığını görürüz. Diğer ülkelerdeki tecrübelerde gördüğümüz gibi, silahlı gruplar silah bıraktığında toplanan silahlar genellikle zaten ya istenmeyen ya bozuk silahlardır. Sayı olarak da toplanan silahlar buz dağının ucu kadardır ve güven ortamının çok kırılgan olduğu böyle ortamlarda bu silahlı örgütlerin ellerinde ne kadar silah varsa vermelerini beklemek de zaten hiç gerçekçi değildir. Bunun yanında, çatışmadan etkilenmiş, belli bir savaş ve silah ekonomisi oluşmuş ve hele Güneydoğu Anadolu ya da Kuzey Irak coğrafyası gibi ulaşılması zor bölgelerde yeniden silahlanma, istenildiğinde en kolay şey olacaktır. O nedenle, güvenlik için uzun dönemde kafaların silahsızlandırılması, yakın zamanda istenilmeyen silahları toplamaktan daha faydalı olacaktır."

Silahın susması ile silahsızlandırmanın farklı konular olduğu; ancak çözüm sürecinin devam edebilmesi için silahın susmasının şart olduğunu belirten ÖZERDEM bu konudaki görüşlerini açıklamayı şu şekilde sürdürmüştür:[501]

"Bir müzakere sürecinin gerçekleşebilmesi için silahların susması gerektiğini ben de düşünüyorum ve bunun altının çok kalın bir şekilde çizilmesi gerektiğine inanıyorum. Ancak silahların susması ile silahsızlandırmanın yapılması arasında bir fark var, o da şu: "O silahlar bu örgütün elinden nasıl alınacak? Ne kadarı alınacak ve alınabilecek?" soruları. Ama bir çözüm sürecinin başlatılabilmesi ve devam ettirilebilmesi için elbette o süreç içinde belli bir güvenlik ortamının tesis edilmesi lazım ve zaten Türkiye'de de şimdi olan o yani zaten silahlar susmamış olsa Türkiye'de böyle bir ortamın yaşanması mümkün değil."

Prof. Dr. Alparslan ÖZERDEM, silahların toplanmasından birebir bütün silahların toplanmasının anlaşılmaması gerektiği, bunun gerçekçi olmayacağına ilişkin görüşlerini şöyle açıklamıştır:[502]

"Silahların toplanması, onun bire bir fiziksel, yani güvenliği artırıcı etkisinden çok sembolik önemi vardır. Bunu, gerçekten özümsememiz lazım. Birçok yerde, hemen hemen 1990'lı yılların başından beri, 25-30 ülkede bu tür silahsızlandırma, terhis ve yeniden entegrasyon programları çok farklı ülkelerde yapılmıştır. Ben size bütün akademik samimiyetimle söylüyorum, hiçbir ülkede, hiçbir örgüt bütün silahlarını teslim etmemiştir, böyle bir şey yok yani böyle bir gerçek yok. O nedenle, eğer siz "Ben silahsızlandırma yaptım." deseniz bile, sonuçta, ben size şöyle söyleyeyim, sizin toplayabildiğiniz silah sayısı belki de gerçek silah sayısının yüzde 10'u, yüzde 15'i, yüzde 20'si olabilmektedir yani bu sürecin bir gerçeği "

Silahsızlandırma sürecinin sembolik bir önemi olduğuna değinen ÖZERDEM, silahın tekrar bulunmasının çok kolay olduğu, asıl büyük tehlikenin suç örgütlerine karışmak olduğuna ilişkin görüşlerini ise şöyle ifade etmiştir:[503]

[500] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[501] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[502] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[503] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

" Silahsızlandırma sürecinin şöyle bir sembolik önemi var: Sivil halka şu mesajı gönderiyor: Biz yeni bir döneme girdik, sadece silahlar susmadı, aynı zamanda toplanmaya başladı ama bunu şu şekilde bir eşitliğe de sokmayın: Tamam, biz belli silahları topladık, artık bundan sonra barış geldi. O silahları tekrar bulmak çok kolay olacaktır, onu ifade etmeye çalıştım. Ayrıca, örgüt mensuplarından silahları almak da çok fazla bir şeyi ifade etmiyor çünkü asıl büyük tehlike -bu konuda birkaç soru geldi- örgüt mensupları, diyelim çatışma sırasında belli bir ideoloji, belli bir mevhum çerçevesinde çatışırken, bakıyorsunuz, çatışma bittikten sonra gerek ulusal gerek uluslararası suç örgütlerine karışıyor. Bugün Orta Amerika dünyanın en tehlikeli bölgelerinden birisi hâline geldi, örneğin Nikaragua, örneğin El Salvador, örneğin Guatemala; bu ülkeler on on beş yıl önce barış anlaşmalarını yapmış yerler ama bugün San Salvador'a gidin, tek başınıza taksiye binemezsiniz. Cinayetlerin dünyada en yüksek olduğu ülke ve şehir San Salvador. Ne oldu orada? Eskiden sosyalist ve komünist ideolojiyle çatışan örgütün üyelerinin çoğu suç örgütlerine karışmaya başladı çünkü o dönüşüm sürecinde onların topluma kazandırılmasında çok büyük yanlışlıklar yapıldı."

Örgüt üyelerinin topluma entegrasyonunda duygusal davranılmaması gerektiğini belirten Prof. Dr. Alparslan ÖZERDEM, toplum merkezli entegrasyon politikaları uygulanması gerektiğine ilişkin görüşlerini ise aşağıdaki şekilde açıklamıştır:[504]

" Eğer siz, bu olaya duygusal bir şekilde yaklaşıp, bu kişiler terör faaliyetlerinde bulunmuştur, bu kişiler can almıştır şeklinde düşünürseniz ve bunda bazı haklılık payları da olacaktır, ancak bazen pragmatik de düşünmek gerekiyor yani bu insanlara belli bir gelecek vermediğimizde bunun sonuçları ne olabilir, o soruyu sormak gerekiyor. İşte bu soru sorulmadığında bu insanlar gerçek anlamda topluma entegre edilmediği zaman, suç örgütlerine karışma olasılığı çok fazla. Özellikle Orta Amerika'da tam barış anlaşmalarını yaptıktan sonra Amerika Birleşik Devletleri kendi suç örgütleri olan MALASH denen gruplar var Amerika'da özellikle Latino'ların oluşturduğu, onları Orta Amerika'ya zorunla göçe tabi tuttu. Bunlar da bu ülkelere döndükten sonra bu eski yani bir ideolojiyle çatışan savaşçıları kendi gruplarına almaya başladı ve bu ülkeler aslında hiç de barış içinde yaşamıyor. Adı üstünde barış var ama çok farklı bir barış var orada. İşte Türkiye'nin de yaşamaması gereken barışı ben tarif etmek istedim ve bunun için de silahsızlandırma ama daha da önemlisi topluma yeniden entegrasyon çok önemli olacak. Türkiye'nin en büyük avantajı, bir, baktığımız o grup sayı olarak diğer ülkelere göre çok küçük yani Afrika'nın birçok ülkesinde 60 bin, 80 bin, 100 bin kişiden bahsediyoruz. Hani Türkiye'nin önünde olan -değişik sayılar dolaşıyor ama- 15 bin, 20 bin seviyelerinde ve Türkiye gibi kaynakları olan bir ülke için bunu gerçekleştirmek de aslında çok da zor değil, mesleki eğitim olabilir, başka bölgelere gönderme olabilir yani burada o yeniden entegrasyon üzerine üretilmiş bir sürü metot var sayın milletvekillerim. O nedenle, seçme hakkımız çok fazla, menü çok kalabalık, birçok şey yapılabilir ama önemli olan o kararı verebilmek. Yani bu eski savaşçılara ne olacak? Eğer burada temkinli davranalım ya da toplumdan tepki gelecektir, o nedenle topluma kazandırma politikalarından kaçınalım… Çünkü şöyle bir etik sorun da çıkıyor: Sonuçta, bu insanlar belli silahlı çatışmanın içine girdikleri için şimdi çatışma çözümünden sonra siz bunlara belli bir mesleki eğitim verdiğinizde ya da mikro kredi sağlayıp iş sağladığınız zaman, genel halktan büyük tepki de çekebiliyorsunuz, diyorlar ki: " O zaman keşke o zaman ben de keşke bu çatışmaya katılsaydım, ben de yardım alsaydım." Şimdi, siz bu insanlara bu şekilde 1.500-2 bin dolarlık bir harcama yapıp yardım ediyorsunuz. Dünyanın değişik yerlerindeki tepki bu. O nedenle, daha böyle toplum merkezli yeniden entegrasyon politikaları geliştirmemiz lazım.

[504] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Bireysel yardımdan çok bu bireyler topluma kazandırıldığında, aynı zamanda onların köyleri, toplumları, aileleri için mekanizmalar geliştirilirse, bu tepkiler de daha az olacaktır yani o çok önemli."[505] *Şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur."*

Kanla, silahla ve savaşla çözümün olacağını hiç düşünmediğini belirten Murat CANER;

"Yani bu bardağın içinden suyu alırsanız içine başka bir şey koymak zorundasınız özündeki. Ya da su var diyelim ona. Eğer kan ve çatışmayı, silahı alırsanız, yerini diyalog, sevgi ve bir çözüm dolduracak. Silah ve kan olduğu sürece bunun arasına kolay kolay sevgi girmez, barış girmez"[506] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Silahın konuştuğu bir ortamda düşüncelerin demokratik platformlarda ifade edilemeyeceğini belirten Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:[507]

""Barışın gelişini silahsızlandırmaya bağlamak doğru değildir." Tırnak içerisine aldım. Peki, çatışmaların devam ettiği, kaotik, olağan durumun dışında olağanüstü bir durumun devam ettiği bir ortamda karşılıklı son derece ama son derece -otuz, kırk, elli, yüz yıl ifade ediliyor- güvensizliklerin sergilendiği bir ortamda, silahların konuştuğu bir ortamda siz hangi görüşü ve düşünceyi demokratik platformda ifade edebilirsiniz?"

PKK'nın silahları bırakıyor olmasının taleplerinden vazgeçtiği anlamına gelmediği, herkesin halka gideceği ve onay alırsa iktidara gelerek taleplerini yerine getireceğini belirten Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER, görüşlerini 2 farklı toplantıda şu şekilde ifade etmiştir:

"Bu çözüm sürecinin nihai amacı nedir? Silahların bırakılmasıdır. PKK'nın silahlarını bırakıyor olması, taleplerini bırakıyor anlamına gelmiyor arkadaşlar. Yani, biz çok romantize edersek bu süreci, bu sürecin zeminini tahrip etmiş oluruz. Yani, silahların, nihayetinde bırakılıyor olması örgütün, PKK'nın kendi taleplerinden vazgeçtiği anlamına gelmiyor. Bu çok farklı bir şey yani bu gene kendi talepleri üzerinden siyaset yapması yani silah üzerinden sürdürdüğü siyaseti bu sefer, gene aynı taleplerini siyasal zemine çekmesi. Bu, Türkiye'nin bir kazanımıdır, Türkiye demokrasisinin bir kazanımıdır. Bunu anlatmamız lazım. Şimdi, bazı arkadaşlarmız şöyle değerlendiriyor: Tamam, PKK çekildi ama hâlâ niye "demokratik özerklik" diyor? Ya, sana ne, der demez yani ama burada önemli olan en ekstremist görüşler bile olsa, toplumu şoke edecek görüşler, siyasal projeler bile olsa şunda karar kılmaktır: Ben artık silahın bir yöntem olarak aradan çekilmesi gerektiğine inanıyorum, bu taleplerimi siyaset yoluyla hayata geçireceğim. Şimdi, insanları, süreci böyle okursak hem gerçekçi bir zeminde hem de insanları çekmek istediğimiz ortak zemine şey yapmış oluruz."[508]

"Biz, PKK'nın silahlarını bırakmasını istiyoruz, kendi taleplerinden vazgeçmesini değil. PKK da kendi silahlarından vazgeçerken taleplerinden vazgeçmiş değil. Herkes halka gidecektir, siyaset yapacaktır, fikirler konuşacaktır; kim halktan onay alır iktidara gelirse iktidarın bir ortağı olursa kendi taleplerini hayata geçirecektir diye düşünüyorum."[509]

[505] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı.
[506] Komisyonun 26.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[507] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[508] Komisyonun 14.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[509] Komisyonun 21.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Prof. Dr. Erol KURUBAŞ, konuya ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:[510]

"Buradaki temel tartışma aslında şu: Öncelik meselesi hangisinde? Yani biz PKK sorununu çözüp silahları bıraktırdıktan sonra mı Kürt sorununa yönelelim? Yoksa, Kürt sorununu bir biçimde halledip ondan sonra PKK… Burada bir öncelikler meselesi olduğu göze çarpıyor…

Hükûmetin gerek açıklamalarından gerekse birtakım uygulamalardan anladığım o, PKK ile Kürt sorununu paralelize eden ama doğrudan doğruya birbiriyle beraber görmeyen, dolayısıyla da Kürt sorununu PKK'nın silah bırakmasına paralel çözmeye çalışan bir yöntem benimsenmiş durumda. Bu birazcık, bir taşla iki kuş vurma gibi bir anlayışa dayanıyor sanki. Demokratikleşme adımları, eş zamanlı olarak PKK'nın silah bırakma sürecinin yaşanması. Bu bir tercih değildi bence, yani bu, bugüne kadarki politikalarımızın bize dayattığı bir zorunluluk olarak düşünülebilir…

O nedenle, hem Kürt siyasetinin silahların vesayetinden kurtulması açısından hem de çoğulculaşması açısından, oradaki bireyin özgürleşmesi açısından da bir biçimde, PKK'nın örgütsel tasfiyesi bu sürecin nihai hedefi olmalı, yani sadece kamuoyunda bize aktarılan şekliyle, "Silahların bırakılması sürecidir." demeyi ben yeterli görmüyorum açıkçası, sürecin selameti ve bundan sonra Kürt sorunun çözümü açısından.

Şimdi, bundan sonra -bu süreci eğer bu şekilde algılıyorsak- ben bu süreci, nihai çözüme kapı aralayan bir ara süreç olarak değerlendiririm, yani adına "çözüm süreci" denilen ve Sayın Beşir Atalay'ın ifadesiyle, "Sürecin amacı PKK'ya silahları bıraktırmaktır, yani silahlı mücadeleyi sonlandırmaktır." deniyorsa bu demek ki nihai çözüm değil. Dolayısıyla, bu bir ara süreç, süreci bu şekilde görmek lazım. PKK'yı dönüştürmeye çalışan bir ara süreç. O nedenle de çözüm sürecinin sonunda biz nihai sürece başlayacak isek bundan sonra konuşacağımız çok daha önemli ve çok daha öze ilişkin bir süreç yaşayacağız, kısaca, benim adına "nihai süreç" dediğim ve bu sürecin odağında gerçek manada gerçek sorunu konuşacağız, Türkiye gerçek manada Kürt sorunuyla yüzleşecek ama bir şeyle daha, aynı zamanda Kürt milliyetçiliğiyle de yüzleşecek ve bundan sonra, "sorun" dediğimiz şey bunlar üzerinden cereyan edecek, çözüm de bunlar üzerinden cereyan etmek zorunda…

Bundan sonra diyelim ki PKK veya -PKK demeyelim de- Kürt siyaseti şiddet aracını tamamen bir kenara bırakıp demokratik araçlarla mücadelesini yapacak. Dolayısıyla, siz şiddetle bir biçimde özdeşleşmiş bir hareketin gölgesi altında bunu yapamazsınız, yani bırakmış olsa bile yapamazsınız. O nedenle, hem Kürt siyasetinin silahların vesayetinden kurtulması açısından hem de çoğulculaşması açısından, oradaki bireyin özgürleşmesi açısından da bir biçimde, PKK'nın örgütsel tasfiyesi bu sürecin nihai hedefi olmalı, yani sadece kamuoyunda bize aktarılan şekliyle, "Silahların bırakılması sürecidir." demeyi ben yeterli görmüyorum açıkçası, sürecin selameti ve bundan sonra Kürt sorunun çözümü açısından.

Şimdi, bundan sonra -bu süreci eğer bu şekilde algılıyorsak- ben bu süreci, nihai çözüme kapı aralayan bir ara süreç olarak değerlendiririm, yani adına "çözüm süreci" denilen ve Sayın Beşir Atalay'ın ifadesiyle, "Sürecin amacı PKK'ya silahları bıraktırmaktır, yani silahlı mücadeleyi sonlandırmaktır." deniyorsa bu demek ki nihai çözüm değil.

[510] Komisyonun 22.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Dolayısıyla, bu bir ara süreç, süreci bu şekilde görmek lazım. PKK'yı dönüştürmeye çalışan bir ara süreç."

KURUBAŞ'ın görüşlerinin aksine, sorunu PKK'nın silah bırakmasına paralel çözmeye çalışan bir yöntemin söz konusu olmadığı, sürecin PKK'nın elindeki silahların bıraktırılması süreci olduğu; ancak bunun nihai amaç olmadığı, sivil hayata dönüş ve siyasal mücadelenin önünün açılmasının nihai amaç olduğunu belirten Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER görüşlerini şöyle ifade etmiştir:[511]

" Şimdi, çözüm sürecini şöyle siz şey yaptınız: PKK'yla Kürt sorununu paralize eden, yani Kürt sorununun PKK'nın silah bırakmasına paralel çözmeye çalışan bir yöntem. Oysa, yani çözüm sürecinin bileşenleri belli. Öcalan'ın açıklamalarına bakıyorsunuz, böyle bir şey yok, böyle bir istek, böyle bir talep yok. Yani " Şunları yerine getirmezseniz, demokratik özerklik de dâhil, etnik temelde federasyon, otonomi de dâhil 'milliyetçi talepler' diye tanımladığınız taleplerin herhangi birisine göndermede bulunarak bunlardan hepsini karşılamazsanız yoğuz." anlamında bir şey yok. Başbakanın açıklamalarında, Hükûmetin açıklamalarında yok. Peki, söylenen şey nedir? Söylenen şey şu: Bakınız, çözüm süreci, Kürt sorunu eşittir PKK, PKK eşittir bilmem ne denklemi üzerinden kurulan bir süreç değil. Dünün Türkiye'sinde Kürt sorununu kimlik hakları eşit vatandaşlık temelinde çözmüş olmuş olsaydık zaten PKK olmayacaktı. Bugün, eşit vatandaşlık temelinde çözüyor olsanız bile, bakınız, kimlik hakları temelinde sadece ve yalnızca demiyorum, eşit vatandaşlık temelinde çözüyor olsanız bile Türkiye'nin bir PKK gerçekliği var, dağda insanlarımız var. Bu insanların sorununu çözmeden siz Kürt sorununu çözebilirsiniz. Kürt sorununu çözmek PKK'yı çözmek anlamına gelmiyor. Bu süreçte, çözüm sürecinde Öcalan'ın muhatap alınması, yani görüşme masasında Öcalan'la oturuluyor olmasının tek mantığı budur. Yani, Öcalan üzerinden Kürt sorununun, PKK üzerinden Kürt sorununun çözüm süreci değil bu. PKK'nın elindeki silahların bıraktırılma sürecidir, silahlı mücadelenin bizatihi kendisinin tasfiye edilmesidir ve bu işin siyasetle çözülebildiği bir zemin oluşmuşken PKK'nın silahlı varlığıyla bu sürecin zeminini tahrip etmeyen bir noktaya getirilmesidir. Siyaseten bunu hayata geçirebilme imkânınız varsa bağımsız bir devlet de istemiyorsanız o zaman zaten dağda kalmanızın hiçbir gereği kalmamıştır. Bunun zemininin oluşturulmasıdır…

Burada sorun silahların bırakılmasıdır. Bence burada yoğunlaşmak lazım. Çözüm sürecinin nihai amacı elbette ki PKK'ya silah bıraktırmak değildir, yani insanlar dağlarda kaldığı sürece siz bir sorunu çözmüş olmazsınız. Ama, burada, ben bir şeye dikkatinizi hassaten çekmek istiyorum. Bugün, Kürt sorununu hangi paradigma içinde olursa olsun bütünüyle nihai anlamda çözseniz bile PKK sorununu çözmediğiniz zaman -tırnak içinde- Türkiye toplumunun kahir ekseriyetinin " terör" dediği olguyu çözmüş olmazsınız…

2002'den başlayan bir çözüm süreci var aslında. Hani " PKK silah bıraksın, ondan sonra Kürt sorununu çözelim." diye düşünen bir hükûmet yok. Bu, Hükûmete de büyük bir haksızlık olur çünkü TRT Şeş'i açtığımız zaman silahlar devam ediyordu. " Silahı bıraksın da ondan sonra TRT Şeş'i açayım, üniversitelerde Kürdoloji enstitüleri, devletin ret, inkâr, asimilasyon politikalarını…" Bu yok ama PKK silahları, atılması gereken başkaca adımları engelleyen bir şeye sahipti. Silahların aradan çekilmesi, sorunun temelli çözülmesine imkân sağlayacak bir zemin oluşması. O yüzden, ben çözüm sürecinin " Silah bırakılsın, ondan sonra Kürt sorunu çözülsün." denklemi üzerine oturtulmaması gerektiğine inanıyorum…

[511] Komisyonun 22.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Dolayısıyla, sivil yaşama dönüş siyasal mücadelenin önünün açılması çözüm sürecinin nihai amacını oluşturuyor."

Bu görüşler sonrasında paralelize etme hususuna açıklık getiren Erol KURUBAŞ:

"Burada o paralelize etme meselesi bu söylediğim nedenlerden dolayı bir taraftan PKK'yla silah bırakma görüşmelerini yürütürken öte taraftan Kürt sorunu konusunda adımlar atılacak, zaten çoktandır da atılıyor. Paralelize olma meselesi bu zaman açısından ve toplumsal algı açısından da -yani hepiniz toplumun içindesiniz zaten ve görüyorsunuz ve o eleştirileri de çok rahat alıyorsunuz- böyle bir eşitlenme, yani Kürt sorunu PKK meselesine mi endekslendi kaygılarını şey yapmıyor mu? Ben bu düşünceyi herhalde bir yerden bulmadım, toplumdaki algılardan bunu üretiyorum. Dolayısıyla, bu algının üstesinden gelinmesi gerektiğini ısrarla vurguluyorum ve o nedenle de PKK'nın fiziksel tasfiyesini çok çok önemsiyorum çünkü bu, bir al ver süreci yürütüldüğü izlenimini de ortadan kaldıracak en önemli argümanlardan bir tanesidir. Öyle değil mi yani, çözüm sürecine yönelik eleştirilerden en önemlisi Bu bir "Gizli kapılar arkasında pazarlık yapılıyor." algısı değil mi? Israrla Hükûmet hayır böyle olmadığını, BDP tarafı da ısrarla bunun böyle olmadığını, ben de kişisel olarak böyle olmadığını düşünüyorum. Bu paralelize meselesini, yani birbiriyle danışıklı dövüş anlamında anladıysanız, ki öyle anlaşıldığı gibi, hayır öyle değil, yani ben öyle nitelendirmedim. Belki yanlış kelime seçtiğim için o şekilde bir algıya yol açmış da olabilir ama onu bu şekilde tashih edeyim. Bu, zaman açısından beraber yürütülen bir hâle geldiği için böyle bir algıya yol açtı."[512] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

MAZLUM-DER Başkanı Ayhan BİLGEN, temel hakların silahsızlanmaya endekslenmemesi gerektiği, silahlı güçlerin sınır dışına çıkarılması ve silahsızlandırma konularının görüşmeyle geliştirilmesi gerektiğine ilişkin düşüncelerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:[513]

"Evrensel olan yani doğuştan kazanılmış hak kategorisinde olan konuların her türlü müzakerenin dışında tutulması gerektiğini düşünüyorum ben. Yani bunun silah bırakma şartına da endekslenmemesi gerektiğini, silahların sınır dışına çekilmesi şartına da endekslenmemesi gerektiğini yani orada muhatap vatandaşınızsa ve o vatandaşınız o hakları her halükarda bir gün alacaksa yani birlikte yaşamanın bu olmazsa olmazıysa ve gelinen dünya konjonktüründe artık bu haklar bastırılarak, yok sayılarak hiçbir sorun çözülemiyorsa, hiçbir kriz aşılamıyorsa bunları az az vermenin –bir yöntemdir bir tercihtir ki yıllarca Türkiye'de bu tercih edildi yani biz de bir taviz koparalım ve bunu da bir taviz gibi verelim algısı- son derece sorunlu olduğunu ve aslında çözümsüzlüğü pekiştirdiğini düşünüyorum…

Ben bu tasnifi en kaba biçimde demokratikleşme konusunun müzakere konusu yapılmaması gerektiği biçiminde ifade ediyorum ama silahsızlandırma, silahlı güçlerin sınır dışına çekilmesi ve silahların bırakılıp siyasal yöntemlerle hak aranması gibi farklı biçimde tasnif edilebilecek, tarif edilebilecek bu kategoriyi ise tümüyle müzakereyle geliştirmek gerektiğini düşünüyorum."

Temel hakların görüşme konusu edilemeyeceği, demokratikleşmenin silah bırakma ya da silahlı güçlerin sınır dışına çekilmesi şartına bağlanamayacağı; ancak silahsızlandırma

[512] Komisyonun 22.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[513] Komisyonun 10.10.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

konusunun görüşülebileceğini belirten Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER görüşlerini şöyle açıklamıştır:[514]

" Şimdi haklar meselesinin zinhar müzakere konusu edilmemesi gerektiğine yaptığınız vurgu çok önemli. Yani vatandaşlarımızın gasbedilen hakları var ve siz onları zaten devlet olarak iade ediyorsunuz. Bunun için bir örgütle, bir kişiyle, bir çevreyle oturup konuşmanın, onlarla müzakere etmenin hiçbir manası yok. Bu keşke doğru anlaşılabilse, doğru algılanabilse. Ben, bu müzakere bahsinin taraflarca doğru algılandığı kanaatinde değilim. Sorunun düğümlendiği yerlerden birisi bu: " Niye bizimle oturulup konuşulmadı, niye bizimle müzakere edilmedi"

Bence, diğer ayağı çok nirengi öneme sahip, silahsızlanma meselesi. Dağdakilerin düz ovaya indirilmesi, silahlı mücadelenin tasfiyesi, siyasal mücadelenin önünün ardına kadar açılması, bu konuda yapılacak olan yol temizlikleri. Bunlar tabii ki savaştığınız, çatıştığınız tarafla müzakere edeceğiniz konular çünkü elinde silah tutan unsurlarla siz bunu müzakere edersiniz. Ama burada müzakere bahsinde yine bir şey daha gözden kaçırıldı gibime geliyor. Hazır elimde silah varken barajlardan tutunuz da bilmem nereye varıncaya kadar bir dizi talebi masa üstüne yatıran bir anlayış bu, " Bunu yapmazsan silah bırakmam" anlayışı.

Şimdi, tabii ki demokratikleşme meselesi ne silah bırakma şartına bağlanabilir ne de silahlı güçlerin sınır dışına çekilmesi şartına bağlanabilir. Ben, bu konuda Hükümet kanadında böyle bir algı olduğu kanaatinde değilim yani " Silahlı güçler sınır dışına çekilmezse Kürt vatandaşların zaten olması gereken haklarını vermeyiz" biçiminde bir algının kesinlikle olmadığı kanaatindeyim. Böyle bir algı olursa her birimiz karşı çıkarız çünkü bu, demokratikleşme anlaşışına karşı. Ama eğer silahlı bir örgütün siyasal bir kanala akmasını sağlamaya çalışıyorsanız, silahsızlanma meselesini çözmek istiyorsanız münhasıran bu konuyu o örgütle konuşursunuz müzakere edersiniz"

Demokratikleşme ve silahsızlandırmanın birbirini önceleyen bir mesele olmadığını belirten Türkiye İnsan Hakları Vakfı Genel Sekreteri Metin BAKKALCI;

" Üç düzeyi var ama bunlar birbirinden kopartılamaz düzeyler. Bir tanesi tabii ki " silahların susması, silahlı güçlerin ülke dışına çıkması, silahların bırakılması ve benzeri" gibi " bir tür silahsızlandırma" diyebileceğimiz bir durum. Diğeri bununla doğrudan ilgili hiç kuşkusuz: Bu Kürt meselesinin çözümüne ilişkin kendi içinde bir alanı olan bir mesele. Bir de, yine bunlarla doğrudan ilgili memleketin demokratikleşme meselesi. Bu üç düzey birbirinden kopartılamayacak denli iç içe geçmiş bir şey. Dolayısıyla, birbirini öncelikleyen bir mesele değil, " önce bu olsun sonra öbürü olsun" yaklaşımlarının bir yere kadar kıymeti olabileceği kanısını taşıyoruz." [515] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Örgütün silah bırakmasının önemine değinen Prof. Dr. Ahmet ÖZER, çatışmasızlığın süreç açısından bir başlangıç olduğu, demokratik adımların atılması gerektiğine ilişkin görüşlerini şöyle açıklamıştır:[516]

" Gerçekten örgüt silah bırakma niyetine sahip mi? Eğer niyet buysa yolun yarısını geçmişiz demektir, gazanız mübarek olsun…

[514] Komisyonun 10.10.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[515] Komisyonun 26.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[516] Komisyonun 23.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

O hâlde, burada da şimdi silahlı unsurların çekildiği bir çatışmasızlık ortamı var, bu çok önemli bir olaydır ama bunu "Her şey bitmiştir." gibi lanse ediyor bazıları. Doğru değildir, bu bumerang etkisi yapar. Bu başlangıçtır, bitiş değildir. Daha sonra beklenen birtakım demokratik adımlar var çünkü iki taraftan da kuşkular var…

Dolayısıyla, bu demokratik adımların mutlak surette, vakit kaybetmeden, sabotajlara aldırmadan… Çünkü barış yapan insanların sinirlerinin sağlam olması lazım. Biri bir provokasyon yaptı diye masayı hınçla devirdiğiniz zaman, o biri kimse onun oyununa gelmiş olursunuz ve bu oyunu kısaltabilmek için de bu süreci hızlandırmak gerekir ve tabii ki nihai amaç da silahların tamamen gömülmesi, hem dağdaki hem içerideki hem dışarıdaki bütün unsurların, enerjinin Türkiye'nin artık kalkınmasına derz edilebilmesi, entegrasyonunun sağlanabilmesidir…

Dolayısıyla, bu süreç başarılı bir şekilde, en azından bu sürecin ilk aşaması başarılı bir şekilde nihayetlendirilirse, yani PKK herhâlde bu Erbil'deki konferansta bir şekilde Türkiye'ye karşı bir süre için silahsızlanma kararı ya da ilanihaye silahsızlanma kararını bildirirse bu herhâlde zaten bölünme paranoyasının da bir şekilde biraz zayıflatılması için, giderilmesi için bir şey olabilir ama tümden kaldırmak imkânsız."

Silahın bırakılmasının önünde engeller bulunduğunu belirten Dr. Nihat Ali ÖZCAN, görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:[517]

"*PKK'nın silah bırakmasının önünde bazı engeller var, onu samimi olarak ifade edeyim. Çünkü birinci mesele dünyada örneklerinin tersine PKK sorununu siz kendi Türkiye sınırları içerisinde tutamıyorsunuz yani sınırlarınızın dışında da bu sorunun farklı boyutları var, Irak'ta, İran'da, Suriye'de ve diasporada, Avrupa'da. Bu, tabii, PKK'nın silahlarını bırakmaması için önemli bir motivasyon oluşturuyor, önemli bir argüman, önemli bir gerekçe oluşturuyor. Yani Suriye'deki gelişmelerin nasıl olduğunu, nereye doğru gittiğini ya da Irak'ta ne olacağını, Suriye'de ne olacağını, İran'da ne olacağını görmeden PKK'nın da kendi stratejik aklı böyle bir şeye çok fazla yanaşmayacak gibi gözüküyor. Bir defa şunu söylemek lazım: Bu sürece bir defa başladığınız zaman, bunu artık geriye almanız mümkün değil, her defasında bulunduğunuz noktadan biraz daha ileriye gidecek doğası itibarıyla.*"

Diasporada yaşayan Kürt aydınları ve siyasetçilerin geri dönüşünün dağdakilerin inişi öncesi ciddi bir yumuşama sağlayabileceğini belirten Orhan MİROĞLU;

"Hem AK PARTİ çevrelerinde hem de BDP çevrelerinde bu diaspora meselesi, genellikle KNK yani Zübeyir Aydar ve çevresiyle yapılan görüşmeler olarak ifade ediliyor ki bence aslında belki de diasporada yaşayan Kürt aydınlarının, Kürt siyasetçilerinin geri dönüşünü sağlamak bakımından bir anlayış geliştirilebilir. Yani dağdakilerin uzun süreli inmesini sağlayacak bir silahsızlanma programı, af veya başka bir tasarı, her neyse; ondan önce belki bu ciddi bir yumuşama sağlayabilir çünkü bugün hâlâ çeşitli nedenlerle buraya dönemeyen insanlar var. Mesela, DEP milletvekillerinin şu an Türkiye'ye dönmemesi için bence çok ciddi bir sebep de kalmadı. Aynı şekilde, işte Kemal Bey'in bir partisi var, Kürdistan Sosyalist Partisi. Hâlâ illegal olarak çalışıyor ama bir yandan da HAK-PAR var ve Kemal Bey onun başkanlığını yapıyor. Dolayısıyla, Kürtlerin artık Avrupa'da olsun dünyanın başka yerlerinde olsun, illegal faaliyetlerle siyasi yaşamı sürdürme gayretinin, Türkiye'nin geldiği demokratik aşama ve teamüller nedeniyle bir gereği ve bir lüzumu da yoktur diye

[517] Komisyonun 21.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

düşünüyorum. (…) Yani, silahlı gruplar bir yandan Türkiye'den çekilirken Kürt toplumu, Türkiye'nin demokrasiden, barıştan yana olan insanları aslında bu meselenin sadece 2 bin kişinin Türkiye'yi terk etmesinden ibaret bir mesele olmadığını, çözüm aşamalarının peyderpey hayata geçirileceğini de görmüş olurlar."[518] şeklinde görüşlerini açıklamıştır.

Sorunu silahın susmasından ibaret bir mesele olarak görmemek gerektiğini belirten Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU;

"*Aslında tabii ki barışı, Kürt sorununu silahların susmasından, çatışmaların durmasından ibaret bir proje olarak görmemek lazım. Türkiye'de Kürt sorununu çözme girişiminin kapsamlı bir toplumsal dönüşüme hazır olması gerekir. Bunun için de çoğulcu, katılımcı, özgürlükçü bir ortama ihtiyaç vardır.*"[519] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Silahın bırakılması ile alan temizliği arasında bir ilişki kuran Mersin Milletvekili Ertuğrul KÜRKCÜ;

"O nedenle, biz çözüm dinamiği açısından baktığımızda diyoruz ya silahların bırakılması ya da silahların dışarı çıkartılmasıyla alan temizliği arasında bir mütekabiliyet kuracağız birinci aşamadan ikinci aşamaya. Sanıyorum, bu alan temizliğine girişmenin zamanıdır, Komisyonumuz bunlara da dikkat çekebilir. Özellikle cezaevlerinde bir an önce "treatmant"ın düzeltilmesi bizim tartışmalarımızı basınç altında olmadan yapmamız bakımından çok elverişli bir sonuç yaratacaktır. Buna dikkat çekmek istedim."[520] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Sorunun çözüme kavuşturulmasının temel koşulunun silahın susması olmadığı; ancak silahın sustuğu yerde düşüncelerin daha fazla gelişeceğini belirten Gülten UÇAR;

"Barış sürecinin sorumluluğunu, siyasi aktörlerden sivil toplum örgütlerine tek tek bireylerin, kısacası toplumun her kesiminin de bu görev ve sorumluluğu üstlenmesi de ayrıca bir ihtiyaçtır. Barış yolunda hızlı ve sağlam adımlarla ilerlemenin Kürt sorununun demokratik, adil ve kalıcı bir çözüme kavuşmasının temel koşulları ise sadece silahların susması ve sınır dışına çıkması değil, her alanda var olan sorunların doğru tanımlarının yapılması ve doğru adımların atılması ile sağlanacaktır. PKK silahlı güçlerinin sınır dışına çıkmaya başlamasıyla oluşan olumlu hava ve güven ortamının kalıcı olması, Kürtlerin siyasal ve kültürel haklarının anayasal güvenceye kavuşturulması için gerekli adımların zamanında atılması gereklidir, aksi hâlde bütün çabalar heba olabilir…

O açıdan, yani oradakiler sonuç itibarıyla hepsi şu anda gerçekten öyle, inanıyorum, çözümden yanadır. Hani kendimizden biliyoruz, biz de yıllarca oradaydık ki biz daha sonrasında cezaevi de yaşamışız ama dediğim gibi, hani silah bırakmakla elbette ki hemen sorun çözülmüyor yani hallolmayacak ama bu önemli bir aşamadır. Şu anda silahların susmuş olması ve bunun iyi değerlendirilmesi, özellikle, hani Türkiye'de, bu coğrafyada yaşayan halklar açısından önemli bir fırsat olarak görülmesi gerektiğine inanıyorum…

Komisyon Başkanı da belirtti gerçi "Çatışmalar, saldırılar ortamında gerçekten sağlıklı düşünülebilinir mi?" Elbette ki yani çatışmanın olduğu yerde, silahların konuştuğu yerde sonuç itibarıyla elbette ki düşünülemez, zaten sözün şeyi yoktur çünkü silahlar

[518] Komisyonun 13.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[519] Komisyonun 16.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[520] Komisyonun 30.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

konuşuyordur. O açıdan elbette ki silahların sustuğu yerde düşünceler daha fazla gelişir, daha fazla olgunlaşır."[521] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Yalnızca silahın bırakılmasının sorunun çözümü anlamına gelmediğini belirten İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL;

"Dünyadaki bütün çatışma çözümlerinde aslında aynı yöntem kullanılmıyor, her ülkenin kendine göre koşulları var, bu da çok doğal, çünkü her ülkenin sosyoekonomik kültürü, geleneksel yapısı, birçok şeyi farklı ve her ülkenin aslında kendi barışını oluşturması bence de önemli. Ama Türkiye'de de bu negatif barıştan çok bahsedildi, bu negatif barış algısının özellikle iktidar tarafından da daha çabuk kabullenildiğini düşünüyorum, çünkü şöyle bir algı var, aslında mesele silahtan kurtulmak gibi bir mesele, yani çatışma bitsin diye. (…) aslında bu uzun vadede çözümü getirmiyor, barışı getirmiyor ve bu problemli bir durum, toplumu da buna alıştırmak, yani Türkiye'de aslında bir şekilde toplumda bu konuda beklenti yaratmak. Mesela, işte, "PKK sınır dışına çekildi, silahlarını da çekti, bu iş bitti." algısının kendisi bile -hani güncel olarak konuşursak- yarın soruna çözüm olmadığında, PKK geri geldiğinde büyük bir hayal kırıklığına neden olacaktır.

O açıdan, tam da pozitif barış meselesini örmek, yani çatışmanın durmasıyla birlikte, silahların susmasıyla birlikte, aslında silahların bir daha konuşamayacağı bir ortamı sağlamak asıl önemli olan. Bunu nasıl yapacağız meselesi önemli."[522] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Çözüm sürecinin sadece iki bin silahlı insanın Türkiye'yi terk etmesinden ibaret olmadığını belirten Orhan MİROĞLU, PKK'nın silahsızlandırılmasına ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir: [523]

"Çözüm süreci dediğimiz aşama herhâlde sadece 2 bin silahlı insanın Türkiye'yi terk etmesi değildi, elbette ki, bunun siyasi olarak muazzam sonuçları olur ve olmaktadır ama bundan sonra ne olacak? Benim kişisel kanaatim yeni bir anayasa…

Bunun dışında, ben, doğrusunu isterseniz, bu silahlı gruplar gittiği andan itibaren Türk annelerin çok rahatladığını düşünüyordum ve elbette ki hepimiz böyle düşünüyoruz yani bugün, artık bir Türk annesi oğlunu güvenle, hayatını kaybedeceğine dair hiçbir şüphe falan duymadan askere gönderebiliyor ama aynı şey acaba Kürt anneler için söz konusu mu? Tanıdığım birçok dostum var, birçok arkadaşımız var, çocukları dağlarda. Onların bekleyişi sürüyor yani bu çözüm hamlesi PKK'nin Türkiye'ye karşı sürdürdüğü silahlı mücadeleyi durdurma aşaması olarak yaşanıyor ama çözümün ikinci bir aşaması elbette ki silahlı mücadelenin sona ermesi için PKK'nin silahsızlandırılması. Bu, sanki Türkiye'nin bir sorunu değilmiş gibi görülüyor. Bu, bence doğru bir tutum değil yani bu sürecin devam etmesi ve Türk anneleri kadar Kürt annelerinin de kendi çocuklarının güvenle bir gün evlerine dönebileceklerine inanmaları belki bu çözüm sürecinin en önemli aşamasıdır çünkü eğer hâlâ siz bir şeyi çözüyor ve bu mağduriyetler bir kısım insanda yaşam korkusu, yaşam endişesi devam ediyorsa burada tamamlanmamış bir süreç, tamamlanmamış bir barış hamlesi var demektir. Nasıl olur onu bilemiyorum ama tabii ki bu konuda yine İmralı'yla yapılan görüşmeler çok belirleyici olacak diye düşünüyorum ama Türk toplumunun bugün PKK'ye aşamalı bir af veya yeni bir düzenleme, ki, bu düzenlemeden bu ara söz ediliyor, mevcut bir

[521] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[522] Komisyonun 04.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı.
[523] Komisyonun 13.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

düzenleme var biliyorsunuz, hakkında soruşturma açılmamış insanları kapsayan, açılmışsa bile eğer bir suç yoksa hemen dönmesini mümkün kılan, bunlar çok daha yararlı olabilecek bir biçimde düzenlenebilir."

M. Ersin GÜLUÇAR ise silah bırakan PKK'lıların yurt içinde aileleri ile yaşamaları gerektiğine inandığına ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır: [524]

"*Bir de yine, benim şahsi görüşüm ve benimle aynı düşüncede olan bazı arkadaşlarımın görüşleri, bizler silah bırakan PKK'lıların yurt dışında değil de kendi içimizde, memleketin kendi içinde aileleriyle birlikte yaşamalarını istiyoruz, çünkü yurt dışına gönderilen, silah bırakma sürecinden sonra başka ülkelere gitmeye zorlanan bu insanlar zaten belli bir kötü deneyim yaşamışlar, bu deneyimden sonra tekrar yurt dışına gönderildikleri durumda, bu marjinal grupların eline tekrar düşecekler, onlar tarafından tekrar birtakım ülkemiz aleyhine yapılan senaryolarda belki kullanılacaklardır. Biz, onların bu dağda kalma sürelerinde unuttukları, özlem duydukları aile sevgisi, aile sıcaklığı, kendi evinde bir tas çorba içmenin özlemini kendi evinde aileleriyle beraber yaşasın istiyoruz ki unuttuğu bazı hasletlerin tekrar farkına varsın, devlete, millete faydalı bir vatandaş olarak hayatını devam ettirsin istiyoruz. Yani dışarı gönderilen bir terör örgütü mensubu, tekrar marjinal grupların odağına düşmeyecek diye bir şeyin garantisi olmadığını düşünüyoruz.*"

Adıyaman Milletvekili Salih FIRAT, örgüt üyelerinin istihdamı konusunda empati yapmak gerektiği, dışarıdaki insanların Türkiye'ye gelmesinin yollarını aramak zorunda olunduğuna ilişkin görüşlerini şöyle açıklamıştır:[525]

" "Toplumsal tepkiler ne olur? İşte, bu dönenlere iş, istihdam ya da şu sağlanırsa bir tepki mi oluşur?" falan, işte bunlardan önce bu empatiyi biz yerleştirebilirsek insanlarımıza onlar hâliyle kendilerini o insanların yerine koydukları zaman "Ben ülkeye dönersem bana ne yapılması gerekir?" kavramında en azından rahatlamış olurlar. Sonuçta bugün Türkiye'de şu söyleniyor: İşte, 5 bin kişinin elinde silah var, örgüt üyesi. Bunun 2 bini ülke içinde, 3 bini dışarıda. Yarın bu çözüm sürecinin sonucunda barışı tesis etmeye kalkıştığımız zaman ister istemez bu dışarıdaki insanların Türkiye'ye gelmesinin yollarını aramak zorundayız."

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK ise insanların ölmeye devam ettiği bir ortamda terörün gerçek maliyetinin de tam değerlendirilemeyeceğine şu şekilde vurgu yapmıştır:

"Terörün bilançosu dediğimiz zaman her türlü illegalite boyutundaki ülkemize olan bilançosunu tespit etmemiz lazım. Bunun üzerinde makaleler var, kimisi 500 milyar dolar, kimisi 300 milyar dolar ama tabii ki bilanço dediğiniz zaman sadece parasal rakamdan ifade etmek istemiyorum, 40-45 bin insanın öldüğü bir ortamda ve şartların yıllarca güvenlik noktasında belki bunların etkisinin devam edeceği bir bağlamda bunlardan da bahsediyorum." [526]

GÖK ayrıca insan kanı üzerinden hiçbir pazarlık yapılamayacağına ilişkin olarak görüşlerini ise aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

[524] Komisyonun 19.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[525] Komisyonun 14.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[526] Komisyonun 14.05.2013 tarihli toplantı tutanağı

"Akan kanı durdurma adına kim nerede bir katkı sunuyorsa, bir kelimesiyle de katkı sunuyorsa son derece teşekkür ediyorum. Bir defa, insan kanı üzerinde hiçbir pazarlık olmaz." [527]

Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI, silahsızlandırmaya ilişkin değerlendirmelerinde, dağa çağırmanın çok kolay; ama dağdan aşağı çağırmanın çok zor olduğunu aşağıdaki şekilde açıklamıştır: [528]

"Şimdi, şunu demek istiyorum. Şiddet, bir mistik atmosfer oluşturur. PKK'nın… Hasan Cemal'in yazılarını takip ediyorsunuzdur muhakkak; işte dağın büyüsü, dağın mistisizmi, dağa gitmek, dağla bağlantı vesaire. Şimdi, dağa ilişkin ve dağın ima ettiği o şiddet repertuarına ilişkin müthiş bir müktesebat oluşmadı mı? Mahsun Korkmaz Akademisi, şehitler, özgürlük savaşçıları vesaire böyle bir repertuar var. Şimdi, insanları dağa çıkarmak için keskin bir dil kullanırsınız ama aşağı indirmek için aynı ölçüde keskin ve kışkırtıcı bir dil kullanamazsınız, nasıl kullanacaksınız? Öyle bir dil yok çünkü. İnsanları akla çağırmak her zaman zordur. "Kalkın ey ehli vatan!" diye bağırmak çok kolaydır ama gelin bir şey yapalım birlikte, o zor bir iştir. Şimdi, öyle bir zorlukla da karşı karşıyayız ama burada ciddi bir zorluğa da dikkat çekmek isterim. Bir örgüt olarak PKK teşekkül ettikten sonra, kendisini ortaya çıkartan, kendince meşrulaştırıcı gerekçeleri ortadan kalksa dahi, bir organizma olarak kendi varlığını sürdürmenin yeni gerekçelerini üretmek gibi bir çabanın içerisine girecektir. Nitekim "Orta Doğu'nun karmaşık coğrafyasında silahı mı bırakacağız kardeşim? Suriye var, Irak var vesaire…

Ama PKK deyince insanların aklına Türkiye'de, Türkiye'nin iç meseleleri vesaire geliyor ve o çerçevede bir güvensizlik unsuru olarak da görüyorlar. Fakat, bu güvensizlik meselesi, B planı sadece tabii işte PKK'ya, Kürt hareketine filan has değil aynı zamanda mukabil olarak Türkiye'de de, "Olmazsa kardeşim yeniden eski düzene döneriz." diyen kimi insanlar var. Bu da yanlış, böyle düşünerek hakikaten yol almak zor. Bunlarla da aynı zamanda mücadele edecek bir yaklaşımı, bir aklı sergilememiz gerekir.

Emin olun, mesele şu, şimdi Edward Said ömrünün sonlarına doğru İsrail radyolarına çıkıp konuşmalar yapıyor, biliyorsunuz Filistin direnişinin önemli müdafilerindendir, müthiş bir entelektüeldir, işte sürgün, marjinal, entelektüel vesaire, Hıristiyan, Arap. Diyor ki o radyolarda konuşurken: "En iyi Yahudi benim. Sizi en iyi ben anlarım çünkü ben Filistinliyim." Şimdi, Kürtleri en iyi anlayan ben olmalıyım, Türkleri de en iyi anlayan siz olmalısınız ki bu meselenin çözümüne ilişkin bir muhakeme oluşturalım. Yoksa herkes kendi kamusunu zaten biliyor. Türklerin endişelerini, kaygılarını bilmiyor muyuz? Biliyoruz. Ama, acaba Türkiye'deki kamuoyu Kürtlerin endişelerini ve kaygılarını ne kadar biliyor? Kürtler, Türklerin endişelerini ve kaygılarını ne kadar biliyor? Aslında, bu Çözüm Komisyonu bir yerde, bu kaygıların, bu mayınlı arazinin ortadan kalkmasına ve güven diyoruz ya en önemli şey, onun tesis edilmesine de aracılık ederse çok önemli bir işlevi yerine getirecek. Şuradaki atmosfer bile aslında buna hâlihazırda zaten -çıkaracağımız rapor ayrı- aracılık ettiğimizi gösteriyor diye düşünüyorum."

Bütün bunlar bir arada göz önüne alındığında; demokratik bir ülkede silah ve şiddetin hiçbir zaman hak arama aracı olamayacağı, bu sebeple şiddete başvurulmasının hoş görülemeyeceği, silahlı hareket ve şiddetin devam ettiği ortamlarda diyalog ortamı oluşamayacağından silahın mutlaka susması gerektiği,

[527] Komisyonun 10.06.2013 tarihli toplantı tutanağı
[528] Komisyonun 22.05.2013 Tarihli toplantı tutanağı

Silahın susmasına müteakip silahsızlandırmaya dönük detayları iyi düşünülmüş, kapsamlı ve planlı bir çalışmanın yapılması gerektiği,

Silahsızlandırmanın zaman alacağı dikkate alınarak aceleci davranışlardan kaçınılması, sabırlı hareket edilmesi ve bu süreci engelleyebilecek yaklaşımlara karşı dikkatli olunması gerektiği,

Karşılıklı empati yapılması ve kaygıların dikkate alınarak güvenin tesis edilmesi gerektiği,

Silahların fiilen toplanması için çaba sarf edilmekle birlikte her koşulda bütün silahların toplanmasının dünya uygulamalarında çok da gerçekçi olmadığı anlaşıldığından, kafaların silahsızlandırılmasının da önem taşıdığı,

Örgüt üyelerinin silahsızlandırılmasının bir parçası olarak topluma yeniden kazandırılmalarına yönelik çalışmalar yürütülmesi gerektiği, aksi halde örgüt üyelerinin suç örgütlerine katılma eğilimi gösterebilecekleri, bu durumun ise yeni ve sadece biçim değiştirmiş istikrarsızlıklara sebep olabileceği,

Temel demokratik taleplerin silahsızlandırmaya endekslenemeyeceği; ancak silahsızlandırma ile birlikte siyasetin silahın vesayetinden kurtulacağı, çoğulcu, bireysel özgürlüklerin geliştiği bir ortamın oluşacağı ve demokratik taleplerin daha uygun ortam ve koşullarda dile getirilebileceği, modern dünyaya paralel hak arama yollarının gelişeceği, önyargılardan uzak ve karşılıklı hoşgörüye dayalı bir zeminin gelişeceği değerlendirilmiştir.

10. TERÖRLE MÜCADELE KANUNU

Komisyonda görüşlerine başvurulan ve dinlenen konuklar, yerinde yapılan incelemeler ve Cezaevleri Alt Komisyonu çalışmaları sırasında gündeme gelen en önemli hususlardan birisi 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun değişmesi ya da yürürlükten kaldırılmasına ilişkin istekler olmuştur.

Bilindiği üzere 3713 sayılı Kanun; 12.04.1991 tarih ve 20843 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve terörün ve şiddetin zirve yaptığı 1990'lı yıllar boyunca geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Kanun 10'dan fazla değişikliğe uğramış, zaman zaman da Anayasa Mahkemesi tarafından iptallere maruz kalmıştır.

Kanunun 1'inci maddesi **"Terör"** tanımını şu şekilde yapmıştır:

"Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.

2'nci maddesi ise **"Terör suçlusu"** tanımını;

"Birinci maddede belirlenen amaçlara ulaşmak için meydana getirilmiş örgütlerin mensubu olup da, bu amaçlar doğrultusunda diğerleri ile beraber veya tek başına suç işleyen veya amaçlanan suçu işlemese dahi örgütlerin mensubu olan kişi terör suçlusudur.

Terör örgütüne mensup olmasa dahi örgüt adına suç işleyenler de terör suçlusu sayılır" şeklinde ifade etmiştir.

Burada özellikle terör tanımının kapsamının çok geniş tutulduğu, pek çok eylemin bu tanım kapsamına alınmasının ve değerlendirilmesinin kolay olduğu, terör suçlusu ile ilgili olarak da terör örgütüne mensup olmayanların bile terör suçlusu sayılması anlayışına eleştiriler geldiği görülmektedir.

Şırnak Baro Başkanı Nuşirevan ELÇİ, Terörle Mücadele Kanunu ile ilgili şu görüşleri dile getirmiştir:[529]

"Terörle Mücadele Yasası bu aşamada rahatlıkla kaldırılabilir, Ceza Yasamızda çağımıza uymayan bu maddelerin değiştirilmesi, yasa dışı örgüt üyeliği tamamıyla yeniden diğer modern ülkelerin maddeleri örnek alınarak yapılabilir ve bunlar yapıldığı zaman da zaten bu insanların dışarı çıkması da kolaydır…

Terörle mücadelenin tamamıyla kalkması gerekiyor, bu çatışma ortamı döneminden kaynaklı olarak çağımıza, ülkemizin gelişmişliğine uymayan ceza modellerinin değişmesi gerekiyor ve bunların elzem yapılması gerekiyor…

Diyarbakır Barosu Eski Başkanı Mehmet Emin AKTAR ise yasa hakkında yaygın bir eleştiri olduğunu belirterek uygulamada karşılaşılan sorunlarla ilgili şunları ifade etmiştir: [530]

"Ben sadece Kürtlerden değil, Kürtlerin siyasetini temsil eden aktörlerden değil, çok farklı çevrelerden de Terörle Mücadele Yasası'na ilişkin eleştiriler dinledim ama galiba biraz da ortamın teşekkül etmesi gerekiyor. Suç ve ceza arasındaki ilişkinin, o mütekabil ilişkinin mevcut sosyal atmosferden derin bir şekilde etkilenen yapısı dikkate alındığında, Türkiye çözüm sürecinde ilerledikçe, bekliyor ve ümit ediyorum ki -doğru olanı da budur- muhakkak bunlara ilişkin de çok düzenlemeler gelecektir. Belki biraz işin timing'ine dair bir değerlendirme de gerekiyor…

Yasa bir alt sınır öngörmemiş yani bir yıl, üç yıl diye ama üst sınır öngörmüş tutuklama için. Azami uygulamada demiş ki: "Terörle Mücadele Kanunu kapsamındaki yargılamalarda on yıl." Şimdi, Anayasa Mahkemesi Terörle Mücadele Kanunu'nun 10'uncu maddesindeki bu hükmü iptal etti. Geriye ne kaldı? Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 102'nci maddesi kaldı. 102'nci maddesi diyor ki: "Ağır cezalık suçlarda iki yıldır. Ancak sanık sayısı, dosyanın karmaşıklığı, delil toplamaktaki güçlükler göz önünde bulundurularak bu üç yıl arttırılabilir." İfade biraz muğlak olmakla birlikte ama bunun beş yıl olarak kullanabileceği.

Daha önce, CMK'nın 250'nci maddesinde bu yasa kapsamındaki ve o madde kapsamındaki suçlarda 2 katı uygulanacağını düzenliyordu, şimdi bu TMK 10'uncu maddeye taşındı. Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği TMK 10'uncu maddedeki bu hükümdür. Bu

[529] Komisyonun 05.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[530] Komisyonun 05.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

hüküm yayımlandığı andan itibaren, evet, doğrudur ama tabii, bu arada bilemeyiz Hükûmet Meclise yeni bir kanun tasarısı getirir ya da teklifi verir, bu arada yeni bir değişiklik yapar…

Bir kez mahkemelere bağlı, bu süreye bağlı değil. Yani mahkeme on yıl tutuklu tutmak zorunda değil, üç yıl ya da beş yıl… İsterse mahkeme istediği an tahliye edebilir; bu, infaza ilişkin bir düzenleme değil, bu, tutuklamaya ilişkin bir düzenleme. Bu nedenle, tutuklama tamamen bir tedbir olduğu için mahkemenin takdirine bağlı. Bu, Anayasa Mahkemesi kararı olmasa da mahkemeler tutuklamayı kaldırıp tahliye kararı verebilirler pekâlâ, burada bir engel yok. Yani, KCK davalarında da, başka davalarda da mahkeme oldukça serbesttir, bu karar yayımlanmadan da, yürürlüğe girmeden de karar verebilir."

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU ise Terörle Mücadele Kanununun kalkması gerektiği, taş atanlardan başlayıp pek çok kişinin bu kapsamda ağır cezalar aldığıyla ilgili şu görüşlerin altını çizmiştir: [531]

" Terörle Mücadele Yasası'nın değiştirilmesi çok mu zor bir olaydır? Bırakın taş atmayı, siz biliyorsunuz, Diyarbakır Meydanı'nda o polisler sokakta insanları görüyor, ellerine bakıyor " Toz var mı yok mu?" diye, yakalayıp on yıl, on beş yıl ceza alanlar var. Taş atmayı bırakın yani, orada, elinin içi tozlu olup olmadığını… Gördük yani bölgede, bir yönüyle de televizyonlara, basına da yansıdı. Yani bu açıdan yapılacak çok iş var."

Komisyonun özellikle Şırnak'ta yerinde yaptığı incelemeler sırasında halen 2 milletvekili ve ildeki Şırnak Belediye Başkanı dâhil belediye başkanlarının neredeyse tamamının Terörle Mücadele Yasası ve onunla bağlantılı hükümlerden dolayı KCK ve diğer soruşturmalar kapsamında tutuklandığı ve halen cezaevinde bulunduğu, Kanunun terörü tanımlamada kapsamı çok geniş tutarak eline silah almamış kişileri bile bu şekilde terörden tutuklayarak cezaevine gönderdiği, bunun çözüm sürecinde bölgenin istemediği bir durum olduğu ve bu konuda düzenleme yapılmasının beklendiği ifade edilmiştir.

11. AF TARTIŞMALARI

Şırnak Baro Başkanı Nuşirevan ELÇİ, af ile ilgili şu görüşleri dile getirmiştir:[532]

" Tabii ki bununla beraber genel af kaçınılmazdır. Genel af olmadan bu sürecin ya da süreç sonrasının sağlıklı yürümesi mümkün değil çünkü çatışma dönemlerinde, savaş dönemlerinde adil yargılanmanın yapılması mümkün değil…

Kapsamı ne olmalı? Bence devlete karşı işlenen suçlar da olmalı. Şimdi, biz işleri hep tersine alıyoruz. Bir ara bizim bu Rahşan affı falan dediğimiz aflar, devlete karşı olan suçları oraya bırakıyordu, kişiye karşı işlenen suçları affediyordu, bu olmaz. Yani, biri benim oğlumu öldürmüşse onun affı benim elimden olmalı yani devlet benim adıma affetmemeli. Devlet ancak kendisine karşı işlenen suçları affedebilir. Biz, işte, işi tersinden ele alıyoruz.

Tüm hukukun genel olarak iskeleti birdir yani İslam hukuku da medeni hukuk yani tabii ki…

[531] Komisyonun 05.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[532] Komisyonun 05.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

Ama ben devletim, bana karşı işlenen suçu affetmiyorum yani bunu anlamak gerçekten zor, bu, doğru bir şey değil. Şimdi, bunu da zamana yaymak gerekiyor…

Yani orada iktidar da, BDP de, CHP de el birliğiyle bunu çıkarabilirler ve bu konuda toplumda tepki çıkacağına da inanmıyorum çünkü emin olun, o durumda ulusalcıların genel af konusundaki baskısı daha faza olur, eğer kesinleşecekse ve genelde de tabii ki adil yargılanma çoğu mahkemelerde, iş mahkemesinde, normal cinayet davalarında olur ama asıl adil yargılanmanın yapılmadığı, adil soruşturmanın yapılmadığı dosyalar da "siyasi" diye tabir ettiğimiz özel yetkili mahkemelerdeki dosyalardır. Yani, soyut kavramlar üzerine, öngörü üzerine hükmün tesis edildiği ya da o kararın hiç incelenmeden onandığı dosyalar genelde özel yetkili mahkemelerdeki dosyalardır. Onun için, genel af bu süreci -tabii neresinde yapılabilir, ne zaman ilan edilebilir ya da yasa çıkarılabilir bilmiyoruz- perçinleştirir yani o toplumsal uzlaşının sağlanması gerekiyor. Eğer bu barış sürecinde yapılacaksa her tarafın yani hangi düşüncede, hangi siyasi partide kendini buluyorsa, görüyorsa ya da yer alıyorsa -bulunursa bulunsun- geçmişe sünger çekmesi gerekiyor. Yani, eğer hâlâ kan davasına takılacaksak, işte, "Şu şunu yaptı, bu içeride kalmalı, bu bunu yaptı bu orada olmalı." şeklinde yaklaşacaksak zaten bu süreç başarıya ulaşmaz ya da yasal olarak bitirsen bile zaten bir sonuç alınmaz."

Alparslan ÖZERDEM, af ve affın zamanlamasına ilişkin şu hususların altını çizmiştir:[533]

"Hassas müzakere konuları, örneğin eski savaşçıların topluma kazandırılması ya da af getirilip getirilmeyeceği müzakereleri devam ettirebilmek için bazen daha sonraya bırakılmaktadır ki, bence bu yapılmamalıdır…

Eski savaşçıların topluma kazandırılması ya da af getirilip getirilmeyeceği yani genel bir affın ülkede getirilip getirilmeyeceği; müzakereleri devam ettirmek için, bazen bu tür hassas noktalar geriye itilebiliyor…

Tabii ki burada af mı çıkarılır, genel bir konsensüs sağlanarak başka yasalar mı? Ben de yasaların çıkarılmasından yanayım. Tabii ki bu pozitif barışın sağlanması için ne gerekiyorsa yapılması gereken bence biraz budur."

Gülten UÇAR af hususunda şu önerileri dile getirmiştir:[534]

"Karşılıklı af anlayışıyla genel siyasi af yasasıyla bir dönem kapatılmalı, herkesin toplumsal ve siyasal yaşama katılımı için gerekli adımlar atılmalıdır."

Komisyonun dinlediği terör olayları nedeniyle gazi olan Murat CANER, af hususunda kendisine yapılan şiddet ve terör eylemini kişisel olarak affetmesi ile yasal düzenlemeyle getirilecek af arasında şöyle bir bağlantı kurmuştur:[535]

"Teröristlerin, zaten belli yasalar herhâlde bazı şeylerini hafifletiyor. Ben nasıl ki… kişisel olarak, bana sebep olan PKK'lıyı topluma, vatana, hayata kazandırmak ve imanımın gereği af için affedebiliyorsam kişisel olarak, aynı şekilde devletimin de bazı konularda…"

[533] Komisyonun 04.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[534] Komisyonun 03.07.2013 tarihli toplantı tutanakları
[535] Komisyonun 26.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

Orhan MİROĞLU ise affın işlevi hususunda şunları belirtmiştir:[536]

"Yani dağdakilerin uzun süreli inmesini sağlayacak bir silahsızlanma programı, af veya başka bir tasarı, her neyse; ondan önce belki bu ciddi bir yumuşama sağlayabilir…

Türk toplumunun bugün PKK'ye aşamalı bir af veya yeni bir düzenleme ki, bu düzenlemeden bu ara söz ediliyor, mevcut bir düzenleme var biliyorsunuz, hakkında soruşturma açılmamış insanları kapsayan, açılmışsa bile eğer bir suç yoksa hemen dönmesini mümkün kılan, bunlar çok daha yararlı olabilecek bir biçimde düzenlenebilir…

Yani Şivan'a özel bir af, öbürüne özel kısmi af falan gibi bir şey değil. Bu mantık bence doğru bir mantık değil."

Komisyona Hakkâri'de kent merkezine göç eden 280 aile üzerinde yaptığı araştırma hakkında bilgi veren Dr. Ayla YAZICI, "araştırmalarında genel af ve gençlerin dağdan inmesini en çok istenen şey olarak tespit ettiklerini" belirtmiştir.[537]

12. YERLEŞİM YERİ ADLARI TARTIŞMALARI

Komisyon toplantılarında dile getirilen önemli bir konu da yerleşim yerleri adları ile adları değiştirilen yerleşim yeri adlarının yeniden konulabilmesi olmuştur.

Cumhuriyet tarihinde, yaygın şekilde yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirildiği bilinmektedir. Kamuoyunda oluşan kanaatin aksine, isim değişikliklerinin yalnızca Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgesinde değil ülke genelinde yaygın şekilde yapıldığı görülmektedir.

Son dönemde yerleşim yerlerine eski isimlerinin yeniden verilmesine dönük talepler artmıştır. Köy isim değişiklikleri, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 2'nci maddesinin birinci fıkrası (Ç) ve (D) bentlerine göre yapılmaktadır. Buna göre; ad değişikliği konusunda köy ihtiyar heyeti kararı alındıktan sonra köy muhtarları tarafından valiliklere müracaat edilmekte, valiliklerce alınan yetkili kurul kararları ve vali görüşünden oluşan işlem dosyası İçişleri Bakanlığı'na gönderilmektedir. Bakanlık tarafından yapılan değerlendirme sonucunda köy adı değişikliği yapılmaktadır.

İçişleri Bakanlığı tarafından verilen bilgilere göre; 2002 yılından günümüze kadar yıllar itibariyle yapılan köy isim değişikliğine ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 13: Yıllara Göre Köy Adı Değişiklikleri

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sayı	8	7	6	23	28	11	15	5	14	22	21	8

30 Eylül 2013 tarihinde Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN Demokratikleşme Paketini kamuoyuna açıklarken;

[536] Komisyonun 13.06.2013 tarihli toplantı tutanakları
[537] Komisyonun 12.06.2013 tarihli toplantı tutanakları

" 1949 tarihli İl İdaresi Kanunu'nun 2'nci maddesinde yer alan ve dayatma içeren ibareyi kaldırarak, köylerin 1980'lere kadar kullandıkları tarihi isimlerini yeniden almasını mümkün hale getiriyoruz.

Mevcut Kanun'da belirtildiği gibi, Köy isimlerinin değiştirilmesi, İçişleri Bakanlığımızın tasvibiyle olacak.

İl ve İlçe isimlerinin değiştirilmesi için mevcut kanun hükmünce yasal düzenleme gerekiyor.

İl ve İlçe isimlerinin değiştirilmesi yönünde talepleri Hükümet olarak dikkate alacağız" şeklinde beyanda bulunmuştur.

5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 2'nci maddesinin birinci fıkrasının D bendinde; "Ancak; Türkçe olmayan ve iltibasa meydan veren köy adları, alakadar Vilayet Daimi Encümeninin mütalaası alındıktan sonra, en kısa zamanda Dâhiliye Vekaletince değiştirilir" şeklinde hüküm bulunmaktadır.

Yerleşim yerlerine eski isimlerinin tekrar verilmesi komisyon çalışmalarında da gündeme gelmiştir.

Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN tarafından yerleşim yerlerine tekrar eski isimlerinin verilmeye başlanılmasının önemine vurgu yapılmış, yerleşim yeri isimleri ile ilgili sorunun Orta Anadolu'da da yaygın olduğu, atılacak adımların 76 milyonun genelini ihtiva etmesi gerektiği belirtilmiştir.[538]

Yerleşim yeri adları hususunda var olan toplumsal talebin dikkate alınması ve bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılmasının yararlı olacağı değerlendirilmiştir.

13. MÜFREDAT - ANDIMIZ TARTIŞMALARI

Komisyon çalışmalarında müfredat konusunda üyeler tarafından çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Pozantı Cezaevindeki incelemelerine değinen Mersin Milletvekili Ertuğrul KÜRKCÜ, okulu bırakmış olan çocukların müfredatın değişmesi halinde okula dönmek istediklerini belirtmiştir.[539]

Okullarda okutulan tarihe ilişkin olarak değerlendirmelerde bulunan Mardin Milletvekili Erol DORA;

" Şu anda liselerde veyahut da genel anlamda okul müfredatlarında okutulan bir tarih vardır ve işte, azınlıkları, Ermenileri, Süryanileri zamanında Birinci Dünya Savaşı'nda dış güçlerle iş birliği yaptığını söyleyen, onları hain olarak gösteren bir müfredat hâlâ vardır. Kürtlere yönelik olarak da zaten ancak zararlı örgütlenmeler içinde isimleri geçmektedir. Şimdi, bir tarih hocası olarak, bir araştırmacısı olarak sizce bundan sonraki bu tarih

[538] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[539] Komisyonun 19.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

kitapların da Türkiye'nin barışının sağlanması ve tekrar birlikte iradi bir birlikteliğin oluşması durumunda nasıl bir tarih okutulması gerekiyor yeni nesillere ki biz artık barış içinde yaşayabilelim? Çünkü zaten şu anda okutulan tarih kitapları Türkiye'nin imzalamış olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ve İnsan Hakları Beyannamesi'ne de açıkça aykırılık teşkil etmektedir." [540] şeklinde kanaat belirtmiştir.

Şırnak Baro Başkanı Nuşirevan ELÇİ, milli eğitim müfredatında değişiklikler yapılması ve Andımızın okutulmaması gerektiğine ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:[541]

"Millî Eğitim Kanunu'nda değişiklik yapılmalı, bir ırkı, bir dini, bir mezhebi öne çıkaran tanımlamalar ders kitaplarından çıkarılmalıdır. İlköğretimde her gün çocuklara okutulan Andımız'ın okutulmaması…"

30 Eylül 2013 tarihinde Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN, Demokratikleşme Paketini kamuoyuna açıklarken;

" 1933 yılında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir genelge yayınlanmış, ilk ve orta dereceli okullarda ANDIMIZ uygulaması başlatılmıştı. Bu uygulama zaman zaman kaldırıldı, metin değişikliğe uğradı.

12 Mart ve 12 Eylül'de, bireysel girişimler neticesinde bu uygulama devam etti.

Geçen yıl, ortaokullarda bu uygulamayı kaldırmıştık.

Şimdi de, ilkokullarda bu uygulamaya son veriyoruz" şeklinde beyanda bulunmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nde değişiklik yapılarak "öğrenci andı" başlıklı 12'nci maddenin yürürlükten kaldırılmasına ilişkin yönetmelik değişikliği 08.10.2013 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Andımızın okutulması uygulamasına son verilmiştir.

Andımızın kaldırılmasının, bu konudaki toplumsal talebin karşılık bulması açısından önemli bir adım olduğu,

Demokratikleşme alanında atılan adımların bir parçası olarak müfredata ilişkin taleplerin de değerlendirmesinin yararlı olacağı kanaatine varılmıştır.

14. ADLİYELERDE BULANAN BAZI TABELALARA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Şırnak Barosu Başkanı Nuşirevan ELÇİ, adliyelerde bulunan Mahmut Esat BOZKURT'un sözlerinin yazılı olduğu tabelaların kaldırılmasına ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde belirtmiştir:[542]

[540] Komisyonun 29.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[541] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[542] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

"Bir de, bölgede, hâlen çoğu adliyede bulunan -mesela İdil, Bingöl ve başka birkaç adliyede gördüm- Mahmut Esat Bozkurt'un sözlerinin yazıldığı tabelaların, sözlerin indirilmesi. Zaten, eminim ki hiçbir çağdaş insan öyle bir zatın bir sözünün orada kalmasını arzulamaz ya da doğru bulmaz."

Mahmut Esat BOZKURT, 1924 - 1927 yılları arasında Adliye Vekilliği görevinde bulunmuştur. Adliyelerde kendisinin;

"Cumhuriyet Savcıları Meriç kıyılarında çalışan Türk Köylüsünün kaybolan sabanlarından tutunuz da, bu yurtta yaşayanların uğrayacakları en ufak bir haksızlıktan, hatta Bingöl Dağlarının ıssız kuytularında nafakalarını bekleyen öksüzlerin gözyaşlarından siz sorumlusunuz" şeklindeki sözü tabelalarda bulunmaktadır.

BOZKURT'a ait tabelalara tepki gösterilmesinin asıl sebebi başta;

"Türk, bu ülkenin yegane efendisi, yegane sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette tek hakları vardır; hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı. Dost ve düşman, hatta dağlar bu hakikati böyle bilsinler!" olmak üzere kullandığı söylemlerinden duyulan rahatsızlıktır.

Belirtilen değerlendirmeleri nedeniyle kişisel olarak rahatsızlık duyulduğu ifade edilen Mahmut Esat BOZKURT'a ait sözlerin yer aldığı bazı adliye binalarında asılı bulunan tabelaların kaldırılmasının toplumsal barışa katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

15. KARAKOL VE BARAJ İNŞAATLARI TARTIŞMALARI

Komisyon toplantılarında gündeme gelen önemli konu başlıkları arasında karakol ve baraj inşaatları ile çözüm sürecine rağmen bu inşaatların artarak devam ettiği yönündeki iddia, görüş ve değerlendirmeler olmuştur.

Karakollar:

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın "Devletin Temel Amaç ve Görevleri" başlıklı 5'inci maddesi; "Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır" hükmünü içermektedir. Bu hüküm doğrultusunda Devlet, emniyet ve asayişi sağlamakla görevlidir. Bu sorumluluğunu temelde kolluk kuvvetleri, ihtiyaç duyulması halinde de kanunların çizdiği sınırlar içinde silahlı kuvvetler eliyle yerine getirmektedir.

Jandarma karakolları, jandarmanın emniyet ve asayiş hizmeti sunumu bakımından vatandaşa en yakın hizmet birimleridir. Karakolların fiziki yapısı ve kadro durumu, bölgedeki vatandaşın ihtiyaçlarına ve yasadışı olayların çeşidine göre değişebilmektedir. Klasik emniyet

asayiş hizmeti sunulan yerler ile kaçakçılığın yaygın olduğu yerler ya da terör olaylarının yaşandığı bölgelerde ihtiyaçlar dikkate alınarak fiziki yapıların ve personelin farklılık göstermesi doğaldır. Bu çerçevede, terör olaylarının yoğun olarak yaşandığı bölgelerdeki karakolların güvenlik ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi kamu hizmetinin sağlıklı sunulabilmesinin bir gereğidir.

Komisyonumuza Jandarma Genel Komutanlığından verilen bilgilere göre; karakollara ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir. Bu veriler, sınırlar Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na devredildiğinden, yalnızca emniyet ve asayiş hizmeti sunan jandarma karakollarını içermektedir.

Tablo 14: Karakol Sayıları

	İL	1994	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 Tmz.	İNŞAATI DEVAM EDEN
1	ADIYAMAN	29	30	25	25	25	25	25	25	25	25	**18**	5
2	AĞRI	31	33	31	31	31	31	30	30	29	27	**25**	3
3	BİNGÖL	44	47	44	44	44	44	44	44	44	44	**43**	11
4	BİTLİS	29	31	26	26	26	26	26	26	26	26	**25**	
5	DİYARBAKIR	66	67	56	57	59	59	59	59	59	59	**50**	6
6	ELAZIĞ	48	48	41	41	41	41	41	41	41	41	**37**	2
7	ERZİNCAN	29	29	25	25	25	25	25	25	25	25	**23**	
8	ERZURUM	54	63	36	36	36	36	37	37	37	36	**34**	
9	GAZİANTEP	33	33	28	28	28	25	24	24	24	24	**19**	
10	HAKKARİ	24	28	25	25	25	25	25	25	26	24	**24**	5
11	HATAY	39	40	27	27	27	27	26	26	26	26	**23**	
12	KARS	22	23	22	22	22	22	22	22	22	22	**21**	
13	KAHRAMANMARAŞ	45	45	33	33	33	33	32	31	31	31	**30**	
14	MARDİN	61	62	56	57	57	57	57	57	57	57	**54**	4
15	MUŞ	22	23	23	22	22	22	22	22	22	22	**20**	3
16	SİİRT	47	53	52	50	50	50	50	48	47	43	**42**	4
17	SİVAS	56	56	43	43	43	43	43	43	43	41	**26**	
18	TOKAT	35	41	30	30	30	30	30	29	29	29	**15**	
19	TUNCELİ	69	72	58	58	58	58	58	58	58	58	**58**	8
20	ŞANLIURFA	53	53	48	48	48	48	48	49	47	47	**45**	3
21	VAN	62	62	55	56	56	56	55	55	55	53	**48**	7
22	BATMAN	24	25	23	23	23	23	23	23	24	24	**24**	1
23	ŞIRNAK	49	53	40	41	41	41	41	41	41	38	**41**	8
24	ARDAHAN	14	13	7	7	7	7	7	7	7	7	**7**	
25	IĞDIR	13	12	12	12	12	12	12	13	13	13	**12**	
26	OSMANİYE	17	17	10	8	8	8	8	8	8	8	**7**	
TOPLAM		**1.015**	**1.059**	**876**	**875**	**877**	**874**	**870**	**868**	**866**	**850**	**771**	**70**

Yeni yapılan karakolların iskân şartlarının yetersiz olması, bakım - onarım maliyetlerinin yüksek olması ve güncel deprem yönetmeliğini karşılamaması nedeniyle mevcut karakolların yerine yapılmakta olduğu belirtilmiştir.

Tablo incelendiğinde;

Terör olaylarının görüldüğü 26 ilde 1994 yılında 1.015 karakol bulunmakta iken, 2000 yılında sayının 1.059'a çıktığı, bu yıldan itibaren karakol sayısının azalmaya başladığı ve 2012 yılında 850'ye, 30 Temmuz 2013 tarihi itibariyle de 771'e indiği, 70 karakolun ise inşaatının devam ettiği ve inşaatı devam edenler bittiğinde toplam karakol sayısının 841

olacağı, bu veriler ışığında karakol sayısında ciddi azalma olduğu anlaşılmaktadır. Bu da açıkça göstermektedir ki; karakol sayısında artış değil, azalış yaşanmıştır. İnşaatı devam eden karakollar, eskilerin yenilenmesinden ibarettir.

Son dönemde karakolların yenilenmesi çalışmalarının yoğunlaşmasının nedeni, karakollara dönük terör saldırılarının artmış olması ve çok sayıda güvenlik görevlisinin şehit olması ya da yaralanmasıdır.

Milli Savunma Bakanlığı'nın 25.10.2013 tarih ve 2914 sayılı yazısında; "01 Ocak 1994 – 30 Eylül 2013 tarihleri arasında karakollara yönelik 608 saldırı olayı gerçekleşmiş olup, bu saldırılarda 186 TSK personeli şehit olmuş, 362 TSK personeli yaralanmıştır" şeklinde bilgi yer almaktadır.

Devletin güvenlik ihtiyaçlarına göre tedbir alması görevidir. Terör eylemlerinin yaygın olarak yaşandığı bölgelerde de uygun yapıların inşası son derece doğal olup yapılmaması sonucunda ortaya çıkacak kayıplardan devletin sorumluluğu doğacaktır.

Barajlar:

Türkiye Elektrik İletim A.Ş. verilerine göre; 30 Eylül 2013 tarihi itibarıyla elektrik üretiminin yakıt cinsine göre kaynakları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15:Elektrik Üretiminin Yakıt Cinsine Göre Kaynakları

YAKIT CİNSLERİ	2012 YILI SONU			30 EYLÜL 2013 SONU İTİBARIYLA		
	KURULU GÜÇ	KATKI	SANTRAL SAYISI	KURULU GÜÇ	KATKI	SANTRAL SAYISI
	MW	%	ADET	MW	%	ADET
FUEL-OİL + ASFALTİT + NAFTA + MOTORİN	1.362,3	2,4	23	1.338,3	2,2	22
TAŞ KÖMÜRÜ + LİNYİT	8.478,2	14,9	19	8.515,2	13,9	20
İTHAL KÖMÜR	3.912,6	6,9	7	3.912,6	6,4	7
DOĞALGAZ + LNG	17.170,6	30,1	190	19.304,8	31,4	213
YENİLENEBİLİR + ATIK	158,5	0,3	29	212,6	0,3	36
ÇOK YAKITLILAR KATI+SIVI	675,8	1,2	8	675,8	1,1	8
ÇOK YAKITLILAR SIVI+D.GAZ	3.269,2	5,7	45	3.219,8	5,2	44
JEOTERMAL	162,2	0,3	9	245,8	0,4	12
HİDROLİK BARAJLI	14.744,6	25,8	64	15.653,3	25,5	70
HİDROLİK AKARSU	4.864,8	8,5	317	5.667,1	9,2	373
RÜZGAR	2.260,5	4,0	61	2.676,8	4,4	70
TOPLAM	57.059,4	100,0	772	61.422,1	100,0	875

Tablodaki verilerden, Türkiye'nin elektrik üretiminin büyük bir kısmının, başta doğal gaz ve ithal kömür olmak üzere, ithal kaynaklardan temin edildiği anlaşılmaktadır. Enerjide dışa bağımlılığı azaltmak için son yıllarda baraj yapımı için yoğun bir çalışma yürütülmektedir. Ayrıca yapılan barajlardan içme ve kullanma suyu temini yoluna da gidilmektedir.

DSİ'nin 11.10.2013 tarih ve 1528 sayılı Komisyonumuza cevabi yazısında idarelerinin görev alanı içerisinde bulunan ve Güneydoğu sınır hattı bölgesinde yer alan baraj inşaatlarına ilişkin aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir:

" Bilindiği üzere; Barajlar, insanlık tarihinin başlangıcından beri yaklaşık olarak 5000 yıldır suyun fazla olduğu dönemlerde depolanması ve düzensiz akarsuların akım rejimlerinin düzenlenerek, kurak dönemlerdeki su ihtiyacının karşılanması maksadına hizmet vermektedir.

Akarsuların minimum verimlerinin çoğu zaman ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kalması sebebiyle suyun depolanmasına ihtiyaç duyulmasının yanında akarsuların taşkın zararlarının önlenmesi için de diğer tedbirlerle birlikte depolama tesislerinin inşası gerekmektedir. Diğer bir ifade ile barajlar ile tabii hidrolojik rejim ve su ihtiyacı dengelenmekte ve yağışlı dönemlerde biriktirilen suyun kurak dönemlerde kullanımına sunulması sağlanmaktadır.

Geçtiğimiz yüzyılda Dünyadaki pek çok baraj, vukuu muhtemel gözüken su krizinin önlenmesine yönelik olarak geliştirilmiştir.

Barajlar, içme-kullanma ve sanayi suyu temini, sulama, taşkın kontrolü, hidroelektrik enerji üretimi, akarsu ulaşımı, rekreasyon, kirlilik azaltılması, balıkçılık, yaban hayatı koruma ve diğer çevresel maksatlara yönelik olarak oldukça geniş kapsamlı kullanım alanına sahiptirler.

Yukarıda verilen temel açıklamalarda olduğu gibi söz konusu bölgede de İdaremiz tarafından yapılan ve yapılması planlanan Barajların birden fazla amacı (Enerji, İçme suyu, Sulama, Taşkın) olmakla birlikte, yöre halkına kültürel ve ekonomik olarak da çok büyük faydaları olmaktadır.

Anılan Bölgede İdaremiz tarafından ihale edilen ve yapımı devam eden 11 adet Baraj bulunmaktadır.

-11 Adet Sınır Barajlarının; 7 Adeti Şırnak Grubu olarak adlandırılmakta olup, bu gruptaki barajlardan 5 adeti TCK Şırnak – Hakkari karayolu üzerinde yer almaktadır. 4 Adeti ise Hakkari grubu olarak adlandırılmaktadır.

-Barajların tamamlanmasıyla birlikte toplam 55 MW Kurulu güç ile yıllık ortalama 150 GWh enerji üretilecektir.

-Şırnak – Silopi İçme suyu sağlanacaktır.

-Taşkından korunmalar sağlanacaktır.

-Yapımları sırasında yöre halkına kültürel ve ekonomik canlılık katacaktır…

SONUÇ: Ekonomik olarak sulanabilecek 8.5 milyon hektar tarım alanının halen yaklaşık %58'inin sulanabildiği ülkemizde; beslenme ihtiyacının karşılanması, sanayimizin ihtiyacı olan zirai ürünlerin dengeli ve sürekli üretilebilmesi, tarım kesiminde çalışan nüfusun işsizlik sorununun çözülmesi ve hayat seviyesinin yükseltilmesi konusunda barajlar son derece önemli bir yer tutmaktadır.

Detaylı olarak verilen bu bilgiler ışığında söz konusu tesislere yönelik çalışmalar devam etmekte olup, tamamlandığında ülke ekonomisine ve yöre halkına maddi ve sosyal anlamda büyük katkı sağlayacağı aşikârdır. İdaremizce yapılan ve yapılacak tüm yatırımlar Kurumumuzun kuruluşu gereği teknik veriler ışığında fayla sağlamaya yöneliktir."

Karakol ve baraj inşaatları konusu komisyonun çeşitli toplantılarında, gerek bilgi ve değerlendirmesine başvurulanlar gerekse üyeler tarafından gündeme getirilmiştir.

Karakol ve baraj inşaatı meselesinin barışın önünde bir engel olduğunu belirten İstanbul Milletvekili Abdullah Levent TÜZEL;

"*Bir diğer konu, sıcak konular, işte, bildiğiniz gibi, aynı zamanda son Lice'deki bir çatışma konusu da bu karakollar ve barajlar inşaatı meselesi. Bölge halkı bunları barışın ve bu sürecin önünde engel ve bu süreçle bağdaşmayan güvenlikçi girişimler olarak ele alıyor*."[543] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

HES'ler, karakollar ve barajların önümüzü kesmemesi gerektiğini ifade eden Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU;

"*Ne HES'ler ne karakollar ne barajlar önümüzü kesmemeli, bunlar tali olan şeyler. Bir insanın canından, yüreğinden daha değerli değildir*."[544] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Aynı toplantıda Akdeniz GÖÇ-DER Başkanı Selahattin GÜVENÇ, baraj, HES ve hidrolik gibi projelerden, tarihsel ve kültürel dokuların su altında kalması nedeniyle vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiştir.[545]

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU, uygun yerlere çok sayıda baraj yapılmasının terörle mücadeleye bir alternatif olarak sunulduğunu ifade etmiştir.[546]

Mersin Milletvekili Ertuğrul KÜRKCÜ ise hükümet ve asker tarafından barajların güvenlik için yapıldığının söylendiğini ifade etmiştir.[547]

İnsan Hakları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Öztürk TÜRKDOĞAN, yeni karakol yapımından vazgeçilmesi ve çatışma bölgesi için yapılan karakolların başka amaçlar için kullanılması yönündeki görüşlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır: [548]

"Bu yeni karakol yapımlarından vazgeçilmesi lazım, ihalesi yapılanların ihalesi iptal edilsin, yapılanları da biz İnsan Hakları Derneği olarak diyoruz ki: "Tarım Bakanlığına verin, tarımda kullanılsın, hayvancılıkta kullanılsın." Çok net önerimiz var bu konuda. Yani, çatışma bölgeleri için özel olarak yapılmış karakolların boşaltılması gerekiyor. Bunları başka amaçlar için kullanın. Hani bu binaları yıkın demiyoruz, yapılmış bir bina var, yatırım var, halkın ihtiyaçları için kullanılsın bunlar."

[543] Komisyonun 04.05.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[544] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[545] Komisyonun 12.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[546] Komisyonun 13.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[547] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[548] Komisyonun 06.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Bingöl Milletvekili İdris BALUKEN, bölgede her tarafta yeni karakollar yapıldığını, güvenlik amaçlı baraj yapımlarının geri çekilme süreciyle hızlandırıldığını ifade etmiş;

"Yeni karakol yapımları had safhada. Örneğin Dersim'in her tarafında, Bingöl'ün her tarafında, Diyarbakır'da, her tarafta yeni karakol inşaatları var ve halkın da bu yeni karakol inşaatlarına karşı müthiş bir öfkesi var. Yine, biliyoruz ki, Genelkurmay karargâhlarında da kararlaştırılan güvenlik amaçlı bazı barajların inşaatlarıyla ilgili geri çekilme süreciyle beraber hızlandırmış bir şey var." [549] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Yrd. Doç. Dr. Nazan ÜSTÜNDAĞ, baraj ve kalekolların yapımının bölgede ciddi güvensizlik oluşturduğunu belirtmiş, güvenlik reformlarıyla ilgili konularda kadınların katılımıyla kararlar alınması gerektiğini ifade etmiştir.[550]

Barajlara ve karakollara karşı olduğunu ifade eden Ramazan ÇAĞIRGA, barıştan söz edilecekse bunlara ihtiyaç bulunmadığını, karakol ve barajlara aktarılan paraların köyleri boşaltılan mağdur insanlar için harcanmasının daha iyi olacağını ileri sürmüştür.[551]

Barajlara neden karşı olduğunun Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI tarafından sorulması üzerine Ramazan ÇAĞIRGA;

"Barajlar ile köylerimiz, arazilerimiz ve ormanlarımızın birçoğu... Zaten daha önceden, 1990'lı yıllarda köylerimiz, ormanlarımız ve arazilerimiz boşaltıldı, yakıldı. Yeni yapılan barajlar ile bunların birçoğu sular altında kalacak. Zaten bölge bu açıdan mağdur edilmiş durumda" şeklinde açıklamada bulunmuştur.[552]

Sorun çözülecekse barajlara neden ihtiyaç olduğunu soran İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL;

"Hakkâri'den Şırnak'a güvenlik barajı oluşturulmuş durumda ve bu güvenlik barajlarının temel nedeni gerillanın geçişini engellemek yani aslında işe yarayan bir durum değil. Arkadaşın söylediği gibi, evi suyun altında kalacak, orada tarım yapamayacak, başka şeyler yapacak. Tek yapılan şey gerillanın geçişini engellemek. Şimdi, Kürt sorununu çözeceksek madem o zaman buna ne gerek var meselesi, bu önemli" [553] şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Kasten zarar verme amacı taşımıyorsa barajın yararlı bir şey olduğunu belirten Afyonkarahisar Milletvekili Halil ÜRÜN aşağıdaki şekilde görüşlerini açıklamıştır:[554]

"Barajlar konusunda; kasti bir baraj yapılıyor, arazilerimiz suyla örtülüyor, işte sonuç olarak da Sebahat Hanım'ın "gerilla" benim "terörist" dediğim, kanunlarda suç sayılan işlemleri, suç sayılan eylemleri yaparak, insanları öldürerek bir şekilde bir şey yapan insanların geçişini önlemeye matuf olduğu söyleniyor bunların. Yerinde incelemeden bir şey denilemez ama baraj o kadar da çok kötü bir şey değil Ramazan Bey. Benim seçim bölgemde herkes baraj istiyor, baraj yapamıyoruz. Bir baraj yedi sene sürüyor, dört sene sürüyor, altı

[549] Komisyonun 13.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[550] Komisyonun 20.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[551] Komisyonun 20.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[552] Komisyonun 20.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[553] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[554] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

sene sürüyor. Ancak, barajlar sonrasında eğer bir sulama faaliyeti varsa, sizin köylerde yaşayıp geçiminizi temin etmenize çok ciddi katkıda bulunabileceğini düşünüyorum ama gerçekten kasten tarım arazileri yok ediliyorsa, bunun izahı da olmaz."

Ramazan ÇAĞIRGA tarafından ayrıca Van, Siirt, Hakkâri ve Şırnak arasında binlerce baraj yapıldığı, Hakkâri, Siirt, Van ve Şırnak arasına 50'ye yakın baraj yapılmasının anlaşılır bir şey olmadığı, barajların insanlara hiçbir faydasının olmadığı, elektrik falan da üretilmediği ifade edilmiştir.[555]

Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI tarafından; *"Kamulaştırma, istimlak bedellerini almıyorlar mı?"* diye sorulması üzerine İstanbul Milletvekili Sebahat TUNCEL tarafından *"Onlar bedel istemiyor, baraj istemiyor"* şeklinde açıklama getirilmiştir.[556]

Baraj ve karakolların gerekliliğine değinen Adana Milletvekili Fatoş GÜRKAN;

"Yani çok önemli gelişmeler var, ben tabii, bu gelişmeler ışığında -Hüsamettin Bey de konuştu ama- "Baraj yapılması çözüme engel olmasın, karakol yapılması engel olmasın." diyor. Bölgenin bu kadar kalkınmasını hepimiz istiyoruz. Mesela, bizim Adana'da nüfusun önemli bir kısmı da Doğu'dan gelen vatandaşlarımızdan oluşuyor. Biz bundan şikâyetçi değiliz ama vatandaşlarımızın bir kısmı "Bölge kalkınırsa biz geri gideriz, kendi köyümüzde yaşarız." diyorlar. Yani bu kadar talep de varken bölgeye... Karakol devletin güvenliğini mutlaka sağlayacak. Bugün, PKK faktörü vardır, başka zaman başka faktörler olabilir. Devlet güvenlik için karakol gerekiyorsa yapabilir yani bunu, BDP'nin de, KCK'lıların da kendileriyle özdeşleştirmesi bence çok da doğru değil. Baraj yapılmasına karşı çıkılmasını ben çok anlayamıyorum yani niye baraj yapılmasına karşılar?"[557] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Yapılan barajlara ihtiyaç olmadığını belirten Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU, karakol yapımlarını da eleştirerek;

"Vallahi, enerji diyorsanız gidin Hakkâri'de bir yer yapıldı. Gittim, baktım, emin ol, belki bir fabrikayı aydınlatabilecek bir güçte de değil. Koskocaman Keban Barajı burada, Atatürk Barajı burada yani buraların elektriğe ihtiyacı yok...

Şimdi, bir HES'in olması, bir karakolların olması halkta da bazı kaygıları yaratıyor yani ister istemez yaratıyor...

Tutturmuş işte birileri "Biz karakolu tamir ediyoruz." Ya, bir sabret, sen şimdiye kadar tamir etmemişsin...

Şimdi, deniliyor ki "Karakollara ihtiyaç var." Vallahi, Türkiye'de... Yani şimdi siz dün Lice'de olan olayı biliyorsunuz; çok vahim bir olay, hüzün veren bir olay. O kadar altı aydır, yedi aydır gerçekten bu konuda üzülebilecek bir olay olmadı; belki bazı nüans veya bazı hareketler oldu ama onlar zamanında uyarıldı ve zamanında uyarılan her şey de düzeltildi yani...

[555] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[556] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[557] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Yani şu anlamda söylemek istiyorum: Yani biraz daha sabırla, metanetle birbirimizi dinlersek veya o görevli olan insanlar biraz bu süreci algılamış olsaydılar, eminim o Lice'deki olay olmayacaktı ve şimdi de karakol değil "kalekol" ve ona anlam veremedim. Soruyorum, nedir bu? Bir mühendise sordum, diyor ki: Bu 5 trilyona mütekabil eden bir yer. E, peki, şimdi gidin Lice'ye, altyapısı yok. E, 5 trilyon oraya vereceğine 5 trilyon ver, bu ilçenin altyapısını yapsın."[558] şeklinde görüşlerini açıklamıştır.

Çankırı Milletvekili İdris ŞAHİN, HES'lerden enerji üretildiğini belirtmiştir.[559]

Karakol ve barajlara ilişkin olarak görüşlerini açıklayan Adıyaman Milletvekili Mehmet METİNER, karakol yapımlarına tepki konulabileceği, ancak bunun bir dayatma şeklinde olmaması gerektiğine ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

"Şimdi, bir de şu konuda siz HES'lere karşı olabilirsiniz. Siyasal bir partisiniz, farklı politikalarınız var, hassasiyetleriniz var ama bu HES'leri çözüm süreciyle ilgilendirmek, olmazsa olmaz gibi dayatmak niye, onu anlamıyoruz yani.

İki, karakollara da karşı çıkabilirsiniz. Sadece ülke dışına PKK'lılar çıktığı için değil, karakolun bizatihi kendisine de karşı çıkabilirsiniz. Karakolların önünde tepki de koyabilirsiniz ama herkes sizin gibi düşünmek zorunda değil ki. O zaman yarın dersin ki: "Polise de gerek yok, polis karakollarına da gerek yok, jandarmalara da." Yani bu işin sonu yok Hüsamettin Bey. Ha, böyle düşünmenizin önünde, böyle talepte bulunmanızın önünde hiçbir engel yok. Bu demokratik bir haktır ama burada şunda karar kılmamız lazım: Çözüm süreci bir müzakere süreci mi, bir dayatma süreci mi? Bildiğimiz manada müzakere şudur: Herkes taleplerini masaya koyar ama bir taraf "Bu taleplerin hepsini karşılamazsanız ben masadan çekilirim, silahlı güçler tekrar geri döner veyahut da ben sokaklara inerim." Derse, olmaz…

Dolayısıyla, HES'leri, karakolları ve benzeri konuları çözüm sürecinin önünde bir engelmiş gibi dikmek bence doğru değil. Ben bahane aradığınız için bunu söylemiyorum. Bu dönemde hiç kimsenin, hiçbirimizin birbirimizi suçlamaması gerektiğine de inanıyorum." [560]

Mehmet Emin AKTAR, Diyarbakır'da düzenlenen bir konferansın sonuç bölümünde;

"Bu süreçte yeni karakol yapımlarının ve korucu kadrolarının verilmesinin toplumda güvensizliğe yol açtığını, güveni zedelediğini ve Hükûmetin bu konuda daha duyarlı davranması ve bu uygulamaya son verilmesi çağrısı da yapıldığı" [561] denildiği ifade etmiştir.

Karakollara ilişkin yanlış algıların kırılması gerektiğine ilişkin değerlendirmelerde bulunan Diyarbakır Milletvekili Oya ERONAT ise görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

"İki ay önce odama Kulp ilçesinin bir köyünden bir muhtar geldi -böyle yaklaşık 100 kişilik imza toplamış, 100 imza- dedi ki: "Sayın Vekilim, bizim köyümüzün içine karakol yapılıyor, biz karakol istemiyoruz. Uzaklarda bir yerlerde olsun, rahatsız oluyoruz." Bakınca mantıklı geldi. Biz muhafazakâr insanlarız. Kadını var, kızı var, belki askerin, jandarmanın

[558] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[559] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[560] Komisyonun 03.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[561] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

köyün içinde olmasını istemeyebilir. Bir araştırayım dedim. Sonuçta şu çıktı: Mevcut karakol var, o yıkılacak, yerine sağlamı yapılacak. Biliyorsunuz, geçmişte derme çatma, uyduruk veya insani şartlarda olmayan, insanların yaşamasına elverişli olmayan karakollardı. Bunlar düzenleniyor. Bu araştırma sonucunda talep, mevcut karakolun yıkılmaması üzerine yani bunun yenisinin yapılmaması üzerine ve orada PKK'nın köylüleri işlemesi üzerine bu tip çalışmalar oldu. Biz defaten açıkladık, Sayın Başbakanımız açıkladı, İçişleri Bakanımız açıkladı bu süreçte, asla yeni karakol yapılmayacak. Şu an yapılanlar derme çatma olanların yerine yapılanlar ama yeni bir karakol sistemi yok ki Çermik'in Bayat Karakolu yüz otuz yıllık, tarihî bir karakoldur ve şu anda, kapatılmıştır. Yine Çermik'te bir karakol daha kapatılıyor

Şimdi, olaya bir de şu açıdan bakalım: Evet, bizim bölgemiz çok acılar çekti, çok ölümler oldu fakat jandarmanın görevi sadece terörle mücadele etme değildir ki. Yani, neticede sınır ihlalleri olur, jandarma bakar, tarla sınırını kastediyorum. Kız kaçırma olur, jandarmaya gidersiniz. Bir mücavir alandaki polis görevi görmektedir jandarma. Ama, sürekli bir algı yaratılmaya çalışılıyor. Akil insanların toplantılarında da bu yapıldı. "Yeni karakol, yeni karakol, ne oluyor?" Bizim bütün hepimizin Diyarbakırlı olarak, Güneydoğulu olarak bu yanlış algıları silmemiz lazım. Eğer gerçekten çözüme katkı sunuyorsak insanların üzerindeki, "Evet, devlet tekrar bize saldıracak, tekrar eski günlerimize döneceğiz, eski zulümleri yaşayacağız." bu algıları bitirmemiz lazım ama inanıyorsak bu sürece"[562]

Karakolların simgesinin bile bir hoşnutsuzluğa neden olduğunu ileri süren Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU, bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:[563]

"Dolayısıyla, burada -tabii ki karakol yıkımları söylendi, birkaç gündür yine bu tartışmalarımız yine bu temelde yürüyor- karakolun simgesi bile bir hoşnutsuzluğa nedendir. Herkes bunu biliyor. Kürdistan'da veya bu bölgedeki karakolların yapılış tarzları böyle bir sıradan asayişi sağlama değil, gerçekten değil. Zaten bugün sabahleyin de söylendi, işte, "Oğlum, oku, bir başçavuş ol, oku ama bir başçavuş ol." Ama, hiçbir zaman "Doktor ol, hâkim ol, savcı ol." demiyor. Çünkü, ilk etapta onunla karşılaşıyor ve onun hükümranlığına, onun yaratmış olduğu korku, fobi, onun zaten yüreğinde yer yapmıştır. Onun için, bu mahkemeler demokratik bir ülkeye yakışan mahkemeler değildir, hatta bu problemler bunlarla da çözülecek değildir."

Süreçte algıların doğru yönetilmesi gerektiğini belirten Mehmet Emin AKTAR;

"Bu süreçte algıları yönetiyorsanız çok önemli. Köhne karakol değil, karakolların tümü 90'lı yıllarda yapıldı zaten, daha büyütüldü. Ben o karakolların çoğunu gördüm, bir kısmında da işkence, dayak da yedim. Yani o karakolları gördüm ama o karakollar 90'lı yıllarda yapıldı. Bugün yapılan şey, o karakolları da tabur düzeyine çıkarmak, yani daha büyük karakollar, hatta ismi üzerinde "kalekol" yapmak gibi bir iş. Hiç olmazsa, bu süreçte toplumsal algıyı doğru yönetmek adına da bunların yenilenmesi bir zamana yayılabilir, durdurulabilirdi çünkü mesele bu algıyı yönetmek, hepimiz biliyoruz."[564] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

AKTAR'ın görüşlerine karşılık açıklamalarda bulunun Diyarbakır Milletvekili Oya ERONAT ise;

[562] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[563] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[564] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

"Demin güzel bir şey söylediniz, dediniz ki: "Evet, karakollar, daha önceden de başlamış olabilir ama bir algı yönetiyorsunuz, hani ileriye de bırakabilirsiniz." Fikrinizdir, güzeldir, katılırız, katılmayız. Mantıksız da gelmiyor şöyle bu taraftan bakınca. Şimdi ama bir de şuna bakalım: Şöyle de bir cümle kullanıyorsunuz, diyorsunuz ki: "Niye PKK'nın iradesine bırakıyorsunuz işlemleri?" Ama öbür tarafta "Hükûmet adım at." dendiği zaman acaba karşı taraftan da bu tarafın algısına dikkat ediliyor mu? Dikkat edilecekse herkes dikkat etmeli. Bu tarafı kışkırtıcı "Hükûmet adım at." mitingleri bu defa bu taraftaki algıyı nasıl yönetecek, değerlendirecek? Karakol algısı nasıl güneydoğudaki insanı, Kürtleri ajite ediyorsa bu tip mitingler de batıdaki insanı ajite etmeyecek mi? Bir de, çözüm sürecine hep birlikte kalkışıldıysa, "Hep beraber altından kalkacağız." diyorsak eğer, o zaman herkesin aynı adımları birer birer yaklaşarak birbirine atması gerekmiyor mu?"[565] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Bütün bu görüşler göz önüne alındığında; emniyet ve asayişi temin etmenin Devletin görevi olduğu, bu görevi yerine getirirken tehdidin çeşidine göre uygun vasıtalar kullanmasının doğal olduğu, bir yandan karakollara yapılan saldırılar sonucu güvenlik personeli şehit olurken Devletin karakolları, tehdidi etkisizleştirecek şekilde, yenilememesinin beklenemeyeceği,

Terör olayların yaşandığı illerdeki karakol sayısının terör olaylarının yoğunluğuna göre değişkenlik gösterdiği, nitekim 2000 yılında 1.059 karakol varken, 30 Temmuz 2013 tarihi itibarıyla bu sayının 841'e indiğinin anlaşıldığı, terörün bir tehdit olmaktan çıkması durumunda mevcut karakolların, klasik emniyet – asayiş hizmeti sunumu gereklerine uygun olarak yeniden değerlendirilebileceği,

Türkiye'nin enerji ihtiyacının büyük bir kısmının ithal kaynaklardan sağlanmakta olduğu,

Enerjide dışa bağımlılığın azaltılabilmesi için yerli kaynakların verimli şekilde kullanılmasının gerekli olduğu,

Sınır hattında yapılan barajların elektrik üretimi, içme suyu temini, taşkın korumalar ve yöreye ekonomik ve kültürel canlılık katma amacı taşıdığı,

Bu sebeplerle akarsular üzerinde baraj inşa edilmesinin son derece doğal olduğu değerlendirilmiştir.

16. SINIR YÖNETİMİ

Türkiye'nin Gürcistan ile 276, Ermenistan ile 328, Irak ile 384, Suriye ile 911, Bulgaristan ile 269, Azerbaycan (Nahçıvan) ile 18, İran ile 560 ve Yunanistan ile 203 km kara sınırı bulunmaktadır. Kara sınırlarının uzunluğu 2.949, kıyı uzunluğu 8.484 olmak üzere toplam sınır ve kıyı uzunluğu 11.433 km'dir.

Türkiye'de 51 hava sınır kapısı, 60 deniz sınır kapısı, 7 demiryolu sınır kapısı ve 27 kara sınır kapısı olmak üzere toplam 145 sınır kapısı bulunmaktadır.

[565] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Türkiye'de sınır idaresinden sorumlu makam İçişleri Bakanlığıdır. İçişleri Bakanlığı bu görevi valiler ve kaymakamlar aracılığıyla yerine getirmektedir. Ancak sınır makamları olarak görev yapan mülki idare amirlerinin Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı sınır birlikleri ile Sahil Güvenlik Komutanlığı'na bağlı birlikler üzerinde doğrudan amirlik yetkileri bulunmamaktadır.

Türkiye'de sınır kontrol ve gözetimi ile ilgili olarak;

5682 sayılı Pasaport Kanunu'nun 2'nci maddesine göre "Türk vatandaşları ve yabancılar Türkiye'ye girebilmek ve Türkiye'den çıkabilmek için yolcu giriş çıkış kapılarındaki polis makamlarına usulüne uygun ve muteber veya pasaport veya pasaport yerine geçerli bir vesika ibraz etmeye mecburdurlar. Gümrük ve diğer işlemlerin yapılabilmesi için polis makamlarınca giriş veya çıkış işlemlerinin bitirilmesi şarttır" hükmü gereğince hudut kapılarından yolcu giriş, çıkış, kontrol ve denetim yetkisi Emniyet Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.

640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin ilgili maddelerine göre sınır kapılarından geçiş yapan gümrük kontrolüne tabi kişi, eşya ve araçların muayene ve kontrolünden Gümrük ve Ticaret Bakanlığı sorumludur.

1988 yılında yürürlüğe giren 3497 sayılı "Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Kanun" ile kara sınırlarını koruma ve güvenliğini sağlama görevi Jandarma Genel Komutanlığı'ndan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na devredilmiştir.

1982 tarihinde yürürlüğe giren 2692 sayılı Sahil Güvenlik Kanunu'na göre tüm sahiller, kara suları, liman ve körfezler ile iç sularımız olan Marmara Denizi ve Boğazların korunması ve güvenliğinin sağlanmasından Sahil Güvenlik Komutanlığı sorumludur.

Sahil Güvenlik Komutanlığı bir kolluk kuvveti olarak kurulmuştur ve 1985 yılına kadar Jandarma Genel Komutanlığı'na, 1985 yılından itibaren de İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan askeri bir teşkilattır. Deniz sınır kapılarında kendisine verilmiş herhangi bir görevi bulunmamaktadır.

Ayrıca sınır kapılarında veterinerlik, bitki sağlığı, gıda ve yem güvenliği alanındaki kontroller Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından, insan sağlığını ilgilendiren konulara ilişkin kontroller kara sınırlarında Sağlık Bakanlığına bağlı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, deniz sınırlarında ise Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır.

Havaalanlarında güvenlik önlemlerinin alınmasından İçişleri Bakanlığı yetkili ve sorumludur. Bakanlık bu görevi, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun Ek 1'inci maddesine göre mülki idare amirleri vasıtasıyla, polis, jandarma, özel güvenlik teşkilatı personeli ve diğer ilgili kamu ve özel kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yerine getirir.

Sınır kapılarında güvenliğin sağlanması ve pasaport kontrolleri ile ülke sınırlarının gözetimi konusunda oldukça fazla kurumun sorumlu olduğu görülmektedir.

Sınır Yönetimi Konusunda Türkiye'de Yaşanan Sorunlar:

İçişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin sınır güvenliğinin tesisinde karşılaştığı sorunlar konusunda aşağıda yer alan değerlendirmelerde bulunulmuştur.

" Türkiye, doğu ve güneydoğusunda uzun, dağlık ve sarp kara sınırlarına sahip bir ülke olarak, sınır güvenliğinin tesisinde pek çok güçlükle karşı karşıya bulunmaktadır.

Özetle;

-Türkiye'nin doğu sınırında bulunan komşu ülkeler sınır güvenliğine Türkiye ile aynı ölçüde önem vermemekte, bu nedenle Türkiye, bölgedeki sınır güvenliğini tek başına üstlenmek zorunda kalmaktadır.

- Türkiye uzun yıllardan beri terörle mücadele etmektedir. Bu terör gruplarının büyük çoğunluğu lojistik desteklerini komşu ülkelerden sınırlarımızı aşarak elde etmekte, yine barınma imkanı buldukları bu ülkelerden gelerek ülkemizde kanlı eylemler gerçekleştirmektedirler.

Türkiye gelişmiş ve az gelişmiş dünya arasında bir coğrafi konuma sahiptir. Bu nedenle her yıl binlerce insan Avrupa ülkelerine geçmeye çalışırken yakalanmakta, bunların barınma ve ülkelerine geri gönderilmeleri için milyonlarca lira harcama yapılmaktadır. Bunlardan yakalanamayıp ülkemiz üzerinden Avrupa'ya geçenler ise uluslararası alanda Türkiye'nin zor durumda kalmasına neden olmaktadır. Avrupa Birliğinin yasadışı göçle ilgili çeşitli yayınlarında Avrupa' ya her yıl giren yasadışı göçmenlerin yarısından fazlasının Türkiye üzerinden geçiş yaptığı bilgisi yer almakta ve bu nedenle Türkiye, "sınırlarını korumayan ülke" eleştirilerine maruz kalmaktadır.

Türkiye ile komşusu olan ülkeler arasında belli mal gruplarında ciddi fiyat farklılıkları bulunmaktadır. Bu nedenle bu malların kaçakçılığı yaygın olarak yapılmaktadır. Bunlardan en önemlilerini akaryakıt, uyuşturucu, sigara, çay, alkollü içkiler ve özellikle son yıllarda et oluşturmaktadır. 2005 yılında TBMM araştırma komisyonunun hazırladığı rapora göre Türkiye'de bir yılda yapılan akaryakıt kaçakçılığı miktarı 4 milyon tonun üzerindedir. 2012 yılında yakalanabilen kaçak akaryakıt 50 bin ton üzerindedir ve sadece bu miktarın yol açacağı vergi kaybı 100 milyon Türk Lirasından fazladır. Yakalanamayıp piyasaya sunulan miktar ve bunun yol açtığı vergi kaybı ise bilinmemektedir.

Olayın bir diğer boyutu ise terörün finansmanı konusudur. Kaçakçılık, terör örgütlerinin gelir kaynakları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Terör örgütleri, kaçakçılık faaliyetlerini kendileri doğrudan yürütebildikleri gibi çoğunlukla kaçakçılık yapan kişileri vergilendirerek veya onlardan komisyon ya da haraç alarak önemli ölçüde para toplamaktadırlar. Ülkemizde de terör örgütlerinin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan sınır illerimiz başta olmak üzere yaygın olarak uyuşturucu madde, insan ve emtia kaçakçılığı yaptıkları ya da kaçakçılardan vergilendirme ve benzeri adlarla para topladıkları bilinmektedir. Böylece bir kısır döngü oluşmakta, terör kaçakçılığı, kaçakçılık da terörü beslemekte, her ikisi de ülke ekonomisini olumsuz etkilemeye devam etmektedirler.

Türkiye'nin kara sınırlarında sınır güvenliği hizmetleri askeri bir anlayışla, genellikle zorunlu askerlik hizmetlerini yerine getiren geçici unsurlar tarafından yürütülmektedir ve

hemen hemen tamamen insana dayalı bir sınır koruma anlayışı mevcuttur. Sınırların güvenliği sınır hattı boyunca yerleştirilen karakollar ve bunların arasında yer alan insanlı gözetleme kuleleri ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Kara sınırlarımızda fiziki güvenlik sistemleri ya hiç bulunmamakta ya da yetersiz durumdadır."

Aynı yazıda, etkin bir sınır güvenliğinin;

Fiziki güvenlik sistemleri ile desteklenmiş, teknolojik ekipmanla donatılmış, uzaktan kontrol edilebilen, çeşitli yazılımlarla akıllı hale getirilebilen insansız gözetleme kuleleri ve mobil unsurlarla çok daha etkin olarak sağlanabileceği belirtilmiştir.

İçişleri Bakanlığı'nın ilgili yazısında, sınır güvenliği konusunda yürütülen çalışmalar iki başlık altında özetlenmiştir.

1. Kapasite Geliştirme Çalışmaları

Başta kara sınırlarının korunmasından sorumlu Kara Kuvvetleri Komutanlığı olmak üzere, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığının altyapı ve ekipman kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmak suretiyle sınır güvenliğinin daha etkin sağlanmasının temin edilmeye çalışıldığı, AB projeleri kapsamında kurumlara gerekli teknolojik ekipmanların alınmakta olduğu,

Entegre Sınır Yönetimi Aşama I Projesi kapsamında;

Emniyet Genel Müdürlüğü'ne 11 adet elektronik belge inceleme cihazı, 10 adet mikroskop, 9 adet termal kamera, 20 adet teleskop, 28 adet gece görüş dürbünü ile 25 adet kapı detektörü,

Jandarma Genel Komutanlığı'na 24 adet sabit ve taşınabilir yeni nesil termal kamera ile 30 adet uzun mesafe dürbünü,

Sahil Güvenlik Komutanlığı'na ise 4 adet sahil güvenlik botuna monte edilebilir termal kamera ile 5 adet sahil güvenlik botu alındığı,

Entegre Sınır Yönetimi Aşama II Projesi kapsamında;

Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na; 26 adet uzun mesafeli dürbün, 50 adet gece görüş dürbünü, 110 adet yeni nesil sabit termal kamera malzemeleri,

Jandarma Genel Komutanlığı'na 32 adet uzun mesafeli dürbün, 77 adet yeni nesil sabit termal kamera, 30 adet yeni nesil taşınabilir termal kamera,

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün sınır kapılarındaki ünitelerinde mevcut olan sistemlerin yenilenmesi ve kapasitelerinin artırılması ile sınır kapılarında kullanılmak üzere 550 adet bilgisayar, sunucu, sunucu üniteleri sistem ve altyapıları, kesintisiz güç kaynakları, klimalar, taşınabilir el bilgisayarları, pasaport optik okuyucuları ve yazılım programı,

Sahil Güvenlik Komutanlığı'na ise 10 adet sahil güvenlik botuna monte edilebilir termal kamera ile 10 adet sahil güvenlik kontrol botu alındığı belirtilmiştir.

2. Yeniden Yapılanma Çalışmaları

İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen sınır güvenliğinde yeniden yapılanma çalışmalarına 2003 yılında, AB üyelik müzakereleri ve Türkiye'nin sınır güvenliğindeki sorunlar temel gerekçeleriyle başlanıldığı;

a-AB Üyelik Müzakereleri:

AB'nin, sınır güvenliğinin asker olmayan profesyonel görevliler tarafından yürütülmesini benimsediği ve aday ülkelerden de bu yönde bir yapılanmaya gidilmesini beklemekte olduğu,

Ayrıca Bakanlar Kurulu kararıyla yayımlanan 2008 yılı AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programda; "Türkiye'nin tüm sınır kapıları ile yeşil ve mavi sınırlarında görev yapmak üzere **profesyonel bir sınır güvenlik teşkilatının kurulması** ile ilgili çalışmalar yapılması" görevinin İçişleri Bakanlığına verildiği ve bu konudaki yasal düzenlemelerin 2010 - 2011 döneminde tamamlanması gerektiğinin belirtildiği,

b- Türkiye'nin Sınır Güvenliğindeki Sorunları:

Türkiye'de sınır yönetiminde farklı bakanlıklara bağlı çok sayıda kurumun görev yapmakta olduğu, bu alandaki dağınıklığın giderilmesi ve işin tek bir sahibinin olması gerektiği,

Sınır güvenliğinin bir ülke savunması görevi değil, esasen bir iç güvenlik ve kolluk görevi olduğu, bu nedenle iç güvenlikten sorumlu İçişleri Bakanlığı'na bağlı profesyonel kolluk birimleri tarafından yürütülmesi gerektiği, çünkü yasa dışı göç, göçmen kaçakçılığı, insan ticareti, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı başta olmak üzere, her türlü kaçakçılığın ve sınırlardan yapılacak yasadışı geçişlerin önlenmesi, takip ve kontrolü ile terörle mücadele ve sınır bölgesinde suç teşkil eden eylemleri önleme görevinin esasen profesyonel görevlilerce yürütülmesi gereken bir kolluk görevi olduğu,

Bu amaca yönelik olarak kara ve deniz sınırları ile sınır kapılarının güvenliğinden sorumlu olacak bir "Sınır Güvenliği Teşkilatı" kurulmasını öngören **"Sınır Güvenliği Kanunu**" taslağının hazırlandığı ve taslak üzerinde çalışmaların devam etmekte olduğu belirtilmiştir.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun Uludere Raporunda sınır güvenliğine ilişkin olarak;

Sınır hattında fiziki engellerin bulunmamasının en önemli eksiklik olduğu, sınırın oldukça sarp arazi kesiminin üzerinde bulunması nedeniyle sadece sınır taşlarıyla bilindiği, fiziki güvenlik tedbirlerinin yetersiz olduğu,

Sınır güvenliğinin yeterince sağlanamaması ve bu sebeple sınır hattından kolaylıkla geçiş yapılabilmesinin, kaçakçılarla birlikte, bölücü terör örgütü mensuplarına da rahat hareket etme imkânı sağladığı,

Bölgedeki sınır hattının, coğrafi koşullar, terör faaliyetleri ve sınırın Irak tarafında devlet otoritesinin olmaması nedeniyle olağanüstü niteliklere haiz olduğu, fakat sınır güvenliği sisteminin olağanüstü koşulları karşılayacak şekilde oluşturulmadığı, bu yüzden; sınır birliği ve sınır hattının fiziksel engeller ile elektronik sistemler aracılığıyla denetlenmesi gibi ilave tedbirlerle yeni kurumsal sınır güvenliği sisteminin kurulması gerektiği,

Sınır birliği kurulmasının, kış ve yaz mevsimine ve terör faaliyetlerinin yoğunluğuna göre sayısı ve örgütlenmesi değişkenlik gösteren geleneksel kolluk kuvvetleri yerine, görevi sadece sınırları muhafaza etmek olan, bu konuda uzmanlaşmış bir yapı olması bakımından büyük fayda sağlayacağı,

Sınır hattının muhafazası için; sınırın düz kısımlarında kafes tel, dikenli tel, duvar vb. fiziksel engeller yapmanın, dağlık kısımlarda ise elektronik gözetleme sistemleri oluşturmanın elzem olduğu kanaatine ulaşıldığı belirtilmiştir.

Komisyonun Cizre, Şırnak, Hakkâri ve Van'da gerçekleştirdiği yerinde inceleme çalışmalarında dinlenen konuklar ve yetkililer tarafından;

- Sınırın özellikle Hakkâri ve Şırnak kesiminin çok dağlık ve engebeli, sınırı belirlemenin ve korumanın oldukça zor olduğu,
- Sınırın her iki tarafında yaşayanlar arasında akrabalık ilişkileri bulunduğu ve bu ilişkilerin devam ettiği, bunun da yasa dışı geçişler için potansiyel oluşturduğu,
- Özellikle Suriye'deki iç karışıklıklar ile ilgili gelişmelerin bölge tarafından yakından takip edildiği,
- Nusaybin'de sınıra örülmek istenen duvarın bölgede tepkilere yol açtığı,
- Sınırın her iki tarafı için avantajlı malların diğer tarafa geçirilerek satılmasının bölgede yaygın olduğu,
- Bölgede serbest ticaret imkânı bulunan sınır kapılarının açılmasının hem bölge ekonomisinin gelişmesi hem zaten kısıtlı olan geçim imkânlarının artması hem de kaçakçılık gibi yasadışı faaliyetlerin azalması açısından önemli olduğu,
- Sınır koşulları ve fiziki kontrol imkânının zorluğunun sınır ötesi kaynaklı terör ve şiddet potansiyeli yarattığı dile getirilmiştir.

Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde;

Türkiye'nin sınırlarında, coğrafi şartlara uygun fiziki güvenlik tedbirlerinin yetersiz olduğu,

Sınır yönetimi konusunda çok parçalı bir yapının bulunduğu, mevcut yapılanmanın güvenli sınır yönetimi açısından etkin ve verimli olmadığı,

Türkiye'nin yasa dışı göç bakımından hem hedef, hem de transit ülke konumunda bulunması nedeniyle sınırların yasa dışı göç bakımından yoğun bir tehdit altında bulunduğu,

Çevre ülkeler ile Türkiye arasındaki fiyat farkları nedeniyle kaçakçılık olaylarının yaşanmakta olduğu, bu durumun Türkiye'nin maddi kayba uğraması yanında terörün finansmanı bakımından da önemli bir sorun olduğu,

Terör örgütü üyelerinin sınırlardan giriş çıkışının engellenememesinin ülke güvenliği açısından tehdit oluşturduğundan;

Türkiye'nin sınır yönetiminin yeniden yapılandırılması ve AB müktesebatı ile uyumlu hale getirilmesinin gerekli olduğu,

AB uyum süreci de göz önüne alınarak, sınır yönetimine ilişkin mevcut yapıdan kaynaklanan sorunların aşılması amacıyla daha hızlı ve etkili bir hizmet yürütülmesine imkân sağlayacak, sivil otoriteye bağlı tek bir kurumun yetkili olacağı bir yapılanmanın esas alınmasının gerektiği,

Böylelikle; Türkiye'de sınır yönetimi alanında mevcut çok başlılığın giderilerek sınır güvenliğinin daha etkili olarak sağlanması ve milli kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasının mümkün olabileceği kanaatine varılmıştır.

17. BÖLGEDE ÇÖZÜM, DİYALOG VE DEMOKRATİK DÖNÜŞÜM BİLİNCİNE SAHİP KAMU GÖREVLİLERİNİN GÖREV YAPMASI

Sorunun çözümünde bölgede görev yapan kamu görevlilerine de görev düştüğü, bunların çözüm, diyalog ve demokratik dönüşüm bilincine sahip kişilerden oluşması, bunun yanında bölgenin bir sürgün yeri olarak görülmemesi, yeni mezun ve mesleğe yeni giren personel yerine belli bir kıdem ve tecrübe kazananların seçilmesinin önemine vurgu yapılmıştır.

Bu kapsamda; Prof. Dr. Erol KURUBAŞ, bürokratik yapının yapısal değişimlere ayak uydurmasının gerektiğine ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir: [566]

"Devletin demokratikleşme sancıları. Bu sanıldığı gibi yasalar çıkarmayla olan bir şey değil. Yani bugüne kadar şartlanmış bir bürokratik yapı var devlette ve bu bürokratik yapının yapısal değişimlere ayak uydurması son derece önemli bir olay bu tip sorunların çözümünde, yani sizin askeriniz, polisiniz, devlet memurunuz vesaire bu sürece gerçekten ayak uydurabilecek mi? Bu bir zihniyet değişimi demektir ve bu, maalesef, yasalarla olan değil, siyasal kültürle ve eğitimle olan bir şey ve bunun için de zamana ihtiyaç var. O nedenle, bir kere, bu bir sancı meselesi. Yani devletin yıllar boyunca tek kültürcü bir ideolojiyle halkını eğittiği ve şartlandırdığı bir jenerasyonuz biz. Bizim jenerasyonumuzun mesela, bir ölmesi lazım belki de o rehabilitasyonun sağlanması için. O nedenle, bu bir sancı meselesidir."

Süreçte bölgeye atanacak yöneticiler, bürokratlar ve özellikle güvenlik birimlerinin amirlerinin bölgeyi seven ve tecrübeli olanlardan seçilmesi gerektiğini belirten Şırnak Barosu Başkanı Nuşirevan ELÇİ görüşlerini aşağıdaki şekilde dile getirmiştir: [567]

"Bu süreçte özellikle bölgedeki yöneticiler, bürokratlar, özellikle güvenlik birimleri amirleri düşünsel olarak bölgeyi seven ve tecrübeli olanlardan seçilirse iyi olur çünkü

[566] Komisyonun 22.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[567] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

maalesef biliyorsunuz ki bizde yöneticiler genelde ilk görev yerleri Şırnak olur, Hakkâri olur, Siirt olur…

Yani ilk etapta, gerçekten bölgede çalışan kentin görevlileri o yönde değişirse yani yöreyi seven, tecrübeli, iyi niyetli insan olursa, şimdi tamamıyla olmasa da yöneticilerin özellikle bu vasıflara sahip olması gerekiyor."

Silahlı çatışma döneminde atanmış yönetici profilinin değişmesi gerektiğini belirten İnsan Hakları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Öztürk TÜRKDOĞAN, görüşlerini şöyle ifade etmiştir: [568]

" Şimdi, bu, bir de acil idari tedbirlerle ilgili söyleyeceğimiz hususlar var, bunlar da şu: Şimdi, silahlı çatışma dönemine göre atanmış idarecilerin değişmesi lazım. Vali, kaymakam, emniyet müdürü, karakol komutanı, net söylüyoruz, bunların değişmesi lazım, yeni döneme uygun idareci tipi, yeni anayasa çıkıncaya kadar, insanlar yöneticilerini seçinceye kadar, ne derseniz deyin. Bunun pratik yansımalarını da görüyorsunuz, işte o aşırı güç kullanma meseleleri var ya, bu yansıtıyor kendisini. Şimdi, bakın, bölgenin normalleşmesi lazım. Bunun için bölgedeki kimlik kontrol noktalarından tutun da bu tip uygulamaların azalması gerekiyor. Bölgedeki seyyar askerî birliklerin geri çekilmesi gerekiyor yani normal düzene yavaş yavaş geçilmesi gerekiyor."

Şanlıurfa Milletvekili Abdulkerim GÖK, bölgenin sürgün yeri olmaması gerektiğine ilişkin olarak;

" Biz bundan sonra orada neler yapmalıyız? Bölgeyi sürgün olma yerinden…" Eğer ki sen buna cevap verirsen Şırnak'a gönderirim, Hakkâri'ye gönderirim." Bunlar azaldı mı? Azaldı. Yüzde 100 mü? Hayır, değil. Bunları azaltma politikaları içerisinde olmak zorundayız." [569] şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Bitlis Milletvekili Hüsamettin ZENDERLİOĞLU, bölgede bir bürokratik direniş olduğunu belirtmiştir.[570]

Komisyon Başkanı Amasya Milletvekili Naci BOSTANCI ise bu görüşün hilafına olarak artık durumun öyle olmadığını ifade etmiştir.[571]

İçişleri Bakanlığı tarafından, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görev yapan mülki idare amirlerinin atanması ve yetiştirilmelerine ilişkin olarak;

" Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde ataması yapılan Mülki İdare Amirlerine bölgeye gitmeden önce özel eğitim verilmektedir.

Bölgedeki Mülki birimlerin mesleki dereceleri yükseltilerek ilgili bölgelere deneyimli mesleki kıdem ve dereceleri yüksek Mülki İdare Amirlerinin atanması sağlanmaktadır.

[568] Komisyonun 10.06.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[569] Komisyonun 22.05.2013Tarihli Toplantı Tutanağı
[570] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı
[571] Komisyonun 05.07.2013 Tarihli Toplantı Tutanağı

Bölgeye Mülki İdare Amirlerinden mesleki anlamında ön plana çıkan başarılı, deneyimli ve halkla ilişkileri iyi olanlar seçilerek atanmaktadır" şeklinde Komisyona bilgi vermiştir.

Nitekim Mülki İdare Amirleri Atama, Değerlendirme ve Yer Değiştirme Yönetmeliği ve eki il ve ilçelerin sınıflarını gösterir cetvele göre, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, mülki idare amirleri için ilk görev yeri bulunmamakta, kaymakamlar kaymakam adaylığı sonrasında en az bir ilçede asil kaymakamlık yaptıktan sonra bölgeye atanabilmektedirler. Vali yardımcıları ise kaymakam adaylığı ve en az iki ilçede asil kaymakamlık yaptıktan sonra bölgeye atanabilmektedirler. İlgili cetvelde son dönemde yapılan değişiklikler ile birçok kritik ilçenin sınıfları yükseltilmek suretiyle daha tecrübeli ve meslekte kıdemli mülki idare amirlerinin bölgede görev yapması sağlanmıştır.

İçişleri Bakanlığı tarafından, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görev yapan emniyet hizmetleri sınıfı mensuplarının atanması ve yetiştirilmelerine ilişkin olarak;

" Personelimizin tüm atamaları Emniyet Hizmetleri Sınıfı Mensupları Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği hükümleri, ilgili mevzuat ve genel atama genelgeleri çerçevesinde personelin mazeret durumları dikkate alınarak hizmet gerekleri il/birimlerin ihtiyaçları doğrultusunda yapılmaktadır. İlgili yönetmeliğin "Bölge Tespitine Ait Esaslar" başlıklı 4. maddesi ile ülkemizde iller; emniyet ve asayiş, ekonomik, sosyal, kültürel, ulaşım imkânı ve şartlan yönünden birbirine benzerlik ve yakınlıkları itibarıyla birinci ve ikinci bölge olmak üzere iki hizmet bölgesine ayrılmıştır. İkinci bölge kavramı genel olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizi kapsamaktadır.

İkinci bölge İl Emniyet Müdürlerimizle yapılan toplantılar neticesinde bu bölgenin tecrübeli personel ihtiyacının olduğu anlaşılmış olup 2. Bölge illerimizde ortaya çıkan personel ihtiyacı ve bu ihtiyacın daha nitelikli ve tecrübeli personel ile karşılanması amacıyla ilk olarak 2012 yılı genel atama döneminde Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele, Terörle Mücadele, İstihbarat ve Özel Harekat branşlı Polis-Başpolis Memuru rütbesindeki personelimizden daha önceden 2. Bölge zorunlu hizmetini yerine getirmiş olanlara 1. Bölge illere dönüş yıllarına göre ve ihtiyaçlar çerçevesinde 2, şark için yemden hazırlık tebligatı gönderilmiş olup 2012 yılı genel atamalarında 2. Bölge hizmet sırası gelen 685 Polis-Başpolis Memurunun 2. Bölge görevini yerine getirmek üzere 2. Bölge illere ataması yapılmıştır. 2013 yılı genel atama döneminde ise Genel Hizmet statüsünde ve diğer tüm branşlardaki Polis- Başpolis Memuru rütbesindeki personelimizden daha önceden 2. Bölge zorunlu hizmetini yerine getirmiş olanlara 1. Bölge illere dönüş yıllarına göre ve ihtiyaçlar çerçevesinde 2. Şark için yeniden hazırlık tebligatı gönderilmiş olup 2013 yılı genel atamalarında 2. Bölge hizmet sırası gelen 2.508 Polis-Başpolis Memurunun 2. Bölge görevini yerine getirmek üzere 2. Bölge illere ataması yapılmıştır" şeklinde bilgiler verilmiştir.

Buna paralel olarak özellikle Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığında görev yapan kolluk görevlilerinin işlediği iddia edilen suçlarla veya disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum ve davranışlarla ilgili idari merciler tarafından yapılması gereken iş ve işlemlerin daha bağımsız ve tarafsız yapılmasına hizmet etmek üzere TBMM'ye sevk edilmiş bulunan Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun Tasarısının yasalaşmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Komisyonun yerinde yaptığı incelemelerde Van'da tutuklu ve hükümlü yakınlarının kurduğu sivil toplum örgütleri tarafından özellikle cezaevi müdürlerinin çözüm süreci ruhuna uygun hareket etmediği ve kendileriyle görüşme bile yapmadıkları ifade edilmiştir.

Sonuç itibarıyla bölgede görevlendirilen özellikle üst düzey bürokratların maiyetlerindeki pek çok personeli idare ve yönlendirme potansiyeli de dikkate alınarak çözüm, diyalog ve demokratik dönüşüm kültürüne haiz olmasına dikkat edilmesi, bölgedeki hassas illere yeni mesleğe başlamış personelin atanmaması, tecrübeli personelin görevlendirilmesi ve bölgeye atanan personelin yerel hassasiyetleri dikkate alarak hizmet içi eğitimden geçirilmesinin yararlı olacağı,

Kamu personelinin ülke genelinde rotasyona tabi tutulmaya devam edilmesinin farklı bölgelerde yaşayan insanların birbirini daha iyi tanımasına, önyargıların giderilmesine ve toplumsal kaynaşmaya yarar sağlayacağı kanaatine varılmıştır.

18. ULUSLARARASI HUKUK KURALLARININ AKTARILMASI

Prof. Dr. Erol KURUBAŞ konuyla ilgili olarak şunları dile getirmiştir:[572]

"Kişisel ve Medeni Haklar Sözleşmesi'ni imzalamaktan 2003 yılına kadar kaçınmış bir devletiz, nadir ülkelerden bir tanesiyiz. Sadece ve sadece bir madde nedeniyle, 27'nci madde azınlıklara tanınan haklardan filan bahsettiği için imzalamadık ve bunun bizim uluslararası imajımız açısından nelere mal olduğunu tahmin edemezsiniz. Yani, boş değildir o Batı'daki Türkiye'nin insan hakları ihlal eden ülke olarak görülmesi ve önyargıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinden durmadan kararların çıkması. Bunu besleyen bir yapısal durum var. İmzalamıyorsunuz anlaşmaları. Katılmıyorsunuz uluslararası topluluğun değerlerine. Israrla kaçınıyorsunuz. UNESCO'nun Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne çekince koyuyorsunuz. Çocuk haklarıyla ilgili bir sıkıntımız mı var? Ama orada işte ana dilde eğitimle ilgili bir madde nedeniyle onu… Yani bütün devletler bunlara katılmış. Katılanlar, çekince değil ama açıklama metni göndermiştir. Açıklama metninde de, ben bunu şu şekilde anlıyorum ve uygulayacağım diye. En azından imajını kurtarmıştır. Biz bunu bile yapmadık. Yani ödümüz patlıyor bazı şeyleri yapmaktan ve bugüne kadar ben Türkiye'de mesela neden hâlâ ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşme'nin konuşulmadığını hayretle izliyorum. Çünkü, meselenin odak noktalarından bir tanesidir. Ülkemizde Lozan'la tanınmış azınlıklarınız var, hani sadece farklı gruplar anlamında söylemiyorum, Lozan'la tanınmış azınlıklarınız var. Mesela Almanya da bu anlaşmayı imzalarken bir metin verdi, ben ülkemde dört tane azınlık tanıyorum, o azınlıklar da toplasanız 250 bin. Ama Polonyalılar mesela tanımadı yerleşik bir halk olmasına rağmen. Vatandaş olan Türkleri tanımadı. Hani vatandaş olmayanlar zaten ayrı kategoride değerlendiriliyor ama imajını kurtardı. Farklı devletler de farklı biçimde bunu yaptı ama biz kesinlikle karşıyız. Yani böyle ilginç bir yaklaşımımız var. İşte ısrarla üzerinde durduğum o zihniyet değişimi, çok farklı alanlarda kendini gösteriyor ve siz bunu yasalarda, yönetmeliklerde teferruata indikçe çok rahat görebilirsiniz. Yani ayıklanması gereken ve çok kültürcülük felsefesine dayandırılması gereken bir mevzuat dünyamız var bizim ve buna en iyi siz parlamenterler biliyorsunuz onların bürokraside nelere yol açabildiğini."

[572] Komisyonun 22.05.2013 tarihli Toplantı Tutanağı

Şırnak Baro Başkanı Nuşirevan ELÇİ konuya ilişkin şunları söylemiştir:[573]

" Türkiye arzuladığı ileri derece demokrasiye ulaşmamışsa bunun sebebi de başta Kürt sorunu olmak üzere temel sorunu çözmemesidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi oluyor, çekince koymasının sebebi Kürt çocuklarının ana dilde eğitim görmeme endişesi. Yerel yönetim sözleşmesinde imza çekince koyuyorsa bunun sebebi Kürt sorunudur. Eğer Ottawa Sözleşmesi'ne, mayınların temizlenmesine ilişkin çekince koyuyorsa bunun sebebi Kürt sorunudur. Bu kompleksten kurtulursak toplum olarak, Kürtlerin bölünme fobisinden ayrılırsak zaten demokrasinin herkesin yararına olduğu yani Türkiye ileri demokrasiye geçtiği zaman herkesin yararına olduğu yani burada, ülkede yaşayan herkes ama herkesin yararına olduğunu, herkes bunu biliyor…

Türkiye'nin, Kürt meselesi nedeniyle imzalamadığı ve çekince koyduğu uluslararası anlaşmaların imzalanması ve çekincelerin kaldırılması gerekmektedir."

Prof. Dr. Yakın ERTÜRK, uluslararası sözleşmelerin onaylanmasının barış süreçleri ile ilgisine şu şekilde değinmiştir:[574]

" Şimdi, barışta öncelik nedir? Ne yapıyoruz barış yaparken? Şimdiye kadar söylediklerimden kestirebileceksiniz bunun yanıtını. Benim barış çalışmalarında taraf olduğum paradigma, anlayış, insan haklarının öncelikli olduğu barış hedefleridir. Bu da ne demektir? Uluslararası sözleşmeleri onaylamak ki Türkiye hemen hemen bütün sözleşmelere taraftır, temel sözleşmelerin galiba hepsine taraf. Taraf olmadığı bazı sözleşmeler var, mesela 1998 Roma Sözleşmesi, bu Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran. Ama bence oraya varıncaya kadar, taraf olduğu sözleşmeler oldukça önemli, yeter ki biz bunları uygulayabilelim."

19. GÖÇ VE YERİNDEN OLMA

Komisyonda dile getirilen önemli sosyolojik olgularda birisi de terör ve çatışma nedeniyle göç ve yerinden olmadır. Türkiye'de esasen köyden kente göç olgusu yaşanmakla beraber terör ve çatışma ortamı doğal akışında seyreden bu olgunun hızlanmasına, seyir ve şekil değiştirmesine neden olucu önemli etkiler yaratmıştır.

Terör ve çatışma ortamı **"Ülke İçinde Yerlerinden Olmuş Kişiler (ÜİYOK'ler ya da IDP)"** olarak tanımlanan bir kesimin oluşmasında etkili unsurlardan birisi olmuştur.

Ülke içinde yerinden olmuş kişiler; "zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için, uluslararası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da kişi gruplar" olarak tanımlanmaktadır.

Tanım özellikle;

[573] Komisyonun 05.07.2013 tarihli Toplantı Tutanağı
[574] Komisyonun 11.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

- Hareketin zorlanmış veya sair şekilde istem dışı olma özelliği,
- Hareketin ulusal sınırlar içinde kalmış olması unsurlarına vurgu yapmaktadır.

Tanım, ekonomik nedenlerle göç eden kişileri kapsamamaktadır.[575]

Bu kesimin sayısı konusuna bilgi vermesi açısından çeşitli verilere değinmekte fayda vardır. İçişleri Bakanlığı verilerine göre Köye Dönüş ve Rehabilitasyon-KDRP kapsamındaki 14 ilde yapılan çalışmalara ilişkin veriler incelendiğinde; 14 ilde[576] 62.448 hanede 386.360 kişinin köylerinden göç etmek zorunda kaldığı, bunlardan 28.384 (%45,4) hanede 187.861'inin (% 48,6) KDRP sayesinde köylerine geri döndüğü ve bu amaçla 1999-2011 arasında 128.360.000,00-TL ödenek aktarıldığı görülmektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın finansmanıyla Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından 2004 yılından bu yana yürütülen "Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması" (TGYONA) isimli projenin sonuçları 6 Aralık 2006 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır. Bu çerçevede, ülkemizdeki IDP'lerin sayısının, 953.680 ile 1.201.200 arasında olduğu belirtilmektedir.[577]

TBMM 20'nci Dönem 10/25 sayılı "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Raporu"[578] incelendiğinde;

OHAL Bölge Valiliği kapsamında yer alan Diyarbakır, Hakkâri, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van ile "Mücavir İl" konumunda olan Batman, Bingöl, Bitlis, Mardin ve Muş yanında Ağrı, Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas, Şanlıurfa, Adıyaman, Iğdır ve Elazığ'dan oluşan toplam 20 ilde 905 köy ve 2.523 mezra olmak üzere toplam 3.428 yerleşim biriminin boşaltıldığı belirtilmektedir. Raporda ayrıca sadece OHAL kapsamındaki Diyarbakır, Hakkâri, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van' da göç eden nüfusun 378.335 olduğu ifade edilmektedir.

Raporda konunun insan hakları boyutuyla ilgili olarak şu değerlendirme yapılmıştır;

" Güneydoğu Anadolu'da, devletin terör örgütü ile mücadele sürecinde bedeli ağırlıklı olarak yöre insanı veriyor. Terör örgütünün acımasız şiddet uygulamaları ile güvenlik güçlerinin bir bölümünün zaman zaman şiddet boyutlarına ulaşan gereksiz ve kuralsız baskısı altında bunalan yurttaşlarımız giderek yabancılaşmakta; insanca yaşama umudunu yitirmektedir.

Güvenlik güçlerinin geniş bir coğrafyayı bölücü terör örgütü ile açık ve sıcak mücadele alanı olarak belirleme zorunluluğu altında kalması; bu geniş coğrafyada, kırsal kesimin bütününde, mera ve otlakların yurttaşların kullanımına kapatılması; yöredeki köy ve

[575] E. Mooney, **"The Concept of Internal Displacement and the Case for Internally Displaced Persons as a Category of Concern [Ülke İçinde Yerinden Olma Kavramı ve Ülke İçinde Yerlerinden Olmuş Kişilerin Sorun Kategorisi Olarak Durumu]"**, *Refugee Survey Quarterly*, Cilt 24, Sayı 3, 2005.
[576] Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli, Van, Adıyaman ve Ağrı
[577] http://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-yerlerinden-olmus-kisiler-_idp_ler_-ve-koye-donus-ve-rehabilitasyon-programi.tr.mfa,
[578] http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf

mezraların boşaltılması, 400.000'e yakın yurttaşımızın doğrudan, yüzbinlerce diğer yurttaşlarımızın da dolaylı mağduriyetine neden olmuştur.

Yöredeki 11 ilin kırsalındaki 3.500'e yakın köy ve mezralarda konutları ve ahırları yıkılıp yakılan, mera ve otlakları hayvanlarına kapatılan, işledikleri ve yaşadıkları topraklarından kopartılarak göçe zorlanan bu yurttaşlarımız, ne yazıkki yıllardır ihmal edilmişler; mağdur edilmişlerdir…

Yörede, barıştaki kanamanın devam etmekte oluşu, Olağanüstü Hal Uygulamasına son verilememesi, hukukun üstünlüğünün yeterince yaşama geçirilememesi, hukukun üstünlüğünün yeterince yaşama geçirilememesi, idari ve güvenlik hizmetlerinin sürdürülmesinde keyfiliğin, kuralsızlığın hatta hukuksuzluğun önünün çoğu kez alınamaması, köy ve mezralarını boşaltma zorunda kalarak kente göç eden, ancak göç ettikleri kentlerde barınma, işsizlik, sağlıklı yaşam ve geçim sorunları ile boğuşmak zorunda kalan yurttaşlarımızın daha da derinleşmesine, giderek çözümsüzlüğe taşınmasına neden olmaktadır.

Köy ve mezralarından göçe zorlanan, bir anlamda yaşamdan kopartılan bu yurttaşlarımızın mağduriyetlerinin giderilmemesi ile, temel hak ve özgürlüklerinin doğrudan ihlal edilmesi sonucu doğmaktadır.

Çok kısa süre içinde köyünü terkedip daha güvenlikli bir kente gelen insanlar sağlıklı konut ve geçimini sağlayacak iş bulamamakta, sağlığını koruyamamakta ve çocuklarının eğitimini sürdürememektedir. Dolayısıyla göçe maruz kalan bu insanlar eğitim ve öğretim hakkından, çalışma hakkından, konut hakkından mahrum bırakılmaktadır."

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) ise Van'da ilk Eylem Planını açıklamış ve yer değiştirmeye neden olan ilk sebebin % 66 ile köylerin boşaltılması olduğu ve % 38'inin terör ve şiddet olayları nedeniyle yer değiştirdiğini ifade etmiştir. Katılımcıların % 57,3'ü köylerine geri dönmek isterken % 52,7'si asla köylerine geri dönemediklerini belirtmiştir. Araştırmaya göre; bu insanların sadece % 7'sinin düzenli bir işi vardır ve % 91,2'si ise yeşil kartlıdır. Katılımcıların % 79,5'u kanalizasyon sistemi bulunmayan yerlerde yaşamlarını sürdürmektedirler.[579]

Komisyonda dinlenen Akdeniz GÖÇ-DER yetkililerinin sunduğu rapora göre;

- Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği; 1995'te Türkiye'de zorunlu göçe maruz bırakılanların sayısının 2 milyon olduğunu belirtmiştir.
- Birleşmiş Milletler Helsinki Komisyonu; 1996'da zorunlu göçe tabi olan köylülerin sayısının 3 milyon olduğunu söylemiştir.
- Göç Platformu ve bazı göç kuruluşlarının tespitlerine göre, zorla yerinden edilmiş insan sayısı 3 milyondan fazladır.

Raporda bu kişilerin yeterli beslenme hakkı, yeterli konut hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı, çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve kültürel yaşama katılma hakkı gibi haklardan

[579] http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/ETKINLIK%20DOSYALARI/TESEV%20Van%20Eylem%20Plani%20sunum.pdf

mahrum kaldığı, kadın ve çocukların ise mağduriyetlerinin daha fazla olduğu belirtilmiş çözüm önerileri olarak şunlar sıralanmıştır:

"Geri Dönmek İsteyenlere Yönelik Çözüm Önerilerimiz;

- *Toplumsal bir barışın gelişmesi açısından boşaltılmış yerleşim yerlerine geri dönüşler, hayati bir önem taşımaktadır. İnsansızlaşan coğrafyada üretime yeniden katılmak, yalnızca toplumda barışı tesis etmez aynı zamanda ülkenin kalkınmasına ve zenginleşmesine de katkıda bulunur. Bunun için kapsamı net bir şekilde belirlenecek olan "özel bir yasa" ile geriye dönüşler teşvik edilmeli ve geri dönüşler önündeki bütün engeller kaldırılmalıdır.*
- *Kısmen veya tamamen boşaltılmış yerleşim yerlerine geri dönmek isteyenlerin; başta barınma hakkı olan konut ihtiyacı giderilmeli, yerleşim yerlerinin altyapı sorunu (yol, su, elektrik v.b) karşılanmalı, eğitim ve sağlık hizmetleri için gerekli yatırımları yapılmalı, yerleşim yerinin inanç ve kültürleri doğrultusunda ibadethane (cami, cem evi, kilise v.s gibi), köy evleri, çamaşırhane, kütüphane gibi sosyal kurumların oluşturulması öncelikle ele alınmalı.*
- *Boşaltılmış yerlerde terk edilmiş veya bozulmuş bağ, bahçe, tarla gibi üretim alanlarının üretime yeniden kavuşması için, Tarım Kredi Kooperatifi, Tarım Kredi Destekleme Fonu gibi tarımsal kaynaklarla desteklenmelidir.*
- *Yerleşim yerinin durumuna göre birer geçim kaynağı olan hayvancılık (büyükbaş-küçükbaş) ve arıcılığı destekleyen projelere faizsiz krediler verilmelidir.*
- *Kürt coğrafyasında boşaltılmış veya boşaltılmamış yerleşim yerlerindeki kadastrosu yapılmayan arazilerin önemli bir bölümü tapusuzdur. Halk, toprağı zilyetlikle kullanmaktadır. Zilyetlik ile tasarruf edilen arazilerin tapu kayıtları olmadığından birçok mülkiyet sorununa yol açmaktadır. Örneğin güçlü olanlar birçok taşınmazı gerçek sahibinden rahatlıkla alabilmekte veya köyler boşaltıldıktan sonra tapusuz olan bu arazileri işgal eden korucu veya diğer kişiler arazileri eski sahiplerine iade etmemektedirler. Bu da mülklerin gerçek sahiplerini mağdur etmektedir. Bu sorun tapu kadastro sistemi içine alınmalı, kadastro yapılırken mülklerin gerçek sahipleri yani zilyetleri olanlar adına tescili konusunda ciddi duyarlılık gösterilmelidir. Yine özellikle kadastro görmemiş yerlerde mülklerin önemli bir kısmı 30'lu, 50'li yıllarda çekilmiş hava fotoğraflarına dayalı olarak orman olarak tespit edilmiş ve bu yerler resmi olarak devlete ait olmuştur. Ancak gerçekte ise bu yerler yüzyıllardır zilyet sahiplerinin tasarrufunda olan yerlerdir. Sırf hava fotoğrafında yeşil gözüktüğü için orman sayılan bu yerlerin gerçek sahiplerinden alınması söz konusudur. Dolayısıyla resmi olarak mera ve orman alanı gibi görünen araziler, zilliyet sahibi vatandaşa tapu edilmelidir.*

Geri Dönmek İstemeyenlere Yönelik Çözüm Önerilerimiz

- *Kentlerde yaşayan zorunlu göç mağdurlarının işsizlik ve yoksulluk sorununu çözmek amacıyla merkezi hükümet tarafından özel istihdam proje ve politikaları geliştirilmeli ve yürürlüğe konulmalıdır. Bizce 5 yıllık Kalkınma Planları'nda zorunlu göçten kaynaklı, kentlerdeki işsizlere yönelik özel programlar oluşturulmalı, bunların işsizlik sorunları çözülünceye kadar sosyal güvenlik sistemi içerisine alınmalı, SSK primleri işsizlik fonundan karşılanmalıdır.*
- *Zorunlu göç mağdurlarının yoğun olarak bulunduğu mahalle veya semtlerde psiko-sosyal danışma merkezleri oluşturulmalı, bu merkezlerde Kürtçe bilen psikolog, sosyolog, sosyal hizmet uzmanı, kadın doğum uzmanı, çocuk gelişim uzmanı, ebe ve*

hemşireler görevlendirilmelidir. Bu merkezlerde genelde tüm mağdurlara, özelde ise kadın ve çocuklara yönelik psiko-sosyal sorunların, yaşanmış travmaların etkilerini azaltmak ve kente uyum sorunlarını çözmek amaç edinilmelidir.

- *Zorunlu göç mağduru çocuklar anadil farklılığı, işsizlik ve yoksulluk gibi nedenlerle eğitim ve öğretim programlarını geriden takip etmektedirler. Dolayısıyla eğitimde fırsat eşitsizliği ortaya çıkmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak için; il milli eğitim müdürlükleri ve yerel yönetimler, ortak veya ayrı ayrı eğitim destek merkezleri açmalı, bu merkezler ortaöğretimden üniversiteye girişe kadar, çocuklara eğitim desteği sağlamalıdır.*
- *Zorunlu göç mağdurlarının yoğunca yaşadığı kent merkezlerinde bulunan kadın doğum hastaneleri, çocuk hastaneleri ve devlet hastanelerinin acil servislerinde Kürtçe bilen elemanların görev yapmaları veya Kürtçe bilen tercüman görevlendirilmelidir.*
- *Zorunlu göç mağdurlarının bulunduğu mahallerdeki sağlık ocaklarında Kürtçe bilen sağlık personeli, camilerde ise Kürtçe bilen imamlar görevlendirilmelidir.*
- *Başta zorunlu göç sonucu yerleşilen mahalleler olmak üzere, kentlerin en önemli sorunlarından biri de kimliksizleşme ve toplumsal yozlaşmadır. Uyuşturucu madde ticareti ve kullanımı kentlerde her geçen gün artmakta, uyuşturucu madde kullanım yaşı 10-12 yaşa kadar inmektedir. Uyuşturucu bağımlısı bireye ya da bireylere sahip her aile ekonomik, sosyal ve ruhsal çöküntüye uğramaktadır. Uyuşturucu madde bağımlılığı, deyim yerindeyse toplumsal bir afet olarak kentlerde yaşayanların en önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir. Ayrıca, işsizlik ve yoksulluğun sonuçlarından biri olan fuhuş ve hırsızlık gibi adli suçlar da hızla artış göstermektedir. Gerek uyuşturucu madde ticareti ve kullanımı, gerekse hırsızlık ve fuhuş gibi toplumsal sorunların çözümünde devlet, yerel yönetimler, bölgesel kalkınma ajansları, sivil toplum örgütleri, mahalle muhtarlıkları, mahallelerde bulunan okul yöneticileri ve cami imamları, kentte bulunan meslek odası ve sendikaların aktif ve ortak işbirliğine ihtiyaç vardır. Bu nedenle toplumsal yozlaşmaya yol açan sorunların çözümünde; kamu-sivil ve halk diyalogu ve işbirliği ile adli suçlarla mücadele edilmelidir. Bu kapsamda ihtiyaç duyulan rehabilitasyon merkezleri, madde bağımlılığı tedavi merkezleri gibi kurumlar çözüm projeleri olarak geliştirilmelidir."*

20. "GERÇEKLERİN ORTAYA ÇIKARILMASI"/ "TOPLUMSAL UZLAŞMA-ADALET KOMİSYONU" TARTIŞMALARI

Komisyonda dile getirilen bir diğer önemli husus ise "Hakikatler Komisyonu", "Hakikatleri Araştırma Komisyonu", "Gerçeklerin Ortaya Çıkarılması Komisyonu" ya da Toplumsal Uzlaşma ve Adalet Komisyonu" olarak dile getirilen komisyonların kurulması olmuştur.

Daha önce sorun ve çözüme hukuk ve uluslararası hukuk bağlamında değerlendirme yapılan bölümde de belirtildiği gibi bu tür komisyonlar **"Ceza Adaleti Hukuk Sistemi"** yerine **"Onarıcı Adalet Sistemi"** getirilmesine yönelik yaklaşımların sonucu olarak ortaya çıkmış ve pek çok ülkede uygulama imkanı bulmuştur.

Bu komisyonlar, dünyanın farklı yerlerinde özellikle 1980'lerden itibaren yaygınlaşan bir uygulama alanı bulmuş, Afrika, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'da birçok ülkede iç savaş ya da diktatörlük dönemlerinin ardından, geçmiş suçlar ve insan hakları ihlallerinin tartışılmasına imkân sağlamaları nedeniyle, **"Geçiş Dönemi Adaleti"** açısından önemli bir rol oynamaktadırlar.[580]

Söz konusu komisyonlar, ilke olarak ülkenin kendi imkânları çerçevesinde şekillendirilmekte; kurulmaları bazen çatışma ortamını sona erdiren anlaşmayla, bazen yasayla, bazen bakanlar kurulu kararıyla ya da başkanlık hatta bakanlık direktifiyle bazen de Birleşmiş Milletlerin dahliyle kurulabilmektedir.

Uluslararası alanda önem atfedilen bu tür komisyonlar, birçok sivil toplum ya da düşünce kuruluşu kadar Birleşmiş Milletlerin de çalışma konuları arasında olup söz konusu kuruluşlar arasında ABD'de bulunan **"International Center for Transitional Justice" (Geçiş Dönemi Adaleti için Uluslararası Merkez)** ve **United States Institute of Peace (ABD Barış Enstitüsü)** özellikle anılması gereken kurumlar olarak göze çarpmaktadır.

Konuya ilişkin olarak, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yayımlanan **"Rule of Law Tools for Post-Conflict States-Truth Commissions" (Çatışma Sonrası Devletler için Hukukun Üstünlüğünü Sağlayacak Araçlar-Hakikat Komisyonları)** başlıklı 2006 tarihli çalışmada;

- Komisyonların yargının yerini almalarının beklenmediği ve
- Büyük çaplı suçlar ile ihlallerin yargılanmasına ilişkin güçlüklerin olduğu hallerde gündeme geldikleri vurgulanarak,

Bu tür bir oluşumun hangi hallerde söz konusu olabileceği üzerinde durulurken de;

- Bir siyasi iradenin varlığı, çatışmanın sona ermiş olması ve
- Yürütülecek sürecin mağdur ve şahitlerinin menfaatlerine olması gerektiği hususlarına vurgu yapılmaktadır.

Çalışmada, hakikat komisyonu teşkilinde temel alınması gereken prensipler ise;

- Yaygın bir katılımla ülke genelinde bu tür bir kararın benimsenmesi,
- Kapsamlı bir geçiş dönemi adaletinin sağlanmasına ihtiyaç olması,
- Ülkenin kendi koşulları ve imkânları doğrultusunda bir model benimsenmesi,
- Samimi bir siyasi irade gösterilmesi,
- Komisyona faaliyetlerini bağımsız yürütme imkânı sunulması ve
- Uluslararası destek sağlanması olarak belirtilmektedir

1974-1994 arasında faaliyet gösteren 15 komisyona ilişkin karşılaştırmalı çalışmasıyla bilinen P.HAYNER ise, geçmişe yoğunlaşma, özel bir olaya değil belli bir zaman aralığında gerçekleşmiş insan hakları ihlallerinin ve uluslararası insancıl hukuka aykırılıkların üzerinde

[580] Hakikat komisyonlarının yanı sıra, bunlara benzer nitelik taşıyan ancak görevleri "spesifik bir konuyu ya da belli bir coğrafi bölgede yaşananları araştırmak"la sınırlı olan eden diğer bir oluşum da "araştırma komisyonu"dur. Aralarında Brezilya, Burundi, Cezayir, Etiyopya, Honduras, Nepal, Peru, Sri Lanka, Şili, Ruanda ve Zimbabwe'nin olduğu örneklerde bu tür komisyonlar hayata geçirilmiştir.

durma, önceden belirlenmiş geçici bir süre için kurulma, nihai raporun sunulmasıyla işlevini tamamlama ve etkin çalışabilmesi için güvenlik ve koruma sağlayan özel yetkilere sahip olma gibi unsurların, hakikat komisyonları için temel unsurlar olduğunu ifade etmektedir.[581]

Görüldüğü gibi Hakikatler Komisyonlarında **"İnsancıl Hukuk"** ve **"Uluslararası İnsancıl Hukuk"** da dikkate alınan bir yaklaşım tarzı esas olmaktadır.

Diğer bir çalışmada ise; komisyonun başarılı olabilmesi için resmî destek ya da iş birliği ile çatışma ardından elde edilen barış ve güvenlik ortamının devamına ihtiyaç olduğu, bunların dışında, taraflardan birinin diğer bütün taraflardan çok daha kapsamlı ihlaller gerçekleştirmiş olması halinde komisyon çalışmalarının beklenen sonuca ulaşılamamasına yol açabileceği, eğer farklı unsurlar, büyük çaplı ihlaller gerçekleştirmişlerse, çalışmaların geçmişi aydınlatmaya yoğunlaşmak yerine; pazarlık, arabuluculuk ve uzlaştırma gibi faaliyetlere kayacağı ifade edilmektedir.[582]

Komisyonlar faaliyetlerini büyük ölçüde **mağdurların** ve **şahitlerin ifadelerini** değerlendirecek şekilde yürütmektedirler. Bu ifadeler, birebir olarak alındığı gibi, komisyon önünde, hatta bazı durumlarda basın yayın organlarının da dâhil edilmesiyle kamuoyuna açık bir şekilde alındığına ilişkin örnekler de mevcuttur. İfadelerin alınmasının, çatışmanın uzunluğu ve boyutlarına bağlı olarak aylar, hatta yıllar sürmesi mümkündür. Yaklaşık 7 ila 20 bin civarında ifade alınan komisyon örnekleri mevcuttur.

Çalışmaların bir diğer aşaması, **veri tabanı oluşturulması**dır. Bu aşama, teknik imkân ve personel ihtiyaçları nedeniyle ciddi bir **zaman ve finansman** gerektirebilmektedir.

Sadece ifadeler değil, konuya ilişkin **araştırma ve inceleme faaliyetleri** de komisyonun görevini yerine getirmesi için elzemdir. Süreç boyunca yaşanan tüm ihlalleri tek tek incelemek mümkün olmadığından genelde bazı olaylar üzerinde çalışılmakta, bunlar olayın türü, hangi bölgede işlendiği vb. kriterlere göre belirlenebilmektedir.

Komisyonların çalışmalarını **şeffaf** bir şekilde yürütmesi asıl olsa da araştırmalar, toplantılar ve topladığı veriler, **nihai rapor yayımlanana kadar gizli** tutulmaktadır. Bu noktada çalışanlara bilgileri gizli tutacaklarına dair bir belge imzalatılması ve rapor yayımlanmadan nelerin açıklanabileceğine karar verecek bir komisyon içi mekanizmanın tesisi uygulamada görülen tedbirler arasındadır.

Komisyon çalışmalarında karşılaşılabilecek güçlüklerden bir diğeri de **zamana ilişkin sınırlılıklar**dır. Bir komisyonun soruşturduğu konuya ilişkin tüm olayları inceleyecek zaman ya da kaynaklara sahip olması ender rastlanabilecek bir durumdur. Olayların bazılarını seçerek çalışmak ve genellemeler yaparak sonuca gitmek, kendi olayları incelemeye dâhil edilmeyen mağdurların hayal kırıklığı yaşamalarına yol açabilmektedir. Dolayısıyla **komisyonun, devletin hakikatlerin tümünü ortaya çıkarma mesuliyetini üstlenmesi değil, daha sonraki aşamalar için tavsiyelerde bulunması** daha gerçekçi bir yaklaşım olmaktadır.

Diğer taraftan, komisyonun konuları incelerken ne kadar derine ineceği, ifadelerde suçlanan isimlerinin kayıtlara geçirilmesinde suçlanan kişilere cevap hakkı doğmasından

[581] Aktaran: Mithat Sancar, "Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne", İletişim, İstanbul, 2010, s.110.
[582] A.g.e., s.111.

kaynaklanan sıkıntılar, ifade verenlerin ya da tanıklık edenlerin gizliliği ve güvenliğinin sağlanması, söz konusu kişilere psikolojik desteğin nasıl sağlanacağı ve çalışmalar sırasında çeşitli çevrelerden gelen tepkilerin nasıl göğüsleneceği gibi sorunlarla da karşılaşılabilecektir.

Bunların dışında, **komisyon çalışmalarının finansmanı** konusu da önemli bir mesele olarak addedilmelidir. Genel olarak bir komisyonun en az beş milyon ABD Doları tutarında bir bütçeye ihtiyacı olduğu, bu rakamın kolaylıkla on iki milyon doları aşabildiğine ilişkin veriler, finansman meselesinin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Bütçenin devlet tarafından sağlanması ideal durum kabul edilirken, bazı durumlarda dış desteğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Şili ve Güney Afrika'da olduğu gibi demokratikleşme süreci, El Salvador'da olduğu gibi iç savaşın görüşmeler yoluyla bitirilmesi, Uganda ve Çad'da olduğu gibi isyancı grupların güvenlik güçleriyle girdikleri mücadeleyi kazanmaları gibi nedenler hakikat komisyonu oluşumuna zemin oluşturabilmektedir.

Diğer taraftan, Kanada örneğinde görüldüğü üzere, doğrudan şiddetle ilişkilendirilemeyen mağduriyetlerin bir hakikat komisyonu tarafından incelenmesi benzeri uygulamalardan da söz etmek mümkündür.

1974'te Uganda'da ve 1982'de Bolivya'da kurulan, fakat ilki onu kuran İdi Amin yönetiminin tavrı nedeniyle, diğeri de yeterince resmî destek ve mali kaynak bulamadığından başarısız olan komisyonlar sayılmazsa, Arjantin, hakikat komisyonlarının ilk ciddi örneğini hayata geçirmiştir. "**Arjantin Hakikat Komisyonu"**, insan haklarına ilişkin konularda geçmişte işlenen suç ve ihlallerin irdelendiği bir platform oluşturulması uygulamasının öncüsü niteliğindedir.

Konuya gösterilen ilginin artışında, **Birleşmiş Milletler tarafından 1993'te El Salvador'da kurulan komisyon**un önemli rolü olmuştur. Benzer biçimde, Guatemala'da, hükümet ile Guatemala Ulusal Devrimci Birliği (URNG) adlı örgüt arasındaki barış görüşmeleri Birleşmiş Milletlerin arabuluculuğu ve gözetiminde yürütülmüştür.

Terörle mücadele açısından Kolombiya ile birlikte sıklıkla gündeme gelen İngiltere ve İspanya'da hakikat komisyonu kurulması söz konusu olmamış; ancak **İngiltere'de** Kuzey İrlanda mağdurlarına ilişkin bir **meclis araştırması**, **İspanya'da ise "Tarihsel Hafızayı Yeniden Kazanma" adlı sivil toplum oluşumu** vasıtasıyla sorun yaşanan dönemler araştırılmıştır.[583]

Terör örgütünü (Tamil Kaplanları) güvenlik güçleri marifetiyle sona erdirmesiyle farklı bir örnek teşkil eden **Sri Lanka ise,** hakikat değil, daha sınırlı çerçeveli bir **araştırma komisyonu**nu hayata geçirmiştir.

Güney Afrika örneği incelendiğinde, toplumsal ayrışmanın çok derin olduğu ancak diğer bazı ülkelerde olduğu gibi yargı sürecinin ön planda tutulmasının ülkenin kendine özgü yapısı nedeniyle çok mümkün olmadığı, eski rejimin idare, güvenlik ve yargı organlarında devamlılığının da etkin bir yargılama süreci beklentisi önünde engel teşkil ettiği, geçmişle

[583] Anılan oluşum, İspanya'da geçmişle hesaplaşma konusundaki yegane girişim değildir. 31 Ekim 2007 tarihinde parlamento tarafından kabul edilen "Tarihsel Hafıza Yasası", Franco döneminde yaşanan şiddeti tanıma, Franco rejimini kınama, dönemin kurbanlarına resmi yardım sunma gibi bazı telafi mekanizmalarının hayata geçirilmesine imkân sağlamıştır.

hesaplaşmanın ülke gerçeğinde en iyi formülünün bir hakikat komisyonu olacağı fikrinin bu temelde şekillendiği anlaşılmaktadır.

1989'da iktidara gelen F.W. de KLERK'in önce ANC (Afrika Ulusal Kongresi) lideri MANDELA'nın serbest bırakılmasını sağlaması, ardından taraflar arası görüşmeleri başlatması, 1994'te MANDELA'nın seçimleri kazanmasına ve geçiş anayasasının kabulünü sağlamış, 1995'te kabul edilen **"Ulusal Birlik ve Uzlaşmanın Teşviki Yasası"** ile bir hakikat komisyonu kurulması öngörülmüştür.

Komisyon, apartheid döneminde meydana gelen büyük çaplı insan hakları ihlallerinin yapısını, nedenlerini ve boyutlarını ortaya çıkarmak, yasal koşulları karşılayanların affını sağlamak, mağdurların rehabilitasyonu ve durumlarının düzeltilmesi için gerekli tedbirleri öngörmek ve bulguları ile gelecekte benzer olayların yaşanmamasına yönelik tavsiyelerinin yer aldığı bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiş, çalışma alanı 1960-1994 dönemi ile sınırlandırılmıştır.

Bu tür bir komisyonun oluşturulması toplumsal muhalefete de yol açmış, ANC önceki rejimin meşru olmadığının kabulünü isterken, önceki hükümetin üyelerinin bunu kabul etmemesi üzerine çalışmalar daha ziyade insan hakları ihlallerinin araştırılmasıyla sınırlı kalmış, şiddet nedeniyle doğrudan fiziki zarar görmeseler de ayrımcılığa maruz kalanların oluşturduğu çok sayıda insan dışarıda tutulmuş, bazı küçük siyasi partiler de komisyon çalışmalarının yargının yerini tutamayacağı eleştirisini getirmişlerdir.

Eleştiriler, çalışmaların tamamlanmasının ardından da devam etmiş, çeşitli çevreler tarafından mağdurların acılarıyla tekrar yüzleşmek zorunda kaldıkları; ancak apartheid rejiminin ödediği bedelin, gerekenin çok altında olduğu ve esas üst düzey sorumlulara dokunulmadığı ifade edilerek komisyonunun beklentileri karşılayamadığı fikri üzerinde durulmuştur.

Yaklaşık üç yıl süren çalışmalarda 21.296 kişinin ifadeleri toplanmış, bunların 2.000'i kamuya açık oturumlarda dinlenmiş, hatta radyo ve televizyonlar yoluyla yayınlanmıştır. "**Affedilebilirlik için hesap verebilirlik"** kriterini benimseyen komisyon**,** kamuya açık bir şekilde 18 ay boyunca mağdurların hikâyelerini dinlemiş, failler mağdurların karşısına çıkmış ve bir **telafi mekanizması** (mağdurlara maaş bağlamak gibi maddi, isimlerini sokaklara ve parklara vermek gibi simgesel) harekete geçirilmiştir. Mağdurlara faillerle yüzleşme ve onları teşhis etme imkânı da tanınmıştır.

Failler inandırıcı biçimde hakikati ortaya koydukları, suçlarının siyasi motifli olduğu ve af talebinde bulundukları takdirde komisyon af yetkisini kullanabilmiştir. Hiçbir failden özür ya da pişmanlık açıklaması beklenmemiştir. Ancak af, katliamlara karışmışlar için geçerli olmamıştır. Neticede **7.112 af başvurusundan 849'u kabul edilmiştir.**

Günümüze kadar, bazı ülkelerde birden fazla bazı ülkelerde de farklı işlev ve görünümlerde olmak üzere **35 hakikat komisyonu** hayata geçirilmiştir. Hakikat komisyonlarının hemen hepsi uzun yıllar süren şiddet ve çatışma ortamının bir neticesi olarak ortaya çıkmış, geçmiş olayların araştırılması ve gerçeklerin ortaya çıkarılması maksadıyla çalışmalarına başlamış, toplumsal barış ve uzlaşmanın sağlanmasına katkı sunulması nihai hedef olarak belirlenirken, suçluların yargılanmasına destek olmaları beklenmiş ve bazı durumlarda aralarında mağdurlara **tazminat ödenmesi**nin de dâhil olduğu iyileştirici mekanizmalar tesis etmek konusunda yetkilendirilmişlerdir.

Güney Afrika örneği sayılmazsa, bu tür komisyonlar ilke olarak **af yetkisi**ne sahip değillerdir. Komisyon çalışmaları neticesinde yayımlanan raporun **yargı sürecine katkı** sağladığı, yapısal birtakım değişikliklere vesile olduğu, bazı durumlarda **resmi özür dilenmesinin** de komisyon oluşturulmasına paralel olarak gerçekleştirilmesi söz konusu olmuştur.

Hakikat komisyonu denildiğinde gerek görece daha yakın tarihlerde olması, gerekse sorunun boyutları ve çalışmaların niteliği açısından ilk akla gelen örneklerden biri "**Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu"** olmuştur. 1948 - 1991 yılları arasında apartheid diye bilinen, ülkedeki beyazların hâkim olduğu ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan yerli halka karşı ırkçı bir politikanın benimsendiği bir rejimle yönetilen Güney Afrika, bu niteliğiyle "insanlığa karşı suç" işleyen bir devlet statüsünde kabul edilmiş,[584] sistematik ve bütüncül bir şekilde ayrımcı ve insan haklarına aykırı uygulamalar nedeniyle de hakikat komisyonu oluşturulan diğer ülkeler arasında öne çıkmıştır.

Komisyonumuzda dinlenen Saruhan OLUÇ gerçeklerin açığa çıkarılması amaçlı komisyon ve bunun görebileceği işlev ile ilgili olarak şunları kaydetmiştir:[585]

" Bir diğer önemli tartışma konusu, biraz evvel sözünü ettim, Türkiye'nin gerçekleriyle yüzleşmesi meselesiydi. Buna yakın tarih açısından da baksak, daha uzak bir tarihe, cumhuriyetin kuruluşu öncesine de gitsek, aslında Türkiye toplumu kendi tarihiyle çok fazla yüzleşen bir özellik taşımıyor ama bugün gelinmiş olan noktada hem bilginin çok daha toplumsallaşmış olması, tarihsel gerçeklerin çok daha fazla toplumsallaşmış olması nedeniyle bütün bunlar çok daha kolay tartışılabilir özellikler taşımaya başladı.

Dolayısıyla, hem yakın tarihimizdeki gerçeklerle yüzleşmek büyük önem taşıyor çünkü şu son otuz yıla bakacak olursak aslında hepimizin yüreğini burkan çok ciddi acılar yaşandı, çok ciddi kayıplar ortaya çıktı ve buradaki bir geçmişle, yakın tarihteki geçmişle de yüzleşmek çok önemli. Burada yapılmış olan bütün hatalarla yüzleşmek çok önemli ve bunu da tek taraflı gibi görmemek lazım. Bütün tarafların yaptıkları hatalarla yüzleşmek önem taşıyor ama bu konuda cesur davranmak gerekiyor.

Belki daha bu kadar yakın bir tarih olduğu için hâlen bunun acıları da yaşandığı için çok rahat konuşulamıyor olabilir bazı şeyler ama bunun adımlarının atılması gerekiyor en azından. Hemen bir sonuç alınmasa bile bu konunun Türkiye açısından tartışılabilir, konuşulabilir bir konu hâline gelmesi gerekiyor. Dolayısıyla, hakikatle yüzleşme meselesi önemli. Biz bunun sadece resmî birtakım komisyonlar tarafından sonuçlanmasını da doğrusu, doğru bulmuyoruz.

Bu tartışmada bunları da konuştuk, yaptığımız konferansta değerlendirdik. Elbette ki, Mecliste kurulacak bu tür komisyonların çok büyük önemi ve katkısı olacaktır. Bazı şeylerin çok daha rahat konuşulmasına imkân sağlayacaktır ama Mecliste olduğu kadar, yani resmî birtakım alanlarda olduğu kadar sivil alanlarda da bu tartışmanın yapılması ve toplumun içinde bu yüzleşmenin gerçekleşmesi, farklı kesimlerin birbirlerini dinleyerek anlamaları büyük önem taşıyor."

---

[584] 1966'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu apartheid rejimini insanlığa karşı suç olarak tanımlamış, benzer şekilde 1986'da ABD "Kapsamlı Apartheid Karşıtı Yasa"yı çıkarmıştır.

[585] Komisyonun 11.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

Akdeniz GÖÇ-DER, Komisyonumuza sunduğu raporda söz konusu komisyonlarla ilgili olarak şunları belirtmiştir:

"Komisyon, parlamentoda ve parlamento dışında toplumda tarafsızlığı ve saygın kişiliği ile ön plana çıkan yeterli sayıda kişilerden oluşmalıdır. Hakikatleri araştırma ve uzlaştırma komisyonu, öncelikle aşağıda belirttiğimiz başlıklar altındaki sorunları tespit etmeli ve taraflara çözüm önerileri ile birlikte sunmalıdır.

30 yıllık çatışmalı süreç içerisinde faili meçhul cinayetlerle kaybedilmiş kişilerin akıbeti araştırılmalı, kayıp yakınlarını tatmin edecek bir açıklama yapılmalıdır. Burada faili meçhul cinayetlerde taraflardan kimin rolü olmuşsa açıkça ortaya konulmalıdır.

Yerleşim yerlerinde topraklarına çeşitli biçimlerde el konulmuş bireylerin veya toplulukların mallarının iade edilmesi için araştırma yapılmalı ve taraflar arasında uzlaşma sağlanmalıdır. Örneğin; gerek korucular gerekse diğer çevrelerce bölgede Asurî, Süryani, Keldani ve Yezidi halkları zorla yerinden edilerek bunların toprak ve mal varlıklarına el konulmuştur. Bu hususta adaletli bir araştırma yapılarak, mağduriyete uğramış topluluklara mal varlıkları iade edilmeli, geriye dönüş çağrısında bulunulmalıdır. Toplumda var olan diğer ihtilaflı önemli sorunları da çözüme kavuşturmak üzere gerekli araştırmaları yapmalıdır."

Gülten UÇAR, komisyonlar ve bunların insanlığa karşı işlenen suçlar ile faili meçhullerle ilgili işlevleri konusunda şu önerileri dile getirmiştir:[586]

"Hakikatleri araştırma komisyonları kurulmalı, insanlığa karşı suç işleyenler açığa çıkarılmalıdır. Yani, burada biliyoruz ki bazen gerçekten hakikatin ortaya çıkması adaletin tecelli edilmesinden daha önemli olabiliyor. Örneğin, faili meçhule giden birisi sonuç itibarıyla cenazesini arayan bir anne cenazesini bulduktan sonra, yani hakikat ortaya çıkıyor, faili belli oluyor, o konuda çok fazla da artık adaletin peşine düşmüyor yani illaki cezai yaptırım olsun şeyinde değildir. Çünkü, bazen bazı durumlarda hakikat gerçekten daha önemli olabiliyor. Bu konuda mesela hakikatleri araştırma komisyonu gerçekten önceliklidir yani."

Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde; geçmişte birçok ülkede uygulamaya konulan hakikat komisyonları iç çatışma ve/veya diktatörlük dönemlerinde yaşanan büyük çaplı şiddet ve insan hakları ihlallerinin araştırılması, geçmişle hesaplaşmak yoluyla toplumsal birlik ve uzlaşı sağlanmaya çalışılması ve benzer olayların tekrarlanmayacağının temini açısından bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu komisyonların "Onarıcı Adalet", "Geçiş Dönemi Adaleti", "İnsani Hukuk", "Uluslararası İnsani Hukuk" gibi farklı hukuk yaklaşımlarının bir enstrümanı olarak uygulama alanı bulduğu, hukuki işlevinin sınırları konusunda belirsizlikler bulunduğu, çalışma ilke ve standartları olmadığı, bu nedenle ülkeye özgü formasyonlarda gelişebildiği ve uygulama alanı bulduğu, uygulamada finansman başta olmak üzere pek çok sıkıntılar yaşanabildiği, kamuoyu desteği ve güçlü bir iradenin bulunması gerektiği, uygulanan ülkelerde herkesi tatmin eden sonuçlar alınmayabildiği, bu anlamda sihirli ya da her şeye sünger çeken bir işlev addedilmesinin çok doğru olmayacağı değerlendirilmektedir.

[586] Komisyonun 03.07.2013 tarihli toplantı tutanakları

XI. BÖLÜM: 2002-2013 DÖNEMİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Ülkemizde yaşanan Çözüm Süreci ve dünyada benzer çözüm süreçleri hep belli bir demokratikleşme aşamalarını katetmeyi, halkta demokrasi bilincinin oluşmasını ve bu anlamda bir altyapı inşasını gerektirmiş, demokratik havanın teneffüs edilmesi ve bir kültür olarak toplumsallaştırılmaya başlanmasıyla geniş bir tabanda destek bulmuştur.

Özellikle 2002 yılından sonra demokratikleşme, insan hakları ve hukuk devleti alanında atılan adımlar ve Türkiye'nin siyaset, ekonomi ve toplumsal yaşamındaki önce normalleşme sonra da gelişme trendi yakalanması, aslında Çözüm Sürecine giden kapıyı ardına kadar açan önemli gelişmeler olmuştur.

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, ülkemizde bu yönde yaşanan değişim ve dönüşümü ayrıntılı olarak ele almıştır[587].

Bu değişim ve dönüşümlerin Raporun "Terör-Şiddet-Çatışma Çözümü ve Uluslararası Örnekler" başlıklı bölümünün "Yapısal Reformlarla Kurumların Dönüştürülmesi" ve "Sosyo-Ekonomik Alanda Yapılacak Düzenlemeler/İyileştirmeler" kısmında teorik olarak açıklanan yaklaşımların ülkemizdeki başarılı uygulamaları olduğu ifade edilebilir.

Aşağıda yıllar itibarıyla 2002 yılından başlayarak 2013 yılının ilk 6 ayına kadar olan dönemi içeren ve **"Türkiye'nin Değişim ve Dönüşüm Envanteri"** olarak adlandırılan çalışma özetle verilmiştir;

2002

BİRİNCİ AVRUPA BİRLİĞİ (AB) UYUM PAKETİ

• **765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'ndaki Değişiklikler:** TCK'nın 159'uncu maddesinin birinci fıkrasındaki değişiklikle devletin ve organlarının tahkir ve tezyifi suçunun cezası 1-6 yıl aralığından, 1-3 yıl aralığına düşürülmüştür. TCK'nın 312'nci maddesinde yapılan değişiklikle de para cezaları madde metninden çıkarılmıştır (*4744 sayılı Kanun'un 1 ve 2'nci maddeleri*).

• **Terörle Mücadele Kanunu'ndaki Değişiklikler:** 3713 sayılı Kanun'un 7 ve 8'inci maddelerinde yapılan değişikliklerle bu maddelerdeki düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik sınırlamalar hafifletilmiştir (*4744 sayılı Kanun'un 3 ve 4'üncü maddeleri*).

• **Gözaltı Sürelerinin Kısaltılması:** Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 16'ncı maddesinin ikinci fıkrasında yer alan, toplu olarak işlenen suçlarda gözaltı süresinin 7 güne kadar uzatılabileceği yönündeki hüküm

[587] Sessiz Devrim, Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri 2002-2012, Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayını, 2013

madde metninden çıkarılmıştır. Üçüncü fıkrada yapılan değişiklikle de, olağanüstü hal uygulamasının geçerli olduğu bölgelerdeki gözaltı süresi "7 gün"den "4 gün"e; bu sürenin azami haddi de "10 gün"den "7 gün"e indirilmiştir. Aynı kapsamda, CMUK'nın 128'inci maddesinin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi madde metninden çıkarılarak toplu olarak işlenen suçlarda azami gözaltı süresi "7 gün"den "4 gün"e indirilmiştir (*4744 sayılı Kanun'un 5 ve 6'ncı maddeleri*).

• **Sanığın Avukatı ile Görüşme Hakkının Genişletilmesi:** Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 16/4 maddesinde yapılan değişiklikle, şüphelinin gözaltındayken avukatıyla görüşme imkanı söz konusu mahkemelerin yargı yetkisinde bulunan suç konularını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir (*4744 sayılı Kanun'un 5'inci maddesi*).

• **Yakalanan veya Gözaltına Alınanın Durumunun Yakınlarına Bildirilmesi İmkanının Genişletilmesi:** CMUK'nın 107'nci maddesinin üçüncü fıkrasında yapılan değişiklikle, yakalamadan ve yakalama süresinin uzatılmasına ilişkin emirden yakalananın bir yakınına veya belirlediği kişiye, Cumhuriyet Savcısının kararıyla gecikmeksizin haber verileceği hükme bağlanmıştır (*4744 sayılı Kanun'un 7'nci maddesi*).

İKİNCİ AB UYUM PAKETİ

• **Basın Özgürlüğünün Güçlendirilmesi:** Basın Kanunu'nda yapılan değişikliklerle basın suçlarının kapsamında daraltmaya gidilmiş, suç teşkil eden yazının yayımlandığı basın organının kapatılma cezası aralığı "3 gün-1 ay" yerine "1-15 gün" olarak değiştirilmiştir. Ayrıca sorumlular için öngörülen "1-6 ay hapis cezası", "1-3 ay hapis cezası"na düşürülmüştür. Para cezaları da madde metninden çıkarılmıştır (*4748 sayılı Kanun'un 2'nci maddesi*).

• **Örgütlenme Özgürlüğünün Güvenceye Bağlanması:** Dernekler Kanunu'nun 4, 5, 6, 34, 38 ve 43'üncü maddelerinde yapılan değişikliklerle, dernek kurucusu olmaya ve dernek faaliyetlerinde kullanılabilecek dillere ilişkin yasak ve sınırlamalar kaldırılmış, derneklerin kurulmasında izin sisteminden bildirim sistemine geçilmiştir (*4748 sayılı Kanun'un 5'inci maddesi*).

• **Barışçıl Toplantı Hakkının Genişletilmesi:** 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 9, 17 ve 19'uncu maddelerinde yapılan değişikliklerle, toplantı hakkının kullanılmasında "fiil ehliyetine sahip ve 18 yaşını doldurmuş olmak" yeterli hale getirilirken, düzenleme kurullarına ilişkin sınırlayıcı hükümler kaldırılmıştır. Ayrıca, toplantıların yasaklanması veya ertelenmesi konusundaki sınırlama sebepleri azaltılmış, il veya ilçelerdeki toplantıların "yasaklanması" yerine "ertelenmesi" yoluna gidilmesi kabul edilmiştir (*4748 sayılı Kanun'un 6 ve 7'nci maddeleri*).

• **Siyasi Partiler Bakımından Örgütlenme Özgürlüğünün Genişletilmesi:** 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 101 ve 102'nci maddelerinde yapılan değişikliklerle, siyasi partilerin kapatılması seçeneğine alternatif olarak "Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması" hükmü getirilmiştir. Kanun'un 103'üncü maddesinde yapılan değişiklikle

de, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştırmak amacıyla "odak olma kıstası" getirilmiştir (*4748 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesi*).

• **AİHM Kararlarının Uygulanmasının Etkinleştirilmesi:** Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un 13'üncü maddesinde yapılan değişiklikle, AİHM tarafından işkence ve kötü muamele suçları nedeniyle verilen kararlar sonucunda devletçe ödenen tazminatlardan dolayı sorumlu personele rücu kuralı getirilmiştir (*4748 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesi*).

• **Savunma Hakkının Güçlendirilmesi:** DGM'lerin görev alanına giren suçlardan dolayı yakalanan veya tutuklanan kişinin müdafii ile yalnız görüşmesini sağlamak ve böylece savunma hakkını güçlendirmek amacıyla Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 16'ncı maddesinin son fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır (*4748 sayılı Kanun'un 7'nci maddesi*).

Sivilleşme Yönünde Adımlar Atılması: Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nun 9'uncu maddesi yürürlükten kaldırılarak jandarma subaylarının valiliklere ve kaymakamlıklara vekâlet edebilmesi yolu kapatılmıştır. İl İdaresi Kanunu'nun 29'uncu maddesinde yapılan değişiklikle de kaymakamlıklara sadece mülki idare amirlerinin vekalet edebileceği hükme bağlanmıştır (*4748 sayılı Kanun'un 7'nci maddesi*).

ÜÇÜNCÜ AB UYUM PAKETİ

• **Ölüm Cezasının Kaldırılması:** 1984'ten bu yana Türkiye'de uygulanmayan ölüm cezası, AİHS'ne Ek 6 No.lu Protokol'e uygun olarak savaş, yakın savaş tehlikesi ve terör suçları hariç olmak üzere kaldırılmıştır (*4771 sayılı Kanun'un 1'inci maddesi*).

• **AİHM Kararları Işığında Yargılamanın Yenilenmesi İmkanının Getirilmesi:** Ceza ve hukuk davalarında AİHM'nin verdiği kararlar doğrultusunda yargılamanın yenilenmesine imkan verecek biçimde 1086 sayılı HUMK ve 1412 sayılı CMUK'da değişikliğe gidilmiştir (*4771 sayılı Kanun'un 6 ve 7'nci maddeleri*).

• **Basın Özgürlüğünün Genişletilmesi:** Basın Kanunu'nun 31 ve ek 3'üncü maddelerinin yürürlükten kaldırılmasıyla basın yoluyla işlenen suçlar için öngörülen tüm hapis cezaları kaldırılmak suretiyle ifade ve basın özgürlüğü genişletilmiştir (*4771 sayılı Kanun'un 12'nci maddesi*).

• **Örgütlenme Özgürlüğünün Güçlendirilmesi:** Dernekler Kanunu'nun 11, 12, 45, 47 ve 62'nci maddelerinde yapılan değişikliklerle, derneklerin faaliyetlerini kolaylaştırıcı hükümler getirilmiştir. Kanun'un 39 ve 56'ncı maddelerinde yapılan değişikliklerle de kamu görevlileri ile öğrencilerin dernek üyesi olmaları önündeki engeller kaldırılmıştır (*4771 sayılı Kanun'un 3 ve 12'nci maddeleri*).

• **Farklı Dil ve Lehçelerde Yayın Yapabilme ve Özel Kurslar Açabilme İmkanının Getirilmesi:** Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'da yapılan değişikliklerle, Türk vatandaşlarının günlük

yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın ve öğretim yapma hakkı üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır (*4771 sayılı Kanun'un 8 ve 11'inci maddeleri*).

• **Barışçıl Toplantı Hakkının Güçlendirilmesi:** Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, yabancıların Türkiye'de toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmaları ve etkinliklerde yer almaları kolaylaştırılmış; toplantı düzenleme bildirim süresi yetmiş iki saatten kırk sekiz saate indirilerek toplantı ve gösteri yürüyüşleri konusundaki özgürlükler genişletilmiştir (*4771 sayılı Kanun'un 5'inci maddesi*).

• **Cemaat Vakıflarının Mülkiyet Sorunlarının Giderilmesi:** Vakıflar Kanunu'nun 1'inci maddesinde yapılan değişiklikle, cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmeleri ve tasarrufta bulunmaları konusunda iyileştirme sağlanmıştır (*4771 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesi*).

OLAĞANÜSTÜ HALİN KALDIRILMASI

18 Kasım 2002 tarihinde yeni hükümetin kurulmasından on iki gün sonra 30 Kasım 2002 tarihinde yeni bir uzatma kararı alınmamak suretiyle Olağanüstü Hal uygulamasına son verilmiştir. Böylelikle 19 Temmuz 1987 tarihinden, kaldırıldığı tarihe kadar tam 46 kez uzatılan Olağanüstü Hal rejimi son bulmuştur.

2003

DÖRDÜNCÜ AB UYUM PAKETİ

• **Derneklerin Faaliyet Alanlarının Genişletilmesi:** Dernekler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle; derneklerin resmi olmayan yazışmalarında herhangi bir dili kullanabilmelerine, gerçek kişilerin yanı sıra tüzel kişilerin dernek üyesi olabilmelerine ve derneklerin yurt dışında şube açabilmelerine imkan tanınmıştır. Bildiri ve yayın yapma üzerindeki kısıtlamalar hafifletilmiştir. Bu belgelerin birer örneğinin, dağıtımdan önce Cumhuriyet Savcılığı dahil ilgili makamlara verilmesi zorunluluğu da kaldırılmıştır *(4778 sayılı Kanun, m.20)*.

• **Basın Kanunu'nda Değişiklik:** Basın Kanunu'nun 15'inci maddesindeki değişiklikle; mevkute sahibi, mesul müdür ve yazı sahibinin haber kaynaklarını açıklamaya zorlanmamasına ve bu suretle korunmalarına ilişkin hükümler getirilmiştir *(4778 sayılı Kanun, m.4)*.

• **İşkence ve Kötü Muamele Suçlarına İlişkin Değişiklik:** İşkence ve kötü muamele suçlarına ilişkin mahkumiyet kararlarının tecil edilmesini ve para cezasına çevrilmesini önlemek amacıyla, TCK'nın 243 (işkence) ve 245'inci (kötü muamele) maddeleri değiştirilmiştir. Bu çerçevede; işkence ve kötü muamele suçlarının kapsamı genişletilmiş, cezaları artırılmış ve bu cezaların tecili ve paraya çevrilmesi önlenmiştir *(4778 sayılı Kanun, m.1)*.

• **Siyasi Partilerin Kapatılmasının Zorlaştırılması:** Siyasi partilere üyelik ve partilerin işleyişi konularında daha demokratik kurallar getirilmiştir. Bu çerçevede siyasi partilerin

kapatılması zorlaştırılmıştır (*2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda 4778 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler)*.

• **İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu Değişikliği:** İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu'nun 7/2'nci maddesi değiştirilerek, Komisyon'un, kendisine yapılan başvuruların sonucu veya yapılmakta olan işlem hakkında başvuru sahibine en geç altmış gün içinde bilgi vermesi hükmü getirilmiştir (*4778 sayılı Kanun'un 29'uncu maddesi ile yapılan değişiklikler*).

• **Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun Değişikliği:** Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un 2'nci maddesine eklenen fıkra ile; 765 sayılı TCK'nın 243 ve 245'inci maddeleri ile CMUK'nın 154'üncü maddesinin dördüncü fıkrası kapsamında açılacak soruşturma ve kovuşturmalarda izin sistemine ilişkin 4483 sayılı Kanun hükümlerinin uygulanmayacağı öngörülmüştür. Değişiklikle, işkence ve kötü muamele iddiaları hakkındaki soruşturmalar ve Cumhuriyet Savcılığının adli konulardaki talimatlarını yerine getirmeyen kamu görevlileri hakkındaki soruşturmaların re'sen açılabilmesi mümkün hale getirilmiştir (*4778 sayılı Kanun'un 33'üncü maddesiyle yapılan değişiklikler*).

• **430 sayılı KHK Değişikliği:** Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Hâlin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 3/c maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikle, 430 sayılı KHK'nın 3'üncü maddesinin (c) bendindeki "on gün"lük sürenin Anayasa değişiklikleri ve 4744 sayılı Kanuna uygun olarak "dört gün"e indirilmesi öngörülmüştür. Yine aynı değişiklikle; hakimin her defasında karar vermeden önce hükümlü veya tutukluyu dinlemesi ve ceza infaz kurumu veya tutukevinden alınma yoluna ancak ifade alma, yer gösterme, yüzleştirme, teşhis ve tıbbi muayene için başvurulması, hükümlü veya tutuklunun bu süre içinde yasal konumunun gerektirdiği haklardan yararlanması ve ceza infaz kurumu veya tutukevinden ayrılış ve dönüşlerinde sağlık durumunun doktor raporu ile tespit edilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Böylece hükümlü ve tutuklunun haklarına ilişkin güvenceler güçlendirilmiştir (*4778 sayılı Kanun'un 32'nci maddesiyle yapılan değişiklikler*).

BEŞİNCİ AB UYUM PAKETİ

• **AİHM Kararlarına Dayalı Olarak Ceza ve Hukuk Yargılamasının Yenilenmesi Yolunun Açılması:** Türkiye'de AİHM kararları nedeniyle yeniden yargılanma yolu, 3/8/2002 tarihli ve 4771 sayılı Kanunla açılmıştır. Ancak Kanun'un yeniden yargılanmaya ilişkin hükümleri, 4793 sayılı Kanun ile değiştirilmiş olup bu Kanun'un 1, 2, 3 ve 5'inci maddeleriyle AİHM kararları nedeniyle yeniden yargılama yolu düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeyle, AİHM'nin verdiği ihlâl kararları hukuk ve ceza muhakemesinde "muhakemenin iadesi" sebebi sayılmıştır. Aynı şekilde 4928 sayılı Kanun ile İdari Yargılama Usul Kanunu'na eklenen geçici 5'inci madde ile birlikte İdari Yargılama Usul Kanunu'nda da AİHM'nin kesinleşmiş ihlal kararları yeniden yargılanma sebebi olarak kabul edilmiştir. 1/6/2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni CMK ve yeni HMK ile esasen daha önce yapılan düzenlemeler benimsenmiştir. Böylelikle yargı kararlarından kaynaklanan ihlallerin ortadan

kaldırılması ve bu konudaki AİHM kararlarının yerine getirilebilmesinin hukuki dayanağı ihdas edilmiştir *(5271 sayılı CMK, m. 311/1-f; 6100 sayılı HMK, m. 375/1-i*).

• **Dernekler Kanunu'nda Değişiklik**: Dernekler Kanunu'nda yer alan mülk edinme, gerekli izin prosedürü ve denetime ilişkin hükümlere uymama durumunda uygulanan hapis cezası, para cezasına çevrilmiştir. Böylelikle Kanun'un söz konusu hükümlerine aykırılıklardan dolayı kişilerin hürriyeti bağlayıcı ceza ile karşılaşmaları önlenmiş olmaktadır (*4793 sayılı Kanun, m.4 ile yapılan 2908 sayılı Kanun, m.82 değişikliği).*

ALTINCI AB UYUM PAKETİ

• **Farklı Dil ve Lehçelerde Yayın Yapılmasına İzin Verilmesi:** Özel televizyonlarla birlikte TRT'nin de Türkçe dışında farklı dil ve lehçelerde yayın yapmasının önündeki yasal engeller kaldırılmıştır (*4928 sayılı Kanun'un 14'üncü maddesi ile 3984 sayılı Kanun, m.4/1-4 değişikliği).*

• **Terörle Mücadele Kanunu'nda Değişiklik:** İfade özgürlüğünün önünde engel oluşturan ve Türkiye'nin AİHM önünde mahkumiyetine yol açan Terörle Mücadele Kanunu'nun "Devletin bölünmezliği aleyhine propaganda" başlıklı 8'inci maddesi kaldırılmıştır (*4928 sayılı Kanun m.19/b*). Ayrıca TMK'nın 1'inci maddesinde değişiklik yapılarak terör suçunun işlenmesinde şiddet ve cebir şartı getirilmiştir *(4928 sayılı Kanun, m.20).*

• **Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu'nda Değişiklik:** Bu alandaki eserlerin yasaklanmasının kapsamı, yalnızca Cumhuriyetin temel niteliklerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırılık suçlarıyla sınırlandırılarak daraltılmıştır. İdari mercilerce bu alanda verilen yasaklama kararlarının yirmi dört saat içinde hakim onayına sunulması koşulu getirilmiştir. Ayrıca Sinema, Video ve Müzik Eserleri Denetleme Kurulu'ndan MGK temsilcisi çıkartılmıştır *(4928 sayılı Kanun'un 10, 11 ve 12'nci maddeleri).*

• **Töre ve Namus Cinayetlerinde İndirim Öngören Yasal Düzenlemelerin Kaldırılması:** Yapılan değişiklikle, 765 sayılı TCK'da töre ve namus cinayetlerinde indirim öngören 462'nci madde yürürlükten kaldırılmıştır. Maddenin gerekçesinde bu düzeltmenin, söz konusu maddenin namus cinayeti vakalarında kullanılmasını engellemek amacıyla yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca 765 sayılı TCK'nın 453'üncü maddesinde yapılan değişiklikle töre saikiyle işlenen cinayetlere verilen cezalar da artırılmıştır *(4928 sayılı Kanun'un 1 ve 19/a maddeleri).*

• **Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Tescili İçin Başvuru Süresinin Uzatılması:** Vakıflar Kanunu'nda yapılan değişiklikle; cemaat vakıflarının tasarrufu altında olduğu belirlenen taşınmaz malların vakıf adına tescili için yapılacak başvurular bakımından öngörülen 6 aylık süre 18 aya çıkarılmıştır *(4928 sayılı Kanunun 2'nci maddesiyle 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'na eklenen geçici madde).*

• **Vatandaşlarımızın Çocuklarına Arzu Ettikleri İsmi Verebilmelerinin Önündeki Engellerin Kaldırılması:** 4928 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile Nüfus Kanunu'nun 16'ncı maddesi değiştirilerek vatandaşlarımızın çocuklarına

istedikleri adı koyabilmelerinin önü açılmıştır *(4928 sayılı Kanun, m.5 ile 1587 sayılı Kanun'un 16/4-2 m. değişikliği).*

• **Farklı Din ve İnançlara Sahip Vatandaşlarımızın İbadet Yerlerine İlişkin Özgürlüklerinin Genişletilmesi:** Farklı din ve inançlara sahip vatandaşlarımızın ibadet yerlerine ilişkin özgürlüklerinin genişletilmesi amacıyla İmar Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır. Söz konusu düzenleme ile İmar Kanunu'nda yer alan "cami" ifadesi, "ibadet yeri" olarak değiştirilmiştir. Böylelikle diğer ibadet yerleri de bu kanun kapsamına alınmıştır. Bu değişiklikle ayrıca "imar planlarının tanziminde, planlanan beldenin ve bölgenin şartları ile olası ihtiyaçları göz önünde tutularak lüzumlu ibadet yerlerinin ayrılacağı" öngörülmüştür. Bu kapsamda "İl, ilçe ve kasabalarda mülki idare amirinin izni alınmak ve imar mevzuatına uygun olmak şartıyla ibadethane yapılabilir" düzenlemesi getirilerek diğer dinlere ilişkin ibadethane inşasına ilişkin şikayetlerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır *(4928 sayılı Kanun'un 9'uncu maddesiyle 3194 sayılı İmar Kanunu'nun Ek 2'nci maddesinde yapılan değişiklik).*

YEDİNCİ AB UYUM PAKETİ

• **MGK'nın Sivilleştirilmesi:** Demokratikleşme bağlamında, MGK Genel Sekreterliği'nin görevleri ve işleyişinin Anayasa'nın 118'inci maddesine uygun hale getirilmesi amacıyla MGK Genel Sekreteri'nin, Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanması usulü getirilmiştir. MGK Genel Sekreteri'nin görev ve yetkileri yeniden düzenlenerek, Genel Sekreter'in sivil olmasının yolu açılmıştır. Ayrıca MGK'nın iki ayda bir toplanması kararlaştırılmıştır (*4963 sayılı Kanun'un 25 ve 27'nci maddeleri ile 2945 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler).*

• **Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nda Değişiklik:** Değişiklikle, Askeri Ceza Kanunu'nun sivil şahıslara uygulanma alanı daraltılmıştır *(4963 sayılı Kanun, m.6 ile yapılan 353 sayılı Kanun m.11 değişikliği).*

• **İşkence Davalarına İlişkin Yasal Değişiklik:** Değişiklikle; davaların "acele" ve "öncelikli" olarak görülmesi, davaların 30 günden daha uzun bir süre ertelenmemesi ve davalara adli tatilde de devam edilmesi öngörülmüştür. Yapılan bu düzenlemelerle birlikte, işkence iddialarına ilişkin davalarda yaşanabilecek gecikmelerin önlenmesi amaçlanmıştır *(4963 sayılı Kanun, m. 5 ile getirilen 1412 sayılı CMUK, Ek 7'inci madde)*.

• **Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilebilmesi İçin Özel Kurslar Açılabilmesine İmkan Sağlanması:** Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'da değişiklik yapılarak, günlük hayatta geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için özel kurslar açılabilmesine imkan sağlanmıştır *(4963 sayılı Kanun'un 23'üncü maddesi ile 2923 sayılı Kanunun 2'nci maddesinde yapılan değişiklik).*

• **Türk Ceza Kanunu'ndaki Değişiklikler:** TCK'nın 159'uncu maddesinde öngörülen "devleti ve devlet kurumlarını tahkir ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bölünmez bütünlüğünü tehdit" suçunda cezanın asgari haddi bir yıldan altı aya indirilmiştir. Ayrıca "terör örgütlerinin

her ne suretle olursa olsun hareketlerini teshil etmek" fiilini cezalandıran hüküm de kaldırılmak suretiyle, "terör örgütlerine yardım ve yataklık yapmak" suçunu düzenleyen TCK'nın 169'uncu maddesinin kapsamı daraltılmıştır *(4963 sayılı Kanun, m.1 ve 2 ile 765 sayılı TCK'da yapılan değişiklik).*

• **Dernek Kurabilme ve Üye Olma Şartlarında Değişiklik:** Belirli suçlardan hüküm giymiş olanların dernek kurucusu olabilmelerine yönelik kısıtlamalar ile mahkeme kararıyla kapatılan dernek veya partilere üye olmuş olanlar hakkındaki sınırlamalar azaltılmıştır. Yükseköğretim öğrencilerinin yalnızca eğitim, öğretim, moral ve dinlenme konularında değil, aynı zamanda sanat, kültür ve bilim konularında da dernek kurabilmelerine imkan tanınmıştır *(4963 sayılı Kanun'un 11-17 maddeleri ile yapılan değişiklik).*

• **Toplantı ve Gösteri Hakkının Kullanılması İmkanlarının Genişletilmesi:** Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenme süreleri kısaltılmış, yasak fiillerle ilgili cezalar yeniden düzenlenmiş, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanımı daha demokratik temele dayandırılmıştır (*4963 sayılı Kanun'un 18-22 m. ile yapılan değişiklikler).*

• **Çocuk Haklarının Güçlendirilmesi:** BM Çocuk Hakları Sözleşmesi doğrultusunda "18 yaşını bitirmemiş herkesin çocuk sayılması" düzenlemesi getirilmiş ve Çocuk Mahkemeleri'nin görev alanı ile ilgili istisna kaldırılarak çocukların bu mahkemeler dışında yargılanmasının önüne geçilmiştir (*4963 sayılı Kanun ile 2253 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesinde yapılan düzenleme*).

• **Aile Mahkemelerinin Kurulması:** Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun ile, bünyesinde birer psikolog, pedagog ve sosyal hizmet uzmanı bulunan Aile Mahkemeleri kurulmuş ve bu mahkemelere yargılama yetkisinin yanı sıra ailenin korunmasına yönelik koruyucu, eğitici ve sosyal tedbirler alma yetkisi tanınmıştır (*9/1/2003 tarihli ve 4787 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 18/1/2003, 24997)*.

• **Cemaat Vakıflarının Mülk Edinmesinin Kolaylaştırılması**: Yapılan yönetmelik değişikliği ile cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmeleri ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunmaları kolaylaştırılmış; taşınmaz malların vakıf adına tescili için Bakanlar Kurulu'ndan izin alınması şartı kaldırılmış ve bu iznin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilmesi sağlanmıştır *(Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete: 24/1/2003, 25003)*.

• **Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Etkili Mücadele İçin Uluslararası İşbirliğinin Artırılması:** Uyuşturucu, göçmen ve silah kaçakçılığı ile insan ticareti gibi sınır aşan uluslararası suçlarla mücadeleyi amaçlayan "Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" ve söz konusu Sözleşme'ye "Ek Protokoller" ("Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol" ve "Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol") onaylanmıştır (*30/1/2003 tarihli ve 4800, 4803 ve 4804 sayılı Kanunlar, Resmi Gazete: 4/2/2003, 25014*).

• **TBMM Bünyesinde Avrupa Birliği Uyum Komisyonu Kurulması:** Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ilişkin gelişmeleri izlemek ve müzakere etmek, AB'deki gelişmeleri takip etmek ve gelişmeler konusunda TBMM'yi bilgilendirmek ve istenildiğinde TBMM'ye sunulan kanun tasarı ve teklifleri ile kanun hükmünde kararnamelerin AB mevzuatına uygunluğunu inceleyerek ihtisas komisyonlarına görüş sunmak üzere, "AB Uyum Komisyonu" kurulmuştur *(15/4/2003 tarihli ve 4847 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 18/04/2003, 25084)*.

• **Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesi'nin Onaylanması:** Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan ve yolsuzluğun bireyler, devlet kurumları, uluslararası kuruluşlar ve şirketler açısından neden olduğu sorunların ortadan kaldırılmasını hedefleyen "Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesi" onaylanmıştır. Sözleşme, özel hukuk ilişkilerinde ortaya çıkabilecek yolsuzluk fiillerinin, cezai yaptırımlardan çok özel hukuk çerçevesinde kabul edilen kurallar ve yaptırımlarla önlenmesini amaçlamaktadır (*17/4/2003 tarihli ve 4852 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 24/4/2003, 25088*).

• **İnsan Haklarına İlişkin Evrensel Sözleşmelerin Onaylanması:** "İkiz Sözleşmeler" olarak da bilinen ve insan hakları alanında evrensel nitelikteki en önemli belgelerden olan 1966 tarihli "BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" ile "BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" 2003 yılında onaylanmıştır. Bu Sözleşmelerin onaylanmasıyla birlikte Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki siyasi kriterlerinden biri daha yerine getirilmiştir (*4/6/2003 tarihli ve 4868 sayılı Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun; 4/6/2003 tarihli ve 4867 sayılı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Resmi Gazete: 18/6/2003, 25142)*.

• **Reform İzleme Grubu'nun Oluşturulması:** 10 Eylül 2003 tarihinde AB uyum yasalarının uygulanmasının izlenmesi amacıyla "Reform İzleme Grubu" oluşturulmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa'da tanıtımı için "AB İletişim Grubu" kurulmuştur.

• **BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki Ek İhtiyari Protokol'ün Onaylanması:** Silahlı çatışmalarda, insani hukuk kurallarının çocuklara uygulanmasını ve onbeş yaşından küçüklerin çatışmalara katılmasını yasaklayan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki hükümlerin uygulamaya geçirilmesine yönelik "BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki Ek İhtiyari Protokol" onaylanmıştır *(16/10/2003 tarihli ve 4991 sayılı Kanun, Resmi Gazete:21/10/2003, 25266)*.

• **Bilgi Edinme Hakkının Getirilmesi:** Demokratik hukuk devletlerinde uzun zamandır açık, şeffaf ve hesap veren yönetim anlayışının gereği olarak mevcut olan bilgi edinme hakkı, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile mevzuatımıza yansıtılmıştır *(9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 24/10/2003, 25269)*.

• **Ölüm Cezasının Kaldırılması:** Türkiye, 12/11/2003 tarihinde ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin Protokol'ü onaylamıştır *(AİHS'ye Ek 6 No.lu Protokol)*.

• **Kolluk Birimlerinin İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Dışında Bırakılması:** İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları'na sivil katılımı artırmak ve insan haklarını güçlendirmek amacıyla ilgili yönetmelikte değişikliğe gidilerek, kolluk birimleri kurul üyeleri arasından çıkarılmıştır *(Resmi Gazete: 23/11/2003, 25298)*.

• **Farklı Dil ve Lehçelerin Öğretilmesi Amacıyla Kurslar Açılması:** Farklı dil ve lehçelerde o dillerin öğretilmesi amacıyla kurs açılması serbest bırakılmıştır. Bununla ilgili yasal düzenlemeler yapılmış; yönetmelik ve müfredat hazırlanmıştır *(Resmi Gazete: 5/12/2003, 25307)*.

2004

SEKİZİNCİ AB UYUM PAKETİ

•**Yükseköğretim Kanunu'nda Yapılan Değişiklik:** Yükseköğretim Kurulu'na Genelkurmay Başkanlığı'nca bir üye seçilmesine ilişkin hüküm yürürlükten kaldırılmıştır *(5218 sayılı Kanun'un, m.2/b hükmü ile 2547 sayılı Kanun'un, m.6/b-3 hükmü yürürlükten kaldırılmıştır*).

• **Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'da Yapılan Değişiklik:** Değişiklikle, RTÜK üyeliğine MGK Genel Sekreterliği'nce aday gösterilmesine dair hüküm yürürlükten kaldırılmıştır *(5218 sayılı Kanun'un m.2/d ile 3984 sayılı Kanun'un 6/1-d yürürlükten kaldırılmıştır).*

• **Telsiz Kanunu'nda Değişiklik:** Değişiklikle, MGK Genel Sekreteri, Haberleşme Yüksek Kurulu üyeliğinden çıkarılmıştır (*5218 sayılı Kanun m.2/C ile yapılan 2813 sayılı Kanun, m.6/1 değişikliği).*

• **Ölüm Cezasının Mevzuattan Tamamen Çıkarılması:** 5170 sayılı Kanun ile ölüm cezasının anayasadan tamamen çıkarılmasına uyum amacıyla ölüm cezasına atıf yapan tüm maddelerde değişiklik yapılmıştır *(5218 sayılı Kanun, m.1)*.

• **Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu'na (GRECO) Üye Olunması:** Türkiye, 1 Ocak 2004'ten itibaren Avrupa Konseyi bünyesinde yer alan "Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu"na (GRECO) üye olmuştur. GRECO, yolsuzlukla mücadele alanında esnek ve etkili bir mekanizmadır. GRECO'ya tam üyelik için aranan koşul, GRECO tarafından değerlendirilmeye alınmayı koşulsuz olarak kabul etmek ve karşılıklı değerlendirme aşamalarına kısıtlamalar olmadan katılmaktır. GRECO'nun amacı, üyelerinin yolsuzlukla mücadele sistemlerinin gözlenmesi ve bu yolda kapasitelerinin artırılmasına yardımcı olmaktır.

• **İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşme'nin ve İş Sağlığı Hizmetlerine İlişkin Sözleşme'nin Onaylanması:** Çalışma ve sosyal güvenlik konularında uluslararası standartları yakalamayı ve bu standartları hayata geçirerek içinde bulunduğu düzeyi yükseltmeyi amaçlayan Türkiye, konuyla ilgili uluslararası düzenlemelere taraf olma ve uygulama konusundaki kararlılığın bir göstergesi olarak "155 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşme" ile "161 sayılı İş Sağlığı Hizmetlerine

İlişkin Sözleşme"yi onaylamıştır *(7/1/2004 tarihli ve 5038 ve 5039 sayılı Kanunlar, Resmi Gazete: 13/1/2004, 25345)*.

• **Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme'nin Onaylanması:** Kimsesiz veya bakılamayan çocuklara yuva bulmak ve bu kapsamda ülkelerarası evlat edinme uygulamasının çocuğun yararına ve uluslararası hukukça kabul edilmiş haklarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayabilmek için "Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme" onaylanmıştır. Sözleşmeyle, çocuk kaçırma ve çocuk ticareti gibi istenmeyen durumların önlenmesi amaçlanmaktadır *(14/1/2004 tarihli ve 5049 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 20/1/2004, 25352)*.

• **Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesi'nin Onaylanması:** Ülkemiz, yolsuzlukla mücadelede kararlılığının bir göstergesi olarak, yolsuzluk eylemlerini suç haline getiren, bu türden suçların kovuşturulmasında kuvvetli bir işbirliği ve etkili bir takip mekanizması öngören ve Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan "Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesi"ni onaylamıştır (*14/1/2004 tarihli ve 5065 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 20/1/2004, 25352*).

• **Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi**: Başbakanlık Genelgesi ile; tüm kamu kurum ve kuruluşları tarafından personel temini amacıyla yapılacak çalışmalarda, başvuru şartlarının hizmet gerekleri doğrultusunda belirlenmesi ve vatandaşlar arasında ayrım yapıldığı izleniminin oluşmasına meydan vermeyecek şekilde hareket edilmesi istenilmiştir (*2004/7 Sayılı Genelge, Resmi Gazete: 22/1/2004, 25354*).

• **Farklı Dil ve Lehçelerde Radyo ve Televizyon Yayını İmkanı Sağlanması:** "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik" hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Böylece farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayınının önü açılmıştır (*Resmi Gazete: 25/1/2004, 25357*).

• **Temel Haklara İlişkin Uluslararası Antlaşmaların İç Hukuk Sistemimizde Üstün Bir Konuma Taşınması:** İnsan hakları alanındaki uluslararası sözleşmelere iç mevzuata göre üstünlük tanınmıştır. Anayasa'nın 90'ıncı maddesinde yapılan değişiklikle maddeye eklenen "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır." düzenlemesiyle temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümlerinin esas alınması hükmü getirilmiştir. Bu düzenleme ile iç hukukun, uluslararası insan hakları hukuku ile bağdaştırılması amaçlanmıştır (*7/5/2004 tarihli ve 5170 sayılı Kanunla yapılan değişiklikler*).

• **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Önündeki Yargılama Sürecine Katılan Kişilere İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin Onaylanması:** AİHM önünde adli takibata katılacak kişilere, belirli bağışıklık ve kolaylıklar sağlamanın uygun olduğu düşüncesiyle hazırlanan bu

Sözleşme, Türkiye tarafından 3 Temmuz 2002 tarihinde imzalanmıştır. Anılan Sözleşme hükümleri, AİHM nezdinde yürütülen adli takibata taraf olarak katılan herkes, bunların temsilcileri ve danışmanları ile adli takibata katılmak üzere AİHM tarafından davet edilen tanıklar, uzmanlar ve AİHM başkanı tarafından davet edilen diğer kişiler hakkında uygulanmaktadır *(5/5/2004 tarihli ve 5166 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 10/5/2004, 25460).*

• **Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun Oluşturulması:** Kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkelerini belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere "Kamu Görevlileri Etik Kurulu"nun kurulmasını öngören "Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" kabul edilmiştir (*25/5/2004 tarihli ve 5176 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 8/6/2004, 25486*).

• **Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve El Konulmasına İlişkin Sözleşme'nin Onaylanması:** Uyuşturucu madde, silah kaçakçılığı, insan ticareti, terör gibi yasadışı yollardan elde edilen kazançların aklanmasının önlenmesi amacıyla, "Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve El Konulmasına İlişkin Sözleşme" onaylanmıştır (*16/6/2004 tarihli ve 5191 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 22/6/2004, 25500*).

• **Çağdaş Bir Basın Kanunu'nun Çıkarılması:** 2004 yılında, basın özgürlüğünün onu kullananlar açısından bir özgürlük olduğu kadar birey ve kitleler açısından da temel bir hak niteliğinde olduğu bilinciyle 5187 sayılı yeni bir Basın Kanunu çıkarılmış; yayınevlerinin kapatılmasına ve baskı araçlarına el konulmasına neden olan uygulamalar kaldırılmıştır (*Resmi Gazete: 26/6/2004, 25504*).

• **DGM'lerin Kaldırılması:** Olağanüstü dönemleri çağrıştıran ve adil yargılanma hakkı yönünden sürekli tartışma ve eleştiri konusu olan DGM'ler, 2004 yılında kaldırılmıştır. Olağanüstü Hal uygulamasına son verilmesi ve DGM'lerin kaldırılması, Türkiye'de bir dönemin kapandığının ve demokratikleşme adına yeni bir dönemin başladığının en somut göstergelerinden biri olmuştur *(16/6/2004 tarihli ve 5190 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda Değişiklik Yapılması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete: 30/6/2004, 25508*).

• **Adalet Bakanı'nın Dava Açma Konusunda Cumhuriyet Savcılarına Talimat Verme Yetkisinin Kaldırılması:** Eski CMUK'nın 148'inci maddesinde düzenlenmiş olan "Adalet Bakanı'nın kamu davası açılması için Cumhuriyet Savcılarına emir verme yetkisi", 5219 sayılı Kanun'la kaldırılmıştır. Ayrıca temel ceza yasaları reformu kapsamında yürürlükten kaldırılan CMUK'nın yerini alan yeni CMK'da da Adalet Bakanı'na böyle bir yetki tanınmamıştır (*14/7/2004 tarihli ve 5219 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 21/7/2004, 25529*).

• **Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi:** Büyükşehir belediyesi yönetiminin hukukî statüsünü düzenlemek, hizmetlerin daha plânlı, programlı, etkili, verimli ve uyum içinde yürütülmesini sağlamak ve büyükşehir düzeyinde yerel yönetimleri güçlendirmek amacıyla Büyükşehir Belediyesi Kanunu çıkarılmıştır (*10/7/2004 tarihli ve 5216 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 23/7/2004, 25531*).

• **Terör Mağdurlarının Zararlarının Tazmini:** Terör ve terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle zarar gören vatandaşlarımızın zararlarının hızlı, etkili ve adil bir şekilde karşılanması amacıyla "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun" yürürlüğe konulmuştur. Etkili bir şekilde uygulanan bu kanun ile vatandaşlarımızın ölüm, yaralanma ve sakatlanma, taşınır ve taşınmazlarında oluşan zararlar ile malvarlıklarına ulaşamamaları nedeniyle uğradıkları zararlar karşılanmaktadır (*17/7/2004 tarihli ve 5233 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 27/7/2004, 25535*).

• **İstinaf Mahkemelerinin Kurulması:** Yargıdaki iş yükünün hafifletilmesi ve adil yargılama standartlarının geliştirilmesi amacıyla "Adli Yargi İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun" çıkarılmıştır (*26/9/2004 tarihli ve 5235 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 7/10/2004, 25606*).

• **AİHS Standartlarına Uygun Bir Örgütlenme Özgürlüğünün Sağlanması:** Demokratik bir yönetimin hayata geçirilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi ve örgütlenme özgürlüğünün sağlanması amacıyla, "Dernekler Kanunu" yürürlüğe konulmuş ve bu suretle dernek kurma hakkına getirilen kısıtlamalar kaldırılarak AİHS'ye uygun bir örgütlenme özgürlüğü sağlanmıştır (*4/11/2004 tarihli ve 5253 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 23/11/2004, 25649*).

2005

• **Terörizmin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi Tadil Protokolü'nün Onaylanması:** Türkiye, terörizmle mücadelede uluslararası işbirliğine verdiği önemin bir göstergesi olarak, "Terörizmin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi Tadil Protokolü"nü onaylamıştır. Söz konusu Protokol ile, 1977 tarihli "Tedhişçiliğin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi"nde yer alan terör suçlarının kategorilerinin sayısı artırılmakta ve siyasi suç sayılmayacak suç listesine yeni sözleşmeler eklenmektedir (*13/1/2005 tarihli ve 5288 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 18/1/2005, 25704).*

• **Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Meclis Araştırması Komisyonu Kurulması:** Töre ve namus cinayetleri ile kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetin sebeplerinin araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla, Meclis Araştırması açılmasına ve bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir (*18/5/2005 tarihli ve 849 sayılı Karar, Resmi Gazete: 26/5/2005, 25826*).

• **Yeni Temel Kanunlarla Çağdaş Bir Ceza Adaleti Sisteminin Altyapısının Oluşturulması:** İnsan onuruna saygı esasına dayanan ve özgürlükçü karakter taşıyan bir ceza adaleti sistemi kurulması amacıyla 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 Ceza Muhakemesi Kanunu, 5326 sayılı Kabahatler Kanunu, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ve 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu çıkarılmıştır.

• **İşkence Suçunun Tanımının Genişletilerek Cezasının Artırılması**: 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK'da işkence suçunun tanımı genişletilerek cezası artırılmıştır.

• **Orantısız Güç Kullanımının Cezasının Ağırlaştırılması:** TCK'nın 256'ncı maddesinde; zor kullanma yetkisine sahip kamu görevlisinin, görevini yaptığı sırada, kişilere karşı görevinin gerektirdiği ölçünün dışında kuvvet kullanması halinde, kasten yaralama suçuna ilişkin hükümlerin uygulanması öngörülmüştür. Böylelikle alt sınırı üç ay olan cezada artırıma gidilmiştir (*1/6/2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK ile getirilen düzenleme*).

• **Gözaltı Koşullarının İyileştirilmesi:** Yeni bir "Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği" çıkartılarak gözaltına alma yetkisi, gözaltına alınanların yakınlarına haber verme, nezarethane işlemleri gibi temel hak ve özgürlükler bağlamında öngörülen güvencelerin uygulama şekil ve şartları ayrıntılı bir şekilde yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca nezarethane ve ifade alma odaları, insan hakları normlarına uygun hale getirilmiştir *(Eski Yönetmelik 1998 tarihli olup, yenisi 1/6/2005 tarihli ve 25832 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır).*

• **Özürlüler Kanunu'nun Kabul Edilmesi:** Engelli haklarını koruyup geliştirmeyi amaçlayan ve engellilerin "ayrımcılığa uğramama hakkı"nı güvence altına alan "Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" kabul edilmiştir (*1/7/2005 tarihli ve 5378 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 7/7/2005, 25868*).

• **Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi**

o **İl Özel İdaresi Kanunu**: İl Özel İdaresi Kanunu ile; İl Özel İdarelerinin görev, yetki ve sorumlulukları, teşkilatı ve organları yeniden tanımlanmış ve İl Özel İdareleri "hizmette yerellik" ilkesi çerçevesinde hizmet sunacak şekilde idari ve mali özerkliğe kavuşturulmuştur (*22/2/2005 tarihli ve 5302 sayılı Kanun*, *Resmi Gazete: 4/3/2005, 25745*).

o **Mahalli İdare Birlikleri Kanunu**: Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ile; mahalli idareler tarafından bazı yerel hizmetlerin ortaklaşa yerine getirilmesi için daha önceden oluşturulan Mahalli İdare Birlikleri ilk defa yasal statüye kavuşturulmuş ve yeni kurulacak mahalli idare birliklerinin hukukî statüsü, kuruluşu, organları, yönetimi, görev, yetki ve sorumlulukları hükme bağlanmıştır (*26/5/2005 tarihli ve 5355 sayılı Kanun*, *Resmi Gazete: 11/6/2005, 25842*).

o **Belediye Kanunu**: Belediye Kanunu ile; Belediyelerin görev, yetki ve sorumlulukları, teşkilat yapıları ve organları yeniden tanımlanmış ve belediye yönetimleri "hizmette yerellik" ilkesi çerçevesinde hizmet sunacak şekilde idari ve mali özerkliğe kavuşturulmuştur (*3/7/2005 tarihli ve 5393 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 13/7/2005, 25874*).

• **Çocuk Koruma Kanunu'nun Kabul Edilmesi:** Özel korunma ihtiyacı bulunan veya suça sürüklenen çocukların korunması ve haklarının teminat altına alınabilmesi amacıyla "Çocuk Koruma Kanunu" kabul edilmiştir. Koruyucu ve destekleyici tedbirlere önem verilerek hazırlanan bu Kanun'la, Çocuk Mahkemeleri sadece çocuğun işlemiş olduğu suç ile değil, aynı zamanda çocuğun karşı karşıya bulunduğu her türlü ihmal ve istismar süreci ile ilgili olarak da görevlendirilmiştir (*3/7/2005 tarihli ve 5395 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 15/7/2005, 25876*).

• **Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri İle Koruma Kurulları Kanunu'nun Kabul Edilmesi:** Ceza infaz kurumlarında uzun süre kalan hükümlülerin, cezalarının infazının ardından herhangi bir tedbir alınmadan salıverilmelerinin, hükümlüler ve aileleri de dâhil olmak üzere, toplumun geneli açısından yol açtığı sıkıntıları ortadan kaldırabilmek amacıyla "Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri İle Koruma Kurulları Kanunu" kabul edilmiştir (*3/7/2005 tarihli ve 5402 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 20/7/2005, 25881*).

• **İnsan Haklarına İlişkin Evrensel Sözleşmelerin Onaylanması:** "Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye Ek İkinci İhtiyari Protokol" ve "BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye Ek Birinci İhtiyari Protokol" onaylanmıştır (*28/10/2005 tarihli ve 5415 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 2/11/2005, 25984; 1/3/2006 tarihli ve 5468 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 17/3/2006, 26111*).

2006

• **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin Onaylanması:** Somut olmayan kültürel mirası korumayı, ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin kültürel mirasına saygı göstermeyi, söz konusu kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmayı, karşılıklı değerbilirliği sağlamayı ve uluslararası işbirliği ile yardımlaşmayı mümkün kılmayı amaçlayan "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" onaylanmıştır (*19/1/2006 tarihli ve 5448 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 21/01/2006, 26056*).

• **Kalkınma Ajanslarının Kurularak Faaliyete Geçirilmesi:** "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" ile; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğini geliştirmek ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere Kalkınma Ajansları'nın kurulması öngörülmüştür. Daha sonra kanun hükümleri çerçevesinde Bakanlar Kurulu'nun 2006/10550 nolu kararıyla iki, 2008/14306 nolu kararıyla sekiz ve 2009/15236 nolu kararıyla on altı olmak üzere toplamda yirmi altı Kalkınma Ajansı kurularak faaliyete geçirilmiştir (*25/1/2006 tarihli ve 5449 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 8/2/2006, 26074*).

• **AİHS'ye Ek 13 No.lu Protokol'ün Onaylanması:** Ölüm cezasını her şartta kaldıran "AİHS'ye Ek 13 No.lu Protokol"ün onay işlemleri Şubat 2006'da tamamlanmış ve söz konusu Protokol ülkemiz açısından yürürlüğe girmiştir. Böylece ülkemizin Avrupa standartları ile bütünleşmesi yönünde önemli bir adım daha atılmıştır (*AİHS'ye Ek 13 No.lu Protokol*).

• **Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi'nin Onaylanması:** Türkiye, yolsuzlukla mücadelede kararlılığının bir göstergesi olarak, alanında evrensel planda ilk ve en kapsamlı belge olan 2003 tarihli "Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi"ni onaylamıştır (*18/5/2006 tarihli ve 5506 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 24/5/2006, 26177*).

• **AİHS'ye Ek 14 No.lu Protokol'ün Onaylanması:** AİHS'nin oluşturduğu denetim mekanizmasının değiştirilmesine ilişkin 14 No.lu Protokol onaylanmıştır. Anılan Protokol,

AİHM ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin iş yükünün sürekli artması karşısında, uzun dönemde denetim sisteminin etkinliğinin sağlanması ve geliştirilmesi amacıyla AİHS'nin belirli hükümlerinde değişiklik yapmaktadır (*1/6/2006 tarihli ve 5512 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 6/6/2006, 26190*).

• **Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirlerin Güçlendirilmesi:** Konuya ilişkin olarak çıkarılan Başbakanlık Genelgesi ile bu konuda alınacak önlemlere ilişkin öneriler ve bunların koordinasyonundan sorumlu kuruluşlar listelerle belirtilmiştir. Bu sayede uygulama, ilgili Bakanlıklardan alınan üçer aylık raporlarla takip edilmeye başlanmıştır (*2006/17 sayılı Genelge, Resmi Gazete: 4/7/2006, 26218*).

• **Yeni Bir İskan Kanunu Çıkarılması:** Yeni İskan Kanunu ile 2510 sayılı İskân Kanunu ilga edilerek, çingenelere yönelik ayrımcı hükümler ortadan kaldırılmıştır (*19/9/2006 tarihli ve 5543 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 26/9/2006, 26301*).

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın Onaylanması: Ülkemizin taraf olduğu 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı'nın yerini almak üzere, Avrupa Konseyi tarafından 1996 tarihinde kabul edilen "Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı"nın onaylanması uygun bulunmuştur (*27/9/2006 tarihli ve 5547 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 3/10/2006, 26308*).

2007

• **Uygulama İmkanı Kalmamış Kanunların Yürürlükten Kaldırılması:** Güncelliğini ve uygulanabilirliğini yitirmiş olan hükümlerin ayıklanması, çelişkili hükümlerin düzeltilmesi, mevzuatın basitleştirilmesi ve kalitesinin artırılması amacıyla "Uygulama İmkanı Kalmamış Bazı Kanunların Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun" kabul edilmiştir *(26/4/2007 tarihli ve 5637 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 2/5/2007, 26510)*.

• **Cumhurbaşkanı'nın Halk Tarafından Seçilmesi:** 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan halkoylaması sonucu kabul edilen anayasa değişikliği ile15 "Cumhurbaşkanı'nın halkın oyuyla seçilmesi" esası getirilmiştir. Bir kimsenin en fazla iki defa (5 yıl+5 yıl) Cumhurbaşkanı seçilebileceğini de hükme bağlayan bu düzenleme ile Cumhurbaşkanlığına aday gösterme konusunda demokratik bir yöntem kabul edilmiştir. Buna göre; Cumhurbaşkanlığına TBMM üyeleri arasından veya dışarıdan aday gösterilebilmesi, 20 milletvekilinin yazılı teklifiyle mümkün olabilecektir. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçiminde aldıkları geçerli oyların toplamı yüzde 10'u aşan siyasi partilere de ortak Cumhurbaşkanı adayı gösterebilme imkanı tanınmıştır.

• **Genel Seçimlerin Dört Yıla İndirilmesi:** Aynı anayasa değişikliği ile daha önce beş yılda bir yapılan milletvekili genel seçimlerinin dört yılda bir yapılması hükme bağlanmıştır.

• **TBMM Toplantı ve Karar Yeter Sayısı Nisabının Yeniden Düzenlenmesi:** Söz konusu anayasa değişikliği ile TBMM'nin, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde, üye tam sayısının en az üçte biri ile toplanacağı düzenlemesi getirilmiştir. Değişiklikle 2007 yılında

Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Anayasa Mahkemesi'nin "367 Kararı" çerçevesinde yaşanan belirsizlik ve hukuki istikrarsızlığın önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

• **Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yön ve Kapsamına Dair Kanun'un Kabul Edilmesi:** Velayet hakkı ihlal edilerek "Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Sözleşme"ye taraf bir ülkeden diğer bir taraf ülkeye götürülen veya alıkonulan çocuğun mutat meskeninin bulunduğu ülkeye iadesine veya şahsi ilişki kurma hakkının kullanılmasına dair söz konusu Sözleşme'nin uygulanmasını sağlamaya yönelik olarak "Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Yön ve Kapsamına Dair Kanun" kabul edilmiştir (*22/11/2007 tarihli ve 5717 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 4/12/2007, 26270*).

2008

• **Tanık Koruma Kanunu'nun Kabul Edilmesi:** Yargılamanın herhangi bir aşamasında bilgisine başvurulan tanıkların ve bunların yakınlarının korunması konusunda tedbirler alınarak adaletin sağlanmasına yardımcı olunması amacıyla "Tanık Koruma Kanunu" kabul edilmiştir. Söz konusu düzenlemede; tanıklık görevi sebebiyle, kendilerinin veya belirli derecede yakınlarının hayatı, beden bütünlüğü veya mal varlığı ağır ve ciddi tehlike içinde bulunan ve tanık koruma tedbirleri alınması gereken kişiler, bu tedbir kararlarının hangi suçlarda alınacağı, bunların süresi, değiştirilmesi veya kaldırılması, tanık koruma kararlarının uygulanması ve uluslararası işbirliği konularına ilişkin hükümlere yer verilmiştir (*27/12/2007 tarihli ve 5726 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 5/1/2008, 26747*).

• **Yeni Vakıflar Kanunu'nun Çıkarılması:** Sivil toplumun güçlendirilmesi yolunda önemli bir adım olarak yeni bir "Vakıflar Kanunu" çıkarılmıştır. Mülkiyet haklarına ilişkin önemli iyileştirmeler getiren Kanun'un geçici 7'nci maddesi uyarınca yüz seksen bir taşınmaz, başvuruları üzerine cemaat vakıfları adına kaydedilmiştir (*20/2/2008 tarihli ve 5737 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 27/2/2008, 26800*).

• **Türk Ceza Kanunu'nun 301'inci Maddesinde Değişiklik Yapılması:** İfade özgürlüğünün güçlendirilmesi amacıyla TCK'nın 301'inci maddesinde değişikliğe gidilerek, soruşturma başlatılabilmesi Adalet Bakanı'nın iznine bağlanmış ve cezanın üst sınırı düşürülmüştür (*30/4/2008 tarihli ve 5759 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 8/5/2008, 26870*).

• **Farklı Dil ve Lehçelerde Yayın Hakkının Yasal Güvence Altına Alınması:** Türk vatandaşlarının günlük hayatlarında geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması imkanının, hem kamu hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları aracılığıyla sağlanması yasal güvenceye kavuşturulmuş; böylece özel televizyonlarla birlikte TRT'nin de bu alanda yayın yapmasının önündeki yasal engeller kaldırılarak yayın hakkı güvence altına alınmıştır (*11/6/2008 tarihli ve 5767 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 26/6/2008, 26918).*

• **Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi:** Yerel yönetimlerin mali yapısını ve özerkliğini güçlendirmek amacıyla "İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun" kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur (*2/7/2008 tarihli ve 5779 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 15/7/2008, 26937*).

• **BM Engelliler Sözleşmesi'nin Onaylanması:** Taraf devletlere, engellilere karşı her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve onların yaşam standartlarını yükseltmek gibi yükümlülükler getiren "BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" onaylanmıştır (*5825 sayılı ve 3/12/2008 tarihli Kanun, Resmi Gazete: 18/12/2008, 27084*).

• **Çocuk Hakları İzleme Komitesi'nin Kurulması:** TBMM bünyesinde, çocuk hakları ile ilgili yapılan çalışmaları kurumsal bir yapıya kavuşturmak amacıyla tüm siyasi parti grup temsilcilerinin yer aldığı bir "Çocuk Hakları İzleme Komitesi" kurulmuştur.

2009

• **Farklı Dil ve Lehçelerde Reklam Yapılabilmesi:** Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Reklam Yönetmeliği'nde yapılan değişiklikle, farklı dil ve lehçelerde yayın yapan kanallarda, yayın yapılan dil ve lehçede reklam yapılabilmesi mümkün hale getirilmiştir *(Resmi Gazete: 31/1/2009, 27127)*.

• **Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu'nun Kabul Edilmesi:** Kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak ülkemizde ve uluslararası alandaki gelişmeleri izlemek, bu gelişmeler konusunda TBMM'yi bilgilendirmek, kendisine esas veya tali komisyon olarak havale edilen işleri görüşmek, istenildiğinde TBMM'ye sunulan kanun tasarı ve teklifleriyle kanun hükmünde kararnameler hakkında ihtisas komisyonlarına görüş sunmak üzere "Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu" kabul edilmiştir *(25/2/2009 tarihli ve 5840 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 24/3/2009, 27179)*.

• **1 Mayıs'ın, Emek ve Dayanışma Günü Olarak Kabul Edilmesi:** Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 1 Mayıs günü, "Emek ve Dayanışma Günü" tatili olarak ulusal bayram ve genel tatiller arasına eklenmiştir *(22/4/2009 tarihli ve 5892 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 27/4/2009, 27212)*.

• **Yeni Bir Vatandaşlık Kanunu Çıkarılması:** Yeni bir Türk Vatandaşlığı Kanunu çıkarılarak 403 sayılı Vatandaşlık Kanunu ilga edilmiş; böylelikle daha önce vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemlerde bulunduğu gerekçesiyle Türk vatandaşlığı kaybettirilenlere Bakanlar Kurulunca yeniden vatandaşlık hakkı verilmesi imkanı getirilmiştir. Bu şekilde 12 Eylül askeri darbesi döneminde veya daha sonra siyasi nedenlerle yurt dışına çıkmak zorunda kalan ve vatandaşlık hakları ellerinden alınan kişilerin yeniden bu hakkı elde edebilmelerinin önü açılmıştır (*29/5/2009 tarihli ve 5901 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 12/6/2009, 27256*).

• **Bürokratik İşlemlerin Basitleştirilmesi:** Etkili, verimli, hesap verebilir, vatandaş beyanına güvenen, şeffaf bir kamu yönetimi oluşturmak ve kamu hizmetlerinin hızlı, kaliteli, basitleştirilmiş ve düşük maliyetli bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak üzere, idarelerin uyması gereken usul ve esaslar yeniden düzenlenmiştir. Bu çerçevede, Başbakanlık, Bakanlıklar ile bazı bağlı ve ilgili kuruluşlara ait toplam 170 yönetmelikte değişiklik yapılmıştır *(Bürokrasinin Azaltılması İşlemlerinin Birleştirilmesi Çalışmaları ve Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete: 31/7/2009, 27305)*.

•**Cezaevlerinde Tutuklu ve Hükümlülerin Yakınlarıyla Anadillerinde Görüşebilmelerinin Mümkün Hale Getirilmesi:** 15/6/2009 tarihli "Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzükte Değişiklik Yapılmasına Dair Tüzük" ile hükümlünün, kendisinin veya görüşeceğini bildirdiği kişinin Türkçe bilmediğini beyan etmesi halinde, telefonla, Türkçe dışındaki dillerde de konuşma yapabilmesine izin verilmiştir. Daha sonra çıkarılan Yönetmelik'le de cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülere, ziyaretçileriyle Türkçe dışındaki dillerde de yüz yüze görüşme yapabilmelerinin önü açılmıştır (*Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete: 6/11/2009, 27398*).

• **Özel Televizyon ve Radyo Kuruluşlarına Farklı Dil ve Lehçelerde 24 Saat Yayın İmkanı Getirilmesi:** Radyo Televizyon Üst Kurulu tarafından hazırlanan "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik" hükümleriyle özel televizyon ve radyo kuruluşlarının da farklı dil ve lehçelerde yirmi dört saat yayın yapması imkanı sağlanmıştır (*Resmi Gazete: 13/11/2009, 27405*).

• **Üniversitelerimizde Farklı Dil ve Lehçelerle İlgili Akademik Araştırma Yapılabilmesi, Enstitü Kurulması ve Seçmeli Ders Konulabilmesinin Mümkün Hale Getirilmesi:** Vatandaşlarımızın günlük hayatlarında kullandıkları farklı dil ve lehçelerle ilgili üniversitelerimizde akademik araştırmalar yapılabilmesi, enstitü kurulması ve seçmeli ders konulabilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu kapsamda; Bakanlar Kurulu'nun 12/10/2009 tarihli, "Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı 'Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü' kurulmasına ilişkin kararı" çerçevesinde; Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesinde, "Kürt Dili ve Kültürü", "Süryani Dili ve Kültürü" ve "Arap Dili ve Kültürü" anabilim dallarından oluşan "Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü" kurulmuştur. Enstitüde; Kürtçe, Arapça ve Süryanice dillerinde lisansüstü eğitim verilmektedir (*Resmi Gazete: 1/12/2009, 27419*).

• **Farklı Dillerdeki Kültürel Faaliyetlerin Desteklenmesi:** Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Destekleme Kurulu tarafından ilk kez içinde yoğun Kürtçe diyalogların geçtiği bir filme (İki Dil Bir Bavul) maddi destek sağlanmıştır. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü tarafından çeşitli illerde Kürtçe tiyatro oyunları sahnelenmeye başlanmıştır. Kürtçe yayın yapan TRT 6, dini gecelerde Kürtçe mevlid programı yayımlamaya başlamıştır.

• **Çağrı Merkezleri:** Diyarbakır Valiliği tarafından açılan çağrı merkezinde Türkçe bilmeyen vatandaşlarla iletişim kurulabilmesi için Kürtçe ve Zazaca bilen personel görevlendirilmiştir.

2010

• **Yol Kontrol ve Arama Noktalarının Azaltılması:** Vatandaşlarımızın günlük hayatlarını kolaylaştırmak amacıyla yol kontrol ve arama noktalarının sayısı azaltılmıştır *(İçişleri Bakanlığının 15/1/2010 tarihli ve 2010/4 sayılı "Yol Kontrol ve Arama Noktaları" Genelgesi)*.

• **Yayla ve Meraların Yeniden Kullanıma Açılması: Vatandaşlarımızın** istihdam ve refah seviyesinin yükseltilmesi amacıyla özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki yayla ve meralara ilişkin yasaklar kaldırılmıştır *(İçişleri Bakanlığının 15/1/2010 tarihli ve 2010/5 sayılı "Yayla ve Meralar" Genelgesi).*

• **Yerleşim Birimlerine Eski İsimlerinin İadesi:** Yerleşim birimlerine eski adlarının yeniden verilmesinin önü açılmış; bu çerçevede bazı yerleşim yerlerinin isimlerinde değişikliğe gidilmiştir.

• **EMASYA Protokolü'nün Kaldırılması:** Yeni güvenlik anlayışının bir yansıması ve demokratik hukuk devletinin kökleşmesi amacıyla EMASYA Protokolü olarak bilinen, "Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı arasında 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu 11/D maddesi Gereğince Alınması Gereken Müşterek Tedbirlere İlişkin Protokol" 4/2/2010 tarihli yeni bir Protokol ile yürürlükten kaldırılmıştır. Hukuk devleti ilkeleriyle çelişen, demokrasi dışı müdahaleleri kolaylaştıracak bir düzenleme olan söz konusu Protokol yürürlükten kaldırılarak sivil yönetim ve demokratik hukuk devleti güçlendirilmiştir.

• **Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları Konusunda Genelge Yayınlanması:** Kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik uygulamaların yaygınlaştırılması amacıyla İçişleri Bakanlığı tarafından bir genelge yayımlanmıştır *(19/02/2010 tarihli ve 2010/10 sayılı Genelge).*

• **Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi:** Ülkemizin yolsuzlukla mücadeledeki kararlılığının bir göstergesi olarak ve saydamlığı engelleyen ve yolsuzluğu besleyen faktörlerin ortadan kaldırılması suretiyle daha adil, hesap verebilir, saydam ve güvenilir bir yönetim anlayışının geliştirilmesi amacıyla "Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisi (2010-2014)" Bakanlar Kurulu'nca kabul edilmiştir. Söz konusu stratejiye ilişkin Eylem Planı ise "Türkiye'de Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Komisyonu" tarafından 12 Nisan 2010 tarihinde onaylanmıştır (*1/2/2010 tarihli ve 2010/56 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, Resmi Gazete:22/2/2010, 27501*).

• **Yasadışı Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu'nun Oluşturulması:** Yasa dışı göçle mücadelede alınmış tedbirlerin takibi, yeni tedbirlerin geliştirilmesi ve alınan kararların uygulanmasının izlenmesi amacıyla İçişleri Bakanlığı bünyesinde "Yasadışı Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuştur (*İçişleri Bakanlık Makamının 24/2/2010 tarihli Olurları*).

• **Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı'nın Kurulması:** 17/2/2010 tarihli ve 5952 sayılı Kanun ile; terörle mücadelede çok boyutlu bir yaklaşımın gereği olarak terörle mücadele alanında bilimsel metot ve verileri kullanarak, daha fazla analizler yapmak, çözüm önerileri, politika ve strateji geliştirmek ve bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak üzere "Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı" kurulmuştur (*Resmi Gazete: 4/3/2010, 27511*).

• **Farklı Dil ve Lehçelerde Siyasi Propaganda Yapılabilmesinin Sağlanması:** Siyasi partiler hukukunun alanı genişletilerek, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün bir gereği olan siyasi propaganda hakkının önündeki yasal engeller kaldırılmıştır. Bu sayede, siyasi partilerin seçim çalışmalarında vatandaşlarımızın kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de halka seslenebilmesi sağlanmıştır (*8/4/2010 tarihli ve 5980 sayılı Kanun, Resmi Gazete:10/4/2010, 27548*).

• **Sivil Toplumun Teşvik Edilmesi:** Sivil toplumun teşvik edilmesi amacıyla 30/4/2010 tarihinde "İçişleri Bakanlığı Bütçesinden Derneklere Yardım Yapılması Hakkında Yönerge" yürürlüğe konulmuş ve bu doğrultuda İçişleri Bakanlığı bütçesine konulan ödenekle derneklere proje karşılığı hibe desteği verilmeye başlanmıştır.

• **Farklı İnanç Gruplarına Mensup Vatandaşların Korunması:** Farklı inanç gruplarına mensup vatandaşların korunması ve kendilerine saygı gösterilmesinin teşvik edilmesi amacıyla bir Başbakanlık Genelgesi çıkarılmıştır. Genelge ile; farklı inanç gruplarına mensup vatandaşların Türkiye'nin ayrılmaz parçası oldukları vurgulanarak, kanunlar gereği bu vatandaşların kamu kurumları önündeki iş ve işlemlerinde kendilerine güçlük çıkarılmaması ve haklarına halel getirilmemesi gerektiği tüm devlet kurumlarına hatırlatılmıştır (*2010/13 sayılı Genelge, Resmi Gazete: 13/5/ 2010, 27580*).

• **Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Amacıyla Kadın İstihdamı Üst Kurulu'nun Oluşturulması:** Çıkarılan bir Başbakanlık Genelgesi ile; kadınların sosyal ve ekonomik konumlarının güçlenmesi, iş ve toplumsal hayatta kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadın istihdamının arttırılması amacıyla "Kadın İstihdamı Üst Kurulu" oluşturulmuştur. Söz konusu Üst Kurul, kadın istihdamı alanındaki mevcut sorunların tespiti ile bu sorunların giderilmesine yönelik ilgili tüm tarafların gerçekleştirdiği çalışmaları izlemek, değerlendirmek, koordinasyon ve işbirliğini sağlamakla görevlendirilmiştir (*2010/14 sayılı Genelge, Resmi Gazete: 25/5/ 2010, 27591*).

• **18 Yaş Altındaki Tüm Çocukların Çocuk Mahkemelerinde Yargılanmasının Sağlanması:** "Terörle Mücadele Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile; kamuoyunda "taş atan çocuklar" olarak bilinen ve çoğunlukla 18 yaşın altında olan suça itilmiş çocukların, Terörle Mücadele Kanunu kapsamında Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri'nde değil, çocuk mahkemelerinde yargılanmaları hükme bağlanmıştır (*22/7/2010 tarihli ve 6008 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 25/7/2010, 27652*).

• **Farklı İnanç Gruplarının Eğitim Hakkının Geliştirilmesi:** Farklı inanç gruplarına mensup vatandaşlarımızın eğitim hakkının geliştirilmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Ermenice ders kitapları hazırlanarak, 2010-2011 öğretim yılından itibaren Ermeni okullarında ücretsiz dağıtılmaya başlanmıştır.

• **Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca Kürtçe Önemli Eserlerin Çevrilerek Yayınlanmasına Başlanması:** Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, 1 Aralık 2010 tarihinde yayımlanan "Mem-u Zin" gibi, Kürt dili ve edebiyatının önemli bazı eserlerinin çevirisi ile tıpkı basım ve yeni telif gibi yayınlara başlanmıştır.

• **Yeni Sayıştay Kanunu'nun Kabul Edilmesi:** Devlet fonksiyonlarının ve devletin kurumsal yapısının vatandaş odaklı yönetim anlayışı doğrultusunda yeniden düzenlenmesi amacıyla, 1967 tarihli ve 832 sayılı Sayıştay Kanunu'nun yerini alan yeni "Sayıştay Kanunu" kabul edilmiştir. Sayıştay'ın kuruluşu, işleyişi, denetim ve yargılama usulleri, mensuplarının nitelikleri ve atanmaları, ödev ve yetkileri, hak ve yükümlülükleri ile diğer özlük işlerinin düzenlendiği söz konusu Kanun ile birlikte; uluslararası denetim standartlarına uygun, demokrasimizin gelişimine katkı sağlayacak ve toplumumuzun beklentilerini karşılayacak, belge denetiminden ziyade içeriği ön plana çıkaracak, teknolojik olanaklardan yararlanan ve bunların yanında yargı yetkisine işlerlik kazandırılmış bir Sayıştay'ın oluşturulması amaçlanmıştır *(3/12/2010 tarihli ve 6085 sayılı Kanun, Resmi Gazete:19/12/2010, 27790*).

• **Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün Kurulması:** Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) 23 Aralık 2010 tarihli genel kurul toplantısında alınan karar uyarınca, Türkiye'de bir ilk olarak, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde dört yıllık lisans programı düzeyinde "Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü" kurulmuştur.

12 EYLÜL 2010 TARİHLİ ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ

• **Pozitif Ayrımcılık:** Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler, pozitif ayrımcılık uygulanabilecek kesimler olarak benimsenmiştir (*Anayasa m. 10*).

• **Seyahat Özgürlüğünün Genişletilmesi:** Seyahat özgürlüğünün genişletilmesi kapsamında yurt dışına çıkış yasağının kapsamı daraltılmıştır (*Anayasa m. 23*).

• **Çocuk Hakları:** Çocuk hakları ile ilgili uluslararası temel ilkeler, anayasal güvence altına alınmıştır (*Anayasa m. 41*).

• **Sendikal Hakların Güçlendirilmesi:** Bu bağlamda kamu görevlilerine toplu sözleşme imkanı getirilmiş, bu konudaki uygulama kanunu olan 6289 sayılı "Kamu Görevlileri Sendikaları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" yürürlüğe konulmuştur (*Resmi Gazete : 11/4/2012, 28261, Anayasa m. 53*).

• **Kamu Denetçiliği:** Kamu Denetçiliği Kurumu, anayasal dayanağa kavuşturulmuştur (*Anayasa m. 74*).

• **Siyasi Partilerin Kapatılması Nedeniyle Milletvekilliğinin Düşmesinin Kaldırılması:** Siyasi partilerin kapatılması durumunda milletvekillerinin vekilliklerinin düşürülmesine ilişkin hüküm yürürlükten kaldırılmıştır (*Anayasa, m. 84*).

• **Siyasi Partilerin Kapatılması ve Mali Yaptırıma İlişkin Karar Yeter Sayısı Değişikliği:** Siyasi parti kapatma ve diğer mali yaptırımlar için Anayasa Mahkemesi'nde üçte iki çoğunluk şartı getirilmiştir (*Anayasa, m. 149*).

• **YAŞ Kararları:** YAŞ kararları ile ordudan uzaklaştırılanlara yargı yolu açılmıştır (*Anayasa m. 125*).

• **Askeri Mahkemelerin Yargı Yetkisi:** Sivillerin, askeri mahkemelerde yargılanmasına son verilmiştir. Askerlerin, askeri suçlar dışındaki suçlarla ilgili olarak sivil mahkemelerde yargılanması sağlanmıştır (*Anayasa m. 145*).

• **HSYK'nın Yapısının Demokratikleştirilmesi:** HSYK, daha demokratik bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu bağlamda konuya ilişkin uygulama kanunu olan "Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu" yürürlüğe konulmuştur (*11/12/2010 tarihli ve 6087 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 18/12/2010, 27789)*. Ayrıca HSYK'nın hâkim ve savcılara yönelik meslekten çıkarma kararları yargı denetimine açılmıştır *(Anayasa m. 159)*.

• **Devlet Memurlarının Yargıya Başvuru Haklarının Genişletilmesi:** Devlet memurlarına verilen uyarma ve kınama cezalarına karşı yargı yolu açılmıştır *(5982 sayılı Kanun, m.13 ile Anayasanın 129/3 maddesinde yapılan değişiklik).*

• **Anayasa Mahkemesi'nin Yapısının Demokratikleştirilmesi:** Anayasa Mahkemesi'nin üye yapısı, daha demokratik ve çoğulcu bir yapıya kavuşturulmuş ve üyelerin çalışma süreleri 12 yılla sınırlandırılmıştır (*Anayasa m.146*).

• **Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan Sıfatıyla Yargılama Yetkisinin Genişletilmesi:** Anayasa Mahkemesi'ne TBMM Başkanı, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarını Yüce Divan sıfatıyla yargılama yetkisi tanınmıştır *(Anayasa m.148*)**.**

• **Askeri Yargının Bağımsızlığının Güvence Altına Alınması** (*Anayasa m.145*)**.**

• **12 Eylül Darbecilerini Yargılama Yolunun Açılması** (*Anayasanın Geçici 15'inci maddesi yürürlükten kaldırılarak*)**.**

• **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının Tanınması:** İnsan haklarına saygılı bir "hukuk devleti"ni gerçekleştirmek amacıyla yeni bir hukuk yolu olarak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı getirilmiştir (*Anayasa m.148*).

• **Kişisel Verilerin Korunmasının Anayasal Güvenceye Kavuşturulması:** Anayasa'nın 20'nci maddesine şu ifade eklenmiştir: "Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir" (*Anayasa m.20*).

• **Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Anayasa'ya Girmesi:** 2001 yılında kurulan Ekonomik ve Sosyal Konsey, anayasal bir güvenceye kavuşturulmuş ve işler hale getirilmiştir *(Anayasa m.166)*.

2011

•Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'dan Ayrımcı Hükümlerin Çıkarılması: "Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında

Kanun"da değişiklik yapılarak, ayrımcılık ifade eden "çingene" ibaresi kanun metninden çıkarılmıştır (*5/1/2011 tarihli ve 6097 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler*, *Resmi Gazete:19/1/2011, 27820*).

• **Terörizmin Önlenmesine Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Yürürlüğe Girmesi:** 16 Mayıs 2005 tarihinde Varşova'da imzaya açılan ve Türkiye tarafından 19/1/2006 tarihinde imzalanan "Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi"nin onaylanması uygun bulunmuştur. Söz konusu Sözleşme Türkiye bakımından 1/7/2012 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir (*23/2/2011 tarihli ve 6135 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 12/3/2011, 27872*).18

• **İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol'ün Onaylanması:** Türkiye, "işkenceye karşı sıfır tolerans politikası" çerçevesinde, "İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol"ü onaylamıştır. Söz konusu Protokol ile; işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ve küçük düşürücü muamele ve cezanın önlenmesi amacıyla, gözaltı merkezlerine bağımsız ulusal ve uluslararası organlar tarafından ziyaretler yapılmasına imkan veren bir sistem kurulmuştur. Türkiye, Protokol'e taraf olmakla, "İşkenceyi Önleme Alt Komitesi"nin karakollar, nezarethaneler ve gözaltı merkezlerine ziyarette bulunmasına imkan sağlama yükümlülüğünü üstlenmiştir (*23/2/2011 tarihli ve 6167 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 12/3/2011, 27872*).

• **İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi:** Çalışanların psikolojik tacizden korunması için tedbir alınması amacıyla işyerlerinde psikolojik tacizin (mobbing) önlenmesi konusunda bir Başbakanlık Genelgesi yayınlanmıştır. Genelge ile; kasıtlı ve sistematik olarak belirli bir süre çalışanın aşağılanması, küçümsenmesi, dışlanması, kişiliğinin ve saygınlığının zedelenmesi, kötü muameleye tabi tutulması, yıldırılması ve benzeri şekillerde ortaya çıkan psikolojik tacizin önlenmesi amaçlanmakta ve gerek iş sağlığı ve güvenliği gerekse çalışma barışının geliştirilmesi öngörülmektedir *(2011/2 sayılı Genelge, Resmi Gazete: 19/3/2011, 27879)*.

• **Bireysel Başvuru Yolunun Yürürlüğe Girmesi:** Anayasa değişikliğine uyum sağlanması amacıyla "Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Kanun uyarınca, Anayasa Mahkemesi 23 Eylül 2012 tarihi itibarıyla bireysel başvuruları kabul etmeye başlamıştır. Bu kapsamda, 2012 yılı Aralık ayı itibarıyla Anayasa Mahkemesi'ne 1.615 bireysel başvuru yapılmıştır (*30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 3/4/2011, 27894*).

• **Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Düzenleme Yapılması:** Yüksek yargı organlarının iş yükünün ve mahkeme önüne giden uyuşmazlıkların sayısının azaltılması, bazı suçların kabahate dönüştürülmesi ve yüksek yargı organlarının etkinliğinin artırılması amacıyla "Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" kabul edilmiştir (*31/3/2011 tarihli ve 6217 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 14/4/2011, 27905*).

• **Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un Kabul Edilmesi:** Spordaki şiddet, ırkçılık ve ayrımcılığın önlenmesi amacıyla "Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun" kabul edilmiştir *(31/3/2011 tarihli ve 6222 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 14/4/2011, 27905).*

• **Üniversitelerimizde Farklı Dil ve Lehçelerle İlgili Enstitü ve Anabilim Dalları Kurulması:** Vatandaşlarımızın günlük hayatlarında kullandıkları farklı dil ve lehçelerle ilgili akademik araştırmalarda bulunmak üzere Bingöl Üniversitesi bünyesinde "Yaşayan Diller Enstitüsü" kurulmuştur *(Resmi Gazete: 03/07/2011, 27983)*. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) onayıyla, Aralık 2011'de, Tunceli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü bünyesinde, "Zaza Dili ve Edebiyatı", "Kurmanci Dili ve Edebiyatı" ile "Arap Dili ve Edebiyatı" ana bilim dalları kurulmuştur.

• **Adalet Bakanlığı Bünyesinde İnsan Hakları Daire Başkanlığı Kurulması:** "Adalet Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname" ile, AİHM önünde görülmekte olan davaların daha etkin bir şekilde takibinin sağlanması amacıyla Adalet Bakanlığı bünyesinde "İnsan Hakları Daire Başkanlığı" kurulmuştur *(650 sayılı KHK, Resmi Gazete: 26/8/2011, 28037).*

• **Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Konusundaki AK Sözleşmesi'ne Taraf Olunması:** "Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi", 25/10/2007 tarihinde imzalanmış ve onay işlemleri tamamlanarak 1 Nisan 2012 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir *(Resmi Gazete: 10/9/2011, 28050).*

• **TBMM Bünyesinde Araştırma Komisyonlarının Kurulması:** Özellikle sıkıyönetim ve olağanüstü hal dönemlerinde terörle mücadelede karşılaşılan sorunları araştırmak amacıyla 13 Ekim 2011 tarihinde TBMM İnsan Hakları Komisyonu bünyesinde "Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerinin İncelenmesi Alt Komisyonu" kurulmuştur.

• **Diyarbakır Cezaevinde Yaşananlarla İlgili Soruşturma:** Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı, 12 Eylül darbesinden sonra pek çok insan hakları ihlaline sahne olan Diyarbakır Cezaevinde yaşananlarla ilgili olarak soruşturma başlatmıştır.

• **Kürtçenin İlk Defa TBMM Kataloğunda Yer Alması:** TBMM'nin yirmi dördüncü dönem üyelerini tanıtmak için hazırlanan katalogda diğer dillerin yanında ilk kez milletvekillerinin "Kürtçe" dil bilgisine de yer verilmiştir.

• **Mustafa Muğlalı Kışlası'nın İsminin Değiştirilmesi:** Van'da bulunan General Mustafa Muğlalı Kışlası'nın ismi değiştirilmiştir.

• **Farklı İnanç Gruplarına Mensup Vatandaşlar Tarafından Kullanılan İbadethanelerin Onarımı:** İbadet özgürlüğü kapsamında, cemaat vakıflarına taşınmaz iadesi yapılmasının yanı sıra farklı inanç grubuna mensup vatandaşlarımız tarafından kullanılan ibadethaneler onarılmaya devam edilmiştir. Bu bağlamda, Diyarbakır'da restorasyon çalışmaları tamamlanan Surp Giragos Kilisesi, Ekim 2011'de ibadete açılmıştır. Kumkapı Meryemana

Kilisesi ve Mektebi Vakfı'na ait olan Vortvoks Vorodman Kilisesi de restorasyon çalışmalarının ardından Aralık 2011'de gerçekleştirilen törenle ibadete açılmıştır.

• **İbadet Özgürlüğünün Kullanılmasının Kolaylaştırılması:** Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Trabzon Sümela Manastırı'nda ve Van Akdamar Kilisesi'nde ayin yapılmasına izin verilmiştir.

2012

• **Milli Güvenlik Bilgisi Dersinin Müfredattan Çıkarılması:** "Milli Güvenlik Bilgisi Öğretimi Yönetmeliği" yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece, otuz üç yıldır ortaöğretim müfredatında bulunan ve asker görevlilerce verilen "milli güvenlik bilgisi" dersleri, 2012-2013 eğitim ve öğretim yılı itibariyle müfredattan çıkarılmıştır *(Resmi Gazete: 25/1/2012, 28184).*

• **Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu'nun Kabul Edilmesi:** Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin anayasa değişikliğine uyum amacıyla; Cumhurbaşkanı seçimine, Cumhurbaşkanı adaylarında aranacak niteliklere, seçim öncesi, seçim günü ve seçim sonrası yapılması gereken işlemlere ilişkin usul ve esasları düzenleyen "Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu" kabul edilmiştir *(19/1/2012 tarihli ve 6271 sayılı Kanun, Resmî Gazete:26/1/2012, 28185).*

• **Azınlıklara Ait Gazetelerin Resmi Reklam Yayımlayabilmelerine İmkan Tanınması:** Basın İlan Kurumu Genel Kurulu Kararı çerçevesinde; Lozan Andlaşması uyarınca belirlenen azınlıklara ait gazetelerin yazılı olarak başvurmaları halinde resmi reklam yayımlayabilmeleri mümkün olmuştur. Söz konusu gelişme, azınlık gazetelerinin ekonomik durumunu güçlendirmeye yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Nitekim yaklaşık elli yıllık bir aradan sonra 4 Haziran 2012 tarihinde bir Rum yayınevi faaliyete başlamıştır *(17/2/2012 tarihli ve 195 sayılı Genel Kurul Kararı, Resmi Gazete: 28/2/2012, 28218).*

• **Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin AK Sözleşmesi'nin Onaylanması:** "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi"ne 14 Mart 2012 tarihi itibarıyla taraf olunmuştur. Söz konusu Sözleşme, bu alanda yasal çerçeve oluşturan ve uluslararası bağlayıcılığa sahip ilk düzenleme olması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Sözleşme; fiziksel, cinsel, psikolojik şiddetin yanı sıra zorla evlendirme ve farklı şiddet türlerini tanımlamakta ve bunlara yaptırımlar getirmektedir. Türkiye, söz konusu Sözleşme'nin hazırlıklarına öncülük etmiş ve Sözleşme'yi onaylayan ilk ülke olmuştur *(Resmi Gazete: 8/3/2012, 28227 Mükerrer).*

• **Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Hususundaki Adımlara Devam Edilmesi:** "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" çıkarılmıştır. Kanun kapsamında 2012 yılı Aralık ayı itibariyle 4.634 kadına polis koruması sağlanmış ve 29.624 kadına yönelik önleyici tedbirler alınmıştır *(8/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 20/3/2012, 28239).*

• **Eğitim ve Kültür Alanında Farklı İnanç Gruplarına Yönelik Olumlu Adımlara Devam Edilmesi:** Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 51/5 maddesi ile, özel öğretim kurumlarında yabancı uyruklu misafir öğrencilerin de öğrenim görebilmelerine imkan sağlanmıştır *(Resmi Gazete: 20/3/2012, 28239)*.

• **Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu'nun Oluşturulması:** Başbakanlık Genelgesi ile "Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu" oluşturulmuştur. Bu Kurul, çocuk haklarının korunması, kullandırılması ve geliştirilmesine ilişkin konularda idari ve yasal düzenlemelere ilişkin çalışmalar yapmak, önerilerde bulunmak, kaydedilen gelişmeler hakkında kamuoyunun aydınlatılması amacıyla yapılacak çalışmaları değerlendirmek, çocuk hakları konusunda alınabilecek önlemlere ilişkin tavsiyelerde bulunmak, bu konuya ilişkin strateji belgesi ve eylem planları hazırlatmak ve onaylamak, çocuk hakları konusunda kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonu sağlamakla görevlendirilmiştir *(Resmi Gazete:4/4/2012, 28254)*.

• **Denetimli Serbestlik Uygulamasının Kapsamının Genişletilmesi:** Denetimli serbestlik uygulamasının kapsamını genişletmek amacıyla hazırlanan Kanun ile; açık cezaevinde geçirilen sürenin son bir yılının, denetimli serbestlik tedbiri uygulanmak suretiyle dışarıda infaz edileceği yeni bir infaz rejimi öngörülmüştür. Ayrıca, 5402 sayılı Kanuna eklenen 15/A maddesiyle şüpheli, sanık ve hükümlülerin toplum içinde izlenmesi, gözetimi ve denetiminin elektronik cihazların kullanılması suretiyle de yerine getirilebilmesi mümkün hale getirilmiştir *(5/4/2012 tarihli ve 6291 sayılı Kanun, Resmi Gazete:11/4/2012, 28261).*

• **Eğitim Sisteminin Demokratikleştirilmesi:** "İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile, eğitimde kademeli sisteme geçilmiş ve vatandaşlarımızın özgür tercihlerine uygun eğitim alabilmelerinin önü açılmıştır. Bu kapsamda Kürtçenin seçmeli ders olarak okutulabilmesini sağlayacak düzenleme de getirilmiştir. 2012-2013 eğitim-öğretim döneminde seçmeli derslerde eğitime başlanmış ve ders materyalleri hazırlanmıştır *(30/3/2012 tarihli ve 6287 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 11/4/2012, 28261)*.

• **Tutuklu ve Hükümlülerin, Yakınlarının Cenazesine Katılmalarına ve Ağır Hastalık Durumlarında Ziyaret Edebilmelerine İmkan Tanınması:** Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'da yapılan değişikliklerle; tutuklu ve hükümlülerin ikinci derece dahil kan veya kayın hısımlarından birinin ya da eşinin ölümü nedeniyle cenazesine katılması için yol süresi hariç iki gün, birinci derecede yakınların ağır hastalık durumlarında ise ziyaret için yol süresi hariç bir gün izin verilmesi imkanı sağlanmıştır *(6301 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 10/5/2012, 28288)*.

• **Kürt Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın Açılması:** Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) onayıyla, Haziran 2012'de, Diyarbakır Dicle Üniversitesi bünyesinde "Kürt Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı" açılmıştır.

• **Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun Kabul Edilmesi:** Özel hukuk uyuşmazlıklarının arabuluculuk yoluyla çözümlenmesinde uygulanacak usul ve esasları düzenlemek amacıyla "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu" çıkarılmıştır.

Böylece tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri, özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların devlet yargısı dışında halledilmesinin önü açılmıştır *(7/6/2012 tarihli ve 6325 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 22/6/2012, 28331).*

• **Kamu Denetçiliğinin Yasal Dayanağa Kavuşması:** Hukuk devleti ve iyi yönetişim ilkelerinin yerleşmesi ve birey haklarının korunması doğrultusunda önemli bir adım olarak TBMM Başkanlığına bağlı olarak Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuştur *(14/6/2012 tarihli ve 6328 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 29/6/2012, 28338).*

• **İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun Çıkarılması:** Kamuya ve özel sektöre ait bütün işlerde ve işyerlerinde tüm çalışanlara uygulanmak üzere; işyerlerinde, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemek amacıyla yeni bir "İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu" kabul edilmiştir *(20/6/2012 tarihli ve 6331 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 30/6/2012, 28339).*

• **Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun Kurulması:** İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapmak üzere "Türkiye İnsan Hakları Kurumu" kurulmuştur *(21/6/2012 tarihli ve 6332 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 30/6/2012, 28339).*

• **Üçüncü Yargı Paketi:** Kamuoyunda "Üçüncü Yargı Paketi" olarak bilinen "Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun" ile insan haklarını güçlendiren önemli düzenlemeler getirilmiştir *(2/7/2012 tarihli ve 6352 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 5/7/2012, 28344).*

• **BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Üçüncü İhtiyari Protokolün İmzalanması:** BM Çocuk Hakları Komitesi'nin bireysel başvuru yetkisini tanıyan "BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Üçüncü İhtiyari Protokol", 24 Eylül 2012 tarihinde imzalanmıştır.

• **"Çocuk İzlem Merkezleri"nin Kurulması:** Çocuk istismarının önlenmesi ve istismara uğrayan çocuklara bilinçli ve etkin bir şekilde müdahale edilmesi amacıyla çıkarılan Başbakanlık Genelgesiyle, Sağlık Bakanlığına bağlı hastaneler ve kurumlar bünyesinde "Çocuk İzlem Merkezleri" kurulması ve bu merkezlerin işleyişinin Sağlık Bakanlığınca koordine edilmesi düzenlenmiştir. Çocuk izlem merkezlerinin ilk pilot uygulaması Ankara'da başlatılmıştır. Söz konusu merkez; hastanelerin bünyesinde, ilgili kurumların koordinasyon içinde çalışacağı, çocuğun tekrar örselenmesini engelleyecek biçimde, bütün adli ve tıbbi işlemlerin tek merkezde ve tek seferde yapılmasına imkan verecek şekilde oluşturulmuştur. Çocuk İzlem Merkezleri halihazırda dokuz ilde hizmet vermektedir *(Resmi Gazete: 4/10/2012, 28431).*

• **Yeni Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun Kabulü:** Eski Sendikalar Kanunu'nu ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nu yürürlükten kaldıran yeni bir "Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu" çıkarılmıştır *(18/10/2012 tarihli ve 6356 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 7/11/2012, 28460).*

•Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı: Öğrencilerde hukuk bilincinin geliştirilmesi amacıyla, 3 Aralık 2012 tarihinde Adalet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında "Hukuk ve Adalet Dersi" öğretim programı geliştirmek üzere bir işbirliği protokolü imzalanmıştır.

• **Büyükşehir Belediye Sınırlarının Yeniden Düzenlenmesi:** "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile, kamu hizmetlerinin daha etkili ve verimli şekilde sağlanması amacıyla büyükşehir belediye sınırları yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda, önceden on altı olan büyükşehir belediyesi sayısı yirmi dokuza çıkarılmıştır *(12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 6/12/2012, 28489).*

• **Belediyelere Mabetlerin Yapım, Bakım ve Onarımını Sağlayabilme İmkanı Getirilmesi:** Farklı din ve inançlara sahip bireylerin ibadet yerlerine ilişkin özgürlüklerinin genişletilmesi amacıyla, Belediye Kanunu'na "mabetlerin yapımı, bakımı, onarımını yapabilir" ibaresi eklenmiş ve böylece Belediyelerin sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yanı sıra "mabetlerin yapım, bakım ve onarımını da sağlayabileceği" hükme bağlanmıştır *(12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 6/12/2012, 28489).*

• **TBMM Bünyesinde Araştırma Komisyonlarının Kurulması:** 2012 yılı içerisinde TBMM bünyesinde "Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Tüm Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu" ve TBMM Dilekçe Komisyonu bünyesinde de "Dersim Alt Komisyonu" kurulmuştur.

• **TRT XEBER'in Yayın Hayatına Başlaması:** TRT, "TRT XEBER" isminde, "www.trtxeber.com" adresinden erişilebilen Kürtçe haber sitesinin yayınına başlamıştır.

• **Kürtçe Tiyatro Oyunlarının Sahnelenmesi:** Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın destekleriyle, Diyarbakır Şehir Tiyatrosu tarafından "Hamlet" oyunu Kürtçe olarak Ankara'da sahnelenmiştir.

• **Kürtçe Albüm:** 2012 yılı içerisinde, TRT ve Diyarbakır Valiliği'nin ortak çalışmasıyla Kürtçe türkülerden oluşan bir albüm hazırlanmıştır.

• **"Mele"lerin (Yerel Din Adamlarının) Devlet Tarafından İstihdamı:** Bölgelerinde halkın "dini önder" olarak gördüğü "mele"lerin (yerel din adamlarının) devlet tarafından "din görevlisi" olarak istihdamı uygulaması hayata geçirilmiştir *(22/6/1965 tarihli ve 633 sayılı Kanun'un Geçici 16'ncı maddesine 653 sayılı KHK'nın 13'üncü maddesiyle eklenen hükme istinaden).*

• **BM ve Avrupa Konseyi Standartlarını Karşılamayan Cezaevlerinin Kapatılması:** Son on yılda BM ve Avrupa Konseyi standartlarını karşılamayan 208 ceza infaz kurumu kapatılmıştır. Yine aynı dönemde 14.509 kişi kapasiteli 68 ceza infaz kurumu açılmıştır. 2012 yılı içerisinde ise toplam 13 yeni ceza infaz kurumu açılmış, 7 ek binanın yapımı tamamlanmıştır.

2013

• **Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesine İlişkin Hukuki Alt Yapının Oluşturulması:** Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına, belediyelere, il özel idarelerine ve sivil toplum kuruluşlarına ait kadın konukevlerinin açılışı, işleyişi, hizmetin çeşit ve niteliği ile denetimine ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla "Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik" çıkarılmıştır (*Resmi Gazete: 5/1/2013, 28519)*.

• **Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği'nin Kabul Edilmesi:** Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından hazırlanan söz konusu Yönetmelik; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınlar, çocuklar, aile bireyleri ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi ile şiddet uygulayan veya uygulama ihtimali olan kişiler hakkında şiddetin önlenmesine yönelik gerekli tedbirlerin alınması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır *(Resmi Gazete: 18/1/2013, 28532)*.

• **AİHM Başvuruları Konusunda Tazminat Komisyonu Kurulması:** AİHM'ye yapılmış bazı başvuruların tazminat ödenmek suretiyle çözümü ve muhtemel ihlal kararlarının önüne geçilmesi amacıyla, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun" kabul edilmiştir *(09/01/2013 tarihli ve 6384 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 19/1/2013, 28533).*

• **Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanun'u ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un Kabul Edilmesi:** Söz konusu kanunla, lise ve dengi öğrenimini tamamlayanlardan aynı yıl içerisinde yükseköğrenime başlayanların bakmakla yükümlü olunan kişi kapsamında değerlendirilmesi, terörle mücadele ve benzeri sebeplerle malul kalanların özel hastaneye müracaatlarında ayrıca sevk şartı aranmaksızın ek ücret alınmaması, 5510 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamındaki sigortalıların geçmişe dönük sosyal güvenlik destek prim borçlarının yeniden yapılandırılması, Sosyal Güvenlik Kurumunda kadro ihdas edilmesi, emekli ve yaşlılık aylığı alanların kamuda işe başlamaları nedeniyle kesilmesi gereken aylıklarının yapılandırılması, Türkiye İş Kurumu bünyesinde İş ve Meslek Danışmanlığı pozisyonunun istihdam biçiminin düzenlenmesi, Temmuz 2009 istatistiklerinde toplu iş sözleşmesi için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına yapılan yetki tespit başvurularında aranan yüzde on işkolu barajını aşan işçi sendikalarının 6356 sayılı Kanunun yürürlük tarihinden sonraki başvurularının Kanunun 41'inci maddesine yer alan işyeri ve işletme çoğunluğu şartlarına göre sonuçlandırılması öngörülmüştür *(10/01/2013 tarihli ve 6385 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 19/01/2013, 28533)*.

• **Sanıklar İçin Kendisini Daha İyi İfade Edebileceği Dilde Savunma İmkanının Getirilmesi:** Ülkemizde ceza davalarında vatandaşlarımızın kendilerini daha iyi savunmaları konusunda çeşitli dil zorlukları bulunmakta ve bu durum adil yargılanma konusunda itiraz ve endişelere yol açmaktaydı. Bu nedenlerle ilgili mevzuatta değişikliğe gidilerek, sanığa savunmasını, "kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde yapabilme imkanı" getirilmiştir *(24/1/2013 tarihli ve 6411 sayılı Kanun ile 5271 sayılı CMK'nın 202'nci maddesinde yapılan değişiklik, Resmi Gazete:31/1/2013, 28545).*

• **Hükümlülere Eşleriyle Mahrem Görüşme Hakkı Tanınması**: "Ceza Muhakemesi Kanunu İle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile yapılan düzenlemeyle, kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerden evli olanların üç ayda bir kez eşleriyle görüşebilmeleri imkanı getirilmiştir *(24/1/2013 tarihli ve 6411 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 31/1/2013, 28545)*.

• **Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu'nun Çıkarılması:** Türk Silahlı Kuvvetleri'nde etkin bir disiplin sisteminin tesisi, muhafazası ve idamesine ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla "Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu" hazırlanmıştır *(31/1/2013 tarihli ve 6413 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 16/2/2013, 28561).*

• **Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun'un Kabul Edilmesi:** Terör ve terörizmin finansmanıyla etkin mücadele edilmesi kapsamında, 1999 tarihli Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme'nin ve BM Güvenlik Konseyi'nin söz konusu Kanun kapsamındaki terör ve terörizmin finansmanıyla mücadeleye ilişkin kararlarının uygulanması ile terörizmin finansmanı suçunun düzenlenmesi ve terörizmin finansmanının önlenmesi amacıyla malvarlığının dondurulmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amacıyla "Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun" çıkarılmıştır *(7/2/2013 tarihli ve 6415 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 16/2/2013, 28561).*

• **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Çıkarılması:** Yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de kalışları ve Türkiye'den çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları ve İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemek amacıyla "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" kabul edilmiştir. Söz konusu Kanun ile bu alandaki mevzuatımız AB mevzuatı ile uyumlu hale getirilmiştir *(4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 11/4/2013, 28615).*

• **Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Meclis Araştırma Komisyonu Kurulması:** Toplumsal barış yollarının araştırılması ve çözüm sürecinin değerlendirilmesi amacıyla Anayasanın 98'inci, İçtüzüğün 104 ve 105'inci maddeleri uyarınca bir Meclis Araştırması açılmasına ve bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir *(9/4/2013 tarihli ve 1033 sayılı TBMM Kararı, Resmi Gazete: 18/4/2013, 28622)*.

• **İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un Kabul Edilmesi:** Ülkemiz uluslararası standartlara göre ifade hürriyeti kapsamında kabul edilen görüş açıklamaları ve mevzuatındaki adil yargılanma hakkına aykırılık oluşturan bir kısım düzenlemeler nedeniyle, AİHM'nin çok sayıda ihlal kararıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, uluslararası alanda ülkemizin demokratikleşme alanında ulaştığı seviye ile uyumlu olmayan ve ülkemizin hak etmediği olumsuz bir imaj oluşturmaktaydı. İşte bu alandaki eksiklikleri gidermek, ifade hürriyetini genişletmek ve adil yargılanma hakkının güçlendirilmesi amacıyla dördüncü yargı paketi başlığı altında reform niteliğinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan belli başlı olanları şunlardır:

o AİHM ihlal kararları, askeri idari yargı bakımından da yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmiştir.

o İfade hürriyetinin AİHM standartlarına uygun olarak genişletilmesi amacıyla, "cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösteren veya öven ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik eden" kriteri getirilmiştir.

o İşkence suçlarında zamanaşımı kaldırılmıştır.

o Kovuşturmaya yer olmadığına dair kararların etkin soruşturma yapılmadan verildiğinin AİHM ihlal kararıyla tespit edilmiş olması durumunda, talep edilmesi halinde yeniden soruşturma açılmasının önü açılmıştır.

o Ceza hükmünün, AİHM tarafından AİHS'nin ihlâli suretiyle verildiğinin tespit edilmiş olması halinde, yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilebilmesi önündeki sınırlamalar kaldırılmıştır.

o Kamulaştırma davalarında yargılama sürecinin uzaması nedeniyle ve enflasyon etkisiyle, ödenecek kamulaştırma bedelinde değer kaybı yaşanmaktadır. Bu konuda yapılan değişiklikle, kamulaştırma davalarında paranın değer kaybetmesini önleyecek koruyucu düzenleme yapılmıştır *(11/4/2013 tarihli ve 6459 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 30/4/2013, 28633)*.

• **Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:** Söz konusu Kanun ile; 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda, 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nda, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'da, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nda, 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'nda, 5235 sayılı Adlî Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmıştır. Kanunla birlikte, birden fazla dairesi bulunan büyük adliyelerdeki hukuk mahkemelerine gelen dosyaların dava konularına göre tevzi edilerek mahkemelerin uzmanlaşmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Benzer şekilde aynı yargı çevresinde birden fazla idare veya vergi mahkemesinin faaliyet gösterdiği hallerde, ihtisaslaşmanın sağlanması amacıyla gelen işlerin yoğunluğu ve niteliği dikkate alınarak, mahkemeler arasındaki iş bölümünün HSYK tarafından belirleneceği kabul edilmiştir *(17/04/2013 tarihli ve 6460 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 30/04/2013, 28633)*.

• **Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un Kabul Edilmesi:** Söz konusu Kanunla; mevzuatımızda bulunan ve engelli kişileri ifade etmek için kullanılan "sakat", "çürük", "özürlü" gibi ifadeler yerine yeknesak olarak "engelli" ifadesi getirilerek, mevzuatta terminolojik uyum sağlanması ve engelli vatandaşlarımızı inciten bu tür ifadelerin yürürlükten kaldırılması hedeflenmiştir *(25/4/2013 tarihli ve 6462 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 3/5/2013, 28636)*.

• **187 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi'nin Onaylanması:** İş kazalarının ve meslek hastalıklarının yoğun bir şekilde görüldüğü ülkemizde, uluslararası iş sağlığı ve güvenliği standartlarının eksiksiz bir şekilde hayata geçirilmesi ve hukuki zemininin tam olarak sağlanabilmesi amacıyla, Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Konferansı'nın 31 Mayıs 2006 tarihinde yapılan 95'inci oturumunda kabul edilen "187 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi"ne katılmamız uygun bulunmuştur *(15/5/2013 tarihli ve 6485 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 29/5/2013, 28661).*

• **Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:** Söz konusu Kanun ile; herhangi bir şart aranmaksızın 18 yaşına kadar çocukların sağlık yardımı alabilmeleri imkanı getirilerek, 18 yaş altı çocukların ücretsiz sağlık yardımı almaları konusundaki sorunlar ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca 6284 sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" hükümlerine göre hakkında koruyucu tedbir kararı verilen kişilerden genel sağlık sigortalısı olmayan ve genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişi kapsamına da girmeyen veya genel sağlık sigortası kapsamında olup sağlık yardımlarından yararlanamayanlar da Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınmıştır *(21/5/2013 tarihli 6486 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 29/05/2013, 28661).*

• **Siirt Üniversitesi Rektörlüğüne Bağlı Olarak Yaşayan Diller Enstitüsü'nün Kurulması** *(Bakanlar Kurulu'nun 6/6/2013 tarihli ve 2013/4897 sayılı Kararı, Resmi Gazete: 25/6/2013, 28688).*

XII. BÖLÜM: GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu, ülkemizde 30 yılı aşkın bir süredir önemli ölçüde can, mal ve kaynak kaybına yol açan sorunun çözümüne ilişkin yaşanmakta olan Çözüm Sürecine ve bu sürecin başarıya ulaşmasına son derece büyük önem addetmektedir.

Ülkemizin demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları alanları ile sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan gelişmesi, herkesin üzerinde uzlaştığı bir mutabakat alanıdır. Tüm toplum tarafından paylaşılan dinamikler üzerine oturan ve böyle olduğu ölçüde de anlamlanan toplumsal barış inisiyatiflerinin başarıya ulaşması açısından belirli bir süreci gerektireceği açıktır.

Ülkemizde adına ister "terör", ister "güneydoğu" ister "Kürt" sorunu ne dersek diyelim kimlik ve kültür temelli yaşanan sorun, bir an önce çözülmesi gerekliliği konusunda bir duyarlılığı toplumun her kesiminde yaratmıştır. Bu duyarlılık karşısında yıllardır başta askeri ve polisiye tedbirler olmak üzere pek çok tedbir denenmiş; ancak kalıcı ve sürdürülebilir çözüm bir türlü elde edilememiştir.

Bu nedenle sorunun çözümünde, sorunun kaynağını aldığı dinamikleri iyi tahlil eden ve bunlara hitap eden çözüm yolları geliştiren bir yaklaşımın başarı şansının yüksek olacağı aşikârdır. Ülkemizde demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti açılarından çok yönlü ve birbirini destekleyici bir gelişim çizgisi son yıllarda yakalanan bir hat olmuştur. Bu hat, bu alanlardaki sorunlardan beslenen sorunların çözümüne de önemli ölçüde destek olma kapasite genişliğine de sahiptir.

Kürt kimliğinin ret, inkâr ve asimilasyonu, silahla bastırma ve polisiye tedbirlerle sorunu çözme yaklaşımı ile demokratik bakış, diyalog, görüşme ve görüşmeyle çözüm yaklaşımı arasındaki farkı iyi kavramak gerekmektedir.

Dünyada son yıllarda yaşanan tüm gelişmeler **"Barış Çalışmaları"** kapsamında çağdaş bir **"çatışma-anlaşmazlık çözüm"** bilim alanının geliştiğini göstermektedir. Bu alan sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, hukuk, uluslararası ilişkiler, yönetim bilimi ve güvenlik yönetimi gibi alanların kesişiminden oluşan disiplinler arası, çok yönlü ve dinamik bir alanı ifade etmektedir.

Buradan hareketle yola çıkılan Çözüm Sürecinin başarıya ulaşarak akan kanın kalıcı bir şekilde durmasıyla elde edilecek ortam ile ülkemizin yakalayacağı ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel gelişme ivmesi de orta ve uzun vadede çözümün hanesine yazılacak önemli kazanımlar olacaktır.

Çözüm Süreci ile ilgili olarak ifade edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de "**Sürecin Stratejik İyi Yönetişimi"**nin yapılması gerekliliğidir. "Vizyon"u terör ve çatışmadan arındırılmış demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla işler halde olduğu, hukukun üstünlüğünün esas olduğu, insan haklarının en gelişmiş halinin benimsenerek uygulandığı bir gelecek olan, bu vizyon ile buna hizmet eden diyaloğun taraflarınca ortaklaştırıldığı ve

benimsendiği, "Misyon"unu da bunu demokratik platformda gerçekleştirmek olarak gören bir yaklaşımda ilerleyen çözüm süreci de başarıya ulaşabilecektir.

Bu çerçevede;

- Durumu, koşulları ve gelişmeleri iyi analiz eden,
- Amaçlarını ortaya koyan, amaçlarına uygun planlamaları yapan ve araçlarını seçen,
- Süreci yönetmede etkili olan çevreler ile ilişkilerini iyi düzenleyen,
- Alışılmışın ötesine geçebilecek bir perspektife sahip olan,
- Elindeki bütün kaynakları iyi analiz eden ve en fazla faydayı sağlayacak şekilde koordine edip uyumlaştırarak aynı amaca yönlendiren,
- Karmaşık ve dinamik doğaya sahip gelişmeleri iyi analiz edip onlara göre reaksiyon geliştirebilen,
- Bütüncül stratejik hareket çerçevesini iyi geliştirilmiş politikalarla ve taktiklerle destekleyen

Stratejik derinliğe sahip olan, bunun yanında sürecin yönetimine etki edebilecek, destek olabilecek tüm aktörleri iyi tahlil ederek sürecin yönetimine dâhil etmiş ve bu ölçüde "Yönetişim" niteliği kazandırmış bir yaklaşımın ortaya konulması gerekmektedir.

Ana Muhalefet Partisi Cumhuriyet Halk Partisi-CHP ile Muhalefet Partisi Milliyetçi Hareket Partisi-MHP'nin kendilerini çözüm sürecinin dışında konumlandırmaları ve hatta Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonuna üye vermemeleri, yönetişim niteliğine destek vermesi açısından bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Komisyonumuz, bu çerçevede önemli bazı hususlara değinmekte fayda görmektedir;

1- Çözüm; çok kısa sürede, bir anda veya bugünden yarına elde edilebilecek bir sonuç değil, birbiriyle bağlantılı gelişmeleri ve süreçleri içeren bir süreçler bütünüdür. Bu nedenle çözüm sürecine çok kısa bir ömür biçerek her şeyin bir anda çözülmesini beklemek, sürece haksızlık olacaktır. Çözüm sürecinde şiddetten, çatışmadan, kavgadan, birbirine hasmane bakma yaklaşımından ve psikolojisinden arınmış, bunu yaşam kültürüne yansıtmış, toplumsal ilişkilerini buna göre şekillendirmiş, siyaset anlayışını buna göre biçimlendirmiş nesillerin en azından kan akmayan ortamlarda yeşerip serpilmesine izin verecek zaman dilimlerinin önemini unutmamak ve çözüm sürecini çok kısa ömürlere hapsetmemek gerekmektedir.

2- Çözüm süreci iç içe girmiş bir **süreçler bütünü**nü ifade etmektedir. Bu nedenle bazı süreçlerde süreçleri olmaz noktalara sürüklemeye ya da süreci o şekilde yorumlamaya çalışmak, sonraki süreçlere ve olası olumlu sonuçlarına şans vermemek anlamına gelebilecektir. Önemli olan herkesin en fazla yararı elde edeceği nihai bütüncül sürecin faydasını arttırabilmektir.

3- Hassas, orta ve uzun vadede çözüme kavuşabilecek hususları baştan çözümün ilerlemesine şart hususlar olarak ileri sürmenin çözümsüzlüğe hizmet etmekten başka bir işe yaramayacağı dikkate alınmalıdır.

4- Süreç içinde öncelik alanlarının belirlenmesinde de diyaloğun ve çözümün kolay olduğu alanların öncelenmesi, ortaklaştırılabilecek alanların ön plana çıkarılması ve bunlarda sağlanan ilerlemelerin ve elde edilen olumluluğun sürecin ilerleyen aşamalarına yansıtılması kolaylaştırıcı olacaktır.

5- Çözüm süreci ile elde edilmiş olan kazanımların **"Pozitif Barış"** diyebileceğimiz bir sürece evrilmesi için herkesin elinden gelen samimiyet ve desteği göstermesi, destekleyen ve tamamlayan süreçlere gidilebilme şansına zarar verici tavırlardan uzak durulması gerektiği değerlendirilmektedir.

6- Çatışmanın öncelikle silahın sustuğu, sonrasında diyalog, karşılıklı birbirini dinleme ve anlamaya çalışma, demokratik talepleri öne sürebilme zeminine dönüştürüldüğü ortamların kalıcı ve sürdürülebilir bir barışa doğru yol alması için herkesin elinden gelen katkıyı sağlaması faydalı olacaktır.

7- Tüm unsurları sürecin paydaşı yapmak ve bu yönde sabırla pozitif iklimi desteklemek çözümün toplumsallaşması açısından önemlidir.

8- Sürecin bazen tahmin edilemeyecek bazen de bağlantısız olaylar nedeniyle inişli ve çıkışlı bir devinim ya da ivmeyle hareket edebileceği, barışa, diyaloğa ve hoşgörüye akan nehrin zaman zaman ve belli yerlerde ters akıntılara maruz kalabileceği unutulmayarak, genel perspektiften bakmaya devam edebilmenin, büyük resmi görebilmenin ve ezber bozabilen alternatiflerle çözüme destek veren bir noktadan yeniden ortaya çıkabilmenin bu tür zorlukların üstesinden gelinmesinde önemli bir rol oynayacağı gözden kaçırılmamalıdır.

9- Süreci destekler nitelikte ekonomik, kültürel, hukuki ve yönetsel adımlar atılarak diyaloğun ve barışın artılarının toplum tarafından hissedilerek benimsenmesi ve bunun sürece destek olarak devinim kazandırmasına olanak sağlanmalıdır.

10- Üzerinde uzlaşı olan konuları süreçte öne çıkarmak, adalete önem vermek ve **"diyalog ya da barış için adaleti ertelememek"** yaklaşımının esas alınması mesafe alınmasında önem arz etmektedir.

11- Sürece etki eden sınırlarımızı aşan dış dinamiklerin süreci olumsuz etkilememesi ve olumsuz yönlendirmemesi için bilinçli olunmalı ve azami hassasiyet gösterilmeli, ulus aşan etmenlerin sürecin başarısızlığa uğraması yönünde yarattığı ya da yaratabileceği riskler hususunda hem öngörülü, hem de reaktif adımlar atılmalıdır.

12- İlk etapta silahın gölgesinden kurtarmak açısından silahsızlandırma ve belki daha da önemlisi **"Kafaların Silahsızlandırılması"**, sürecin ilerleyeceği zeminler açısından dikkate değerdir.

13- Sorunların oluşturduğu zeminin ve sorunun sürmesinin kazananı, barış ve kardeşlik ortamının ise kaybedeni olmayacağının akıldan çıkarılmaması gerekmektedir.

14- Sorunu çözmenin ve sorun ortamının geride bırakılması bizlere **"Toplumsal, Ekonomik ve Kültürel Gelişme Fırsat Penceresi"** açacaktır. Bunun iyi değerlendirilmesi, Cumhuriyetimizin 100'üncü yılına giden perspektifte bölgedeki konumumuzu güçlendirmekle kalmayacak, dünyada en önemli aktörlerden birisi olmamızı da sağlayacaktır.

15- Çözüm ve çözüm sonrası her aşama ve süreçte sivil toplum örgütleri ile işbirliğine gidilerek, din, toplum ve kanaat önderlerinin katkıları alınarak ve diasporaların yapabileceği her katkı sürece yönlendirilerek sivil hareket alanının yaratılması ve bunun genişletilmesi faydalı olacaktır.

16- Bu çerçevede özellikle kadınların, göç olgusundan etkilenenlerin, gençlerin, mağdurların ve bunların sivil toplum örgütü şeklinde örgütlenmiş biçimlerinin bu süreçlerde aktif olarak yer almaları ve katkı sağlamalarının çözümün başarısı açısından önemli olduğunun yadsınmaması gerekmektedir.

17- Soruna bakışlardaki önyargıların yerini aklıselimin almasının sağlanması da bir diğer önemli bakış açısını ortaya koymaktadır. Sorun, hepimizin sorunudur ve çözüm ise hepimize fayda sağlayacaktır. Bu nedenle sorunun çözümsüzlüğüne yıllardır destek veren önyargılar, klişeler, sabit düşünce kalıplarından sıyrılmak, soruna ve çözüm sürecine daha kucaklayıcı, daha ılımlı ve daha tutarlı eksende bakmak gerekmektedir.

18- Bu çerçeveyi destekler mahiyette herkesin, her bireyin, her sivil toplum örgütünün **"kendi içindeki akil insanı"** ortaya çıkarması yönünde çaba sarf etmesi ve buna uygun atmosferin oluşturulması gerekmektedir.

19- Çözüm sürecini **"Sizi Kandırıyorlar", "Size Ne Verdiler? Ne Alıyorsunuz?", "Ne Verdiniz", "Bölünüyoruz" gibi paranoyalar**dan arındırarak üst perdeden değerlendirmek gerekmektedir. Endişe ve şüphelerden daha baskın olduğu apaçık ortada olan kamuoyunda filizlenmiş **"Çözüm Umudu"**nun canlı ve önde tutulması önem taşımaktadır.

20- Yaşadığımız sorunların yıllardır içinde yaşadığımız ortamı **"travma ve matem toplumu"** haline getirdiği ve **"toplumsal şiddet kültürü"** ile bezendiğimizi, Şair Yannis RITSOS'un **"Başımıza gelen bunca bela/ Kuruntulu yaptı bizi"** dizelerini haklı çıkarırcasına şüpheye kapılmanın ve yüzlerce komplo teorisi üretmenin siyasi akletme biçimlerinin önüne geçmesine izin vermemeli, kendimize, çevremize, başka insanlara, topluma güvenmeli ve **"sulh cedelden iyidir"**, **"benim canım yandı başka canlar yanmasın"** diyebilen feraset sahibi dinamiklerin işlemesine şans tanınmalıdır.

21- Çözüm Sürecinin bizatihi siyasi-hukuki bir süreç olarak kalmaması, toplum tarafından benimsenmesi, topluma mal edilmesi ve toplumsallaşması gerekliliği karşısında başta sivil toplum örgütleri olmak üzere toplumsal dinamiklerin ve inisiyatiflerin süreçte etkin olması gerekmektedir.

22- Çözüm Sürecinin anlaşmazlık ve çatışmalara son vererek kazanımlarının toplumsal gelişme ve modernleşmemize katkı verecek bir dinamiğe dönüşmesi yönünde toplumsal bir sahiplenmeye evrilmesi önem arz etmektedir.

23- Diğer taraftan toplumun psikolojisinin de çözüm odaklı dikkate alınması, çözüm sürecini gerçek anlamda anlar, değerlendirir ve destek verir hale getirilmesi, sürece ve sürecin

işleyişine dair algıları **"demokrasi ve adalet"**e uygun biçimde seyrettiği şeklinde yönetecek ve bunu toplum nezdinde yayacak mekanizmaların geliştirilmesinin önemi yadsınmamalıdır. Bu çerçevede **"Akil İnsanlar Heyeti"** gibi ülkemize has geliştirilen ve işletilen örnekler gelecek için ufuk açıcı niteliktedir.

24- Çözüm sürecinde önemli bir diğer nokta da toplum içerisindeki farklılıkların son derece normal olduğu, farklılıkların garip karşılanmaması ve zenginlik olarak değerlendirilmesi gerektiği anlayışının geliştirilebilmesidir. Önemli olan **"farklıları ve ötekileri kabul eden ve dinleyen"**, onlarla bir arada yaşanabilen bir söylem, ortam ve anlayışın; farklılıkları ifade ederken benzerlikleri unutmayan, benzerlikleri ifade ederken farklılıkları yadsımayan bir dille ortaya konulabilmesidir.

25- Çözüm Sürecinin tam anlamıyla şeffaf bir süreç olarak süremeyeceği gerçeği ile sürece olan güveni artırma yönünde toplumun güvendiği kimselerin net ve emin tavır ve konuşmaları, provokasyonların önüne geçilmesi ve sürecin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü eksenli gidişatın ve getirilerinin süreç karşıtı her türlü söylemin panzehri olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

26- Çatışma çözümü için yürütülen çabalar sırasında ortaya çıkabilecek **"gri alanlar"**ın paranoyalar ile doldurulma çabası ve bu alanlara kendi renginin verilmeye çalışılması bu tür süreçlere yapılabilecek en büyük haksızlıktır.

27- Çözüm sürecinin içinde bile bizatihi karşılıklı çekinceler olabileceği değerlendirilerek **"Kucaklaşıncaya kadar çekinmeler olabilir; ama kucaklaşınca her şey biter"** yaklaşımını akıldan çıkarmamak gerekmektedir.

28- Kucaklayıcı tavır kadar sorunu çözerken başka sorunlar yaratmamak ya da başka sorunların tohumlarını ekmemek de önemlidir.

29- Soruna ve çözüme **"İnsani Değerler"** yadsınmadan bakabilmek gerekmektedir. Sorunun muhataplarına ve hatta bu sorunu çözebilmek için şiddet ve terörü bir çözüm noktasıymış gibi değerlendirerek buna başvuranlara dahi bu değerleri esas alarak düşman değil suçlu gözüyle bakabilmek önem taşımaktadır.

30- **"Ilımlı ve farklı mütekabil okumalar"**a açık bir bakış ve değerlendirme biçimi, şüphesiz hem karşılıklı anlayışı pekiştirecek hem de çözüme giden yolda ivmeyi arttırabilecektir. Bu nedenle buna engel olabilecek ölçüdeki milliyetçi bakışların bir kenara bırakılması gerekmektedir. Soruna ve çözüme bakış açılarının etnik temelli olmayan, etnik temelli siyasi elbise giydirilmemiş, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne odaklı olması gerekmektedir. Çözümün hiçbir zaman aşırı uçlarda değil, mutedil, aralarda, ortalarda bir yerlerde olduğu unutulmamalıdır.

31- Sorunun çözümünde çözüme destek veren **"diasporalar"dan ve onların desteğinden yararlanmak** faydalı olacaktır. Bu anlamda sorunun çözümsüzlüğünden çok zarar görmüş ve çözümünde fayda sağlayacak bu diasporaları sürecin içine katma perspektifi değerlendirilmelidir.

32- Değinilmesi gereken bir diğer önemli husus ise sorunu derinleştiren ve çözümü zorlaştıran **"elitler"in olumsuz etkilerini en aza indirgemek**tir. Sorun, etrafında sorundan

nemalanan; çözüm ise etrafında çözümden zarar görecek gruplar oluşturmaktadır. Bu gruplar çoğunluğu yansıtmayan ancak çeşitli güçlere sahip elitler konumundadır. Bunların süreci olumsuz etkileme potansiyeli, göz ardı edilmemeli ve azaltılmalıdır.

33- Şimdiye kadar yaşanan çatışma ilişkisinin, çatışmayı tahkim eden imaj ve normlar üreterek çatışmanın çözümünü engelleyen bariyerler yarattığı unutulmayarak çözüm girişimlerinin, değişim için olasılıkları keşfetmeyi, değişim için koşulları tanımlamayı ve değişim için direnişi kırmayı gerektirdiği unutulmamalıdır.

34- Çözüm olmazsa sorun nedeniyle **yaşamını kaybedecek ilk çocuğun sizinki olacağı empatisi**yle düşünmek ve bu düşünceyi toplumsallaştırabilmek sorunun çözümüne giden yolda atılan her adımı önemli ve değerli kılan bir bakış açısını bizlere kazandırabilecektir.

35- İnsanların **"Çatışmadan-Korkudan Özgür", "Fakirlikten Özgür" ve "Onuruyla Yaşama Özgürlüğü"**ne sahip olduğu bu hak ve özgürlükler temeli üzerinden de insan haklarının en gelişmiş dizgesindeki hak ve özgürlüklere ulaşabildiği bir ortama sahip olması, kalıcı barışın bu zeminde gelişebilmesi tüm paydaşlara benimsetilmeli ve buna katkı vermelerinin kanalları açık tutulmalıdır.

36- Yaşanan terör ve çatışma ortamı nedeniyle ortaya çıkan ölümler, kayıplar, göç ve benzeri sorunlar ile bunların yarattığı yas, travma, travma sonrası stres bozukluğu, akut stres bozukluğu, anksiyete bozukluğu, baş edilemeyen komplikasyonlar, suçluluk duygusu, utanç, aşağılanma, depresyon, davranış bozuklukları, şiddet sarmalı, taciz, şok, psikolojik felç, saldırganlık, kişisel ve toplumsal gerileme, kaotik yaşam, psikolojik enerji kaybı gibi **psikolojik ve psiko-sosyal sonuçların rehabilite edilmesi** açısından çözüm ve barış ortamının sürdürülmesi ve özümsenmesine önem verilmeli, çözüm sürecinin aslında bireysel kimliğin özgür bir şekilde ortaya çıkmasına ve bireysel ve toplumsal psikolojilerin rehabilitesine ve her türlü gelişmenin önünü açabilecek etkisine dikkat çekilmelidir.

37- Dile getirilen hususların demokratik tabanı bulunan ve halk tarafında karşılığı olan talepler olduğu hususuna önem verilmesi ve halkın istekleri ile başkaca istekler arasındaki; çözüm ve diyalogda taraf olanların görüşleri arasındaki; toplum ve siyaset arasındaki **makasın makul düzeye inerek zamanla kapanması** yönünde iradenin canlı tutulması faydalı olacaktır.

38- Çözüm açısından siyasi ve idari reformların hayata geçirilmesi kadar bu yönde dile getirilen taleplerden **"özerklik"** ve **"yerel özerklik"** kavramlarının birbirleriyle karıştırılabildiği ve birbirinin yerine kullanılabildiği örneğinde olduğu gibi dile getirilenin tam olarak ortaya konulması ve **reformların hayata geçirilmesi yönetimi**nin de iyi yapılması önem taşımaktadır.

39- Çözüm sürecinde **fiziki mayınlar kadar kafalar ve zihinlerdeki mayınların temizlenmesi; silahın susması ve silahsızlanma kadar kafalar ve zihinlerdeki silahın susması ve silahsızlanması** büyük önem taşımaktadır.

40- Çözüm sürecinin en önemli kazanımlarından birisi **"Psikosiyasal iklim"**in oluşturulmasıdır. Şiddet döngüsünü kırmanın ve toplumsal uzlaşmayı sağlama; empatinin geliştirilmesi, acıların karşılıklı birbirlerinin yaşadıklarını anlayacak vücutta et ve

kemikleştirilmesi, bireysel ve toplumsal algıların bu yönde dönüştürülmesi ile mümkün olabilecektir. Geçmişte bu acılara yol açan algılara şekil veren kendileri dışında inşa edilmiş anlayışlar yerine/aksine, bireysel etkileşim yoluyla birey merkezli bir arka plan oluşturulmasına imkân sağlayacak anlayış temel yaklaşım olmalıdır.

41- **Eğitim** konusuna büyük önem verilmeli, aileden başlayan ve okullarda devam eden eğitimde; kin, nefret ve husumetin, ötekileştirmenin, yabancılaştırmanın, korku ve güvensizlik öğelerinin baskın olduğu, acıların yarıştırıldığı ve buna hizmet eden öğelerin simgeleştirildiği, ezberletilerek aşılandığı eğitim sistemi yerine algı ve tutumların dönüştürülmesi için demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, barış, karşılıklı hoşgörü, uzlaşı, anlayış, diyalog ve empati odaklı yaşam boyu bir eğitim sisteminin hayata geçirilmesine dikkat edilmelidir.

42- Toplumsal barış; en kaliteli haliyle bireysel özgürlükler, birbirini anlama, saygı duyma, kendini geliştirmesine imkân tanıma ve bu çerçevede gelişen toplumsal dayanışma ortamında en gelişmiş halini alacaktır.

Raporun ilgili bölümlerinde ayrıntılarıyla belirtilen ülkemizde 2002 yılından günümüze demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti eksenleri ile ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yaşanan değişim ve dönüşüm, Akil İnsanlar Heyeti gibi ülkemize has geliştirilen başarılı uygulamalar, Komisyonumuzun yerinde yaptığı incelemelerde tespit etme imkânı bulduğu halkımızın sürece her geçen gün artan desteği; süreç ikliminin hissedilme oranının artışını gösterdiği kadar halen ifade edilen sorun alanlarının zamanla çözülebileceği noktasında geleceğe umutla bakmamıza sebep olmaktadır.

Komisyonumuz Çözüm Sürecinin; Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan her birey için demokrasi, hukukun üstünlüğü, en gelişmiş haliyle insan hakları, özgürlük, bin yıllık kardeşliğin devamı, barış içinde bir arada yaşama, diyalog, empati, karşılıklı anlayış ve hoşgörü zemininin oluşmasına, bu zeminin hukuki, idari ve siyasi gelişimle oluşan alt yapılarla desteklenmesine, oluşan bu çerçevede toplumsal barışımızın ekonomik, sosyal, kültürel dinamizm ve gelişmişlik düzeyimizin artışı ile taçlanmasına ve en nihayetinde bütün bu kazanımların hissedilebilir ve sürdürülebilir bir niteliğe kavuşmasına hizmet ettiğine ve başarıya ulaşacağına olan inancını bu Rapor vesilesiyle Kamuoyuna saygıyla arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksiyon, "Tamil Kaplanları Kendi Sonunu Hazırladı", 25.10.2011. http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/newsDetail_getNewsById.action?newsId=30801 Erişim Tarihi: 01.10.2013.

-Aktaran: Mithat Sancar, "Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne", İletişim, İstanbul, 2010

-Akyol Mustafa, Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek, Doğan Kitap İstanbul 2006

- Archick, Kristin, "Northern Ireland: The Peace Process" Conressional Research Service, Report, January 10, 2003

-Arthur, Paul; Memory Retrieval and Truth Recovery, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA,

-Ataman,"Kuzey İrlanda: Bir Etnik ve Dini Milliyetçilik Sorunu", Dünya Çatışma Bölgeleri, Ankara, 2004

- Avruch, Kevin; Culture Theory, Culture Clash, and The Practice of Conflict Resolution; Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA,

-Barkey, 2005; Park, 2005'dan aktaran Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2)

- Beriker, Nimet; Conflict resolution The Missing Link Between Liberal International Relations Theory and Realistic Practice, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

-Bew, John; Frampton Martyn and Gurruchaga, Inigo; Talking to Terrorists, Making Peace in Northern Ireland and Basque Country, Hurst&Company, London UK, 2009

- Bilgesam, Yeni Anayasadan Toplumsal Beklentiler, Rapor No:36, Ekim 2011

-Broome, Benjamin J; Building Relational Empathy Through an Interactive Design Process, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA,

-Cassese, Antonio; The Multifaceted Criminal Notion of Terrorism in International Law, Journal of Criminal Justice Advance Access, December 15,2006

- Cherubin, Rose and Rothbart, Daniel; Causation as a Core Concept in Conflict Analysis, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

- Colaresi M. P. ;Scare Tactics: The Politics of International Rivalry'den aktaran Kriesberg, Louis; Waging Conflicts Constructively, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA,

- Cook-Huffman,Celia, The Role of Identity in Conflict, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

- Cronin, Audrey Kurth; When We Should Talk to Terrorists?, United States Institute of Peace, Special Report:240,May 2010

-Çaycı, Sadi, Countering Terrorism and International Law: The Turkish Experience, Terrorism And International Law: Challenges And Responses, San Remo 2002

-Çaycı, Sadi, Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Güneydoğu Olayları'ndan aktaran Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012

- Çimen, Adnan, Sorgulanması Gereken Bazı Yerel Yönetim Mitleri, İdarecinin Sesi Dergisi, Temmuz - Ağustos 2011

- Dinleyici, Ezgi Çiler, "Kolombiya: Uyuşturucu ve İç Savaş Arasında",Dünya Çatışma Bölgeleri, 2004

-Doğan, D. Mehmet, Türkiye Cumhuriyeti'nin Tarihi, Yazar yay. Ankara 2013

-Edward Mansfield and Jack Snyder, Democratization and War, Foreign Affairs, May/June 1995

- E. Mooney, "The Concept of Internal Displacement and the Case for Internally Displaced Persons as a Category of Concern [Ülke İçinde Yerinden Olma Kavramı ve Ülke İçinde Yerlerinden Olmuş Kişilerin Sorun Kategorisi Olarak Durumu]", *Refugee Survey Quarterly*, Cilt 24, Sayı 3, 2005

-Emre, Halil Can, "Guatemala: Orta Amerika'da Sonu Gelmeyen İdeolojik Çatışma" Dünya Çatışma Bölgeleri, Ankara, 2004

-Eriş, Hamit Emrah, "IRA (İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu)", Terörizm İncelemeleri: Teori, Örgütler, Olaylar, Özdağ,Ümit ve Öztürk, Osman Metin, Ankara, 2000

- Faik Reşit Unat, Tarih Vesikaları Dergisi Sayı:18 (3), Mart 1961, Yeni Seri Cilt:1

-Final Report of the Independent Internaional Commission on Decommisioning. http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/decommission/iicdreports.htm Erişim Tarihi: 24.09.2013.

- Fisas, Vicenç, 2013 Yearbook on Peace Processes, Escola de Cultura de Pau, Universitat Autonoma de Barcelona. s: 107. Erişim Tarihi: 12.11.2013. http://escolapau.uab.cat/img/programas/procesos/13anuarii.pdf

-Fisher, Ronald J; Interactive Conflict Resolution, Dialogue, Conflict Analysis, and Problemsolving, , Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA, 335

- Galtung, Johan; Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization. London: Sage, 1996

- Galtung, Johan; Toward a Conflictology, The Quest For Transdisciplinarity, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, New York USA, 2009

-Geray, Cevat ,Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler, Türk İdare Dergisi,Y:70, S:421, Ankara,1998

-Gürkaynak, Esra Çuhadar; Dayton, Bruce and Paffenholz, Thania; Evaluation in Conflict Resolution and Peacebuilding, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

- Gürses, Emin, Ayrılıkçı Terörün Anatomisi: IRA – ETA - PKK, Ankara, 2001

- Hoca Saadeddin,Tacüt-Tevarih Cilt 2

-http://www.economist.com/news/americas/21578684-deal-land-marks-welcome breakthrough-peace-talks-there-still-much-do-and Erişim Tarihi:01.10.2013.

-http://www.mdrp.org/, erişim:08.09.2013

-http://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-yerlerinden-olmus-kisiler-_idp_ler_-ve-koye-donus-ve-rehabilitasyon-programi.tr.mfa,

-http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf

http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/ETKINLIK%20DOSYALARI/TESEV%20Van%20Eylem%20Plani%20sunum.pdf

-http://www.unddr.org/what-is-ddr/introduction_1.aspx, erişim: 08.09.2013

- Kapaklıkaya, İbrahim, Kürt Açılımı: Kuzey İrlanda Perspektifi, İstanbul, 2009

- Kara, Elif 2009'dan aktaran Uludağ, Şener; Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen Şartlar, Polis Bilimleri Dergisi, Cilt 13(4)

-Karaağaçlı, Abbas, "Sri Lanka ve Tamil Kaplanları, Bilgesam, 15.12.2009. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?view=article&catid=110%3Aanalizlerhindistan&id=528%3Asrilankavetamilplanlartmpl=component&print=1&layout=default&page=&option=com_content&Itemid=138 Erişim Tarihi: 01.10.2013.

- Karataşoğlu, Soner ve Akpınar, Mehmet; Geçici Köy Koruculuğu Sistemi Üzerine Bir Saha Çalışması: Beytüşşebap Örneği, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Güz-2011, Cilt:10, Sayı:38

- Keleş, Ruşen (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara

- Kelman, Herbert C; A Social-psychological Approach to Conflict analysis and Resolution, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

-Kirişçi and Winrow, 1997: 67–118'dan aktaran Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2)

-Köşger, Yavuz Selim ve Haktankaçmaz, M. İlker; Avrupa Konseyi Tarafından Yerel Yönetimler Alanında Hazırlanan Antlaşmalar, İdarecinin Sesi, Temmuz - Ağustos 2011

-Kriesberg, Louis; Waging Conflicts Constructively, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

-Kuşoğlu, Baran, IRA ve Birleşik Krallık'ın IRA ile Mücadelesi, TBMM Araştırma Merkezi Raporu, 2012

-Linkage Between DDR and SSR,UN-Second International Conference on DDR and Stability in Africa Kinshasa, Democratic Republic of Kongo Issue Paper, 12-14 June 2007, http://www.un.org/africa/osaa/speeches/ddr-ssr.pdf, erişim:09.08.2013

-Minow, Graybill, 2002'den aktaran Uludağ, Şener; Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen Şartlar, Polis Bilimleri Dergisi, Cilt 13(4), 1998

-Nan, Susan Allen; Shifting From Coherent Toward Holistic Peace Processes, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

-Olson, 1989; Yavuz, 2001'den aktaran Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2)

-Özçağatay, Levent, Kuzey İralanda ve IRA: Silahlı Mücadeleden Siyasal Çözüme, Papirüs, İstanbul 1998

-Özdemir, Ömer Behram, "Avrupa'da Milliyetçi-Ayrılıkçı Hareketler:ETA ve IRA Örneği", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012

-Özel, Mehmet,Yerel Yonetimleri Geliştirme Acısından Devlet, Yerel Yonetim ve Kureselleşme Kavramları Uzerine, Türk İdare Dergisi, Y:75, S:441, Ankara, 2003

-Özerdem,Alpaslan; A Re-conceptualisation of Ex-combatant Reintegration: 'Social Reintegration' Approach, Conflict, Security & Development, Routledge, 2012

- Öztürk, Ümit, "Bask Bölgesi: İspanya'da Ayrılıkçılık Sorunu", Dünya Çatışma Bölgeleri, Ankara, 2004

- Phillips, David L; Disarming Demobilizing, and Reintegration the PKK, Today's Zaman, May 26,2013

-Rothbart, Daniel and Korostelina, Karina V. ;The Enemy and The Innocent in Violent Conflicts, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

- Ryan, Stephen; Conflict Transformation Reasons To Be Modest, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

-Sabah Gazetesi, ETA Silah Bırakıyor, 12.09.2013. Erişim Tarihi: 30.09.2013. http://www.sabah.com.tr/Dunya/2013/09/12/eta-silah-birakiyor

- Sandole, Dennis J. D; Byrne, Sean; Sandole-Staroste, Ingrid and Senehi, Jessica(Ed.), Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

-Sandole, Dennis J. D; Critical Systematic Inquiry in Conflict Analysis and Resolution, An Essential Bridge Between Theory and Practice, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

-Saran, Ulvi (1995), "Ozerklik ve Mahalli İdareler Düzeyinde Denetim", Türk İdare Dergisi, Y:67, S:408, Ankara

-Schmit, Michael L, Concluding Remarks, Terrorism And International Law: Challenges And Responses, San Remo, 2002

-Senehi Sean Byrne and Jessica, Revisiting the CAR Field, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

- Sessiz Devrim, Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri 2002-2012, Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayını, 2013

-Simmons, Solon J; Generativity-Based Conflict Maturing Microfoundations for Conflict Theory, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

-Snyder, Anna; Gender Relations and Conflict Transformation Among Refugee Women, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

-Somer,Murat; Defensive and Liberal Nationalisms: The Kurdish Question and Modernization/Democratization, Remaking Turkey: Globalization, Alternative Modernities, and Democracy , E. Fuat Keyman (ed.), Oxford: Lexington Books, October 2007

-Somer,Murat; Defensive vs. Liberal - Nationalist Perspectives on Diversity and the Kurdish Conflict: Europeanization, the Internal Debate, and Türkiyelilik, New Perspectives on Turkey, no. 32, 2005

- Somer,Murat; Resurgence And Remaking Of Identity Civil Beliefs, Domestic and External Dynamics, and the Turkish Mainstream Discourse on Kurds, Comparative Political Studies, Vol. 38 No. 6, August 2005

- Somer,Murat; Turkey's Kurdish Conflict: Changing Context and Domestic and Regional Implications, Middle East Journal,Vol 58,No. 2, Spring 2004

-Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2)

-Sönmezoğlu, F., Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 559, DER Yayınları, İstanbul,2000

-Staroste, Ingrid Sandole; Gender Mainstreaming A Valuable Tool in Building Sustainable Peace, Handbook of Conflict Analysis and Resolution, Routledge, 2009, New York USA

-Stock Margaret D. Detainees in the Hands of America: New Rules for a New Kind of War, Terrorism And International Law: Challenges And Responses, San Remo 2002

-Stockholm Initiative on Disarmament, Demobilisation, Reintegration, Final Report, http://www.government.se/content/1/c6/06/43/56/cf5d851b.pdf, erişim:08.09.2013

- Şakir EPÖZDEMİR, 1514 Amasya Antlaşması Kürt – Osmanlı İttifakı ve Mevlana İdris-i Bitlisi, Peri Yayınları, 2005

- Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1

-TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu, Şubat 2013

- The Economist, Spain and ETA Always Around, 17.08.2013. Erişim Tarihi:30.09.2013 http://www.economist.com/news/europe/21583715-weakened-terrorist-group-remains-presence-basque-region-always-around

-The International Institute of Humanitarian Law and The International Committee of the Red Cross, XXVIIth round table'dan aktaran Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 1

- The OECD DAC Handbook on Security System Reform (SSR)-Supporting Security and Justice, http://www.oecd.org/development/incaf/38406485.pdf, erişim: 08.09.2013

- Topuz, Senem Kurt,"Sri Lanka: Etnik Şiddet ve İç Savaş" Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları, 2010, Cilt: 2

-Tunçay Mete,Türkiye Cumhuriyeti' nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması ,Yurt Yay. Ankara 1981

- Turgut, Mehmet, Türkiye Gerçeği ve Bask Modeli", İstanbul, 1994

-Tütüncü, Ayşe Nur, İnsancıl Hukuka Giriş'ten aktaran Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012

- UKAM, Kürt Sorunu ve Çözüm Süreci Algı Araştırması, Haziran 2013

-UN Secretary-General, note to the General Assembly, A/C.5/59/31, May 2005

-Vöneky, Silja "The Fight Against Terrorism and The Rules of The Law of Warfare"dan aktaran Taşdemir, Fatma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012

- Watts, 2006'dan aktaran Somer, Murat; Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question, Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 43(2): 225

-Yavuz, Celalettin, M. Şahin, Terör ve Terörizmle Mücadele: PKK Özeli ve Çözüm Arayışları, Ankara, 2011

-Yayman, Hüseyin, Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası, SETA, İstanbul, 2011,

- Yayman Hüseyin,Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası, Seta 2011 İstanbul

- Yeğen Mesut, Müstakbel Türkten ,Sözde Vatandaşa,İletişim Yay. İstanbul 2009

- Yıldız, Kerim, Turkey's Kurdish Conflict: Pathways to Progress, Insight Turkey Vol. 14 / No. 4 / 2012

- Zartman, I. William, "The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments" School of Advanced International Studies, John Hopkins University, Erişim Tarihi:25.09.2013.http://www.ethnopolitics.org/ethnopolitics/archive/volume_I/issue_1/zartman.pdf

- Zorluoğlu, Murat, Yeni Yerel Yönetim Mevzuatı ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, İdarecinin Sesi, Temmuz – Ağustos 2011